



UNIVERSITAT DE BARCELONA

Els mercats alimentaris de la Corona d'Aragó a través de la documentació municipal (segles XIV-XV)

Pablo José Alcover Cateura

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

PABLO JOSÉ ALCOVER CATEURA

Els mercats alimentaris de la Corona d'Aragó a través de la documentació municipal (segles XIV-XV)



Tesi presentada per optar al títol de Doctor en Història



UNIVERSITAT DE
BARCELONA



UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Els mercats alimentaris de la Corona d'Aragó a través de la documentació municipal (segles XIV-XV)

Pablo José Alcover Cateura

Director
Antoni Riera Melis

Directora i tutora
Gemma Avenoza Vera

Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història.
Secció d'Història Medieval, Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica. Àrea d'Història
Medieval, Paleografia i Diplomàtica.

Programa de doctorat: doctorat en Cultures Medievals. Línia 4. Poder i institucions:
economia, societat, relacions i formes de vida.

La tesi forma part del projecte de l'Institut d'Estudis Catalans
IEC PRO2018-S01-RIERA que ha concedit una beca per a la publicació del present treball.

Tesi presentada per optar al títol de Doctor en Història.

Doctorand: Pablo José Alcover Cateura.

Imatge de la coberta: Fotografia de l'any 1917 de la plaça de la verdura de Valls, coneguda
després com a plaça de Topete. La imatge, d'autor desconegut, ha estat recentment
descoberta per Geb Martí, director de l'Arxiu Municipal de Valls, qui ha cedit els drets d'ús
de la imatge per a la publicació de la tesi.

Taula

I	I. 1 Resum.....	3
	I. 2 Agraïments.....	5
II	Introducció	
	II. 1. Justificació de la recerca.....	7
	II. 2. Estat de la qüestió.....	10
	II. 3. Objectius del treball.....	17
	II. 4. Metodologia.....	17
	II. 5. Sigles.....	20
III.	La institució: la mostassaferia	
	III. 1. Els inspectors del mercat predecessors del mostassà.....	25
	III. 2. La implantació de l'ofici de mostassà a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII).....	47
	III. 3. L'expansió de la mostassaferia a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV).....	69
	III. 4. Les competències assignades a la mostassaferia (segles XIV-XV).....	129
	III. 5. Els sistemes d'elecció dels mostassàs (segles XIV-XV).....	231
	III. 6. Els ingressos de la mostassaferia (segles XIV-XV).....	253
	III. 7. Els pesadors del mostassà i els veedors gremials (segles XIII-XV).....	259
IV	La legislació: els llibres del mostassà	
	IV. 1. Els tractats de <i>hisba</i> : les fonts precedents dels llibres del mostassà.....	269
	IV. 2. Els llibres del mostassà de la ciutat de València.....	289
	IV. 3. Les fonts als llibres del mostassà: drets locals, generals i cartes (segles XIV-XV) Altres llibres de mostassà i fonts documentals complementàries.....	329
V.	Conclusions.....	383
VI.	Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats (segles XIII-XIX).....	405
VII.	Bibliografia.....	429

I.1 Resum

La mostassaferia fou l'encarregada principal de vetllar per l'aplicació de la legislació sobre els mercats urbans de la Corona d'Aragó als segles XIV-XV. Les preocupacions fonamentals de les ordenances alimentàries eren garantir queviures, matèries primeres i manufactures a bon preu a tota la societat, especialment amb l'eliminació dels intermediaris (revedadors). També era important obligar a vendre els aliments essencials pel consum diari als circuits mercantils oficials dels municipis i incentivar-hi l'oferta. La tasca més cabdal dels inspectors dels mercats urbans o mostassàs era vetllar per l'aplicació de les lleis sobre el mercat municipal. Altres obligacions de l'ofici foren la neteja d'infraestructures i de vies públiques i el control de la producció manufacturera local i de l'ordre públic.

L'objectiu principal de la tesi és definir les característiques generals de la mostassaferia i de la normativa alimentària municipal de la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana. L'anàlisi dels dos objectes d'estudi s'ha realitzat sobretot mitjançant el buidatge del contingut dels llibres del mostassà, que eren manuals del càrrec. Els manuals de l'ofici eren recopilacions de drets locals i generals relatius a la mostassaferia. Són les bases documentals de la tesi i contenen fonts datades des del segle XIV fins al segle XIX. L'espai i temps fixat al treball són els municipis de la Corona d'Aragó als segles XIV-XV. Per consegüent, els documents de la baixa edat mitjana recopilats als manuals del càrrec s'hi ha emprat particularment.

La dispersió territorial de les bases documentals del treball permet conèixer com eren les mostassaferies al regne de València, d'Aragó, de Mallorca, de Sardenya i al Principat. En conjunt, són un corpus documental de 128 manuscrits, 23 editats, 68 inèdits i 37 perduts però documentats. D'aquest corpus s'han usat especialment a la tesi 35 llibres que contenen totalment o parcialment fonts baixmedievals. L'estudi comparat de les dades recollides als folis dels volums permeten definir les característiques generals del càrrec i de la legislació dels aliments als municipis de la Corona d'Aragó durant els segles XIV i XV.

I. 2. Agraïments

Si finalment aquesta tesi s'ha finalitzat és pel suport rebut de moltes persones i institucions. Inicio els agraïments pels meus mestres, el Dr. Antoni Riera i la Dra. Gemma Avenoza. Gràcies als dos per l'ajuda, consell i guiatge, sent jo mariner i ells timoners d'aquest treball. També voldria agrair a altres investigadors i docents de la Universitat de Barcelona, de la Pompeu Fabra, de València, Nacional a Distància, de les Illes Balears, d'Alacant, de Lleida, de la Internacional de Catalunya i, per acabar, també del IMF-CSIC, que sempre han tingut la porta oberta per a mi: el Dr. Prim Bertran (†), el Dr. Antoni Furió, el Dr. Daniel Piñol, la Dra. M^a de los Ángeles Pérez, la Dra. Maria Soler, la Dra. Elena Cantarell, la Dra. Blanca Garí, la Dra. Dolors Bramon, la Dra. Eva Serra (†), el Dr. Antoni Conejo, la Dra. Josefina Planas, la Dra. Roser Salicrú, el Dr. Pere Verdés, el Dr. Carles Vela, el Dr. Joan Maria Perujo, el Dr. Pere Sales, el Dr. Antoni Ortega, la Dra. Maria Barceló, el Dr. Tomàs de Montagut, el Dr. Josep Serrano i el Dr. Abel Mariné.

Durant aquests cinc anys, he realitzat consultes a arxius nacionals, comarcals i municipals. Sense l'ajuda del personal d'aquestes institucions públiques, la recerca no hauria sigut per a mi tant profitosa. Se m'ha explicat amb amabilitat i paciència com funcionava l'arxiu, quins fons tenien, tant catalogats com sense catalogar. També nombroses vegades professionals del món de l'arxivística m'han descobert i proporcionat accés a manuscrits importants per a la meva recerca, com alguns manuals de la mostassaferia que romanien sense editar, i que en alguns casos, estaven sense signatura o amb una signatura temporal.

És impossible oblidar-se de la família, els meus pares, els meus germans i la meva parella. Ells són persones sense els quals hauria estat impossible finalitzar aquesta tesi. A tots ells els dono les gràcies per ajudar-me a continuar i a superar els problemes del dia a dia, i per a ser sincer, de les meves dèries i obstinacions. Finalment, he de manifestar el meu profund i sincer agraïment als amics, qui sempre han estat al meu costat quan jo no veia llum al final del túnel: Carmeta, Carlos, Rokayah, Ruth, Luba, Eli, Marta, Iván, Giuglia, Peppe, Mateo, Luba, Miriam, Clara, Isaac i Cristina.

A tots, gràcies.

II. Introducció

II. 1. Justificació de la recerca

Pocs espais urbans dels municipis de l'edat mitjana representen millor la vida i el seu batec que el mercat. La plaça de les cols, de la palla, de la peixateria vella, de la carnisseria nova i tants altres nomenclàtors i diccions populars són testimonis d'un passat on homes i dones anaven a comprar i vendre aliments i altres productes a uns llocs especialment pensats per a aquesta tasca. Anar a plaça era una de les activitats setmanals més característiques dels veïns de les viles i ciutats no solament durant els segles XIV i XV i sinó al llarg de tota l'època foral (segles XIII al XVIII). Però, no tenia l'espai de comerç urbà un sol ús, el mercantil: allà també s'hi realitzaven altres activitats públiques com processons, execucions, ballades i festeigs.

Un exemple de l'ús de les places com a lloc de compra i venda de productes és a l'*Espill* de Jaume Roig. Aquest autor descrigué dones, pecadores segons ell, que estafaven als veïns en les compres d'aliments a les places de la seva ciutat, València. Les pitjors venedores, les més cobdicioses, amb les que hi havia que anar amb prou atenció a l'hora de comprar, per evitar estafes, eren les peixateres. Roig vol mostrar no subtilment al lector de la seva obra aquesta insaciable necessitat de les venedores de peix de cometre tots tipus de frauds, per omplir-se de monedes les seves bosses. Explica el text de l'*Espill*:

“Les peixcadores,
grans robadores
són d'entradós,
de caladós
he bruginés;
al vendre, més
pex de fer esch,
venen per fresch;
lo d'Albufera,
riu de Cullera,
per peix de mar.
L'encaramar
saben de fer:
del Guarrofer,
Alte[a], Albir,
cert vos sé dir

per Calp lo venen,
 he totes tenen
 sa talponera:
 servix primera,
 la boss'après,
 sols los darrés
 mostren, no pus.
 Ab tal abús
 als parçonés
 e traginés,
 als de la quinta,
 a sobre la pinta
 los fan fer barbes.
 Ffalses alarbes,
 set preus demanen,
 he gens no's manen
 per llurs Jurats:
 no's són girats,
 jals fan "bef", "baf";
 lo mustasaf,
 sos balançés,
 hi van de més;
 ans d'aforar,
 solen mostrar
 triat millor;
 ab aquell for ne va'l sotil.
 Ab tal estil,
 en lo Mercat,
 en van fitat,
 pertot s'i roba;"¹

Vendre peix pudent per fresc («pex de fer esch/ venen per fresch»), comerciar productes del mar a un preu no establert per les autoritats municipals («set preus demanen,/ he gens no's manen/ per llurs Jurats»), així com aconseguir enganyar amb l'afinament de les balances per a la venda, estafant en el pes al client («do mustasaf/ sos balançés/ hi van de més»), eren alguns dels fraus més habituals a la venda de peix, no sols als mercats urbans de València, sinó també, a la resta de territoris de la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana.

¹ *Espill*, Llibre III, 1, 7439-7490. Es cita al text l'edició crítica d'Antònia Carré, malgrat que també s'ha consultat per comparar l'edició de Roque Chabás, *vid.* ROIG, Jaume, *Espill*, ed. Antònia Carré, Barcelona, Barcino, 2014, p. 225; *Spill o Libre de les dones*, ed. Roque Chabás, Barcelona, l'Avenç, 1905, pp. 125-126. Agraeixo al Dr. Francisco Gimeno Blay, catedràtic de paleografia medieval a la Universitat de València, per haver-me comentat l'existència d'aquest fragment d'una obra medieval literària valenciana, així com quines, en el seu parer, eren les millors edicions per a la seva consulta.

D'altra banda, la documentació sobre la processó del Corpus de Cervera del segle XV parla sovint sobre «l'envelada» de la plaça de mercat, és a dir, cobrir l'espai amb bons draps i catifes de flors, perquè aquest lloc jugava un paper fonamental en la processó².

Altrament, al regne de València s'han conservat força fonts municipals relatives als botxins, especialment a la capital. A la ciutat del Túria es sap que al reu se'l lligava, com a mínim fins al segle XVII, sobre una taula de fusta i el botxí l'arrossegava fins el patíbul de la plaça de la catedral. Allà el condemnat es pujava a un cadafal i se li aplicava la pena³.

Un exemple de ball a una plaça a l'edat mitjana el proporciona el *Llibre Vermell de Montserrat*, manuscrit amb documentació diversa dels segles XIV i XV, on es troben les estrofes d'una ballada, coneguda com la dels set goigs de nostra Dona (la Verge Maria), que era una dansa ballada a la plaça de Santa Maria del monestir de Montserrat⁴.

Una última font per veure com el mercat és el cor de la ciutat és el cançoner popular, on és habitual que aparegui citada la plaça com espai on es desenvolupa l'acció d'alguns poemes. Força corrandes de Mallorca expliquen històries de “guerrers”. No són militars sinó homes i dones dels qui festegen l'enamorat o l'enamorada d'un altre, com per exemple:

“Es dissabte de Tots-Sants,
germans, serà un bell beure:
tenc de dur es guerrers a vendre
amb sa música de Seuva
fins an es Mercat, sonant”⁵.

També glosses de temàtica amorosa que parlen de baralles entre enamorats al mercat. Així comença una cançó titulada “Avui dematí, a plaça”:

² MIRÓ BALDRICH, Ramón, *La processó de Corpus i els entremesos: Cervera, segles XIV-XIX*, Barcelona, Curial, 1998, pp. 29, 31, 41.

³ PÉREZ LLORCA, Pablo, «Reflexos de la justícia del sis-cents. La violenta agonia de l'heroi», dins *Espills de Justícia*, València, Universitat de València, 1998, pp. 165-194. És un estudi dins un catàleg d'una exposició per commemorar els cinc-cents anys d'estudi de la Universitat de València.

⁴ SEGARRA, Irineu, *El Meu Llibre de Música: Llenguatge Musical, Gran Elemental. Tercer Curs*, Barcelona, Abadía de Montserrat, 1995, pp. 10-11.

⁵ *Cançoner popular de Mallorca*, ed. Rafel Ginard Bauçà, Mallorca, Moll, 1966, vol. 1, p. 222.

“Avui dematí, a plaça
vos diré lo que ha passat:
una jove es baraiva
amb so seu enamorat”⁶.

Molts han estat històricament els usos dels espais urbans de mercat. Avui l'ús de les places que descriuen les fonts esmentades ha canviat notablement, des de les formes tradicionals de compra als costums i protocols per festejar. Dit això, encara perviu la tradició d'anar a plaça a algunes ciutats i pobles, malgrat que en termes generals, les formes consuetudinàries de compra i venda s'enfronten a l'avanç imparabile de supermercats i hipermercats, negocis que modifiquen radicalment la manera de comprar. Fa força anys que m'agrada conèixer les pràctiques històriques que envolten el comerç municipal i els diversos usos que han tingut les places. El professor Antoni Riera Melis, que coneixia la meva passió per la història dels espais de mercats urbans, em proposà estudiar com a projecte de tesi els manuscrits de la mostassaferia, i fruit de la seva idea i de la meva estimació per la temàtica és aquest treball.

II. 2. Estat de la qüestió

El treball que presento a continuació, i pel que aspiro a aconseguir el títol de Doctor en Història, representa una contribució més a la història de l'alimentació baix el mestratge del professor Antoni Riera Melis. Dit això, la tesi es vincula a la història de l'alimentació perquè estableix les característiques generals relatives a la legislació del mercat alimentari municipal. A més, és una recerca sobre història institucional perquè és un estudi d'un ofici municipal, la mostassaferia. La relació entre aquestes dues vies de recerca a la tesi deriva de les fonts primàries del treball: els manuscrits de la mostassaferia, obres que foren manuals d'aquest ofici municipal i alhora recopilacions de la legislació local i general sobre els aliments i altres productes del mercat urbà a la baixa edat mitjana.

Els estudis sobre la mostassaferia són nombrosos i han aportat dades valuoses per a les investigacions d'aquest camp de recerca. La història de la historiografia de la mostassaferia es pot dividir en dos períodes: primer, des del seus inicis al segle XVII i fins a finals del segle XIX s'estudià el càrrec dins d'un estudi general, sense ser mai el centre de la recerca; segon, a mitjans del segle XX, quan ja es publicaren treballs exclusivament sobre l'ofici municipal.

⁶ *Ibidem*, vol. 4, p. 69.

Durant el segle XVII s'elaboraren estudis de ciència política que defensaren la monarquia dels Àustria com el millor sistema de govern front a l'expansió de les idees republicanes de Maquiavel⁷. Juan de Madariaga⁸, Juan de Meto⁹ i Jerónimo Jiménez de Urrea¹⁰ escriviren cròniques sobre l'organització institucional dels diversos regnes de la Corona d'Aragó. Els tres cronistes dins la descripció de l'estructura del govern municipal de les poblacions reials inclogueren definicions de l'ofici de mostassà, tal i com era al seu temps. La descripció de la mostassaferia pels cronistes és part de l'elaboració del discurs històric d'aquest període, on com comenta Antoni Simón Tarrés¹¹ sobre la historiografia barroca catalana: «[els cronistes tenen una] forta incardinació del discurs històric en el pensament juridicopolític».

Al segle XVIII, els intel·lectuals francesos consideraven Espanya com un estat francament decadent, especialment en els àmbits cultural i tècnic¹². Les cròniques oficials d'aquesta

⁷ ÁLVAREZ AÑAÑOS, María Ángeles - MELÚS GIL, Isabel, «La obra Del Senado y su Príncipe de fray Juan de Madariaga: la ciencia política», *Revista de Gestión Pública y privada*, 1 (1996), pp. 145-149. Sobre el republicanisme de Maquiavel, *vid.* CLARKE, Michelle, *Machiavelli's Florentine Republic*, Cambridge, Cambridge University Press, 2018, pp. 27-58. Dos exemples il·lustratius de la mala fama de Maquiavel i la seva obra: a una obra teatral anònima de l'any 1683 Mahoma conversa a l'infern amb Jean-Baptiste Colbert, ministre de Lluís XIV. A moment donat, Colbert li explica a Mahoma que s'ha de reduir dràsticament el poder papal a Europa i que el sobirà de França ha d'enganyar a tots els seus aliats. Mahoma li respon: «Maquiavelo puede ser vuestro discípulo», *vid. Coloquio que tuvieron en el reyno de las tinieblas, Mahoma, y monseñor Colbert, ministro que fue de Francia. Traducido de francés en italiano, y de italiano en castellano*, s/e, 1683, p. 293. Al final del llibre posa Colònia i el nom de l'impressor francès, Daniel Artiman, però no s'ha documentat cap rastre de l'impressor espanyol. La segona prova és altra obra anònima que fou una resposta encesa a un manifest on es criticà furibundament la monarquia espanyola. Un autor francès desconegut s'encarregà de donar resposta al manifest crític amb la monarquia. Posteriorment, l'obra de resposta es traduí a l'italià i al castellà. A un moment donat, uns deu homes de confiança del cardenal Montesquieu intentaren enemistar al rei d'Anglaterra amb Carles I. Aquests homes «tuvieron al rey de Inglaterra mucho tiempo en sus manos, en quién poder executar alguna acción de la escuela de Maquiavelo», *vid. Respuesta al Manifiesto de Francia*, Madrid, Francisco Martínez, 1635, pp. 1, 25.

⁸ MADARIAGA, Juan de, *Del senado, y de su príncipe por fray Juan de Madariaga, monge de la Cartuxa de Portacaeli*, València, Felipe Mey, 1617, p. 68; posteriorment, aquesta obra es reedità amb un altre nom, *vid. Gobierno de príncipes y de sus Consejos para el bien de la Republica. Con vn tratado de los Pontífices, y prelados de España, y de los Grandes, y títulos y linages nobles della. Compuesto por vn devoto religioso que por su humildad no se nombra. Corregido y emendado en esta última impresión, por el P. Maestro Fray Vicente Gomez Prior del Real Convento de Predicadores de Valencia. A don Lays Ferrer y Cardona, portantvezes de general governador en la ciudad y reyno de Valencia*, Valencia, Juan Bautista Marçal, 1626, p. 3.

⁹ METO, Juan de, *Historia general del Reyno de Mallorca dedicada a los muy Ilustres, y Magníficos Señores Iurados de Mallorca. Compuesto por el Doctor Iuan de Meto, su coronista*, Palma de Mallorca, Gabriel Guasp, 1632, pp. 85-86.

¹⁰ JIMÉNEZ DE ARAGUÉS, Jerónimo, *Discurso del oficio de Bayle General de Aragon en que se declaran muchos Fueros, y Actos de corte de dicho Reyno, y se trata de diversas Regalías de su Magestad, en materias que pertenecen a la Baylia General. Por Don Geronimo Ximenez de Aragues, doctor en ambos derechos y assessor ordinario de dicho Bayle General. Dedicado al mismo Bayle*, Saragossa, Juan de Lanaja y Quartanet, impresor del reyno de Aragón, y de la Universidad, 1630, pp. 185-186.

¹¹ SIMÓN TARRÉS, Antoni, «La historiografia del segle del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu)», dins *Història de la Historiografia Catalana* (ed. Albert Balcells), Barcelona, IEC, 2003, p.116.

¹² MESTRE SANCHÍS, Antonio, *Apología y crítica de España en el siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, 2003, pp. 18-20. MARTÍNEZ RUIZ, Enrique, *Ilustración, ciencia y técnica en el siglo XVIII español*, València, Universitat de València, 2011, p. 42. També Giacomo Casanova, figura rellevant de la cultura italiana del moment, criticà Espanya. Però la seva visió negativa era perquè destitjura ser ministre d'aquest estat i les crítiques eren un camí per a mostrar la necessitat dels seus serveis. El ministeri no l'obtingué, però sí escriví una obra, *Memòries d'Espanya*, on criticà durament la societat espanyola. Casanova a l'obra exagera els abusos, la superstició i les

centúria combateren la visió negativa dels francesos sobre l'estat per mitjà de dietaris on hi inclogueren transcripcions de fonts que mostraven el progrés de les societats peninsulars. Les transcripcions i el seu comentari crític mostren la implantació d'una metodologia de treball científica per analitzar la Història, i és on la mostassaferia fou descrita com un avenç institucional perquè era un càrrec que vetllava des del segle XIII per la serietat i seguretat comercial als municipis. El representat més important de la visió de l'ofici municipal com una institució de progrés fou Antoni de Campany¹³. La interpretació de la història de la Corona d'Aragó i la visió de la magistratura per part dels cronistes del segle de les llums coincideix amb el que explica Javier Antón Pelayo¹⁴ sobre el mètode emprat pels historiadors il·lustrats de la Corona d'Aragó: «La temàtica civil i l'elegància expositiva van ser les principals influències de la historiografia il·lustrada francesa, mentre que el seu vessant filosòfic, en considerar la civilització espanyola com un model contrari al progrés, va ser enardidament contestat».

Al segle XIX s'escriu història per vindicar un passat nacional, mostrant l'especificitat dels pobles que formaven part de la Corona d'Aragó. La historiografia, especialment la catalana, estava influïda per la visió de la mostassaferia plasmada a les definicions dels diccionaris de llengua catalana de Marian Aguiló Fuster¹⁵ i Pompeu Fabra Poch¹⁶, on ambdós presentaren el càrrec com propi de la Corona d'Aragó i abolit per les reformes borbòniques. Els autors d'aquest segle partint d'aquesta visió de l'ofici, analitzaren el seu funcionament a través de l'edició de fonts primàries, partint de la metodologia d'Antoni de Campany¹⁷. Prósper de Bofarull Mascaró¹⁸ i Miguel González Sugrañes¹⁹ són els acadèmics més destacables per les seves aportacions sobre la magistratura. La visió dels dos autors conflú normalment amb el

polítiques inquisitorials, descriu uns salons literaris lamentables i es riu de la quantitat d'homes sotmesos a tots els capricis de les seves mullers, *vid.* CASANOVA, Giacomo, *Memorias de España*, trad. Manuel Crespo, Barcelona, Calambur, 2017, pp. 92-109.

¹³ CAPMANY, Antoni de, *Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la Antigua Ciudad de Barcelona*, Madrid, Imprenta Sancha, 1779, vol 1, p. 57.

¹⁴ PELAYO, Javier Antón, «La historiografia del segle de les llums (de Maians a Capmany)», dins *Història de la Historiografia Catalana* (ed. Albert Balcells), Barcelona, IEC, 2003, pp. 117-139.

¹⁵ AGUILÓ FUSTER, Marian, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster. Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Palau de la Diputació, 1924, vol. 5, p. 166, *s.v.* «mostaçà».

¹⁶ FABRA, Pompeu, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1932, p. 1174, *s.v.* «mostassà».

¹⁷ FONTANA LÁZARO, Josep, *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Vic, Eumo Editorial, 2014, pp. 259-323.

¹⁸ BOFARULL, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, Imprenta José Eusebio Montfort, 1851, vol. 7, pp. 240-250; *Ibidem*, vol. 40, 1876, pp. 30-42.

¹⁹ GONZÁLEZ SUGRAÑES, Miquel, *Contribució a la Història dels antics gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona. Agullers, apotecaris, argenters*, Barcelona, Llibreria antiga y moderna de Salvador Ibarra, 1915, pp. 40-60.

seu pensament polític, tal i com expressa Ramon Grau Fernández²⁰: «el cop de 1714 era irreversible pel que feia a l'Estat i a la sort de les nacionalitats (nació i Estat eren vistes com paraules sinònimes). Segons els romàntics inconformistes [com Pròsper de Bofarull], la llibertat autèntica, -la que emanava de les tradicions cristianes-, havia desaparegut [per a tot el territori català]».

En general, els autors fins a la Guerra Civil editaren fonts històriques com al segle anterior, usant-les per mostrar la singularitat i el funcionament de la institució de la Corona d'Aragó. Francesc Carreres Candi²¹, Ferran Valls Taberner²², Miquel Bordoy Oliver²³, Antoni Pons Pastor²⁴, Luís Fullana Mira²⁵ i Jesús Ernesto Martínez Ferrando²⁶ foren els continuadors més conspicus de la tendència historiogràfica de la centúria anterior. És important destacar a Francesc Carreres Candi²⁷ perquè fou el primer que edità un llibre de la mostassaferia, el de Solsona, publicat a un recull de drets locals històrics catalans. Segons Jordi Casasses Ymbert²⁸ les generacions d'abans de la Guerra foren les que donaren un considerable impuls en la professionalització de la tasca de l'historiador. L'edició del manuscrit de la mostassaferia de Carreres Candi i la resta d'estudis del càrrec municipal responen a la professionalització de l'ofici d'historiador.

A partir del 1940 es continuaren publicant estudis de la mostassaferia, malgrat que les circumstàncies polítiques i socials eren difícils. Com explica Antoni Furió²⁹: «El franquisme va tenir uns efectes devastadors sobre la historiografia i la cultura catalanes. Efectes que s'han prolongat molt més enllà de la mort del dictador, en la mateixa manera d'abordar el període i les seves ignomínies». Dit això, afegeix el mateix autor que:

²⁰ GRAU FERNÁNDEZ, Ramon, «La historiografia del romanticisme (de Pròsper de Bofarull a Víctor Balaguer)» dins *Història de la Historiografia Catalana* (ed. Albert Balcells), Barcelona, IEC, 2003, p. 158.

²¹ GILABERT BRUNIQUER, Esteve, *Rúbriques de Bruniquer: ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, eds. Francesc Carreras Candi - Bartomeu Gonyalons Bou, Barcelona, Imprenta d'Henrich, 1914, vol. 3, p. 30; CARRERAS CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes del bon govern de Catalunya (segles XII a XVII)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 11 (1924), pp. 319-334.

²² *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, ed. Ferran Valls Taberner, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1915, vol. 1, pp. XXI-XXVI.

²³ BORDOY OLIVER, Miquel, *Història de la ciutat de Felanitx*, Felanitx, Estampa felanitxera d'en Bartomeu, vol. 1, pp. 220-221.

²⁴ PONS, Antoni, *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (s. XIII-XV)*, Palma de Mallorca, Estampa Guasp, 1930, vol. 1.

²⁵ FULLANA MIRA, Luis, *Historia de la villa y condado de Contentania*, València, La Industrial, 1920, pp. 81-82.

²⁶ *Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia: contenida en los registros de la cancellería real. Archivo de la Corona de Aragón*, ed. Jesús Ernesto Martínez Ferrando, Madrid, Imprenta Góngora, 1934, vol. 1, p. 82.

²⁷ CARRERAS CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», pp. 319-334.

²⁸ CASASSAS YMBERT, Jordi, «La historiografia del positivisme», dins *Història de la Historiografia Catalana* (ed. Albert Balcells), Barcelona, IEC, 2003, p. 171.

²⁹ FURIÓ, Antoni, «La historiografia catalana sota el franquisme dins *Història de la Historiografia Catalana* (ed. Albert Balcells)», Barcelona, IEC, 2003, p. 205.

«La historiografia catalana sobreviu al franquisme notablement reforçada, plenament integrada en l'àmbit acadèmic, a Catalunya i al País Valencià, de la mà de Vicens [Jaume Vicens Vives] i dels seus deixebles, oberta als corrents historiogràfics europeus i amb una sòlida trajectòria intel·lectual, inspirada per Vicens, Fuster [Joan Fuster] i Vilar [Pierre Vilar], que conjumina la renovació de l'utilitatge conceptual i metodològic amb la preocupació pels problemes socials i polítics del moment»³⁰.

És al llarg de la dictadura franquista quan sorgiren les primeres monografies centrades en la mostassaferia. Antoni Pons Pastor³¹, Francisco Sevillano Colom³², Francisco Almela Vives³³, Francisco Roca Traver³⁴, Juan Puig³⁵, Joan Serra Vilaró³⁶, Gabriel Castellà Raich³⁷, Arcadi Garcia³⁸ i Maria Rosa Llos Comalat³⁹ editaren llibres del mostassà, contextualitzant-los dins la història del municipi pertinent.

Antoni Pons Pastor⁴⁰ i Francisco Sevillano Colom⁴¹ demostraren que el primer mostassà que ostentà l'ofici i els volums més antics relatius al càrrec i models de la resta d'obres medievals d'aquesta tipologia a la Corona d'Aragó foren els de València. A més, als seus estudis es fixaren especialment en els següents punts per comprendre la magistratura: definició, origen, competències, implantació, expansió, processos electorals, salari i oficials subalterns. En general, aquestes propostes metodològiques foren seguides per la literatura especialitzada contemporània als autors i per les generacions d'investigadors posteriors. Per aquest motiu, els set primers capítols de la tesi relatius a la mostassaferia s'han dividit en les temàtiques que els esmentats dos autors estudien amb més detall, degut a què permeten formular noves hipòtesis sobre línies de recerca establertes.

³⁰ *Ibidem, loc. cit.*

³¹ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, ed. Antonio Pons, Palma de Mallorca, CSIC - Escuela de Estudios Medievales, 1949.

³² SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institució del Mustaçaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 23 (1953), pp. 525-538; *Valencia urbana medieval a través del oficio de Mustaçaf*, ed. Francisco Sevillano Colom, València, CSIC - Sección de Valencia - Instituto Valenciano de Estudios Históricos - Institución Alfonso el Magnánimo - Diputación Provincial de Valencia, 1957.

³³ ALMELA VIVES, Francisco, «El *Libre del Mustaçaf* y la vida en la ciudad de Valencia a mediados del siglo XVI», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 25 (1949), pp. 1-24.

³⁴ ROCA TRAVER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 28 (1952), pp. 455-492.

³⁵ PUIG, Juan, «El Llibre del Mustaçaf de la Vila de Catú», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 28 (1952), pp. 85-93.

³⁶ SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, Tarragona, Sugrañés, 1962, vol. 2, pp. 124-155.

³⁷ *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Ignalada*, segles XIV-XVI, ed. Gabriel Castellà i Raich, Igualada, Centro de Estudios Comarcales, 1954.

³⁸ GARCÍA, Arcadi, «El llibre del Mustaçaf de Vich», *Ausa*, 11 (1955-1956), pp. 18-24.

³⁹ *Ordinacions del ofici del mostasaph de Besalú*, ed. Maria Rosa Llos Comalat, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1958 [memòria de llicenciatura].

⁴⁰ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. XIX-XX.

⁴¹ SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institució del Mustaçaf», pp. 525-538.

Als anys 1970, Thomas Glick⁴² i Pedro Chalmeta Gendró⁴³ vincularen l'ofici del mostassà amb els càrrecs islàmics del *sabib al suq* i del *muhtasib*. Pedro Chalmeta Gendró⁴⁴ analitzà el contingut dels manuals del mostassà i la seva estreta vinculació amb els tractats de *bisba*, vademècums per a un *sabib al suq* o *muhtasib*⁴⁵. Aquest autor afirmà que gra, farina, pa, carn i peix eren els productes més regulats als tractats de *bisba* i als manuals de l'oficial cristià, sent la principal preocupació dels càrrecs islàmics i de la mostassaferia. També el mateix autor comentà que ambdós fonts, els manuscrits de *bisba* i els de mostassaferia, compateixen una temàtica similar, que demostraria la relació entre les dues institucions. L'autor conclou que la institució de la Corona d'Aragó s'inspirà en les dues islàmiques, particularment en el *muhtasib*, mot del que deriva la paraula mostassà. Les hipòtesis de Chalmeta s'han emprat extensament com punts de partida dels estudis especialitzats posteriors. Per consegüent, els tres últims capítols del treball parteixen dels estudis d'aquest investigador, especialment el IV. 1., i amplien la recerca amb noves dades.

Als anys 1980 i 1990, la majoria dels historiadors que estudiaren la mostassaferia defensaren als seus treballs la història local i realitzaren unes anàlisis més sistemàtiques que als anys de la Postguerra, partint del marxisme històric i de la història social. A més, a aquest període s'expandí força notablement el nombre de historiadores de la temàtica, fruit de l'entrada progressiva però imparabile de dones a les universitats durant la transició i posteriorment. Per posar xifres sobre l'entrada de dones a l'acadèmia: a l'any 1960 sols havien 22.000 dones matriculades a les universitats de l'estat. En canvi, a l'any 1977 n'hi havia un total de 261.000⁴⁶. És en aquest context històric on s'ha de situar a professionals de la història com Josepa Cortés⁴⁷, Isabel Garau Llompart⁴⁸, María Luisa Cabanes⁴⁹, Maria Jesús Espuny⁵⁰ i

⁴² GLICK, Thomas, «Muhtasib and Mustasaf: A Case of Institucional diffusion», *Viator*, 2 (1970), pp. 51-81.

⁴³ Era la seva tesi doctoral, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El "Señor del zoco" en España: edades media y moderna: contribución al estudio de la historia del mercado*, Madrid, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1973. Chalmeta Gendró publicà a l'any 2010 una revisió i ampliació de la seva tesi doctoral, *vid.* *El zoco medieval. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Almería, Fundación Ibn Tufayl de Estudios Árabes - Fundación Cajamar, 2010. Aquesta edició és la que més s'utilitza al treball.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 510-600.

⁴⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁶ BILBAO-HENRY, Josebe, *Transición. Hacia un español avanzado a través de la historia de España*, Yale, Yale University, 2010, p. 216.

⁴⁷ CORTÉS, Josepa, «Les actes del mustassaf de Sueca (1571-1578)» dins *Anàlisi local i Història comarcal. La Ribera del Xúquer (segles XIV-XX). Selecció de ponències i comunicacions presentades a la II i III Assamblea d'Història de la Ribera (Algemesí, 1981 / Carcaixent, 1983)*, València, Diputació de València, 1990, pp. 33-52. El Dr. Antoni Furió a la introducció d'aquestes actes reivindica els estudis d'història local: «Els petits escenaris de la vida quotidiana, els àmbits locals i comarcals, semblaven privats de projecció universal, tancats en els seus propis límits territorials i, en conseqüència, excessivament insignificants, i si convenia deixar-ne constància, la tasca incumbia als erudits locals, amadors de glòries municipals. S'establia així una precisa divisió del treball que estalviava als historiadors acadèmics de descendir als districtes més minúsculs de la realitat històrica i encomanava la seua cura als voluntariosos cronistes municipals, relegats d'altra banda als graons més

Montserrat Bajet Royo⁵¹, qui realitzaren estudis sobre l'ofici de mostassà. Aquestes autores junt amb Josep Reñé⁵², Ramon Viladés Llorens⁵³, Vicent Josep Escartí⁵⁴ i Florenci Sastre Portella⁵⁵ publicaren, explicaren i contextualitzaren llibres i documentació processal sobre la mostassaferia, fruit del buidatge de fonts d'arxius municipals poc treballats, com el de Sueca, Albalat de la Ribera, Pollença, Sabadell i Berga.

A partir del 2000, Antoni Riera Melis⁵⁶ realitzà estudis comparats del contingut de totes les edicions de llibres del mostassà coneguts fins en aquell moment, treball que li permeté descriure per primera vegada algunes característiques generals del càrrec. El marc d'estudi del professor Antoni Riera Melis foren els territoris de la Corona d'Aragó on triomfà l'ofici de mostassà als segles XIV i XV. La present tesi parteix dels estudis d'aquest autor i amplia la recerca amb l'aportació de nombroses fonts primàries inèdites, manuscrits de mostassaferia no editats i també amb noves dades. D'altra banda, al capítol III. 4. sobre les competències assignades a la mostassaferia, a l'apartat titulat «El gra, la farina i el pa» s'ha partit del llibre

modestos de la consideració professional. La història local -no podia ser d'altra manera- s'esgotava en ella mateixa, entre la col·lecció d'anècdotes i la narració patriòtica. Una tant imprevista, la rehabilitació dels estudis locals vindrà d'una positiva coincidència de sensibilitats: la del creixent interès cívic pel passat col·lectiu, en un present d'incerta identitat; i la de noves generacions universitàries, preocupades no sols per l'arquitectura de les grans construccions socials i econòmiques sinó també per les seues interioritats i pels seus ritmes quotidians, d'ubicació geogràfica més concreta», *vid.* «Introducció» dins *Anàlisi local i Història comarcal*, pp. 9-10.

⁴⁸ GARAU LLOMPART, Isabel, *El Mostassaf de Pollença*, Pollença, Ajuntament de Pollença, 1987.

⁴⁹ *El "Llibre del "mostaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, ed. María Luisa Cabanes, Alacant, Ayuntamiento de Alicante, 1989.

⁵⁰ ESPUNY TOMÀS, Maria Jesús, «Les ordinacions del mostassaf de la universitat de la vila e terme de Sabadell (1521-1621)» *Quaderns d'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach*, 55 (1988), pp. 3-47.

⁵¹ *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "llibre de les ordinacions"*, ed. Montserrat Bajet Royo, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera - Pagès, 1994; *Aspectes del comerç a Catalunya en el segle XVI segons els llibres dels mostassàs*, ed. Montserrat Bajet Royo, Lleida, Universitat de Lleida, 1998. Ambdues obres són edicions de la tesi doctoral de la Dra. Bajet, on transcriu el segon llibre del mostassà de Barcelona.

⁵² *Llibre dels mostaçafos de Juneda*, ed. Josep Reñé, Fondarella, Edicions del Butlletí, 1984.

⁵³ VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga (s. XIV-XVIII)», *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, 31 (1991), pp. 31-34.

⁵⁴ *Llibre del mostassaf d'Alabat de la Ribera*, ed. Vicent Josep Escartí, Albalat de la Ribera, Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1992.

⁵⁵ SASTRE PORTELLA, Florencio, «Algunas notas sobre el sector artesano menorquín antes de 1558», *BSAL*, 41 (1985), pp. 259-268; «El sector alimenticio en los estatutos del oficio del "mostaçaf" de Menorca de 1569» dins *La vida quotidiana dins la perspectiva històrica, III Jornades d'Estudis Històrics Locals* (coord. Isabel Moll), Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1985, pp. 277-289.

⁵⁶ RIERA MELIS, Antoni, «Del agoranomos al mostassaf. La inspección de los mercados y los controles de calidad en el Mediterráneo, desde la antigüedad hasta los tiempos modernos», dins *Los mercados del Mediterráneo*, (coord. Eulàlia Janer), Barcelona, Generalitat de Catalunya - Institut Europeu de la Mediterrànea - Lunwerg Editores, Mercabarna - Mercats de Barcelona - Catalunya Turisme - Fòrum de Barcelona 2004, pp. 62-77; «Mercat i regulació: inspecció, controls de qualitat i defensa dels consumidors als mercats medievals ibèrics», dins *El mercat de Balaguer. Una crònica*, (ed. Flocel Sabaté, coord. Robert Cuellas), Balaguer, Ajuntament de Balaguer, 2015, pp. 65-79.

Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana del professor Antoni Riera Melis (2017)⁵⁷.

II. 3. Objectius del treball

La finalitat principal de la tesi és que sigui una monografia dedicada a explicar amb el major detall possible les característiques generals més importants del càrrec de mostassà i de la legislació alimentària municipal. Per assolir aquest propòsit, des del primer curs de doctorat s'establiren tres objectius, descrits al pla de recerca i als anuals informes de seguiment dels anys acadèmics 2014-2015, 2015-2016, 2016-2017, 2017-2018 i 2018-2019. Primer, analitzar la mostassaferia i la legislació urbana sobre els aliments a la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana. Segon, ampliar el corpus de les bases documentals. Ambdós objectius s'han assolit amb èxit, obtenint-se els resultats següents: Si inicialment es coneixien un total de 23 manuscrits de la mostassaferia editats parcialment, completament i inèdits, la tesi hi afegeix 68 llibres inèdits, sumant un total de 91 fonts. El corpus documental inclou documentació dels del segle XIV fins al XIX. El treball té en compte especialment els 35 manuscrits que contenen fonts baixmedievals, malgrat que s'utilitzen també els altres documents en casos puntuals per examinar l'evolució del càrrec⁵⁸. L'estudi comparat de les fonts conegudes i inèdites ha permès establir les característiques generals de la mostassaferia i de la legislació alimentària municipal dels municipis de la Corona als segles XIV i XV. Tercer, sintetitzar les aportacions de la historiografia al coneixement del càrrec municipal i dels llibres de l'ofici per puntualitzar les característiques generals establertes.

II. 4. Metodologia

Per assolir els objectius de la tesi, s'ha estructurat el treball en set capítols. Primer, s'analitza la institució, la mostassaferia, amb deu capítols que parteixen de línies de recerca establertes, amb l'aportació de noves dades i amb la formulació de noves hipòtesis. Més endavant, tres capítols, els últims, es centren en l'estudi de les fonts, bases documentals del treball: els llibres de mostassaferia, amb un anàlisi comparatiu de 91 manuscrits (23 editats i 68 inèdits). Perquè es situa prèviament l'estudi del càrrec de mostassà que el de les fonts del

⁵⁷ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017.

⁵⁸ Cf. VI. Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats (segles XIII-XIX).

càrrec? Perquè s'ha estat fidel a la datació de les fonts: els furs aragonesos del sud del regne al segle XII i el *Llibre del Repartiment* de València són les primeres fonts que recullen dades de l'ofici i no fou fins finals del segle XIII quan, per mitjà de les experiències acumulatives dels mostassàs de la ciutat de València i la literatura dels furs, que els jurats de la ciutat del Túrria ordenaren redactar el primer volum de mostassà de València i, per extensió al ser el primer, de la Corona d'Aragó. El primer manuscrit de mostassaferia documentat, com la resta d'obres d'aquesta tipologia, és una recopilació extensa però concisa de privilegis, furs i drets locals que eren especialment útils per a l'exercici del càrrec als oficials, els mostassàs.

Les fonts són vitals per a l'historiador. L'essència d'una recerca històrica és l'examen del llegat del passat i la seva avaluació⁵⁹. Tota font conté sempre traces de la vida humana⁶⁰. En aquest sentit, el que escriu és seguidor del pensament d'Emili Lledó⁶¹, és a dir, considera que les persones som éssers de memòria i llenguatge. Si s'accepta aquesta idea, existeixen pocs elements més humans que una font històrica. En resum, no hi ha història sense fonts, ni fonts sense història. Parlar de les fonts i la metodologia per treballar-les és fonamental.

Per acomplir els objectius principals de la tesi era imprescindible no solament la lectura de la bibliografia, sinó també consultar catàlegs i inventaris d'arxius. Posteriorment, a la consulta, es seleccionaren els arxius municipals, comarcals i estatals que es visitarien *in situ*. En total, al llarg dels cinc anys de la recerca doctoral, s'han consultat personalment un total de 59 arxius municipals, 21 comarcals i 5 estatals. La recerca en cadascun d'ells era distinta, depenent si els catàlegs i inventaris eren complets, o si simplement no hi havia cap obra de referència.

Ara bé, la metodologia de treball als arxius era sempre la mateixa: es consultaven, tant si estaven o no catalogades, totes les fonts medievals de la sèrie documental de mostassaferia i mercats. Encara que la nomenclatura d'aquesta sèrie varia en cada catàleg i inventari, el contingut sol ser prou similar. Després, s'examinaven les principals fonts modernes de l'ofici de mostassà. Més endavant, es realitzava la consulta de les sèries de clavaria, consell, jurats, cònsols, batlles, justícies i veguers. Les fonts examinades eren llegides personalment,

⁵⁹ BRADLEY, James - MULLER, Richard, *Church History: An Introduction to Research, Reference Works, and Methods*, Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1995, p. 39.

⁶⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶¹ Aquestes quatre obres són les que considero fonamentals per comprendre el pensament filosòfic de Lledó, *vid.* LLEDÓ, Emilio, *Filosofía y lenguaje*, Barcelona, Ariel, 1970; LLEDÓ, Emilio, *La filosofía, hoy*, Barcelona, Salvat, 1975; LLEDÓ, Emilio, *Lenguaje e historia*, Madrid, Dykinson, 2011; LLEDÓ, Emilio, *La Memoria del logos: estudios sobre el diálogo platónico*, Barcelona, Debolsillo, 2018.

estudiades i, en el cas dels manuscrits de la mostassaferia, eren digitalitzats per facilitar l'estudi comparat del seu contingut.

Un cop acabades les visites als arxius, es continuà amb l'anàlisi de la documentació. Una de les primeres tasques fou organitzar totes les digitalitzacions dels manuscrits del mostassà en carpetes organitzades pels territoris que eren part de la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana. L'estudi detingut dels apunts sobre la documentació recopilada als arxius recollits a quaderns classificats per anys cursats al doctorat juntament amb la lectura de la bibliografia especialitzada, portà a la redacció dels capítols de la tesi.



Figura 1. Classificació en carpetes dels llibres del mostassà que analitza una sola mostassaferia, en aquest cas Vic.

Les normes de transcripció seguides a aquest treball són els criteris habituals en l'edició de textos medievals catalans i moderns castellans, que s'han establert a partir de la formació rebuda a la Universitat de Barcelona i que segueixen els criteris de transcripció de fonts de la *Commission internationale de diplomatique*.

S'ha decidit mantenir la fidelitat de la font, però també facilitar-ne la lectura. Primer, no s'han mantingut les dobles consonants al començament de mot («Figueres» envers de «Ffigueres»), però sí enmig («affinar», «offici») i a l'acabament («mostaçaff», «mustaçaff»).

S'ha regularitzat l'ús de «i» llarga amb valor consonàntic com «j» («Joan» en lloc de «Ioan», «jurisdicció» en lloc de «iurisdicció»). Davant la vacil·lació de l'escrivà entre «b» i «v», («Vinevre», «Vinebre»), («Valldemussa», «Balldemussa»), s'han seguit al llarg de tot el document els criteris moderns («Vinebre», «Valldemussa»). A més, s'ha respectat l'ús inicial de la «h» («hun almut», «huna balança»), enmig («Johan») i al final («Francesch») de la paraula.

S'han seguit els criteris moderns de puntuació. D'altra banda, a nota a peu de pàgina, s'ha fet constar accidents que afecten al text: correccions, repeticions, tatxats i interlineats. Per deixar constància que no s'ha transcrit algun fragment, s'han utilitzat els punts suspensius [...] entre claudàtors. S'ha regularitzat la separació dels mots.

Donat que la bibliografia sobre la temàtica estudiada és ingent, l'apartat VII. Bibliografia recull exclusivament les obres citades al llarg del treball, que són les publicacions més rellevants relatives a la mostassaferia i la legislació alimentària dels mercats municipals. Dit això, les obres llegides i consultades són més que les citades, però s'ha considerat adient solament citar les referenciades al treball.

II. 5. Sigles

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAM)⁶²
 Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE)
 Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès (ACAP)
 Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU)
 Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN)
 Arxiu Comarcal del Bages (ACBG)
 Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACTE)
 Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE)
 Arxiu Comarcal del Baix Llobregat (ACBL)
 Arxiu Comarcal del Baix Penedès (ACBP)
 Arxiu Comarcal del Berguedà (ACBR)
 Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE)
 Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (ACCB)
 Arxiu Comarcal del Garraf (ACGAF)
 Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX)
 Arxiu Comarcal de la Noguera (ACN)
 Arxiu Comarcal d'Osona (ACOS)
 Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (ACPJ)

⁶² S'han consultat els fons de tots aquests arxius. Per als arxius comarcals catalans s'ha emprat també la web *arxius en línia*, per accedir a la documentació digitalitzada i també als catàlegs i inventaris online, *vid.* <http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/ArxiusEnLinia/> [última consulta 5/02/2019]. Les signatures topogràfiques d'aquest catàleg són les que s'utilitzen a tots aquests arxius comarcals.

Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG)
 Arxiu Comarcal de l'Urgell (ACUR)
 Arxiu Comarcal del Vallès Occidental (ACVO)
 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
 Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)
 Arxiu del Regne de València (ARV)
 Arxiu Històric de Girona (AHG)
 Archivo Municipal de Barbastro (AMBAR)
 Archivo Municipal de Calatayud (AMCal)
 Archivo Municipal de Jaca (AMJAC)
 Archivo Municipal de Mirambel (AMM)
 Archivo Municipal de Petrer (AMPET)
 Archivo Municipal de Sos (AMSOS)
 Archivo Municipal de Zaragoza (AMZ)
 Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (AEV)
 Arxiu Històric de Cardona (AHC)
 Arxiu Històric de Ciutadella (AHCIU)
 Arxiu Històric de Girona (AMGi)
 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)
 Arxiu Històric de Maó (AHMAO)
 Arxiu Històric de Tarragona (AHT)
 Arxiu Municipal de Figueres (AMFIG)
 Arxiu Municipal de Sineu (AMSN)
 Arxiu Municipal d'Alacant (AMA)
 Arxiu Municipal d'Alcoi (AMALC)
 Arxiu Municipal d'Alcúdia (AMAL)
 Arxiu Municipal d'Alzira (AMALZ)
 Arxiu Municipal d'Artà (AMART)
 Arxiu Municipal d'Elx (AME)
 Arxiu Municipal d'Inca (AMIN)
 Arxiu Municipal d'Oriola (AMO)
 Arxiu Municipal d'Alcoi (AMALC)
 Arxiu Municipal de Binissalem (AMBI)
 Arxiu Municipal de Blanes (AMBL)
 Arxiu Municipal de Bunyola (AMBN)
 Arxiu Municipal de Castellfort (AMCAST)
 Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries (AMCE)
 Arxiu Municipal de Castelló de la Plana (AMCASP)
 Arxiu Municipal de Ciutadella (AMCiu)
 Arxiu Municipal de Felanitx (AMFEL)
 Arxiu Municipal de Figueres (AMFIG)
 Arxiu Municipal de Girona (AMGi)
 Arxiu Municipal de la Selva del Camp (AMSC)
 Arxiu Municipal de Lluçena (AMLUC)
 Arxiu Municipal de Lluçmajor (AMLLUC)
 Arxiu Municipal de Manacor (AMAX)
 Arxiu Municipal de Mirambel (AMMIR)
 Arxiu Municipal de Montbrió del Camp (AMMON)
 Arxiu Municipal de Montuïri (AMMONT)
 Arxiu Municipal de Muro (AMM)
 Arxiu Municipal de Palamós (AMPAL)

Arxiu Municipal de Palma (AMP)
Arxiu Municipal de Petra (AMPE)
Arxiu Municipal de Pollença (AMPO)
Arxiu Municipal de Porreres (AMP)
Arxiu Municipal de Roses (AMRO)
Arxiu Municipal de Santa Margalida (AMSMa)
Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí (AMSMC)
Arxiu Municipal de Sóller (AMS)
Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí (AMTORR)
Arxiu Municipal de Valldemossa (AMVALL)
Arxiu Municipal de València (AMV)
Arxiu Municipal de Vic (AMVI)
Arxiu Municipal de Xàtiva (AMXAT)
Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
Arxiu Parroquial de l'Hospital del Llobregat de Santa Eulàlia de Mèrida (Hospitalet de Llobregat, Barcelona) (APHLL)
Biblioteca de Catalunya, Fons de Reserva (BC, Fons Reserva)
Biblioteca Nacional de España (BNE)

III. La institució: la mostassaferia

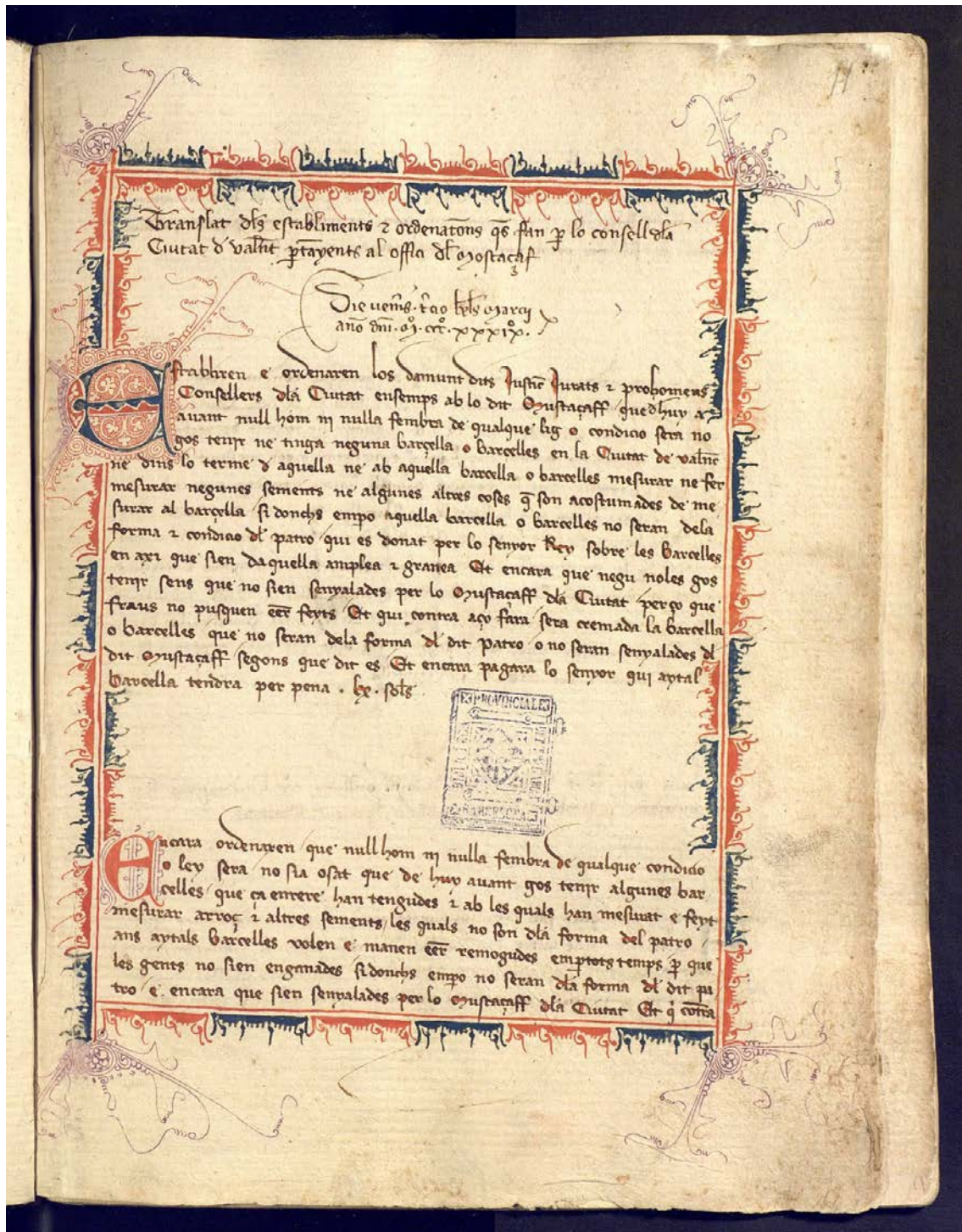


Figura 2. Inici del llibre de les ordenacions del mostassà de València, BUB, ms. 81, f. 11r. Imatge disponible a la web del Fons Antic de Reserva de la Universitat de Barcelona.

III. 1. Els inspectors del mercat predecessors del mostassà

*Pusilla res mundus est,
nisi in illo quod quaerat omnis mundus habeat*

“El món seria miserable,
sinó hagués en ell materia de investigació per a tots”
Sèneca, *Quaestiones Naturales*, 7, 30, 5

Al present capítol s'aporten noves dades relatives als càrrecs històrics que inspiraren l'ofici de mostassà a la Corona d'Aragó durant els segles XIV i XV a través d'un estudi que consta de dues parts: els antecedents institucionals de la mostassaferia, on es posa èmfasi en quins foren els càrrecs que més influenciaren aquest càrrec de la Corona d'Aragó; més endavant, s'explica quin era el candidat ideal a ostentar l'ofici, on es comprova la influència del món clàssic⁶³.

Nilhil novum sub sole: pocs aforismes ofereixen millor condensació del pensament que senyala la importància del pes de la tradició⁶⁴. La cultura cristiana baixmedieval seleccionà, repetí i acumulà la saviesa del passat, adaptant la tradició a les seves necessitats i objectius. Ramon Llull, Antoni Canals i Francesc Eiximenis citen a Sòcrates, Plató, Aristòtil i altres autors del món clàssic, per defensar i donar major solidesa als seus arguments⁶⁵. Aquests savis cristians no amaguen les cites dels autors clàssics. El mateix passa amb el mot mostassà. La veu que designa a l'inspector del mercat de la Corona d'Aragó, com explicaven els erudits del segle XVI, com el valencià Juan de Madariaga⁶⁶, és d'origen àrab. No hi ha cap intenció d'ocultar l'origen forà del càrrec amb la creació d'una nomenclatura nova d'arrel llatina⁶⁷.

⁶³ Aquest capítol parteix, especialment en la seva primera part, de la tesi doctoral de Pedro Chalmeta que estudia els inspectors de mercat des de Sumer fins a la dècada del 2000. La recerca doctoral de Chalmeta realitza un recorregut històric de llarga durada on té un paper central l'estudi diacrònic de tres elements: primer, què implica la paraula mercat i com ha variat el concepte de mercat segons la civilització i l'època; segon, explicar quins són els principals inspectors del mercat abans i després del *sahib al suq* i del *mubtasib*, càrrecs islàmics documentats des dels primers califes descendents de Mahoma fins a inicis del segle XXI; tercer i últim, realitzar un estudi sobre el soc, el mercat islàmic, on es descriu la legislació sobre les activitats comercials dels socs medievals, per mitjà de l'estudi del contingut dels manuals de *bisba* conservats. Pedro Chalmeta és catedràtic jubilat del departament d'estudis àrabs i islàmics la Universitat Complutense de Madrid. Les dues edicions de la seva tesi doctoral són respectivament, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El "Señor del zoco" en España: edades media y moderna. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Madrid, Instituto Hispano-Àrabe de Cultura, 1973; CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Almería, Fundación Ibn Tufayl de Estudios Àrabs - Fundación Cajamar, 2010. Altrament, el present capítol III. 1. l'ha revisat la Dra. Dolors Bramon, catedràtica emèrita de Filologia Semítica de la Universitat de Barcelona, a qui agraeixo el seu suport.

⁶⁴ Aforisme llatí que cita Albert Hauf per explicar la importància de la tradició en l'obra de Francesc Eiximenis, *vid.* EIXIMENIS, Francesc, *Lo Crestià: selecció*, ed. Albert Hauf, Barcelona, Edicions 62, 1983, p. 13.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 13-14.

⁶⁶ MADARIAGA, Juan de, *Gobierno de principes*, p. 68.

⁶⁷ El primer mostassà de Granada mostra l'origen clarament forà de l'ofici municipal. Aquest oficial de Granada era un vell alfaquí, *Mubammad el Pequeni*, que havia exercit de *mubtasib* prèviament a la capital nassarita, *vid.* LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Los mudéjares de Castilla*, p. 59; *Treguas, guerra y capitulaciones de*

En resum, el pes de la tradició és força latent en el propi mot de mostassaferia, i per això, és un ofici que té com a precedent institucional més pròxim un càrrec islàmic.

Si l'islam és el precedent més directe del càrrec, quin és l'origen? Com la filosofia, l'origen més remot de la mostassaferia es documenta a l'antiga Grècia⁶⁸. A terres gregues es troba l'*agoranomos*, el primer inspector d'un mercat urbà. Quan els romans comprovaren la utilitat de l'inspector del mercat hel·lènic l'adaptaren al seu dret i crearen una magistratura de nova planta, l'*aedilis*. Més endavant, de la mescla dels dos càrrecs anteriors, els sassànides crearen el *varzarbad* o senyor del basar. Posteriorment, per influència grega, romana i sassànida, els bizantins designaren com magistrat del mercat a l'*astinomos*. Finalment, els mercats islàmics foren governats pel *sabib al suq* i el *mubtasib*, mescla tots els oficis anteriors i fonamentant-se ambdós en principis alcorànics. Aquest és, podríem dir, l'arbre genealògic dels precedents institucionals en els que es pogué inspirar la mostassaferia. En general, totes les institucions que pogueren inspirar a la mostassaferia es basaren en la mateixa idea que fonamentà bona part de la civilització cristiana baixmedieval: seleccionar, repetir i acumular la saviesa dels avantpassats, però modelant-la segons les necessitats pròpies⁶⁹.

Com afirma Chalmeta⁷⁰ els càrrecs precedents grecollatins i musulmans foren els que més influenciaren la configuració competencial de l'ofici de l'inspector del mercat a la Corona d'Aragó, malgrat que els oficials andalusins foren, sens dubte, els models més directes en el que s'inspiraren els impulsors de l'ofici de mostassa⁷¹. D'altra banda, amb la redescoberta

Granada Treguas, guerra y capitulaciones de Granada (1457-1491): documentos del archivo de los Duques de Frías, ed. José Antonio García Luján, Granada, Diputación de Granada, 1998, pp. 43-44. Agreixo aquestes referències bibliogràfiques sobre el primer mostassà del regne de Granada a la Dra. Roser Salicrú, Científica Títular a la Institució Milà i Fontanals del CSIC.

⁶⁸ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 72-75.

⁶⁹ A totes les civilitzacions citades, els inspectors del mercat urbà romangueren al llarg dels segles. Tres exemples de la llarga pervivència d'aquests càrrecs: a Palestina, durant tota l'època romana, els *agoranomoi* (inspectors dels mercats romans en zones d'influència hel·lenística) posaren els seus segells a nombrosos pesos i mesures, prova d'un control metrològic constant vinculat a l'activitat comercial dels venedors locals i forans, *vid.* SAFRAI, Ze'ev, *The Economy of Roman Palestine*, Londres, Routledge, 2003, p. 134. La magistratura dels *agoranomoi*, com esmenta Riera Melis, es va estendre gràcies a les conquestes realitzades per Alexandre, d'aquí les influències hel·lenístiques en territoris de domini romà, com Palestina, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació: inspecció, controls de qualitat i defensa dels consumidors als mercats medievals ibèrics», dins *El mercat de Balaguer. Una cruïlla*, (ed. Flocel Sabaté - coord. Robert Cuellas), Balaguer, Ajuntament de Balaguer, 2015, p. 65. Els dos *aediles* de Roma, encarregats de l'abastament de gra a la gran ciutat del món clàssic, estaven pendents dels preus dels diversos grans panificables. La tasca dels edils relativa a l'abastament del blat es documenta des de l'època republicana fins a gairebé la fi de l'Imperi, *vid.* BERT LOTT, John, *The Neighborhoods of Augustan Rome*, Cambridge University Press, 2004, p. 40. Finalment, l'*astinomos* bizantí a Constantinoble, durant almenys nou segles, vigilava les vendes de diversos professionals com forners, carnissers, peixaters, sabaters i pintors, tenia cura del bon estat de les presons i vigilava que els homes no anessin a les tabernes en diumenge enlloc de a l'església, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 108-111.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 75.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 606-611, 671-692.

del dret romà es volgué imitar també els magistrats llatins, els edils. Inclús s'emulava, per part dels intel·lectuals, les competències dels oficials cristians amb els edils romans.

Antoni Canals⁷² a la traducció catalana de l'obra de Valeri Màxim tradueix el mot llatí *aedile* per la paraula catalana «mostaçaf»⁷³. En circumstàncies força similars, Antonio de Nebrija⁷⁴ defineix l'*almotacén*, l'ofici municipal de la Corona de Castella homòleg al mostassà, com un «aedilis plebeius»⁷⁵. Per acabar, Joan Lluís Vives⁷⁶ descriu a l'inspector del mercat de la seva València natal amb els termes «aedilis nostri». Altrament, les influències del món bizantí i d'altres civilitzacions sobre la magistratura del mostassà foren indirectes o remotes a través d'altres càrrecs locals com els musulmans.

Com l'inspector del mercat més antic fou el grec, s'analitza primer aquest càrrec. Després s'explica la seva adaptació institucional romana, els edils, i també es descriuen els dos oficis islàmics encarregats del govern del soc, el *sabib al suq* i el *muhtasib*⁷⁷. Finalment, es comenten quines virtuts cíviqes eren requerides a un veí d'un municipi que volgués ser considerat un candidat idoni per exercir de mostassà i com els requisits d'idoneïtat per exercir el càrrec són fruit d'una interpretació cristiana del pensament polític dels filòsofs grecolatins.

L' *agoranomos*

Agoranomos (en grec clàssic significa “inspector de l'àgora”) fou una magistratura de l'antiga Grècia encarregada dels mercats, molt estesa per les *polis*⁷⁸. Figura, segons Chalmeta⁷⁹, en

⁷² ROVIRA CERDÀ, Helena, *El Valeri Màxim d'Antoni Canals, estudi i edició (llibres I-V)*, Barcelona, Departament de Filologia Romànica, p. 395 [tesi doctoral].

⁷³ També apareix com el «mustassaf», *vid.* AVENOZA VERA, Gemma, «El paper d'Antoni de Canals en la traducció catalana de Valeri Màxim», *Bulletin of Hispanic Studies*, 77 (2000), p. 350.

⁷⁴ NEBRIJA, Antonio de, *Dictionarium Ael. Antonii Nebrissensis cum ex aliis eiusdem Autoris comentariis: tum ex Lexico latino nondum edito: varia & multipliciaccessione locupletum, ut dictionum fere omniu varios usus: significationes: origines: differentias: facile quivis unius voluminis ope scire valeat. Nunc denuo correctum impressumque Imperiali cum Privilegio*, Granada, [Haeredes Antonii Nebrissensis], 1555, f. 8v.

⁷⁵ Si Nebrija especifica que l'*almotacén* és un *edil* de la plebs és perquè coneixia bé de què parlava, és a dir, les fonts clàssiques del dret civil, *vid.* GARCÍA GARCÍA, Antonio, «Nebrija y el derecho», *Insula: revista de letras y ciencias humanas*, 551 (1992), pp. 19-20.

⁷⁶ VIVES, Juan Luis, *Dialogística Linguae Latinae Exercitatio*, Cervera, Typis Academicis, 1795, p. 154.

⁷⁷ La medina és la ciutat islàmica.

⁷⁸ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 75.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 75.

més de 200 inscripcions repartides entre més de 200 poblacions, entre el segle IV a. C. fins al segle III d. C. Plató⁸⁰ a *Les Lleis* considera que és un càrrec important perquè vetlla pel sosteniment de la justícia i la pau a la ciutat.

Cinc competències bàsiques defineixen aquest càrrec: l'organització material del mercat de la *polis*, (planificació dels espais i vigilància de les infraestructures a l'àgora), la regulació del mercat (per exemple, l'afinament de pesos i de mesures), l'exercici d'autoritat i de justícia en cas del no compliment dels edictes; el vetllar pel bon funcionament i l'equilibri del mercat (aprovisionament i control del preus); i finalment, la recaptació d'impostos⁸¹.



Imatge 3. *Sekomata*, Museu del Pireu, Grècia. Imatge amb llicència *creative commons*.

Es conserva un objecte vinculat al càrrec: la *sekomata*, taula de pedra situada normalment a l'àgora usada per realitzar el control de mesures dels venedors locals per part del magistrat i del seu personal. La llosa horitzontal de la taula té uns espais per afinar les mesures dels venedors, alguns amb forats i altres sense. Els espais amb forat servien per comprovar els recipients que contenien cereals i els que no tenen forat no es sap perquè servien⁸².

⁸⁰ PLATÓN, *Las Leyes*, ed. José Manuel Ramos Bolaños, Madrid, Akal, 1988, p. 473.

⁸¹ CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire, «Surveiller, organiser, financer, fonctionnement de l'agoronomia et statut des agoranomes dans le monde égéen», dins *Agoranomes et ediles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey - Claire Hasenohr), Paris, Ausonius, 2012, p. 14.

⁸² Actualment, al Museu Arqueològic del Pireu es conserva una *sekomata*: https://web.archive.org/web/20090818003140/http://odysseus.culture.gr:80/h/1/eh155.jsp?obj_id=3371 [consultat 25/11/2016]. A Mesina, els arqueòlegs han situat aquesta mateixa peça dins la zona de l'agora, *vid.* GAWLINSKI, Laura, *The Sacred Law of Andania: A New Text with Commentary*, Berlin/Boston, Walter de Gruyter GmbH & Co, 2011, p. 218. A Atenes es troben sovint segells d'*agoranomos* relacionats amb l'ús d'una *sekomata*, *vid.* SHACHTER, Albert - MARCHAND, Fabienne, «Fresh light on Institution and Religious Life of Thespiiai: Six New Inscriptions from the Thespiiai Survey» dins *Epigraphical Approaches to the Post-Classical Polis: Fourth Century BC to Second Century AD*, (eds. Paraskevi Martzavou - Nikolaos Papazarkadas), Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 277. Malauradament, com comenta Sabrina Grimaudo, romanen poques peces que siguin una

El personal subaltern de l'*agoranomos* consistia en un màxim de deu secretaris, un *sitofilacos*, un *metrónomos* i un *gineconomo*. Els secretaris realitzaven allò que se'ls hi manava, no tenien cap tasca fixa. El *sitofilacos* s'encarregava de la venda del blat. També s'escollia un *metrónomos*, que vetllava pel control i la fiscalització dels pesos i mesures. Finalment, l'últim membre del personal era el *gineconomo*, dedicat a vigilar la conducta pública de les dones, condemnant el luxe dels seus vestits i actituds promiscues. L'inspector de l'àgora tenia esclaus al seu servei, però es desconeix si eren de la *polis* o del propi magistrat⁸³.

L'*agoranomion* era el local a la zona de l'àgora on el magistrat i el seu personal duien a terme reunions, guardaven els pesos i mesures de la ciutat utilitzats pels oficials durant el control de pesos i mesures a la *sekomata*⁸⁴. A més, aquest local funcionava com a tribunal civil per qüestions relatives a l'àgora⁸⁵. L'*agoranomion* era un espai porticat on la decoració consistia en representacions de balances, peses, mesures de distància (peu, braçada)⁸⁶.

sakomata, fet que, per ara, impedeix conèixer més sobre el seu ús, *vid.* GRIMAUDDO, Sabrina, *Misurare e pesare nella Grecia antica: teorie, storia, ideologie*, Palermo, L'Epos, 1998, p. 166.

⁸³ CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire, «Surveiller, organiser, financer», p. 20. Deu també és el nombre màxim d'*agoranomoi* permessos per governar una àgora. Atenes va arribar a tenir aquest nombre, cinc que treballaven al port del Pireu i altres cinc a la ciutat, *vid.* OLIVER, Graham, «The Agoranomoi at Athens», dins *Agoranomes et édiles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey - Claire Hasenohr), Paris, Ausonious, 2012, p. 82. Per a unes descripcions breu i detallades dels oficis del *sitofilacos*, del *metrónomos* i del *gineconomos*, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zóco medieval*, pp. 75-77. Pesos i mesures podien ser a l'època hel·lenística, de tipus reial o de la *polis*. Els primers tenien el segell del monarca i els segons podien tenir el segell del *agoranomos* o d'altres càrrecs de la *polis*, *vid.* *Ibidem*, p. 82.

⁸⁴ CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire, «Surveiller, organiser, financer», pp. 21-23.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁸⁶ OLIVER, Graham, «The Agoranomoi», p. 87. Una mostra d'aquesta decoració és una placa de pedra del Ashmolean Museum: Ashmolean Museum, Oxford; number: AN. Michaelis 83. La placa de l'*agoranomion* d'Atenes fou arrabassada del seu lloc al segle XVII per un ric col·leccionista d'art anglès, propietari d'*Arundel House*, una casa de subhastes. Aquest objecte va ser trossejat per vendre les peces a dos propietaris distints. Malauradament no es conserva sencer, roman únicament el tros més gros, que formava part de la decoració d'un jardí durant segles a casa dels Fermor, barons de Leominster, fins que fou donada pels Fermor al Ashmolean Museum.



Figura 4. Decoració del primer l'agoranomion de l'agora d'Atenes. S'aprecia un peu i una braça com a mesures, Ashmolean Museum. Imatge amb llicència *creative commons*.

Un d'aquests edificis s'ha conservat força parcialment a l'agora romana d'Atenes⁸⁷. A Selge (Turquia) es té notícia del mateix tipus d'espai, situat també dins la zona de l'agora. A més, se'n conserven restes arqueològiques de més llocs d'aquesta tipologia a Rodes, Tales, Efes, Side, Istros, Samos i Astipalia⁸⁸. A prop d'aquests, es construïen temples de *Tyché*, deessa de la prosperitat, visitats probablement pels *agoranomoi* per a cerimònies religioses⁸⁹. A un espai proper de l'agoranomion havia normalment un podi. Un secretari de l'inspector del mercat es pujava i anunciava els edictes a l'agora⁹⁰. En resum, els edificis utilitzats per l'agoranomos, el tribunal i magatzem, el podi, els temples patronals i la *sekomata*, estaven sempre dins la zona del mercat, a prop un de l'altre. La seva localització cercava la comoditat del magistrat i el seu personal.

⁸⁷ OLIVER, Graham, «The Agoranomoi», pp. 93- 117.

⁸⁸ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 80.

⁸⁹ WAELKENS, Marc, *Sagalassos I: First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*, Leuven, Leuven University Press, 1993, p. 27. Tyké fou a Roma la Fortuna, *vid.* FERGUSON, John, *The Religions of the Roman Empire*, New York, Cornell University Press, 1985, p. 84.

⁹⁰ BRESSON, Alain, *The Making of the Ancient Greek Economy: Institutions, Markets, and Growth in the City-States*, New Jersey, Princeton University Press, 2016, p. 240.



Figura 5. *Agoranomoion* de l'agora romana d'Atenes. L'edifici imita als grecs a l'estar està porticat i dins la zona de mercat. Imatge amb llicència *creative commons*.

El patronatge diví era una pràctica estesa entre els *agoranomoi*⁹¹. A Macedònia, els inspectors de l'agora tenien com a patrona del càrrec a Afrodita. La deessa de l'amor es vinculava amb les bones relacions en transaccions comercials⁹². D'altra banda, Hermes *agoraïos* era el patró dels oficials vinculats al mercat al poble d'Olbia (Sardenya)⁹³. Hermes era protector dels comerciants i benefactor dels ramats, activitat econòmica important al poble sard, dedicat sobretot a la ramaderia⁹⁴. A més, el missatger de Zeus era un déu invocat a una compra o venda perquè s'establís bona comunicació⁹⁵. Finalment, a Palestina, els oficials hel·lenístics sembla que tenien el patronatge de *Tyché*, divinitat que a la cultura romana fou la Fortuna,

⁹¹ El patronatge dels déus grecs seria equivalent al patronatge dels sants cristians, *vid.* LAWSON, John Cuthbert, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion. A Study in Survivals*, New York, Cambridge University Press, 2012, pp. 54-55.

⁹² ARCHIBALD, Zofia Halina, «Agoranomoi in Macedonia», dins *Agoranomes et ediles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey - Claire Hasenohr), Paris, Ausonius, 2012, p. 115.

⁹³ BEKKER-NIELSEN, Tønnes, «The One That Got Away: A Reassessment of the Agoranomos Inscription from Chersonesos (VDI 1947.2, 245; NEPKh II, 129)», dins *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges*, (eds. Vincent Gabrielsen - John Lund), Aarhus, Aarhus University Press, 2007, p. 125.

⁹⁴ GARCÍA GUAL, Carlos, *Diccionario de mitos*, Barcelona, Planeta, 1997, pp. 191-198. La ramaderia ha tingut històricament un paper destacat en l'economia sarda, *vid.* MORI, Alberto, *I porti della Sardegna*, Napoli, Largo San Marcellino, 1952, p. 214.

⁹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

vinculada amb la prosperitat de la *polis*⁹⁶. En resum, els déus i deesses vinculats amb algun *agoranomos* per mitjà del patronatge eren invocats per obtenir èxit en les activitats comercials i per protegir els sectors clau de l'economia d'una població.

A Atenes, els oficials eren elegits per sorteig al col·legi d'*agoranomoi*. Exercien el càrrec entre quatre mesos i un any segons la *polis*⁹⁷. El càrrec podia sotmetre's a una auditoria al final de cada magistratura⁹⁸. A Delos, l'auditoria es realitzava durant la sexta pritania, i a Atenes, a la novena pritania⁹⁹. Perquè existia un control fiscal a final de cada mandat? Per corrupció, hi hagué notables malversacions de diners públics¹⁰⁰.

A l'època clàssica es donava una retribució, l'import es desconeix. Aquest salari desapareix a l'època hel·lenística, on passà a ser una magistratura solament ostentada per la ciutadania rica¹⁰¹. Al període clàssic, o almenys a Atenes, tampoc tot habitant de la *polis* podia accedir a l'ofici d'*agoranomos*¹⁰². A Atenes, l'edat mínima per ostentar el càrrec eren d'uns trenta anys, mesura intel·ligent perquè, sense esmentar-ho, s'excloïa a bona part de la població, sobretot la més humil, que no arribava amb bona salut a una edat prou avançada per a l'època i que tampoc podia deixar la seva feina per treballar al govern urbà¹⁰³.

Amb la conquesta romana, l'*agoranomos* continuà existint però s'harmonitzaren i mesclaren, adaptant-se al *ius civile*, les competències del càrrec grec i les de l'*aediles*, especialment durant l'Imperi¹⁰⁴. Conseqüentment, un oficial grec era també un edil curul. Ostentar aquest càrrec era un pas més al *cursus honorum*¹⁰⁵. Simbòlicament, ara Atenes, el nombre d'*agoranomos* (dos) o edils fou limitat i també imposat des de la capital, Roma¹⁰⁶.

⁹⁶ BELAYCHE, Nicole, *Judaea-Palaestina: The Pagan Cults in Roman Palestine (Second to Fourth Century)*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, p. 248.

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 75, 80.

⁹⁸ OLIVER, Graham, «The Agoranomoi», p. 83.

⁹⁹ La pritania era el període de temps durant el qual exercien llur càrrec els pritans (qualsevol càrrec públic que exercís la seva tasca durant una pritania). Normalment una pritania eren cinc setmanes, *vid.* OLIVER, Graham, «The Agoranomoi», pp. 83-84.

¹⁰⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰¹ i tenint a més un caràcter més religiós, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 80-81.

¹⁰² THORLEY, John, *Athenian Democracy*, Nova York, Routledge, 2005, p. 27.

¹⁰³ ARISTÒTIL, *Aristotle: The Politics and the Constitution of Athens*, ed. Stephen Everson, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 235.

¹⁰⁴ OLIVER, Graham, «The Agoranomoi», p. 90.

¹⁰⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

L'*aedilis* romà

L'*aedilis* era, com s'ha vist, una adaptació romana de l'*agoranomos*, fins el punt que ambdós paraules eren sinònimes¹⁰⁷. Al llarg dels primers segles d'existència del càrrec s'utilitzava la nomenclatura grega i romana indistintament. Amb l'Imperi solament es dirà *aedilis*¹⁰⁸. No obstant, no fou el mateix tècnicament una magistratura que l'altre. Els romans fusionaren a un sol ofici, l'inspector del mercat grec i tots els seus subalterns, excepte el *gineconomos*, que acabà desapareixent. En conclusió, l'*aedilis* té moltes més competències que el seu homòleg grec, malgrat que fou una adaptació d'aquest.

Les primeres notícies del càrrec daten a mitjans segle V a. C.¹⁰⁹. Durant la història romana existiren tres tipus principals d'*aediles*. Els més antics són els *aediles plebis*, ofici que tenia competències relacionades amb l'*aedes*, la càmera sagrada d'un temple, espai on es pensava que habitava un déu, present per la ubicació de la seva pròpia estàtua, i que s'obria al públic únicament a les festivitats més importants¹¹⁰. La resta de l'any era un espai d'ús exclusiu dels *aediles*, els guardians de l'*aedes*¹¹¹.

Els *edilis plebis* tenien probablement guardats els registres (*plebiscita* i *senatus consulta*¹¹²) a l'*aedes* de Ceres, que era la divinitat dels grans, de les collites i de la *plebs*. La ubicació del temple de la deessa dels grans no sorprèn: estava al mont Aventí, on s'ubicava el barri més densament poblat per famílies de les classes populars de Roma, és a dir, plebeus¹¹³.

Conseqüentment, els romans continuaren amb la política de patronatge dels grecs i també guardaren els documents a un lloc important de la població. La tasca més antiga dels edils de la *plebs* era ser els caps de l'administració del temple de Ceres¹¹⁴. D'aquí probablement el

¹⁰⁷ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 84.

¹⁰⁸ MOUSOURAKIS, George, *A Legal History of Rome*, Londres i Nova York, Routledge, 2007, p. 88.

¹⁰⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁰ SPAETH, Barbetta Stanley, *The Roman Goddess Ceres*, Austin, University of Texas Press, 2010, p. 86. LINTOTT, Andrew, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford, Oxford University Press, 1999, p. 129. L'estàtua de la divinitat als temples romans era diàriament vestida, rentada i també se li oferien aliments, *vid.* RUSSELL, Amy, *The Politics of Public Space in Republican Rome*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, p. 100.

¹¹¹ SPAETH, Barbetta Stanley, *The Roman Goddess Ceres*, p. 86.

¹¹² *Ibidem*, p. 87.

¹¹³ BREAUGH, Martin, *The Plebeian Experience: A Discontinuous History of Political Freedom*, Nova York, Columbia University Press, 2013, pp. 68-69.

¹¹⁴ BERNSTEIN, Frank «Complex Rituals: Games and Processions in Republican Rome» dins *A Companion to Roman Religion*, (eds. Jörg Rüpke), Oxford, Blackwell Publishing, 2011, p. 226. L'estreta relació de la deessa Ceres com a divinitat de la *plebs* ha estat estudiada amb detall per Pierre Grimal, *vid.* GRIMAL, Pierre, *La civilització romana: vida, costumbres, leyes, artes*, Barcelona, Planeta, 2007, p. 43.

seu nom: *aediles plebis*, els guardians de l'*aedes* de Ceres, deessa de les classes més humils. Per tant, els edils de la plebs foren uns ciutadans respectats per la classe popular romana.



Figura 6. Basílica de Santa Maria de Cosmedin, Roma. Aquesta basílica formava part del temple de Ceres i era on els edils curuls celebraven els seus judicis. La distribució i les columnes són romanes, la resta és posterior. Imatge amb llicència *creative commons*.

Altra competència d'aquests edils fou l'organització dels *ludi plebei*, jocs dedicats a Júpiter on sols assistien les classes populars i celebrats al novembre¹¹⁵. Els magistrats tenien cura de les màquines necessàries per a la celebració dels jocs¹¹⁶. Aquesta tasca d'organització dels *ludi* està relacionada amb l'administració del temple de Ceres, perquè es realitzaven cerimònies religioses al temple de la deessa dels cereals durant la celebració dels jocs¹¹⁷. Els edils eren dos plebeus escollits per una assemblea també formada per membres de les classes populars i eren assistents dels tribuns de la plebs¹¹⁸.

El segon grup d'edils són els *aediles curules*, que eren patricis. *Curul* prové de *currus*, és a dir, carro. Un privilegi exclusiu dels patricis era que si un oficial de l'exèrcit tornava victoriós de

¹¹⁵ LINTOTT, Andrew, *The Constitution*, p. 129. Els *ludi*, els jocs, honraven als déus i representaven les bones relacions amb ells. És important destacar que aquests jocs sorgiren durant les guerres amb Aníbal, qui sap si per mantenir alegre l'ànim del poble, *vid.* STAMBAUGH, John Evan, *The Ancient Roman City*, Baltimore, John Hopkins University, 1988, p. 226.

¹¹⁶ VITRUVIUS, *On architecture*, ed. Richard Schofield, London, Penguin Books, 2009, p. 159.

¹¹⁷ SPAETH, Barbetta Stanley, *The Roman Goddess*, p. 87.

¹¹⁸ MOUSOURAKIS, George, *A Legal History*, p. 14.

batalles es pintava la cara de vermell i anava per les principals vies de Roma a damunt un carro¹¹⁹. A més, altra dret dels patricis era poder seure als judicis civils a la *sella curulla*, una cadira d'ivori decorada amb motius mitològics que originalment anava dins un carro¹²⁰. En definitiva, enfront els *aediles plebis*, plebeus, s'escolliren *aediles curules*, patricis, ciutadans que tenien més drets que els anteriors, com el dret al *currus* del triomf i a la *sella curulla*.

Es tenen notícies dels primers edils patricis cap a l'any 367 a. C.¹²¹. Aquests eren escollits per la *comitia tributa*, una assemblea de plebeus i patricis, encara que sols es triaven a ciutadans de classe benestant¹²². Els *aediles curules* per mitjà d'edictes definiren les seves competències, convertint-se en una magistratura amb un considerable pes polític. Els dos edils de la plebs no s'eliminaren, simplement hi havia quatre edils que governaven alhora, dos *aediles plebis* i dos *aediles curules*. Amb el temps, els oficials patricis suplantaren als plebeus, degut a què els antics perderen les competències¹²³. Les tasques dels curuls es definien per tres aspectes: la *cura annonae*, la *cura ludorum* i la *cura urbis*¹²⁴.

La *cura annoae* era l'abastiment d'aliments i productes als fòrums, per tant, la unió de tasques del *sitofilacos* i del *metronomos*¹²⁵. Els cereals, el bestiar i els esclaus eren sempre pels oficials

¹¹⁹ Sul·la anà amb un d'aquests carros triomfants, *vid.* TELFORD, Lynda, *Sulla: A Dictator Reconsidered*, Nova York, Pen and Sword, 2014, p. 98.

¹²⁰ JOHNSTON, Harold Whetstone, *Selected Orations and Letters of Cicero; To Which Is Added the Catiline of Sallust*, Chicago, Wildside Press LLC, 2010, p. 56. Aquest luxós moble era plegable i estava ricament decorat. A un sarcòfag d'època imperial, conservat al *Museo Nazionale Romano*, s'aprecia una representació d'un edil curul segut la seva cadira. Aquesta peça funerària és coneguda a Itàlia com el "Il sarcofago di Portonaccio". La cadira s'anomenava la *sella curulis*, fet que fa pensar en el seu ús preferent per a aquest magistrat, *vid.* <http://archeoroma.beniculturali.it/museo-nazionale-romano-palazzo-massimo/sculture/sarcofago-portonaccio>. A l'època carloníngia, la *sella* fou utilitzada com a símbol d'autoritat i justícia pels emperadors francs, *vid.* GARIPZANOV, Ildar, *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c.751-877)*, Leiden, Brill, 2008, p. 240.

¹²¹ *Ibidem loc. cit.* Altres autors com el investigador Eduardo Reigadas comenta que fou la definitiva implantació dels edils curuls amb la *Lex Furia de aedilibus*, *vid.* REIGADAS LAVANDERO, Eduardo, *Censura y "res publica": aportación constitucional y protagonismo político*, Madrid, Universidad Pontificia Comillas, 2000, p. 581.

¹²² Una assemblea de tribus romanes, *vid.* MOUSOURAKIS, George, *A Legal History*, p. 14. És important esmentar que fins la implantació definitiva dels deu tribuns de la plebs, per part de les reformes dels Gracs, aquesta assemblea era dominada pels patricis, *vid.* NICOLET, Claude, *The World of the Citizen in Republican Rome*, Berkeley/Los Angeles, University of California Press, 1988, p. 224; RAAFLAUB, Kurt Arnold, «The Conflict of the Orders in Archaic Rome: A Comprehensive and Comparative Approach» dins *Social Struggles in Archaic Rome: New Perspectives on the Conflict of the Orders* (ed. Kurt Arnold Raaflaub), Oxford, Blackwell Publishing, 2005, p. 4; BERNSTEIN, Frank «Complex Rituals», p. 14.

¹²³ MOUSOURAKIS, George, *A Legal History*, p. 97.

¹²⁴ SÁNCHEZ COLLADO, Elena, «La cura urbis edilicia según la legislación municipal hispana: lex Irnitana, capítulo XIX», *RIDROM: Revista Internacional de Derecho Romano*, 11 (2013), p. 448.

¹²⁵ No sols hi podia haver un únic fòrum a una ciutat. A Roma es poden apreciar fòrums construïts pels emperadors romans, un devora l'altra, a l'actual centre de la ciutat.

els productes més importants¹²⁶. A més, es vigilava les transaccions comercials i es supervisaven els pesos i mesures. La *cura annoae* era la tasca més important.

La *cura ludorum* consistia en organitzar i sufragar, a Hispania, per exemple, amb uns 2000 sestercis, els jocs públics¹²⁷. Era un competència molt important, ja que atorgava prestigi als qui organitzaven *ludi* amb feres exòtiques, com girafes, lleons i rinoceronts. A Pompeia els arqueòlegs han trobat làpides amb inscripcions al fòrum com aquesta: «Contractada per l'edil A. Suetius Certus, lluitarà a Pompeia una companyia de gladiadors» i «hi haurà cacera de feres i s'estendrà la vela»¹²⁸. La làpida tenia bastanta importància dins el *cursus honorum* per deixar constància de les tasques realitzades durant l'exercici d'un càrrec. S'ha de pensar que tant els diners de la làpida, com tot el transport d'animals i homes per a la lluita era pagat per una sol home, encara que sovint rebia ajudes públiques. Davant aquesta gran despesa, els jocs tendien a l'espectacularitat. La varietat de gladiadors i feres exòtiques era el més valorat, especialment les lluites entre *secutores* i *reticiarius*, dos tipus de gladiadors que lluitaven a pit descobert, perquè se'ls pogués travessar el cor amb l'espasa¹²⁹.

La *cura urbis* feia referència a la neteja dels carrers i places, especialment el fòrum, mantenir la seguretat a les vies públiques, la vigilància de l'abastament d'aigua de fonts i aqüeductes, i a vetllar pel bon ús de llocs sacres i profans, com a temples o tabernes¹³⁰. En cas de tràfic, els edils removien qualsevol obstacle amb l'ajut d'esclaus¹³¹. Finalment, tenien cura de l'estat de les tombes, situades a les voreres de les calçades¹³². Era el grup de competències menys popular i menys atès per aquests oficials. Té lògica: el *panem et circenses* era la clau de l'èxit de l'edil curul, no mantenir els camins nets.

¹²⁶ SÁNCHEZ COLLADO, Elena, «La cura urbis», p. 449.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 452.

¹²⁸ [TED'A (Taller Escola d'Arqueologia)], *L'Amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona - Diputació de Tarragona, 1990, vol. 1, pp. 190-195. A aquest volum s'explica la funció d'aquestes làpides i se'n posen exemples com el citat.

¹²⁹ DUNKLE, Roger, *Gladiators: Violence and Spectacle in Ancient Rome*, Londres, Routledge, 2013, pp. 110-115. Els romans apreciaven tant les lluites de gladiadors com de gladiadores. El més habitual en les arenes dels teatres i anfiteatres eren dones caçant animals salvatges, vestides com amazones, és a dir, armades amb cuirassa, casc i llança i amb un pit descobert, *vid.* *Ibidem*, pp. 119-123.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 451.

¹³¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹³² *Ibidem*, *loc. cit.* A Barcelona es pot apreciar encara aquesta ubicació dels nínxols a una excavació de la plaça de la vila de Madrid, coneguda com la via sepulcral romana.

No tothom podia ser edil curul. Els oficis considerats degradants, eren un impediment per accedir-hi, és a dir, gladiador, enterrador i comediant¹³³. Els curuls eren jutges civils. Havien de guardar i registrar els judicis, sabien llegir i escriure, a més de tenir diners per comprar els costosos materials d'escriptura. Gràcies a aquests registres escrits, per primer cop es sap que un inspector del mercat imposà penes pecuniàries i físiques¹³⁴. Al igual que l'*agoranomos*, els *aediles* patricis tenien un edifici al fòrum que era utilitzat com tribunal i arxiu, la basílica¹³⁵.

Quan es celebraven judicis, els edils patricis tenien davall als peus, les *capsae*, capses fetes de fusta, metall i pell on es guardaven els documents¹³⁶. Un cop asseguts a la seva cadira, la *sella curulla*, els edils podien celebrar judicis civils, on les parts convocades estaven en peu davant seu¹³⁷. Els curuls a l'exercir de jutges duïen sempre la *toga praetexta*, toga blanca amb el costat de color porpra, que mostrava la seva condició social elevada¹³⁸.

¹³³ MENTXAKA ELEXPE, Rosa María, «Los requisitos para acceder a las magistraturas locales con base en los escritos de los juristas clásicos», *Veleia: Revista de prehistoria, historia antigua, arqueología y filología clásicas*, 28 (2011), p. 25.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 22.

¹³⁵ A Roma hi havia una gran basílica on els edils curuls exercien el seu càrrec probablement situada on avui hi ha el Palazzo Valentini, dins la zona dels fòrums d'August i Trajà, *vid.* AMENDOLEA, Bruna - INDRIO, Laura, *Palazzo Valentini: storia di un palazzo e di una istituzione*, Roma, Bardi, 2005, pp. 289-290.

¹³⁶ WANSCHER, Ole, *Sella curulis: the folding stool: an ancient symbol of dignity*, Copenhagen, Rosenkilde and Bagger, 1980, p. 158.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 124. Aquests rituals i la seva repetició constant legitimaven el càrrec. Estic d'acord amb Berger que el voler legitimar i la repetició d'una mateixa ritualitat suposa una ajuda a mantenir els governs en cas de què hi hagués una crisi col·lectiva o individual, *vid.* BERGER, Peter Ludwig, *El dosel sagrado: para una teoría sociológica de la religión*, Madrid, Kairós, 1999, p. 54.

¹³⁸ *Praetexta* fa referència al verb *praetexo, praetexis, praetexere* i fa referència al teixit damunt un altre perquè la tela amb el color porpra era sempre cosida damunt una altra blanca, *vid.* HEITLAND, William Emerton, *The Roman Republic*, Cambridge, Cambridge University Press, 1909, vol. 1, p. 122. El porpra al ser un tint costós marcava estatus econòmic.



Figura 7. Exemple de *capsae*, cistell de rotlles de paper (detall). Estàtua de Sòfocles vestit d'orador, Museus Vaticans. Fotografia de Pablo José Alcover.



Figura 8. Patricis amb la toga *praetexta*. Fresc de Pompeia, Soprintendenza Archeologica di Pompei (inventari SAP), SAP 85193. Imatge amb llicència *creative commons*.

Els *curules* no rebien cap remuneració oficial, encara que cobraven alguns ingressos. Des de l'època d'August havien de tenir un mínim de vint-i-cinc anys per accedir a l'ofici, situació relacionada amb que els ciutadans, complit el quart de segle, podien fer negocis sense l'ajut d'un mentor, anomenat *curator*¹³⁹. L'edat màxima per poder optar a una magistratura serien els 55 anys. Malgrat la llei d'edat màxima es troben casos d'homes de més de 70 anys que exercien càrrecs públics¹⁴⁰. El requisit més comú i el que fou imprescindible per ser edil a

¹³⁹ JOHNSTON, Harold Whetstone, *Selected Orations*, p. 57; MENTXAKA ELEXPE, Rosa María, «Los requisitos para acceder a las magistraturas locales», p. 28, nota 115.

¹⁴⁰ *Ibidem*, pp. 30-31.

les províncies era ser ric. Per ser exactes: s'havia de posseir una fortuna de 100.000 sestercis¹⁴¹. Per això era imprescindible que es demostrés que el candidat a exercir de curul era solvent. S'hi realitzava, prèviament de l'elecció, una inspecció exhaustiva del que posseïa el candidat, requerint-se la presència de dos testimonis que eren normalment ciutadans¹⁴². Finalment, un requisit habitual per optar a una magistratura era comptar amb l'aprovació paterna¹⁴³.

Els edils residien a la població on treballaven, que podia ser distinta de la del naixement, situació que permetia enviar o ressituar lliurement magistrats¹⁴⁴. Del personal dels inspectors del fòrum, especialment a les colònies, es té poca informació. Alguns magistrats provincials tenien esclaus, però no es sap si eren seus o de l'estat¹⁴⁵. Aquests homes i dones dedicats a servir al seus amos foren els que realitzaren les tasques més feixugues com la reparació de camins i ponts, mentre que els seus supervisors eren els magistrats¹⁴⁶.

Una imitació romana de la *sekomata* de les *polis* gregues fou la *mensae ponderaria*, taula també de pedra on es realitzava regularment l'afinament dels objectes metrològics. Una millora de la *mensa ponderaria* romana front a la *sekomata* grega fou que els forats de la llosa, usats per mesurar recipients per guardar grans, es solien tapar per evitar fraus¹⁴⁷.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 45.

¹⁴² *Ibidem*, p. 49.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 50.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 35; Aquesta política amb els edils curuls l'expliquen amb detall els Drs. Pedro Barja de Quiroga i Francisco Javier Lomas Salmonte, professor titular d'Història Antiga a la Universitat de Santiago de Compostela i catedràtic d'Història Antiga a la Universitat de Cadis respectivament, *vid.* BARJA DE QUIROGA, Pedro - LOMAS SALMONTE, Francisco Javier, *Historia de Roma*, Madrid, Akal, 2004, p. 135.

¹⁴⁵ SÁNCHEZ COLLADO, Elena, «La cura urbis», p. 459.

¹⁴⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁷ A Pompeia, una *mensa* ha estat documentada a la zona del fòrum. El seu estudi ha permès un millor coneixement del funcionament d'aquest objecte d'afinament de pesos i mesures, *vid.* KÖNIG, Jason - WHITMARSH, Tim, *Ordering Knowledge in the Roman Empire*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 218.



Figura 9. *Mensa ponderaria*, Pompeia. Els forats petits que envolten els grossos són testimonis de les tapes usades per evitar fraus. Imatge amb llicència *creative commons*.

L'últim tipus d'edils foren els implantats per Juli Cèsar, els *aediles plebis cerealis*. Documentats al segle I a. C., foren una idea del conquistador de la Gàl·lia per mostrar als plebeus la seva preocupació per l'abastament urbà de grans, que era la seva única tasca assignada. Al Baix Danubi, per exemple, s'aprecien els esforços per abastir regularment de cereals panificables a les poblacions per parts d'aquests oficials¹⁴⁸.

El *sahib al suq* i el *muhtasib*

El *sahib al suq* i el *muhtasib* eren els guardians de la *hisba*¹⁴⁹. Primer, es documenten els *sahib al suq*, i posteriorment, al començament del segle IX les fonts citen els *muhtasib*¹⁵⁰. En general, els homes musulmans que exercien ambdós càrrecs eren membres de les classes urbanes altes¹⁵¹. Sempre sabien llegir i escriure i tenien coneixements jurídics perquè havien de llegir i aplicar el contingut dels tractats de *hisba*¹⁵². Els nomenava l'emir o el califa i eren homes de la total confiança del governant, habitualment alfaquins, súbdits que formaven un exclusiu i petit grup lletrat que vetllava per la moral pública, conservar i transmetre lleis i tradicions islàmiques¹⁵³. Els membres de la societat urbana que accedien als dos càrrecs els

¹⁴⁸ ŻYROMSKI, Marek, *The elite in the Lower Danube provinces of the Roman Empire in the time of Principate*, Mosina, ALPIM Book Company, 1995, pp. 32 i ss.

¹⁴⁹ Per a una definició de la *hisba*, *vid. cf.*, p. 269.

¹⁵⁰ DACHRAOUI, Farhat, *Le califat fatimide au Maghreb au Maghreb, 296-362 / 909- 973. Histoire politique et institutions*, Tunez, Société Tunisienne de Distribution, 1981, pp. 420-421. Altres autors consideren que es deuria situar després de l'any 750, durant l'etapa inicial de la dinastia abbasida, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 67. Per tant, es podria situar d'una manera genèrica la primera documentació sobre el *muhtasib* entre els anys 750 i 800 aproximadament.

¹⁵¹ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 504-505.

¹⁵² *Ibidem*, p. 505. Per a una explicació dels llibres de *hisba*, *vid. cf.*, pp. 278 i ss.

¹⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

ostentaven fins que perdessin el favor del governant que els havia nomenat¹⁵⁴. Els oficials islàmics eren normalment autòctons de la madina perquè es pensava que no podien conèixer el seu soc sinó compraven o manaven comprar allà i sabien els costums i productes propis¹⁵⁵.

Ambdós oficials nomenaven si volien alamins, representants de cada ofici que treballaven com a perits en judicis que dirigia un *sabib al suq* o un *muhtasib* i que serien els antecedents dels veedors dels mostassàs. Davant d'un judici per un frau, es demanava l'opinió d'aquests pèrits. Per exemple, carnisers reputats serien els que opinessin en un judici sobre un cas de carn en mal estat. A al-Andalus, aquests inspectors del soc anaven a llocs d'un cavall àrab negre de raça pura i dos homes amb grans garrots que el protegien. Tots tres es vestien de negre, color de la devoció i pietat al món islàmic i portaven una espasa corba, la simitarra amb pom de plata¹⁵⁶. Els inspectors del soc portaven la *dirra*, un llarg fuet amb vàries cintes de cuir de bou per aplicar els assots als venedors locals que no pagaven les multes¹⁵⁷.

La presència del càrrec de *muhtasib* està força documentada al període almoràvit, moment en què es produí una revifalla de la *hisba*, com a conseqüència d'una reforma dels costums¹⁵⁸.

Els almoràvits eren un moviment polític, social i religiós que desitjava un retorn a la puresa dels temps de Mahoma. Per això, es perseguiren activitats d'oci considerades poc ortodoxes com la poesia amorosa, circumstància que intentà eliminar a una tradició poètica andalusina representada especialment pel poeta cortesà cordovès Ibn Zaydun¹⁵⁹.

Un altre període on es nomenà homes per exercir de *muhtasib* fou a la dinastia almohade. En paraules de Chalmeta¹⁶⁰, els almohades foren un moviment reformista amb una actitud «rigorista/reformadora». D'aquest corrent rigorista islàmic explica una font del segle XIII

¹⁵⁴ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 506.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 504.

¹⁵⁶ GHABIN, Ahmad, *Hisba, Arts and Craft in Islam*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag, 2009, pp. 180-190.

¹⁵⁷ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 78.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 591.

¹⁵⁹ WATT, William Montgomery, *Historia de la España islámica*, Madrid, Alianza, 2004, pp. 113-115. Sobre l'obra de Zaydun existeixen moltes edicions, però no tantes que continguin un estudi sobre la vida i obra del poeta. Una edició que inclou un pròleg on s'analitza la vida i obra de Ibn Zaydun és l'edició de Mahmud Sobh, *vid. Ibn Zaydun. Casidas selectas*, ed. Mahmud Sobh, Madrid, Càtedra, 2005, pp. 11-57. Altrament, el propi poeta sofrí dures i contínues crítiques perquè les seves casidas eren interpretades com llibertines *vid. Ibidem*, p. 39.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 592.

que volien destronar els almoràvits, considerats hipòcrites¹⁶¹. Amb el nou govern es prohibí i perseguí, per exemple, a tots aquells que compressin el vi cristià que es venia als socs i tot allò que no acceptés la Sunna i l'Alcorà¹⁶².

En el primer quart del segle XIII, durant l'ocàs del domini almohade, l'alfaquí malagueny *al saqati* redactà el *kitab fi adab al hisba*, un tractat de *hisba* que consisteix en una recopilació de fàtues, respostes d'un expert en jurisprudència islàmica sobre el govern del soc que realitza un *muhtasib*¹⁶³. A l'any 1237, un notari de Jaume I redactà una entrada al *Llibre del Repartiment del Regne de València* on el rei poc abans de conquerir València als musulmans concedí a un cavaller, Ramon de Lluch, el càrrec de mostassà, convertint-se el soldat en el primer home que fou inspector del mercat a la Corona d'Aragó¹⁶⁴.

La notable proximitat cronològica i territorial dels dos manuscrits, la *kitab fi adab al hisba* i el *Llibre del Repartiment* valencià influí en la configuració del primer manual de la mostassaferia de la Corona d'Aragó. És més, el llibre de *hisba* de l'alfaquí de Màlaga fou l'obra que inspirà la temàtica i l'organització interna del contingut del primer manuscrit del mostassà valencià conservat, i també possiblement del primer documentat, que seria el que usaria de Lluch¹⁶⁵.

Finalment, l'únic *muhtasib* almohade que es coneix fou Ibn al Mu'addin, que exercí a terres murcianes l'any 1224, que per la cronologia i l'espai es situa molt proper al primer mostassà històric documentat¹⁶⁶. La presència d'un l'inspector del soc murcià corrobora la ja citada hipòtesi de Chalmeta¹⁶⁷ que considera que l'inspector del mercat de la Corona d'Aragó fou hereu dels seus dos homòlegs andalusins, particularment del *muhtasib*, com indica la pròpia etimologia del nom del càrrec (mostassà).

També l'espai per guardar els pesos i mesures de València, la llotgeta del mostassà, era una adaptació d'una tenda que hi havia als socs peninsulars on es guardaven tots els llibres de la

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 593.

¹⁶² *Ibidem*, pp. 596-597.

¹⁶³ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», pp. 67-68.

¹⁶⁴ SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana medieval*, pp. 22-26.

¹⁶⁵ Cf. pp. 278 i ss.

¹⁶⁶ Al mateix any arriba al poder un nou califa almohade, Abd Allah, a Murcia, qui assassinà pocs mesos després a l'anterior governant que havia fugit al Marroc. Possiblement, com a part del nou govern escollí al *muhtasib* murcià, *vid.* KENNEDY, Hugh, *Muslim Spain and Portugal: A Political History of Al-Andalus*, Londres, Routledge, 2014, p. 261.

¹⁶⁷ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 671.

*hisba*¹⁶⁸. Encara que la manca de documentació no permet anar més enllà, es pensa que són prou dades per afirmar que el càrrec de *muhtasib* al període almoràvit i almohade foren els més directes precedents, en espai i temps, de la mostassaferia medieval. Per consegüent, els mostassàs històrics de la Corona d'Aragó s'assemblen a la pràctica molt més a un *muhtasib* andalusí que a un *agoranomos* grec o a un edil romà, situació que respon a la lògica per raons espai i temps¹⁶⁹. En resum, hi ha que donar-se compte de les implicacions del propi nom de la institució: és mostassà, mot derivat de *muhtasib*, no d'edil.

Requisits d'idoneïtat per a l'home que vulgui ser escollit mostassà

Vistos els quatre càrrecs que inspiraren l'ofici de mostassà, s'analitzen tot seguit els requisits requerits per ostentar el càrrec a la Corona d'Aragó. Les virtuts cíviques que condicionaven l'accés a l'ofici de mostassà parteixen de les idees polítiques de dos filòsofs atenencs, Plató i Aristòtil, i d'un pensador de la Roma republicana, Ciceró¹⁷⁰. Les condicions per accedir a la mostassaferia responen, entre altres, a que el poder sempre es justifica i necessita crear uns arguments per justificar que les classes benestants dels municipis governaven millor que un pagès o un sabater.

El primer que s'ha de dir sobre els ideals és que inspiren, però no sempre es segueixen. En la vida del propi Plató es tenen clars exemples amb els seus fallits intents de voler instaurar el govern ideal dels *aristoi* (els “millors”, els “filòsofs”) als governs tirànics de Siracusa¹⁷¹. En els *Diàlegs* es parla del *kalos kagathós*, el home de bé, honrat i també membre de l'oligàrquia o dels rics¹⁷². Aquests homes rics i honrats eren els més cultes, els millors formats, i serien la majoria d'homes que anava regularment a l'Acadèmia, on estudià Aristòtil¹⁷³. Per tant, encara que en principi els *aristoi* no tindrien perquè ser *kalos kagathós* pareix que una realitat

¹⁶⁸ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 686.

¹⁶⁹ CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través», p. 204.

¹⁷⁰ La diferència entre filòsof i pensador és la següent: filòsofs són Plató i Aristòtil, perquè dins la història del pensament grec primer són els poetes que transmeten la saviesa dels déus per mitjà de la inspiració de les muses. Després venen els set savis que són font de veritable coneixement, i més tard, els dos atenencs són els que cerquen el coneixement, els filòsofs. D'altra banda, Ciceró no es considerava filòsof sinó un polític. La filosofia per a Ciceró donava ferramentes, arguments, idees per perfeccionar la seva activitat com a polític. Per això, se'l considera un pensador.

¹⁷¹ DE LA MORA VALENCIA, Rogelio, *Breve historia del pensamiento político. De Platón a Rawls*, México, Universidad de Colima, 2005, p. 13.

¹⁷² Platón. *Menón*, ed. Enrique López Castellón, Madrid, Istmo, 1999, p. 152.

¹⁷³ MONOSON, Sara, *Plato's Democratic Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy*, Princeton, Princeton University Press, 2000, p. 138.

acabà vinculada a l'altra¹⁷⁴. Així doncs, malgrat una notable diferència entre aquests dos conceptes grecs, Plató no feu una clara distinció¹⁷⁵.

Plató parla dels conceptes *aristoi* i *kalos kagathós* pensant en el govern de la ciutat d'Atenes. En aquella època, les classes altes d'Atenes eren els nobles, els rics i els hoplites. No pareix una casualitat que d'*aristoi* derivi aristocràcia, és a dir, noblesa. Tampoc no és fruit de l'atzar que la paraula *areté* ("virtut"), tant necessària pel bon govern republicà platònic, estigui molt relacionada en la seva etimologia amb el déu Ares, el déu de la guerra i amb els *aristoi*, que a més de filòsofs, eren guerrers i nobles¹⁷⁶.

De fet, el propi Plató era filòsof, hoplita i també noble, és a dir, ell mateix seria un *aristoi*¹⁷⁷. D'aquí que el deixeble més famós de Plató, Aristòtil, digui que els que tenen l'*areté*, els que tenen virtut, normalment són com ell i Plató, i per consegüent, *aristoi*. Aquests ciutadans, com els dos filòsofs atenencs, també posseeixen, segons Aristòtil¹⁷⁸, *kalokagathia*, en altres paraules, bonhomia, honradesa i riquesa. Com a resultat, els millors per governar, unint les idees platòniques i aristotèliques, eren uns homes de classe social elevada, rica i que havien de practicar l'*areté*, la virtut que diran els cristians, encara que la seva classe social era *per se* virtuosa. Els *agoranomoi*, els antecedents més antics dels mostassà eren normalment *aristoi*¹⁷⁹.

En general, a l'època romana semblen ser els patricis els que ocuparen el càrrec d'edil a les colònies i la magistratura dels curuls a Roma¹⁸⁰. Ciceró¹⁸¹ recomana que les magistratures de prestigi siguin ocupades pels més rics, els *optimates* ("els homes excel·lents"), hereus directes

¹⁷⁴ La diferència subtil però important entre aquests dos conceptes grecs, complicada per algú sense formació professional en filologia clàssica, em fou explicada pel Dr. Francesc Casadesús Bordoy, president de la secció balear de la SEEC (Sociedad Española de Estudios Clásicos) i professor del Departament de Filosofia i Treball Social de la Universitat de les Illes Balears (UIB). Li agraeixo el seu suport.

¹⁷⁵ O aquesta, almenys, sembla ser l'opinió de Ciceró, *vid.* Ciceró, *Dels deures*, Lib. II, 27, *vid.* CICERÓ, *Cicero. On Duties*, eds. Ella Atkins - Michael Thomas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, p. 73. Tucídides sí que donà una clara definició entre els rics o els *kaloi kagathoi*, i el poble o *demos*, fet que corrobora la visió de la societat projectada als *Diàlegs* platònics, *vid.* WINSPEAR, Alban Dewes, *The Genesis of Plato's Thought: Second Edition*, New York, The State University of New Jersey, 2011, p. 216.

¹⁷⁶ Agraeixo aquesta explicació al Dr. Carlos García Gual, actualment catedràtic de filologia grega a la Universidad Complutense de Madrid i membre de la Real Academia Española.

¹⁷⁷ *Platón. Menón*, ed. Enrique López Castellón, Madrid, Istmo, 1999, p. 155.

¹⁷⁸ Aristòtil, *Política*, Lib. V, 14, *vid.* ARISTÒTIL, *Política*, ed. Pedro López Barja de Quiroga - Estela García Hernández, Madrid, Istmo, 2005, p. 274.

¹⁷⁹ CARTLEDGE, Paul - SPAWFORTH, Antony, *Hellenistic and Roman Sparta*, Londres, Routledge, 2004, p. 125.

¹⁸⁰ MENTXAKA ELEXPE, Rosa María, «Los requisitos para acceder a las magistraturas locales», pp. 11-12.

¹⁸¹ SHAFFERN, Robert William, *Law and Justice from Antiquity to Enlightenment*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, 2009, p. 56; Ciceró, *Dels deures*, Lib. II, 27, *vid.* CICERÓ, *Cicero. On Duties*, p. 73.

dels *aristoi*, perquè no accepten fàcilment suborns¹⁸². També Ciceró¹⁸³ comenta que enfront una ment poc desenvolupada i frívola, la que tenen les dones i esclaus, estava la ment dels bons ciutadans, els *optimates*, que ocupaven, com ell mateix, les magistratures amb més pes polític i importància, com l'edil. En resum, les idees de Plató i Aristòtil foren adaptades pels pensadors romans.

Durant l'època romana imperial s'introdueix una virtut nova per accedir a càrrecs públics: l'honorabilitat¹⁸⁴. La imatge personal es formula en un nou concepte que és l'honorabilitat, virtut exclusivament masculina¹⁸⁵. Els homes virtuosos que practicaven l'honorabilitat eren els que haurien d'exercir un ofici de govern. Altre virtut cívica romana era la generositat¹⁸⁶. Els curuls havien de ser generosos, com s'ha explicat abans, i pagaven de la seva butxaca els jocs al seu *municipium*.

Rics, virtuosos, honorables i generosos: així, teòricament, havien de ser els ciutadans que ostentessin càrrecs de govern a Roma. En conclusió, és adient recordar que el pensament clàssic prové etimològicament de classe, mot que es refereix als estaments més rics, com els hoplites grecs i els *optimates* romans.

Les idees polítiques clàssiques ajudaven a les classes benestants a justificar el seu monopoli dels càrrecs municipals. Per exemple, al privilegi de concessió de la mostassaferia a Eivissa, datat a l'any 1342, s'especifica que el procés l'elecció de l'oficial consisteix en escollir un candidat entre quatre seleccionats pels jurats de la vila, quatre homes que són «prohòmens dels millors e dels pus rics d'aqueix loch»¹⁸⁷. Altra cas sobre l'ús de les idees polítiques dels clàssics el recull un privilegi de Castelló del segle XIV on s'especifica que per accedir a l'ofici de mostassà és necessari ser un dels «cavallers e hòmens generosos» de la vila¹⁸⁸. Finalment,

¹⁸² Fet que sorprèn un poc, degut a què Ciceró era *equites*, de classe inferior als *optimates*, malgrat que com a ciutadà que respectava la llei per damunt de tot, té sentit que respecti les costums així com són, *vid.* ROWE, Christopher, *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p. 479.

¹⁸³ Ciceró, *Dels deures*, Lib. II, 43, *vid.* CICERÓ, *Cicero. On Duties*, p. 85.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. XIV.

¹⁸⁵ Virtuós, de fet, prové de *vir/viri* ("home").

¹⁸⁶ YAKOBSON, Alexander, *Elections and Electioneering in Rome: A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1999, p. 36.

¹⁸⁷ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa. La vila d'Eivissa a la baixa edat mitjana*, ed. Antoni Ferrer Abárzuza, Antoni Eivissa, Editorial Mediterrània-Eivissa, 2002, p. 241.

¹⁸⁸ SÁNCHEZ ADELL, JOSÉ, *El llibre de privilegis de Castelló de la Plana (1245-1470)*, Castelló, Ayuntamiento de Castellón de la Plana, 1993, p. 126. L'elecció de cavallers per part del rei respondria, entre altres causes, a que com comenta Ramon Llull al *Llibre de l'Ordre de Cavalleria*, «cavall és donat a cavaller per significança de nobilitat de coratge», *vid.* LLULL, Ramon, *Llibre de l'Ordre de Cavalleria*, ed. Marina Gustà, Edicions 62, 1980, p.

al privilegi de concessió de l'ofici de mostassà a Berga de l'any 1362, Pere el Cerimoniós especifica que el nomenament vitalici d'un donzell, Bernat d'Olvan, és per resoldre disputes sorgides per nomenar l'inspector del mercat entre els «homes honrats de dita vila»¹⁸⁹. Pere el Cerimoniós resolgué un problema entre les famílies poderoses de Berga amb la concessió a perpetuïtat de l'ofici a d'Olvan, membre d'una rica nissaga local i fidel a la Corona¹⁹⁰. Dit això, el més important és qui a Berga a l'any 1362 podia accedir al càrrec: únicament homes que s'anomenaven honrats, és a dir, que gaudien d'un reconeixament social entre els seus veïns que justificava el seu acaparament en l'ostentació de càrrecs locals.

La influència del pensament polític de Plató, Aristòtil i Ciceró per justificar el monopoli d'oficis municipals per part de les oligarquies urbanes i les similituds del *muhtasib* almohade amb la mostassaferia del segle XIII són dues dades que ajuden a entendre i comprendre el context històric i la condició social dels mostassàs valencians documentats al segle XIII a la Corona d'Aragó: com seguidament s'explica, tots eren com Ramon de Lluch, cavallers.

71. És a dir, un cavaller té que ser valent i bon cristià i no pot ser-ho sinó té cavall. Ser propietari d'un cavall a aquest context històric era tenir un estatus econòmic elevat.

¹⁸⁹ VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga (s. XIV-XVIII)», *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, 31, p. 32.

¹⁹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

III. 2. La implantació de l'ofici de mostassà a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)

Cedant arma togae
“Que les armes deixin pas a la toga”
Ciceró, *Filípiques*, 2, 20

Riera Melis¹⁹¹ explica sobre l'origen de la mostassaferia que «l'aparició de l'inspector dels mercats a la Corona Catalanoaragonesa encara no ha estat ben definida». El present capítol parteix d'aquestes paraules i vol aclarir, des de l'anàlisi de les fonts conservades, els orígens del càrrec. El primer que s'ha de mencionar és que els conqueridors feudals de la Corona d'Aragó tendiren a conservar l'ofici de *muhtasib* a les seves respectives àrees d'influència¹⁹². La vall de l'Ebre és el territori on es documenta per primera vegada la mostassaferia, però com seguidament s'explica, l'ofici no triomfà a l'Aragó, sinó que ho feu a València durant la conquesta de la taifa de *Balansiyya*, quan Ramon de Lluch fou nomenat primer mostassà de València, i per extensió, de la Corona d'Aragó, com s'ha explicat al capítol anterior. D'altra banda, la inexistència de l'inspector del mercat als costums de Barcelona usats pels catalans per organitzar jurídicament el territori del sud de la Sènia fa inviable que l'origen del càrrec fos a Catalunya¹⁹³.

La presència de l'ofici de mostassà als furs aragonesos

S'analitzen ara els manuscrits on es menciona per primer cop el càrrec, que són els furs, redactats per configurar jurídicament llocs, viles i ciutats després de la conquesta feudal de l'Aragó islàmic. Per elaborar aquest apartat s'han revistat les edicions de recopilacions de furs aragonesos del segle XI i fins a l'any 1237, perquè s'inclou des dels primers textos forals d'Aragó fins a l'any 1237 quan es documenta a València el primer inspector del mercat de la Corona d'Aragó¹⁹⁴. Les úniques fonts aragoneses datades prèviament a la implantació de

¹⁹¹ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 70. Aquest capítol ha estat revisat pel Dr. Antoni Furió, catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de València, a qui agraeixo el seu suport.

¹⁹² *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁹³ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁹⁴ Per elaborar aquest apartat s'han repassat les edicions dels furs aragonesos medievals conservats, *vid. Forum Turolii: regnante in Aragonia Adefonso rege: anno MCLXXVI*, ed. Francisco Aznar Navarro, Zaragoza, Tipografía

la mostassaferia a València i que mencionen el càrrec són el *Fuero de Daroca* i el *Fuero latino de Teruel*, ambdues pensades per a la repoblació i articulació de la vall de l'Ebre, és a dir, el sud del regne d'Aragó¹⁹⁵.

La primera dada de l'ofici d'inspector del mercat a la Corona d'Aragó es llegeix al *Fuero de Daroca* (1172), quan s'esmenta: «iudex, alcaldes, scriba, almotaçaf, ianitor ville, andadores, saion, defensarius, uinitores et ceteri huiusmodi mittandur uoluntate et arbitrio concilli octauo die sancte pasche et mutendur annuatim eodem die»¹⁹⁶. La resta del *Fuero* no inclou cap línia sobre descripció de les competències de la mostassaferia. El que sí que quedà clar pel text citat és que tots els càrrecs municipals, inclòs el mostassà, eren escollits anualment pel consell de la vila el vuitè dia de la Pasqua.

La primera descripció de les competències del mostassà pot situar-se dins el *Fuero latino de Teruel*, text que tingué una primera redacció, manada fer pel rei Alfons II, a la segona meitat

de Mariano Escar, 1905; *Fuero de Aljambra*, ed. Manuel Albareda Herrera, Madrid, Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1925; *El Fuero de Jaca*, ed. Mauricio Molho, Zaragoza, CSIC - Instituto de Estudios Pirenaicos, 1964, 2 vols; *Fuero de Calatayud*, eds. Jesús Ignacio Algora Hernando - Felicísimo Arranz Sacristán, Zaragoza, Diputación Provincial - Institución Fernando el Católico, 1982; *Fueros de Borja y Zaragoza*, eds. Juan José Morales Gómez - Manuel José Pedraza Gracia, Zaragoza, Anubar, 1986. *El Fuero de Daroca*, ed. María del Mar Agudo Romero, Daroca, Centro de Estudios Darocenses de la Institución Fernando el Católico - Diputación de Zaragoza, 1992; *El Fuero de Ejea de los Caballeros y su difusión*, eds. Ana Isabel Lapeña Paúl - María del Mar Agudo Romero, Zaragoza, Diputación de Zaragoza - El Justicia de Aragón, 2003; *Los fueros de Aragón: la Compilación de Huesca. Edición crítica del texto oficial latino*, ed. Fernando García Vicente, Zaragoza, El Justicia de Aragón 2010. A més, s'ha de citar el fur de Sepúlveda, que malgrat que sigui del regne de Castella, tingué una notable implantació per configurar jurídicament el territori del sud de l'Aragó als segles XII i XIII, *vid. Los Fueros de Sepúlveda*, eds. Emilio Sáez - Rafel Gil Albert - Manuel Alvar - Atiliano Ruiz Zorrilla, Segovia, Diputación Provincial de Segovia, 1953, pp. 34-35.

¹⁹⁵ *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del valle del Ebro*, ed. José María Lacarra, Zaragoza, Berdejo Casañal - CSIC, 1946, vol. 2, pp. 508-552; EPALZA, Mikel de, «El islam aragonés, un islam de frontera», *Turiasso*, 7 (1987), p. 12; CAÑADA YUSTE, Alberto, «La batalla de Cutanda (1120)», *Xiloca*, 20 (1997), pp. 38-47; LEMA PUEYO, José Angel, *Instituciones políticas del reinado de Alfonso I "el Batallador", rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Bilbao, Universidad del País Vasco, 1997, pp. 230-233; LALIENA CORBERA, Carlos, «La conquista feudal en el valle medio del Ebro: escenarios locales», *Balaguer, 1105: Cruïlla de civilitzacions. Reunió científica, X curs d'estiu del comtat d'Urgell*, (ed. Flocel Sabaté), Lleida, Pagès editors, 2007, p. 137. La conquesta cristiana de zones veïnes geogràficament parlant com Lleida també elaboraren furs per configurar jurídicament el territori recentment conquerit als musulmans, *vid. BOLÓS, Jordi*, «Changes and survival: the territory of Lleida (Catalonia) after the twelfth-century conquest», *Journal of Medieval History*, 27/4 (2001), pp. 313-320.

¹⁹⁶ *El Fuero de Daroca*, p. 96. La datació del fur és un tema debatut. La data més probable és l'any 1172, partint de l'estudi que fa Agudo, *vid. Ibídem*, pp. 14-18. Per a més informació de Daroca al segle XII, *vid. ESTEBAN ABAD, Rafael*, *Estudio histórico-político sobre la ciudad y comunidad de Daroca*, Teruel, Instituto de Estudios Turoleses, 1959, pp. 39 i ss. A l'any 1122 sembla que aquesta població ja estava prou repoblada, *vid. BARRERO GARCÍA, Ana María*, *El fuero de Teruel: Su historia, proceso de formación y reconstrucción crítica de sus fuentes*, Teruel, Instituto de Estudios Turoleses, 1979, p. 83. Per a més informació sobre aquesta recopilació de furs i la seva relació amb la història de Daroca, *vid. CAMPILLO, Toribio del*, *Documentos históricos de Daroca y su comunidad*, Zaragoza, Imprenta del Hospicio Provincial, 1915.

del segle XII¹⁹⁷. Hi ha varis cops on surt esmentat el mostassà al *Fuero latino*. Seguint l'ordre d'aparició del càrrec d'inspector del mercat als furs de Terol es llegeix primer:

“De electione iudicis et alcaldorum et aliorum aportellatorum. Mando itaque quod die martis post festum resurrectionis domini annuatim concilium ponat iudicem et notarium et quartor alcaldes et almutaçaph et questiores et saionem ut in sequentibus erit dictum. Annuatim ideo dicimus quia nullus debet tenere officium concilii sive portellum nisi per annum nisi totum concilium clamauerit propter ipsum”¹⁹⁸.

El mostassà seria escollit anualment el dimarts després de Pasqua, seguint el mateix sistema que al precedent *Fuero de Daroca*. Poc després, es troba un fur sobre el procés d'elecció de l'inspector del mercat, qui jurava el càrrec sobre la Creu i els quatre evangelis:

“De sacramento aportellatorum. Eleccione igitur facta et de omni populo confirmata iudex et notarius alcaldes et almutaçaph et etiam sagio iurent in concilio super crucem et IIII evangelia quod timore persona vel uerecundia uel amore parentum et amicorum uel vicinorum seu extraneorum nec prece nec precio forum non uiolentur uel uiam iusticie non permittant. Questores siue iurent in concilio siue curia alcaldum non est curandum nisi tamen ut iurent”¹⁹⁹.

Més endavant, es recull un fur del salari de la mostassaferia que detalla que: «almutaçaph X solidos collacioni unde fuerit iudicatus»²⁰⁰. L'ofici del mostassà consistia, entre altres coses, en exercir de jutge, i dels judicis podria quedar-se aquest magistrat un total de deu sous.

¹⁹⁷ Alguns autors diuen que fou a l'any 1194, *vid. Los Fueros de Sepúlveda*, p. 5. Altres autors defensen que fou o a l'any 1176 o a l'any 1177, *vid. Forum Turolii: regnante in Aragonia*, pp. XIII-XIV. Més recentment, a l'any 1998, es publicà una edició facsimil dels furs segons la edició de Gil de Luna, editada a l'any 1565 per la impremta de Juan Mey a València, *vid. Fori Turolii: los fueros de Teruel. Edición de Gil de Luna*, ed. Jesús Morales Arrizabalaga, Teruel, Ayuntamiento de Teruel - El Justicia de Aragón - Instituto de Estudios Turolenses, 1998. El primer llibre d'aquests furs inclou els temes relacionats amb el govern municipal i s'esmenta l'ofici de mostassà. És, a més, on es conserva la documentació més antiga d'aquests furs amb documentació de l'època d'Alfons II, *vid. Fori Turolii: los fueros de Teruel*, pp. 8-9. Segons Jesús Morales Arrizabalaga, el document més antic dels furs inclòs al primer llibre de l'edició de Gil de Luna data de l'any 1177, *Fori Turolii: los fueros de Teruel*, p. 13. Segons Gorosch, la redacció més antiga del manuscrit que conserva la versió més arcaica del *Fuero latino de Teruel*, és el text comprès entre els folis 1r al 182v. Aquest manuscrit tingué moltes modificacions i afegits posteriors, però solament he consultat aquells furs on es vincula el fur a Alfons II o altre monarca del segle XII, *vid. El Fuero de Teruel*, ed. Max Gorosch, Stockholm, Uppsala, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab, 1950, p. 16. És aquesta part de la font la que utilizo per ser el més antiga conservada i perquè és la considerada per Gorosch com la versió original, *vid. Ibídem*, pp. 16- 21. Per a més informació sobre aquesta temàtica, *vid. El Fuero de Teruel. Edición crítica con introducción y traducción*, ed. José Castañé Llinás, Teruel, Ayuntamiento, 1991. Els texts que es citen a aquest capítol del *Fuero latino de Teruel*, així com el dels furs de Daroca segueixen dues edicions, la de María del Mar Agudo Romero pel *Fuero de Daroca* i la de Francisco Aznar Navarro pel *Fuero latino de Teruel*. L'elecció d'aquestes edicions i no d'altres és per la recomanació de la Dra. Asunción Blasco Martínez, professora titular d'història medieval de la Universitat de Saragossa, qui dins la Jornada d'estudi *El notariado medieval als regnes hispànics*, celebrada els dies 25-26 de gener de l'any 2017 a la facultat d'història de la Universitat de Barcelona, em recomanà les citades edicions. La jornada formava part de les activitats del projecte de recerca NOTCAT, liderat pel Dr. Daniel Piñol Alabart. *El notariado en Cataluña: práctica y actividad, siglos XIII-XIV* (HAR2015-65146P) del SGR MAHPA (IRCV). Agraïxo el suport de la Dra. Blasco Martínez per ajudar-me a comprendre la literatura dels furs i per la recomanació d'edicions per a la consulta dels furs aragonesos.

¹⁹⁸ *Forum Turolii*, p. 28.

¹⁹⁹ *Ibídem*, p. 30.

²⁰⁰ *Ibídem*, p. 32.

Poc després, al manuscrit es traslladà un altre fur, llei que recopilava algunes lleis anteriors sobre la mostassaferia. A aquest text foral es torna a repetir primer tot el procés l'elecció de l'ofici, i just després, es detalla les competències del càrrec. El següent text és, com s'ha esmentat abans, la primera descripció d'obligacions de l'inspector del mercat:

“Almutaçaph itaque sit prouidus super omnes mensuras çibarie uini et olei et omnis cuiuslibet liquoris atque salis et super omnes pensas et libras et super omnes panificas et tabernarios et carnifices et tendarios et super montarios et piscatores et super apotecarios, et revenditores et super pelliparios et sutores et fabros et çabatarios et textores et super fullones et mollendinarios et clibanarios et balneatores et super omnes figulos tegularum, et latterum et ollarum et super lignarios, et calones et super omnia similia his predictis. Ipse etiam prouideat ne aliquod stercus uel inmundicia propemuros iaceat aut in allibus huius ville”²⁰¹.

És molt important l'ordre d'aparició de les competències al fur. L'oficial tenia cura de tots els pesos i mesures («omnes mensuras») d'aliments vitals pel nodriment dels veïns com els grans, els olis, els vins, les sals, els pans, les carns i els peixos. Pa, carn, vi i peix, com Riera Melis²⁰² explica, eren els aliments que conformaven el nodriment de tots els veïns. Escrivim nodriment i no alimentació de forma premeditada. No tenir ben regulat mitjançant el control de la metrologia l'abastament urbà dels cereals panificables, aliments fonamentals, bàsics a tota l'edat mitjana, no sols era un tema alimentari, sinó un tema de supervivència pels ciutadans. En conclusió, és de nodriment i no d'alimentació el que es comenta.

Posteriorment, el fur cita el vi, producte important a una població on homes i dones no sempre bevien de l'aigua d'un torrent o d'un riu proper degut a la contaminació de les aigües causada pels mateixos ciutadans²⁰³. Més endavant, el text foral recull l'afinament de mesures de l'oli i altres líquids. Els olis d'oliva, com comenta novament Riera Melis²⁰⁴ eren utilitzats especialment per a les «col·lacions dels dies de vigília, a l'enllumenat i a la manufactura tèxtil». En suma, la citada normativa foral legislava primer la més important competència de la mostassaferia, vetllar pel govern del mercat alimentari amb el control de la venda dels productes de primera necessitat.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 49.

²⁰² L'autor analitza els règims alimentaris urbans de la baixa edat mitjana, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017, pp. 388-398.

²⁰³ DE VILANOVA, Arnau, *Obres Catalanes, Vol. II*, p. 175.

²⁰⁴ RIERA MELIS, Antoni, «El mercat dels cereals a la Corona catalanoaragonesa. La gestió de les crisis alimentàries al segle XIII», dins *Crisis frumentàries, iniciatives privades i públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana*, (coord. Antoni Riera Melis), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2013, p. 94.

A aquest darrer fur també es citen al començament el control dels pesos i mesures de les carns i peixos. Després, s'estableix en general, una separació temàtica entre els productes del mercat local que l'oficial controlava la seva venda. Fins ara, hi havia citats aliments de primera necessitat, però ara apareixen els oficis de productes manufacturats com sabaters, teixidors, pelleters i apotecaris, a més dels revenedors, que sols eren intermediaris. Perquè es va fer la separació? Perquè, primer es disposà allò més important, els aliments que conformaven el nodriment i posteriorment, s'inclouïa els gremis que fabricaven productes necessaris pel dia a dia, com les sabates. Al final del text es citen tasques relacionades amb la salubritat i higiene pública, com la brutícia que es deixava a prop dels murs. Per tant, des d'un principi, es pot parlar de dos tipus de competències: les relacionades amb la legislació del mercat local, que són les primeres citades, i d'altra banda, les tasques relacionades amb la sanitat pública.

Finalment, al *Fuero latino* s'inclouen quatre rúbriques que tracten de «causa pignoracionis», «columnia dividatur» i «negligente almustaçaph»²⁰⁵. És a dir, els últims furs del segle XII que citen al mostassà parlen sobre penyores, calònies i mostassàs corruptes per malversació de diners públics o negligents en el seu càrrec. Sobre les penyores es reglamentà la seva relació amb la calònia. Si un veí no tenia diners per pagar una multa i donava, en compensació, una «pignora», l'inspector del mercat podia perdonar-li la multa i la penyora, però després no podia reclamar-li res al veí²⁰⁶.

Sobre els diners de les multes, la mostassaferia funcionava amb les *terses*, o el que és mateix, amb l'aplicació d'una exacció repartida en «tres partes. Almutaçaph et querelous accipit per medium priman partem due uero residue sint concilli ad claudendum foramina huius uille»²⁰⁷. Per consegüent, la multa devia dividir-se en tres fraccions, una primera part entre el mostassà i l'acusador, i les altres dues al consell. Finalment, sobre els mostassàs corruptes i negligents es diu al *Fuero Latino* que si un oficial no estava a les hores de celebració de mercat a les places, havia de pagar noranta sous dividits novament entre tres: «pecet XXX solidos iudici et alcaldibus et querelloso»²⁰⁸. En resum, si un inspector del mercat incomplia amb les seves hores laborals establertes als furs, i no podia, per absència, celebrar judicis, havia de pagar trenta sous a un jutge, trenta a l'alcalde i trenta a l'acusador d'un frau.

²⁰⁵ *Forum Turolii*, pp. 50-51.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 50.

²⁰⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

²⁰⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

Enmig d'aquestes ordenances sobre negligència i corrupció en l'exercici de la magistratura, es troba un fur que legisla que l'oficial tenia l'obligació de pesar «quelibet septimana» totes les «mensuras predictas»²⁰⁹. Per cada mesura o pes on es trobés frau, el mostassà cobrava «V solidos»²¹⁰. Per acabar, es menciona que l'oficial «de falsitate uel de fraude» en l'exercici del seu càrrec, i si els fets demostraven la seva corrupció, pagava «C aureos alfonsinos» als jurats, a més del doble de la quantitat que havia malversat²¹¹. La quantitat era considerable: cent meravedís més la variable quantitat del doble que havia robat.

El fur recull també que fer si un mostassà corrupte no volia pagar. A l'oficial corrupte que es negava a pagar la pena per malversació se li condemnava a «mutiletur auribus et tonsus per omnes calles Turolii fustificetur»²¹². El càstig era força sever: se li tallaven les orelles i se li donaven assots per tots els carrers de Terol.

Per acabar, l'últim text que recull competències del mostassà al *Fuero latino* és una rúbrica que esmenta que l'oficial estava obligat a donar als «pauperibus diuidere ommem panem quem minutum inuerit»²¹³. En suma, el mostassà havia de donar als pobres el pa que havia sigut descartat per la venda. Novament, sinó es donava aquest pa als pobres, «pecet XXX solidos iudici et alcaldibus et querelloso»²¹⁴. El text finalitza amb un recordatori per als inspectors del mercat: no existeix una hora establerta per pesar o mesurar queviures, i que ells ho poden fer quan considerin²¹⁵.

Malgrat l'existència d'una descripció de competències, tot sembla apuntar que el *Fuero latino* fos com el de Daroca: a les dues fonts es recull informació relativa al càrrec, però en cap dels casos hi va haver una translació entre les paraules i la realitat. Per tant, per ara, no es tenen fonts sobre l'elecció efectiva de mostassà aragonesos al segle XII al regne d'Aragó.

El nombrosos detalls i matisos sobre el càrrec als furs aragonesos fa pensar que va existir, però no es conserva cap font que ho confirmi. La persona que redactava el fur, segurament un notari, menciona al càrrec, ofici amb el que tindria certa familiaritat, i consegüentment, un coneixement.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 51.

²¹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹¹ *Ibidem*, p. 52.

²¹² *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹³ *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

²¹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

És important esmentar que a Terol a l'any 1208 es redactaren unes ordenances relatives a la mostassaferia, però el primer cop que sembla que s'escull a aquesta població aragonesa un inspector del mercat és a l'any 1258, força anys més tard que s'implantés amb èxit l'ofici de mostassà a València²¹⁶.

Es recorda que el precedent institucional més directe de l'oficial fou el *muhtasib* del temps de domini almoràvit i almohade, moment en que es documenten per primer cop a fonts de la Corona la mostassaferia. Partint d'aquesta situació és prou possible que els conqueridors cristians tendiren a conservar l'ofici de *muhtasib* a les terres conquerides als musulmans. Si s'accepta la hipòtesi ja citada de Riera Melis²¹⁷, en el cas d'Aragó es conservà la institució, el càrrec de *muhtasib*, però aquesta no s'aplicà fins anys després que s'hagés establert sòlidament a València l'ofici i es nomenessin regularment oficials.

A Aragó s'adaptà el càrrec islàmic, com hi ha constància a les fonts forals comentades, però per circumstàncies desconegudes no tingué èxit fins, com a mínim, l'any 1258²¹⁸. A més, ni Daroca ni Terol varen ser viles que actuaren com model de l'ofici municipal. Als llibres del mostassà no s'esmenta mai cap fur aragonès ni cap origen d'aquest regne de la institució de l'inspector del mercat, sinó que s'afirma que les ordenances segueixen el model valencià²¹⁹. En suma, la prioritat cronològica que tenen les fonts aragoneses front les fonts valencianes no vol dir que siguin els aragonesos els primers mostassàs que exerceixen l'ofici.

²¹⁶ GARGALLO MOYA, Antonio, *El concejo de Teruel en la Edad Media*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses - Departamento de Cultura y Educación de Aragón - Ayuntamiento de Teruel - Ayuntamiento de Escucha, 1996, vol. 3, p. 765, nota 601. De fet, el procés de configuració del municipi de Terol no es consolidà fins segles més tard, al començament del segle XV. El Dr. Antonio Floriano explica que: «Este Consejo [el de Terol], tras muchas vacilaciones durante los siglos XIII y XIV, quedó definitivamente formado, en los comienzos del siglo XV, por un Juez, cuatro Alcaldes, cinco Regidores, dos Procuradores, un Mayordomo o Almutaḡaf (Almotacén)», *vid.* FLORIANO, Antonio, «Teruel en el siglo XV. La vida económica y la cuestión monetaria» *Boletín de la Real Academia de Historia*, 88 (1926), p. 790. La configuració jurídica i l'implantació de la mostassaferia a Terol fou un procés complex, segons el Dr. Antonio Gargallo, qui afegeix que, malgrat que l'oficial com membre actiu del consistori està documentat des de l'any 1258, no arribà a tenir ben definides les competències fins els inicis del segle XIV, *vid.* GARGALLO MOYA, Antonio, *El concejo de Teruel en la Edad Media*, vol. 3, pp. 764-769.

²¹⁷ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», pp. 70-71.

²¹⁸ El Dr. Antonio Gargallo Moya comenta que el mostassà, «almutaḡaf» com diuen les fonts, es troba per primer cop citat com un ofici actiu i consolidat a unes ordenances del consell de Terol de l'any 1258, que versen sobre el règim intern de la vila i que foren confirmades per Jaume I, *vid.* GARGALLO MOYA, Antonio, *El concejo de Teruel en la Edad Media*, vol. 4, p. 52.

²¹⁹ SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaḡaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», pp. 5-18.

Malgrat que l'Aragó no fou on s'implantà amb èxit el càrrec és innegable que el prototip de mostassaferia de la vall de l'Ebre, reglamentat als furs del sud d'Aragó, arribà a València per mitjà de les hosts aragoneses que ajudaren a Jaume I a la conquesta valenciana, degut a que no sembla fruit de l'atzar que el primer mostassà sigui un aragonès, com tot seguit s'explica²²⁰.

València, el municipi on triomfà el càrrec.

El primer mostassà: un cavaller aragonès de les hosts de Jaume I

És important esmentar que la documentació que ha arribat fins l'actualitat permet establir els principals punts de la història dels inicis de l'ofici municipal. Però, hi ha notables forats per una manca de fonts primàries, com un llistat complet dels mostassàs valencians que hi va haver al llarg del segle XIII, on vivien els primers veïns que exerciren el càrrec i quin ofici tenien²²¹. Existeixen tres problemàtiques relacionades amb la implantació de la institució, de

²²⁰ Una host implica una organització jerarquitzada. El Dr. Antoni Virgili comenta sobre la temàtica de les hosts de finals del segle XI: «a les darreries del segle XI s'observa un canvi d'orientació en les pràctiques agressives de l'aristocràcia feudal. Les iniciatives baronials i les accions espontànies de bandes autònomes de cavallers amb la finalitat de capturar botí donen pas a operacions regulades, planificades i coordinades des d'un ordre jeràrquic establert i identificat, la finalitat de les quals era la conquesta», *vid.* VIRGILI, Antoni, «Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho», dins *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, (eds. Miquel Barceló - Gaspar Feliu - Antoni Furió - Matilde Miquel - Santiago Sobrequés), València, Universitat de València, 2003, p. 254.

²²¹ En la recerca als arxius de València, tant a l'Arxiu Municipal de València com a l'Arxiu del Regne de València, no he trobat documentació que permetés saber la regularitat d'elecció de mostassàs a la ciutat als inicis de la implantació del càrrec. Hi ha els noms d'alguns inspectors del mercat del segle XIII com Guillem Solme, Arnau Renaldo i Pericón de Trilles, que Francisco Sevillano Colom documentà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, *vid.* SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana medieval*, pp. 32-33. Sevillano Colom elaborà una llista dels mostassàs valencians del segle XIII, sent aquesta una petita llista de cinc mostassàs que no he aconseguit ampliar, com prèviament s'ha comentat, malgrat les meves recerques als arxius valencians. També he realitzat una recerca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó sense trobar noves dades a les oferides per Sevillano Colom, *vid.* *Ibidem*, pp. 159-160. Es varen consultar per obtenir més dades de l'inici de la mostassaferia valenciana totes les fonts municipals valencianes del segle XIII, que resultaren ser força escasses, en comparació al gruix de documentació local que roman del segle XIV o del segle XV, tant a l'Arxiu Municipal de València, com a l'Arxiu del Regne de València. Agraïxo al personal d'ambdós institucions per la seva ajuda en la meua recerca, especialment a Carlos Martínez Mora, de l'Arxiu Municipal de València, i a Genoveva Almiñana García, de l'Arxiu del Regne. A l'Arxiu Municipal de València es conserven pergamins del segle XIII i aquestes són les signatures d'aquestes fonts: Arxiu Municipal de València, Biblioteca Auxiliar, n° 4425; Biblioteca Auxiliar, n° 4426; Biblioteca Auxiliar, n° 4427. Aquestes signatures són totes els facsimils dels pergamins del segle XIII conservats, ja que els originals no es poden consultar, segons se m'informà a aquest arxiu. D'altra banda, a l'Arxiu del Regne de València es preserven sobretot fonts notariales del segle XIII, i on les fonts primàries sí es poden consultar. Aquestes són les seves signatures: Arxiu del Regne de València, Notal de Notario Jaume de Castell. - 1293 / 1293 - fn : Proto. Conté 45 lligalls; Notal de Notario desconocido- 1295 / 1295 - fn : Proto. Conté 97 lligalls; Notal de Jaume Martin- 1295 / 1296 -fn : Proto. Conté 1 lligall; Notal de Notario desconocido - 1296 / 1297 - FN : PROTO. Conté 1 lligall; Notal de Notario Jaume Riquer - 1298 / 1298 - FN : PROTO. Conté 90 lligalls; Notal de Notario Jaume Riquer - 1298 / 1299. Conté 116 lligalls. Després es conserva dins el *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, un establiment sobre la venda de carbó datat a l'any 1296, que no aporta cap informació sobre el tema tractat, *vid.* *Llibre d'establiments i ordenacions*, pp. 24, 50.

la mostassaferia a València que s'intentaran aclarir a l'apartat: els primers esments del càrrec a les fonts, qui i perquè fou el cavaller Ramon de Lluch el primer inspector del mercat.

Aristòtil deia a Nicòmac que el començament és la meitat de tot²²². Si així fos, la meitat de tota la història del mostassà resideix a València. La capital del Túria fou el model de l'ofici a la Corona d'Aragó durant els segles baixmedievals. Existeix una circumstància fonamental per comprendre el perquè s'usen les paraules d'Aristòtil: l'esmentada ciutat mediterrània és la primera població on es té documentat un d'aquests oficials, i on el càrrec tingué èxit com demostra l'impacte que tingué el primer llibre del mostassà, el de València, sobre la resta de volums del càrrec²²³. La mostassaferia valenciana, per ser el primer ofici implantat amb èxit, es convertí en el model directe o indirecte de tot càrrec d'inspector del mercat a la Corona d'Aragó, perquè el costum regia la cultura jurídica baixmedieval. Com recorda un aforisme jurídic, *qui prior tempore potior iure*, ço és, aquell que està primer en el temps, és el primer, el model en el dret²²⁴. Finalment, a la València musulmana d'inicis del segle XIII és plausible que hi hagués un muhtasib pel que el càrrec ostentat per Ramon Lluch senzillament adaptà l'ofici islàmic ja establert als usos i costums dels conqueridors²²⁵.

La història de la implantació del magistrat municipal no es pot comprendre sense la història de la conquesta del regne de València²²⁶. A l'any 1237, el rei Jaume I amb les hosts tenia la

²²² ARISTÓTELES, *Ética a Nicómaco: Libros I y VI*, ed. Salvador Feliu Castelló, València, Universitat de València, 1993, p. 35.

²²³ Cf. pp. 289 i ss.

²²⁴ ALVAREZ-VALDÉS VALDÉS, Manuel, «La retroacción de la quiebra», dins *Liber Amicorum. Profesor Don Ignacio de la Concha*, Oviedo, Servicio de Publicaciones Universidad de Oviedo, 1986, p. 70.

²²⁵ GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, pp. 471 i ss. Altres autors parlen d'un *sabib al suq* a *Balansiyya* però per raons etimològiques és més probable que fos un *muhtasib* perquè el càrrec de la Corona d'Aragó es nomena mostassà i no d'altre manera perquè el mot que designa a l'ofici prové de *muhtasib* i no de *sabib al suq*, *vid.* COSCOLLÀ SANZ, Vicente, *La Valencia musulmana*, València, Carena Editors, 2003, pp. 149-150. Les fonts escrites islàmiques valencianes del segle XIII són molt escasses, i fins avui, no es té cap document que aporti documentació nova sobre aquest tema. Al no tenir coneixements d'àrab, s'han consultat exclusivament publicacions sobre *Balansiyya*, sense trobar noves dades sobre la temàtica tractada, *vid.* *La ceràmica islàmica en la ciudad de Valencia*, (eds. Andrés Bazzana - Josep Vicent Lerma), València, Ajuntament de València, 1990-1992, 2 vols; LÓPEZ ELUM, Pedro, *La alquería islàmica en Valencia: estudio arqueológico de Bofilla: siglos XI a XIV*, València, Pedro López Elum, 1994; GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana: los musulmanes de Valencia, siglos XI-XIII*, trad. Josep Torró, València, Universitat de València, 2001; MANGUE ALFÉREZ, Ignasi, *Marxalenes: de alquería islàmica a barrio de la ciudad de Valencia*, València, Ajuntament de València, 2001; GÓMEZ BAYARRI, José Vicente, *La civilización islàmica en la Valencia musulmana*, Valencia, Diputación Provincial de Valencia, Área de Cultura, Sección de Estudios Arqueológicos Valencianos (SEAV), 2009; CEBRIÁN GIMENO, Rafael, *Valencia musulmana: alquerías fortificadas y torres defensivas*, València, Samaruc Editorial, 2017; RODRÍGUEZ-NAVARRO, Pablo, *Las torres árabes de las alquerías valencianas*, Valencia, Tirant Humanidades, 2018.

²²⁶ Per comprendre les causes de la tria de les fronteres del regne de València durant el segle XIII s'esmenta les paraules d'Enric Guinot al respecte: «Este proceso de creación de un nuevo ordenamiento territorial y un nuevo poblamiento a partir de la conquista feudal es, entre otros, el caso del reino de Valencia, fundado por el rey Jaime I en el año 1240 y al cual otorgó unas fronteras directamente relacionadas con los límites

intenció de conquerir una ciutat dels musulmans, *Balansiyya* (actual València)²²⁷. S'ocupà un petit tossal elevat, anomenat pels cristians el *Puig de la Cebola* (avui conegut com el Puig)²²⁸. Aquí el rei mostrà les seves qualitats com a bon estratega militar. Amb l'ocupació del Puig s'amenaçava a *Balansiyya* i es determinava la rendició dels castells veïns i de les poblacions de rereguarda²²⁹. L'estratègia seguida per Jaume I al Puig fou ordenar petites incursions de saqueig entorn de la València musulmana²³⁰. Aquesta estratègia, ja utilitzada prèviament a Saragossa i a Lleida pels avantpassats del monarca conqueridor, permetia progressivament paralitzar la vida i el treball dels camperols musulmans, sector essencial per aconseguir una capitulació efectiva de la ciutat islàmica²³¹.

existentes en aquel momento entre la sociedad feudal y el mundo de al-Andalus y por ello en cierta manera casuales. En cambio, y simultáneamente, el mismo proceso de la colonización feudal heredó una parte significativa de los modelos de ordenación territorial andalusí y los incorporó a las necesidades de organización territorial interna de la nueva sociedad feudal», *vid.* GUINOT, Enric, «Fronteras exteriores e interiores en la creación de un reino medieval: Valencia en el siglo XIII», *Studia Historica. Historia Medieval*, 24 (2006), p. 129.

²²⁷ GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana*, p. 545.

²²⁸ *Les quatre grans cròniques*/ Ferran Soldevila. I. *Llibre dels feits del rei En Jaume*, eds. Jordi Bruguera - Maria Teresa Ferrer i Mallol, p. 222.

²²⁹ *Ibidem*, p. 222, nota 947.

²³⁰ GUINOT, Enric, «El repartiment feudal de l'Horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural», dins *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, Universitat de València, 2007, pp. 119-120.

²³¹ *Ibidem*, *loc. cit.*



Figura 10. En l'actualitat, encara es pot apreciar com el Puig, com se'l coneix actualment, és una posició estratègica que té una visió privilegiada de tot el territori i de la ciutat de València. Imatge de Google Earth Pro, elaborada per Pablo José Alcover.

Fou en aquest petit tossal on el rei ordenà iniciar el registre que conformarà el conegut com *Llibre del Repartiment*²³². Al Puig, el monarca manà a un dels seus notaris que l'acompanyaven que introduís un assentament al *Llibre del Repartiment*. L'assentament, datat a l'any 1237, era una bona compensació per les accions als camps de batalla d'un cavaller saragossà, Ramon de Lluch, i consistia en la concessió al noble de «almudalafiam sive pensum de Valentia»²³³. El noble del regne d'Aragó, qui sap si cobert encara de sang i suor per les incursions que es feien en aquell moment, fou nomenat primer mostassà de València i, per absència d'altres inspectors del mercat, de tota la Corona d'Aragó²³⁴. L'elecció d'un aragonès per part del rei com a primer mostassà respondria a que Jaume I coneixeria l'existència del mostassà per la notable presència de nobles aragonesos a la seva host que coneixen els furs del seu regne, com el cavaller Blasco de Alagón, qui els implantà a Morella²³⁵.

²³² GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus*, p. 546.

²³³ *Llibre del repartiment de València*, ed. Antoni Ferrando i Francés, Paterna, Vicent García, 1978, p. 13. Aquesta obra consta de quatre volums, tres on hi ha el facsímil de l'obra i una on hi ha transcrit tota la font. És el volum de la transcripció el que cito i que no està numerat, com els altres. Sobre el nom de Ramon de Lluch el *Llibre del repartiment* esmenta primer a «R. de Luch», però es sap gràcies a un altra assentament que nomia «Raimundus de Luch», *vid.* *Ibidem*, p. 62.

²³⁴ GUINOT, Enric, «El repartiment feudal de l'Horta», pp. 119-120.

²³⁵ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», pp. 70-71.

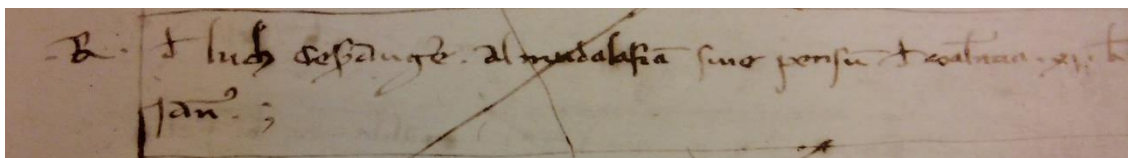


Figura 11. Detall del facsímil del *Llibre del Repartiment de València* on apareix el primer mostassà, Ramon de Lluch, *Llibre del repartiment de València*, ed. dirigida per Antoni Ferrando i Francés, Paterna, Vicent García, 1978, vol. 1, f. 3r. Fotografia realitzada per Pablo José Alcover amb els permisos del personal del Dipòsit de Reserva de la Biblioteca de Catalunya.

La breu frase del *Llibre del Repartiment* és important perquè des del inici el sobirà vinculava la mostassaferia amb el pes de València. Aquesta circumstància no succeeix amb els altres primers oficials escollits al regne de València pel rei durant el segle XIII. Un exemple seria el de Sadurní de Montblanc, primer mostassà de Sogorb. Al *Llibre del Repartiment* es pot llegir a una entrada datada a l'any 1248 que «Saturnino de Montealbo, justitiatum et almodaçafiam Segorbii»²³⁶. No hi ha cap pes de Sogorb mencionat al *Llibre* ni cap més possible ingrès.

Perquè aquest interès en vincular ràpidament l'ofici de mostassà amb la metrologia oficial, la del padró valencià? No és pot donar actualment una resposta definitiva, però sí formular diverses hipòtesis. Primer, el sobirà volia convertir València en el model de municipi, i per consegüent, regulava abans de tot la magistratura a la ciutat del Túria, perquè tenia en ment convertir-la en model municipal al regne de València, inclús als llocs més rurals i apartats del territori²³⁷. El càrrec de mostassà seria part d'aquest pla, presenta una primera tasca, que és una vinculació amb el pes de València a la capital perquè des d'allà s'exportaria el mode en que la magistratura havia d'obtenir ingressos²³⁸. A l'any 1271, Arnau Rosell fou nomenat vitaliciament escrivà de l'escrivania del pes de València, fet que fa reafirmar la hipòtesi de que hi havia uns emoluments vinculats al pes valencià, retribucions que s'han de situar dins el context de gènesi de la fiscalitat municipal valenciana²³⁹.

²³⁶ *Llibre del repartiment de València*, p. 225.

²³⁷ VICIANO NAVARRO, Pau, *Regir la cosa pública*, p. 66.

²³⁸ Agraïxo al Dr. Antoni Furió la bibliografia per comprendre el model municipal de València que em va recomanar després de la seva ponència realitzada dins el format de les Taules de Debat del CSIC-IMF, titulada *La "Crisi" de la Baixa Edat Mitjana al País Valencià*, realitzada dia 11 de gener de l'any 2016, a les 12:00h, a la Sala d'Actes de la Delegació del CSIC a Catalunya. Sobre el model municipal valencià, *vid.* FURIÓ, Antoni, «València, "mare e cap de tot lo regne"», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 80-81 (2015), pp. 149-179; FURIÓ, Antoni, «La ciudad y el reino de Valencia en la Baja Edad Media: prosperidad material, esplendor cultural y debilidad política», dins *Reino y ciudad: Valencia en su historia*, (coords. Luis Miguel Enciso Recio Árbol - Ernest Balanguer), Madrid, Fundación Caja Madrid, 2008, pp. 89-108; *Epistolari de la València medieval*, ed. Agustín Rubio Vela, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana - Publicacions Abadia de Montserrat, 2003, vol. 1, p. 121.

²³⁹ *Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia: contenida en los registros de la cancellería real. Archivo de la Corona de Aragón*, ed. Jesús Ernesto Martínez Ferrando, Madrid, Imprenta Góngora, vol. 1, 1934, p. 268; Sobre la gènesi de la fiscalitat municipal valenciana, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia (1238-1366)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pp. 149-170.

La segona hipòtesi és que el control dels pesos i mesures era fonamental perquè el mercat municipal de qualsevol població funcionés amb normalitat, i seguint una normativa mínima que protegís al comprador. El control d'objectes com les balances dels carnisers i la mida dels sacs dels venedors de gra obligà als venedors a fer productes d'una mida o pes oficial, per evitar el frau a qui els compra.

D'altra banda, si hi ha un control vol dir que hi ha una fiscalització, o el que és el mateix, uns ingressos per l'oficial. No es podia entregar un càrrec a un cavaller per compensació pels servicis prestats a la conquesta sense oferir cap remuneració per ostentar l'ofici municipal. De Lluch probablement cobrava el pes de València, l'exacció per afinar pesos i mesures dels venedors locals del mercat, com menciona una llarga ordenança del segle XIV recollida a l'inici del llibre de mostassa valencià²⁴⁰. Però aquesta és una hipòtesi que no es pot confirmar amb rotunditat per la manca de fonts primàries del segle XIII, que ajudarien a contrastar la informació del *Llibre del Repartiment*.

També la vinculació des del començament de la magistratura a la metrologia demostra que era una de les tasques més importants de l'inspector del mercat. A més a més, era freqüent que s'enganés amb el pes al comprador. Els 35 llibres de mostassaferia d'arreu de la Corona d'Aragó que contenen documentació baixmedieval recullen ordenacions per penalitzar els fraus al pesar o al mesurar, que mostren consegüentment la seva popularitat pels territoris i regnes de la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana²⁴¹.

Acabat l'anàlisi sobre la frase del *Llibre del Repartiment*, i la vinculació del primer mostassa amb el pes de València, es continua la història del primer inspector del mercat. El cavaller de Lluch va rebre a l'agost de l'any 1238 diverses propietats dins la ciutat i el seu *hinterland*: algunes cases, un hort en el terme de València, i finalment, quatre jovades situades al lloc de Beniferri²⁴². La rendició de *Balansiyya* al moment d'aquesta primera donació de propietats a de Lluch encara no havien succeït, però el sobirà ja repartia cases, terres i heretats²⁴³. Rebre quatre jovades era obtenir un terreny considerable. El que era habitual era rebre dos o com a màxim tres jovades en una terra fèrtil com la de Beniferri²⁴⁴. Després de la rendició de la

²⁴⁰ *Valencia urbana medieval*, pp. 175-176.

²⁴¹ Cf. pp. 329 i ss.

²⁴² «domos de (*captiva de Avenadup*) de Hamo Ambeliz et IIII jovatas in Beniferre et ortum /in termino Valencie/»: *Llibre del repartiment de València*, p. 62.

²⁴³ GUINOT, Enric, «El repartiment feudal de l'Horta», p. 141.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. 133.

ciutat, a l'any 1240 rebia de Lluch també tres fanecades, per a un hort, també a Beniferri²⁴⁵. Dins la partida de la host de Terol de la conquerida ciutat de València el cavaller rebia a l'any 1252, altres propietats que eren les «cases d'Hamu Anelcallez i un alfòndec»²⁴⁶. Aquest fet fa pensar que el cavaller podria tenir relacions amb terolins, cosa que el relacionaria amb el *Fuero Latino* de la ciutat, i consegüentment, amb la legislació de mostassaferia aragonesa. Al mateix any, als sabaters de València els hi era concedit una adobaria «que fou de Ramon de Luch»²⁴⁷.

En total, el noble aragonès rebria diverses cases dins la ciutat de València, un hort dins el seu terme, un altre hort i quatre jovades de terra al lloc de Beniferri. És important remarcar que a més de la recompensa del càrrec per la tasca realitzada, les terres eren un mecanisme per nuar la fidelitat nobiliària a la monarquia²⁴⁸. Altrament, de Lluch com cavaller que era, devia tenir almenys un cavall. Consegüentment, part del territori obtingut pel repartiment serviria per mantenir de l'animal, a més del seu propi sosteniment i el familiar²⁴⁹.

Les rendes estarien garantides, entre altres, amb el cobrament dels ingressos derivats de l'ofici municipal, que permetria a Ramon de Lluch obtenir una qualitat de vida elevada per a l'època i el territori²⁵⁰. A més, si es té en ment que la jovada eren més o menys tres hectàrees, llavors el cavaller d'Aragó tindria dotze hectàrees de terra, a més d'hortos i cases intramurs de la ciutat de València, propietats d'on també podria obtenir altres fonts d'ingressos, o com a mínim, els productes necessaris per sobreviure ell i la seva família²⁵¹.

Aristòcrates com de Lluch estaven força acostumats a gaudir de possessions territorialment disperses²⁵². Els sobirans tenien un clar interès en diversificar els llocs on els beneficiats del repartiment es lucraven de les terres que havien estat dels musulmans²⁵³. Quins eren els

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 121.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 397.

²⁴⁷ *Ibidem*, p. 157.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 115.

²⁴⁹ A un territori fronterer com la València del segle XIII, el tractament que dona la monarquia als cavallers és normalment de favor sempre i quan mentre tinguessin un cavall alforrat i amb armes en bones condicions, els hi garantien terres i exempcions fiscals, *vid.* FERRER MALLOL, Maria Teresa, *Organització i defensa d'un territori fronterer: la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, 1990, p. 226.

²⁵⁰ BURNS, Robert Ignatius, *El Regne Croat de València. Un país de frontera al segle XIII, València*, ed. Tres i Quatre, 1993, p. 20.

²⁵¹ GUINOT, Enric, «El repartiment feudal de l'Horta», p. 136.

²⁵² LALIENA CORBERA, Carlos, «Repartos de tierras en el transcurso de la conquista feudal del Valle del Ebro (1080-1160)», dins *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, Universitat de València, 2007, p. 45.

²⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

interessos que hi tenia el rei darrera aquesta política? Potser evitar una formació de dominis nobiliaris grans o pel dret dels nobles en la distribució del botí de guerra²⁵⁴.

A l'abril de l'any 1252, a petició dels nobles del regne de València, establí que les heretats i les cases que posseïen aquests les tinguessin segures i no n'estiguessin obligats a cap servei²⁵⁵. Dit això, ell monarca els hi prohibeix comprar cases ni heretats a la ciutat i al seu terme, però sí fora d'aquest.²⁵⁶ No es sap en quant estaven valorades les armes i el cavall propietat de Lluch però si valien més de 40 auris, segons un document del sobirà de l'any 1266, s'eximia de pagar les exaccions de la peita, la quèstia i qualsevol altre impost reial²⁵⁷.

A l'any 1269 el monarca confirmà totes les donacions fetes per ell als habitants de la ciutat del Túria²⁵⁸. A l'any 1271, el mateix rei tornar a confirmar a tot cristià de la costanera ciutat i del regne de València, la possessió de totes les seves cases, obradors, castells, alqueries, torres, horts, camps, vinyes i qualsevol altra heretat, tant de regadiu com de seca²⁵⁹.

No és tenen dades directes que ho confirmin, no obstant, per la legislació vigent al segle XIII, es suposa que de Lluch residiria a València, atès que sinó hi havia el perill de que es tornessin a repartir les seves terres i cases assignades al repartiment²⁶⁰. Aquesta residència no consistia en una residència permanent, però sí on es localitzava la residència principal, és a dir, on habitaven la seva muller i la resta de la família²⁶¹.

En conclusió, el cavaller obtingué alguns immobles dins València, dos horts i quatre jovades al terme de la ciutat. L'adoberia fou probablement donada als sabaters valencians perquè seria convertit l'espai en botiga. És possible que al cavaller no li agradés un espai pudent com el d'una adoberia i per això es desfés del local. De Lluch tindria probablement després de la conquesta, una renda i un patrimoni que li permetria viure un estil de vida superior a la mitjana de la població urbana. Miguel de Cervantes²⁶², que havia combatut com a soldat ras a la batalla naval de Lepant, explica a la seva obra *La señora Cornelia*: «El ejercicio de las armas, aunque arma y dicen bien a todos, principalmente asienta y dice

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 45, nota 69.

²⁵⁵ *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, p. 76.

²⁵⁶ *Ibidem*, pp. 76.-77.

²⁵⁷ *Ibidem*, p. 83.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 86.

²⁵⁹ *Ibidem*, pp. 87-88.

²⁶⁰ Així com succeïa a altres territoris del regne com Oriola, *vid.* FERRER MALLOL, Maria Teresa, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 214.

²⁶¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

²⁶² *Obra completa: Galatea. Novelas ejemplares. Persiles y Sigismunda*, eds. Florencio Sevilla Arroyo - Antonio Rey Hazas, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos, 1994, p. 841.

mejor a los bien nacidos y de ilustre sangre». Ramon de Lluch, cavaller de la host de Jaume I, fou receptor privilegiat d'honors i heretats per la seva exitosa activitat militar durant la conquesta de València.



Figura 12. Torre de l'homenatge de l'antic castell del Puig. Fou probablement en aquest espai fortificat on el Jaume I designà al primer mostassà, Ramon de Lluch, a l'any 1237. Imatge amb llicència *creative commons*.

Ramon de Lluch i la seva nissaga

Al *Llibre del Repartiment* es documenta un altre aragonès que porta el cognom de Lluch, que podria ser un familiar de Ramon. A l'any 1248, Arnau de Lluch rebí unes cases, franques i lliures, a Xàtiva²⁶³. Les seves cases limitaven amb les d'Arnau Escrivà i estaven a prop dels murs²⁶⁴.

La família de Lluch després de la conquesta confeccionà un escut d'armes on es comprova la importància del càrrec de mostassà per a la família. Es recorda que les armories són aquells emblemes característics de la baixa edat mitjana, que són hereditàries i segueixen el

²⁶³ *Llibre del repartiment de València*, p. 256.

²⁶⁴ *Ibidem*, pp. 259, 247.

llinatge o la terra²⁶⁵. L'escut, element que forma part de les armes o armories de la família de Lluch, és en camper d'or, una romana de color blau, que representa l'ofici d'inspector del mercat²⁶⁶. El valor de l'escut pels membres d'una família de nobles era considerable. Ramon Llull²⁶⁷ al *Llibre de l'Ordre de Cavalleria* comenta que l'escut és el «senyal és donat a cavaller per ço que sia conegut si és amic o enemic de cavalleria».

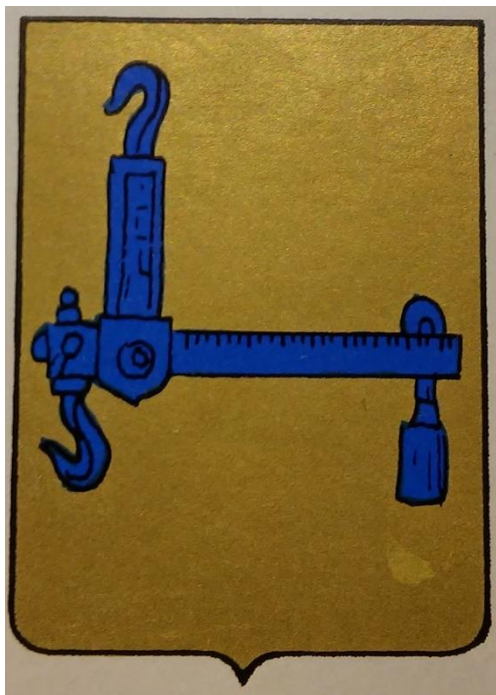


Figura 13. Escut dels de Lluch. La presència de la balança és mostra de la importància de la mostassaferia per a la nissaga de Lluch, *vid.* GARCÍA CARRAFFA, Alberto - FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, Librería Internacional, 1968, vol. 2, p. 74.

Els de Lluch adoptaren les armories a la mateixa època que ho feien també altres llinatges arreu de tota la cristiandat catòlica. Fins a principis del segle XIII a l'Europa occidental, les armories s'utilitzaven solament per part dels reis, dels prínceps i dels grans feudataris²⁶⁸. S'han de tenir present dos factors per comprendre l'expansió de les armories a altres grups socials: la transformació de l'equip defensiu del combatent, com el que probablement tenia Ramon de Lluch; l'altra causa era el divertiment dels cavallers: els torneigs. Com no s'ha documentat cap escut dels de Lluch abans del segle XIII pertanyien molt probablement a la petita o mitjana noblesa²⁶⁹.

²⁶⁵ FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *Manual d'Heràldica i tècnica del blasó*, Cabrera de Mar, Galerada, 2011, p. 9.

²⁶⁶ *Ibidem*, *loc. cit.* S'han seguit els criteris d'Armand de Fluvià, *vid.* FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *Diccionari Heràldic. Índex de les càrregues heràldiques dels escuts de l'Adarga Catalana*, Lleida, Virgili Pagès, 1987, pp. 14-15.

²⁶⁷ LLULL, Ramon, *Llibre de l'Ordre de Cavalleria*, ed. Marina Gustà, Edicions 62, 1980, p. 73.

²⁶⁸ FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *Manual d'Heràldica*, p. 19.

²⁶⁹ *Ibidem*, *loc. cit.* La noblesa és un grup social medieval i modern més obert i permeable del que sembla, encara que en general, sempre fou un estament dominant front a una immensa massa de població dedicada a les feines del camp, com comenta el Dr. Pere Molas i Armand de Fluvià als seus treballs. Conèixer qui i qui no era el que Moles anomena «noblesa titulada» i «estament militar» no és senzill, per absència de fonts, fins el segle XIV. Els segles que es tracten en aquest capítol, el XII i XIII, són obscurs en aquest aspecte, encara que

Els de Lluch s'emparentaren amb famílies de l'alta burgesia saragossana. Defensaren a època moderna els drets adquirits amb la conquesta de València²⁷⁰. Es sap el domicili d'un dels de Lluch al segle XVI. Jaume de Lluch tenia casa al costat de l'església de Sant Nicolau de Bari a Saragossa i allà assistia a missa²⁷¹. A l'església de Sant Nicolau era on els cavallers aragonesos es solien enterrar. Aquesta circumstància es dona per varis motius. Primer, perquè el temple fou promogut per un cavaller del rei, Lope Garcés Peregrino i la seva dona al segle XIII²⁷². Segon, Milagros Guàrdia Pons²⁷³ detalla que una església amb advocacions a Nicolau de Bari està relacionada amb que Bari, la ciutat italiana, era un municipi de pas dels creuats. Per tant, amb l'advocació el cavaller Lope Garcés Peregrino marcava una vinculació amb el món de les croades. No s'oblida, d'altra banda, que Nicolau de Bari és encara avui patró dels viatgers, com ho eren els creuats. Analitzades les dades, té força sentit que una família de cavallers de l'Aragó com els de Lluch es vincuessin amb aquesta parròquia.

No es sap degut a la manca de fonts conservades si de Lluch fou inspector del mercat abans a l'Aragó o si coneixia l'ofici prèviament de guanyar i de sobreviure a la campanya militar valenciana. Ramon de Lluch fou indubtablement un personatge cabdal a la història familiar dels de Lluch, perquè l'ofici municipal que ell obtingué es representava a l'escut d'armes de la nissaga.

Per finalitzar l'apartat sobre el primer mostassà documentat, s'esmenta una font del segle XVIII. Durant molt de temps es pensà que aquesta font era del segle XIII, però és fals, és del XVIII. Un imaginari personatge a qui li interessien els drets de la noblesa, Jaume de Febrer,

com apunta Moles i es comprova amb Ramon de Lluch, primer mostassà a la Corona, hi havia «mobilitat social de la burgesia a la petita noblesa i d'aquesta a l'aristocràcia». Continua Moles dient que per davall de l'alta noblesa havia els cavallers, i Lluch, era un cavaller, *vid.* MOLES, Pere, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Capellades, Eumo Editorial, 2004, p. 13. La noblesa de més alt rang va continuar establint estaments dins el grup dels nobles, formant al segle XVIII, una nova divisió de tres subgrups dins l'alta noblesa, anomenada a aquesta centúria "els grans d'Espanya". El monarca va establir la nova divisió, segons qui fos més partidari d'ell o no, *vid.* MOLES, Pere, *Nobles i Guerra de Successió*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2015, p. 198. Fluvià, per la seva banda, afegeix que el cavaller dels segles XII i XIII és un hereu del *miles*, del militar anterior. Se l'ha de situar dins una host, en el nostre cas concret, dirigida pel rei Jaume I per conquerir el que serà posteriorment el Regne de València, *vid.* FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, «Cavalleros, donceles, gentilhombres, generosos y hombres de paraje en Cataluña», *Hidalguía*, 4 (1996), p. 827.

²⁷⁰ ZURITA CASTRO, Jerónimo, ZURITA CASTRO, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza, Diego Dormer, vol. 1, 1669, p. 307.

²⁷¹ *Fueros y actos de Corte del Reyno de Aragon: hechos por la S. C. y R. Magestad del Rey don Felipe en las Cortes convocadas en la ciudad de Barbastro y fenecidas en la de Calatayud en el año de MDCLXXV*, Zaragoza, Iuan de Lanaja y Quartanet, 1627, p. 128.

²⁷² CANELLAS LÓPEZ, Angel, SAN VICENTE, Ángel, *Rutas románicas de Aragón*, Zaragoza, Encuentro, 1996, p. 253.

²⁷³ GUÀRDIA PONS, Milagros, *San Baudelio de Berlanga, una encrucijada*, Barcelona, Edicions Universitat Barcelona, 2011, p. 140, nota 94.

redactà uns versos coneguts com les *Trobes*. Als seus versos explica el paper dels nobles a la conquesta valenciana. Una de les poesies està dedicada a Ramon de Lluch. El text que segueix corrobora algunes dades de les fonts locals consultades, tant de la documentació foral com la de la documentació sobre heràldica:

“Nomenà lo rey pes e medida,
A Ramon Deslluch primer mustasaf,
(Guanyada València) perquè favorida
la gent estiguera, e trobàs guardida
contra los venedors, que sempre fan gai,
al probet e al rich, llevant del valor,
Prop de la mitat, sens temor de Déu;
Aquestes prengué sobre camp d’or
Un pes de romana, per poder millor
Igualar la cosa a cascú se’ls deu,
Segons té lo preu, dant-li lo que és seu”²⁷⁴.

La mort de Ramon de Lluch i el nomenament de nous mostassàs a València

Un document reial de l’any 1239 establí l’elecció anual, encarregada per a la cúria (el Justícia valencià), de la mostassaferia després de la mort de Lluch²⁷⁵. Més endavant, a l’any 1250, el mateix sobirà concedí un privilegi als valencians, el poder realitzar anualment les «electiones et iuramenta curie, iuratorum et mostaçafii», amb la condició de que els candidats fossin ciutadans valencians²⁷⁶. D’aquesta última font reial es podria desprendre que de Lluch havia traspasat i l’ofici estava vacant. De Lluch morí força probablement a la dècada dels anys quaranta del segle XIII²⁷⁷. El monarca conqueridor s’assegurava tres circumstàncies emetent aquests dos documents: que de Lluch fos respectat com inspector del mercat fins la seva

²⁷⁴ FEBRER, Jaume, *Trovas de mossen Jaime Febrer: que tracta de los conquistadores de Valencia*, ed. Joaquin María Bover, Palma, Pedro José Gelabert, 1848, p. 114.

²⁷⁵ TEIXIDOR, Josep, *Antigüedades de Valencia: observaciones críticas donde con instrumentos auténticos se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado*, Valencia, Librerías París-Valencia, 1985, vol. 1, p. 107; CORTÉS, Josepa, *Jaume I (1236 - 1276)*, València, Universitat de València, 2001, p. 102.

²⁷⁶ CHABÁS, ROQUE, *Génesis del Derecho Foral de Valencia*, Valencia, Imprenta de Francisco Vives Mora, 1902, p. 54 (és tracta d’un annex amb documentació transcrita); *Liber privilegiorum civitatis*, p. 72, p. 144. Roc Chabàs menciona que a l’any 1250 és quan la llei, el «costum», comença a nomenar-se com furs i quan el monarca conqueridor amb els braços estamentals delimita les futures fronteres del regne, *vid. Ibídem*, pp. 25-26.

²⁷⁷ Més endavant a l’any 1270, com comenta Riera Melis, foren escollits entre els menestrals de cada ofici, dos veedors, càrrecs locals que ajudarien al mostassà valencià en la seva tasca. Aquests oficials municipals serien escollits pel Justícia i jurats, *vid. RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.*

mort, que el càrrec perdurés en el temps i que es convertís en un ofici ostentat únicament pels ciutadans. Les tres circumstàncies eren part d'una visió de govern de la Corona per consolidar institucionalment el recent creat regne de València²⁷⁸.

Un privilegi de l'any 1262 comenta sobre els furs: «consuetudines in foris scriptas», és a dir, els costums escrits en forma de furs²⁷⁹. Dels privilegis, continguts o no als furs, a la seva aplicació poden passar anys, com s'ha comprovat prèviament amb la mostassaferia d'Aragó. Aquesta podria ser una de les raons que expliqui que fins a l'any 1278, no es documenta a València un segon mostassà²⁸⁰. Altrament, Sevillano Colom²⁸¹ comenta que les institucions municipals del segle XIII a la capital del Túria no estaven ben consolidades. Aquest també podria ser altre element que ajudés a comprendre el perquè hi hagué vint-i-vuit anys entre el privilegi d'elecció de mostassà de l'any 1250, i el segon oficial conegut, el ciutadà Guillem Çolme²⁸².

A l'any 1279, s'anomenà el tercer mostassà de València conegut, Arnau Renaldo²⁸³. Renaldo era probablement un aristòcrata, perquè el seu cognom té escut heràldic²⁸⁴. A l'any 1281, s'escollí a Pericón de Trilles, que possiblement era un altre noble valencià que tenia els seus orígens familiars a Xàbia²⁸⁵. La família Trilles posseïa a Xàbia nombroses terres, i des de la creació de la població al segle XIII, fou un dels llinatges locals de més pes polític, almenys fins el segle XVIII²⁸⁶. Finalitzada la magistratura de Trilles, no es localitzen més oficials fins l'any 1287, quan s'elegeix a Domingo de Sarrià, també noble²⁸⁷.

²⁷⁸ Una font datada a l'any 1245, explica com el rei conqueridor començà a atorgar privilegis a les viles i ciutats reials per conferir autonomia política als municipis, *vid. Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1282)*, eds. Enric Guinot - Maria Àngels Díeguez - Carmel Ferragud, València, Universitat de València, 2008, p. 8. També el mateix any, el rei atorgà uns pesos i unes mesures que serien els del padró de València, els quals segurament serien el pes de València abans esmentat, *vid. CORTÉS, Josepa, Jaume I (1236 - 1276)*, p. 102.

²⁷⁹ CHABÁS, ROQUE, *Génesis del Derecho*, pp. 25-26.

²⁸⁰ *Valencia urbana medieval*, p. 159.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 19.

²⁸² *Ibidem*, p. 159.

²⁸³ *Ibidem, loc. cit.*

²⁸⁴ CADENAS VICENT, Vicente de, *Repertorio de blasones de la comunidad hispánica*. R-U, Madrid, Instituto Salazar Castro (CSIC) - Hidalguía, 1966, p. 24.

²⁸⁵ GARCÍA CARRAFFA, Alberto - FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, Librería Internacional, 1968, vol. 4, p. 285. Aquesta família es solia emparentar amb altres famílies riques que ostentaven càrrecs públics i oficis com els de notari. Per exemple, Antoni Cruañes, ciutadà, ostentà el càrrec de batlle a Xàbia, casat l'any 1635 amb Francisca Torró Trilles de Xàbia, filla de Jaume Torró, notari, i Ursola Trilles, *vid. SESER PÉREZ, Rosa, «La vila de Xàbia borbònica i austracista», Aguiats*, 24-25 (2007), p. 179. A l'any 1769, el sacristà major de la parròquia de Xàbia era Francisco Trilles, *vid. La Consuetud, o, Instrucción de sacristanes y mui en particular para el de la Parroquia de la Villa de Xàbia. Año 1769*", (eds. Xavier Serra Estellés - Antoni Tordera Sáez), Valencia, Facultad de Teología "San Vicente Ferrer", 2005, p. 37.

²⁸⁶ GARCÍA CARRAFFA, Alberto, FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán*, p. 285.

²⁸⁷ *Valencia urbana medieval*, p. 159. Del segle XIII, es conserven dos segells amb dos escuts d'armes, datats a l'any 1267 i a l'any 1296, pertanyents a dos membres de la nissaga dels Sarrià. L'últim d'aquests segells dels

En aquest temps on no s'escolliren mostassàs, entre l'any 1281 i l'any 1287, Pere el Gran confirmà, en plena guerra de Sicília, el càrrec de mostassà a la ciutat de València a l'any 1283, quan l'elit urbana valenciana, a canvi del suport econòmic a la contesa, exigí la confirmació dels costums municipals, entre els que estava la mostassaferia²⁸⁸. El privilegi del rei Pere de confirmació de costums locals és important, perquè suposà la consolidació plena de l'ofici de mostassaferia al municipi de València.

Passat el mandat de Domingo de Sarrià, no fou fins sis anys més tard, a l'any 1293, quan es data a l'últim mostassà del segle XIII: Jaume d'Avinyó, autor intel·lectual del primer llibre de mostassà documentat a València i a la Corona d'Aragó²⁸⁹. És molt important aquest fet: primer s'implanta el càrrec de mostassà a València i després, l'experiència acumulativa dels mostassàs i d'altres oficials municipals donaren com a resultat la redacció d'un llibre del càrrec, que és sempre una recopilació de drets locals i generals pensada per ser un manual de l'ofici.

De nou, podríem estar davant un aristòcrata, degut a què la nissaga dels Avinyó data del segle XII, quan el senyor del Castell de Biure i Montroig era Guillem d'Avinyó²⁹⁰. A l'any 1286, Jaume d'Avinyó fou tutor legal dels fills del seu germà Guillem, en una venda que realitza la vídua de Guillem, Marquesa, d'un censal de cinc morabatins menys quart i dotze sous per sis cases²⁹¹. Finalment, a l'any 1299 Jaume d'Avinyó, ciutadà de València actuà en un procés judicial del Justícia com a estimador o taxador de cases a la capital del Túria²⁹². En suma, els mostassàs valencians del segle XIII eren membres d'una classe ciutadana benestant, tal i com Plató, Aristòtil i Ciceró recomanaven i demostren que la implantació del càrrec a València fou un èxit rotund.

Sarrià, datat a l'any 1296, es conserva a l'Arxiu Capitular de la ciutat de València, fet que fa pensar que seriem davant d'un altre noble escollit com a mostassà. A l'any 1294 a València hi havia un Sarrià, que era conseller reial, Bernat de Sarrià, que podria ser família de Domingo. Bernat de Sarrià tingué càrrecs com el d'almirall, conseller reial i procurador de regne de Múrica, *Pergamins, processos i cartes reials: documentació dispersa valenciana del segle XIII*, ed. Enric Guinot Rodríguez, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, pp. 128, 409; GARCÍA CARRAFFA, Alberto - FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán*, p. 162. robem a les fonts del Justícia de València entre els anys 1283 i 1287, un Domingo de Sarrià que és gran propietari de terres i de vinyes als termes d'Andarella i de Patrai, *vid. Llibre de la Cort del Justícia de València (1283-1287)*, eds. Rosa Maria Gregori - Juan Vicente García Marsilla - Ramon Josep Pujades, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008, pp. 720-726, 830. Agraïxo la notícia dels dos segells dels Sarrià al Dr. Vicente Pons, canonge arxiver de la Seu de València.

²⁸⁸ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.

²⁸⁹ Cf. pp. 292 i ss.

²⁹⁰ GARCÍA CARRAFFA, Alberto - FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán*, p. 144.

²⁹¹ *Pergamins, processos i cartes reials*, pp. 72-74.

²⁹² *Llibre de la Cort del Justícia de València (1287-1288, 1298)*, ed. Aureli Silvestre Romero, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008, p. 1044.

III. 3. L'expansió de la mostassaferia a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)

*Nulla fides regni sociis,
omnisque potestas impatiens consortis erit*

“No hi ha cap lleialtat entre els que comparteixen el regne;
el poder mai consentirà associats”

Lucà, *Pharsalia*, 1, 92.

València fou el municipi on la mostassaferia tingué èxit en la seva implantació definitiva, amb l'elecció anual d'oficials al llarg del segle XIII. Des de València, l'expansió de l'ofici del mostassà per la Corona d'Aragó fou prou lent, i durà almenys tres segles, des del segle XIII fins el segle XV. El desplegament geogràfic del càrrec fou efectiu perquè la voluntat d'un senyor jurisdiccional quan atorgava la mostassaferia era la perpetuïtat d'elecció d'inspectors del mercat. Per exemple, quan Pere el Cerimoniós concedí l'ofici de mostassà a Tàrraga a l'any 1345 ordenà a les autoritats locals que fos escollit un inspector del mercat cada any²⁹³.

Municipis amb i sense mostassà.

Aproximació a les causes de la presència i l'absència de la mostassaferia a llocs, viles i ciutats de la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)

La mostassaferia tingué més presència a les poblacions on el mercat urbà sobrepassava el comerç veïnal. Barcelona, Manresa, Saragossa, Ciutat de Mallorca, Vic, Solsona i Càller són alguns exemples de poblacions amb mercats importants. A aquestes poblacions fou on, de forma preferent, s'establí el càrrec. Per consegüent, l'ofici s'establí sobretot a les ciutats, com Barcelona i Saragossa, i a les viles grans, com Solsona i Manresa, llocs que tenien mercats urbans que predominaven en relació a les poblacions properes²⁹⁴. En resum, en general, la presència de mostassaferia implicà que el municipi dirigia l'entorn²⁹⁵.

²⁹³ *Els llibres de privilegis de Tàrraga, 1058-1473*, p. 278.

²⁹⁴ Sobre la importància del mercat internacional de Barcelona a la baixa edat mitjana, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «Barcelona en els segles XIV i XV, un mercat internacional a escala mediterrània», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pp. 65-83. El Dr. Flocel Sabaté Curull detalla dos trets propis de les ciutats i viles grans a la baixa edat mitjana: la capitalitat i la funció com a lloc central, *vid.* SABATÉ CURULL, Flocel, *El Territori de la Catalunya medieval: percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives

Les ciutats i viles grans que dominaven comercialment solien emmurallar-se i presentaven uns nuclis urbans concentrats²⁹⁶. També tenien capes socials poderoses, recolzades en un foment de les activitats secundàries i terciàries²⁹⁷. A més, la consolidació de grups ciutadans dirigents implicava normalment l'adquisició de propietats, drets i rendes a l'entorn rural²⁹⁸. Les oligarquies urbanes, que controlaven els oficis municipals, amb l'objectiu de consolidar el reconeixement jurídic de la seva població s'afanyaven en demanar privilegis al seu senyor jurisdiccional, com per exemple, la mostassaferia²⁹⁹.

Altrament, quan les autoritats locals no demanaven el càrrec d'inspector del mercat era, entre altres causes, perquè no el necessitaven. Si la població era escassa i estava dispersa pel territori, els mercats urbans eren preferentment de comerç veïnal. A tall d'exemple, a la Vall de Bianya, a la Vall d'en Bas i a la Vall d'Àneu, zones amb dispersa i escassa població a l'edat mitjana, no existí cap mostassà³⁰⁰. Per a la Vall de Bianya, hi ha una dada demogràfica precisa. A l'any 1413 hi vivien a tota la vall setanta-una persones en deu parròquies, fet que mostra que els mercats de la zona eren d'intercanvi veïnal³⁰¹. L'activitat humana de les valls estava abocada cap a l'interior de la mateixa vall³⁰². El comerç, al ser una activitat humana, es movia sota radis de desplaçament força reduïts³⁰³. En resum, els mercats de les valls eren generalment petits, i els òrgans col·legials de govern municipal, com els jurats, els consellers i els cònsols, s'encarregaven del govern de l'espai mercantívol³⁰⁴. Ferran Valls Taberner³⁰⁵

i Casajuana, 1997, p. 125. Agraïixo al Dr. Flocel Sabaté Curull per explicar-me aquesta relació de jerarquia entre municipis a la Corona d'Aragó.

²⁹⁵ *Ibidem*, p. 138.

²⁹⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

²⁹⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

²⁹⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

²⁹⁹ *Ibidem*, p. 141.

³⁰⁰ Per a Àneu, *vid.* PADILLA, José Ignacio, «El context històric i institucional», dins *L'Esperit d'Àneu: llibre dels costums i ordinacions de les valls d'Àneu*, (coord. José Ignacio Padilla), Esterrri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1999, p. 27. A l'Arxiu Comarcal d'Olot s'han documentat dos privilegis de concessions del mostassà a la Vall de Bianya a l'any 1606 i a la Vall de'n Bas (Mallol) a l'any 1618. Per a la Vall de Bianya, *vid.* Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Fons notarial, Olot, Jaume Baptista Bassols, Manuale 1606, ff. 66v-67v. Per a la Vall de'n Bas *vid.* Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notaria del Mallol, Baudili Bosch de Platraver, Llibre d'aprisies, 1607-1648 (183), f. 155r.-157r. A partir d'ara s'usarà ACGAX com acrònim d'aquest arxiu comarcal.

³⁰¹ FORT OLIVELLA, Joan, «La vall de Bianya en començar el segle XV», *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals*, 11 (1996-1998), pp. 43-44.

³⁰² SABATÉ CURULL, Flocel, *El Territori de la Catalunya medieval*, p. 23.

³⁰³ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁰⁴ Per exemple, en el cas de la Vall d'Àneu era el Consell General, *vid.* PADILLA, José Ignacio, «El context històric», pp. 28-30.

³⁰⁵ VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1915, vol. 1, pp. XXI-XXVI; VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis i ordinacions de la vall d'Aran*, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias, 1987, pp. XXI-XXVI.

senyala que les valls funcionaven com una entitat jurídica pròpia. Els privilegis concedits a aquestes zones muntanyenques eren per a tots els veïns i veïnes disseminats per l'espai³⁰⁶.

També es documenta l'absència de la mostassaferia a les baronies més petites de la Corona d'Aragó³⁰⁷. Les tasques de l'ofici les ostentaven altres institucions baronials. La tipologia de càrrecs que s'encarregaven de les competències de la mostassaferia depenien dels estímuls d'actuació de cada noble i de les tradicions particulars de cada indret³⁰⁸. En general, no hi hauria necessitat d'implantar l'ofici d'inspector del mercat, ja que els mercats urbans de les baronies eren petits, com a les valls.

Per consegüent, la mostassaferia s'expandí a llocs on els habitants estan concentrats a un espai determinat, com dins les murades de Càller, de Xàtiva, de Barcelona, de Saragossa i de Ciutat de Mallorca. D'altra banda, la presència de la magistratura a espais on la densitat de població era petita i dispersa, com a les valls, era o escassa o nul·la.

A vegades, els municipis tenien un mercat urbà important però no tenien cap mostassà a la població. Perquè succeïa això? Probablement, per interessos de les autoritats municipals i/o senyorials. A Montpeller, el govern del mercat i la fira de la universitat eren competència dels còsols. A l'any 1337, per exemple, aquests oficials manaren aplicar normatives sobre els draps, les fleques i les carnisseries³⁰⁹. El consolat tenia totes les competències del mercat, però delegava a altres oficials subalterns, els guardians dels mercadeig, l'afinament dels pesos i mesures dels venedors locals³¹⁰. Per tant, a Montpeller existia un càrrec distint a la mostassaferia pel control de l'activitat comercial, el guardià del mercadeig. Aquest ofici de

³⁰⁶ Per exemple, cap a l'any 1303 Jaume II concedeix protecció i guiatge als habitants de les valls d'Andorra, *vid.* BAIGES, Ignasi - FAGES, Mariona, *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XIV*, Andorra, Govern d'Andorra, 1993, vol. 1, pp. 19-20. Agraeixo al Dr. Ignasi Baiges les explicacions sobre les valls i el seu funcionament com una entitat jurídica singular.

³⁰⁷ Per a la baronia de Vallbona, *vid.* PIQUER I JOVER, Josep-Joan, *La Baronia de Vallbona: notes d'estudi*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1981; Per a la baronia de Castellvell de Rosanes, *vid.* PEDEMONTE FALGUERA, Bonaventura, *Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes*, Barcelona, Elzeviriana, 1929; Per a la baronia de Beniarjó, *vid.* FRAMIS MONTOLIU, Maite, *La Baronia de Beniarjó, dels March als Montcada: catàleg documental (s. XIV - XIX)*, Simat de la Valldigna, La Xara, 2003; Per a la baronia de Les, *vid.* CALZADO DE CASTRO, Melquiades, *Era Baronia de Les*, Vielha, Conselh Generau d'Aran, 2006. Per a la baronia de la Conca d'Òdena, *vid.* ÀLVAREZ MÁRQUEZ, María del Carmen, *La Baronia de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera - Virgili & Pagès, 1990; Per a la baronia d'Eramprunyà, *vid.* *El Llibre de la Baronia d'Eramprunyà*, eds. Elena Cantarell - Mireia Comas - Carme Muntaner, Lleida, Pagès, 2011.

³⁰⁸ SABATÉ CURULL, Flocel, *El Territori de la Catalunya medieval*, p. 230.

³⁰⁹ *Archives de la ville de Montpellier, Inventaires et documents*, ed. Joseph Berthelé, Montpellier, Serre et Romégous, 1825, vol. 3, p. 224.

³¹⁰ REYERSON, Katheryn, *The art of deal. Intermediaries of Trade in Medieval Montpellier*, Köln, Brill, 2002, p. 96. No hi ha cap menció del mostassà a la crònica de la vila, *vid.* *Thalamus parvus: le Petit Thalamus de Montpellier, publié d'après les manuscrits originaux par la Société Archéologique de Montpellier*, Montpellier, Jean Martel, 1840.

Montpeller mostraria la voluntat de l'elit urbana francesa d'impedir la implantació de les institucions pròpies de la Corona d'Aragó a la vila, per així mantenir la seva autonomia³¹¹.

A Vilafranca del Penedès, les competències del mercat, com evitar que les forneres de la vila adulteressin el pa, les realitzaven els consellers³¹². El mercat i la fira de Vilafranca eren la raó del naixement i de l'expansió d'aquesta població catalana³¹³. La fira era especialment notable. Un exemple de la notorietat d'aquesta fira l'ofereix una carta de Jaume II al seu sotsveguer de Vilafranca, on el sobirà demanà expressament que a la fira, el sotsveguer li comprés un mul de bona salut, ben alimentat i amb bon trot, perquè la fira era coneguda per ser fàcil trobar excel·lents exemplars³¹⁴.

A aquesta població catalana s'implantà la mostassaferia a època moderna³¹⁵. Al mateix mes de la seva mort, al gener de l'any 1516, el rei Ferran el Catòlic atorgà a Vilafranca el poder escollir dos mostassàs anualment i per insaculació³¹⁶. Sembla que l'ofici existia abans, però no hi ha documentació conservada al respecte. Dit això, és segur que el càrrec de mostassà no existiria a Vilafranca a l'edat mitjana perquè a l'any 1500 es legislà l'elecció dels càrrecs municipals a la vila i en la llista no es cita a l'oficial sinó jurats, consellers, baners, sagristans, almoiners, clavaris, fitadors, sobreposats i oïdors de comptes³¹⁷.

El privilegi de concessió de la mostassaferia a Vilafranca l'hauria atorgat Ferran el Catòlic a inicis del segle XVI, però no s'ha conservat, ni l'original ni la còpia, malgrat que el document es cita a fonts posteriors³¹⁸. Consellers, jurats i baners eren els que s'encarregaven de vetllar pel control de pesos i mesures, la neteja dels carrers i les places i altres tasques normalment

³¹¹ RIERA MELIS, Antoni, *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, Barcelona, CSIC, 1986, pp. 107-110.

³¹² *Història de Vilafranca del Penedès*, (coords. Ramón Arnabat - Jordi Vidal), Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 2008, pp. 123-125; MIQUEL LÓPEZ, Julià - RUBIO MANUEL, Daniel, «Estratègies de domini territorial: Vilafranca del Penedès. Formació del municipi i la seva vegueria», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, pp. 606-607.

³¹³ *Història de Vilafranca del Penedès*, p. 97.

³¹⁴ *Ibidem*, p. 98. Les fires eren sovint citades com espai a la literatura de l'època, sent espais on es gasten molts diners, que reforcen la hipòtesi de que eren unes celebracions que atorgaven beneficis de considerable importància als municipis. Un exemple s'aprecia a l'obra de Boccaccio, al seu conte *El rubí del arquebisbe*. L'escriptor italià relata a un conte seu que Andreuccio, mercader especialitzat en cavalls, a l'assabentar-se que a Nàpols celebraven una fira de cavalls, va guardar a la seva bossa cinc-cents escuts d'or, *vid.* BOCCACCIO, Giovanni, *El rubí del arquebisbe*, p. 7.

³¹⁵ *El Llibre Verd de Vilafranca*, vol. 2, p. 832.

³¹⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 94.

³¹⁷ VIDAL PLA, Jordi, «Modificacions del regiment municipal a l'època moderna. El cas de Vilafranca del Penedès (ss. XV-XVII)», *Pedralbes*, 13 (1993), p. 433.

³¹⁸ *El Llibre Verd de Vilafranca*, vol. 2, p. 832.

assignades a l'ofici de mostassà. Segurament, els oficials que ostentaven les competències sobre el mercat lluitaren per impedir la pèrdua de les seves competències, i com és lògic, dels ingressos vinculats a aquestes obligacions relatives al mercat. Per això, la implantació tardana de la mostassaferia tindria sentit a una vila catalana amb mercat i fira importants com Vilafranca.

A Banyoles, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll, municipis de senyoriu, la mostassaferia no s'implantà fins el segle XVII³¹⁹. Aquesta situació respondria a què els priors i abats no cedien les competències sobre el mercat a les autoritats municipals, cessions necessàries per a la implantació de la mostassaferia, degut a què proporcionaven considerables ingressos. De fet, la relació entre els abats i els pobles de la seva senyoria, eren molt sovint conflictives. Com explica Rosa Lluç Bramon³²⁰ a Banyoles, des de la carta municipal de l'any 1303, els abats s'implicaven tot el possible per mantenir intacta seu poder sobre el seu municipi de senyoriu. Aquesta carta municipal fou una sentència arbitral per evitar els mals usos dels abats³²¹.

Cas força similar a Banyoles fou el de Sant Joan de les Abadesses. La vila de Sant Joan de les Abadesses disputava des de feia segles amb el seu senyor jurisdiccional la concessió d'alguns privilegis, i entre ells la concessió de la mostassaferia³²². El govern de la vila no tingué èxit amb la cessió de privilegis fins l'any 1630. En un moment d'extrema debilitat del monestir de Sant Joan, quan quedà suprimit per ordre del papa Climent VIII a l'any 1630, les noves autoritats de la vila, les conegudes com les Cinc Dignitats, firmaren una concòrdia al mateix any amb l'abat. Abans de signar el document, els consellers de Sant Joan exigiren a l'abat uns privilegis a canvi de la seva signatura, i entre ells, estava l'elecció anual d'un mostassà³²³.

³¹⁹ Per a Ripoll, *vid.* ARÉVALO VIÑAS, Miriam, *Ripoll: menestrals i monjos en el marc feudal (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, 2015, pp. 30-38, [tesi doctoral]. Per a Banyoles, *vid.* *Diplomatari de Banyoles (De l'any 1500 al 1699)*, ed. Lluís Gonçaga Constans i Serrats, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals, 1992, vol. 5, p. 183; Per a Sant Joan de les Abadesses, *vid.* *Actes i resolucions. Sant Joan de les abadesses en època moderna (1630-1859)*, ed. Joan Ferrer Godoy, Barcelona, Fundació Noguera, 2013, vol. 1, p. 50. A Sant Joan de les Abadesses, l'elecció del càrrec es fa seguint un antic costum, encara que l'elecció no s'efectuava. Des de feia bastant temps hi havia problemes entre els oficials de la vila per escollir l'oficial, a més de problemes amb l'atoritat abacial. Per això, encara la implantació del càrrec pel costum, el seu nomenament no seria efectiu fins l'any 1631, quan es redacta la font, *vid.* *Ibidem, loc. cit.*

³²⁰ LLUÇ BRAMON, Rosa, «Les viles medievals: franqueses i mals usos», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 19 (2008), pp. 9-13.

³²¹ *Ibidem, loc. cit.*

³²² AYATS VERGÉS, Miró, «El règim municipal de Sant Joan de les Abadesses al segle XVII», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2 (2002), p. 324.

³²³ *Ibidem, loc. cit.*

Tots aquests municipis de senyoriu celebraven un mercat important i una fira anual³²⁴. En el cas de Banyoles, el rei Pere el Catòlic concedí el privilegi de mercat a l'any 1198³²⁵. Hi ha constància d'un mercat abans de la concessió del privilegi. El document reial fou una petició que realitzaren els veïns per protegir-se dels ja citats abusos dels abats banyolins³²⁶. D'aquesta manera és regulà l'actuació judicial de l'abadia. Els senyors jurisdiccionals acceptaren el document reial perquè obtenien beneficis, per mitjà de rendes. Les rendes abacials del mercat, juntament amb el monopoli dels forns de la vila, repercutien en grans beneficis pels abats banyolins³²⁷. A més del privilegi de mercat, Jaume I concedí també el privilegi de celebració de fira a l'any 1243³²⁸. De nou, el rei prometé protegir a tot veí o forà que anés a mercadejar, tant de malfactors, com dels abusos de l'abat. L'abat, a canvi de no cometre certes pràctiques abusives cobrava l'entrada de mercaderies a la fira (lleuda)³²⁹.

En suma, els mercats i les fires, com mostra el cas paradigmàtic de Banyoles, eren sempre un negoci lucratiu pels senyors jurisdiccionals perquè hi cobraven exaccions indirectes. Però, degut a la resistència dels senyors eclesiàstics la mostassaferia no s'implantà a l'època baixmedieval a les poblacions com Banyoles i Sant Joan, malgrat que hi hagués un mercat i fira importants, perquè l'ofici implicava una major autonomia política d'aquests municipis, i també suposava el cobrament d'exaccions vinculades al comerç intern, que no anaven a les arque dels monestirs i abadies.

El procés d'expansió de l'ofici de l'inspector del mercat fou una realitat tant complexa que no es pot conèixer amb total detall com es disseminà i implantà per tots els municipis de tots els territoris de la Corona d'Aragó. Aquesta circumstància és deguda a la manca de fonts a alguns arxius, especialment als municipals³³⁰. El que sí es pot explicar, amb les fonts que es conserven actualment, són les característiques generals de l'expansió de l'ofici.

³²⁴ Per exemple, Banyoles, celebrava, apart del mercat setmanal, les fires de Sant Martirià, patró de Banyoles, cedides per Pere el Cerimoniós a l'any 1368. Es feia una processó en honor a Sant Martirià i la celebració de la fira de sant Martirià als mateixos dies. Tant la processó com els dies de fira se li coneixien popularment com fires de sant Martirià, sent sempre el dia més important la festa del patró, el dia 24 de novembre *vid.* ALSIUS TORRENT, Pedro, *Ensaig historich sobre la vila de Banyolas*, Barcelona, Estampa de Obrador y Sulé, 1872, p. 104, nota 1; *Diplomatari de Banyoles*, vol. 1, p. 65.

³²⁵ SALRACH, Josep Maria, «Mercats i fires: el despertar de l'economia en terres de Besalú (segles IX-XIV)», *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals*, 11 (1996-1998), p. 21.

³²⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

³²⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

³²⁸ *Ibidem*, p. 25.

³²⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

³³⁰ Una gran diversitat de factors provoquen que no hagin arribat documents fins els nostres dies. Un exemple: a la vila de Roses hi havia un llibre de privilegis que possiblement tindria un privilegi de concessió de mostassa i que no s'ha conservat. Es té notícia d'aquest llibre fins el segle XIX, quan va desaparèixer de la Delegació d'Hisenda a Girona on estava, *vid.* PALOU MIQUEL, Hug, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses:*

S'analitza seguidament la propagació de la mostassaferia durant el segle XIII, XIV i XV per regnes i territoris, partint del primer municipi amb èxit d'implantació, València. La divisió no és aleatòria: cada regne o territori funcionà com una entitat autònoma i diferenciada de la resta. És a dir, els furs d'Aragó modularen com s'implantà l'inspector de mercats al regne d'Aragó, i els furs de València dictaren com s'atorgà la mostassaferia al regne de València. Tots els drets dels regnes, com dels municipis, presenten sempre una característica comuna: el costum. Per tant, l'ofici de mostassà s'adaptà al costum jurídic de cada regne i territori.

L'expansió de la mostassaferia al segle XIII

La Corona d'Aragó fou un cas paradigmàtic d'estat compost per l'agregació de territoris amb les seves pròpies i singulars organitzacions polítiques, administratives, econòmiques, fiscals, monetàries i lingüístiques. L'únic element de cohesió era el sobirà. El rei dirimí assumptes interns dins cada territori, dissenyà una política exterior i ostentà la facultat de, davant greus problemes, convocar les corts generals. Tots aquests territoris tenien un tribunal superior de justícia, el que s'anomenà l'Audiència. Per damunt, l'única instància que quedava era el rei.

Hi havia les normatives forals generals a cada territori, com els *Furs* del Regne de València, els *Fueros* del Regne d'Aragó i les *Constitucions e altres drets* del Principat. D'altra banda, cada senyor amb jurisdicció de mer i/o mix imperi podia reglamentar aspectes de la vida diària. Finalment, és important senyalar la importància de les recopilacions d'ordenances locals. Tots aquests elements podien configurar jurídicament la mostassaferia d'un municipi. En suma, sols existeix homogeneïtat jurídica per implantar la magistratura, perquè sempre es requeria el privilegi de concessió del càrrec. L'expansió del càrrec es produeix dins aquest món jurídic, i en conclusió, l'expansió és entesa únicament al món jurídic de cada regne, territori i municipi.

origens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI. Estudi dels documents, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Lletres, Departament d'Història de les Societats Pre-capitalistes i Antropologia Social, 1989, p. 85, nota 244, [tesi doctoral]. A l'arxiu municipal de Roses no s'ha trobat cap document referent a la mostassaferia medieval. A partir d'ara, s'usarà l'acrònim AMRO per a aquest arxiu municipal. El mostassà hi és present a època moderna a Roses i es pensa que probablement ja existia als segles medievals, com a mínim des del segle XV, quan el mercat municipal de Roses era força important, *vid.* PALOU MIQUEL, Hug, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses*, p. 95; sobre l'inspector del mercat de la vila de Roses a època moderna (és té documentat a l'any 1665), *vid.* CAT AHG, Districte notarial de Figueres. Castelló d'Empúries, Notari Miquel Pastell, Ca 1442, 12 d'abril de 1664. Català.

El regne de València al segle XIII

Jaume I promulgà a l'any 1239 el *Costum de València*, el primer codi municipal valencià³³¹. En principi, el text era una carta municipal atorgada als repobladors cristians de València³³². Quan el rei amplià la carta municipal amb noves ordenacions, el *Costum* canvià de nom, i passà a ser conegut com els *Furs de València*³³³. L'altra pilar de l'ordenament jurídic eren els privilegis³³⁴. En principi, els privilegis no anaven contra el *Costum* i els *Furs*, el corpus jurídic del regne³³⁵. Una prova de que ambdós pilars, privilegis i furs, estaven units és que als furs s'inclouen nombrosos privilegis. Possiblement, la inserció dels privilegis al corpus jurídic foral responia a una codificació de l'activitat legislativa d'un regne en formació³³⁶. Ambdós, furs i privilegis es remodelaven amb el pas del temps però formant contínuament part d'un corpus coherent³³⁷.

El *Costum* i els *Furs* s'expandiren des de la ciutat de València per totes les terres del regne, era un procés de territorialització dels furs³³⁸. La capital era el centre d'experimentació per a la dotació institucional del regne valencià³³⁹. Que el primer mostassà sigues el de la capital del Túria no fou fruit de l'atzar. La formació d'aquestes institucions municipals, com l'ofici de mostassà, promocionava l'assentament de poblacions al regne, i donava una cohesió a un territori amb fortes connotacions frontereres que arriben al segle XIV³⁴⁰.

El *Costum* primer, i després els *Furs*, contenien el model municipal valencià que inclogué la mostassaferia³⁴¹. El model municipal consistí en la substitució de les institucions reials, la cúria i el batlle, pels jurats, els consellers, el Justícia i el mostassà³⁴². D'altra banda, hi ha privilegis, en els que el rei concedí a un municipi en concret la mostassaferia. En conclusió,

³³¹ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «Inicios de la organización político-institucional en los municipios valencianos del siglo XIII», dins *III Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Actes*, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta - Institut de Cultura Juan Gil-Albert - Escola-Taller Castell de Dénia, 1992, p. 199.

³³² *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, p. 8.

³³³ *Ibidem*, p. 8.

³³⁴ *Ibidem*, p. 9.

³³⁵ *Ibidem*, p. 9.

³³⁶ *Ibidem*, p. 9.

³³⁷ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «Inicios de la organización», p. 199.

³³⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

³³⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁴⁰ Sobre les fronteres al segle XIII, *vid.* GUINOT, Enric, «Fronteras exteriores e interiores en la creación de un reino medieval», pp. 127-153; Sobre la situació de les terres del sud del regne al segle XIV, *vid.* FERRER MALLOL, Maria Teresa, *Organització i defensa d'un territori fronterer: la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, 1990.

³⁴¹ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «Inicios de la organización», p. 199.

³⁴² *Ibidem*, *loc. cit.*

existiren dos formes jurídiques d'expansió del càrrec: amb l'atorgament dels furs a un municipi o per privilegis.

A vegades, s'atorgà vitalíciament el càrrec de mostassà a un cavaller, com era el cas del ja explicat primer mostassà del regne de València, Ramon de Lluch, i posteriorment, a la mort del cavaller, s'atorgaren al mateix municipi els furs i privilegis que recollien l'elecció anual de l'inspector del mercat. Amb aquesta política, el rei s'assegurà que després de la mort del primer mostassà a un municipi hi hagués continuïtat de l'ofici.

El *Costum* s'aplicà a Dénia a l'any 1245 i a l'any 1248 arribà a Morvedre, i conseqüentment, ho feu l'ofici de mostassà³⁴³. En el cas de la mostassaferia de Xàtiva i de Sogorb, s'atorgà primer el càrrec vitalíciament a un cavaller que havia participat, com Ramon de Lluch, en la conquesta del regne als musulmans. A Xàtiva, Pedro Vicente, rebé de Jaume I el càrrec de mostassà a l'any 1248³⁴⁴. També a l'any 1248, el mateix monarca dins el *Llibre del Repartiment* nomenà al noble català Sadurní de Montblanc, primer inspector del mercat de Sogorb³⁴⁵.

A l'any 1250, Jaume I concedí a Vila-Real el privilegi d'elecció de mostassà³⁴⁶. Just un any més tard, s'implantà el *Costum* a Peñíscola³⁴⁷. A Cullera, el corpus jurídic del regne arribà a l'any 1256, i amb ell, la concessió de la mostassaferia³⁴⁸. A l'any 1270, de nou Jaume I atorgà la magistratura a Castellfort³⁴⁹. A Xàtiva, el *Costum* no s'aplicà fins l'any 1278, juntament amb Alzira i Gandia³⁵⁰. Alguns anys més tard, a l'any 1283, s'amplià el *Costum* a Segorb, Morella, Llíria i Castelló³⁵¹. Possiblement, els primers oficials de Xàtiva i Sogorb, havien mort i el càrrec de mostassà estava vacant. Pere el Gran optà per continuar la tasca del seu pare, amb la concessió del corpus jurídic valencià a aquests dos municipis reials.

Pere el Gran concedí a Borriana, també a l'any 1283, continuar l'elecció de mostassà³⁵², perquè el càrrec ja existia quan la vila es regia pel fur d'Aragó, i ara amb el fur valencià, es

³⁴³ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁴⁴ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.

³⁴⁵ «Saturnino de Montealbo, justitiatum et almodaçafiam Segorbi», *vid. Llibre del repartiment de València*, p. 225.

³⁴⁶ GIL VICENT, Vicent, *Nos, Jacobus: els orígens de Vila-real*, Vila-real, Ajuntament de Vila-real, 2008, p. 116.

³⁴⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁴⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁴⁹ MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 46/1 (1970), p. 239.

³⁵⁰ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «Inicios de la organización», p. 199.

³⁵¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁵² *Llibre de privilegis de Borriana*, ed. Vicent García Edo, Borriana, Ajuntament de Borriana, 1989, p. 16.

seguí el model de la ciutat del Túria³⁵³. Al mateix any 1283, just després de la conquesta de Sicília, a Castelló de la Plana s'esmenta per primer cop un mostassà exercint el seu càrrec³⁵⁴. Entre els anys 1285 i 1291, es documenta la primera menció de l'ofici a Cocentaina³⁵⁵.

L'expansió del càrrec municipal tingué més èxit al nord del regne valencià que no al sud per dues raons principals: la primera fou la dominació castellana de la zona de les terres situades al sud de València³⁵⁶. El territori alacantí no pertany a la Corona d'Aragó fins que Jaume II el conquistà a l'any 1296³⁵⁷. El monarca Alfons X el Savi concedí a Alacant molts privilegis a l'any 1252 per dotar-la d'una organització municipal. Entre els oficis implantats hi havia l'*almotacén*, és a dir, l'equivalent al mostassà al regne de Castella³⁵⁸. El càrrec castellà pervisqué fins l'adopció del fur valencià al segle següent, com seguidament s'explica. La segona raó fou la revolta d'Al-Azraq, desenvolupada sobretot al sud del regne valencià³⁵⁹.

Rafael Narbona Vizcaíno³⁶⁰ explica que en el període de codificació del ritus de les societats urbanes dels municipis de la Corona d'Aragó es configura primer un cos organitzat per un òrgan col·legial, el consell municipal. Aquest òrgan local primigeni als segles XIII-XV gaudí de la màxima autoritat jurisdiccional al lloc, vila i ciutat, circumstància que coincideix amb la consolidació d'un grup social que monopolitza tots els càrrecs públics, especialment els oficis majors, el patriciat urbà. Posteriorment, els consellers i els jurats a València, els paers a Lleida i els còsols a Olot, per posar tres exemples de diversos tipus d'òrgans col·legials primigenis en l'organització institucional dels municipis als diversos territoris de la Corona d'Aragó, escollien un mostassà, quan senzillament ostentaven massa funcions del regiment

³⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁵⁴ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.

³⁵⁵ FULLANA MIRA, Lluís, *Historia de la villa y condado de Contentania*, València, La Industrial, 1920, pp. 81-82.

³⁵⁶ FERRER MALLOL, María Teresa, «Negociacions per a una conquesta i rituals per a un canvi de sobirania: la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II», dins *Negociar en la Edad Media*, (eds. María Teresa Ferrer Mallol - Manuel Sánchez Martínez - Jean-Marie Moeglin - Stéphane Péguinot), Barcelona, CSIC, pp. 89-91.

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 89.

³⁵⁸ *Privilegios otorgados a la ciudad de Alicante. Alfonso X El Sabio. Ed. facsímil de la primera parte del manuscrito Arm. 5, lib. 48 del Archivo Municipal de Alicante*, eds. Juan Manuel del Estal - María Luisa Cabanes Catalán - Francesc Gimeno Menéndez, Madrid, Edilán, 1984, pp. 23-25.

³⁵⁹ Revolta que s'inicià cap a l'any 1247 i acabà amb la mort d'Arzaq a la batalla d'Alcoi a l'any 1276, *vid.* GÓMEZ LABRADO, Víctor, *La Guerra contra Al-Azraq segons el llibre dels fets*, València, Generalitat Valenciana, 2005, pp. 11-90; TORRÓ ABAD, Josep, *El naixement d'una colònia: Dominació i resistència a la frontera valenciana*, València, Universitat de València, 2011, p. 211.

³⁶⁰ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «Cortejos ceremoniales, funciones religiosas y simbolismos políticos en las ciudades medievales», dins *Los cimientos del Estado en la Edad Media* (ed. Juan Antonio Barrio Barrio), Alacant, Universitat d'Alacant - Ajuntament de La Nucia, 2004, p. 240; NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, «La configuració del perfil municipal a la xarxa urbana del regne de València, 1238-1329», dins *Jaume I. Commemoració del VIII Centenari del naixement de Jaume I* (ed. Maria Teresa Ferrer Mallol), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012, pp. 738-740.

de la cosa pública i delegaven part de les seves tasques relacionades particularment amb el comerç interior a un oficial subaltern, l'inspector del mercat.

Conseqüentment, l'ofici de mostassà suposava un esglaió més del procés de consolidació del poder dels municipis valencians, i també, per inspiració del model valencià, de la resta de la Corona d'Aragó. La concessió segueix sempre aquesta jerarquia, perquè el mostassà solia rendir comptes al final de la seva magistratura al Justícia i/o als jurats i consellers del regne valencià³⁶¹.

Tant el Justícia com l'inspector del mercat eren jutges civils i tenien el seu tribunal. Aquest fet explicaria que, després de la implantació d'aquests oficis, era força habitual la concessió del guardià de la cadena de la cúria, és a dir, el carceller. Per exemple, a Xàtiva a l'any 1268 es nomenà al primer carceller de la vila, Ramon Çaylla³⁶². El carceller de Xàtiva vetllava perquè els reus estiguessin fermats a una gruixada cadena de ferro i s'alimentessin de pa i aigua³⁶³.

També a l'hora de legislar l'inspector del mercat podia exclusivament executar allò que acordaven prèviament els jurats, consell i Justícia³⁶⁴. Tots els càrrecs valencians imitaren el model de la ciutat de València, com esmenta el primer document del mostassà de Borriana, que adoptà els furs, i amb ells la mostassaferia. Aquesta circumstància es vincula amb els llibres del mostassà valencians, que traslladaven tot o bona part del segon manual de la mostassaferia de la ciutat del Túria, i més endavant, modificaven el trasllat amb addicions i disposicions dels governs municipals, però mantenint com a model les ordenacions i bans de la capital³⁶⁵.

En definitiva, existí una voluntat d'homogeneïtzació de les institucions municipals per part de la monarquia al regne de valència³⁶⁶. Aquest model era fàcilment aplicable a un territori

³⁶¹ CORTÉS, Josepa, «Les actes del mustassaf de Sueca», p. 35.

³⁶² *Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia*, p. 186.

³⁶³ SERRANO DAURA, Josep, «El "juici de prohoms" a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya nova», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, p. 906.

³⁶⁴ *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant*, p. 207.

³⁶⁵ Cf. pp. 324 i ss.

³⁶⁶ Un cas paradigmàtic és el llibre del mostassà d'Alacant. Es memora que la Dra. María Luisa Cabanes, a l'estudiar l'únic manuscrit on es conserva el llibre de la mostassaferia alacantina, observa tres parts: un índex del segle XVIII, part del text del segon manuscrit del càrrec de València que originalment estava complet i ara està mutilat, i per acabar, disposicions d'època moderna emanades per les autoritats alacantines, *vid.* *Ibidem*, p. 12.

on totes les institucions de govern eren de nova planta, degut a la conquesta del territori als musulmans. Finalment, és important remarcar que tant al segle XIII, com més endavant, l'ofici de mostassà al regne de València, i a la resta de territoris de la Corona d'Aragó, s'implantava depenent, entre altres causes, de la voluntat de cada consell municipal d'aplicar els privilegis de concessió de la mostassaferia contingut als furs i als privilegis³⁶⁷.

El regne d'Aragó al segle XIII

Les lleis del regne d'Aragó es recollien i modificaven regularment en els *Fueros de Aragón*³⁶⁸. Els furs aragonesos establien un tipus d'organització municipal únic a la Corona d'Aragó: la comunitat de pobles vinculats a una gran població, com Daroca, Calatayud, Jaca i Terol. Els documents relatius a l'organització municipal d'aquests grans municipis citen l'entitat jurídica «ciudad et aldeas», referint-se al conjunt format per una gran població i les aldees vinculades a aquesta³⁶⁹. Aquesta divisió administrativa jeràrquica, governada per un gran municipi, es coneix com la *sesma*. En origen, la *sesma* era una forma de repoblar el territori conquerit als musulmans, que amb el pas del temps esdevingué en un mètode de control de les ciutats i viles grans per monopolitzar l'espai econòmic regional, que englobava la població dominant i una comunitat de llocs i viles³⁷⁰.

La relació d'aquestes viles i llocs amb la seva ciutat no solia ser bona, com explica Antonio Ubieto³⁷¹. De fet, per combatre els abusos de les autoritats ciutadanes, algunes aldees crearen comunitats de pobles, amb una organització institucional similar a la Comuna del Camp a terres tarragonines³⁷². Una de les mesures de control de la ciutat cap a les seves

³⁶⁶ Fur de l'any 1251 de Jaume I en que dóna llibertat per escollir mostassà a València, model polític de tots els municipis del regne, *vid. Furs de València*, vol. 1, pp. 161-162.

³⁶⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁶⁸ *Los Fueros de Aragón*, ed. Antonio Gargallo Moya, Zaragoza, Anubar Ediciones, 1992, p. 23.

³⁶⁹ LEDESMA RUBIO, María Luisa, *Morabedí de Teruel y sus aldeas*, 1384-1387, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 1982, p. 13;

³⁷⁰ CRESPO VICENTE, *Libro de la manifestación del moravedi de las aldeas de la ciudad de Daroca*, Calamocha, Centro de Estudios de Jiloca, 1998, pp. 9-24. Per a un estudi d'aquesta situació al baix Aragó a la baixa edat mitjana, *vid. LALIENA CORBERA*, Carlos, *Sistema social, estructura agraria y organización del poder en el Bajo Aragón en la Edad Media (siglos XII-XV)*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1987.

³⁷¹ UBIETO ARTEETA, Antonio, *Historia de Aragón*, Zaragoza, Anubar, 1983, p. 149.

³⁷² L'arxiu municipal de la Selva del Camp es divideix en dos fons principals: el del propi municipi de la Selva i el de la Comuna. La Comuna nasqué per fer front comú a de defensar els interessos col·lectius dels pobles sotmesos a la senyoria de l'arquebisbe o de les dignitats del seu capítol catedralici. Els pobles de la comuna eren: L'Albiol, Alforja, Alcover, Alió, Almofter, l'Arboç, Ardenya, l'Argentera, l'Argilaga, els Banys, Barenys, Bellavista, les Borges del Camp, Botarell, Bràfim, el Burgar, el Burguet, Cambrils, la Canonja, Casafort, Castellvell, el Catllar, els Cocons, el Codony, Collejou, Constantí, Cortiella, Duesaigues, Escornalbou, Ferran, la Font de l'Astor, els Garidells, la Granja dels Frares, Guardamar, les Gunyoles, la Selva, la Trilla, les Irls, Masmoreta, la Masó, Masricart, el Milà, Miramar, els Molnars, Montbrió, Montoliu, Mont-roig, el

poblacions era obligar als veïns dels petits municipis a anar al seu mercat, on estava present el càrrec de mostassà. Era legal concentrar el comerç al principal nucli urbà, atès que els pobles formaven part del seu terme municipal³⁷³. A cada població dominant s'hi destinava una plaça de mercat al centre urbà on tots els venedors locals i dels pobles veïns tenien la seva parada. Era el tragí de veïns i veïnes de viles i llocs propers una mostra del domini, de la supremacia d'una població gran sobre altres poblacions més petites³⁷⁴.

Durant regnat de Jaume I es consolidà l'organització municipal aragonesa³⁷⁵. Fou al regnat d'aquest sobirà quan s'implantaren les mostassaferies aragoneses del segle XIII. A l'any 1242 apareix per primer cop documentat el càrrec a Saragossa. El mercat d'aquest municipi era important perquè es documenten dos mostassàs³⁷⁶. A Terol, el primer cop que sembla que s'escolliren dos mostassàs fou a partir de l'any 1258³⁷⁷. Posteriorment, a l'any 1311, Jaume II concedí a Terol que hi haguessin tres mostassàs cada any i que un d'aquests tingués cura exclusivament del mercat del guix, producte de vital importància per l'economia terolina³⁷⁸.

La mostassaferia aragonesa estava també estesa a les comandes dels ordres militars al segle XIII, comandes que sempre imiten el model de la ciutat de València. L'Ordre del Temple fou l'únic en adoptar el càrrec local. Guillem d'Àger, preceptor de la casa dels templers a la batllia de Cantavieja, concedí a l'any 1255 l'ofici de «almudatafio» a la batllia³⁷⁹. Al mateix moment que s'establí la magistratura, s'establí també l'elecció dels candidats, com ja havia fet el *Costum* de València, que sobretot regulà l'elecció. Cada cop que es triava l'oficial, el

Morell, Nulles, el Pedrós, Perafort, Peralta, el Pla de Cabra, la Pobra de Mafumet, el Pontarró, el Pradell, Puigdelfí, Puigpelat, la Quadra de Montoliu, la Quadra dels Tascals, el Rourell, Renau, Reus, la Riera, Riudecanyes, Riudecols, la Secuita, la Serra, Tamarit, les Tapioles, la Torre de Fontaubella, Torrelles, Vallmoll, Valls, Vilabella, Vilafortuny, Vilallonga, Vilanova d'Escornalbou, Vila-seca, Vilaverd, Vinyols, Vistabella i les Voltes. Agraïxo aquesta informació al cronista de la Selva del Camp, Quim Masdeu Guitert.

³⁷³ *Ibidem*, p. 150.

³⁷⁴ LALIENA CORBERA, Carlos, *Siervos medievales de Aragón y Navarra en los siglos XI-XIII*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 2012, pp. 232-432.

³⁷⁵ FALCÓN PÉREZ, María Isabel, «Gobierno y poder municipal en las ciudades de Aragón en la Baja Edad Media», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XXVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, vol. 1, p. 60. Hi ha una situació d'expansió econòmica, *vid.* LALIENA CORBERA, Carlos, «El desarrollo de los mercados en una economía regional: el Bajo Aragón, 1250- 1330», dins *Crecimiento económico y formación de los mercados en Aragón en la Edad Media*, (coord. Jose Angel Sesma Muñoz - Carlos Laliena Corbera), Zaragoza, Universidad de Zaragoza - Grupo de excelencia de Investigación C.E.M.A., 2009, p. 224.

³⁷⁶ Falcón Pérez, MARÍA ISABEL, «Origen y evolución del régimen municipal en Zaragoza», dins *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón*, (coord. María Isabel Falcón Pérez), Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1984, p. 264.

³⁷⁷ GARGALLO MOYA, Antonio, *El concejo de Teruel en la Edad Media*, p. 765.

³⁷⁸ *Ibidem*, loc. cit.

³⁷⁹ FOREY, Alan John, *The Templars*, p. 390; BURNS, Robert Ignatius, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom*, p. 95.

consell elegia deu aspirants, i el comendador escollia solament un, que el confirmava en el càrrec³⁸⁰.

John Alan Forey³⁸¹ documenta únicament aquest inspector del mercat de Cantavieja per a tots els territoris aragonesos del Temple. El mètode d'elecció de la mostassaferia a la batllia del Temple aragonès era amb una terna de deu candidats, i d'aquests qui ostentava el mer i mix imperi, escollia el candidat que més li agradava. Una dada important: el propi privilegi de concessió del l'ofici de mostassà de Cantavieja especifica que segueix el model de càrrec de la ciutat de València³⁸².

³⁸⁰ FOREY, Alan John, *The Templars*, p. 390.

³⁸¹ *Ibidem*, p. 192.

³⁸² *Ibidem*, p. 390.

Taula 1.

Cronologia de l'aparició del mostassà al segle XIII

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
València	1237	València
Saragossa	1242	Aragó
Dénia	1245	València
Morvedre	1248	València
Xàtiva	1248	València
Sogorb	1248	València
Vila-real	1250	València
Peñíscola	1251	València
Cantavieja	1255	València
Cullera	1256	València
Terol	1258	Aragó
Castellfort	1270	València
Alzira	1278	València
Gandia	1278	València
Morella	1283	València
Llíria	1283	València
Castelló	1283	València
Borriana	1283	València
Cocentaina	1285-1291	València

La taula demostra diverses circumstàncies. Les viles i ciutats reials, per interessos personals de la monarquia, eren els primers i els més abundants municipis en adoptar el càrrec. La ciutat i capital dels regnes, València i Saragossa, foren les primeres en adoptar al seu respectiu regne la magistratura. La capital sempre funcionà com a model d'organització urbana al Regne de València, i a Saragossa seria també usat com a model, almenys pels pobles veïns sotmesos per la capital aragonesa. Existí un ordre en el procés de concessió del càrrec, que continuà als segles següents: la capital era sempre el primer municipi en implantar la mostassaferia³⁸³. D'altra banda, la mostassaferia s'adaptà a la tradició jurídica de cada regne, sent a Aragó les ciutats i viles grans les primeres en tenir el càrrec. En el cas valencià, el

³⁸³ SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 28 (1953), pp. 5-18.

Costum de la ciutat de València predominà a totes les ciutats i les viles reials disperses pel regne, i jugà un notable paper en l'expansió d'aquest càrrec.



Figura 14. Mapa de l'expansió de la mostassaferia al segle XIII.

L'expansió de la mostassaferia al segle XIV

El regne de València al segle XIV

La incorporació de les terres alacantines a la Corona d'Aragó suposà nous privilegis de concessió de la mostassaferia. A l'any 1308, Alacant adoptà els furs de València, i amb ells, novament l'ofici de mostassà³⁸⁴. A Elx, Jaume II ordenà que s'apliquessin els furs valencians al mateix any que Alacant³⁸⁵. El càrrec s'implantaria consegüentment a Elx a l'any 1308. L'expansió de l'ofici cap al sud del regne valencià es documenta al mateix període en que s'estengué pel Principat i per altres municipis aragonesos, italians i illencs, que adaptaren a la seva tradició jurídica el *Costum* de la ciutat de València³⁸⁶.

A la carta de poblament de Xest, datada a l'any 1320, es menciona la concessió de la mostassaferia³⁸⁷. El *Llibre d'establiments d'Herbers* conté documentació compresa entre els anys 1324 i 1850. Ja a l'any 1324 es troba el mostassà a la vila, però no es sap en quin any exacte s'implantà perquè no s'ha conservat el privilegi de concessió³⁸⁸. Al mateix any 1324, Arnau de Soler, el comendador de l'Ordre de Montesa, dóna permís per reformar la plaça del mercat de la vila de Sant Mateu, perquè la vila havia esdevingut un centre comercial d'abast regional notable³⁸⁹. Dos anys després, el mateix de Soler concedí la mostassaferia a aquesta població³⁹⁰. De Soler ordenà que fossin escollits pel consell de Sant Mateu quatre candidats per ostentar el càrrec de mostassà³⁹¹. D'aquests, el comendador de Cervera triava un, que seria el que exercia la magistratura³⁹². Sembla que a l'any 1329 ja hi havia mostassà a

³⁸⁴ El 'Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant, pp. 21-22.

³⁸⁵ IBARRA RUIZ, Pedro, *Historia de Elche*, p. 106. Existiria també l'*almotacén* com a part que era prèviament del regne de Castella, però no es tenen fonts on es pugi confirmar aquesta hipòtesi. Per a un estudi sobre les terres alacantines a l'edat mitjana, *vid.* HINOJOSA MONTALVO, José, *Textos para la Historia de Alicante, Historia Medieval*, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputación de Alicante, 1990; HINOJOSA MONTALVO, José, *Las Tierras Alicantinas en la Edad Media*, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputación de Alicante, 1995.

³⁸⁶ SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf», pp. 5-18.

³⁸⁷ Al mateix temps que es concedeix el Justícia i els jurats, *vid.* SÁNCHEZ VERDUCH, María del Mar, *Cheste y su historia*, Cheste, Ayuntamiento de Cheste - Diputación de Valencian, 2002, p. 74.

³⁸⁸ S'inclueix dins els prohoms de la vila, *vid.* ESCRIG FORTANETE, Joaquim, *Llucena: una historia de l'Alcalatén: sociedad, poblamiento y territorio*, Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I, 1998, p. 133.

³⁸⁹ *El Llibre de privilegis de la villa de Sant Mateu*, 1157-1512, ed. Elena Sánchez Almela, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1986, p. 101.

³⁹⁰ *Ibidem*, p. 141.

³⁹¹ Seguint el model dels furs valencians, *vid.* *Ibidem*, *loc. cit.*

³⁹² *Ibidem*, *loc. cit.*

Vila-Real, quan aquesta vila canvià el seu fur, el fur d'Aragó, pel fur de València³⁹³. A una font l'any 1341 és té documentat l'ofici de mostassà a Alpont³⁹⁴.

Dissortadament, no s'ha trobat cap font més antiga que una carta dins el llibre de la cort del Justícia d'Alcoi de l'any 1355 que esmenta al mostassà d'aquesta vila³⁹⁵. Posteriorment, a l'any 1364 Joan Alfons de Xèrica havent estat del bàndol castellà, es passà al bàndol de la Corona d'Aragó a la Guerra dels dos Peres. Gràcies a això, obtingué la baronia de Xèrica. A l'any 1366, a aquesta baronia s'implantava per sol·licitud dels veïns i amb el beneplàcit del baró Joan Alfons, els càrrecs de Justícia, jurats i mostassà a la baronia, baix la condició que el mercat urbà de la vila de Xèrica fos l'únic mercat urbà de la baronia³⁹⁶. No obstant, el privilegi de concessió de la mostassaferia de Xèrica fa esment que el càrrec existia abans, però no es sap, per una total manca de fonts, quan es va implantar exactament³⁹⁷.

³⁹³ DOÑATE SEBASTIÀ, José Maria, *Datos para la historia de Villarreal*, Villarreal, Anubar, 1975, p. 86; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, ed. Vicent Gil Vicent, València, Universitat de València, 2002, pp. 8-9.

³⁹⁴ HERRERO HERRERO, Valeriano, *La villa de Alpuente, (Aportación al conocimiento de un pueblo con historia)*, Segorbe, Tipografía Manuel Tenas, 1978, pp. 70, 83. Valeriano Herrero Herrero estudià les fonts de les bosses d'insaculació de la mostassaferia, però no hi trobà el privilegi de concessió del càrrec.

³⁹⁵ La carta narra la baralla entre el mostassà d'Alcoi i els teixidors de la vila, perquè aquests últims varen decidir no mostrar per els seus pesos i mesures al mostassà, situació que va acabar finalment a la cort del Justícia, donant la raó al magistrat i obligant als artesans a afinar les seves peces de mesurar i pesar, *vid.* SANCHÍS LLORENS, Rogelio, *Esquema histórico del Alcoy medieval, 1245-1516*, Alcoy, Instituto Alcoyano de Cultura "Andrés Sempere", 1971, p. 163. Agraïixo a Josep Lluís Santoja, director de l'arxiu municipal d'Alcoi per haver-me ajudat en la recerca, que malauradament va ser infructuosa. Les fonts que conserven les primeres notícies sobre el mostassà són: el llibre de la cort del Justícia, Arxiu Municipal de Alcoi, ms. Signatura 234. A partir d'ara s'usarà l'acrònim AMALC per aquest arxiu municipal; un llibre de clavaria, AMALC, ms. Signatura 132. Aquesta font conté documentació entre l'any 1390 i 1396. Finalment, també es troben algunes entrades a un llibre del consell que conté documentació de l'any 1411 fins a l'any 1428, AMALC, ms. Signatura 198.

³⁹⁶ DEL VIGO, Francisco, *La "Historia de Xèrica". Edición y estudio*, ed. Rosa Gómez Casañ, Segorbe, Caja de Ahorros de Segorbe, 1986, p. 201.

³⁹⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

Taula 2.

Cronologia de l'aparició del mostassà al regne de València al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
Alacant	1308	València
Elx	1308	València
Xest	1320	València
Herbers	1324	València
Sant Mateu	1326	València
Vila-real	1329?	València
Alpont	1341?	València
Alcoi	1355?	València
Xèrica	1366	València



Figura 15. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel regne de València al segle XIV.

El regne d'Aragó al segle XIV

Pel que fa el regne d'Aragó, aproximadament a l'any 1311, es localitza el primer esment del càrrec de mostassà a Osca³⁹⁸. Anys després, a l'any 1328, a una font que comenta diversos assumptes mercantils de la comunitat jueva de Fraga, es cita un d'aquests oficials³⁹⁹. Com apunta Ana Isabel Lapeña Paúl⁴⁰⁰, la font de Fraga menciona una mostassaferia plenament consolidada al municipi, i consegüentment, l'ofici de inspecció de mercats existiria abans a la població, sense poder confirmar quan, perquè no es conserven documents més antics que esmentin al mostassà.

No es sap, degut a la manca de documents conservats que ho acreditin, en quin any concret s'implantà amb èxit la magistratura a Terol. La primera font conservada d'un mostassà és de l'any 1332 i dóna una enigmàtica notícia sobre els mostassàs del sud d'Aragó⁴⁰¹. Esmenta aquesta font: «cum in qualibet aldea almadaçafum habeant»⁴⁰². Aquest text fa referència a que l'oficial de Terol no havia d'anar a les viles veïnes al seu municipi perquè existia el seu càrrec a cada aldea propera. Malauradament, com comenta Antonio Gargallo Moya⁴⁰³, no es tenen moltes fonts locals per poder fer una anàlisi comparatiu d'aquestes dades.

La primera notícia de l'ofici a La Cuba és del mostassà Pere Rosselló, qui fou inspector del mercat a l'any 1349, però la implantació del càrrec fou anterior⁴⁰⁴. A un document de Cobatillas, poblat que formava part d'aquests municipis veïns a Terol i on aquest municipi exercia jurisdicció, es diu que els jurats eren els que portaven el control del pesos i mesures i les seves exaccions, a més de ser ells mateixos qui porten els objectes de la metrologia per a la seva inspecció al mostassà de Terol⁴⁰⁵. Aquest document data a l'any 1349 fa pensar que possiblement l'ofici no va ser un càrrec independent a les aldees dependents de Terol, sinó un càrrec que exercia un dels jurats. Per tant, alguns jurats d'aquestes poblacions serien jurats i mostassàs al mateix temps.

³⁹⁸ LALIENA CORBERA, Carlos, - IRANZO ORTUÑO, María Teresa, «Huesca en la baja edad media: crisis y recuperación (siglos XIV-XV)», dins *Huesca: historia de una ciudad*, (coord. Carlos Laliena Corbera), p. 154.

³⁹⁹ LAPEÑA PAÚL, Ana Isabel, «Fraga, de medina musulmana a villa cristiana», *Revista Zurita*, 76-77 (2002), pp. 342-343.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁰¹ GARGALLO MOYA, Antonio, *Los Orígenes de la comunidad de Teruel*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1984, p. 53.

⁴⁰² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁰³ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁰⁴ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», p. 49, nota 5.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, p. 96.

Aquesta situació de retenció de la mostassaferia per part d'un dels jurats de les viles i llocs de Terol sembla que durà fins a finals del segle XIV. En aquest període, alguns municipis, sobretot els més grans, que havien estat baix el domini del consell de Terol aconseguirien tenir més poder. Per exemple, a la documentació municipal de Rubielos de Mora, el primer esment del mostassà és de l'any 1385, encara que pareix un ofici implantat prèviament⁴⁰⁶. Finalment, Prim Bertran Roigé⁴⁰⁷ esmenta un inspector del mercat al llibre del batlle de Daroca (1383-1385). Per ara, es desconeix si el càrrec s'escollia o no abans perquè manca documentació al respecte.

Taula 3

Cronologia de l'aparició del mostassà al Regne d'Aragó al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
Osca	1311	Aragó
Fraga	1328	Aragó
Terol	1332	Aragó
La Cuba	1349	Aragó
Cobatillas	1349	Aragó
Daroca	1383	Aragó
Rubielos de Mora	1385	Aragó

⁴⁰⁶ NAVARRO ESPINACH, Germán - MUÑOZ GARRIDO, Vidal - APARICI MARTÍ, Joaquín - ABAD ASENSIO, José Manuel, *Rubielos de Mora en la Edad Media*, Teruel, Ayuntamiento de Rubielos de Mora - Instituto de Estudios Turolenses, 2005, p. 71.

⁴⁰⁷ BERTRÁN ROIGÉ, Prim, *El libro del baile real de Daroca (1383-1385)*, Barcelona, Departamento de Historia Medieval y Paleografía - Estudio General de Lérida, 1981, p. 9.



Figura 16. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel regne d'Aragó al segle XIV.

El regne de Mallorca al segle XIV

El regne de Mallorca fou el primer territori de la Corona d'Aragó en adoptar el càrrec al segle XIV. Riera Melis⁴⁰⁸ explica sobre la Carta de Franquesa, redactada en llatí a l'any 1231⁴⁰⁹: «fonament de les estructures político-administratives del regne de Mallorca, no esmentava, ni tant sols indirectament, el càrrec del mostassà». A les Illes Balears no tingué continuïtat el *mubtasib*, com passava a València⁴¹⁰. La poca informació que roman sobre l'època islàmica a Mallorca permet, no obstant, establir dues hipòtesis: primer, hi hauria el càrrec de *mubtasib*. Segon, hi hauria a Mallorca una còpia del tractat de *hisba* d'*al-Saqati*, que es recorda fou el model tant de l'organització interna com del contingut del primer llibre de mostassà de la Corona d'Aragó, el de València⁴¹¹.

⁴⁰⁸ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 72.

⁴⁰⁹ La carta fou copiada posteriorment en català. La primera còpia en català que es conserva és de l'any 1248, *vid.* MIRALLES MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Volum I. Segles XIII-XVI*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, vol. 1, p. 122.

⁴¹⁰ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», pp. 72-73.

⁴¹¹ Aquestes dues hipòtesis són extretes després de lectura del *Kitab Tarib Mayurqa*, la crònica àrab de la Conquesta de Mallorca, *vid.* *Kitab Tarib Mayurqa: crònica àrab de la Conquesta de Mallorca. Ibn 'Amira al-Mahzūmī*, eds. Muhammad ben Ma'ma - Nicolau Roser Nebot - Guillem Rosselló Bordoy, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2008, pp. 91, 111, 115. El normal a les madines a època medieval era que en cas de setge el *sahib al suq* s'encarregés de tot el que feia referència a l'abastament de queviures.

La Carta de Franquesa és sis anys anterior al nomenament del primer mostassà conegut, Ramon de Lluch, per tant, quan Jaume I atorgà el privilegi a l'illa no coneixeria teòricament la mostassaferia valenciana, ni el càrrec de *mubtasib* de *Balansiyya*, la valència musulmana.

Tenint en compte l'any de concessió de la Carta de Franquesa, té sentit que les autoritats cristianes catalanes, un cop conquerida l'illa, encarreguessin les competències del mercat a un veguer. El càrrec de veguer consistia en ser un jutge reial, amb cort pròpia i jurisdicció civil i criminal. L'ofici de nomenament reial era la magistratura que al Principat abans del mostassà exercia les competències sobre el mercat⁴¹².

De l'any 1231 a l'any 1249 sembla que les tasques de la mostassaferia les exercí el veguer. A partir de l'any 1249, les obligacions pròpies de l'inspector del mercat passaren del veguer a un oficial subaltern d'aquest⁴¹³. Probablement, el jutge reial al veure's força desbordat per les seves competències, delegaria el control del proveïment urbà a un dels seus assessors⁴¹⁴. Més endavant, cap a l'any 1302 les competències de la mostassaferia serien assignades a uns nous oficials municipals, els «partidors», que eren dos dels jurats de la capital mallorquina⁴¹⁵. Posteriorment, a l'any 1309 ja es troba documentada a les fonts municipals la mostassaferia.

La creació formal de la magistratura es desconeix, és a dir, no s'ha conservat el privilegi de concessió de la mostassaferia. El que s'ha conservat és, com comenta Riera Melis⁴¹⁶, una refermança reial d'un càrrec preexistent. A l'any 1309, Jaume II ordenà que, a petició dels jurats, establí que el veguer, anualment i després de consultar al consell, anomenés el «Mostaçafs»⁴¹⁷. Novament allò que li interessà al sobirà, en aquest cas Jaume II, era nomenar a l'oficial, perquè així tenia part de les rendes de l'ofici. Altrament, existeix una participació en l'elecció dels òrgans de govern (consell) de la Ciutat de Mallorca.

El regne de Mallorca era un lloc ideal per a la nova magistratura. El càrrec era una institució de nova planta, no s'enfrontava a cap tradició jurídica prèvia, sinó que era la que la creava. *Ubi commodum, ibi auctor*, és a dir, on està el profit, està l'autor. L'aforisme jurídic parla sobre la relació entre el dret i el que redacta el dret. Jaume II reforçava la seva presència

⁴¹² RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 73.

⁴¹³ *Ibidem*, *loc. cit.* Segons Pons, les competències del mostassà estarien repartides entre el veguer, el saig i el batlle, *vid. Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. XVIII.

⁴¹⁴ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 73.

⁴¹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴¹⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴¹⁷ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. XIX, nota. 20.

institucional amb el mostassà del regne de Mallorca, perquè era el sobirà, o un representant seu, com el veguer, que escollia als inspectors del mercat⁴¹⁸.

Durant el regnat de Jaume III hi hagueren dues reformes importants de la mostassaferia: la primera fou un nou procediment d'elecció de l'inspector del mercat a Ciutat a l'any 1334. El nou sistema consistia en «quod iuratos et probi homines Maioricarum eligantur quator probi homines, de quibus gubernator accipiat unum pro officio mustaçafii»⁴¹⁹. Per tant, el monarca continuava la política del seu avi, Jaume II, perquè era un representat reial, el governador, qui escollia un entre els quatre candidats presentats pels jurats i consell de la Ciutat. Jaume III, *de facto*, controlava l'elecció de la persona que ostentaria l'ofici, situació que implicava un manteniment del poder reial i dels ingressos que aportava la mostassaferia a les arques reials⁴²⁰.

D'altra banda, la segona reforma fou just dos anys després, a l'any 1336, quan l'últim rei del regne privatiu de Mallorca atorgà la possibilitat d'escollir mostassà a totes les viles de la Part Forana⁴²¹. Jaume III ordenava que a tota vila mallorquina s'establís un inspector del mercat «ad instar Civitatis Majoricarum», o en altres paraules, inspirant-se en el càrrec municipal de la capital⁴²². El darrer sobirà de la Casa de Mallorca promocionava la implantació de la mostassaferia perquè al ser tot ofici d'inspector del mercat una còpia de l'ofici de la capital, implicava que el candidat de mostassà sempre seria escollit pel governador de l'illa, i per extensió, la monarquia s'assegurava l'entrada de noves fonts d'ingressos i un reforç de la seva presència a les viles i llocs, especialment les de la seva jurisdicció.

⁴¹⁸ *Ibidem*, pp. XXXVIII-LI.

⁴¹⁹ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 73. Aquest sistema electoral tingué una implantació efectiva a les viles mallorquines. S'ha documentat a Bunyola, Santa Maria del Camí, Manacor, Petra, Sineu, Inca, Santa Margalida, Valldemossa, Felanitx, Montuïri i Santanyí, respectivament *vid.* Arxiu Municipal de Bunyola, ms. 2, f. 5r; Arxiu Municipal de Santa Maria del Camí, ms. 1/3, Llibre de determinacions del Consell, f. 48r; Arxiu Municipal de Manacor, Llibre de determinacions del Consell, ms. 1054/1, f. 15v; Arxiu Municipal de Petra, Llibre de determinacions del Consell, ms. 1318, f. 1; Arxiu Municipal de Sineu, Llibre de determinacions del Consell, ms. 1/26, f. 51v; Arxiu Municipal d'Inca, Llibre de determinacions del Consell, ms. 1/1/2, f. 11r; Arxiu Municipal de Santa Margalida, Llibre de determinacions del Consell, ms. 616, f. 9r; Arxiu Municipal de Valldemossa, Armari n°12, Primer-b, Consells (1597-1606), f. 24r; Arxiu Municipal de Felanitx, Clavaria, ms. 133, f. 41v; Arxiu Municipal de Montuïri, Llibre de determinacions del Consell, ms. 21/2, f. 38v; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Batlles i mostassafs de Santanyí (XIV-XVI)*, Felanitx, Ramon Llull, 1972, pp. 5-9. A partir d'ara s'utilitzaran els acrònims respectivament AMBN, AMSMC, AMAX, AMPE, AMSN, AMIN, AMSMa, AMVALL, AMFEL, AMMONT, per aquests arxius municipals.

⁴²⁰ Ingressos per mitjà de les *terses*, *vid.* ALCOVER CATEURA, Pablo José, «Terses», entrada del *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*, IMF-CSIC, <http://www.imf.csic.es/index.php/fuentes-documentales/fuentes-documentales-gcfm>.

⁴²¹ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. XVIII.

⁴²² *Ibidem*, p. 179.

El consell i els jurats de les viles, un cop implantada la mostassaferia, aplicaven el privilegi de 1336. És a dir, un cop escollits els quatre candidats potencials a ser mostassà, enviaven a un missatger a Ciutat. La carta que portava el missatger es dirigia a l'autoritat reial, el governador, perquè ell confirmés el candidat definitiu entre els quatre seleccionats. Per exemple, a l'Arxiu Municipal de Santa Margalida s'ha documentat a un llibre de clavariat un pagament a un saig a l'any 1402 per una carta de jurament de la de mostassaferia, que el saig transmeté dels jurats de la vila al governador del regne⁴²³. El clavari de Santa Margalida també anotava la compra d'un paper de bona qualitat per redactar la carta de confirmació del mostassà. Té lògica: no s'usaria qualsevol paper per escriure al representant reial a l'illa mallorquina⁴²⁴. S'ha conservat una carta de confirmació del nomenament de l'oficial de Lluçmajor per part del governador datada a l'any 1360 que detalla amb precisió el privilegi de procediment de designació de la mostassaferia de l'any 1336. És aquesta:

“Lo governador de Mallorques. Confians de la leyltat e diligència de vos, en Ramon de Bas, de la parròquia de Lluçmajor, per auctoritat del nostre ofici de Governació cometem e comanam a vost de ofici de Mustaçaf de la dita parròquia de Lluçmajor a I, any primer vinent, lo qual ofici regarets bé e feelment a honor del senyor Rey e a profit e utilitat de la cosa pública, tenent en ves vos o faent tenir los pesos e mesures de les coses, qui's han da vendre justament axí com myls porets, e haiats e reebats dels emoluments dels drets, que per los altres, qui en temps passat són stats Mustaçafs del dit loch, són acostumats d'haver e rebre. Manam ab la present al Batlle e Jurats de dita parròquia, qui ara són e per avant sera, que vos, dit Ramon de Bas, haien e tenguer per Mustaçaf de la dita parròquia per tot lo dit temps. No res menys manam al Mustaçaf, qui ara és en la dita parròquia, que feta a eyl fe de la present, lo dit ofici deia lexar, e de tot dereclir. Encara manam al dit Batlle, que ara és o serà, e a son lochtinent, que si los emoluments del dit ofici a la fi del dit any no bastaran a les messions, que vost dit Mustaçaf haurets fetes per compres de pesos e de mesures a obs del dit ofici o d'altres pertanyens en aquell, que destrenga los Jurats del dit loch e altres Prohòmens a dona e pagar a vos les messions damunt dites, romanens en l'ofici del temps les coses, que per lo dit ofici haurets comprades o ordenades en comú de la parròquia damunt dita. Dat en Ciutat de Mallorques a XX de febre de l'any de la nativitat de nostre Senyor M. CCC. LX”⁴²⁵.

Finalment, a l'arxiu municipal de Pollença s'ha documentat més de 100 cartes, de l'any 1390 a l'any 1498, on el governador o el batlle reial confirmà als jurats i consellers de Pollença el candidat per a ostentar la mostassaferia⁴²⁶.

⁴²³ AMSMar, ms. 6/6-7, f. 24r.

⁴²⁴ *Ibidem*, f. 18v.

⁴²⁵ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 200.

⁴²⁶ Són fulls solts dins els quatre primers llibres de mostassà, *vid.* AMPO, ms. 1506, ms. 1507, ms. 1508, ms. 1509.



Figura 17. Exemple de carta de nomenament del mostassà a Pollença per part del governador, AMPO, ms. 1506, foli solt entre els folis 72v i 73r. Imatge de Pablo José Alcover amb el permís de Pere Sales, arxiver de l'arxiu municipal de Pollença.

Aquesta documentació epistolar conservada mostra com el nomenament del mostassà era normalment reial per mitjà del governador. Com s'ha esmentat prèviament, la magistratura de la capital fou model del càrrec al regne de Mallorca⁴²⁷. Poc temps després de la concessió de la magistratura als municipis forans a l'any 1336, es troben eleccions de mostassàs a les viles mallorquines. Però hi hagué una excepció: Inca.

Inca tindria mostassà des de l'any 1320, quan P. Munsitrol fou nomenat pel monarca Sanç de Mallorca com carceller i mostassà d'aquesta vila⁴²⁸. Munsitrol ostentà un càrrec vitalici, del que no es conserven actualment fonts que mostrin fins quan exercí l'ofici a aquesta vila. Ja dins el període de concessió del càrrec a les viles de la Part Forana, la primera població on es localitza la magistratura és a Sineu a l'any 1338⁴²⁹. A Lluçmajor i Huyalfàs (actualment Sa Pobla) s'establí la mostassaferia a l'any 1339⁴³⁰. Al mateix any, a Andratx, que formava part del patrimoni del bisbat de Barcelona, es documenta per primer cop el càrrec⁴³¹.

⁴²⁷ La vila d'Eivissa també imitava el model de la capital, *vid. El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 33.

⁴²⁸ GARAU LLOMPART, Isabel, *El Mostassaf de Pollença*, Pollença, Ajuntament de Pollença, 1987, p. 10.

⁴²⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴³⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴³¹ *Ibidem*, p. 16.

Andratx tenia una doble jurisdicció, reial i bisbal⁴³². El nomenament era sempre reial. El batlle reial notificava a una carta els quatre candidats per ser inspector del mercat, i el governador de l'illa d'aquests n'escollia un⁴³³.

A Pollença, vila de senyoriu, s'implantà el càrrec just un any després, a l'any 1340⁴³⁴. A aquest any, la vila tenia dos jurisdiccions: la jurisdicció reial i la dels hospitalers⁴³⁵. Al llarg de l'edat mitjana, hi hagué nombrosos conflictes jurisdiccionalmentals entre el rei i els hospitalers⁴³⁶. Un dels problemes constants era qui nomenava als mostassàs, vist que això suposava a qui havia de donar part dels ingressos d'aquest l'ofici local⁴³⁷. Al principi, era l'oficial triat pel governador, representant del rei⁴³⁸. Aquesta situació provocava la ira del comendador dels hospitalers, qui, finalment, eliminà el càrrec als pocs anys de la seva implantació⁴³⁹.

El comendador hospitaler al·legava que els seus drets eren lesionats, perquè els mostassàs assumien competències dels batlles⁴⁴⁰. Eliminats del govern local els inspectors del mercat, els batlles hospitalers exercirien les seves tasques. A l'any 1344, la mostassaferia tornava a aparèixer com a ofici reial⁴⁴¹. El seu sistema d'elecció imitava al de la capital. Aquest sistema consistia en que els jurats pollencins proposaven a quatre candidats per a la magistratura, i el governador d'entre ells, n'elegia a un⁴⁴². Finalment, els problemes s'acabaren quan Pere el Cerimoniós optà per una decisió d'esperit salomònic: el candidat definitiu a mostassà, un cop escollit, prestava jurament davant el batlle reial i el de l'Hospital⁴⁴³. Aquest oficial era l'únic a Mallorca que no jurava davant el governador. Per acabar, després de la consulta del fons de l'Arxiu Municipal de Pollença s'ha descobert un manuscrit que sols conté plets, datats als segles XIV i XV, fruit de problemes a l'hora de nomenar oficials⁴⁴⁴.

⁴³² ROSSELLÓ VAQUER, Ramon - BOVER, Jaume, *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma de Mallorca, Gráficas Miramar, 1978, pp. 15, 32.

⁴³³ *Ibidem*, p. 32.

⁴³⁴ FONT OBRADOR, Bartomeu, *Historia de Lluçmajor*, Mallorca, Gráficas Miramar, 1973, vol. 1, pp. 298-300; ROTGER CAPLLONCH, Mateo, *Historia de Pollensa*, Palma de Mallorca, Tip.-Lit. de Amengual y Muntaner, vol. 2, pp. 97-98.

⁴³⁵ GARAU LLOMPART, Isabel, *El Mostassaf de Pollença*, pp. 13-21.

⁴³⁶ *Ibidem*, pp. 14-16.

⁴³⁷ *Ibidem*, pp. 16-21.

⁴³⁸ *Ibidem*, p. 16.

⁴³⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁴⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁴¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁴² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁴³ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁴⁴ AMPO, ms. 1411.

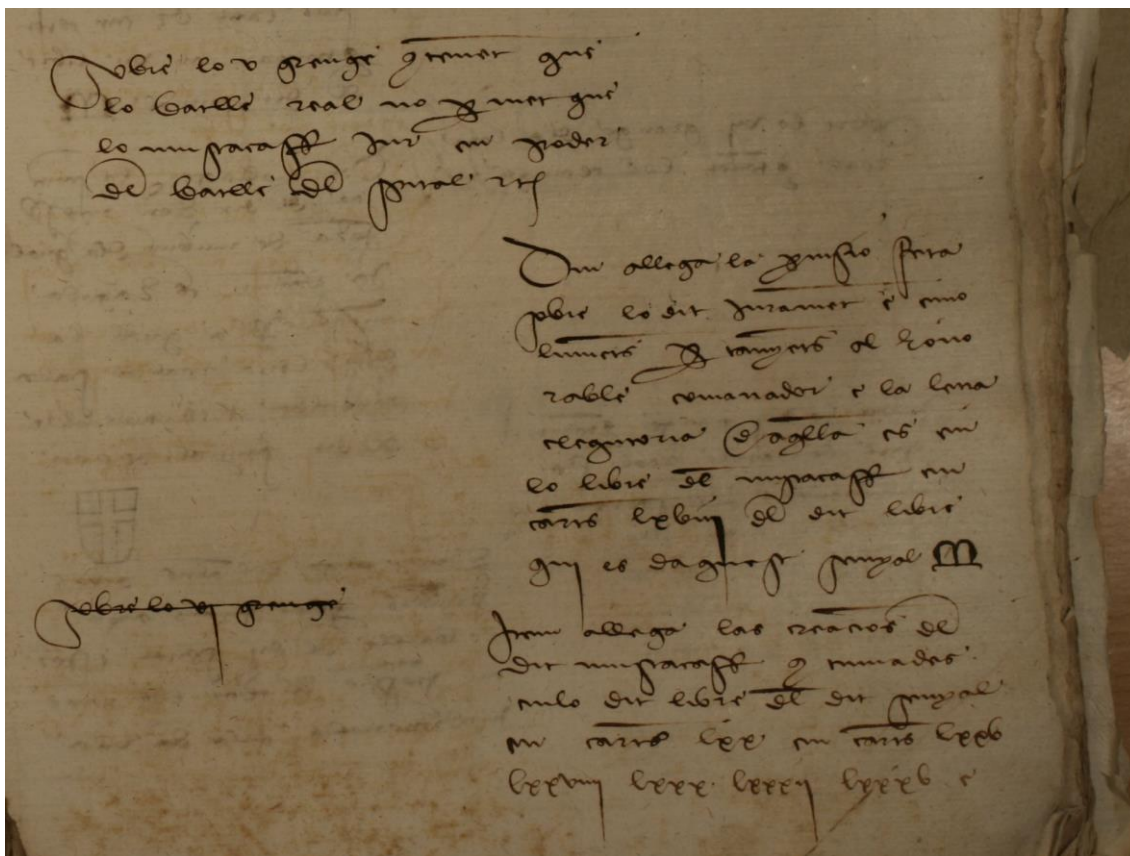


Figura 18. Exemple de plet al ms. 1411 de l'Arxiu Municipal de Pollença, on el batlle reial no permeté que el mostassàs jurés davant el batlle de l'Hospital, AMPO, ms. 1411, f. 11r. Imatge de Pablo José Alcover amb el permís de Pere Sales, arxiver de l'arxiu municipal de Pollença.

Bernat Sabater era nomenat a l'any 1347 mostassà de Valldemossa, i no es sap, per manca de documentació anterior, si era el primer en el seu ofici municipal⁴⁴⁵. Salvador Sureda fou força probablement el primer mostassà de Manacor, nomenat a l'any 1349⁴⁴⁶. Al mateix any, eren nomenats els primers oficials documentats de Bunyola, d'Alaró, de Campos, de Montuïri i de Robines⁴⁴⁷. A l'any següent, es feien les primeres eleccions dels inspectors del mercat a Petra, Muro, Alcúdia, Artà i Sóller⁴⁴⁸.

Durant els mesos de l'estiu i la primavera de l'any 1351 s'escollí molt possiblement el primer mostassà de Porreres⁴⁴⁹. D'altra banda, Jaume Bonet fou el primer d'aquests oficials de Santanyí, i prengué possessió de la seva magistratura també a l'any 1351⁴⁵⁰. A juny de

⁴⁴⁵ ALBERTÍ, Jaume - ROSSELLÓ, Ramon, *Història de Valldemossa, 1230-1516*, Valldemossa, Obra Cultural Balear - Documenta Balear, 1999, pp. 145-146.

⁴⁴⁶ A la meua recerca als arxius municipals d'aquests municipis que segueixen no vaig trobar fonts anteriors les esmentades dates sobre el mostassà, *vid. Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 325.

⁴⁴⁷ Robines era una alqueria de Binissalem, *vid. Ibídem*, p. 325.

⁴⁴⁸ *Ibídem, loc. cit.*

⁴⁴⁹ *Ibídem*, p. 326.

⁴⁵⁰ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Batllés i mostassafs de Santanyí (XIV-XVI)*, Felanitx, Ramon Llull, 1972, p. 9.

l'any 1353, aquest oficial fou nomenat per primer cop a Sencelles⁴⁵¹. Un any després, es localitza a Antoni Bramona, un primerenc inspector del mercat a Felanitx⁴⁵². A l'any 1369 s'esmenta l'inicial mostassà de Santa Margalida, Bernat Calafat, encara que el càrrec pareix haver sigut implantat anys abans⁴⁵³. Bernat Oliver era escollit mostassà de Castellitx a l'any 1372⁴⁵⁴. Finalment, a l'any 1374 Bernat de Pina era triat com a mostassà de Puigpunyent⁴⁵⁵. En conclusió, tant a les terres de senyoriu com de reialenc de Mallorca, la mostassaferia s'expandeix durant el segle XIV.

A Menorca el càrrec no s'incloué a la carta de franqueses⁴⁵⁶. Amb Menorca es té un greu problema documental: no es conserva cap font baixmedieval a aquesta illa del mostassà degut a què a l'any 1558, conegut com l'any de «sa Desgràcia», els turcs otomans assolaren l'illa, i especialment la capital, Ciutadella⁴⁵⁷. Arran de l'atac turc es cremaren els arxius municipals. Florenci Sastre Portella⁴⁵⁸ esmenta algunes fonts locals del càrrec municipal a mitjans segle XVI, però no troba rastre de l'oficial a l'edat mitjana.

Curiosament, el document més antic d'un mostassà menorquí, datat a l'any 1368, es troba a l'Arxiu Municipal de Pollença⁴⁵⁹. És un certificat del mostassà de Ciutadella al carnisser Mateu Leves pel transport de 250 mens a Mallorca⁴⁶⁰. La carta era entre l'inspector del mercat de Ciutat de Mallorca i el seu homòleg de Ciutadella⁴⁶¹. El magistrat menorquí era «Francesc Sapiya mostassaf de la vila de Ciutadella de la ylla de Menorca»⁴⁶². Sapiya era inspector del mercat de la capital menorquina, però hi hagué més oficials a l'illa balear?

⁴⁵¹ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 327.

⁴⁵² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁵³ FRANCESC MARCH, Joan - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Santa Margalida.1. De la prehistòria al segle XVI*, El Arenal, Imprenta Bahía, 1981, pp. 106-107.

⁴⁵⁴ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 333.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, p. 334.

⁴⁵⁶ SASTRE PORTELLA, Josep, *Franqueses, privilegis i costums judicials de Menorca a l'època del Regne de Mallorca (s. XIV)*. *Homenatge a Gumersind Gomilla*, Maó, Consell Insular de Menorca, 1982, pp. 6-7.

⁴⁵⁷ CASASNOVAS CAMPS, Miquel Àngel, *Història de Menorca*, Palma de Mallorca, Moll, 2005, vol. 1, p. 256.

⁴⁵⁸ SASTRE PORTELLA, Florencio, «Algunas notas sobre el sector artesano menorquín antes de 1558», *Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, BSAL, 41 (1985), p. 259.

⁴⁵⁹ Florenci Sastre Portella, l'arxiver a l'Arxiu Municipal de Ciutadella, m'ajudà a trobar i posar en context els dos únics textos de la mostassaferia medieval de Ciutadella, i que són posteriors al text conservat a Pollença. Es tracta de dos privilegis inclosos dins el Llibre Vermell de Ciutadella, ambdós de l'any 1385, que recullen respectivament, l'obligació de la mostassaferia a tenir taula a final de la magistratura i que el governador de l'illa no cometés intrusisme en justícia ordinària, exercida, entre altres, pel mostassà. Actualment, el Llibre Vermell sol estar exposat al públic, i s'utilitza com a part de visites guiades a la seu de l'Ajuntament de Ciutadella, *vid. El Llibre Vermell de Ciutadella. Catàleg dels seus documents*, eds. Antoni Maria Aragó - Rafael Conde, Barcelona, Banca Catalana, 1977, pp. 143, 145.

⁴⁶⁰ Garau Llompart, Isabel, *El Mostassaf de Pollença*, p. 57.

⁴⁶¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁴⁶² *Ibidem*, *loc. cit.*

Probablement sí, almenys a Maó, l'altre nucli urbà important, però no es té cap dada al respecte per confirmar-ho⁴⁶³.

La mostassaferia a Menorca a època moderna comptava també amb l'espia del mostassà, el «mosqueta», que informava a l'oficial dels fraus dels venedors, especialment del vi, la carn, el peix i el gra i els seus derivats⁴⁶⁴. Malgrat la recerca, no es té documentat cap «mosqueta» del mostassà a època baixmedieval a aquesta illa. A l'any 1342, Jaume III atorgà a Eivissa, únic municipi amb un mercat prou important a l'època medieval de totes les Illes Pitàies, el càrrec de mostassà, que fou confirmat pels consenyors del bisbat de Tarragona a l'any 1350⁴⁶⁵.

⁴⁶³ A l'Arxiu Històric de Maó, avui part de la Biblioteca Pública de Maó, tota la documentació relativa als mostassàs és d'època moderna i la majoria està en castellà, datant-se als segles XVIII i XIX. El document més antic és de l'any 1703, on un lloctinent del mostassà exercí de jutge a un cas de suborns que alguns taverners feien a un saig perquè no mencionés que a les seves tavernes es venia vi aigualit. Agraïxo aquesta dada i l'accés a la documentació a Antònia Cardona Pons, auxiliar de biblioteca a la Biblioteca Pública de Maó. Per a la signatura del document més antic, *vid.* Arxiu Municipal de Maó, Arxiu Històric de Maó, RG - Reial Governació, Cúria de la Reial Governació. Expedients Criminals, 270 (3.1). A partir d'ara es cita aquest arxiu com AHMAO.

⁴⁶⁴ AHMAO, RG - Reial Governació, Cúria de la Reial Governació. Expedients Civils 181(26), f. 1r.

⁴⁶⁵ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 33.

Taula 4.

Cronologia de l'aparició del mostassà al Regne de Mallorca al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
Ciutat de Mallorca	1309	Mallorca
Inca	1320	Mallorca
Sineu	1338	Mallorca
Llucmajor	1339	Mallorca
Huyalfàs	1339	Mallorca
Andratx	1339	Mallorca
Eivissa	1342	Mallorca
Pollença	1340	Mallorca
Valldemossa	1347	Mallorca
Manacor	1349	Mallorca
Bunyola	1349	Mallorca
Alaró	1349	Mallorca
Campos	1349	Mallorca
Montuïri	1349	Mallorca
Robines	1349	Mallorca
Petra	1350	Mallorca
Muro	1350	Mallorca
Alcúdia	1350	Mallorca
Artà	1350	Mallorca
Sòller	1350	Mallorca
Porreres	1351	Mallorca
Santanyí	1351	Mallorca
Sencelles	1353	Mallorca
Felanitx	1353	Mallorca
Sencelles	1369	Mallorca
Castellitx	1372	Mallorca
Puigpunyent	1374	Mallorca
Ciutadella	1385	Mallorca

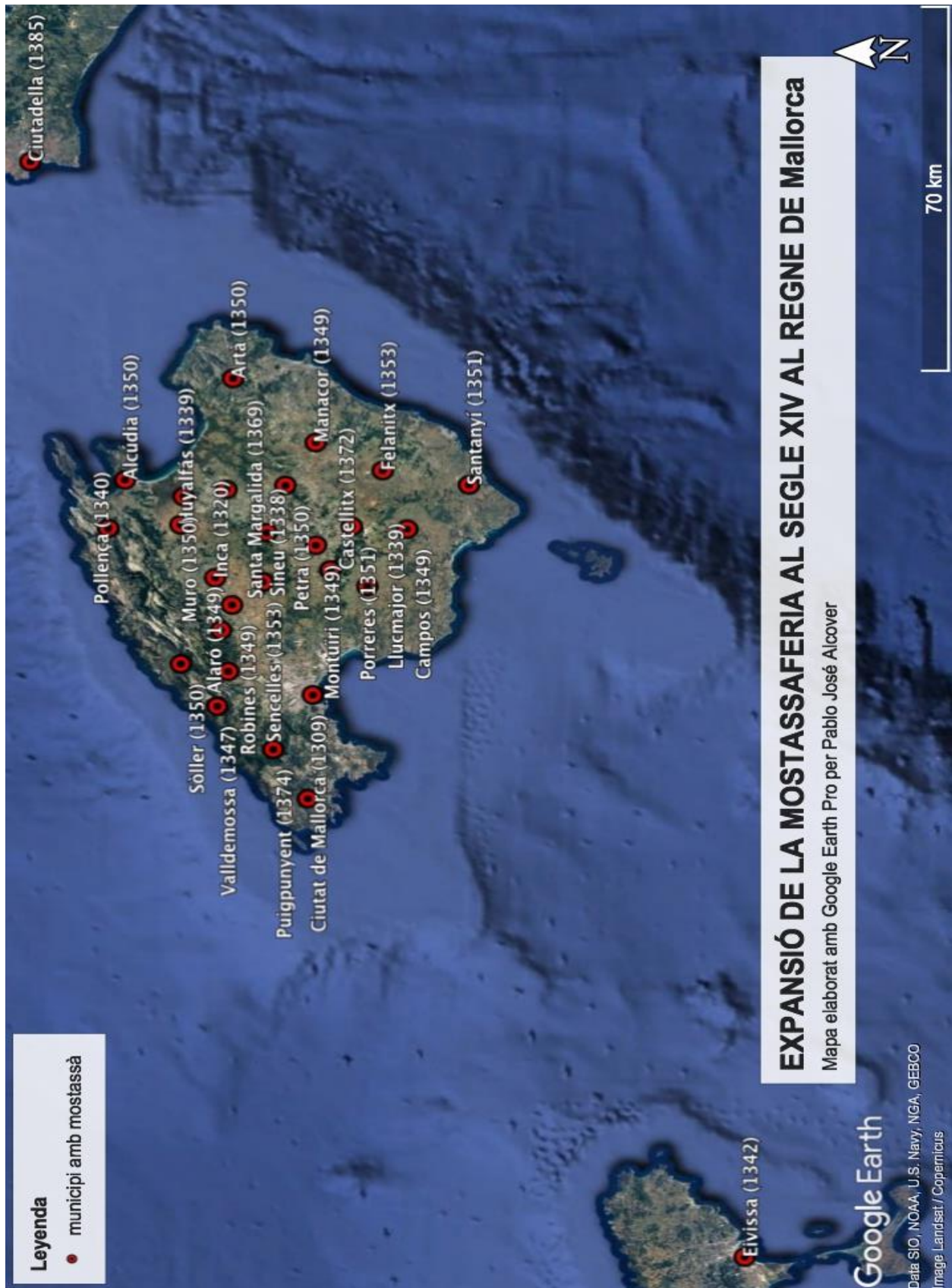


Figura 19. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel regne de Mallorca al segle XIV.

El Principat de Catalunya al segle XIV

Al Principat, l'expansió de l'ofici s'adaptà a les tradicions jurídiques de cada senyoriu. No hi hagué la uniformitat del regne de València i de Mallorca, sinó una gran diversitat de formes d'elecció del mostassà, que depengué de la política de cada senyor jurisdiccional. Com succeí a altres regions de la Corona d'Aragó, era normalment a les poblacions més grans on s'expandí primer aquest ofici local. Té sentit dins aquest context d'expansió que comença per les principals viles i ciutats que Cervera fos el primer municipi català, en implantar la mostassaferia, a l'any 1311⁴⁶⁶.

Municipis amb jurisdicció reial (mer i/o mixt imperi) al segle XIV

Durant el segle XIV, els municipis que formaven part del patrimoni reial no sempre foren els mateixos. Per aquest motiu, solament es confirma la presència del mostassà a una vila de senyoriu reial quan es té el privilegi de concessió de la magistratura. Més endavant, també s'analitzen uns municipis on no s'ha conservat el privilegi de mostassaferia, però que en algun moment formaren part del patrimoni reial. En aquest últim cas, sols es pot hipotitzar si fou o no un rei qui concedí la magistratura al municipi.

L'any 1327, el rei Alfons el Benigne concedí a Galceran Mirambell, mostassà de Granollers, el dret de mesuratge a les places de la vila⁴⁶⁷. Pocs mesos després, el mateix sobirà autoritzà a l'inspector del mercat de Balaguer a reconèixer els pesos i les mesures dels flequers⁴⁶⁸. Ambdós són privilegis posteriors als privilegis de implantació, que no s'han conservat. En el cas de Granollers, hi hagué una circumstància excepcional. A l'any 1452 s'atorgà novament la mostassaferia. La reina Maria concedí l'ofici de pesador, palloler i inspector del mercat⁴⁶⁹. Possiblement, amb aquesta nova concessió es desitjà separar el control dels pesos i mesures, feta ara pel pesador, i l'administració dels cereals de la vila, realitzada pel palloler, de l'ofici de mostassà.

⁴⁶⁶ TURULL RUBINAT, Max, *El gobierno de la ciudad medieval: administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*, Barcelona, CSIC, 2009, p. 64.

⁴⁶⁷ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. XIV; AVENTÍN, Mercè, «Ordinacions medievals de viles-mercat catalanes sobre el comerç i consum del ví», *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), p. 119.

⁴⁶⁸ *Pergamins de privilegis de la ciutat de Balaguer*, ed. Dolors Domingo, Lleida, Universitat de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, p. 83.

⁴⁶⁹ BAULIES CORTAL, Jordi, *Granollers*, p. 101.

El llarg regnat de Pere el Cerimoniós és el període on es concediren més privilegis de creació, d'implantació del mostassà. Alguns autors, com Arcadi Garcia⁴⁷⁰, han denominat a aquest rei com el rei de la mostassaferia, per la gran quantitat de privilegis que emeté sobre aquest ofici. L'expansió de la mostassaferia formava part d'un pla de govern del rei i dels seus consellers que cercaven consolidar el principi monàrquic en un context pactista i una visió integral dels dominis de la Corona d'Aragó⁴⁷¹.

Pere el Cerimoniós atorgà l'any 1337 la mostassaferia a Manresa, seguint el model de l'ofici de València⁴⁷². El mateix monarca a l'any 1339 concedí aquest càrrec a Barcelona⁴⁷³. Aquest rei també atorgà la mostassaferia a Perpinyà a través d'un privilegi datat a l'any 1347⁴⁷⁴. Segons un altre privilegi, a l'any 1345 es regulà l'elecció dels inspectors del mercat de Tàrraga⁴⁷⁵. A Girona es concedí la mostassaferia a l'any 1351⁴⁷⁶.

Un pergami és avui l'única font que es té per documentar la mostassaferia a Cambrils i a Montbrió del Camp⁴⁷⁷. Aquest pergami relata que l'any 1351 esclatà una forta disputa entre aquests dos mostassàs sobre el segrest d'unes mesures del padró oficial d'oli, de vi i de blat de Montbrió, fetes per l'oficial de Cambrils, qui al·legava que eren falses⁴⁷⁸. Possiblement, els privilegis de mostassàs d'aquestes municipis foren concedits pel rei Pere el Cerimoniós,

⁴⁷⁰ GARCÍA, Arcadi, «El llibre del Mustaçaf de Vich», p. 18.

⁴⁷¹ RUBIÉS MIRABET, Joan Pau, «La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència», *Manuscrits*, 17 (1999), p. 223.

⁴⁷² *El llibre verd de Manresa*, p. 107.

⁴⁷³ BNC, Ms. 213/1, ff. 1r-2v; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. XX; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 1, p. 29. És possible que el càrrec fos concedit abans a l'any 1323 per un privilegi del monarca Jaume II. Aquesta dada l'aporta Antoni de Campany, però la font de la qual l'extreu. Al llarg de la meua la recerca, no s'ha localitzat cap document que permeti contrastar la dada aportada per Campany, *vid.* CAPMANY, Antoni de, *Memories històriques sobre la marina, comerç i artes de la antiga ciutat de Barcelona*, Barcelona, Càmera de Comerç, 1963, vol. 3, apèndix 111.

⁴⁷⁴ *Llibre Verd Major de Perpinyà*, ed. Vicent García Edo, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, p. 49.

⁴⁷⁵ *Els llibres de privilegis de Tàrraga, 1058-1473*, pp. 277-278, 551.

⁴⁷⁶ *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona: (1144-1862)*, eds. Joan Villar i Torrent - Núria Surià i Ventura - Joan Boadas i Raset - Lluís-Esteve Casellas i Serra, Girona, Ajuntament de Girona - Fundació Noguera - Caixa de Girona, vol. 1, 2005, pp. 355-357; *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, ed. Christian Guilleré, Barcelona, Fundació Noguera- Pagès, 2000, p. 403.

⁴⁷⁷ Aquest pergami es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Fou una donació familiar a aquest arxiu, car el pergami amb molts altres formava part de la col·lecció d'un particular de Montbrió. La seva signatura és, *vid.* ANC-1-768-T-8. A l'arxiu municipal de Montbrió del Camp es conserva un llibre de determinacions del consell que conté informació des de l'any 1699, on ja no es cita cap mostassà, possiblement, perquè ja no existia aquest càrrec local, *vid.* Arxiu Municipal de Montbrió del Camp, *Llibre de Determinacions*, sec. 452. Aquest manuscrit es conserva a una vitrina a la secretaria de l'ajuntament i s'ha de demanar permís per a la seva consulta. Agraïxo el suport de l'arxivera Carme Pujol, arxivera a l'Arxiu Municipal de Montbrió del Camp, qui m'explicà amb detall la història de les poques fonts relatives a la mostassaferia al municipi. A partir d'ara, es citarà aquest arxiu com AMMON.

⁴⁷⁸ RIUS JOVÉ, Jordi, *La Col·lecció de pergamins de Montbrió del Camp. Història de Montbrió del Camp*, Reus, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies, 1992, pp. 31-35.

però no s'han conservat dades al respecte. A l'any 1355 s'hi troba a l'Aleixar, municipi del comtat de les Muntanyes de Prades, el primer esment d'aquesta magistratura⁴⁷⁹.

A l'any 1359, es té la primera notícia de la mostassaferia de Puigcerdà, però no es sap qui feu la concessió del càrrec, probablement fou Pere el Cerimoniós⁴⁸⁰. Al mateix any, l'any 1359, es documenta l'ofici de mostassà a Sitges⁴⁸¹. La magistratura de l'inspector del mercat a Sitges s'implantà probablement anys abans, perquè les fonts conservades, bans i llistes de les eleccions d'aquest l'ofici, mostren un ofici desenvolupat i integrat al govern municipal. De nou, no es sap quin monarca va concedir a la vila el càrrec.

La família d'Olvan tenia en feu perpetu, atorgat per Pere el Cerimoniós, l'ofici de mostassà a Berga des de l'any 1362⁴⁸². Als *Costums de Tortosa*, les tasques pròpies de la mostassaferia, com la regulació de la venda de pa, les realitzava el veguer i/o amb dos o tres prohoms de la ciutat catalana⁴⁸³. Aquesta situació durà fins que a l'any 1363, el Cerimoniós concedí la magistratura a Tortosa⁴⁸⁴. Altrament, alguns autors, sense aportar cap dada documental, han afirmat que el càrrec d'inspector del mercat a Vic s'establí a l'any 1336⁴⁸⁵. A l'estudiar els diversos llibres del mostassà de Vic, es comprova que Arcadi Garcia⁴⁸⁶ tenia raó al datar el privilegi de concessió de mostassà a l'any 1366. Aquest privilegi esmenta que l'oficial de Vic es basa en el model de Barcelona i de València⁴⁸⁷.

A l'any 1374, la cancelleria reial envià un privilegi als consellers de Torroella de Montgrí, on es permeté, per ordre de Pere el Cerimoniós, escollir regularment mostassàs⁴⁸⁸. És possible

⁴⁷⁹ ANGLÈS SORONELLAS, Fina - MIQUEL VENTÓS, Joan, *Guia de l'Aleixar (Baix Camp)*, Tarragona, Diputació Provincial de Tarragona - Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1983, pp. 23-24.

⁴⁸⁰ GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, p. 34.

⁴⁸¹ MUNTANER ALSINA, Carme, *Terra de masos, vila de mar. Vida, economia i territori al castell de Sitges al seu terme entre els segles XIV i XV (1342-1418)*, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2013, [tesi doctoral], pp. 203-208.

⁴⁸² VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga (s. XIV-XVIII)», p. 32. La signatura topogràfica del document és ACBR40-1407-T2-65. L'Arxiu Comarcal del Berguedà conserva dos fonts que són ratificacions de l'ofici a Bernat d'Olvan. Ramon Viladés cita solament la primera, de l'any 1381. L'altra és de l'any 1384, *vid.* ACBR40-1407-T2-66 per a l'any 1381 i ACBR40-1407-T2-67 per a l'any 1384.

⁴⁸³ *Costums de Tortosa*, ed. Jesús Massip i Fonollosa, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, pp. 447-448; BAYERRI BERTOMEU, Enric, *Historia de Tortosa y su comarca*, Tortosa, Algueró y Baiges, 1960, vol. 8, p. 174.

⁴⁸⁴ Al mateix any, el primer mostassà escollit, Ramon Pinyol, havia de tancar totes les cavernes del Castell per ordre del monarca, *vid.* ALANYÀ ROIG, Josep, «Notícia de la Seu i Capítol de Tortosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)», *Annuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 569.

⁴⁸⁵ VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga», p. 31.

⁴⁸⁶ GARCÍA, Arcadi, «El llibre del Mustaçaf de Vich», p. 19. La ubicació del privilegi és troba a l'inici del llibre de mostassaferia, *vid.* AMVI, 16.44, ff. 2r-3v.

⁴⁸⁷ GARCÍA, Arcadi, «El llibre del Mustaçaf», p. 19.

⁴⁸⁸ RUFÍ PAGÉS, Josep Maria, «El mostassaf de Torroella de Montgrí 1374-1716. Un càrrec municipal poc conegut», *Llibre de la Festa Major 14* (2006), pp. 35-53. A l'Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, la majoria

que aquesta magistratura s'implantés a Torroella degut a la greu situació que vivia en aquells anys el Principat per una carestia de subsistència del blat⁴⁸⁹. L'oficial ajudaria a millorar la regulació de la venda de blat al municipi, suposant una millora pels veïns. Alguns anys més tard, a l'any 1381, el mateix rei atorgà l'elecció d'aquest càrrec a Igualada⁴⁹⁰. D'altra banda, al mateix any el sobirà concedí a la Vall de Querol el privilegi d'elecció de mostassàs⁴⁹¹. Finalment, a l'any 1383 Pere el Cerimoniós atorgà l'elecció de mostassàs a Lleida⁴⁹².

A l'any 1393 Guillem Eymerich fou escollit mostassà i obrer del mur a Terrassa per l'infant Martí (futur Martí L'Humà)⁴⁹³. Al municipi de Valls, el primer llibre del consell conservat inclou fonts dels des de l'any 1393 fins a l'any 1397. Aquesta font local esmenta a l'any 1395 el consell acordà l'impost, cobrat pel mostassà, per l'entrada de vi blanc a la vila⁴⁹⁴. De nou, es troba una magistratura on les competències ja estan ben desenvolupades i s'estan exercint activament, però no es sap quan s'implantà l'ofici al municipi. Probablement, el Cerimoniós fou el monarca que concedí el càrrec, però no es tenen dades al respecte. A finals del segle XIV hi havia un mostassà al Vendrell⁴⁹⁵. Per la manca de fonts conservades, no es sap quin rei va atorgar la mostassaferia a aquesta vila reial.

de fonts que citen la mostassaferia són del segle XVII, *vid.* Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, A155.3, Llibres d'actes del Ple, ff. 1r-10r. A partir d'ara es cita aquest arxiu municipal com AMTORR.

⁴⁸⁹ VERDÉS PIJUAN, Pere, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», *Miscel·lània Cerverina*, 12, p. 6; RIERA MELIS, Antoni, «Tenir la ciutat provehida de vitualles e, singularment, de forments: crisis cerealistas, polítiques públiques de aprovisionamiento y seguridad alimentaria en las ciudades catalanas durante la baja edad media», dins *El poder entre la ciutat i la regió* (coord. Flocel Sabaté), Lleida, Universitat de Lleida, 2018; pp. 142-152.

⁴⁹⁰ S'inclou dins el privilegi de carreratge, *vid.* *Els Privilegis de la vila d'Igualada*, ed. Joan Cruz Rodríguez, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 284.

⁴⁹¹ VALLS TABERNER, Ferran, *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques*, p. 310.

⁴⁹² *Pergamins: catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, coords. Elena González Coso - Joan Busqueta Riu, Lleida, Ajuntament de Lleida, 1998, p. 140.

⁴⁹³ CARDÚS, Salvador, *Terrassa medieval: visió històrica*, p. 148.

⁴⁹⁴ MORELLÓ BAGET, Jordi, *Fiscalitat i deute públic*, p. 541, nota 1485.

⁴⁹⁵ RAMON VIDALES, Jaume, *Vendrell històric*, El Vendrell, Patronat Cultural del Vendrell, 1982, pp. 74-75.

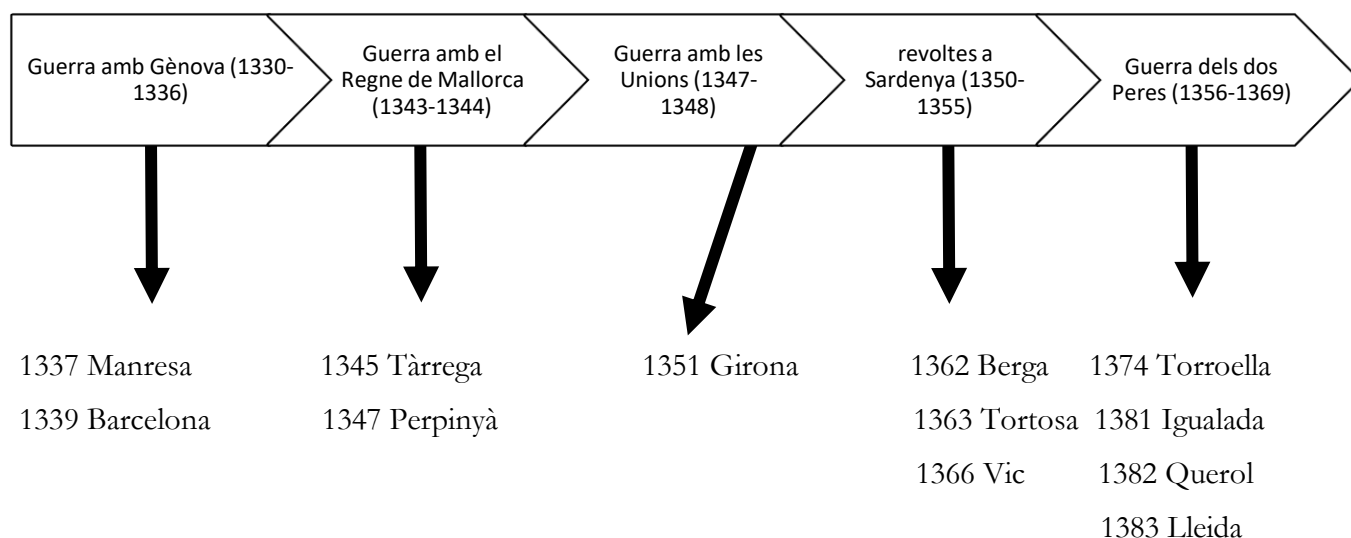


Figura 20. Guerres de Pere el Cerimoniós i la seva relació amb la concessió de la mostassaferia.

Com es pot apreciar al gràfic, a canvi de subsidis econòmics extraordinaris que es van fer per finançar totes les guerres, les viles i ciutats obtingueren privilegis del monarca, i entre ells, la mostassaferia⁴⁹⁶. Per tant, si es tenen presents els anys de guerres de la Corona, s'observa que solien concedir privilegis de concessió del càrrec estant el rei en campanya. A la Casa d'Aragó hi hagué quatre conflictes bèl·lics notables durant el regnat de Pere IV: Primer, la disputa amb el regne de Mallorca durant els anys 1343 i 1344, que acabà amb la reannexió del regne mallorquí a la Corona d'Aragó⁴⁹⁷; Tres anys més tard, s'inicià el breu però intens conflicte de les Unions, en el que el propi monarca estigué pres al palau de l'Aljaferia de Saragossa⁴⁹⁸. Aquest conflicte perdurà fins a l'any de la Pesta, l'any 1348⁴⁹⁹. Més endavant, el sobirà amb les seves hosts participà a una guerra contra la República de Gènova, i també sufocà revoltes a Sardenya des de l'any 1330 fins a l'any 1336⁵⁰⁰. Per

⁴⁹⁶El Dr. Juan Vicente García Marsilla afegeix que, almenys al regne de València, el patriciat urbà s'havia convertit en intermediari de la maquinaria recordatòria de la Corona i no en simple subjecte pacient, al fer normalment préstecs a la monarquia, és a dir, crèdits que les arque reials havien de reemborsar al municipi, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, «Avalando al rey: Préstamos a la Corona y finanzas municipales en la Valencia del siglo XV» dins *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, (coords. Manuel Sánchez Martínez - Denis Menjot), Madrid, Casa de Velázquez, 2006, pp. 377-378.

⁴⁹⁷MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto, *La tràgica història del Reis de Mallorca: Jaume I, Jaume II, Sanç, Jaume III, Jaume (IV), (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1979, pp. 200-230.

⁴⁹⁸SARASA SÁNCHEZ, Esteban, «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unión y sus consecuencias», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, (coord. Joan Ainaud Lasarte), pp. 35-45; TÀSIS, Rafael, *Les Unions de nobles i el rei del punyalel*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960, p. 25.

⁴⁹⁹Ibidem, p. 51.

⁵⁰⁰SORGIA, Giancarlo, *Sardenya i Còrsega des de la infeudació fins a Alfons "el Magnànim"*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968, pp. 17-19.

acabar, hi hagué un llarg episodi militar conegut com la Guerra dels dos Peres que s'inicià a l'any 1356 i finalitzà a l'any 1369⁵⁰¹.

Municipis amb altres jurisdiccions senyoriales al segle XIV

El primer municipi amb jurisdicció senyorial fou Juneda, capital de la baronia de Juneda. A inicis del segle XIV, Josep Reñé⁵⁰² documenta per primer cop l'ofici d'inspector del mercat a Juneda. Altrament, l'Ordre de l'Hospital tenia extensos territoris per la Corona d'Aragó als segles XIV i XV. A l'any 1319, la castellania d'Amposta tenia trenta quatre comandes: La Almunia de Doña Godina, Alfambra, Aliaga, Ambel, Añón, Ascó, Barbastro, Calatayud, Caspe, Castellote, Cantalavieja, Castellíscar, Chalamera, Encinacorba, Horta, Huesca, Mallén, Miravet, Mirambel, Monzón, Novillas, Orrios, Zaragoza, Sanper de Calanda, Sigena, Torrent de Valencia, Torrente de Cinca, Uldecona, Valencia i Villed i Villarluego⁵⁰³.

Josep Serrano Daura⁵⁰⁴ cita la presència d'un inspector del mercat a la comanda d'Orta a l'any 1319⁵⁰⁵. El mètode d'elecció a la comanda segueix el costum creat pel municipi de València, on l'elecció era realitzada pels oficials i la confirmació del candidat pel senyor jurisdiccional. La comanda d'Orta la integraven les viles d'Orta (avui Horta de Sant Joan), Bot, Caseres, Arnes, Prat de Comte; els llocs de Bene, Ferres, Montsagre, Arbellars i Ortells (avui sense població); i finalment, el terme de Mudèfer fins a la darreria del segle XIII⁵⁰⁶. A l'any 1359, la comanda tenia un total de 411 focs⁵⁰⁷. La vila d'Orta tenia un mercat important i de pes dins les terres de l'Ebre. A la carta de poblament d'Orta, datada a l'any 1165 s'inclou un mercat⁵⁰⁸. El comendador tenia varis drets a València, com pescar dins del terme de la capital⁵⁰⁹. Aquest comendador agafava el peix obtingut de les aigües de València, l'assecava i el venia al mercat d'Orta. Per tant, obtenia beneficis de la implantació

⁵⁰¹ FERRER MALLOL, Maria Teresa, *Entre la paz y la guerra: la Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC, 2005, p. 5.

⁵⁰² L'autor situa a aquest moment la redacció original del avui perdut primer llibre del mostassà de Juneda, *vid. Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 6.

⁵⁰³ BONET DONATO, María, *La Orden del Hospital en la corona de Aragón: poder y gobierno en la Castellania de Amposta (ss. XII-XV)*, Madrid, CSIC, 1994, p. 207. Sobre els batlles, *vid. MIRET SANS, Joaquim, Les Cases de templers y hospitalers en Catalunya: aplech de noves y documents històrics*, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1910, pp. 197, 437.

⁵⁰⁴ SERRANO DAURA, Josep, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, vol. 2, pp. 886. 1057-1059. Agraeixo el suport del Dr. Josep Serrano Daura per haver-me ajudat a respondre dubtes sobre l'apartat de l'Ordre del Hospital.

⁵⁰⁵ *Ibidem*, vol. 2, pp. 886-887.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 55.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, p. 60.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, p. 596.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, p. 596.

del magistrat del mercat, ja que mostrava una serietat comercial al lloc on venia els seus productes⁵¹⁰.

La tasca de l'inspector del mercat l'exercia un corredor als altres municipis de terres de l'Ebre de jurisdicció hospitalera⁵¹¹. El corredor s'encarregava de fer crides públiques de la venda de béns mobles i immobles, i de qualsevol mercaderia que es dugués al lloc per vendre⁵¹². Malgrat que aquesta era la seva principal tasca, tenia altres competències com el control de mesures i pesos, pròpies de la mostassaferia⁵¹³. El corredor d'Orta perdé les competències del mercat en benefici del mostassà, quan aquest oficial s'implantà a la comanda⁵¹⁴.

L'arquebisbe Arnau Cescomes atorgà la mostassaferia a Tarragona a l'any 1336⁵¹⁵. D'altra banda, l'inspector del mercat apareix a la documentació per primer cop a Sabadell quan la vila catalana es vinculà a la senyoria dels Castellbò⁵¹⁶. Roger Bernat I, vescomte de Castellbó, a l'any 1344, nomenà vitalíciament a Ramon Font, mostassà, corredor, capdeguaita i banter de Sabadell. Durant tota l'edat mitjana, els quatre càrrecs continuaren units⁵¹⁷.

La Selva del Camp ha conservat un únic llibre de mostassaferia i la font més antiga d'aquest manuscrit és de l'any 1345, malgrat que el càrrec és segur més antic⁵¹⁸. A Falset, capital de la baronia d'Entença, el privilegi de mostassaferia no es conserva, però sí es té el primer esment d'elecció d'inspectors del mercat al llibre d'ordinacions de la vila a l'any 1372⁵¹⁹.

⁵¹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵¹¹ *Ibidem*, vol. 2, p. 821.

⁵¹² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵¹³ *Ibidem*, p. 822.

⁵¹⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵¹⁵ CASAS RABASA, Santiago, «Alguns apunts sobre el govern municipal a la ciutat de Tarragona (ss. XV-XVI). Els privilegis d'insaculació», *Pedralbes*, 13/1 (1993), p. 409; JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, *Història de la ciutat de Tarragona*, p. 64. Per a Banyoles, *vid. Diplomataris de Banyoles*, p. 123; JUNCOSA BONET, Eduard, *Estructura y dinàmicas de poder en el señorío de Tarragona*, pp. 209-305. Agraïixo el suport del Dr. Eduard Juncosa per haver-me ajudat a comprendre el procés d'organització municipal de Tarragona i la ubicació del mostassà dins la seva organització local.

⁵¹⁶ ESPUNY TOMÀS, Maria Jesús, «Les ordinacions del mostassaf de la universitat de la vila e terme de Sabadell (1521-1621)» *Quaderns d'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach*, 55 (1988), p. 10.

⁵¹⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵¹⁸ MOYA GUERRERO, Maria del Rosario, *Estructura socio-econòmica al camp de Tarragona durant els primers anys del segle XIV. Alcover, la Selva del Camp i Valls (1300-1320)*, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, p. 85, nota 359, [tesi doctoral].

⁵¹⁹ *El "Llibre vermell de Falset": privilegis i ordinacions de la vila als segles XIII-XIV*, ed. Ezequiel Gort i Juanpere, Reus, Carrutxa - Ajuntament de Falset, 2004, p. 49. Sobre l'organització municipal de la baronia d'Entença, *vid. ROMERO TALLAFIGO, Manuel - PALET PLAJA, Maria Teresa, Les Nostres arrels: documents de la Baronia d'Entença: Vandellòs, Coll de Balaguer i L'Hospitalet de l'Infant*, 2014, pp. 119-126.

Altrament, Uldecona tindria la mostassaferia implantada almenys des de l'any 1382, però per la manca de fonts conservades, no es sap quin senyor jurisdiccional concedí el privilegi d'implantació d'aquest l'ofici⁵²⁰. Finalment, el bisbe d'Urgell Berenguer d'Erill atorgà als cònsols i a la universitat de Tremp el dret a tenir un mostassà a l'any 1387⁵²¹.

⁵²⁰ *Llibre de privilegis de la vila de Uldecona*, ed. Enrique Bayerri, Tortosa, Imprenta Blanch, 1951, p. 173.

⁵²¹ Document fins fa poc desconegut. D'aquest privilegi es conserva una còpia del segle XVII, *vid. Llibre de Privilegis de la vila de Tremp (1047-1487)*, eds Pau Castell - Carme Alsina, Tremp, Garsineu (en premsa), pp. 118-120. El document ha estat cedit abans de la seva publicació pel Dr. Pau Castell, al que li agraeixo l'accés a la font.

Taula 5

Cronologia de l'aparició del mostassà al Principat al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Territori
Juneda	c. 1300	Principat
Cervera	1311	Principat
Orta	1319	Principat
Balaguer	1327	Principat
Granollers	1327	Principat
Tarragona	1336	Principat
Manresa	1337	Principat
Barcelona	1339	Principat
Sabadell	1344	Principat
Tàrrega	1345	Principat
Selva del Camp	1345	Principat
Perpinyà	1347	Principat
Girona	1351	Principat
Montbrió del Camp	1351	Principat
Cambrils	1351	Principat
Aleixar	1355	Principat
Puigcerdà	1359	Principat
Sitges	1359	Principat
Berga	1362	Principat
Tortosa	1363	Principat
Vic	1366	Principat
Falset	1372	Principat
Torroella de Montgrí	1374	Principat
Igualada	1381	Principat
Vall de Querol	1381	Principat
Ulldecona	1382	Principat
Lleida	1383	Principat
Tremp	1387	Principat
Valls	1395	Principat
Vendrell	c. 1400	Principat

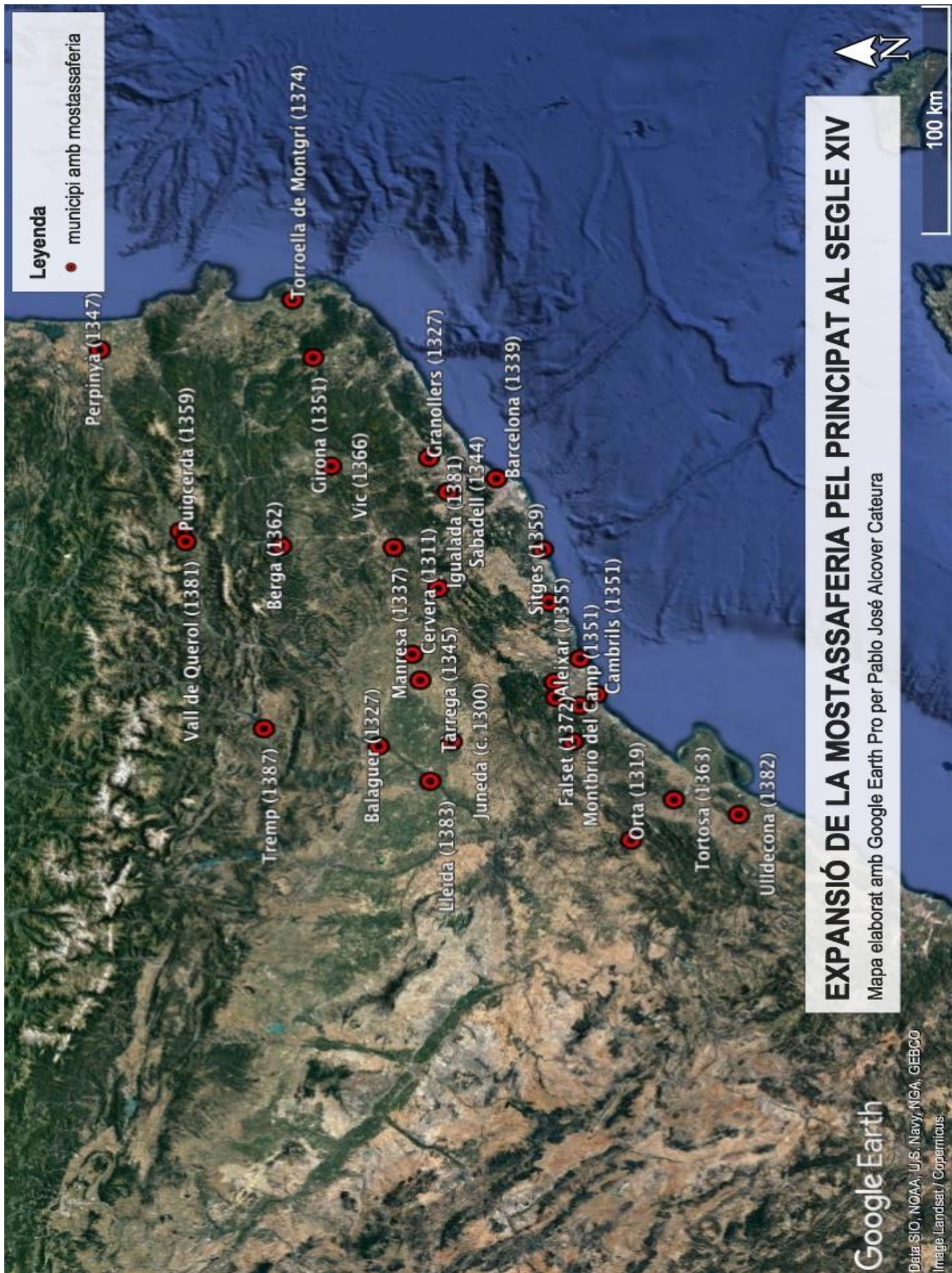


Figura 21. Mapa de l'expansió de la mostassaferia al segle XIV pel Principat.

El regne de Sardenya al segle XIV

Els monarques del Casal d'Aragó intentaren exportar les institucions pròpies dels municipis de reialenc a l'illa sarda. Els reis implantaren un governador i un administrador general per tota l'illa de Sardenya, i segons el tipus de població, veguers, sotsveguers, procuradors fiscals, batlles, duaners, advocats, entre altres oficials⁵²². Sempre que una vila o ciutat sarda tenia un mercat important, la monarquia per promocionar la residència de població d'altres regnes i territoris de la Corona d'Aragó, implantava la mostassaferia.

El primer oficial documentat és el de la ciutat de Càller, implantat a l'any 1326 i seguint el model del càrrec de la capital del Túria⁵²³. Aquest oficial s'esmenta habitualment a les fonts amb dos noms: «amostassen» i «mostazaffo»⁵²⁴. El mostassà d'aquesta ciutat costanera fou l'únic d'aquests magistrats a l'illa durant quatre anys. Alfons IV fou el monarca que atorgà aquest privilegi a Càller, i ho feia als mateixos anys que concedí al consell de la ciutat altres privilegis com el poder construir una casa de reunió del consell i la llibertat pels habitants d'agafar llenya del bosc⁵²⁵. Consegüentment, el rei concedí el càrrec dins una pla establert per a la configuració jurídica i municipal de la ciutat. Novament, primer l'ofici local fou implantat a la capital del regne, i posteriorment, a la resta de nuclis urbans.

A l'any 1333 Pere el Cerimoniós confirmà a un cirurgià reial l'atorgament en perpetuïtat de l'ofici de mostassà a Sàsser⁵²⁶. A l'any 1339, el mateix monarca regulà que es regís l'ofici de Sàsser com la mostassaferia valenciana, i a l'any 1360, a més de la capital de regne valencià, com el càrrec de Barcelona⁵²⁷. Actualment, no és sap per manca de fonts perquè la Corona optà pel model de Barcelona.

Al llarg de l'època de les revoltes dels sards, que es recorda que esdevingueren des de l'any 1350 a l'any 1355, no hi ha documentat cap concessió del càrrec. Aquesta situació es deuria

⁵²² COSTA PARETAS, Maria Mercè, «Oficials de Pere el cerimoniós a Sàsser (1336-1387)», dins *1° Convegno internazionale di studi geografico-storici. La Sardegna nel mondo mediterraneo*, Sassari, 7-9 aprile 1978, Sassari, Gallizi, p. 291.

⁵²³ MATTONE, Antonello, «I privilegi e le istituzioni municipali di Alghero (XIV-XVI secolo)», dins *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, (coords. Antonello Mattone - Piero Sanna), Sassari, Gallizi, 1994, p. 294.

⁵²⁴ BRIGAGLIA, Manlio - MASTINO, Attilio - ORTU, Gian Giacomo, *Storia della Sardegna 1. Dalle origini al Settecento*, Bari, Laterza, 2006, p. 164,

⁵²⁵ Aquest privilegis es concediren a l'any 1330, *vid.* PIGINELLI MAURI, Giuseppe, *Il libro verde della città di Cagliari*, pp. 29-30. Altre privilegis rellevant a aquest mateix any és la concessió vitalícia que el Alfons el Benigne atorga a Pere de Roda, saragossà, perquè ostenti el càrrec de mesurador de les bótes de vi, *vid.* CASULO, Francesco, *La cancelleria di Alfonso III il Benigno, re d'Aragona*, Pàdua, Cedam, 1967, pp. 105-107.

⁵²⁶ COSTA PARETAS, Maria Mercè, «Oficials de Pere», p. 301.

⁵²⁷ *Ibidem*, pp. 301- 302.

principalment a què, com succeïa al segle XIII al regne de València amb la revolta d'*al Azraq* a la zona alacantina, i al segle XIV amb els quatre citats conflictes bèl·lics durant el regnat de Pere IV, la pau social necessària pel desenvolupament normal de les activitats del mercat eren poc viables, degut a les circumstàncies polítiques del moment⁵²⁸.

Finalitzat el període de revoltes, Pere el Cerimoniós ordenà a l'any 1361 que el mostassà de Càller es regís com ho feia l'oficial barcelonès⁵²⁹. El mateix governant anomenà mostassà a perpetuïtat de la baronia d'Osilo al cavaller Jaume Taxeda a l'any 1344⁵³⁰. A l'Alguer, a l'any 1360 es localitza el primer esment de la magistratura de l'inspector del mercat⁵³¹. A aquest nucli urbà també al mateix any es feu pública una pragmàtica que manà també als mostassàs imitar el model de la mostassaferia de Barcelona⁵³².

Perquè Alguer, Sàsser i Càller segueixen el model de mostassaferia barceloní? Quines eren les intencions del rei? És difícil donar una resposta definitiva a aquestes preguntes, encara que es poden formular algunes hipòtesis. Primer, com a conseqüència de les revoltes sardes, la Corona volia la presència de les seves pròpies institucions, com l'inspector del mercat, als nuclis urbans més actius comercialment, ja que així es mostrava una posició de fort domini sobre el territori⁵³³. Segon i últim, el Casal d'Aragó desitjava que els municipis fossin lloc preferent de residència dels habitants dels diversos regnes i territoris de la Corona d'Aragó, i davant aquesta situació, podria ser una bona mesura la implantació d'institucions conegudes, com la del mostassà⁵³⁴.

També a Villamar, la magistratura sembla que existí a època medieval, però no es pot avui en dia confirmar aquesta situació degut a les fonts conservades⁵³⁵. En conclusió, es pot afirmar que hi havia una notable presència de la mostassaferia tant a nuclis urbans

⁵²⁸ Que hi hagi aquesta situació conflictiva va provocà tant problemes pel desenvolupament normal del comerç exterior com el interior de la ciutat de Cagliari, *vid.* ANATRA, Bruno, «Economia sarda e commercio mediterraneo nel basso medioevo e nell'età moderna», dins *Storia dei sardi e della Sardegna*, (eds. Bruno Anatra - Antonello Mattone - Raimondo Turtas) Milà, Jaca Book, 1989, vol. 3, pp. 112-120; HURTADO, Víctor, *El Mijavila: una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2007, p. 288.

⁵²⁹ LALINDE ABADÍA, Jesús, *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval, 1229-1479*, Zaragoza, CSIC, 1979, p. 164.

⁵³⁰ SODDU, Alessandro, *I Malaspina e la Sardegna*, Cagliari, Centro di Studi Filologici Sardi, 2005, p. 283.

⁵³¹ BRIGAGLIA, Manlio - MASTINO, Attilio - ORTU, Gian Giacomo, *Storia della Sardegna*, p. 164.

⁵³² MATTONE, Antonello, «I privilegi», p. 294.

⁵³³ MANCONI, Francesco, «De no poderse desmembrar la Corona de Aragón»: Sardenya i Països Catalans, un vincle de quatre segles», *Pedralbes*, 18-II (1998), p. 180.

⁵³⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵³⁵ Giovanni Murgia ha estudiat la història d'aquest municipi i explica la seva vida a l'edat mitjana, *vid.* MURGIA, Giovanni, *Villamar, una comunitat, la sua storia*, Villamar, Grafica del Parteolla, 1993, pp. 160-352.

importants de les quatre «giudicati» sardes, com Càller i Alger, com a viles com Villamar, i a baronies del centre de l'illa com la d'Osilo⁵³⁶. Per tant, la magistratura estava bastant estesa per tota la illa.

Taula 6

Cronologia de l'aparició del mostassà al Regne de Sardenya al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
Càller	1326	Sardenya
Sàsser	1330	Sardenya
Osilo	1344	Sardenya
Alguer	1360	Sardenya



Figura 22. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel regne de Sardenya al segle XIV.

⁵³⁶ Els «giudicati» eren les quatre parts autònomes en que es dividia històricament la Sardenya. Eren el «giudicato» de Càller, el de Gal·lura, el de Torres o Logudor i el d'Arborea, *vid.* CÈSARE CASULA, Francesco, *La Sardenya catalano-aragonesa. Perfil històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985, p. 14.

L'expansió de la magistratura al segle XV

El regne de València al segle XV

A Albalat de la Ribera sembla que a l'any 1414 ja s'havia implantat el càrrec⁵³⁷. Al regne de València es localitza el mostassà de Lluçena al segle XV. El document més antic dins el *Llibre del mostassà de Lluçena* data de l'any 1442 i allà s'esmenta al càrrec⁵³⁸. Sens dubte, la magistratura a aquesta vila valenciana existia abans, però no es conserva cap document a l'Arxiu municipal d'aquesta població que permetin dir amb seguretat quan s'implantà el càrrec⁵³⁹. Finalment, a Atzeneta del Maestrat, s'ha conservat un altre llibre del mostassà que té com a document més antic una font de l'any 1433, que seria la font més antiga aquest ofici a aquesta població⁵⁴⁰.

El regne d'Aragó al segle XV

Al regne d'Aragó es mencionen bastantes magistratures a aquest segle. Primer, es localitza un mostassà a Tronchón a l'any 1414, Bartolomé Martín, que no era probablement el primer oficial d'aquest tipus a aquesta vila⁵⁴¹. Altrament, a l'any 1432 s'ha trobat a l'Arxiu Municipal de Calatayud el que sembla el primer esment de la magistratura a aquesta població⁵⁴². A l'any 1458, a Jaca es nomena un mostassà a unes ordenances sobre la reorganització del govern local⁵⁴³. És bastant probable que el càrrec existís abans, però tant al fur de Jaca com a altra documentació municipal no s'ha trobat informació més antiga al respecte⁵⁴⁴. A l'any 1460 es té documentat un mostassà a Barbastre, que fa pensar que la

⁵³⁷ *Llibre del mostassà d'Albat de la Ribera*, ed. Vicent Josep Escartí, Albalat de la Ribera, Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1992, pp. 54-55.

⁵³⁸ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 95.

⁵³⁹ ESCRIG FORTANETE, Joaquim, *Lluçena: una història de l'Alcalatén*, p. 37 i ss. A l'Arxiu municipal de Lluçena no es conserva cap document relatiu al mostassà, a excepció del seu llibre, sent la major part del fons local documentació del segle XIX i XX. A partir d'ara, es citarà aquest arxiu com AMLLUC.

⁵⁴⁰ S'ha realitzat solament una edició d'aquest llibre de mostassà i dels altres de la població, *vid. Llibres del Mostassà i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)*, eds. Joaquín Aparici Martí - Santiago Agustina Segarra, Atzeneta del Maestrat, Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, 2012.

⁵⁴¹ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», p. 49, nota 5.

⁵⁴² Archivo Municipal de Calatayud, Signatura 3041-1, f. 1r. Es pot llegir a la font com es nomena a un «almotaçaf». A partir d'ara, es cita aquest arxiu com AMCal.

⁵⁴³ LÓPEZ PÉREZ, Carmen María, «La organización municipal de Jaca en el antiguo régimen», dins *XV congreso de Historia de la Corona de Aragón, 20-25 de setiembre de 1993*, (coord. Isabel Falcón Pérez), Zaragoza, Departamento de Educación y Cultura, p. 321.

⁵⁴⁴ *El Fuero de Jaca*, ed. Mauricio Molho, Zaragoza, Escuela de Estudios medievales - Instituto de Estudios Pirenaicos, 1964, 2 vols.; SANGORRÍN DIEST - GARCÉS, Dámaso, *El Libro de la Cadena de Jaca*, Zaragoza, Heraldo de Aragón, 1982. A l'Arxiu municipal de Jaca tampoc s'ha trobat més informació sobre la

institució es va implantar abans. La font és un acta d'arrendament de l'arrova d'oli de la vila⁵⁴⁵. A Mirambel, comanda dels hospitalers, hi ha una ordenança de l'any 1477 que esmenta l'elecció d'un mostassà⁵⁴⁶. A Sos, a l'any 1484 es troba una font que esmenta: «almudaçaf del anyo mas cerqua pasado» donà el llibre, els pesos i mesures de l'ofici als veïns de la vila «Sancho Guerrero e Martin Pintano, almudaçafes del anyo present»⁵⁴⁷. Aquesta font és, per ara, la més antiga on es té documentada l'activitat de l'ofici, però sens dubte, existia abans. Finalment, a l'any 1496, les fonts esmenten dos o més inspectors del mercat a Berdún, als quals se'ls hi entregà els pesos i les mesures oficials⁵⁴⁸. Novament, es considera que el càrrec devia existir abans.

Taula 7

Cronologia de l'aparició del mostassà al Regne d'Aragó al segle XIV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	Regne
Tronchón	1414	Aragó
Calatayud	1432	Aragó
Jaca	1458	Aragó
Barbastre	1460	Aragó
Mirambel	1477	Aragó
Sos	1484	Aragó
Berdún	1496	Aragó

magistratura. Agraïxo el suport per consultar el fons d'aquest arxiu a Blanca Calavera Palacio, arxivera municipal de Jaca. A partir d'ara, les fonts d'aquest arxiu es citaran com AMJAC.

⁵⁴⁵ GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *La vida de los Concejos aragoneses a través de sus escrituras notariales (1442-1775)*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico - Diputación de Zaragoza, 2009, p. 55. A l'arxiu municipal de Barbastre no s'ha localitzat cap més document sobre la mostassaferia, malgrat que s'ha conservada una sèrie d'actes municipals del segle XV. Es citarà aquest arxiu com AMBAR a partir d'ara.

⁵⁴⁶ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», p. 51.

⁵⁴⁷ SAMITIER ABELLA, Juan, *Selección de documentos de la villa de Sos (1202-1533)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC) - Diputación Provincial de Zaragoza, 2009, p. 139. A l'arxiu municipal de Sos no s'ha trobat cap més document relatiu a la mostassaferia. A partir d'ara es citarà com AMSOS aquest arxiu municipal.

⁵⁴⁸ GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *La vida de los Concejos aragoneses*, p. 142.



Figura 23. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel regne d'Aragó al segle XV.

El Principat al segle XV

Municipis de reialenc al segle XV

Martí I a l'any 1400 ordenà per privilegi que el batlle de Figueres deixés de tenir control sobre els pesos i les mesures, atès que les tindria el mostassà⁵⁴⁹. Sembla que aquesta font reial és el primer document que hi ha sobre el càrrec de mostassà a aquesta vila, encara que és possible que l'ofici existís abans. La manca de documents al respecte fan que ens sigui impossible, per ara, confirmar aquesta hipòtesi. A Reus, l'ofici de mostassaferia es té datat per primer cop a l'any 1408, a unes ordenances sobre el peix del *Llibre de la Cadena*⁵⁵⁰.

⁵⁴⁹ *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres* (1267-1585), ed. Antoni Cobos Fajardo, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 2004, 104.

⁵⁵⁰ *El Llibre de la Cadena de Reus*, vol. 2, pp. 56-57.

S'escollien, almenys al segle XV, dos i no un d'aquests magistrats anualment a aquesta vila catalana⁵⁵¹.

Durant el temps de guerra amb Castella (1429-1430), en la que Alfons el Magnànim amb els seus soldats resistien els atacs castellans, no es documenta cap privilegi de concessió de mostassàs⁵⁵². La reina Maria l'any 1444 concedí el càrrec de mostassà a la vila de Caldes de Montbui⁵⁵³. A l'any 1450, es documenta a Besalú la magistratura del mostassà⁵⁵⁴. Segons disposa a l'inici del llibre del mostassà d'aquesta vila, l'inspector del mercat de Besalú tindria jurisdicció a tota la vegueria⁵⁵⁵. Les autoritats locals d'Olot rebien a l'any 1463 un privilegi de Joan II, on s'establí que es nomenés un mostassà cada any⁵⁵⁶. Segons altre privilegi, fins ara inèdit, Joan II atorgà a Blanes a l'any 1467 poder escollir mostassàs⁵⁵⁷. Aquesta font és dels pocs pergamins que contenen l'original font del document de concessió de l'elecció de mostassà. Ambdós privilegis, el d'Olot i Blanes, es situen dins el període de la Guerra Civil Catalana (1462-1472) i és probable que la Corona els atorgués a canvi dels ajuts econòmics de les dues viles al finançament de la guerra⁵⁵⁸.

⁵⁵¹ *Ibidem*, vol. 1, p. 132.

⁵⁵² MARTÍNEZ SANMARTÍN, Luis Pablo, «Guerra, estado y organización social de la producción. La Corona de Aragón en guerra con Castilla. 1429-1430», *Anuario de Estudios Medievales*, 23 (1993), pp. 445-453.

⁵⁵³ *Llibre de Privilegis de Caldes de Montbui*, ed. Raimundo García Carrera, Caldes de Montbui, [l'autor], 2005, p. 29.

⁵⁵⁴ Als seus estudis sobre les monedes a la Corona d'Aragó, Miquel Crusafont documenta per primer cop la magistratura a les terres dels Cardona, *vid.* CRUSAFONT SABATER, Miquel, *Pesals monetaris de la Corona catalanoaragonesa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999, p. 137.

⁵⁵⁵ *Ordinacions del ofici del mostassaf de Besalú*, ed. Maria Rosa Llos Comalat, Barcelona, [Universitat de Barcelona], 1958, pp. 15-16, [memòria de llicenciatura].

⁵⁵⁶ PUIGVERT GURT, Xavier, «El llibre del mostassaf d'Olot», *El Cartipàs*, 86 (2015), p. 2.

⁵⁵⁷ Agraïxo a Toni Reyes Valent, cap de Gestió documental i Arxiu de l'Ajuntament de Blanes, per la seva ajuda en la meua recerca a l'Arxiu de Blanes, *vid.* Arxiu Municipal de Blanes, privilegi mostassaf, pergami 0018. A partir d'ara, es citarà aquest arxiu com AMBL.

⁵⁵⁸ SOBREQUÉS VIDAL, Santiago, *La Guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Edicions 62, 1973, vol. 1, p. 245; MUXEIA PRAT, Imma, *La Terra en guerra. L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història moderna, 2013, pp. 120-128, 200-262, [tesi doctoral].

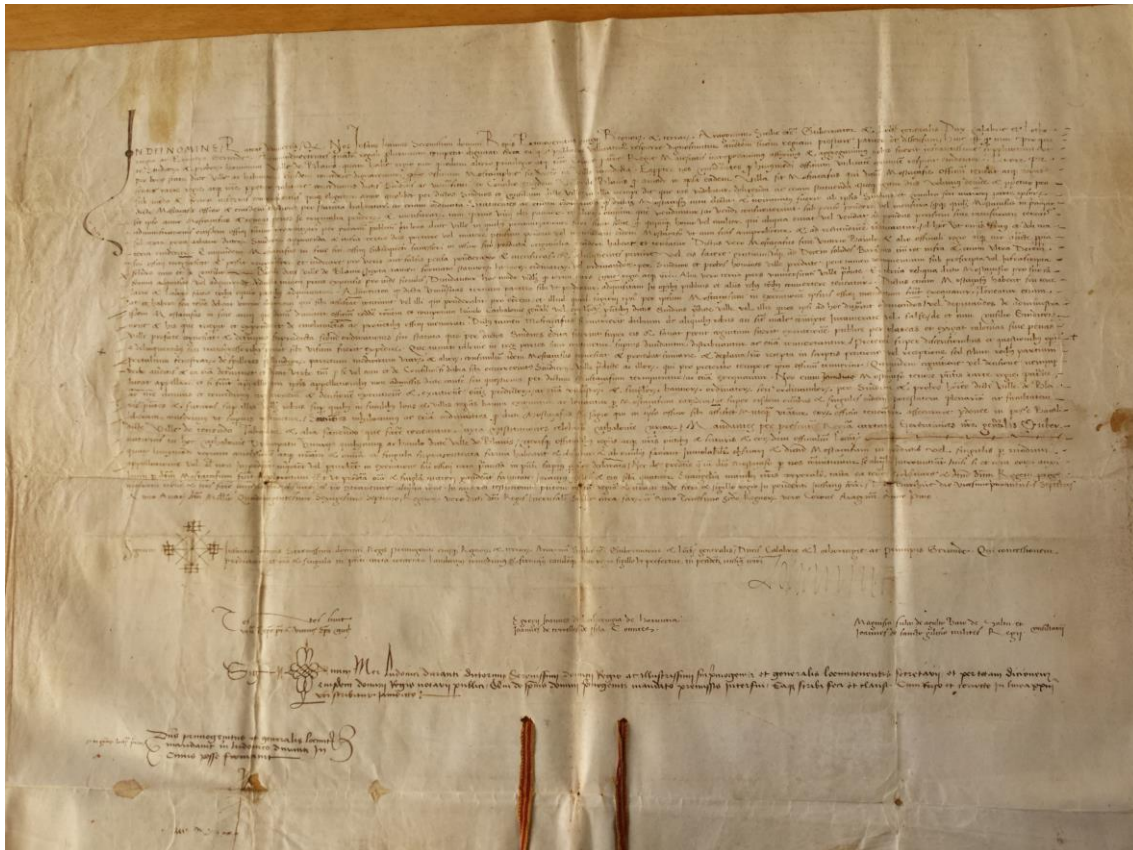


Figura 24. Privilegi de mostassà de l'Arxiu Municipal de Blanes, AMBL, privilegi mostassaf, pergami 0018. Imatge facilitada pel personal tècnic de l'Arxiu Municipal de Blanes a petició nostra.

Un privilegi en pergami conservat a l'Arxiu Municipal de Palamós informa de que el rei Joan permeté a la vila de Palamós a l'any 1476 escollir un mostassà anualment seguint el model de Girona⁵⁵⁹. A finals del segle XV, es documenta el mostassà a Mataró, Sant Celoni i Arenys de Mar⁵⁶⁰. A Montblanc s'ha conservat un llibre del càrrec amb documentació del segle XV. Es pot dir que almenys la mostassaferia a Montblanc existiria des del segle XV, sense poder per ara especificar la dada exacte⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ CAMÓS CABRUJA, Luís, - MARQUÉS PLANAGUMÀ, Josep Maria, «Documents en pergami de l'Arxiu Municipal de Palamós», *Estudis del Baix Empordà*, 6 (1987), p. 130.

⁵⁶⁰ RIERA MELIS, Antoni, «Del agoranomos al mostassaf», p. 74.

⁵⁶¹ Cf. annex.

Taula 8

Cronologia de l'aparició del mostassà al Principat al segle XV

Població	Any en que es documenta per primer cop la mostassaferia	territori
Figueres	1400	Principat
Cardona	1403	Principat
Solsona	1405	Principat
Reus	1408	Principat
Peralada	1422	Principat
Bellpuig	1426	Principat
Caldes de Montbui	1444	Principat
Besalú	1450	Principat
Olot	1463	Principat
Palamós	1467	Principat
Jonquera	1490	Principat
Agullana	1490	Principat
Penó de Rocabertí	1490	Principat
Arenys de Mar	c. 1500	Principat
Montblanc	c. 1500	Principat
Sant Celoni	c. 1500	Principat

Municipis amb altres jurisdiccions senyoriales al segle XV

A l'any 1403 es té documentat el primer esment del càrrec a Cardona. Probablement, fou una concessió dels vescomtes de Cardona, però no hi ha fonts que permetin confirmar-ho⁵⁶². Joan Ramon Folc I, comte de Cardona, concedí a l'any 1405 a Solsona el «poder haver en la vila mostassafs»⁵⁶³. Al segle XV, els vescomtes de Rocabertí exercien la jurisdicció senyorial a nombroses terres de l'Empordà: la vila de Peralada, la baronia de Sant Llorenç de la Muga, de Vilademuls, de Navata, de Verges i, finalment, el penó de Rocabertí⁵⁶⁴. Peralada era la seu del vescomtat i on es situava el palau dels vescomtes⁵⁶⁵. A l'any 1426 s'esmenta per primera vegada a les fonts conservades el càrrec de mostassà a

⁵⁶² SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, vol. 2, p. 119.

⁵⁶³ LLORENS SOLÉ, Antoni, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, Lleida, Virgili & Pagès, 1986, vol. 1, p. 289.

⁵⁶⁴ *Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí*, (1356-1490), eds. Antoni Cobos - Pere Gifre, Jonquera, Ajuntament de la Jonquera, 2004, p. 10.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, p. 11.

Bellpuig⁵⁶⁶. De fet, era l'única població dins la baronia de Bellpuig on els barons permeteren haver-hi el càrrec⁵⁶⁷.

A l'any 1443, Dalmau VIII de Rocabertí ratificà el nomenament de Juan Soler, veí de Verges, com a mostassà de la baronia, ofici que ja ostentava des de l'any 1422⁵⁶⁸. No es sap, per una total manca de fonts, si hi havia abans o no la magistratura, el que sí sembla bastant clar, és que aquesta seria un ofici vitalici. D'altra banda, el baró de Rocafort de Queralt, En Gerau I, a l'any 1454 confirmà el privilegi del mostassà de Santa Coloma de Queralt, que, sens dubte, és més antic⁵⁶⁹. La pèrdua del llibre de privilegis de Santa Coloma impedeix actualment tenir l'únic document que permetria saber en quin any exacte s'establí la mostassaferia a la vila de la baronia⁵⁷⁰. Per una font continguda a un capbreu de la baronia es sap que a l'any 1446 s'escollí un inspector del mercat a aquesta vila catalana, però no sembla ser el primer, perquè es trià seguint els costums establerts⁵⁷¹. Un altre vescomte de Rocabertí, Felip Dalmau II, confirmà a l'any 1490 als cònsols de la Jonquera, Agullana i del penó de Rocabertí que triessin regularment mostassàs, que tindrien el mateix poder que el de Peralada⁵⁷².

⁵⁶⁶ BACH RIU, Antoni, *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*, Tàrrrega, Camps Calmet, 1972, p. 73.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁵⁶⁸ TORRENT I ORRI, Rafael, «Verges y su antigua baronía. Notas Históricas», *Institut d'Estudis Empordanesos*, 1 (1959), p. 59.

⁵⁶⁹ SEGURA VALLS, Joan, *Història de Santa Coloma de Queralt*, p. 244.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁷¹ ACCB, Fons dels Comtes de Santa Coloma de Queralt. Capbreus de Santa Coloma de Queralt, 1439-1446. Capbreu de la vila i terme de Santa Coloma de Queralt, Rg. 4010, llig. 1, ff. 37v-38r.

⁵⁷² *Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí*, pp. 65-66, 73.

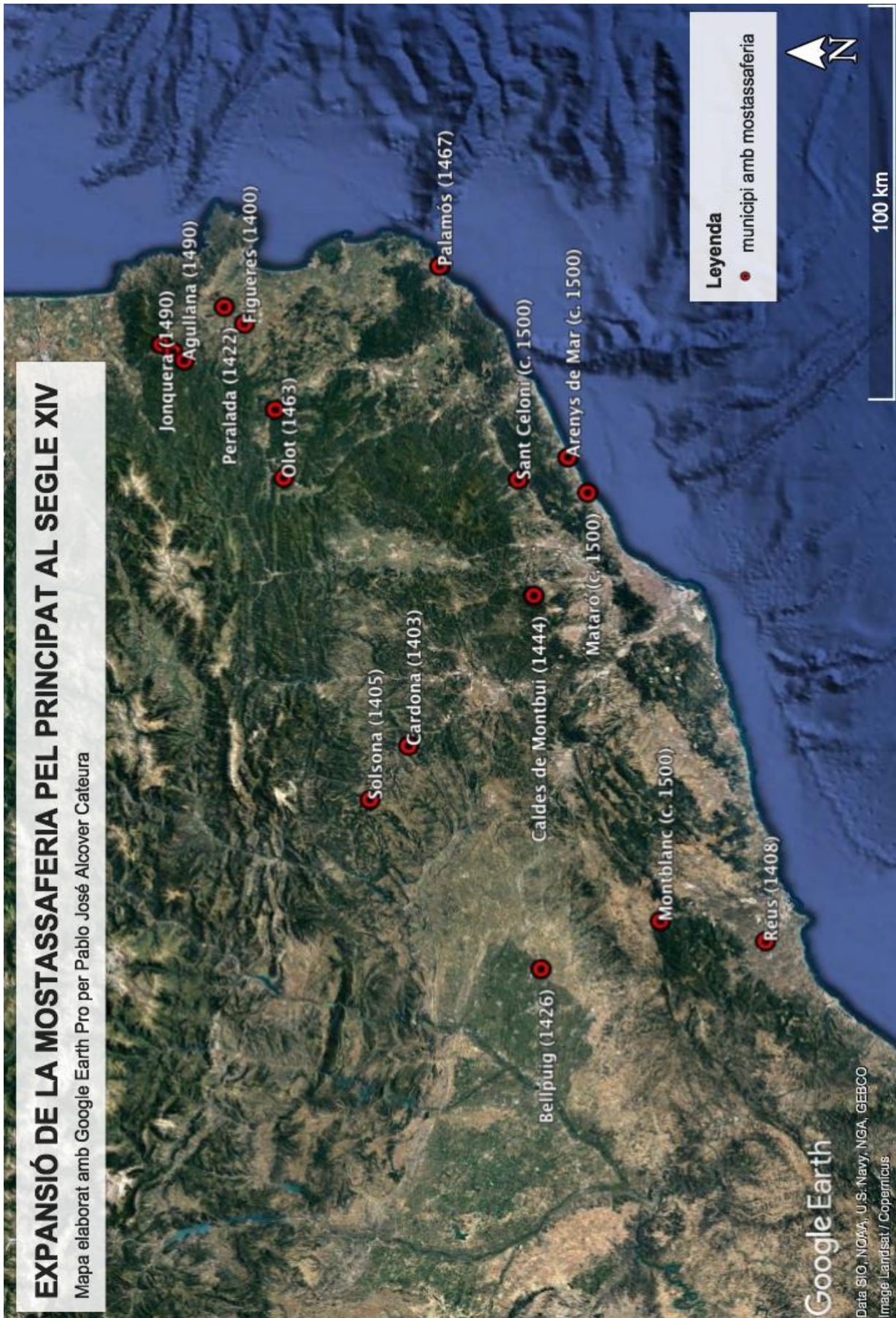


Figura 25. Mapa de l'expansió de la mostassaferia pel Principat al segle XV.

El regne de Sardenya al segle XV

A l'any 1479, el rei Ferran el Catòlic reformà l'elecció dels oficis municipals a Oristano⁵⁷³. En aquesta reforma inclogué el privilegi de la mostassaferia vitalícia a un cavaller, Giovanni de Luxan⁵⁷⁴. Probablement, com la implantació de la mostassaferia a la resta de municipis ja s'havia realitzat al segle XIV, els privilegis de concessió del càrrec a la centúria següent foren escassos.

Consideracions finals

El municipi de València, com s'esmenta a nombrosos privilegis, fou sempre model directe, indirecte o remot de totes les mostassaferies medievals. Altres municipis importants, com la capital del Regne de Mallorca, Barcelona, Girona o Lleida, actuaren a vegades com a model de l'oficial, però sempre la font primigènica és el mostassà valencià. Sembla adient recordar l'aforisme jurídic, *qui prior tempore potior iure*, en altres paraules, aquell que està primer en el temps, és el primer, el model en el dret. I aquest model va ser, sens dubte, València.

Al regne d'Aragó i al Principat, les poblacions més poblades eren les primeres en obtenir la mostassaferia. El fogatge és la font escollida per analitzar aquesta circumstància concreta. S'han utilitzat dos fonts: el fogatge general del Principat de l'any 1378 i el del Regne d'Aragó de l'any 1495. La seva tria és perquè aquestes fonts són bastants complertes, degut al bon estat dels manuscrits⁵⁷⁵. En el cas de les poblacions del Principat, aquests serien els focs dels municipis amb mostassaferia a l'any 1378⁵⁷⁶: Barcelona tindria 7295 focs, Perpinyà 4232 focs, Montblanc 1481 focs, Lleida 1218 focs, Girona 1017 focs, Tarragona 860 focs, Puigcerdà 654 focs, Cervera 485 focs, Manresa 481 focs, Vic 471 focs, Vilafranca del Penedès 453 focs, Valls 401 focs, Reus 356 focs, Berga 350 focs, Balaguer 344 focs, Burguet i la Selva del Camp 319 focs, Cardona 299 focs, Ulldecona 259 focs, Solsona 225 focs, Vilagrassa i Montbrió del Camp 197 focs, Tàrraga 195 focs, Igualada 179 focs,

⁵⁷³ GRAZIA MELE, MARIA, «Oristano. Città regia del Regno di Sardegna», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XXVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, p. 577.

⁵⁷⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁷⁵ Ambdós fonts estan editades. Pel fogatge del Principat, *vid.* REDONDO GARCÍA, Esther, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002; pel fogatge del Regne d'Aragó, *vid.* SERRANO MONTALVO, Antonio, *La población de Aragón según el fogaje de 1495. I. Sobrecullidas: Zaragoza, Alcañiz, Montalbán, Teruel, Albarracín y Calatayud*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico - Instituto Aragonés de Estadística, 1995.

⁵⁷⁶ REDONDO GARCÍA, Esther, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002, pp. 370-394.

Torroella de Montgrí 178 focs, Olot 172 focs, Besalú 155,5 focs, Sabadell 152 focs, Granollers 129 focs, Sant Celoni 119 focs, Sitges 109 focs, Tremp 94 focs, Querol 89 focs, el Vendrell 66 focs, Juneda 45 focs i Bellpuig 36 focs⁵⁷⁷.

Esther Redondo Garcia⁵⁷⁸ analitza el fogatjament general de Catalunya de l'any 1378, entre altres perspectives, des de la classificació de poblacions segons la seva vegueria i el nombre total de focs. Partint del seu estudi es pot afirmar que, el major nombre de focs coincideix amb els municipis on s'atorgà la mostassaferia, tant a nivell dels majors pobles i ciutats segons cada vegueria, com de tot el Principat en general. Per tant, es confirmaria la nostra hipòtesi que la magistratura solament s'implanta als municipis on el mercat és important i supera el mer intercanvi veïnal.

Al Regne d'Aragó, aquest seria el nombre de focs per municipi a l'any 1495: Saragossa tindria 9.069 focs, Calatayud 6732 focs, Daroca 4166 focs, Terol 2720 focs, Rubielos de Mora 158 focs, Cantavieja 126 focs, Tronchón 91 focs, Mirambel 89 focs i La Cuba 19 focs⁵⁷⁹. En general, els municipis més poblats de les comunitats aragoneses eren les mateixes poblacions que escolliren regularment un mostassà. Hi ha algunes poques viles petites, com Mirambel i La Cuba, que també tingueren l'oficial.

Hi ha també un altre element que s'ha de tenir present, i que tindria influència en l'expansió: les relacions que es podria definir de dominació entre les poblacions. Com s'ha demostrat amb els casos del comportament dels municipis de Terol i Ciutat de Mallorca amb poblacions veïnes, hi havia per part d'aquestes ciutats, clares intencions per impedir l'expansió del càrrec als municipis propers.

També a la Cerdanya succeïa una situació similar. Les autoritats senyoriales, com la reial, i municipals no volien que hi hagués més mostassà a tota la vegueria de Cerdanya que el de Puigcerdà. Hi ha un privilegi atorgat a aquesta població pel monarca Joan II que esmenta: «Que el Mostassaf de Puigcerdà té i tinga jurisdicció omnímoda, no solament en dita vila,

⁵⁷⁷ REDONDO GARCÍA, Esther, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002, pp. 370-394. Un fogatge era un procediment complex que consistia en el recompte de les llars. Sovint el fogatge es realitzava quan el rei demanava quants homes d'armes i genets hi havia per defensar el seu territori. Un exemple seria el fogatge del Principat de l'any 1496-1497 *vid.* IGLÉSIES, Josep, *Com es feia un fogatge*, Barcelona, Impremta Pulcra, 1967, p. 3.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁷⁹ SERRANO MONTALVO, Antonio, *La población de Aragón según el fogaje de 1495*, pp. VII-LXXIII.

sinó també en tots els llocs i viles del comtat i vegueria de Cerdanya»⁵⁸⁰. L'únic lloc que sembla que va poder escapar aquest poder fou la vall de Querol, que obtingué el càrrec del mostassà l'any 1381⁵⁸¹. Però Querol fou l'excepció, degut a què les viles de Rigolisa i de Llívia encara que oposaren resistència impeding sovint l'exercici del càrrec de Puigcerdà al seu territori, no aconseguiren privilegi del mostassà a l'edat mitjana⁵⁸². Possiblement, amb aquesta política, les ciutats i les viles amb mercat urbà desitjaven que les comunitats veïnes anessin a comprar al seu municipi. En definitiva, si es confirmés la hipòtesi, respondria a una clara voluntat de les autoritats, municipals i senyorials, per acaparar riquesa.

En el cas de les baronies, normalment la circumstància més habitual era on vivia més temps el senyor solia ser a prop d'on havia el mercat més important de la baronia, i on hi solia haver l'únic mostassà al territori. Cas paradigmàtic seria Bellpuig, vila més poblada de la baronia i on des de l'any 1321 hi havia el principal mercat de la baronia, i una fira des de l'any 1322, que es celebrava durant la festa de l'Ascensió⁵⁸³.

Al segle XIII l'expansió, sembla que va estar influenciada especialment per les guerres i per la dominació castellana dels territoris al sud de València. El privilegi de concessió del càrrec era un pas més del procés de consolidació de les autoritats municipals. Els reis de la Corona d'Aragó, i probablement la resta de senyors jurisdiccionals atorgaren la mostassaferia, entre altres raons, a canvi d'obtenir ajuts econòmics de les poblacions⁵⁸⁴.

Tant al segle XIII, XIV com XV s'aprecia un interès bastant constant dels monarques del Casal d'Aragó per l'expansió de la magistratura. Aquest interès es veu reflectit especialment a les seves viles i ciutats reials, com són els casos de Lleida, Perpinyà o Puigcerdà, i altres municipis on compartia la jurisdicció, com és el cas de Vic, on hi havia part del terme de la ciutat que era del bisbe de Vic i part de la monarquia⁵⁸⁵. Entre altres causalitats, es considera que aquest situació es deuria a una voluntat constant, per part dels monarques, de

⁵⁸⁰ GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, p. 35.

⁵⁸¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁸² L'obtingueren entre altres, Llívia, Alp, All i Osseja a l'any 1586, encara que sembla que, o es quedà al paper, *vid. Ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁸³ BACH RIU, Antoni, *Bellpuig d'Urgell*, p. 42.

⁵⁸⁴ A Cervera s'aprecia aquesta situació al llarg dels segles XIV i també amb altres monarques al segle XV, *vid. VERDÉS PIJUAN*, Pere, "Per ço que la vila no vage a perdició", pp. 76, 199, 222-228, 257.

⁵⁸⁵ La frontera entre els dos era el Pont de Queral, *vid. PASCUAL*, Vicent, *Vic: una ciutat en el decurs de la història*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1988, p. 46. Situació similar hi havia a la vila de Roses al segle XIV. Aquest municipi català tenia jurisdicció compartida entre l'Abat de Roses (jurisdicció civil, part del mix imperi) i el comte d'Empúries (jurisdicció criminal, mer i altra part del mix imperi), *vid. PALOU MIQUEL*, Hug, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses*, pp. 85-87, 110.

desitjar més presència reial pels llocs, viles i pobles de la Corona d'Aragó i de cobrar més rendes.

Especialment durant el segle XIII i XIV, s'atorgaren vitalíciament càrrecs de mostassà. Dos exemples són els Pere IV amb la concessió feta a Bernat d'Olvan de la magistratura a Berga i Roger Bernat I, vescomte de Castellbó, que nomenà a Ramon Font inspector del mercat de Sabadell. L'acumulació dels càrrecs era força habitual en aquestes concessions vitalícies. D'Olvan va ser també cambrer del Infant Joan, i Ramon Font exercia a més de corredor, capdeguaita i banter de la vila. Un últim cas que mostra aquesta circumstància seria el de Juan Soler, qui fou mostassà en perpetuïtat a Verges des de l'any 1422. Aquest tipus d'ofici de l'inspector del mercat era molt escàs a la Corona d'Aragó. El més habitual era que les autoritats municipals, amb el beneplàcit del senyor, escollís un mostassà de forma regular, normalment cada any.

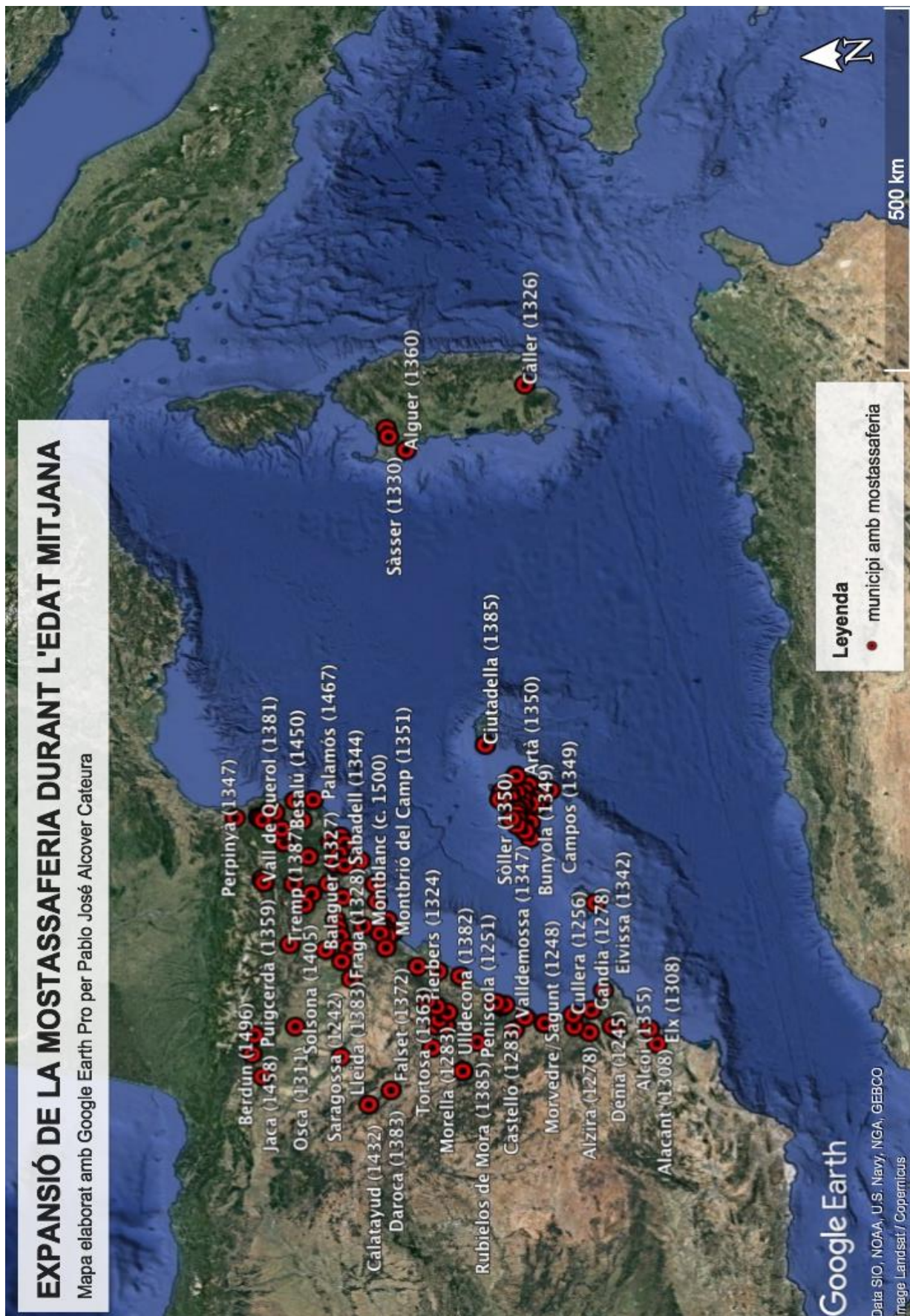


Figura 26. Mapa de l'expansió de la mostassaferia (segles XIII-XV).

III. 4. Les competències assignades a la mostassaferia (segles XIV- XV)

Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera
 “A una mà mostra un pa, en l'altra duu una pedra”
 Plaute, *Aulularia*, 195

L'expansió de la mostassaferia pels diversos regnes i territoris de la Corona d'Aragó fou un procés lent i complex, com s'ha descrit al capítol anterior. També és un procés complicat i poc senzill l'assignació progressiva de competències a la mostassaferia de cada lloc, vila i ciutat al llarg de la baixa edat mitjana. No s'apliquen les lleis de Mendel sobre els híbrids de les plantes amb els oficis de mostassà. És a dir, per exemple, el càrrec de mostassà de Vic i Cervera mai foren competencialment exactament iguals, no foren com dues gotes de pluja o les llavors de pèsols (*pisum sativum*) de Mendel. Per tant, mai dos oficis de mostassaferia a la Corona d'Aragó comparteixen totes les tasques però sí que exerceixen generalment les mateixes funcions dins el regiment urbà. Són aquestes funcions comuns, compartides per la gran majoria de càrrecs dels inspectors del mercat, les que s'analitzen en aquest capítol.

El mostassà tenia competències sobre la compra i venda de productes ordinaris, no sobre els productes de luxe, com els esclaus⁵⁸⁶. No obstant, aquest càrrec fou un ofici importat a les poblacions de la Corona d'Aragó perquè a les seves mans es dipositava el control dels aliments més vitals pel nodriment dels veïns i veïnes, i aquells productes més necessitats a la vida quotidiana, com la roba per vestir-se o les candeles de cera per poder treballar a les nits. Tantes foren les obligacions assignades als inspectors del mercat que les autoritats

⁵⁸⁶ Als segles XIV i XV, els esclaus eren força preuats a la Corona d'Aragó, sobretot estaven al servei de les elits urbanes i rurals. Tal i com demostra l'estudi de Maria Barceló Crespí sobre les propietats dels Llitrà, una poderosa nissaga de notaris mallorquins, als segles XV i XVI les famílies benestants de Mallorca posseïen esclaus i esclaves, que usarien tant per a les feixugues feina del camp com les de la llar, *vid. Els Llitrà. Una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*, pp. 79-84; 96. També es constata la seva presència als obradors i a les llars de forners, barquers, manescals, mestres de cases i altres membres de les classes populars urbanes, *vid. CORTÉS ALONSO, Vicenta, La Esclavitud en València durante el reinado de los Reyes Católicos, 1479-1516*, València, Ayuntamiento de Valencia, 1964, pp. 143 i ss; HERNANDO, Josep, *Els Esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turs: de l'esclavitud a la llibertat (s. XIV)*, Barcelona, CSIC, 2003, pp. 153-169; ARMENTEROS, Iván, *La esclavitud en Barcelona a fines de la Edad Media (1479-1516). El impacto de la primera trata atlántica en un mercado tradicional de esclavos*, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2012, vol. 2 pp. 1180-1186 [tesi doctoral]; HERNANDO, Josep, «De l'Islam al Cristianisme. El procés d'integració dels esclaus per mitjà de la religió. Barcelona, segle XIV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 32 (2014-2015), pp. 274-282; FERRER ABÁRZUZA, Antoni, *Captius i senyors de captius a Eivissa*, València, Universitat de València, 2015, pp. 57-66. Era comú obtenir esclaus per raons de guerra (presoners) o fruit de ràtzies per poblacions del nord d'Àfrica, *vid. JOVER AVELLÀ, Gabriel - MAS FORNERS, Antoni - SOTO COMPANYY, Ricard, «Colonització feudal i esclavitud, Mallorca 1230-1350», Recerques*, 52-53 (2006), pp. 21-22.

municipals compraren quaderns i pagaren l'enquadernació de llibres on hi havia solament documentació de les tasques de l'oficial: els manuals de la mostassaferia.

La documentació continguda als manuscrits de la mostassaferia, i altres fonts municipals, esmenta un nombre força elevat d'elements de l'entorn urbà que eren tasques del magistrat. L'abast competencial d'un inspector del mercat incloïa als productes, a les persones i a les cases. Els productes que es regulaven eren molt variats, des de carn d'ovella o de conill fins a les espases, escuts i ballestes⁵⁸⁷. Les persones havien de complir els bans i les ordenances municipals, que eren de quatre tipus: relatives a la compra i venda al mercat, per exemple, de quin material es podien fabricar i vendre les calderes i olles⁵⁸⁸. D'altra banda, les lleis sobre la sanitat pública, que inclouen normalment normatives sobre aspectes com vigilar que no es deixessin animals morts al carrer i a la murada o embrutar l'aigua de les fonts i sèquies públiques⁵⁸⁹. A més, la legislació d'actuacions urbanístiques puntuals, que engloba situacions com la construcció del portal d'una casa, l'obertura d'un finestral i problemes per humitats per mala construcció de les parets mitgeres⁵⁹⁰. Finalment, els homes i dones havien de complir unes normes de moral pública, segons la mostassaferia, com no vendre res en diumenge, ni durant el Corpus, o que els escacs siguin l'únic joc legal i lícit al carrer i a la taberna⁵⁹¹.

És difícil classificar les competències dels mostassàs dels segles XIII, XIV i XV. Per fer-ho, es parteix de casos particulars per arribar a elaborar i detallar quins eren els diversos grups. Però, hi poden haver casos de tasques assignades a algun magistrat que siguin difícilment classificables. Per exemple, al segon llibre del mostassà de València es legisla sobre la venda de carn en mal estat⁵⁹². On hauria de situar-se aquesta llei valenciana, com una ordenança de regulació alimentària o de salut pública? Altrament, a Castelló no es deixava vendre cap tipus d'aliment als infants, segons un ban de l'any 1399⁵⁹³. Aquesta normativa castellanenca potser interpretada tant com una normativa de la venda de productes, com una mesura de moral pública, degut a què als nins petits era més fàcil estafar-los. Finalment, al mateix municipi valencià, les fonts recullen llistes de preus de venda de peix que inclouen

⁵⁸⁷ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 4, 64.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, p. 50.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, p. 66.

⁵⁹⁰ SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana medieval*, p. 196.

⁵⁹¹ ROCA TRAVER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia», p. 586; CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 330.

⁵⁹² SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana medieval*, p. 188.

⁵⁹³ ROCA TRAVER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón», p. 488.

indirectament l'obligació de consumir el producte marí durant la Quaresma⁵⁹⁴. És aquesta una normativa de tipus moral o és una ordenança sobre els aliments? En els tres casos la resposta més plausible és ambdues opcions alhora. Per tant, no és possible comprendre les tasques de l'oficial municipal com grups tancats i compartimentats. En conclusió, totes les competències eren un conjunt heterogeni, però harmònic i, consegüentment, la separació de les obligacions de la mostassaferia en aquest apartat del treball és artificial, simplement perquè té una voluntat organitzadora.

Les competències més nombroses són aquelles que es poden agrupar en l'apartat sobre els productes vendibles al mercat. Aquest grup és, sens dubte, el més habitual com a contingut de les fonts als llibres del mostassà⁵⁹⁵. S'entén per una competència sobre els productes vendibles tota atribució que a algun moment es vincula amb la fabricació, la venda, la distribució i el rebuig d'un producte dins el mercat municipal. També s'inclourien en aquest grup totes les tasques relacionades amb l'afinament i control de pesos i mesures dels venedors locals. I per acabar, aquest conjunt d'obligacions inclou la lluita contra tot el que es considerava frau en tot el procés de venda d'un producte. S'ha de destacar que són especialment abundants les normatives dels quatre aliments que formaven a la baixa edat mitjana el nodriment bàsic dels homes i dones: pa, carn, vi i peix. Com que l'estudi de la legislació alimentària als municipis és un dels objectius principals del treball, s'analitzaran i es detallaran amb més profunditat i precisió que els altres grups competencials.

Altra gran conjunt de competències són les relacionades amb la vigilància de la higiene i la salubritat als espais públics de la població. L'objectiu compartit de totes aquestes activitats era la prevenció d'epidèmies, que han de ser enteses dins el context de la pesta⁵⁹⁶. En un altra grup inclourien les tasques relatius a la planificació urbanística. Camins, murs, finestres i portals, entre altres, podien ser part de la feina encarregada a l'oficial.

⁵⁹⁴ Es regula l'alça dels preus durant la Quaresma, ja que al no poder vendre's carn, els venedors de peix i pescadors aprofitaven per especular amb els preus, *vid.* *Ibidem*, p. 489.

⁵⁹⁵ Cf. pp. 372 i ss.

⁵⁹⁶ ARRIZABALAGA, Jon, «Discurso médico y prácticas sanitarias frente a la enfermedad epidémica en la Europa medieval», dins *Aragón en la Edad Media. Demografía y sociedad en la España bajomedieval. Sesiones de trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Zaragoza, Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos, 2002, pp. 19-32; ARRIZABALAGA, Jon, «La Peste Negra de 1348: los orígenes de la construcción como enfermedad de una calamidad social», *Dynamis* 11(1991), pp. 73-117; ARRIZABALAGA, Jon - MARTÍNEZ VIDAL, Àlvar - PARDO TOMÁS, José, *La Salut en la història d'Europa*, Barcelona, Residència d'investigadors CSIC - Generalitat de Catalunya, 1998, pp. 18-20.

Aquestes tasques urbanístiques es situen dins el context d'expansió de les ciutats a la baixa edat mitjana i els problemes d'espai causats per la manca de sol intramurs, degut a què poca població desitjava tenir la seva llar fora dels murs de la població⁵⁹⁷. Finalment, el quart grup d'obligacions de la mostassaferia el conformen les normes que tracten de moral pública, que sempre és moral catòlica, que limità les accions quotidianes de la majoria de la societat urbana. Les ordenances sobre aquest aspecte tracten, a tall d'exemple, sobre els jocs permesos i no als espais públics i el respecte obligat com a dia sagrat, de descans i pregària, per part de jueus i sarraïns de festivitats religioses cristianes, com la festa del sant patró i el Corpus.

La mostassaferia podia tenir una més que considerable quantitat de tasques assignades. Les mostassaferies baixmedievales de la Corona d'Aragó comparteixen, en relació a les seves obligacions, dues característiques. Primer, cada oficial, com el de Lleida, Mirambel o Elx podia tenir competències singulars assignades. Aquest tret diferencial respon senzillament a l'aplicació del principi d'autonomia política dels llocs, viles i ciutats, mitjançant l'emissió d'ordenances municipals. En conseqüència, el mostassà de Vic permeté al llarg del segle XV als venedors d'oli de la ciutat «tenir taula en qualsevol loch de la plaça del Marcadal de la dita Ciutat»⁵⁹⁸, situació que no s'inclouïa a les ordenacions de, per exemple, l'oficial de València i de Ciutat de Mallorca⁵⁹⁹. Segon, les tasques d'aquest ofici no sempre estaven del tot ben definides i aclarides. Aquesta situació sobre tot succeïa als primers anys d'existència del càrrec.

Les competències del càrrec eren sempre una unitat diversa. En termes d'estètics, l'ofici de mostassà podria ser com el lliri que descriu Jean Charles Lévêque⁶⁰⁰ que encara que pot tenir diverses parts, com les fulles, la tija, la flor o les arrels, no deixa de ser un lliri, o el que és el mateix, existí en les obligacions assignades a la mostassaferia una unitat en la varietat.

⁵⁹⁷ L'illa de cases davant l'església de Santa Maria del Mar, plena de cases atapeïda és un record, un fòssil d'aquesta l'entramat urbà medieval.

⁵⁹⁸ AMVI, 16.44, f. 19r.

⁵⁹⁹ Per a València, *vid.* SEVILLANO COLOM, Francisco, *València urbana medieval*, pp. 165-396; Per a Ciutat de Mallorca, *vid.* *Libre del Mostassaf de Mallorca*, 1-342.

⁶⁰⁰ LÉVÊQUE, Charles, *Estética o ciencia de lo bello*, ed. Diego Santos Santamaría del Pozo, Valladolid, Imprenta y Librería Nacional y Extranjera de Hijos de Rodríguez, 1878, p. 32.

Primer grup de competències: l'aplicació de la legislació sobre els productes del mercat municipal

Els venedors s'afanaven al matí a obrir els obradors, i preparar, amb les primeres llums, les taules, les estores, els cistells, els odres, les gerres i tota la resta de mobles i recipients que conformaven la seva parada. S'hi col·locava també tot allò que es volia vendre, des de ous i formatges venuts per qualsevol veí fins a espases i cuirasses, venudes per ferrers i armers. La venda es realitzava fent crides del producte, que mostraven les seves qualitats. No es sap com eren aquestes crides, però no devien ser gaire diferents a les que fa no tant de temps es sentien a les places de mercat, com una peixatera mallorquina que a mitjans del segle passat cridava a la Plaça de l'Olivar de Palma: “Ale Madones peix viu que bóta, duc sardines”!⁶⁰¹.

Els veïns que anaven a comprar al mercat ho feien normalment amb una senalla o amb una cistella de ganxo. Hi ha una expressió catalana que és “n'hi ha una senalla”, usada per parlar d'una gran quantitat de petites coses. Aquesta expressió fa referència a l'ús d'aquest objecte per portar tots els queviures que es compraven. També fins fa poc era habitual sentir pels carrers de Palma l'expressió “és la meva senalla”, per dir que és la meva compra. En resum, dites i expressions recorden l'ús tradicional de la senalla. Altrament, la cistella de ganxo tenia una nansa que es penjava als arbres per recollir fruita que també podia usar-se per fer la compra. Una altra opció era portar animals que traguaven sàrries i barrals. Les sàrries es feien servir per transportar àrids i tot tipus de productes sòlids, mentre que els barrals eren per transportar líquids.

És a partir d'aquest moment, l'inici de la celebració del mercat, que el mostassà començava la seva tasca pels carrers i places de mercat. La feina d'aquest l'oficial durava, en principi, fins que es tanquessin els obradors i les tendes. Es venia des de les primeres llums del sol fins els tocs de la campana de l'església parroquial o de l'edifici de la universitat que marcava el senyal del lladre, és a dir, s'aprofitaven totes les hores de sol disponibles⁶⁰². Els tocs eren vint-i-cinc tocs ràpids, que representaven els vint-i-cinc homes pecadors que

⁶⁰¹ Sobre les crides del mercat urbà hi ha constància al les fonts de la magistratura. Un cas clar és el llibre del mostassà d'Atzeneta del Maestrat, on es mencionen crides sobre espècies, peix, arròs, llegums, oli i «qualsevol mercaderia que pesara o mesurara», *vid. Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)*, eds. Joaquim Aparici Martí - Santiago Agustina Segarra, Atzeneta del Maestrat, Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, 2012, p. 49.

⁶⁰² *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 189; *Llibre de la Mostaçaferia: ordenacions de la Vila d'Ignalada*, p. 20; CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 8r.

estaven dins el temple de Salomó i donaven l'esquena cap a l'altar⁶⁰³. La senyal del lladre rebia el seu nom perquè amb la foscor els atacs de assaltadors i bandits eren més freqüents. Durant els tocs de la campana era comú resar a la Verge Maria, d'aquí que es digui a vegades el toc de l'oració⁶⁰⁴.

Afinar els pesos i mesures

L'afinament era la primera tasca que realitzava un mostassà poc després de ser escollit per ostentar l'ofici, on es mostrava una política de serietat comercial per part de les autoritats municipals i era una primera font d'ingressos per a l'oficial⁶⁰⁵. D'altra banda, quan l'oficial afinava els pesos i mesures dels venedors, aquests veien per primer cop al mostassà durant l'exercici de la seva feina. Per la seva banda, l'inspector del mercat tenia l'ocasió de conèixer personalment a cada venedor. En conseqüència, a l'inici de la magistratura s'havia de:

“Lo mostaçaf en lo començament de la sua admintracio deu demanar et reebre del mostaçaf del any passat los padrons del ví, del oli, les balances, els marchs, la braça, l'alna, el padro de la alna et les balances de pesar la carn, el canesto et la barçella, et l'almut, et les liures, o'l march del oli, el cafiç de la calç et tot l'altre appareyllament que pertany al officí del mustaçaf, et les dites coses deu tenir en son poder tro en la fi del any de la sua admintracio et ladonchs deu-ho retre et delliurar al altre mustaçaf qui en apres sera elet”⁶⁰⁶.

El text mostra que l'inspector del mercat havia d'afinar anualment tot pes i mesura usat pels venedors. Com a model, el mostassà tenia els objectes que cita el text, que eren els del padró municipal i el seu afinament ho realitzava exclusivament l'oficial⁶⁰⁷. L'ordenança és clara al respecte:

“Lo mustaçaf en lo començament de la sua administració ans que affín ne mesur a negu, deu affinar primerament la sua barcella ab que affín als altres ab lo padro qui es de pedra en la plaça de la figuera, davant Santa Tecla, et puy quan aura affínada la sua barcella, affín ab aquella barcella l'almut, el mig almut, el quartero et el mig quartero; puy affín ab lo march padro lo march ab que pesa lo pa et puy ab aquella march affínat affín la liura carnícera et les altres liures de tenda et les onces et miges onçes de la ciutat”⁶⁰⁸.

Com s'afinaven els objectes de la metrologia, tant els del padró com els dels venedors locals? Es comprovava que al pesar o mesurar el pes i la mesura fossin correctes. Tot pes

⁶⁰³ Ez, 8, 16.

⁶⁰⁴ *Llibre de la Mostaçateria: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 20.

⁶⁰⁵ Cf. *ut infra*, pp.

⁶⁰⁶ *Valencia urbana medieval*, p. 175.

⁶⁰⁷ Cf. *ut infra*, pp.

⁶⁰⁸ *Ibidem, loc. cit.*

(marc, lliura carnissera i unça) havia de tenir un pes adient, és a dir, es vetllava perquè es garantitzés que si es demanava una lliura de carn, al pesar es pessés una lliura de carn exacte i no menor o major quantitat. La mesura (barcella, almud, mig almud i quarteró) era ficada a terra, just davall de la boca d'un recipient de pedra que funcionava d'embut i evitava que es perdessin a l'abocar-se els grans de blat, ordi, civada, entre altres productes. L'inspector del mercat era, com diu la citada ordenança, era l'únic que usava «pedra en la plaça de la figuera», que era un d'aquests embuts que permetia assegurar la quantitat de producte que li pertocava oficialment a una mesura.



Figura 27. Pedres de mesures del padró de Banyoles usades com embuts. La primera (imatge de l'esquerra) era el pes oficial del municipi i té l'escut abacial (segle XIV). La segona (imatge de la dreta), és el pes de la farina i té un altre escut, el municipal (segle XV). Els grans i altres aliments es dipositaven per a dalt i sortien pel forat de baix, a la boca, on hi havia al terra una mesura d'àrids del padró o d'un venedor local. Imatge amb llicència *creative commons*.



Barcella de Sineu, única barcella medieval del padró consevada. Imatge amb llicència *creative commons*.



Figura 28. La quartera del padró de Falset del segle XVIII. Aquí es comprova com també a època moderna el funcionament de les mesures del padró era la mateixa que a l'edat mitjana. Fotografia de Pablo José Alcover.

Es realitzava un pregó a l'inici d'una magistratura de mostassà per anunciar l'afinament de pesos i mesures dels venedors, per part de l'inspector del mercat. A Saragossa es conserven disset manuscrits que solament contenen crides públiques de l'any 1409 a l'any 1666⁶⁰⁹. En tots aquests volums, que formen part d'una mateixa sèrie documental, es localitzen pregons en els que un mostassà ordenà a tot comerciant del mercat saragossà que portés els seus pesos i mesures per afinar-los a la llotgeta, edifici de propietat municipal on el oficial exercia part de les seves tasques⁶¹⁰.

Es deixava normalment un marge d'una o dues setmanes perquè tot venedor anés a afinar les seves peces de metrologia. Amb l'afinament el magistrat cercava frauds, i si n'hi havia, s'imposava multes als venedors infractors. A la mateixa font saragossana, s'esmenta que un càntir d'aigua que no complís totes les mesures del padró implicava, segons l'inspector del mercat, una pena de vint sous, en cas de que el venedor no modifiqués el seu càntir perquè es complís escrupolosament les mesures del càntir del padró⁶¹¹. Durant el temps que durés

⁶⁰⁹ Archivo Municipal de Zaragoza, Serie Libros de Cridas o pregones, Pre. A partir d'ara, s'usa l'acrònim AMZ per a aquest arxiu.

⁶¹⁰ AMZ, Serie Libros de Cridas o pregones, Pre. 2, Cuadernillo 1, f. 1v.

⁶¹¹ *Ibidem*, f. 2r.

el càrrec es continuava regularment comprovant els pesos i mesures dels venedors locals⁶¹². Al final de cada magistratura es realitzava un inventari exhaustiu dels pesos i mesures del padró local⁶¹³. Per tant, hi havia cura de les mesures del padró, des del començament fins al final de la magistratura.

D'una mateixa peça de metrologia, els mostassàs posaven fins a dues imposicions: una per afinar una peça per pesar o mesurar d'un venedor, i dues, si mentre s'afinava aquest objecte es descobria que era fraudulent. Primerament, es cobrava una exacció per afinar els pesos i mesures de tot veí que comerciés al pes o al tall. Al llarg de la recerca, l'única font medieval que s'ha trobat que detalla amb precisió que es cobrava per comprovar cada un d'aquests objectes és una ordenança saragossana d'inicis del segle XV, on es llegeix⁶¹⁴:

“Primerament, por reconocer rova de lino, trigo e afinar aquella, I sueldo. Item, por reconocer una fanega e afinar, VI dineros. Item, por reconocer e afinar un quartal, IIII dineros. Item, por reconocer e afinar un almut, II dineros. Item, por reconocer e afinar medio almut, dos dineros. Item, por reconocer quartella e media quartella cada huna, dos dineros. Item, por reconocer quintal, V sueldos. Item, por reconocer rova, I sueldo. Item, por reconocer quarton de rova, tres dineros. Item, por reconocer e afinar livra carnecera o tendera por cada huna pieça, dos dineros. Item, por reconocer e afinar media livra, onça, media onça, quart de onça e arienços, por cada pieça, dos dineros. Item, por reconocer livra, media livra, dineral e mialall de vender olio, por todo haya un sueldo. Item, por reconocer medial de vino por cada huno, I sueldo. Item, por reconocer medidas de leyt por una livra, I sueldo. Item, por reconocer media livra, seys dineros. Item, por reconocer las medidas del almodi del senyor rey, XXV sueldos. Item, por reconocer los pesos de la salina real, VII sueldos. Los quales precios por reconocer e senyalar los pesos e medidas queremos que el almutaçaf reciba e no mas por aquello”.

D'altra banda, ja a època moderna, al segle XVII, es va redactar al primer llibre de mostassà conservat a Elx:

“Cobrament per reconeixement de pesos i mesures a la vila d'Elx:

Primerament, hordenen que per regonéixer un march doble de setze onçes, lleve per son dret al dit Almustasaf huyt dinés.

Item, per regonéixer un march senar de huyt onçes, aja de haver per son dret quatre dinés.

⁶¹² *El mostassaf de Barcelona*, pp. 184-186.

⁶¹³ Cf. *ut supra*, pp. Per exemple, dins el primer llibre del manual del consell de Valldemossa, el notari de la vila apuntava en el canvi anual de magistrats, els objectes que el mostassà de l'any passat li entregava al nou. Són aquests: «vint y nou pesos, són liures y mijas liures y unes balances y una barsella y mija canna y mija canes», *vid.* Arxiu Municipal de Valldemossa, Llibre del Consell (1597-1606), f. 8r. A partir d'ara s'usarà l'acrònim AMVALL per aquest arxiu.

⁶¹⁴ FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Ordinaciones reales otorgadas a la ciudad de Zaragoza en el siglo XV: de Fernando I a Fernando II*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico - Diputación de Zaragoza, 2010, pp. 102 i ss. Aquesta ordinació saragossana sorgí perquè els mostassàs de la capital del regne aragonès cometien abusos front als venedors locals, i Ferran el Catòlic, després d'haver rebut queixes les autoritats locals, legislà uns preus fixos per a l'afinament de pesos i mesures de la mostassaferia.

Ittem, per regonéixer los pesos de els abotecaris y medides, lleve per son dret dos sous.
 Ittem, per regonéixer los pesos dels argenters, dos sous.
 Ittem, per regonéixer qualsevol pes aja: d. IIII.
 Ittem, per regonéixer los pesos de l'Albufera y pedrals, aja de haver tres sous.
 Ittem, per cascuna arrova nova de medir oli que lo Almustasaf donarà, lleve per son dret dos sous.
 Ittem, per regonéixer alguna arrova vella de medir oli, lleve dit Almustasaf un sou.
 Ittem, per señalar mija lliura nova de medir oli, aja sis dinés.
 Ittem, per señalar lo dinal nou de medir oli, tres dinés.
 Ittem, per regonéixer dit vinal vell:d.II.
 Ittem, per cascun cànter de medir vi que darà lo Almustasaf, aja per son dret díhuyt dinés.
 Ittem, si al dit Almustasaf li portaran per a que señale un cànter de medir vi nou, aja per son dret huyt dinés.
 Ittem, per regonéixer dit cànter vell, quatre dinés.
 Ittem, per cascuna quarta nova de medir vi, aja huyt dinés.
 Ittem, per regonéixer dita quarta vella o nova, aja quatre dinés.
 Ittem, per regonéixer dita mesura o per señalar nova, aja dos dinés.
 Ittem, per señalar barçella nova, aja dit Almustasaf un sou.
 Ittem, per regonéixer una barçella vella, aja dit Almustasaf huyt dinés.
 Ittem, per señalar mig almut o un nou almut, aja tres dinés.
 Ittem, per una arrova de pedra aja dit Almustasaf sis dinés.
 Ittem, per regonéixer una arrova de pedra, aja tres dinés.
 Ittem, per mija arrova de pedra o un quarteró, aja quatre dinés.
 Ittem, per regonéixer mija arrova de pedra o un quarteró, aja de haver tres dinés
 Ittem, per una lliura o mija lliura o altres pedres chiques, per cada pedra aja dit Almustasaf, encara que sien onçes, dos dinés.
 Ittem, per señalar una arrova de ferro o mija arrova, aja nou dinés.
 Ittem, per regonéixer dita arrova o mija arrova, quatre dinés.
 Ittem, per quarterons y lliures de ferro, aja lo Almustasaf de señalar o regonéixer-o lo que lleva dels quarterons o lliures de pedra.
 Ittem, per cascun pedra que donarà a les panaderes, dos dinés y lo mateix de regonéixer dites pedres, aja de dites pedres.
 Ittem, per cascuna alna nova que donarà lo Almustasaf, aja un real castellà.
 Ittem, per regonéixer un alna, aja quatre dinés.
 Ittem, per regonéixer mija alna, aja quatre dinés.
 Ittem, per si algun estrañy vendrà a la present universitat per alna que li lliurarà per a vendre, aja sis dinés.
 Ittem, per cada canó de salça, aja lo Almustasaf dos dinés.
 Ittem, per regonéixer una romana, aja lo Almustasaf un real castellà.
 Ittem, per cascuna bóta de vi de quaranta cànters, aja dit Almustaçaf mig cànter o de allí en sus, en jus al respecte.
 Ittem, per cascuna càrrega de vi, aja lo Almustaçaf mija quarta.
 Ittem, és per cascuna càrrega de arròs, formatge, sucre, confits o de totes altres confitures, salça, çafrà y de qualsevol altra espeçeria, torrons, pans de figues, aja dit Almustaçaf una lliura y per més o meñys al respecte.
 Ittem, per cada càrrega de çebes safanòries, naps, chirivies, peix, melons, quan se vendrà a pes, aja dit Almustaçaf una lliura segons és dit desús.
 Ittem, la farina no paga lliura per causa: per ordenació del Consell, sinó dos dinés al pes.
 Ittem, per cada càrrega de castañes, piñons, anous, almeles, cañamons, sigons, faves, abellotes, alegria y tota manera de llegum, aja lo Almustaçaf un almut o de allí en sus o en jus al respecte.
 Ittem, per càrrega de lli, mel, almeló, piñons pelats, una lliura per càrrega segons deu dits.
 Ittem, per cada res salvajina tindrà una lliura”⁶¹⁵.

⁶¹⁵ CANO IVORRA, Maria Antònia, *El llibre del mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert-Diputació provincial d'Alacant-Ajuntament d'Elx, 1995, pp. 209-212.

Els dos textos mostren que es reconeixien totes les peces i sinó mostraven signes de frau, es cobrava l'exacció per l'afinament de l'objecte de metrologia. A més, per marcar que s'havia afinat i pagat pel seu ús al mercat, es segellava o com explica l'ordenació aragonesa, s'havia de «senyalar los pesos e medidas». Segonament, per cada romana, almud, mig almud, barcella, mitja barcella, alna i tots els altres objectes de la metrologia que aquest oficial trobés fraudulents, es cobrava habitualment entre un i setze sous, segons l'objecte, o una quantitat de multa única per a tots els objectes. Tres exemples sobre aquesta segona imposició: a la sèrie de *Libros de cridas* de l'Arxiu Municipal de Saragossa, es documenten pregons d'afinament de pesos i mesures a l'inici de cada nova magistratura del càrrec de mostassà a la ciutat. Entre l'any 1450 a l'any 1480, els inspectors del mercat d'aquesta ciutat cobraven a l'inici del mandat deu sous per peça modificada per estafar⁶¹⁶. Des de l'any 1442, aquests magistrats a Lluçena o els seus pesadors multaven als venedors entre cinc i setze sous, segons el tipus d'objectes de pesar o mesurar fraudulents⁶¹⁷. Finalment, a Eivissa, aquest oficial cobrava deu sous, des de la implantació del càrrec a mitjans del segle XIV, per tot pes i mesura enganyívol⁶¹⁸.

El gra, la farina i el pa

El pa fou l'aliment més important a l'edat mitjana. Tota la població el consumia diàriament i era la base de la dieta⁶¹⁹. Com explica Riera Melis⁶²⁰, el consum de pa era molt desigual segons la classe social. A més, cada estament urbà tenia preferència per un tipus de pa. Les classes populars consumien més pans negres, rossos i groguencs, mentre que el patriciat del municipi menjava sobretot pa blanc⁶²¹. Les famílies de la menestralia gastaven la meitat del seu pressupost diari en el consum de pa ros o elaborat amb blat comú⁶²². La meitat d'aquest

⁶¹⁶AMZ, Serie Libros de Cridas o pregones, PRE. 2, Cuadernillo 1, ff. 1v-3v; Cuadernillo 2, ff. 2r-3v; Cuadernillo 4, ff. 1r-3v. Aquest és el primer llibre de pregons saragossans però hi ha setze més, tots els baixmedievals amb aquestes crides.

⁶¹⁷ *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95-97.

⁶¹⁸ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 276.

⁶¹⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017, p. 385.

⁶²⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶²¹ *Ibidem*, *loc. cit.* El pa blanc era habitualment també el preferent a la taula dels nobles, elaborat com explica García Marsilla, amb un «forment de primera», *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc: alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 2010, p. 68; Recentment, el mateix autor estudia la taula de la reina de la Corona d'Aragó, consort de Martí l'Humà i d'origen aragonès, Maria de Luna, *vid.* «Food in the accounts of a travelling day: Maria de Luna queen of Aragon, in 1403», *Journal of Medieval History*, 44 (2018), pp. 569-594. La taula dels sobirans de la Corona d'Aragó també ha estat estudiada per Riera Melis, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 397-398.

⁶²² *Ibidem*, p. 391.

pressupost es materialitzava en la ració diària de pa, que oscil·lava entre els 400 i 700 grams per a la majoria de la població⁶²³.

Per consegüent, els grans, les farines i els pans són els productes més regulats per totes les magistratures municipals, inclosa la mostassaferia, vist que no hi ha carestia per falta de cebes, però sí de pa. En resum, el pa era l'aliment central de la població urbana. Com amb precisió explica i recorda un refrany mallorquí: “En casa que és treballa, mai falta pa, ni palla”. A més, era un dels aliments més fiscalitzats, des del cereal al pa⁶²⁴.

Gra, farina i pa es compraven al mercat municipal⁶²⁵. Cadascun tenia els seus propis espais a l'entramat urbà, i també els seus oficis especialitzats, com el flequer i el forner. A més, s'escollien oficials que s'encarregaven exclusivament del control i la fiscalització de cada un d'aquests aliments, apart del mostassà i el seu personal subaltern, com el mesurador i el mesurer. El més habitual entre les classes populars era la compra de gra per elaborar el pa de cada dia, mentre que l'elit local tendí a comprar el pa blanc al forn, com avui. Comprar farina per elaborar pa era car, tant pels professionals com per les dones que el feien a casa. El lloc de venda habitual de gra i farina era un establiment oficial⁶²⁶. Per acabar, és important explicar que els grans duren anys emmagatzemats a un lloc sec que tingui una humitat adient. En canvi, les farines, seguint les mateixes mesures de conservació dels àrids, duren un màxim de sis mesos, força menys que els grans.

Els grans

Quins són els cereals recollits als llibres del mostassà? El forment, l'ordi, la civada, el mill, l'espelta, el panís i la melca⁶²⁷. El forment inclou tres varietats principals: el blat candial, fort

⁶²³ *Ibidem*, p. 392.

⁶²⁴ *Ibidem*, pp. 371-380.

⁶²⁵ Hi havia eines especialitzades en el cultiu d'àrids com la civadera, eradores, erers i pales de ventar, *vid.* SOBRE L'UTILITATGE AGRARI, *vid.* SANCHO PLANAS, Marta, *Utilitatge agrari de la Catalunya medieval: segles X-XV*, Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Medieval, 1989 [tesi llicenciatura]; SANCHO PLANAS, Marta, «Utilitaje agrario en la Cataluña medieval: s. X-XV», dins *Jornadas Internacionales sobre Tecnología Agraria Tradicional* (coord. Pedro Manuel Berges Soriano), Salamanca, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos - Museo Nacional de del Pueblo Español, 1993, pp. 109-118. Els últims estudis d'utilitatge agrari s'han centrat en l'elaboració de vocabularis tradicionals de les eines del camp, *vid.* COLOMER LLOBERA, Antoni, *Eines i estris del camp: variant dialectal de Sineu*, Sineu, Ajuntament de Sineu - El Gall, 2006; MORERA FONTANET, Maria Teresa, *Vocabulari de les eines tradicionals del camp de Gandesa*, Gandesa, Ajuntament de Gandesa - Generalitat de Catalunya, 2011.

⁶²⁶ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 271.

⁶²⁷ Coincideix amb els que comenta Antoni Riera Melis com a cereals més comuns a la Corona a la baixa edat mitjana, *vid.* *Ibidem*, p. 21. Aquest part de la tesi, que inclou totes les competències sobre la venda d'aliments al mercat municipal ha estat revisada per la Dra. Maria Ángeles Pérez Samper, catedràtica d'Història Moderna

i comú. El blat candial era el de millor qualitat i s'usava per elaborar el pa blanc⁶²⁸. El patriciat ciutadà comprava habitualment dos tipus de gra candial: de xeixa (el d'espigues arestoses) i tosella (el d'espigues sense arestes)⁶²⁹. La majoria de la població urbana consumia forment fort, forment comú, ordi, mill, espelta i panís, però el forment fort i comú eren els preferits per elaborar pans ordinaris⁶³⁰. Dit això, en èpoques de penúries, aquests cereals es mesclaven amb sègol, ordi, civada, espelta, mill, panís i melca, situació que resultava en pans més foscos i integrals⁶³¹. Els pans elaborats amb varis grans s'anomenaven mestalls, mot provinent del llatí *mixtaliu*, (“cosa mesclada”)⁶³². També en períodes de fretura, els camperols més pobres consumien civada com a farinetes, i mill i panís també com a farinetes, sopes i purés⁶³³. En termes generals, sinó hi havia carestia, el sègol i l'ordi s'utilitzaven de farratge per a bòvids, èquids i porcs⁶³⁴.

La civada i l'espelta s'usaven per alimentar sobretot cavalls⁶³⁵. Especialment la civada era el cereal més recomanat pel consum equí. Els manuals de manescalia baixmedievals expliquen que el cavall cada dia «menjarà la sua porció de civada»⁶³⁶. Les ordenances situen la civada i l'ordi a devora la normativa sobre venda de cavalls i palla⁶³⁷. En canvi, mill i panís s'empraven per fornir d'aliment l'aviram⁶³⁸. Finalment, la melca era un cereal consumit preferentment per la població mudèjar valenciana⁶³⁹. A la melca se l'anomena a les fonts

a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, especialitzada en Història de l'alimentació moderna, a qui agraeixo el seu suport.

⁶²⁸ *Ibidem*, pp. 23-24.

⁶²⁹ CÀRCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del Consell municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la Ciutat de Barcelona (1301-1430)*, Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2007, [tesi doctoral], pp. 447-450.

⁶³⁰ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 23-24.

⁶³¹ Aquesta cereals són explicats pel professor Antoni Riera Melis, *vid. Ibidem*, pp. 24-30; Per a l'ús de l'espelta com cereal panificable, *vid. VERCHER LLETÍ, Salvador, L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzira i el seu terme (1370-1415)*, València, Universitat de València, 2017, [tesi doctoral], pp. 59-60.

⁶³¹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 22-30.

⁶³² *Ibidem*, pp. 22-30.

⁶³³ *Ibidem*, pp. 27-29.

⁶³⁴ VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzira*, pp. 59-60.

⁶³⁵ *Lo Cavall: tractat de manescalia del segle XV*, ed. Joan Gili, Oxford, Dolphin Book, 1985, pp. 29-30. .

⁶³⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁶³⁷ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 25, 27. S'han conservat nombroses ordenances municipals sobre l'ús de cereals pel consum animal, *vid. Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 306; A Vila-real i Morella la seva venda era al mateix lloc on es venia palla, respectivament *vid. Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 67; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 490-491.

⁶³⁸ *Ibidem*, p. 60.

⁶³⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 30; VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzira*, p. 62.

municipals com «dacsà», mot d'origen àrab que significa similar al mill, degut al paraescut físic de les espigues d'algunes varietats de melca i mill⁶⁴⁰.

Llocs de venda del gra porgat

El circuit normal de venda d'àrids passava sempre per les institucions públiques usades com mercats de gra: l'almodí, l'alfòndec o quartera, la bladeria, la botiga i la plaça de blat⁶⁴¹. L'ús més rellevant dels mercats de gra oficials era ser un antídote contra el malestar de la població en època de penúries, malgrat que la Corona i altres senyors jurisdiccionals se n'aprofitarien per detraure rendes, com el dret del pes reial⁶⁴². Per aquest motiu, les institucions de venda de cereals tenien tres objectius: servien per regular els preus i tenir reserves tant pel consum com per assegurar la sembra⁶⁴³. Com és lògic, tots els edificis de venda pública de cereal tenien un manteniment regular. Per exemple, a un inèdit llibre de clavari d'Alcúdia, que per raons desconegudes es conserva a l'arxiu diocesà de Mallorca, es cita a l'any 1382 la despesa d'una compra de vuit diners per una corda que serveix per pesar els sacs de la quartera de la vila⁶⁴⁴.

Es podia vendre gra fora de les institucions públiques? Sí, hi havia lliure comerç sempre que no hi hagués carestia. En aquest cas, hi havia llibertat perquè els proveïdors venguessin el gra directament als clients. També alguns importadors de gra contactaven amb els intermediaris fora de l'edifici públic de venda. En tots els casos, les vies alternatives reduïen costos i taxes addicionals, garantint preus més baixos als compradors⁶⁴⁵. El to de les relacions comercials a tots els casos depenia de la correlació vigent a cada moment entre l'oferta i la demanda. Cap taxació limitava els preus, cosa que garantia als importadors i redistribuidors uns marges de beneficis homologables als generats pel tràfic d'altres queviures àmpliament consumits. Al contrari, als períodes de carestia i fam les autoritats municipals, per tal d'evitar l'acaparament i l'especulació prohibien les exportacions i procuraven canalitzar tot el comerç dels cereals pel circuit principal, perquè era més fàcil de

⁶⁴⁰ CARABAZA BRAVO, Julia María, «Algunos arabismos en la traducción del Kitab fi Adab al-hisba de al-Saqati», dins *El saber en Al-Andalus. Textos y estudios, II* (eds. Julia María Carabaza Bravo - Aly Tawik Mohamed Essawy), Sevilla, Universidad de Sevilla, 1999, vol. 2, p. 30.

⁶⁴¹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 268. D'altra banda, l'ús dels mots bladeria, botiga i plaça del blat mostrarien la preemiència d'aquesta gramínia front a les altres.

⁶⁴² VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzira*, p. 78.

⁶⁴³ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, p. 253.

⁶⁴⁴ Arxiu diocesà de Mallorca, MSL/245, f. 41r.

⁶⁴⁵ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, p. 271.

controlar⁶⁴⁶. Jurats, consellers, paers i cònsols eren els oficials que compraven grans, especialment en temps de fretura, i ordenaven guardar-los als citats llocs públics⁶⁴⁷.

En les institucions públiques de venda d'àrids porgats es podia comprar a l'engròs, que era el més habitual, i a la menuda, que es realitzava en períodes de carestia o fam, quan s'obligava a que tota compra es fes mitjançant els mercats públics de gra⁶⁴⁸. Dit això, en temps sense escassetat d'àrids, les operacions concertades pels mercaders amb els intermediaris o amb consumidors solvents sols s'emprarien les mesures principals als espais de venda oficial, reservant-se les secundàries per a les botiges dels revenedors, d'on es proveïen setmanalment les famílies de les classes baixes que mancaven tant de recursos per efectuar compres molt grans de cereals, com d'espai per emmagatzemar-los⁶⁴⁹. En suma, tants els particulars com els mercaders tendien a comprar blat a l'engròs perquè aprofitarien els preus més baixos dels cereals per proveir-se. A més, es recorda que el consum diari de pa era de 400 i 700 grams, fet que implica una gran quantitat de gra necessitat per individu i família, situació que fa la compra a la menuda molt poc adient.

Els mercats públics de gra eren el primer punt de l'itinerari normal dels cereals intramurs, on confluien els carregaments d'aquest producte bàsic⁶⁵⁰. Hi havia una excepció: a les ciutats i viles grans s'emmagatzemaven primer a pallols, dipòsits originalment de palla (d'aquí el nom) i gra, que esdevingueren dipòsits públics. Aquestes infraestructures estaven sempre situades a devora l'edifici públic que funcionava com a mercat de gra⁶⁵¹. Els pallols no eren suficients a vegades, construint-se un magatzem, el porxo del mar, si estava prop del port i normalment dedicat als carregament de gra de procedència marítima, o del forment, si estava a prop de la plaça del blat⁶⁵². Tant pallols com els porxos s'emmagatzemava solament gra, es venia gra a l'edifici públic de mercat⁶⁵³. Dos eren els recipients usats als mercats de gra: l'oró, que era un cabàs més alt que ample, i el sac⁶⁵⁴. El sac era fàcilment transportable, en canvi, l'oró era més complicat degut a les seves

⁶⁴⁶ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 272.

⁶⁴⁷ VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzjira*, pp. 85-86; MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, pp. 253-256.

⁶⁴⁸ *Ibidem*, p. 272.

⁶⁴⁹ VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzjira*, p. 65.

⁶⁵⁰ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 268-271.

⁶⁵¹ *Ibidem*, p. 269.

⁶⁵² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁵⁴ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 106.

dimensions. Els orons no es pesaven, els sacs sí. A finals del segle XV, els sacs de cereals a Barcelona estaven segellats amb l'escut del municipi⁶⁵⁵.

Quan els gra en sacs o orons arribaven a l'edifici de venda, es col·locaven a unes estances o a un espai de magatzem, inventariant-se per un notari, el tipus de cereal, el nombre de sacs o orons i el nom del seu o dels seus propietaris⁶⁵⁶. Hi entraven homes, dones, ases i muls, que portaven els grans. Els animals accedien al local si estaven fermats amb un dogal, una corda per fermar les bísties⁶⁵⁷. A dins l'edifici exclusivament un oficial del municipi mesurava els sacs i es penava amb cinc sous fer-ho qualsevol altra persona⁶⁵⁸. Els sacs per a la venda eren distribuïts als espais de l'entrada del local, que solien ser unes porxadets. Allà hi havia penjada una romana de ferro. El sac era posat primer i després el pes, anomenat el piló. Un cop la vara on estava el piló estava completament horitzontal, és a dir, que el valor de la pesada era totalment equilibrat, es retirava el sac i es pregonava la seva venda, en cas que el propietari així ho volgués. Al final de la pesada també era cobrada l'exacció, que podia ser el dret de mesuratge, el pes del rei, la quartera o el dret de l'almodinatge⁶⁵⁹. Per mostrar que s'havia cobrat el impost, el sac es segellava⁶⁶⁰.

El mesurer era l'oficial més important de l'almodí, i el mesurador, de l'alfòndec. En ambdós casos, els oficis municipals vigilaven el correcte pes del sac seguint les mesures del padró. La tasca de mesurar els sacs era el que els hi donava nom. També s'encarregaven del correcte garbellament del gra ajudats per altres càrrecs, els porgadors, que, com senyala el seu nom, garbellaven els grans bruts. Altrament, es tenia cura de la qualitat dels àrids i de l'absència de mescles de grans a un mateix sac. Finalment, el mesurer i el mesurador revisaven la utilització dels objectes de metrologia locals⁶⁶¹. El blader era l'oficial més rellevant a la bladeria, i el botiguer, a la botiga del blat⁶⁶². Els dos càrrecs tenien

⁶⁵⁵ GILABERT BRUNIQUER, Esteve, *Rúbriques de Bruniquer*, vol. 4, p. 179.

⁶⁵⁶ *Real Pragmatica, sobre la bona administració del Almodí de la Ciutat de Valencia, y altres coses consernents y conferens al bon Auitnallament de aquella*, València, Gabriel Ribas, 1594, pp.1-23. Aquesta pragmática fou una recopilació de drets locals i generals valencians que daten del segle XIV i XV, i que foren modificats lleugerament per adaptar-se a les circumstàncies del segle XVI.

⁶⁵⁷ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 106.

⁶⁵⁸ *Ibidem*, p. 236.

⁶⁵⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 113-116, 371-380.

⁶⁶⁰ Com també ho estaven els pans, *vid. Ibidem*, p. 362. Per a un estudi sobre les impositcions dels aliments, tant dels grans com d'altres, *vid. CATEURA BENNÀSSER*, Pau, *Els impostos indirectes en el regne de Mallorca. Les impositcions sobre l'alimentació (segle XIV)*, El Tall, Palma de Mallorca, 2006.

⁶⁶¹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 268-272.

⁶⁶² Respectivament *vid.*, ROCA CABAU, Guillem, *Salubritat i salut pública a la Lleida baix medieval: la gestió dels espais públics, la pobresa i els hospitals*, Lleida, Universitat de Lleida, 2017, [tesi doctoral], p. 154; MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, pp. 254-255.

competències similars a les del mesurer i mesurador⁶⁶³. Aquestes magistratures municipals no podien associar-se amb cap comerciant de gra⁶⁶⁴. Sobre els salaris d'aquests oficials es tenen documentats en els dos primers casos. El mesurer cobrava un sou que oscil·lava entre les cinc i les quinze lliures anuals, xifra que sempre depenia de les quantitats que havia recaptat en concepte de dret de mesuratge⁶⁶⁵. Uns ingressos que també obtenia el mesurer era cobrant un diner per sac que s'hagués mesurat⁶⁶⁶. El mesurador sembla que cobrava de forma pareguda al mesurer, obtenint un sou d'una part dels ingressos de les exaccions indirectes sobre els grans⁶⁶⁷.

A les grans ciutats hi podia haver un carregador, que col·locava els sacs a les balances, i un corredor, que realitzava els pregons⁶⁶⁸. També hi havia un portaler o guardià de la porta de l'edifici, que vigilava l'entrada i sortida de queviures, era el representant dels jurats i el que donava la llicència de venda, en cas de no fer-ho els jurats o el consell⁶⁶⁹. A les viles i llocs més petits hi havia solament un oficial, mesurer, mesurador, blader o botiguer, que realitzava totes les tasques⁶⁷⁰. Les dones als grans municipis no podien fer cap tasca dins un edifici de venda de gra, baix pena de cinc sous de multa⁶⁷¹. Aquesta regulació respon que a vegades les dones de la família d'algun oficial li ajudaven en la seva feina.

Com s'ha comentat, la venda de grans es controlava especialment si hi havia carestia⁶⁷². A l'any 1326, els jurats ordenaren al mostassà d'Herbers Jussans què vetllés per a què cap veí o forà tragués gra de la vila sense la seva llicència, en cas de carestia⁶⁷³. Mentre que a la resta de lleis sobre els grans, les multes no arriben als deu sous, a Herbers treure aquests aliments il·legalment del poble al segle XIV, quan hi havia escassetat d'àrids, suposava una multa de seixanta sous⁶⁷⁴. Aquest tipus de multa era bastant habitual, i en algun cas, arribava a penes de 120 sous o 10 lliures⁶⁷⁵. A Palamós, s'establiren nombroses ordenances que tracten sobre

⁶⁶³ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁶⁴ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 270.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁶⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁶⁷ GARÍ PELLICER, Miquel Gabriel, «Notas introductorias sobre el almacenamiento de cereal de la administración en la Ciutat de Mallorca (circa 1580-1692)», *BSAL* (2013), p.166.

⁶⁶⁸ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 269.

⁶⁶⁹ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 59, 162, 171, 392, 410, 447, 457.

⁶⁷⁰ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, pp. 254-255.

⁶⁷¹ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 410.

⁶⁷² CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», pp. 328-329.

⁶⁷³ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 163.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁷⁵ La multa de 120 era a Cocentaina, *vid.* FERRAGUD DOMINGO, Carmel, *El naixement d'una vila rural valenciana: Cocentaina, 1245-1304*, València, Universitat de València, 2003, p. 167; La multa de 10 lliures era

la prohibició de la venda o transport de gra i farina fora de la vila, quan aquesta patia una carestia⁶⁷⁶. Finalment, el governador de Mallorca ordenà treure a l'any 1434 blat de Felanitx, però el mostassà de la vila s'oposà, degut a què el municipi patia una carestia⁶⁷⁷.

Com s'ha vist, cap edifici públic de venda de gra era competència de la mostassaferia⁶⁷⁸. L'espai de venda dels grans que controlaven aquests magistrats municipals eren les places del blat. La plaça se la coneixia habitualment com plaça del blat, del forment o de la Quartera. El nom de plaça de la Quartera indica que hi havia un alfòndec, on es venien els grans. Les places de blat es situaven normalment a prop de la casa de la universitat. A Barcelona, hi havia al segle XIV dos places per vendre grans: la «Plaça del Blat d'amunt», situada al lloc on avui hi ha la plaça de l'Àngel, a la vora de l'ajuntament, i la «Plaça del Blat d'Avall», que estava al port⁶⁷⁹. En ambdues places, hi havia uns porxos per a tenir el gra a cobert. El porxo de la Plaça del blat d'Avall era el més monumental i estava considerat una de les belleses de la ciutat⁶⁸⁰. Els consellers a l'any 1447 li comentaven al rei Alfons el Magnànim: «una de les gran noblees de la ciutat és el porxo del Forment, prop la mar, obert e palés»⁶⁸¹. Altrament, a Igualada el mostassà ordenava que tot tipus de grans com «forment, ordí, mestall, spelta, mill, panís» fossin obligatòriament «posades o descarregades en la plaça del blat; e aquí, de aquí avant, se venguen»⁶⁸². Finalment, a Tarragona els grans es venien a la Plaça de la Quartera⁶⁸³.

l'imposada a Lleida, *vid.* LLADONOSA, Josep, *Història de Lleida*, Lleida, Francesc Camps Calmet, vol. 2, 1975, p. 275.

⁶⁷⁶ Arxiu Històric de Girona, Fons notariais de Palamós, Pa 599, f. 114r. A partir d'ara, s'usarà per a aquest arxiu l'acrònim AHG. A Palamós, vaig comptar amb l'ajuda de Gabriel Martín, historiador local de Palamós, qui amablement em senyalà nombroses referències de la mostassaferia que havia trobat sobre aquesta població als arxius catalans.

⁶⁷⁷ XAMENA FIOL, Pere - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx*, Felanitx, Ajuntament de Felanitx, vol. 1. 1975, p. 159.

⁶⁷⁸ Malgrat que no és un edifici de venda, sinó que es repartia pa de franc és important esmentar les almoines, institucions urbanes d'assistència baixmedievales presents a nombrosos municipis arreu de la Corona d'Aragó. Les almoines eren llocs on regularment es donava pa als pobres. Els indigents eren avisats del lliurament de pa amb el toc d'una campaneta, *vid.* LLUCH BRAMON, Rosa, «Alimentar els pobres de la ciutat: els cas de l'Almoina de Girona (segles XIII-XV)», *L'assistència a l'edat mitjana* (ed. Flocel Sabaté), Lleida, Pagès editors, 2017, pp. 81-97.

⁶⁷⁹ MUTGÉ VIVES, Josefa, Josefa, *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*, Barcelona, CSIC, 2004, p. 247.

⁶⁸⁰ DURAN SANPERE, Agustí, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973, vol. 2, p. 426.

⁶⁸¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁸² *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 41.

⁶⁸³ Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona, P008529, f. 3r. A partir d'ara, s'utilitzarà l'acrònim AHCT per a aquest arxiu. Molta de la documentació de Tarragona em fou facilitada pel Dr. Eduard Juncosa Bonet, a qui agraeixo la seva ajuda. Per a una història d'aquesta històrica i cèntrica plaça tarragonina, *vid.* JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, *Història de la ciutat de Tarragona*, Tarragona, Cossetània, 2006, p. 58. Hi ha una transcripció de les ordenances dels fomers, *vid.* MATEU IBARS, Josefina - MATEU IBARS, Maria Dolores, *Colecció paleogràfica de la Corona de Aragó: siglos IX-XVIII, [Volumen I], Texto y transcripciones*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991. També hi ha la transcripció sencera d'aquesta font, *vid.* *Ordinacions i crides de la*



Figura 29. Imatge actual de l'almodí de València, edifici millor conservat actualment usat com mercat públic de gra. Imatge amb llicència *creative commons*.

A l'any 1450, els jurats de València qualificaven d'*aedes sacra*, de temple sagrat, l'almodí de la seva ciutat: «lo dit almodí és casa pròpia del senyor rey, hedificada a ús e servey públich per sustentació de humana natura e, per consegüent, és aedes sacra en la qual tots los forments e viures deuen ésser salvus e segurs»⁶⁸⁴. Per tant, tant els porxos del forment de Barcelona com l'almodí de València consituïen edificis que representaven el bon govern de la ciutat, la seva riquesa i prosperitat. No hi ha altra aliment al mercat urbà que tingué un lloc assignat per a la venda d'una bellesa, d'una qualitat i d'una importància monumental com l'almodí o el porxo del forment. En conclusió, amb l'arquitectura les autoritats municipals ressaltaren els productes alimentaris més importants pel bon govern urbà: el gra, la farina i el pa.

Ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII), 1. Col·lecció de documents de l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona, ed. Joaquim Icart, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1982, p. 65-68. S'ha preferit consultar el manuscrit directament degut a que Joaquim Icart no senyala amb notes quan les frases o paraules han sigut ttxades o borrades del manuscrit, com passa al foli 7v, o si hi ha presència d'altra mà al text, com succeix al foli 14r. o si ha presència de signes de lectura, com al foli 1r. Finalment, per a una història del municipi de Tarragona a la baixa edat mitjana, *vid. JUNCOSA BONET, Eduard, Estructura y dinàmicas de poder en el señorío de Tarragona: creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona, CSIC, 2015.

⁶⁸⁴ *Epistolari de la València medieval*, vol. 1, pp. 174-175.

Els venedors de gra

Fariners, flequers, forners, hostalers, tenders, arrovers i particulars proveïen de gra al nucli urbà⁶⁸⁵. En general, els venedors s'abastien als diversos espais oficials o a altres llocs i eren alhora transformadors del gra i redistribuïdors al detall⁶⁸⁶. Els únics productors i venedors al mateix temps eren els pagesos. Venia gra exclusivament qui era oficialment venedor de gra, que eren els citats ciutadans. Per això, els bastaixos i les seves famílies ho tenien prohibit⁶⁸⁷. Per raons de conservació i de preu era més habitual que els venedors comprassin gra que no farina, degut a què el cereal durava més i tenia inclòs al preu menys impostos indirectes que la farina.

Les lleis municipals també dictaven que tot venedor de gra havia de passar uns controls de qualitat als edificis i espais pensats com a mercats de gra, i pagar alguns impostos indirectes abans de vendre els seus productes⁶⁸⁸. Riera Melis⁶⁸⁹ explica que, almenys al territori de Catalunya, els cereals panificables i la farina es convertiren, en dos aliments bàsics gravats per dues menes de fiscalitat: la reial, a través del dret de la quartera i de la lleuda de la farina, i la municipal, mitjançant les imposicions anomenades del forment i de la farina.

Els venedors de gra passaven al control de la mostassaferia quan començaven la venda a les places del blat⁶⁹⁰. La magistratura vetllava perquè, la mesura permesa, la quartera, l'almud, la barcella, el mig almud, entre altres, fos l'adient, és a dir, que complís totes les mesures establertes pel padró municipal. Un cop complia les mesures i havia passat l'afinament per part de l'oficial, es segellava⁶⁹¹. Hi havia dos modalitats d'escut per al segell. Una opció era estampar l'escut del mostassà, que canviava a cada magistratura. L'altra opció pel

⁶⁸⁵ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 271.

⁶⁸⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁶⁸⁷ AHCT, P008529, f. 3r.

⁶⁸⁸ Hi ha moltes exaccions relacionades amb el gra, com la *lleuda*, el *passatge* i el *mesuratge*, *vid. Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*, <http://www.imf.csic.es/index.php/fuentes-documentales/fuentes-documentales-gcfm>

⁶⁸⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 372.

⁶⁹⁰ El professor Antoni Riera Melis cita a hostalers, tenders, «arrovers», fariners, flequers i forners, *vid. Ibidem*, p. 271.

⁶⁹¹ Una ordenança molt clara sobre aquesta temàtica es troba dins el llibre del mostassà de Solsona i data de l'any 1434. Aquesta llei solsonenca recull com els inspectors del mercat ordenaren a tot venedor de gra de la vila «a qui serà atrobada punyera o altra mesura de blat, sens senyal de creu, o de cort, que mostaçaff puxe penre aquella per sua, e aquell de qui serà pac de ban sinc sous», *vid. CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328. La punyera era una antiga mesura de grans dels Pirineus i la quartera era la mesura local, vid. Col·lecció diplomàtica del Monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona: segles X-XV*, ed. Antoni Bach, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1987, p. 133. La quartera es va utilitzar fins el segle XX, trobant multes per blat no taxat de més de 1000 pesetes, *vid. BACH, Antoni, Retalls d'una sotana*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1997, p. 91.

segellament era utilitzar l'escut de la universitat o el del senyor jurisdiccional, institucions que podien ser les destinatàries dels ingressos de les exaccions vinculades al mesuratge⁶⁹². En ambdós casos, el segell era gran i s'observava a simple vista, col·locant-se sempre a un lloc visible del pes o de la mesura.

El segell estava fabricat amb ferro. El segellament era la marca amb el ferro candent, amb un estil semblant a les marques del bestiar, encara avui usades, per conèixer al seu propietari⁶⁹³. Imma Ollich⁶⁹⁴, en la seva excavació a Santa Creu de Rodes, va documentar diverses mesures d'àrids usades pels venedors locals, totes amb l'estampat del mateix segell, que és el del mostassà. Un exemple molt comú de frau sobre aquesta temàtica és el recollit a una font municipal de Sineu de l'any 1438, que descriu com el mostassà del poble multà a Joan Ros, veí de Sineu, perquè tenia un almud a la seva parada del mercat que no tenia el segell de la magistratura⁶⁹⁵.

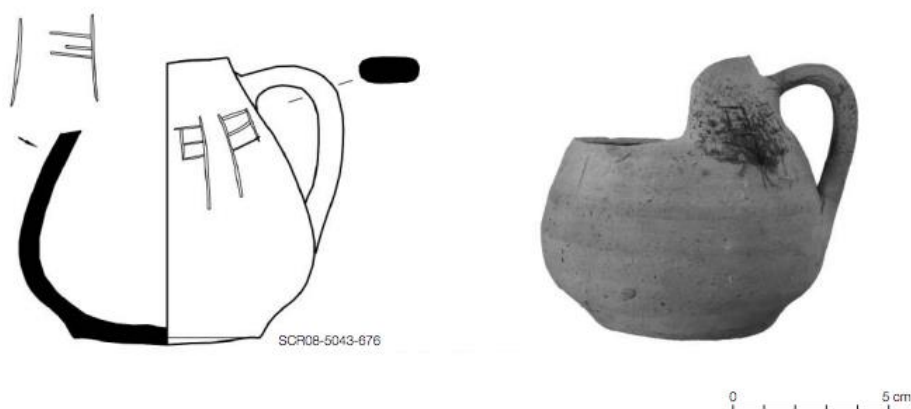


Figura 30. Imatge d'una mesura d'àrids segellada per un mostassà, MATARÓ PLADELASALA, Montserrat - OLLICH, Imma - PUIG GRIESENBERGER, Anna Maria, «Unes mesures de ceràmica», pp. 90-99.

D'altra banda, existí una regulació sobre els recipients, les mesures de venda de gra⁶⁹⁶. Tots aquests recipients havien d'estar oberts i a la vista, posant-se amb ordre «al sol», és a dir,

⁶⁹² CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

⁶⁹³ A Barcelona al segle XIV, s'ha documentat un d'aquests segells, *vid.* BAJET ROYO, Montserrat, «Polícia de mercat a l'època medieval», p. 142.

⁶⁹⁴ MATARÓ PLADELASALA, Montserrat - OLLICH, Imma - PUIG GRIESENBERGER, Anna Maria, «Unes mesures de ceràmica trobades a Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)», *Arqueologia Medieval* 6-7 (2010-2012), pp. 90-99.

⁶⁹⁵ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, Sineu, Ajuntament de Sineu, 1995, p. 256.

⁶⁹⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1v.

sense amagar sacs de gra a la rebotiga, pagant cinc sous qui no complís la normativa⁶⁹⁷. Els venedors de gra sempre havien de ser veïns. Els esclaus solament traginaven els sacs del seu amo fins el molí, i sinó ho feien honradament el mostassà solia castigar-los amb assots⁶⁹⁸.

El transport dels sacs d'àrids es realitzava amb barca si hi havia riu o la mar a prop⁶⁹⁹. Si el transport era terrestre, els sacs eren portats a l'albarda d'ases i muls⁷⁰⁰. Un cop al municipi, era el bastaix que transportava el sac carregant-lo a l'esquena⁷⁰¹. Al mercat, els sacs havien d'estar oberts per poder veure i tocar el producte. Els sacs es posaven al terra i s'havien d'ordenar segons el tipus de gra⁷⁰². No es podien mesclar grans de cap manera, i de fer-ho, el mostassà imposava una multa que variava segons les lleis de cada municipi⁷⁰³.

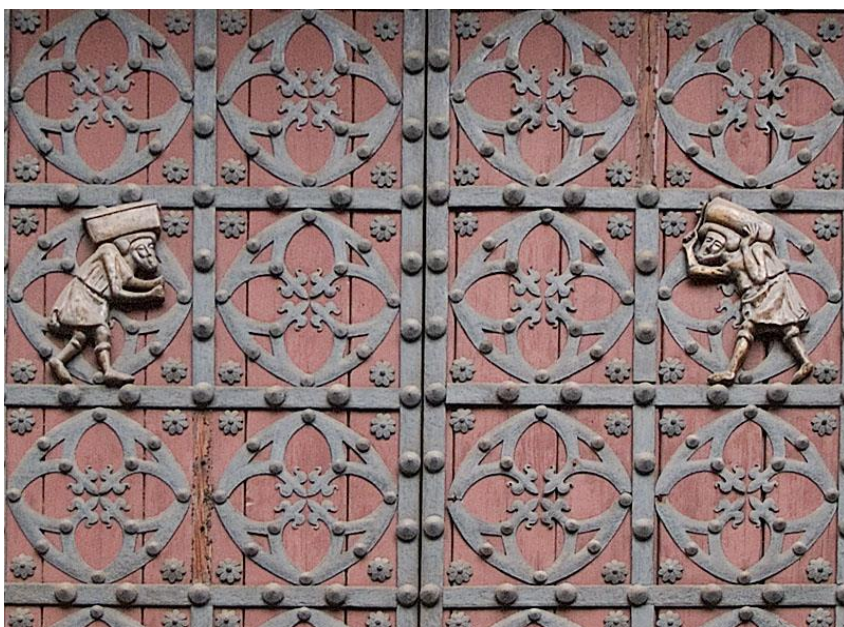


Figura 31. Bastaixos portant sacs. Representacions d'aquests treballadors a les portes de l'entrada principal de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona. Imatge amb llicència *creative commons*.

⁶⁹⁷ *Ibidem, loc. cit.*

⁶⁹⁸ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 99.

⁶⁹⁹ *Ibidem, loc. cit.*

⁷⁰⁰ *Ibidem, loc. cit.* L'albarda era una tela gruixuda que es situava damunt del llom de l'animal. L'albarda es fixava amb unes peces que es fermaven a la panxa (la cingla), al pit (pitral), i a les anques (la tafarra). Damunt les albardes es posaven les sàrries. Les sàrries eren recipients d'espert o de fulla de palma llargs que es penjaven damunt els muls o ases pel transport de tot tipus de queviures, i després, al descarregar-los es posaven a terra.

⁷⁰¹ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 100.

⁷⁰² *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 60 i ss.

⁷⁰³ *El Llibre de la Cadena de Reus: règim jurídic de la vila en l'Edat Mitjana*, ed. Josep Maria Guix Sugranyes, Reus, Asociación de Estudios Reusenses, 1963, vol. 2, p. 44; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 345; *El Llibre de Costums, Privilegis i Ordinacions de la ciutat de Balaguer*, p. 205.

Els venedors, com a qualsevol altre producte, podien cridar el preu que tenien, no obstant, no el podien ni pujar ni baixar, baix penes solien arribar als 200 sous⁷⁰⁴. Els comerciants de gra havien d'estar a les porxades de les places, no al seu centre, per evitar que, en cas de plogués, el gra es mullés.

Al centre de la «Plaça del Blat d'amunt» de Barcelona es venien exclusivament llegums i formatges⁷⁰⁵. Al mig d'aquesta plaça hi havia una font i els obrers de la ciutat posaven unes fites de fusta o de pedra per marcar l'espai que tenien aquests venedors al voltant de la font per vendre⁷⁰⁶. A Tarragona, enmig de la plaça de la Quartera es venien habitualment tots els «llegums, fruytes»⁷⁰⁷. A les places, els revenedors de gra i les seves famílies tenien vedada tota activitat comercial, especialment per la pujada, a vegades indiscriminada, dels preus dels àrids⁷⁰⁸. Finalment, les autoritats vetllaven normalment perquè tothom pogués comprar el gra per a la seva família, pel seu consum diari. Dos exemples en un context de carestia: a Alzira a mitjans segle XV, s'establí que tot veí tingués dret a comprar regularment un cafic de forment al mercat⁷⁰⁹. Altra cas fou el dels jurats de Sineu a l'any 1416, que compraren gra per a la vila, perquè els pobres poguessin accedir al vital aliment⁷¹⁰.

La farina

La farina es venia habitualment dins la Casa del Pes i a la Farneria⁷¹¹. La Casa del pes sorgí per evitar els nombrosos fraus amb el gra i la farina per part dels moliners i traginers, qui aprofitaren a vegades les crisis de subsistències als mercats alimentaris urbans per enriquir-se, en detriment de la resta dels veïns⁷¹². Aquest nou edifici suposà una millora en el control del mercat municipal i permeté vetllar per un proveïment de gra i farina més organitzat per a la població. La Casa del Pes es creà mitjançant privilegis al llarg dels segles XIV i XV a les principals viles i ciutats de la Corona d'Aragó⁷¹³. Així era el funcionament de la institució a Barcelona:

⁷⁰⁴ MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo y vida*, p. 248.

⁷⁰⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 95.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁰⁷ AHCT, P008529, f. 3v.

⁷⁰⁸ *Ibidem*, ff. 3-6.

⁷⁰⁹ *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, ed. Aureliano Lairón Pla, València, Universitat de València, 2001, p. 140.

⁷¹⁰ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle xv)*, p. 253.

⁷¹¹ *Ibidem*, p. 179. Aquestes dues institucions no es comprenen sense l'augment de molins fariners al llarg de l'època feudal i a la baixa edat mitjana, *vid.* SOLER SALA, Maria, *Els Espais d'intercanvi*, vol. 3, pp. 4-149.

⁷¹² CÁCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del consell municipal en l'aprovisionament cereal·ler*, p. 241.

⁷¹³ *Ibidem*, p. 240.

“Les primeres ordinacions que es generen en relació a la Casa del Pes tenen a veure amb la motivació principal de la seva creació, és a dir, fer un control exhaustiu del pes del gra, mitjançant una doble pesada de les partides transportades per part dels traginers, abans i després de la mòlta del gra. Així, els traginers que aportessin gra als molins a partir d’aquell moment, havien de passar primer per la casa del pes i fer pesar el gra per les persones escollides. Després els traginers podien anar al molí i un cop mòlt el gra, haurien de tornar a passar per tal de pesar la farina resultant. També s’especificava que dels pesadors, almenys haguessin d’estar dues persones permanentment a la casa, els quals havien de pesar tot el gra que els hi fos aportat, i a continuació preparar una escriptura on s’indicava el pes del gra, el tipus de gra, el nom del seu propietari, el nom de la persona qui el transporti (traginer, missatge o altre persona) i el nom del molí on l’anirà a moldre. Un cop anotades aquestes dades, el sac havia de ser lligat i posar el segell de la casa del pes, per tal que el traginer transportés el gra segellat al molí on l’havia d’aportar. Un cop al molí, el moliner havia de comprovar que el segell estava intacte i que no sa’havia tocat res. A continuació el moliner havia de moldre el gra i després de lligar novament el sac i posar en la lligadura el segell qui li hagués estat entregat per part de la ciutat. Tot seguit el traginer o persona que transportés el gra havia de tornar a la casa del pes, on le pesador reconeixeria el segell del moliner i pesaria el gra. Després de la segona pesada, s’esperava que el gra seguís pesant el mateix que a la primera, excepte en una lliura i els pesadors tornaven a anotar el pes, en aquest cas de la farina, per tal que es pogués fer evident si es pes resultant era equivalent al pes del gra obtingut en la primera pesada”.⁷¹⁴

Qualsevol anomalia dins el procés de fabricació de farina era fortament multada amb penes de 200 sous⁷¹⁵. Afegeix Riera Melis⁷¹⁶ que el client desconfiat no deixaria mai de comprovar, abans del començament de la mòlta, que el recipient estava en bon estat i no deixava escolar part de la farina, i un cop finalitzada, no hi quedava gens. Per tant, el client tendiria a estar present al llarg del procés de compra i venda de cereal i farina. La desconfiança en els moliners era una constant, com recorda la dita “de moliner canviaràs, però de lladre no t’escaparàs”.

Fins ara, no hi havia notícia de cap inventari dels objectes guardats a una Casa del Pes. A Tarragona, s’ha localitzat un inventari inèdit d’aquest edifici públic, redactat a l’any 1550⁷¹⁷. Malgrat que aquest document és d’època moderna ajuda a fer-se una idea molt aproximada de com devia ser aquest edifici públic a l’edat mitjana. El més important, com esmenta ja el títol de la institució, és pesar la farina, i per això, hi ha diversos pesos i una balança romana gran, la qual tenia un únic propòsit: pesar «dos sachs». La romana estaria penjada al sostre amb un ganxo de ferro. La barra llarga era part de la romana i també seria de ferro, permetent penjar els tres pesos de pedra, que tenien anells per poder ser col·locats al braç curt de la barra. El torn amb les cordes i bagues s’usava per aixecar els sacs. Les cordes

⁷¹⁴ *Ibidem*, p. 242.

⁷¹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷¹⁶ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 333- 334.

⁷¹⁷ AHCT, P008554, f. 7r.

s'usaven per a aixecar el sac pròpiament i la baga per lligar-lo, per això es menciona després de les bagues l'anell, és a dir, un cèrcol de metall per mantenir lligada la corda i el ganxo. Les rampes que es mencionen del molí d'alt i del molí de baix, indica l'origen de la farina, ja que no hi havia molins dins o a prop de la Casa. Hi havia un molí en la part alta de la ciutat i un altre a la part baixa. El primer molí era conegut popularment com el molí gran i l'altre més petit, se l'anomenava el molinet⁷¹⁸.

A devora els objectes per pesar es troben objectes per guardar la farina, com un cabàs i una capsa. El cabàs s'elaborava amb espart o fulles de palma. Si dins fiques farina, en cas de què el teixit del recipient no estigui ben cosit, es perd producte. Un dels principals motius per redactar aquest inventari era saber l'estat de les peces. Aquest cabàs devia ser una de les peces que es comprovava amb cura el seu estat.

La «casseta», feta de ferro, tindria la mateixa funció que el cabàs, però segurament sols s'utilitzaria per a la mòlta baixa. Al ser aquest recipient d'un material més compacte que el cabàs, el recipient seria més segur per guardar la farina de millor qualitat. A més, el cabàs i la «casseta» tenien una corda de cànem a les manetes per penjar-los quan no s'usaven per dipositar la farina. D'altra banda, les àmfores serien més petites que les antigues romanes i de vidre. Allà s'hi posava la farina i permetia veure a primera vista si s'havia mòlt bé. És interessant destacar l'arener, que podria ser dos objectes: primer, un recipient amb arena per assecar la tinta, objecte que demostraria que s'elaboraven els albarans per part dels oficials abans explicats; segon, un sedaç per colar, filtrar la farina. Per acabar, la porta de la casa tenia un pany, i per donar major seguretat, es posava una balda.

Pel que fa a la farneria, solament es documenta a Barcelona. Era una botiga, propietat de la monarquia, on es cobrava una exacció del dret sobre el pes de la farina. Aquesta exacció era la lleuda de la farina i s'arrendava junt amb els molins reials de Barcelona⁷¹⁹. Estava situada a la vora del Palau Major, a la plaça del Rei⁷²⁰. Aquí també es podia vendre la farina al menut a la població, degut a què Riera Melis⁷²¹ hi documenta pesos i mesures per vendre de forma minorista. Finalment, la venda de farina era especialment vigilada en temps de

⁷¹⁸ RECASENS COMES, Josep Maria, *El Municipi i El Govern Municipal de La Ciutat de Tarragona: Segles XVI i XVII*, Tarragona, Arola, 1998, p. 271.

⁷¹⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 179.

⁷²⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷²¹ *Ibidem*, p. 372.

carestia⁷²². També es venia farina a la menuda, pel consum familiar, a botigues de fariners, d'arrovers i a hostals, segons les costums municipals de cada població⁷²³.

El pa

Riera Melis⁷²⁴ explica que durant els segles XIV i XV, les crisis reiterades d'aliments obligaren a les autoritats locals, entre elles el mostassà, a accentuar el control sobre el pes i la qualitat del pa, en comparació a les centúries anteriors. El control consistia, entre altres actuacions, en vetllar perquè el preu del gra condicionés el pes i la qualitat del pa, però no incidís en el preu del pa que comprava el consumidor, degut a què aquest era fix. Quin era aquest preu fix? Un diner per uns pans unitat de cada una de les diverses modalitats qualitatives, el pes dels quals depenia de la cotització del cereal amb el que estaven elaborats. Els manuscrits del mostassà recullen ordenances de pans rodons de tres tipus: pans blancs, els més cars i de blat candial; pans rossos, els més populars fets de forment fort i comú; i pans mestalls, elaborats amb distints tipus de grans, més integrals que els altres dos, més barats i consumits en època de fam o carestia preferentment⁷²⁵. El pa candial també és anomenat a vegades als llibres del mostassà «moflet» o «mollet» perquè era tou com una galta (*moflete* en castellà)⁷²⁶.

Tota professió vinculada al món del pa, i especialment la dels flequers i forners, necessitava llicència del mostassà o d'altres autoritats per vendre⁷²⁷. El mostassà tenia inclús la potestat a les grans ciutats d'assistir a les reunions de les associacions laborals dels forners i flequers⁷²⁸.

Encara que en aquest apartat, per raons organitzatives, es separen els oficis de flequers i forners, és important esmentar que hi havia forners pastadors de pa. Les lleis locals recullen que hi havia forners que pastaven pa, producte que venien al mateix forn, i que era una

⁷²² *Establiments municipals del Maestrat*, p. 326.

⁷²³ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 340.

⁷²⁴ *Ibidem*, p. 368.

⁷²⁵ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 244; *Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 107; *El "Llibre del mustaçaf" de la ciutat d'Alacant*, p. 96.

⁷²⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷²⁷ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 162-163. Sobre les professions del pa es llegí una tesi doctoral a l'any 2017 a la Universitat de les Illes Balears, on estudiava el gremi de forners de Ciutat de Mallorca als segles XVI i XVII, *vid.* GARÍ PELLICER, Miquel Gabriel, *El abastecimiento de pan en la Ciutat de Mallorca en los siglos XVI y XVII*, Universitat de les Illes Balears, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, 2017, [tesi doctoral].

⁷²⁸ FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Ordenanzas y otros documentos complementarios relativos a las Corporaciones de oficio en el Reino de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1997, p. 144.

altre font d'ingressos⁷²⁹. Hi podia haver un nombre il·limitat de fleques però no de forns, que eren normalment concessions reials⁷³⁰. Els veïns eren els que primer compraven pa, mentre que els mercaders podien anar a comprar a mig matí, a l'hora tèrcia, en cas de que la despesa no fos pel seu consum propi⁷³¹.

La fleca

Els grans s'havien de dur a moldre si es volien panificar. Els traginers, els moliners i marits eren els encarregats de portar els grans al molí, juntament amb els esclaus i ases, per obtenir la farina per l'elaboració del pa fet a casa⁷³². Aquest aliment era consumit a les taules de les classes urbanes populars com a part de sopes en forma de llesques que absorbien el brou, si la llesca era gruixada, o com element per fer-ho espès, si la llesca era fina⁷³³. També es consumia com a cullera per ajudar a menjar plats de brou. Moltes famílies dels municipis optaren des de l'any 1100 per encarregar l'elaboració del pa diari a un professional: el flequer⁷³⁴. Aquest ofici va depurar les tècniques d'elaboració de pa que les dones, mares, filles i esclaves de les llars duïen segles perfeccionant, obtenint un pa de millor qualitat⁷³⁵.

⁷²⁹ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 103.

⁷³⁰ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 187. A Barcelona, la concessió de forns a la baixa edat mitjana ha estat estudiada per Pere Ortí Gost, *vid.* ORTÍ GOST, Pere, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2001, pp. 222-244.

⁷³¹ MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna. Libro delle ordinanze dei Consellers della Città di Cagliari (1346-1603)*, Cagliari, Banco di Sardegna, 2007, vol. 5, p. 21.

⁷³² Eren elles les que s'encarregaven de tot el referent a la cuina de la llar, *vid.* VINYOLES VIDAL, Teresa, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1976, pp. 34-35. Antoni Riera comenta que les dones tant al camp com a la ciutat pastaven setmanalment, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 186, nota 836.

⁷³³ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 411.

⁷³⁴ *Ibidem*, p. 185.

⁷³⁵ *Ibidem*, p. 186, nota 836.



Figura 32. Dona mallorquina llesca pa per fer sopa. Fotografia de la dècada dels anys 40. Imatge cedida per Fotografías Antiguas de Mallorca (FAM).

Si les tradicionals artesanes eren les dones, no sorprèn que elles siguin majoria en l'ofici⁷³⁶. Les flequeres adquirien diàriament els cereals, els portaven a moldre al molí, escolaven i emmagatzemen la farina en els sacs, pastaven una estreta gamma de pans tradicionals, els portaven a coure, i finalment, els venien a la plaça⁷³⁷. Qui era l'encarregat de coure el pa? El forner, professió que exercien els homes. La producció consegüentment tenia dues fases distingibles per el gènere: una inicial femenina, la fleca, i una final masculina, el forn⁷³⁸. És possible que aquesta separació estigui relacionada amb tabús. Riera Melis⁷³⁹ comenta que els homes ostentaven l'ofici que aportava més beneficis i amb una menor competència, perquè el nombre de forns era limitat, com s'ha esmentat prèviament. En contraposició, les flequeres ostentaven un ofici poc remunerat i força pitjor valorat que el forner.

⁷³⁶ *Ibidem*, p. 185.

⁷³⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷³⁸ *Ibidem*, p. 186. Al camp també existia una divisió de les tasques agrícoles per gènere. Les poques dades que ofereixen les fonts dificulta saber totes les feines que al món rural feien les dones amb les homes i quines exclusivament elles, *vid.* FURIÓ, Antoni, «Entre la complémentarité et la dépendance: rôle économique et travail des femmes et des enfants dans le monde rural valencien au bas Moyen Âge», *Médiévales*, 30 (1996), pp. 23-24.

⁷³⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 185.

Un episodi que mostra la separació per gèneres dels oficis del pa l'ofereix un document de l'any 1261, on Jaume I donà permís a les monges de Santa Clara de Barcelona per construir un forn de pa⁷⁴⁰. Aquesta comunitat monàstica al·legava que era molt pobre i que necessitava una botiga per proveir-se de pa, que estigués dins el seu recinte però construint-se evitant el contacte entre l'home, únic gènere que feia de forner, i elles. La pobresa al·legada sembla, en certa mesura, un engany perquè les monges construïren el forn, però no solament per autoabastir-se, sinó que també obriren un portalet al forn per vendre al carrer⁷⁴¹. Els pans venuts al portalet no pagarien moltes de les exaccions del circuit oficial de grans, farines i pans, al no haver de passar per tot el circuit d'adquisició i venda d'aquests productes. Per tant, el forn de les monges franciscanes proporcionava alhora aliments pel autoconsum i ingressos pel monestir.

L'elaboració del pa era un tema que preocupava molt a les autoritats. Els quatre passos per la fabricació de pa, la mescla, el repòs, l'enfornament i el refredament estaven codificats. La mescla s'havia de fer amb farina passada amb dos sedaços de seda o lli, depenent del tipus de pa⁷⁴². Si era un pa blanc, la malla del drap havia de ser estreta, i si era un pa més groguenc, la malla era intermèdia⁷⁴³. L'ús del drap respon a que la massa del pa blanc s'havia d'elaborar amb una farina més refinada que la del pa més integral. L'aigua emprada per a tota mescla era de la font pública més neta⁷⁴⁴. Sinó s'elaborava seguint cada pas, el mostassà multava a l'artesà⁷⁴⁵. A més, el magistrat municipal multava severament per mesclar tipus de grans de diverses qualitats i per ficar altres productes dins el pa⁷⁴⁶. Un cas habitual era ficar ciurons i faves dins el pa de forment en temps de carestia⁷⁴⁷. El pa de farina de ciurons o de faves era prou similar en color i textura a la del blat comú, i per això, era fàcil cometre el frau. L'estafa, lògicament, es descobria al tastar el pa, notant la diferència notable de gust entre els ciurons i el blat comú. Finalment, tant els flequers com els fornors pastadors tenien l'obligació d'estar ben proveïts de grans, de farina i de pa i, en cas contrari, eren penalitzats pel mostassà⁷⁴⁸.

⁷⁴⁰ *Ibidem*, p. 187, nota 840.

⁷⁴¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁴² *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 18.

⁷⁴³ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 194.

⁷⁴⁴ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 18.

⁷⁴⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁴⁶ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, pp. 113-116; *Llibre de la Mostaçateria: ordinations de la Vila d'Igualada*, pp. 6-7.

⁷⁴⁷ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 113.

⁷⁴⁸ CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 2v.

Hi havia molt frau a l'hora de pesar la pasta. El pes de la pasta era marcat pel mostassà. En cas de no complir amb el pes, el pa era tornat a les flaqueres, multant-se per peça entre dos i tres sous⁷⁴⁹. Finalment, no es podia elaborar cap pasta que tingués un aspecte lleig, és a dir, que estèticament tota pasta havia de tenir un color, una textura agradable a la vista⁷⁵⁰.

La mescla de grans era habitual i estava fortament penalitzada, sobretot en els pans de més qualitat, els blancs⁷⁵¹. També alguns forners especialment bruts introduïen grava i arena als pans. Quan succeïa això, es parlava que hi havia «crusca» al mastegar el pa⁷⁵². La «crusca» feia referència al renou, com si d'un cop fos, que feien els materials no alimentaris al xocar amb les dents⁷⁵³. Els ciutadans es queixen molt per aquesta pràctica antihigienica. A Barcelona, com que s'havia pastat el pa amb arena i pedretes, alguns veïns declararen que no el «podien menjar bé»⁷⁵⁴. En aquests casos, quan el pa era defectuós, el mostassà ho donava als pobres, a l'hospital o el cremava, segons el que establien les ordenances de cada municipi, a més d'imposar un ban al venedor fraudulent, on la quantitat de la multa depenia de la quantitat de pa “cruscat”⁷⁵⁵.

Al final del període de repòs de la massa i abans de ficar-la al forn, era essencial marcar el pa amb una senyal, pròpia de cada fleca o forn⁷⁵⁶. Marcant el producte, el mostassà sabia de qui era el pa i si complia amb el pes correcte⁷⁵⁷. El pa probablement es marcava enmig de la peça, que era el mateix lloc on es beneïa, i sinó es feia, es multava amb cinc sous⁷⁵⁸.

Les ordenances deixen clar quan a la població sols treballaven flequeres i forners o exercien ambdós sexes dins la fleca⁷⁵⁹. Les flaqueres s'encarregaven del que era més important, com l'elaboració de pa blanc i el pesatge dels pans. El flequer pastava la resta de masses, tasca

⁷⁴⁹ AHCT, P008529, f. 2r; MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, p. 87. *Llibres de bans de Tàrraga. Segle XIV*, ed. Josep Xavier Muntané Santiveri, Tàrraga, Arxiu Comarcal de l'Urgell, 2014, p. 70. Fou el propi personal, especialment Carles Quevedo, arxiver de l'Arxiu Comarcal de l'Urgell, que a més d'informar-me dels fonts municipals de mostassaferia baixmedievals de l'arxiu, m'enviaren informació sobre aquesta publicació. Els hi agraeixo la seva ajuda.

⁷⁵⁰ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1v.

⁷⁵¹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 115.

⁷⁵² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁵³ DCVB, *s.v.* “crusca”

⁷⁵⁴ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 116.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*; *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 18.

⁷⁵⁶ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 14.

⁷⁵⁷ COMELLAS SOLÉ, Jordi, *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona: aproximació a la societat urbana catalana baixmedieval*, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 1992, vol. 2, p. 112.

⁷⁵⁸ AHCT, P008529, f. 1r-v. Per a una descripció del contingut de la font, *vid.* CORTIELLA ODENA, Francesc, *Una ciutat catalana*, p. 106.

⁷⁵⁹ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 326.

que compartia a més amb la flequera⁷⁶⁰. Aquesta distribució laboral per gènere era la més habitual als municipis de la Corona d'Aragó⁷⁶¹.



Figura 33. Flequeres fent pa, Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, *Tacuinum sanitatis*, f. 43v. Imatge amb llicència *creative commons*.

⁷⁶⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁶¹ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 14-16; *València urbana medieval*, p. 325.



Figura 34. Imatge ideal d'un forn baixmedieval on s'aprecia la divisió de tasques per gèneres. El mestre forner és l'únic que toca la seva pala per enforar i usa el forn. Els aprenents reparteixen el pa i ajuden a fer el pa. La dona del forner està allunyada de la pala, de les ferramentes del seu home, dedicant-se a vendre, com mostra el pa que porta amb les dues mans que mira cap a la porta, Bibliothèque municipale de Lyon, ms 514, f. 6v. Imatge amb llicència *creative commons*.

Els fornors

Les flequeres portaven la pasta al forn, envoltant-la amb una tela. Sinó es feia, es posava una multa d'un o dos sous⁷⁶². Hi havia dos tipus de tela per portar la pasta: la tovalla de cotó o lli, que era usada pel pa blanc, i el manil de llana, usada pels altres pans. Els últims passos per a l'elaboració de pa eren, com s'ha comentat abans, habitualment tasca d'homes. Les ordenances prohibeixen inclús tocar objectes d'ús masculí a la dona, com «la pala del forner»⁷⁶³. Les penes per incompliment d'aquesta normativa era comunament menys de tres sous⁷⁶⁴. Fins a temps molts recents, encara hi havia moltes normes dels objectes que podien tocar o no les dones. La botiga era l'espai de la dona i l'obrador de l'home, i cap objecte d'obrador podia ser tocat per una dona, i si ho feia, portava mala fortuna⁷⁶⁵.

⁷⁶² AHCT, P008529, f. 1v.

⁷⁶³ *Llibre de la Mostaçferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 70.

⁷⁶⁴ AHCT, P008529, f. 1v.

⁷⁶⁵ Agraïxo aquesta informació a Toni Valls, director de l'Escola de Flequers de Barcelona.

Una feina important era l'obtenció de llenya suficient per encendre el forn. La llenya era molt perillosa als llocs, viles i ciutats de la Corona d'Aragó. Força llars estaven construïdes amb fusta, excepte els forns que sempre havien de ser de pedra⁷⁶⁶. La construcció dels forns amb materials no inflamables ajudava a prevenir incendis⁷⁶⁷. Dit això, les fonts citen nombroses botiges conegudes popularment el Forn Cremat, com per exemple, un de Ciutat de Mallorca conegut almenys des del segle XV, que senyalarien sonades catàstrofes en l'imaginari col·lectiu causades per l'expansió de flames incontrolades⁷⁶⁸.

Durant la jornada els professionals del pa realitzaven normalment una o dos enfornades. La primera era de amb les primeres llums del matí, abans de les vuit, i l'altra més endavant. En ambdues ocasions, s'assegurava que el forn tingués una temperatura d'uns 250°C⁷⁶⁹. En cas de realitzar una tercera fornada era necessari més combustible de l'habitual. En resum, tots els oficis vinculats al pa tenien, com avui, uns horaris llargs i iniciaven prest la seva jornada.

El forner, un aprenent de forner o un veí que arrodonia els seus ingressos adquiria llenya suficient per a una jornada⁷⁷⁰. Portaven a dins el nucli urbà les càrregues de llenya necessàries per a la fornada del dia, col·locant-la a botiga lluny de la boca del forn i de la xemeneia⁷⁷¹. Els professionals del pa tenien també un llenyer fora dels murs de la població com a reserva de combustible⁷⁷². Un cop el forner acabava la seva feina havia d'agranar el forn, imposant el mostassà una multa de cinc sous sinó ho feia⁷⁷³. Tant la localització extramurs del llenyer com escombrar el forn tenien un denominador comú: evitar incendis. Els munts de troncs podien prendre foc fàcilment i les cendres contenien caliu. D'altra banda, agranar la botiga era també per raons higièniques.

L'abastament constant de llenya era obligatori. La llenya havia de ser seca i variada, estelles per poder començar el foc i troncs grossos per fer cendres. Es col·locaven ordenadament a un munt a prop de la porta del forn. Sinó es complia cada pas, es pagaven normalment tres

⁷⁶⁶ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 186-187.

⁷⁶⁷ *Ibidem*, p. 186.

⁷⁶⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria, «Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)», dins *XI Jornada Onomàstica i Toponímia* (coords. Hermínia Planisi Gili i Margalida Roselló Gaià), Palma, Universitat de les Illes Balears, 2004, p. 169.

⁷⁶⁹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 363.

⁷⁷⁰ Sobre els mestres forners i els seus aprenents, *vid.* GARÍ PELLICER, Miquel Gabriel, «El gremio de horneros y el monopolio de la cocción de pan en la Ciutat de Mallorca (1476-1597)», *BSAL* (2012), p. 94. Per l'abastament de llenya, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 350.

⁷⁷¹ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 359.

⁷⁷² *Ibidem*, p. 187.

⁷⁷³ *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta*, pp. 52-53.

sous⁷⁷⁴. La llenya era lògicament el combustible del forn. Certa quantitat d'aquesta llenya, que el forner estava obligat a tenir, tenia un ús particular. Quan un mostassà revisava un forn i trobava que aquest lloc no estava suficientment calent per a una bona cocció dels aliments, ordenava al forner ficar aquesta llenya de “reserva”, per obtenir la temperatura òptima per a l'elaboració, especialment, dels pans i coques⁷⁷⁵.

Al forn es compraven dos tipus de pans: els pans que duïen els veïns per enfornar, on el forner cobrava un impost en espècia, (quedar-se un pa de cada vint per exemple), o els pans que duïen les flequeres. En el cas de les flequeres, el pa passava tots els controls del mostassà, tant en el pes, la qualitat i el preu, que era un diner pel pa unitat, com abans s'ha esmentat. Altrament, el pa que portaven les dones, mares, filles o serventes al forner, era un pa casolà i variava diàriament de pes, mesura, tipus de gra, entre altres aspectes. El pa de les flequeres incloïa al preu tots els impostos indirectes del circuit oficial de venda de pa, inserits en el seu procés d'elaboració, des del gra a la farina, a l'elaboració de les peces a la fleca i al forn. En canvi, el pa casolà es fiscalitzava menys: es pagava en espècia al forner, com s'ha descrit abans, i per les exaccions en la compra de gra i/o farina.

Com s'ha esmentat prèviament, abans d'entrar al forn, el pa es beneïa⁷⁷⁶. Dins el forn no solament es ficava pa, sinó també carns, peixos i dolços. Hi havia un ordre molt estricte de com s'organitzaven els aliments al forn. Un cas paradigmàtic és Montblanc. El mostassà de la vila castigava a tot aquell que cuinés muslets a la banda del pa⁷⁷⁷. Els forns es dividien en dos parts: la part de la carn i el peix i la part del pa i les coques. No es podien mesclar els productes, cadascú tenia el seu espai. Les raons, a més d'organitzatives, eren per evitar que les greixoneres (cassoles) amb carn i peix esquitxessin el pa i les coques. El més normal seria que a cada enforxada el moment de més calor fos per fer pa. Posteriorment, es ficarien al final de la cocció del pa, la resta de productes⁷⁷⁸. Abans d'aquesta enforxada de greixoneres i dolços que aprofitava la calor acumulada al forn, el professional del pa per aconseguir els graus adients per a la bona cocció dels aliments, faria el que a Mallorca s'anomena encara el refaifai, una foguerada amb troncs primets.

⁷⁷⁴ *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)*, p. 43.

⁷⁷⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁷⁷⁶ *El llibre del mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, ed. Maria Antònia Cano Ivorra, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert - Diputació provincial d'Alacant-Ajuntament d'Elx, 1995, p. 50.

⁷⁷⁷ CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI)*, f. 2v.

⁷⁷⁸ Agraïixo aquesta informació a Toni Valls, director de l'Escola de Flequers de Barcelona.

Dins la part del pa (la part dreta del forn) les coques anaven a devora la boca del forn i els pans més al fons⁷⁷⁹. Les coques dels forners es feien més aviat que el pa, per això, es possarien més aprop de la boca. Altrament, les cassoles de carn i peix anirien segons el criteri del forner i no tenien cap normativa al respecte, perquè no feia falta⁷⁸⁰.

El pa havia d'estar ben cuit i tenir el pes correcte per a la venda⁷⁸¹. La cocció depèn, entre altres coses, de la qualitat tècnica del forn per coure homogèniament el pa. El punt en què el pa estava perfecte era quan l'aspecte es resumia en l'expressió «bé cuit e assahonat»⁷⁸². És a dir, que tant el procés realitzat a la fleca com al forn s'havia realitzat correctament. A més, hi havia una preocupació estètica. No es podia donar al comprador un pa massa cremat o sense la seva forma adequada, pagant-se dos sous per un pa lleig⁷⁸³.

Dins el forn s'elaborava pa i no s'hi permetia cap activitat laboral apart o complementària ni al forner, ni especialment, a la dona del forner⁷⁸⁴. Les mullers que estaven al forn o a la fleca tampoc podien tenir contacte amb la pasta o amb el pa sortit del forn si esplugaven les puces i els polls, mesura higiènica raonable per part de les autoritats, ja que aquests invertebrats hematòfags poden transmetre malalties infeccioses⁷⁸⁵. Tampoc podien teixir ni filar res, baix pena de cinc sous⁷⁸⁶. Les dones, simplement amb l'elaboració de teixits cercaven altres fonts d'ingressos o la fabricació de roba per a les seves famílies⁷⁸⁷.

⁷⁷⁹ *Ibidem, loc. cit.*

⁷⁸⁰ Agraïxo aquesta informació a Toni Valls, director de l'Escola de Flequers de Barcelona.

⁷⁸¹ *Llibre dels mostaçafos de Juneda*, p. 18; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 16, 123-124; *València urbana medieval*, p. 182.

⁷⁸² COMELLAS SOLÉ, Jordi, *El Llibre del Mostaçaf*, p. 116; AHCT, P008529, f. 7v.

⁷⁸³ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers: 1418-1452*, Granollers, Junta d'Estudis Històrics, 1932, p. 12; CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 2r.

⁷⁸⁴ SEGURA VALLS, Joan, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, 1984, p. 247.

⁷⁸⁵ *Ibidem, loc. cit.*

⁷⁸⁶ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 11.

⁷⁸⁷ La Dra. Teresa Vinyoles documenta moltes dones catalanes durant la baixa edat mitjana i al segle XVI que filaven i teixien, fet que demostra que les dues activitats estaven tradicionalment vinculades a les dones als últims segles de l'edat mitjana, *vid. VINYOLES VIDAL, Teresa, «Dones protagonistes de relacions i convivències en el pas de l'edat mitjana al renaixement», Pedralbes, 23 (2003), pp. 324-332. També Anna Gironella Delgà i la Dra. M^a Elisa Varela-Rodríguez al seu estudi sobre les vides de Beatri Ros i Àngela Benet Tolsà de Ripoll, ambdues membres de la baixa noblesa valenciana, documenten com cosien i brodaven a una sala petita de casa seva que tenia una finestra que donava a l'hort, *vid. GIRONELLA DELGÀ, Anna - VARELA-RODRÍGUEZ, María Elisa, «Entre madre e hijas: Beatriu Ros y Àngela Benet Tolsà de Ripoll» dins Vidas de mujeres del Renacimiento* (coord. Blanca Garí), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008, p. 145.*



Figura 35. Dona gallega fila a la porta de casa seva. Fotografia dels anys 50. Imatge amb llicència *creative commons*.

El pa es venia a peces, no a pes. Només el pesador del mostassà o altra oficial amb tasques similars comprovava el pes, no el comprador. Els fraus al pesar eren molt abundants. El més comú era modificar la balança perquè el seu pes inicial no fos 0 quilos sinó 0.5 quilos o 0.3 quilos, per exemple, estafant així al client⁷⁸⁸. Les multes per aquest frau eren habitualment de cinc sous, a més, en els casos més greus, s'afegia la pèrdua total del pa de la mateixa fornada⁷⁸⁹. El pa ofert al comprador, per llei, s'havia de col·locar amb cura damunt unes taules, estant perseguida la seva venda al terra o damunt una estora. Aquesta normativa volia evitar que s'embrutés el pa o que se'l mengessin els animals⁷⁹⁰. Normalment, damunt les taules el pa es ficava a coves de forn, fet de vímets, com els antics coves de forn mallorquins, que tenien uns 25 cm d'alçada i quatre pams d'ample⁷⁹¹.

⁷⁸⁸ *Ibidem*, p. 120.

⁷⁸⁹ *Ibidem*, p. 116; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 15; *Libre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 7.

⁷⁹⁰ *El Libre del Mostaçaf de Barcelona*, p. 116.

⁷⁹¹ DCVB, *s.v.* "cove".



Figura 36. Dones venen al mercat local de Muros (A Coruña) amb recipients similars als antics coves. Fotografia de premsa a l'any 1924 per Ruth Matilde Anderson. Imatge amb llicència *creative commons*.

El pa i el gra també es podia comprar als revenedors, els quals incrementaven el preu⁷⁹². Els revenedors no tenien normalment un espai establert per a la venda, però sí tenien alguns llocs prohibits per fer la feina. No podien vendre al mateix lloc que ho feien ni els venedors de pa ni de gra, i havien de localitzar-se fàcilment⁷⁹³. Barcelona era especialment precisa en la política de localització ràpida dels revenedors. Al segon manuscrit del mostassà de la ciutat, es detalla que els revenedors als coves i als altres recipients per vendre portarien, per llei, com element fàcilment identificador del seu treball una «bandereta ab les armes de la dita ciutat»⁷⁹⁴.

A vegades, els hostalers oferien pa als seus clients, que elaborava normalment la muller de l'hostaler. La idea d'aquest negoci familiar, fortament perseguida pels mostassàs, era oferir normalment pa, carn rostida, embotits, ous i vi negre o blanc. Acompanyant aquesta taula, hi hauria prostitutes, que treballaven soles o amb un alcavot o eren esclaves (captives) del propi hostaler, qui oferien als clients converses picants i/o relacions sexuals⁷⁹⁵. Tots aquests serveis, excepte el vi, solien estar prohibits en els espais d'oci urbà⁷⁹⁶.

⁷⁹² *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, p. 119.

⁷⁹³ *Ibidem*, vol.3, p. 269.

⁷⁹⁴ *Ibidem*, p. 270.

⁷⁹⁵ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 15; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 210; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 61.

⁷⁹⁶ CANO IVORRA, Maria Antònia, *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 236; AMVI, ms. 16. 44, f. 12v; *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 58.

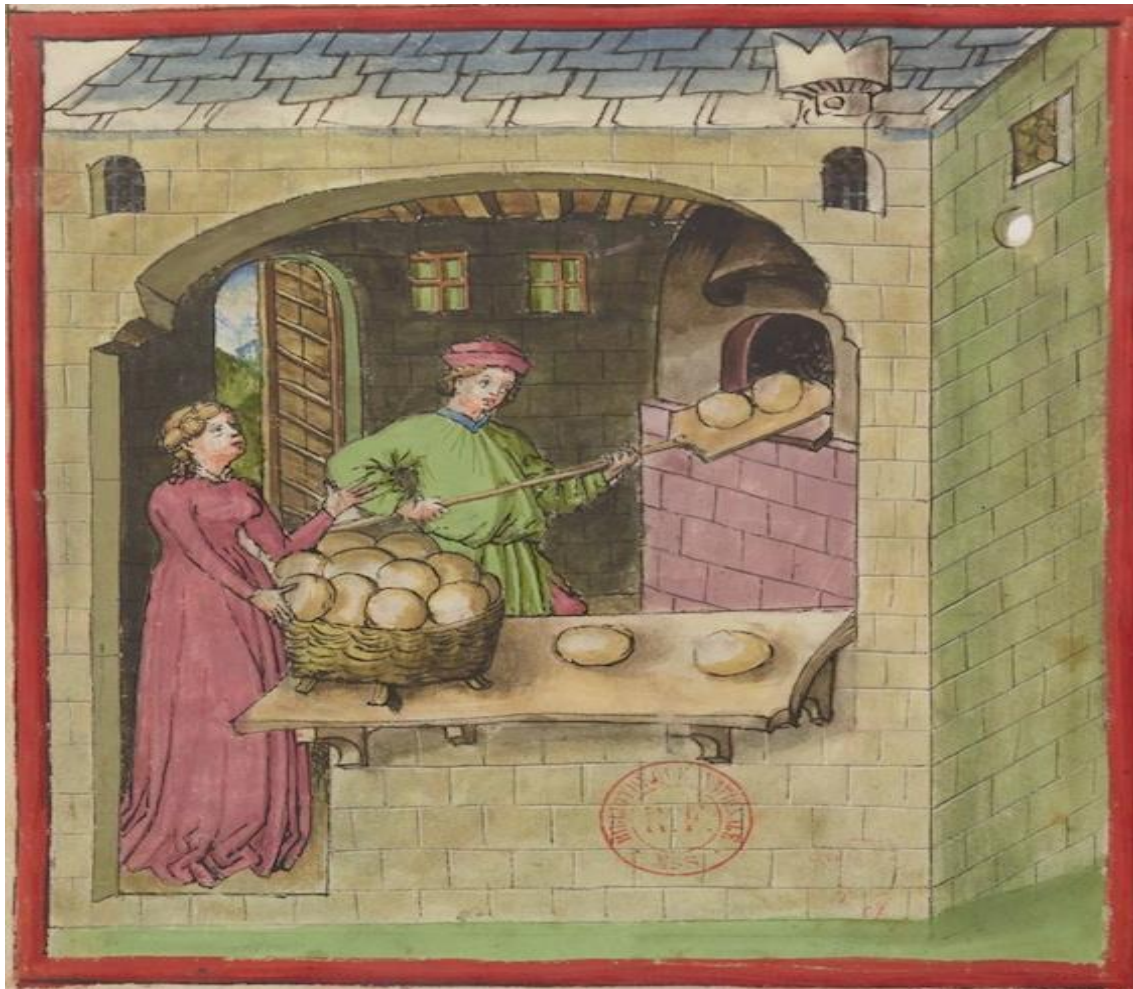


Figura 37. Forner venent pa. La dona no fa cap tasca laboral que no sigui vendre el pa, no toca la pala del forner. S'aprecia un cove de pa damunt la taula, baix i ample, com els antics covos mallorquins. Bibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, f. 61r. Imatge amb llicència *creative commons*.

La carn

La carn era un dels aliments més preuats a la baixa edat mitjana⁷⁹⁷. Preferible al peix, la seva presència continua marcava un estatus econòmic elevat. És un queviure força perible passat determinat temps, tot depenent de la temperatura. Els mètodes de conservació més habituals recollits als llibres de mostassà són l'asseccament i el salaó. Es poden establir tres tipus de carn regulada als llibres del mostassà: de ramaderia, que era competència dels carnisers, de caça, venuda normalment pels caçadors, i d'animals de corral, que podia vendre qualsevol veí. Els caçadors i els veïns la venien exclusivament fresca, mentre que els carnisers comercialitzaven el producte fresc i salat. Els carnisers, com els forners, havien de ser homes. Tallar carns per part de dones era una pràctica multada amb cinc sous⁷⁹⁸. Les dones durant la menstruació segreguen sang, líquid vist des de Galè com font de malalties, especialment en contacte amb els aliments⁷⁹⁹. Aquest seria un de les motius que explicaria perquè les dones no agafaven els ganivets de la carnisseria.

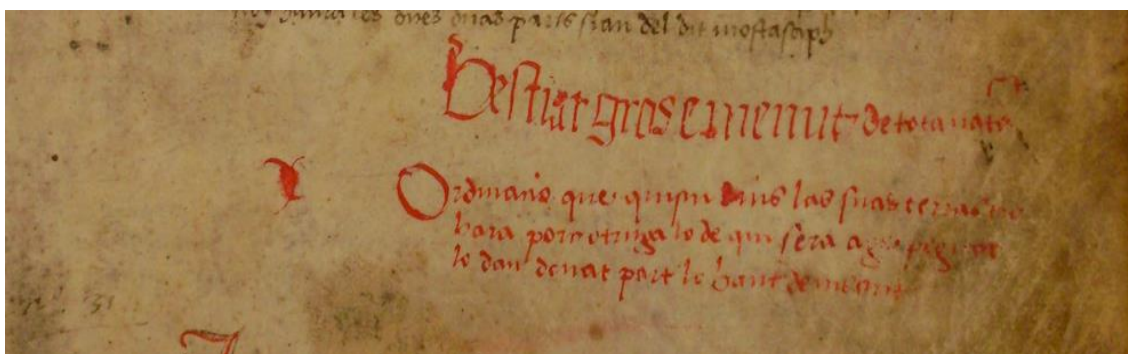


Figura 38. Detall del manuscrit inèdit del mostassà de Vic on comencen les ordenances de la carn, *vid.* AMVI, 16.44, f. 6r.

⁷⁹⁷ L'aprovisionament de carn a la Barcelona medieval ha estat estudiada per Ramon Banegas, *vid.* BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, Facultat de Geografia i Història, 2008, 2 vols, [tesis doctoral]. La lectura d'aquest treball ha servit per comprendre com des dels ramats fins a la carnisseria s'abastia carn a Barcelona. A l'any 2012 i 2016 edità i reedità la seva tesi doctoral, i en ambdós casos, no aportà canvis significatius en la relació de la mostassaferia amb el mercat de la carn, *vid.* BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *Europa carnívora: comprar y comer carne en el mundo urbano bajomedieval*, Gijón, Trea, 2012; BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *Sangre, dinero y poder: el negocio de la carne en la Barcelona bajomedieval*, Lleida, Editorial Milenio, 2016. A aquest treball s'usa a aquesta tesi doctoral perquè les dues versions modernes d'aquests treball no transcriuen i citen al text tantes fonts primàries com a la tesi. D'altra banda, i sense dubte, la carn era l'aliment preferit dels nobles. De fet, Juan Vicente García Marsilla defineix els ducs reials de Gandia no com mers consumidors, sinó com «devoradors de carn», *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc. Alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 2010, p. 41.

⁷⁹⁸ *Llibre de ordenacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 28.

⁷⁹⁹ En aquest llibre es parla, entre altres temes, de model de procreació i dels seus tabús relacionats, *vid.* CADORET, Ana, «El nen, signe de pluralitat», dins *Antropologia del parentiu* (eds. Xavier Roigé - Adela García - Mireia Mascarell), Barcelona, Icaria, 1998, pp. 79-96.

Carn de ramaderia

Aquesta carn inclou el bestiar gros i menut. El gros és el bou i la vaca, i el menut, el porc, la truja, el cabró, la cabra, l'ovella i el moltó. El bestiar pasturava en ramats per llocs permesos pels governs municipals, situació que causava sovint problemes amb els agricultors locals⁸⁰⁰. El porc era l'únic que no pasturava sinó que paixia per boscos, especialment per rouredes i alzinars, o s'estabulava a solls⁸⁰¹. Com recorda un vell refrany mallorquí: “per l'agost treu els porcs del bosc i tanca'ls al soll”.

La carn de ramaderia era la més regulada i fiscalitzada. El bestiar es guardava normalment a corrals a prop de la ciutat i exclusivament a través de camins públics arribava a les portes de la murada. Al llindar de la porta hi havia els portalers que separaven els animals vius per espècies i cobraven un impost indirecte, el cabeçatge, per cada exemplar que entrés per ser sacrificat. Més endavant, els ramats anaven per les principals vies cap als escorxadors, on es sacrificaven⁸⁰². A les grans ciutats hi havia escorxadors mentre que a les viles i llocs el més habitual eren carnisseries on també es sacrificava⁸⁰³. A més, la carnisseria, que consistia en una o diverses taules, era cada any arrendada amb la possibilitat que un o varis carnisseres arrendessin una mateixa taula⁸⁰⁴. L'arrendament de la imposició de la carn consistia en una taxa a la compra de la carn, taxa que en un primer moment pagava el carnisser i després li abonava al consumidor⁸⁰⁵.

⁸⁰⁰ Aquesta situació ha estat estudiada a Barcelona i al delta del Llobregat durant els segles XIV i XV, respectivament *vid.* BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona*, vol. 1, pp. 110-130; FERNÁNDEZ TRABAL, Josep, «Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictos per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 10 (1989), pp. 189-220.

⁸⁰¹ ALTISENT, Agustí, *Les granges de Poblet al segle XV. Assaig d'Història Agrària d'unes granges cistercenques catalanes*, Barcelona, IEC, 1972, p. 99. L'ús de rouredes i alzinars per alimentar el bestiar porcí està documentat a Catalunya des del segle X, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «La ramaderia pagesa als comtats catalans (segles IX-XI)», *Estudis d'Història Agrària* 17 (2004), p. 753, nota 9. L'estabulació de porcs era un tema habitualment regulat a les ordenances municipals baixmedievales, *vid.* VENY Joan - MASSIP, Àngels, *Scripta mallorquina*, Barcelona, IEC, 2013, vol. 1, p. 92; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 122; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 94.

⁸⁰² BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona*, vol. 1, pp. 171-194.

⁸⁰³ Barcelona tenia diversos escorxadors als segles XIV i XV, *vid.* Íbidem, pp.185-195; als mateixos segles, a Sineu solament es trobava una carnisseria, *vid.* MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisi de la vila de Sineu (segle XV)*, pp. 271-272. Al barri valencià de La Xerea s'han documentat les probables localitzacions arqueològiques d'unes carnisseries baixmedievales, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente - LÓPEZ GILA, María Dolores - ROSSELLÓ, Miquel, «Localització d'unes possibles carnisseries medievals al barri de La Xerea (València)», *Qulayra*, 2 (2006), pp. 113-138.

⁸⁰⁴ Íbidem, p. 271; VERCHER LLETÍ, Salvador, *L'abastiment municipal de cereals i carns a la vila d'Alzira i el seu terme (1370-1415)*, p. 286.

⁸⁰⁵ BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona*, vol. 1, p. 273.

Ordenances generals sobre la carn de ramaderia

Un cop el bestiar s'havia sacrificat correctament, es prepara per a la seva venda⁸⁰⁶. Hi havia unes normes generals per a totes les carns. Aquesta normativa es posa normalment al principi de les ordenances relatives a la carn⁸⁰⁷. Com a element més clarificador, s'utilitza el manual inèdit del mostassà de Vic perquè és molt ric en ordenances generals de la carn, comparant-se el seu contingut amb altres recopilacions de drets locals. A Vic, si un carnisser no tenia les seves balances i pesos correctament afinats amb el segell municipal pagava cinquanta sous per cada vegada que estafava al client⁸⁰⁸. No estava permès vendre carn morta naturalment, sinó sacrificada⁸⁰⁹. A més, no es podia tallar carn malalta, magra o groga, i de fer-ho, les autoritats ordenaven que es llencés la carn i es multés al venedor amb cinquanta sous⁸¹⁰. Per acabar, la carn es venia a la carnisseria, el lloc oficial de venda⁸¹¹.

Ronyons, fetges i cors especialment eren inflats dins l'obrador, i posteriorment, col·locats a les taules. La multa per inflar òrgans era la pèrdua de tot el producte que es venia aquell dia⁸¹². També era perseguida la venda d'una carn per un altra, i el pesar la carn amb els tendons i ossos, baix pena de seixanta sous⁸¹³. D'altra banda, no es podia comerciar cap tipus de carn sense llicència del mostassà o d'altres oficials municipals⁸¹⁴. Aquests delictes eren, junt amb alguns referits als grans, a les farines i els pans, els més penats de les fonts de la mostassaferia, fet que demostra el prestigi de la carn sobre el peix i la rellevància dels cereals panificables i els seus derivats⁸¹⁵.

⁸⁰⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 186.

⁸⁰⁷ Com succeeix al llibre de mostassà de Vic, de Solsona i d'Alacant, respectivament *vid.* AMVI, ms. 16.44, f. 4v; CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», pp. 319-320; CABANES, María Luisa, *El "Llibre del mustaçaf"*, pp. 107-113.

⁸⁰⁸ AMVI, ms. 16.44, f. 4v. A Barcelona eren vint sous, *vid.* *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, p. 133. A Igualada eren cinc sous, *vid.* *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, pp. 16-17; a Montblanc eren vint sous, *vid.* CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 6r.

⁸⁰⁹ AMVI, ms. 16.44, f. 4v.

⁸¹⁰ *Ibidem*, f. 5r; També es troben ordenances similars, *vid.* *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 18; AMGI, Fons de l'Ajuntament de Girona, *Llibre del mostassaf*, RG 17490, f. 18v; *El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2, pp. 53-54.

⁸¹¹ *El "Llibre del mustaçaf"*, p. 106; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 12; BAULIES CORTAL, Jordi, *Granollers*, Barcelona, Selecta, 1965, p. 101; XAMENA FIOL, Pere - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx*, vol. 1, pp. 100-102; ROSSELLÓ VAQUER Ramon - VIDAL OLLERS, Joan, VAQUER, Onofre, *Història de Campos*, Campos, Imprenta Roig, 1977, pp. 97-99; VICIANO NAVARRO, Pau, *Regir la cosa pública: Proboms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV - XV)*, València, Publicacions Universitat de València, 2011, p. 121.

⁸¹² AMVI, ms. 16.44, f. 5v.

⁸¹³ *Ibidem*, f. 6v; Un altre exemple es localitza dins el llibre del mostassà d'Igualada, *vid.* *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 17; a Montblanc es pagaven seixanta sous per aquest frau, *vid.* CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 5r.

⁸¹⁴ CANO IVORRA, María Antònia, *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 191.

⁸¹⁵ Fet estretament relacionat amb el gran nombre de lleis sobre pa i carn que hi ha a aquests llibres de mostassaferia, en relació a altres productes al mercat urbà, com s'ha pogut veure al capítol 3.

La carn salada no es podia mai mullar, s'havia de vendre «exuta e secha» i tenia un preu fix durant tot l'any⁸¹⁶. Els dos embotits més repetits a les fonts del mostassà són: la botifarra i la llonganissa, de les quals es sap que es venien senceres⁸¹⁷. Aquests menjars eren de porc o de truja. Tota la cansalada porcina era coneguda popularment amb el nom de bacó⁸¹⁸. Hi havia un lloc a algunes ciutats on vendre carn salada, la triperia, on s'hi venien budells i embotits⁸¹⁹.

L'embotit tenia prestigi i no es considerava part del menjar ambulat. L'oficial municipal no ostentava competències sobre aquest menjar, poc apreciat per la població i relegat als veïns més pobres i humils. A la Corona d'Aragó, la venda ambulat tenia com a plat típic el «malcuynat», un pudent brou de greix i les pitjors part dels animals bullides⁸²⁰. El nom poc desitjable prové de l'olor potent i desagradable que emanava l'olla amb la recepta. De fet, estava prohibida la seva elaboració als bordells i era un plat consumit preferentment per mariners als carrers propers als ports⁸²¹.

La carnisseria tenia una taula o taules de fusta per vendre. La taula solia fer-se de pi blanc, d'ullastre o d'alsina, fustes a l'abast i resistents front a altres més delicades com la del taronger o l'ametller⁸²². Cada animal tenia preferentment la seva taula. A la vora es trobava el piló per tallar amb els ganivets més grans, ja que els ganivets més petits s'usaven sols damunt la taula. El piló es feia de pi blanc degut a que resisteix molt bé els cops del ganivet i no s'estella. No estellar la fusta és important ja que poden entrar restes d'aquest material a la carn. Al piló es feien servir els ganivets de fulla ampla com els tallants, peladores de porcs i ganivets per castrar cabrons. A la taula s'usaven els ganivets de fulla estreta d'ofici i els de desossar. Per tant, al piló es tallaven les peces més complicades i amb més tendons i ossos, mentre que a la taula s'ultimaven les carns per a la venda.

⁸¹⁶ *Llibre de la Mostaçateria: ordinacions de la Vila d'Ignalada*, p. 18; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 136.

⁸¹⁷ *El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2. p. 54; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, pp. 366-367; CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 7v.

⁸¹⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸¹⁹ Un cas seria Lleida, *vid. Ibidem*, *loc. cit.*

⁸²⁰ *Ibidem*, pp. 100-101. A Barcelona, molt a prop de l'església de Santa Maria del Mar, està l'estret carrer del malcuinat, lloc on es venia antigament aquest plat típic.

⁸²¹ BATLLE GALLART, Carme, *L'expansió baixmedieval: segles XIII-XV*, Barcelona, Edicions 62, 1999, pp. 400-410.

⁸²² Algunes informacions d'aquest paràgraf les he obtingudes gràcies al personal del Gremi de Carnissers de Barcelona. El personal em va explicar de quin material es feien abans els estris i com funcionaven els ganivets i quin ús tenien antigament. Els hi agraeixo el seu suport.

A més, les carns es podien tenir penjades amb ganxos de ferro a les parets. Estava prohibit vendre amagadament, i al carnisser exclusivament se li permetia el tall de la carn al piló o a la taula⁸²³. D'altra banda, existia una forma clara i precisa per posar la balança de dos plats i que havia d'estar penjada⁸²⁴. El carnisser posava primer la carn a un plat i després el pes a un altre, sense tocar en cap moment cap corda que aguantés els braços o la balança. La multa més habitual per no seguir l'ordre de col·locació de les peces als plats o tocar les cordes eren cinc sous⁸²⁵.

El cap, el penis, els testicles, els intestins, els ronyons, la melsa, l'estómac, la gargamella, les esquenes, els pulmons, els peus i el fetge mai es pesaven ni es tallaven, es venien sencers⁸²⁶. A Barcelona, a tall d'exemple, es pagava una multa al mostassà de seixanta sous per vendre pesant peus, caps i pulmons de qualsevol espècie⁸²⁷. Exclusivament es pesaven parts del cos dels animals si eren «tornes», és a dir, quan eren part de les carns que s'afegeixen perquè s'acabés de fer el pes quan la porció que se n'havia pesat no arriba al pes que el comprador demana⁸²⁸. Finalment, si es volia comprar algun òrgan o part de l'animal com el cap o els peus, es posava un preu fix per cada peça⁸²⁹. Els animals solien inflar-se amb un canó per separar la carn de la pell. Però el canó també era usat perquè l'exemplar semblés més gros i apetitós⁸³⁰. La multa de cinc sous era la pena més comuna per aquest frau⁸³¹.

L'ús d'un davantal blanc i net era obligatori pel carnisser⁸³². En general, a partir de dues de la tarda, la revenda estava permesa⁸³³. Si un carnisser venia a la nit utilitzava obligatòriament

⁸²³ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 6v.

⁸²⁴ *Ibidem*, ff. 6v-7r.

⁸²⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸²⁶ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 248; CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 320; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 68; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 141.

⁸²⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸²⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*; Arxiu Comarcal de la Segarra, Fons de l'Ajuntament de Cervera, ordinacions de mostassaferia, 2607, f. 3v. A partir d'ara es citarà aquest arxiu com ACSG; RIU, Manuel, «Les ordinacions de la vila de Sant Llorenç de Morunys», dins *Miscel·lània Pau Vila. Biografia, Bibliografia, Treballs d'homenatge*, Granollers, Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana de Geografia - Montblanc-Martin, 1975, p. 356.

⁸²⁹ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 7r-v.

⁸³⁰ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 259; RIU, Manuel, «Les ordinacions de la vila», p. 356; *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 22; Altre exemple es troba a Reus, *vid. El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2, p. 52; Un altra cas es troba a Montblanc, *vid. CAT-ACCB310-23-T-28475*, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 6r.

⁸³¹ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 22; *El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2, p. 52; CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 6r.

⁸³² *Establiments municipals del Maestrat*, p. 118.

⁸³³ ACSG, Fons de l'Ajuntament de Cervera, ordinacions de mostassaferia, 2607, f. 6r.

uns fanals per il·luminar la carnisseria, i sinó ho feia era multat pels mostassàs⁸³⁴. A l'acabar la jornada, tota la carnisseria es rentava amb aigua⁸³⁵.

Per acabar, el carnisser a la literatura baixmedieval i moderna sol ser figura utilitzada per mostrar com s'estafa, fet que mostra la mala fama que tenia aquest ofici urbà. Per exemple, a l'obra teatral del Lope de Vega *El Valiente Céspedes*, a la boca d'un dels criats de Maria de Céspedes, Beltrán, Lope escriu aquests mots:

“Como pesa un carnicero,
Una pierna de carnero,
para un señor alguazil,
Él le quita la faldilla,
capadura y çancarrón,
y como el sastre el jabón,
va en redondo la cuchilla,
esto digo yo de amor,
que lo superfluo quitado”.⁸³⁶

Si l'agutzil era l'únic client que el carnisser li llevava les parts més greixoses d'una cuixa d'un moltó («faldilla, capadura y çancarrón»), es sobreentén que la resta de compradors se'ls estafava pesant amb aquests parts, que haurien de ser venudes com a tornes.

⁸³⁴ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 1.

⁸³⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸³⁶ LOPE DE VEGA, Félix, *El Valiente Céspedes. Comedia famosa de Lope de Vega Carpio*, Barcelona, Sebastián Cormellas, 1650, p. 6.



Figura 39. Carnisser venent carn porcina. S'aprecia l'ús de les taules, del devantal blanc i de la venda de peces com el cap del porc per unitat. Bibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, f. 72v. Imatge amb llicència *creative commons*.

El porc, la truja i el porcell

El bestiar porcí era un del més populars als mercats. La carn de porc s'havia de vendre «de la festa de sanct Miquel a la festa de sanct Antoni»⁸³⁷. És a dir, la venda era temporal, anant del mes de setembre al mes de gener, incloent, com és lògic, la matança, que es celebrava al llarg del mes de novembre. L'onze d'aquest mes es celebra encara sant Martí, dia tradicional de matances, com recorden alguns refranys com “per sant Martí, mata el porc i enceta el vi” i “per sant Martí, el porc para de grunyar”.

La cria de porc era propera al municipi perquè el seu transport era costós⁸³⁸. Al ser animals omnívors la seva dieta era variada. Sovint, si es deixaven els porcs sense vigilància entraven

⁸³⁷ *Llibre de la Mostaçferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 14.

⁸³⁸ BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona*, vol. 1, p. 53.

a les vinyes i als horts, arrasant el seu contingut. Per aquest motiu, els mostassàs multaven amb penes tres o cinc sous per exemplar que entrés irregularment a una propietat privada⁸³⁹.

Els fraus en la venda de porc eren força habituals. Perquè semblés més sucosa la carn, els carnisser li tiraven sang damunt o la posaven davall la pell del porc. Si el mostassà trobava al carnisser fent això, el penava amb una multa de deu sous⁸⁴⁰. El carnisser aconseguia amb aquesta tretxa vendre carn menys fresca o ja passada com si fos fresca. A més, i relacionat amb això, tal i com detalla M^a Elisa Varela-Rodríguez⁸⁴¹ hi havia les «carneses», que era carn de mala qualitat adherida a la pell de l'animal destinada a l'elaboració d'adhesius, de coles, com l'aiguacuit.

Altrament, un frau comú i perseguit per les autoritats era afirmar que els porcs i truges que estaven lliurement pels carrers i places eren els dels canonges de Sant Antoni⁸⁴². Els porcs antonians gaudien d'un tracte privilegiat perquè eren font de renda de l'ordre antoniana, que mantenia uns hospitals especialitzats en malats d'ergotisme⁸⁴³. Podien anar lliurement per la ciutat, però el més habitual, com és lògic, era trobar-los a espais on la seva presència no molestés als veïns. Els animals antonians portaven normalment una campaneta al coll o una cordeta que els identificava⁸⁴⁴. En general, si els mostassàs trobaven porcs solts que no eren antonians posaven deu sous de multa o sis diners per cada exemplar⁸⁴⁵.

Moltó, ovella i anyell. Crestats, cabres i cabrits

La ramaderia ovina i caprina era la carn més consumida per les classes populars urbanes. Les ordenances sobre aquestes carns solen anar juntes. L'anyell era un carn disponible la major part de l'any, excepte durant el període de gestació de les ovelles. D'altra banda, el cabrit es menjava per Pasqua, Corpus i Sant Joan. Per Pasqua, els carnisser havien de tenir

⁸³⁹ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 324; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 195; AMVI, ms. 16. 44, f. 7r; Altres exemples es troben a Reus, on no es podia tenir el bestiar dins els figuerals d'altra gent o anant pel vespre solt per la vila, *vid. El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2, pp. 44-45.

⁸⁴⁰ CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 112; CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 320.

⁸⁴¹ VARELA-RODRÍGUEZ, María Elisa, *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó: 1329-1348*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995 [tesi doctoral], p. 142, nota 72.

⁸⁴² *Establiments municipals del Maestrat*, p. 195.

⁸⁴³ BRUGADA, Martírià, *Sant Antoni Abat, una vida alternativa*, Barcelona, Centro De Pastoral Litúrgic, 2005, pp. 7-8.

⁸⁴⁴ *Ibidem*, p. 7; CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 126.

⁸⁴⁵ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 9; *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 54.

prou abastament de carn d'anyell, moment en que aquesta carn era preceptiva, i es menjava amb la mateixa serietat que el pa de l'Eucaristia, o almenys aquesta era l'opinió de Vicenç Ferrer⁸⁴⁶, perquè Crist és també l'anyell de Déu. A partir de Sant Joan, i fins que la cabra acabés el període de lactància, no es podien sacrificar⁸⁴⁷. El sacrifici de cabrits es realitzava durant els mesos de «Juny, Juliol, Agost, Setembre»⁸⁴⁸. Conseqüentment, no es venien les carns si l'ovella o la cabra estaven gestant. El mascle es venia exclusivament castrat.

La carn d'ovella solia ser menys freqüent que la de moltó, perquè l'ovella es conserva per la producció de llana⁸⁴⁹. Els anyells tenien un pes mínim de venda, que variava força segons les ordenances de cada municipi⁸⁵⁰. Per acabar, alguns pagesos tenien ovelles i/o cabres a les casetes als seus horts, però estava únicament permès per les autoritats municipals tenir el bestiar per llaurar⁸⁵¹.

Bou, vaca i vedella

El bou, la vaca i la vedella són carns pocs citades als llibres del mostassà. El bou s'usava en les tasques agrícoles i la seva carn no era tant consumida com la ovina i porcina. La seva venda era obligatòria durant Pentacosta, el Corpus, sant Joan, la mare de déu d'agost i sant Bartomeu⁸⁵². És a dir, el proveïment d'aquesta carn anava del març o l'abril, durant la Pasqua, fins a finals del mes d'agost.

Els carnissers mesclaven sovint carn de vaca amb bou, ja que era difícil un cop tallada la seva diferenciació. El mostassà solia multar amb una lliura aquest frau⁸⁵³. També la mescla de carn jove i vella era habitual, acte prohibit i penat amb dos lliures⁸⁵⁴. Un frau comú era vendre la carn del bou i la vaca a casa, al ser animals domèstics, penant-se amb vint sous⁸⁵⁵.

⁸⁴⁶ *Llibre dels mostaçafos de Juneda*, p. 22; *Quaresma de Sant Vicenç Ferrer predicada a València l'any 1413*, ed. Josep Sanchis Sivera, Barcelona, Institució Patxot, 1927, p. LIII.

⁸⁴⁷ RIU, Manuel, «Les ordinacions de la vila de Sant Llorenç de Morunys», dins *Miscel·lània Pau Vila. Biografia, Bibliografia, Treballs d'homenatge*, Granollers, Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana de Geografia - Montblanc-Martin, 1975, p. 357.

⁸⁴⁸ Es recorda que al juny es celebra la segona pasqua, *vid. El llibre de la cadena de Reus*, p. 53.

⁸⁴⁹ *El llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 147.

⁸⁵⁰ *Ibidem*, p. 256; *El llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 334; *Llibres de bans de Tàrraga. Segle XIV*, p. 184.

⁸⁵¹ *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 32.

⁸⁵² *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 15; A Reus, coincideix per les mateixes festes, *vid. El llibre de la cadena de Reus*, p. 52.

⁸⁵³ *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 4.

⁸⁵⁴ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 248.

⁸⁵⁵ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 2.

La venda de carn vacuna s'havia de realitzar sense els ossos⁸⁵⁶. Un altre estafa era que els carnisseres ficaven dins les taules d'altres carns «cuyros de bous», perquè així podien vendre carn de poca qualitat com a de bona qualitat⁸⁵⁷.

Alguns carnisseres aprofitaven el cuir del bou i de la vaca per treure profit. Al ser aquesta tasca d'adobadors i assaonadors i no de carnisseres es prohibia la seva manipulació a tot aquell que no fos treballador de la pell⁸⁵⁸. El bou s'havia de sacrificar de Sant Llorenç (10 d'agost) al dia de Tots Sants (1 de novembre). En cas de no sacrificar-se durant aquest període la multa eren cinc sous⁸⁵⁹. Finalment, hi havia un objecte que mai es podia vendre: la banya del bou. Les banyes eren usades habitualment a pràctiques nigromàntiques, com material màgic de rituals per a llançar conjurs⁸⁶⁰. Per aquesta raó, la cornamenta mai apareix a un llibre de mostassà, al no ser permesa la seva venda.

Taula 9

Temps de venda de carns al llarg de l'any segons les ordenances de la mostassaferia

gener	febrer	març	abril	maig	juny	juliol	agost	Set.	Oct.	Nov.	Dec.
		Bou, vaca i vedella									
								Porc, truja, porcell			
Moltó, crestat, ovella, anyell											
					cabró, cabra, cabrit						

Gallines, pollastres, oques i ànecs

Aquesta carn era venuda tot l'any, excepte en períodes de cria. Quan no es comercialitzava, els venedors centraven els seus esforços en engreixar als animals, acció deguda a tres

⁸⁵⁶ *Ibidem*, p. 3.

⁸⁵⁷ Arxiu Municipal de Girona, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 18v. A partir d'ara es citarà com AMGi aquest arxiu.

⁸⁵⁸ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 5.

⁸⁵⁹ RIU, Manuel, «Les ordenacions de la vila de Sant Llorenç de Morunys», p. 35.

⁸⁶⁰ FORT COGUL, Eufemià, *Catalunya i la inquisició*, Barcelona, Aedos, 1973, p. 116; A Atzeneta del Maestrat, hi ha ordenances per no penjar per a la venda banyes a les carnisseries, *vid. Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 60.

motius principals: obtenir la seva carn després, permetre el naixement de cries sanes, i consumir o vendre ous, especialment els de gallina. Els animals de corral eren corrents a les cases, sobretot per a famílies de l'elit, les que habitaven a les cases grans i amb torre. De fet, la ingesta habitual de carn d'aviram era vista com un luxe⁸⁶¹. El seu consum servia tant per ajudar a la subsistència familiar com per vendre part al mercat. A Mallorca, per exemple, s'han conservat inventaris del segle XV d'edificis de Ciutat, propietat de nissagues illenques, on s'inclouen ítems com una «piqueta de pedra poqueta de beure gallines» o uns «banastres de verduchs per tenir polls»⁸⁶².

Els inspectors del mercat vetllaven perquè els animals de ploma es duguessin a una plaça a vendre⁸⁶³. Els venedors tenien l'obligació de posar-los dins gàbies o deixar-los ben fermats. A Tàrraga es troba un il·lustratiu cas d'aquesta competència dels magistrats. Per no tenir els animals fermats, un mostassà de Tàrraga multà a l'any 1481 al jueu Bonjua, calceter, perquè aquest tenia tres ànecs que passejaven lliurement per la plaça⁸⁶⁴. Sobre les normatives del lloc de venda d'aquestes aus es posen tres exemples.

Aquests animals es venien sencers a un preu fix. A Granollers, a tall d'exemple, el mostassà vigilava que els comerciants venguessin «per un parell de gallines, dos diners; e de polls, un diner; e de capons, dos diners»⁸⁶⁵. Els animals eren posats a la venda vius o sacrificats, amb plomes o sense. Conseqüentment, eren desplomats a les llars dels propis venedors o a les dels compradors, segons el gust d'aquests últims⁸⁶⁶. La revenda estava molt perseguida, penant-se amb cinc o deu sous segons els municipi⁸⁶⁷.

⁸⁶¹ BARCELÓ CRESPI, Maria - ENSENYAT PUJOL, Gabriel, *Ferrando Valentí i la seva família*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 80.

⁸⁶² SASTRE MOLL, Jaume, *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la ciutat de Mallorca: època medieval*, Palma, Institut d'Estudis Balearics, 1997, p. 92.

⁸⁶³ AMVI, ms. 16-44, f. 7v; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 107; *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 26.

⁸⁶⁴ MUNTANÉ I SANTIVERI, Josep Xavier, *Fonts per a l'estudi de l'Aljama jueva de Tàrraga: documents i regesta*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 2006, p. 543.

⁸⁶⁵ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 5.

⁸⁶⁶ CIURANS VINYETA, Xavier, *Els Masferrer: estudi d'una nissaga benestant del Vallès*, Rubí, Ajuntament de Montornès del Vallès - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, pp. 84-94; *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 5.

⁸⁶⁷ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 23; SEGURA VALLS, Joan, *Història de Santa Coloma de Queralt*, pp. 245-246.

A vegades, els animals anaven a beure a les fonts o a les sèquies i s'ofegaven. L'animal mort podia dur problemes a la vila per la contaminació d'aigües, pagant-se entre dos diners per gallina, quatre per ànecs i sis diners per oques ofegades⁸⁶⁸.



Figura 40. Venedors de coloms, galls, gallines i ous. S'aprecia la utilització de gàbies i la venda dels animals sencers. Bibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, f. 65r. Imatge amb llicència *creative commons*.

La carn de caça

Conills, llebres i perdius eren els animals de caça que més es venien als mercats urbans. Els tudons, els cérvols, les perdius, les cordornius, les becaades, els tords i els porcs senglars també es comerciaven, però sempre en menor mesura, perquè el seu ritme de reproducció és bastant més reduït que, per exemple, el dels conills. La venda solia estar permesa tot

⁸⁶⁸ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 90; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 72.

l'any, excepte en temps de cria. Es controlaven, com avui, les èpoques de caça i es penava amb vint sous caçar fora de temporada⁸⁶⁹.

Les carns es posaven a la venda damunt taules o penjades a una vara de fusta. Segons el gust del client es llevava o no el plomatge. En general, la carn de la caça era un luxe i el seu consum al llarg de l'any era un signe de prestigi social⁸⁷⁰. Com l'aviram, el seu comprador comú eren les elits locals. En contraposició, les classes populars, i en particular, els pagesos, feien servir especialment aquestes aus per indicar el pas del temps durant l'any, per així controlar què s'havia de fer al camp (podar, cremar, sembrar, llaurar). Refranys com “si el tord no se'n va per Sant Macià, fred encara farà” i “tord arribat, sembla aviat, i si no ho fas, te'n penediràs”, recorden aquests usos pràctics de la pagesia que observava el temps de migració dels ocells per treure'n un profit.

Les taules per a la venda es localitzaven a places o parts porticades de places pensades per vendre exclusivament aquests animals. A Barcelona, hi havia la Plaça dels conills, on es venia la caça, a devora l'actual carrer de la Dagueria⁸⁷¹. També hi havia les porxades de la plaça del mercat d'Alacant on s'havia de concentrar la venda de la caça⁸⁷². A València, existeix avui el carrer dels conills, carrer que abans formava part d'una plaça. En l'antic espai on actualment està aquesta via pública, hi havia unes porxades per a la venda dels conills⁸⁷³. Totes aquestes places tenen una característica comuna: estaven situades als barris on solien viure les classes més benestants⁸⁷⁴. La seva ubicació té lògica: els venedors de caça es situaven a prop de les portes de les cases dels seus clients més usuals.

S'havia de vendre a un preu fix marcat pel mostassà, degut a què l'increment dels preus de forma descontrolada era habitual. A Alacant, el volum de l'inspector del mercat preservat,

⁸⁶⁹ Arxiu Municipal de Ciutadella, RG, 253-2(9), f. 1r. A partir d'ara s'usarà l'acrònim AMCiU; MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo y vida*, p. 274; *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 24.

⁸⁷⁰ *Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 152; García Marsilla descriu que a la taula del duc de Gandia hi havia faisans, colomins, paons, perdius, pardals, entre altres carns luxoses, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, p. 52.

⁸⁷¹ MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo*, p. 316.

⁸⁷² *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant*, p. 101.

⁸⁷³ Melcior Miralles: *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. Mateu Rodrigo Lizondo, València, Universitat de València, 2011, p. 428.

⁸⁷⁴ PILES ROS, Leopoldo, *La población de Valencia a través de los "Libres de avebinament," 1400-1449*, València, Ajuntament de València, 1978, pp. 188, 292, 302. La Dra. Bernaus Vidal estudia a la seva tesi doctoral les llotges a la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana i explica les diverses tipologies i usos d'aquests espais urbans, *vid.* BERNAUS VIDAL, Madgalena, *Les llotges i les seves funcions a les ciutats medievals. El cas de Barcelona*, Barcelona, Departament d'Història de l'Art, 2015, [tesi doctoral], pp. 179-201.

recull una llei on s'ordena al venedor oferir «perdius a dotze dines cada una; conills a dotze dines cada hu, lepres a quinze dines, qui contrafara pagara de pena cascuna vegada V sous»⁸⁷⁵. A Granollers, els preus fixos eren «de una perdiu, un diner; e de un cunill, un diners; e de un parell de tudons, un diner»⁸⁷⁶. Per acabar, a Barcelona, els ànecs salvatges es venien a 1,75 sous el parell, les perdius a 1,06 sous el parell, els tudons a 9,4 diners, el parell i les becades a 3 diners el parell⁸⁷⁷. Altra mesura que s'usava per evitar la puja de preus per part dels venedors era la incautació de la caça i/o el pagament d'una pena en moneda, d'entre cinc i deu sous⁸⁷⁸.

Els revenedors contribuïen a la pujada de preus. A Alacant, com a Barcelona, es legislà que tot revenedor de caça anés «sots colorada manera», és a dir, amb una senyal per identificar-lo⁸⁷⁹. Si el revenedor no feia això, la pena era màxima, perquè perdia tot el seu producte⁸⁸⁰. Aquests comerciants havien de vendre al mateix espai que els caçadors, però quan aquests havien acabat les seves hores. De no complir la normativa, la pena era normalment cinc sous per la venda de carn a altre espai urbà⁸⁸¹.

Era molt habitual tenir furons per caçar conills que es ficaven als horts o a les vinyes. Però, a vegades ocasionaven plagues que obligaven a prohibir el seu ús⁸⁸². Es perdia tota la caça i es pagaven cinc, deu o vint sous, segons el tipus de caça i l'hora de caça, per foradar un mur o tanca per poder caçar a la propietat del veí⁸⁸³. Per acabar, una última dada d'aquesta carn és que no s'hi podia jugar amb ella, fet que fa pensar en l'arrelat pensament de no jugar amb el que es posa a taula⁸⁸⁴.

⁸⁷⁵ *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant*, p. 163.

⁸⁷⁶ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 5.

⁸⁷⁷ MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo y vida ciudadana*, pp. 275-276.

⁸⁷⁸ Un cas paradigmàtic es troba al manual de la mostassaferia eivissenc. El consell i jurats d'Eivissa manaven que «negun cassador de perdius o venedor de aquelles, vullés a tenda que vullés per Vila, no gos vendre cascuna de aquelles per més preu de devuyt dinés e si negú dells damunt dits farà lo contrari, encórrega en pena de XX sous per cada vegada que contrafarà e perda les perdius», *vid. El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 282.

⁸⁷⁹ *Ibidem*, p. 101.

⁸⁸⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸⁸¹ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 330.

⁸⁸² *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸⁸³ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁸⁸⁴ GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, p. 136.



Figura 41. Un caçador porta la caça en una vara de fusta, com ordenen les lleis de la mostassaferia. L'altra caçador duu una ascona, un dard d'origen vasc per caçar, i un ganivet de fulla ampla amb un mànec corbat per tallar amb facilitat les peces sense que rellisqui, Bibliothèque Nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, *Tacuinum sanitatis*, fol. 61r. Imatge amb llicència *creativecommons*.

El peix

El peix és un aliment perible que als mesos d'estiu s'ha de menjar fresc el mateix dia que s'ha pescat i dura unes hores més si és a l'hivern⁸⁸⁵. Aliment preferentment d'època d'abstinència: els veïns cristians el consumien durant la Quaresma i altres dies de dejuni preceptiu que conformaven 160 dels 365 dies del calendari litúrgic baixmedieval⁸⁸⁶. El peix sempre tenia pitjor acceptació social que la carn. En molts casos, en les ordenances dels llibres de mostassà es comprova una nul·la distinció de les espècies de peixos, fet que constata que el valor del producte marí era menor que la carn, ja que d'aquesta s'especifica sempre la seva procedència (porc, gallina, bou), i en molts casos, quina part de l'animal es

⁸⁸⁵ Aquest estudi s'ha emprat com a punt de partida per analitzar les ordenances del peix al llibre del mostassà, especialment al regne de València, *vid.* IGUAL LUIS, David, «Pesca y pescadores en el reino de Valencia (siglos XIII-XV)», dins *Pesci, barche, pescatori nell'area mediterranea dal medioevo all'età contemporanea. Atti del Quarto Convegno Internazionale di Studi della Pesca*, (coords. Valdo d'Arienzo e Biagio Di Salvia), Milano, Franco Angeli, 2010, pp. 68-84.

⁸⁸⁶ MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo y vida*, p. 254.

ven al client (mamella, orelles, cap)⁸⁸⁷. Al contrari que la carn, els venedors de peix eren tant homes com dones. La presència de la dona, com succeeix amb les flequeres, marca que la venda de peix tenia menys prestigi social que la de carn, a més de ser un negoci menys lucratiu.

Tot el peix s'havia de vendre a la peixateria o a la plaça, o racó d'aquest espai reservat per a la seva venda, baix pena de cinc sous⁸⁸⁸. A les grans ciutats hi havia una plaça de la peixateria o unes taules a una plaça que era la peixateria. Dit això, el més habitual a les viles i llocs de la Corona d'Aragó era una única taula a un racó de la plaça on normalment es realitzaven els pregons⁸⁸⁹. Hi havia també vinculat a l'ús de la taula de peixateria, l'arrendament de la sisa o imposició del peix, que com a la carn, era una exacció sobre el consum⁸⁹⁰. Es respectaven les temporades de pesca i de cria, prohibint-se la venda quan era fora de temporada⁸⁹¹.

Les ordenances del mostassà mencionen normalment el peix gros o menut⁸⁹². També és habitual anomenar el peix a la documentació segons el mètode de pesca, per exemple, peix de bolitx o de palangre⁸⁹³. Finalment, en cap llibre de la mostassaferia hi ha lleis generals del peix, circumstància que confronta amb les carns. Conseqüentment, en els propis fonts existeix una major preocupació legislativa cap a la carn. Existeixen, però, casos de textos als llibres de mostassà que esmenten noms de peixos, sobretot si eren peixos preuats pels veïns i veïnes⁸⁹⁴.

Les autoritats establien preus fixos pels peixos ben valorats all llarg de l'any, i especialment, durant la Quaresma i altres temps d'abstinència, quan els venedors locals aprofitaven per realitzar pujades indiscriminades dels preus. A Eivissa, el mostassà establia anualment,

⁸⁸⁷ AHCT, P008529, f. 7v.

⁸⁸⁸ *El "Llibre del "mostaçaf"*, p. 177; *El llibre del mostassaf d'Elk*, p. 250; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 27.

⁸⁸⁹ MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, p. 271.

⁸⁹⁰ *Ibidem*, p. 96.

⁸⁹¹ *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 139. Per a una llista de peixos comprats a la baixa edat mitjana, *vid.* TORRES TORRES, Marià, «El nom dels peixos i ormeigs de pesca al llibre del mostassaf d'Eivissa (segle XV)», *Eivissa*, 21 (1992), pp. 38-40; LLEONART, Jordi - MAYNOU, Francesc - SALICRÚ LLUCH, Roser, «Marine Species and their Selling Prices in the Crown of Aragon. An Initial Approach with Some Examples from 14th to the 17th Centuries», dins *Moissonner la mer. Économies, sociétés et pratiques halieutiques méditerranéennes (XVe-XXIe siècle)*, (dirs. Buti Gilbert - Daniel Faget - Olivier Raveux - Solène Rivoal), Paris, Karthala, 2018, pp. 159-173.

⁸⁹² *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 27; A Igualada les ordenances del peix rescullen el «peix fresch, gros o menut», *vid.* *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 29.

⁸⁹³ AHCT, P008529, ff. 10v-11v.

⁸⁹⁴ CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI)*, f. 11r.

degut a què el peix era el principal aliment de la població, juntament amb el blat, una taula de preus del peix⁸⁹⁵.

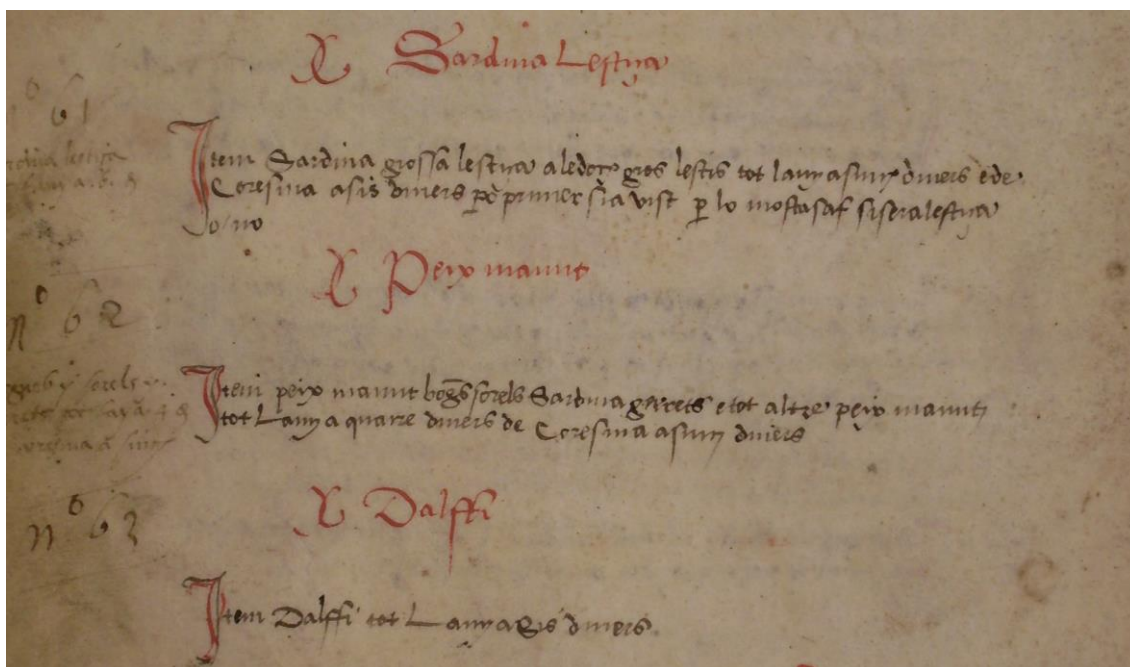


Figura 42. Ordenances del peix del llibre de mostassà de Vic. S'aprecien les ordenances sobre els peixos específics, més ben valorats, i l'ordenança sobre peix menut, *vid.* AMVI, 16.44, f. 10V.

A les poblacions costaneres sempre hi havia una major varietat de peix que als nuclis urbans de l'interior⁸⁹⁶. Als municipis de terra ferma era més habitual oferir al veí peix salat que fresc, ja que el transport per terra era complicat. Els peixos de riu i llac eren menys apreciats que els marins degut a què, o bé les aigües estancades es pensava que portaven malalties, o el riu o corrent d'aigua propera al municipi estava contaminat⁸⁹⁷. Arnau de Vilanova⁸⁹⁸ comentà que peix de «lac deu hom esquivar» perquè «hom no sabia per cert que

⁸⁹⁵ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 263.

⁸⁹⁶ *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 139.

⁸⁹⁷ DE VILANOVA, Arnau, *Obres Catalanes, Vol. II: Escrits Mèdics*, ed. Miquel Batllori, Barcelona, Editorial Barcino, 1947, p. 175. Per a més informació, *vid.* *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia. Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, eds. Luis García-Ballester - Juan Antonio Paniagua - Michael McVaugh, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, 1975-2014, vol. 10.1, 1996; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 47.

⁸⁹⁸ DE VILANOVA, Arnau, *Obres Catalanes, Vol. II*, p. 175. El Dr. J. Vicente García Marsilla precisa que «dos tratados médicos o culinarios son pues, por supuesto, excelentes fuentes históricas para el estudio de la historia de la alimentación, pero nos proporcionan únicamente un marco, a veces incluso bastante parcial, en el que encuadrar los comportamientos cotidianos de la población», *vid.* GARCÍA MARSILLA, Vicente, «Alimentación y salud en la Valencia medieval. Teorías y prácticas», *Anuario de estudios medievales*, 43 (2013), pp. 149-150. De fet, el duc Alfons el Vell menjà a l'any 1410 una llissa llobarrera o de riu, peix tant de mar dolça com salada i present al litoral llevanti. A Mallorca, les llisses, anomenats llissots, s'han utilitzat tradicionalment per mantenir neta l'aigua dels ports, al menjar-se aquests peixos les restes que llencen els pescadors. Algunes expressions illenques, sobretot de Menorca, reflexen el poc apreci illenc per aquesta espècie, considerada popularment poc llesta, amb expressions com «tenir es cap de llissa» o «buit com una llissa», per dir que algú és toix. Es comparteix aquesta visió amb García Marsilla sobre el cosum de peix de riu i llac, ja que encara

lac fos bell e limpi, el sòll sens sutzura». Tampoc es permetia, per part del mostassà, pescar peixos de corrents fluvials amb poc cabdal, especialment aigües amb algues mortes o amb plenes de «cànem», o aquells que passen per «viles ho de castels» i són utilitzats per llençar «sutzura»⁸⁹⁹.

El peix es venia fresc o salat. Els venedors de peix, o eren els mateixos pescadors o hi havia intermediaris (revenedors) entre el pescador i el comprador. El peix salat tenia els seus propis oficials a les grans ciutats de la Corona d'Aragó. Roser Salicrú Lluç⁹⁰⁰ explica la funció dels comptadors barcelonins, que miraven una per una les peces de peix salat per evitar frauds a la venda. A València, hi havia els «contadors de sardines», vigilants de la venda pública del més típic peix salat valencià⁹⁰¹. Els comptadors eren designats pel mostassà⁹⁰².

El peix fresc s'havia de posar damunt taules de fusta i dins cistells es posava normalment el peix salat. No es podia amagar cap producte ni «en senalla ni en falda ni en casa ni en altra loch»⁹⁰³. El peix havia d'estar separat per espècie en un lloc de la taula o en el seu «paner», sense mesclar ni amagar uns posant-los davall uns altres, amb l'excepció del peix roquer. Aquestes espècies poc valorades es posaven juntes a un paner i els mariners les usaven per a fer brous⁹⁰⁴. El venedor no podia fer tornes de peix, mesclant un amb altre, especialment si es mesclava peixos menys preuats amb més apreciats, baix pena cinc sous⁹⁰⁵.

Hi havia molts frauds a l'hora de pesar, des de la modificació de les balances perquè el pes inicial no fos 0 a deixar arena o mullar abans de pesar el peix perquè pesés més. Tots

que metges com Arnau de Vilanova diguin que el consum del peix d'aigua dolça no és recomanable es troba, per exemple, a les taules de l'aristocràcia durant la Quaresma, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, p. 59. Les classes populars també menjaven peix de riu. Per exemple, al llibre del mostassà de Montblanc, població de l'interior de Catalunya, es venia peix fresc de riu al segle XV, com truites i barbs, *vid.* CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 9v.

⁸⁹⁹ DE VILANOVA, Arnau, *Obres Catalanes, Vol. II*, p. 175.

⁹⁰⁰ SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer 1434)*, Barcelona, CSIC, 1995, vol. 1, p. 44.

⁹⁰¹ BLANES ANDRÉS, Roberto, «El comercio marítimo de Alicante hacia Valencia en el segundo cuarto del seiscientos (1626-1650)», *Revista de Historia Moderna*, 26 (2008), p. 293, nota 31.

⁹⁰² SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies*, vol. 1, p. 44.

⁹⁰³ AHCT, P008529, f. 9r.

⁹⁰⁴ *Ibidem*, f. 9v.

⁹⁰⁵ *Ibidem*, f. 8v.

aquests actes es multaven amb cinc sous⁹⁰⁶. Quan hi havia gran abundància d'un peix, es venia a ull, sense necessitat de pesar-se⁹⁰⁷.

El peix venut no podia ser «mal fresch o pudent» perquè el seu consum provocava «malalties e dapnatges»⁹⁰⁸. La por a l'expansió de malalties, pròpia d'una societat que pateix epidèmies, fa que els peixos pudents siguin llançats «al vall» i al qui ven se li imposi als venedors una multa de deu sous⁹⁰⁹. Una mesura higiènica era la neteja (morca i bulla diuen les fonts) dels peixos abans de la venda, baix pena de cinc sous⁹¹⁰. Morca o bulla són mots sinònims i fan referència a les vísceres de l'animal. La venda, per consegüent, era com avui, es netejava el peix abans de ser venut.

La plaça de la Peixateria i la revenda

El lloc de venda oficial i únic permès era la plaça de la peixateria⁹¹¹. Als «porxos» es venia exclusivament el peix de tall, excepte quan hi havia mal temps, que tot el peix es venia sols als porxos⁹¹². Al centre d'aquestes places, s'hi venia el peix roquer per elaborar sopes. Les places de la peixateria solien ser centríques i situades a la vora la mar o el riu, com encara es pot apreciar a la ubicació de la plaça de la Peixateria de Mataró.

En cas de no vendre als espais permesos, es multava habitualment entre quinze i vint-i-cinc sous de multa⁹¹³. Un lloc bastant comú per a la venda al mercat negre era el port o alguna platja propera⁹¹⁴. La venda il·legal la realitzaven els mateixos pescadors⁹¹⁵. També era habitual vendre «peix en sa cassa» o «casa cuberta», estant ambdues accions multades amb vint sous⁹¹⁶. Si es volia vendre peix, com a la carn o al pa, es necessitava llicència dels oficials municipals⁹¹⁷.

⁹⁰⁶ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, pp. 12- 13; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 299, 483; CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 118.

⁹⁰⁷ *Ibidem*, p. 116.

⁹⁰⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁹⁰⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹¹⁰ *Ibidem*, p. 118.

⁹¹¹ AHCT, P008529, f. 8r; CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI)* f. 9v; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 263.

⁹¹² AHCT, P008529, f. 8r.

⁹¹³ *Ibidem*, *loc. cit.*; CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI)* f. 10v.

⁹¹⁴ AHCT, P008529, f. 13r.

⁹¹⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹¹⁶ CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 117.

⁹¹⁷ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 17; *Llibre de la Mostaçateria: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 30.

La revenda del peix solia estar més permesa que la de la carn i el pa. El revenedor venia al mateix lloc que els pescadors. La revenda era molt controlada a les èpoques d'abstinència, perquè sovint «meten carestia» al peix⁹¹⁸. El ban per aquesta infracció eren normalment vint sous⁹¹⁹. No es podia vendre el peix d'un altre i la multa per fer-ho eren seixanta sous⁹²⁰. Al contrari que els carnisers i els venedors de gra, els revenedors de peix no necessitaven la senyal específica per identificar-se i podien vendre a la mateixa peixateria o a qualsevol lloc de la població. Aquest detall, reafirma la hipòtesi del major preferència de la carn sobre el peix.

El vi i el vinagre

El vi era una beguda popular a la baixa edat mitjana i preferible a l'aigua contaminada de les corrents naturals (rius, torrents) i/o artificials (sèquies, canals) properes al municipi o dins la murada⁹²¹. Els vins es guardaven per a la venda en bótes i vaixells de fusta⁹²². Aquestes begudes es venien al detall o a l'engròs i era el client que portava normalment el recipient. El comprador per guardar el vi podia portar una bóta de couro i banya, un barral de vidre folrat de palla o una ampolla de vidre o terrissa⁹²³. Els venedors podien ser tant homes com dones⁹²⁴.

⁹¹⁸ *Ibidem*, p. 119.

⁹¹⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹²⁰ *Ibidem*, p. 122.

⁹²¹ Era indubtablement la beguda més consumida pels cristians de totes les classes socials, des dels pagesos fins a nobles, com els ducs reials de Gandia, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, pp. 80-87. Els vins més barats eren consumits per les classes populars, mentre que els de luxe, com el vi grec, eren beguts preferentment pel patriciat urbà i l'aristocràcia, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, p. 84. És força possible que el vi grec importat a la Corona d'Aragó fos vi d'Egina, ja conegut des d'època clàssica a Grècia com un vi extraordinari. Per exemple, es recorda al centure Folo, un dels pocs amics que tenia Heracles, qui ajudà a l'heroi a un dels seus dotze treballs. Quan el fill de Zeus es trobava caçant al Senglar d'Erimant fou atacat per altres centaures. Folo ajudà al seu amic obrint enmig del bosc una àmfora de vi d'Egina, que desprenia un aroma deliciós que es sentia per tota la zona. Els centaures envers d'atacar a l'heroi començaren a beure el meravellós vi i Heracles els matà un a un llençant-lis fletxes enverinades. Agraïxo aquesta explicació al Dr. Francesc Casadesús, president de la secció balear de la SEEC (Sociedad Española de Estudios Clásicos) i professor del Departament de Filosofia i Treball Social de la Universitat de les Illes Balears (UIB). D'altra banda, les grans famílies benestants urbanes, com la nissaga de mercaders dels Tarascó, adquirien normalment un millor vi que els veïns i veïnes de la mà menor, *vid.* VARELA-RODRÍGUEZ, María Elisa, *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó*, p. 100. Carme Batlle documenta també vi de luxe a les bodegues d'altres famílies del patriciat urbà català, *vid.* BATLLE GALLART, Carme, *L'expansió baix-medieval: segles XIII-XV*, p. 420. Per consegüent, la compra d'un vi més car o més econòmic era un indicador de pertinença a una classe social més o menys elevada als municipis baixmedievals de la Corona d'Aragó.

⁹²² *Establiments municipals del Maestrat*, p. 19.

⁹²³ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 5r.

⁹²⁴ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 212.

Les bótes tenien una corda per dur-les fermades. La seva grandària menuda i pes lleuger les feien un recipient ideal pel transport diari. L'ampolla també es podia portar a la mà, però especialment si era de vidre, hi havia que prestar atenció que no es rompés⁹²⁵. Altrament, el barral el cobrien amb palla per evitar els cops durant el seu transport en mul o ase⁹²⁶. Es venia vi blanc i negre. Es regulava el preu d'aquests productes, venent-se normalment a el quartó de vi a setze diners com a màxim⁹²⁷. La multa més habitual per no obeir aquesta llei eren deu sous, dels quals una tercera part eren pel mostassà⁹²⁸. Es venia també vinagre, usat tant per cuinar com per conservar aliments⁹²⁹.

Dins el vi es ficaven molts productes, alguns inclús no alimentaris. Aquesta pràctica era un frau multat severament. Es castigava normalment tirant el vi a la principal plaça de la vila i pagant una multa de seixanta sous⁹³⁰. L'aigua era l'aliment més usat per estafar⁹³¹. Al vi aigualit se l'anomenava popularment «vi batejat», i d'aquí provenen expressions com «vi batejat, no val un nap» o «vi batejat, porta la seva aigua», que contrasta amb la beguda sense aigua, el conegut popularment com «vi moro», al no ser “batejat”⁹³².

Un altre aliment força habitual mesclat amb la beguda era un vi de pitjor qualitat⁹³³. Altres aliments comuns ficats dins el vi eren sal, aiguardent i algues marines, que ajudaven a millorar el gust i l'olor del vi de mala qualitat⁹³⁴. Per donar més color se li afegia blanc d'ou, per a un gust més dolç es ficava mel, i per a un sabor més salat, carn salades⁹³⁵. Finalment, la calç i el guix eren substàncies bàsiques que retardaven l'oxidació de l'alcohol, i per tant,

⁹²⁵ *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 139.

⁹²⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 4v.

⁹²⁷ AMGI, Fons de l'Ajuntament de Girona, Llibre de mostassaferia, RG 17490, f. 35r; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 54, nota 18; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 109; *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 45.

⁹²⁸ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 109.

⁹²⁹ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 280.

⁹³⁰ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 4r; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 109.

⁹³¹ *Ibidem, loc. cit.*; *Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, pp. 54-55; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 3, p. 273.

⁹³² DCVB, s.v. “vi”.

⁹³³ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 5r; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 109; *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algeçira*, p. 193.

⁹³⁴ CARBONELL BRAVO, Francisco, *Arte de hacer y conservar el vino: con una noticia acerca la fabricación del vinagre*, Madrid, Antonio Brusi, 1820, p. 56; Per a la cita d'aquests productes, *vid. Establiments municipals del Maestrat*, p. 109.

⁹³⁵ *Ibidem*, p. 99.

l'avinagrament del vi. A molts municipis estava prohibit mesclar aquestes substàncies amb el vi⁹³⁶.



Figura 43. Taverner venent vi al detall. S'aprecia la utilització d'un mallal per treure vi de la bóta i d'una ampolla de vidre amb un tap de suro per guardar el vi sortint. El vi es emmagatzemat per a la venda en bótes. A la taverna solament els homes de la vila beuen vi com marquen les ordenances municipals. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

Tavernes i hostals

El vi es venia en tavernes i hostals. A l'entrada dels locals s'obligava a posar el «senyal de ram», una branca de pi penjada a la porta, baix pena eren cinc sous⁹³⁷. Taverners i hostalers podien fer crides, però tenien prohibit pujar o baixar el preu un cop l'havien pregonat⁹³⁸.

⁹³⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 4r; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 109.

⁹³⁷ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 5r; *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 34.

⁹³⁸ La multa per no fer-ho dos sous, *vid.* CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 4v; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 99.

D'altra banda, eren habituals les estafes al mesurar. Sinó es tenien les mesures amb el segell del mostassà es multava amb deu sous⁹³⁹. Els inspectors del mercat solien perseguir a tot venedor per no tenir la mesura oficial. Un cas clar d'això és Tàrrega, on un mostassà a l'any 1356 imposava un ban a Berenguer Moscós per no tenir mallal a la seva taverna⁹⁴⁰.

El vi, blanc i vermell, es venia tot l'any. Solia estar prohibit comprar vi que no fos local⁹⁴¹. La multa més habitual per aquesta activitat eren entre quaranta i seixanta sous i la pèrdua de tot el vi⁹⁴². Per evitar abusos, estava prohibit ser alhora corredor de vi i taverner o hostaler, i de descobrir-ho el mostassà multava amb seixanta sous⁹⁴³. L'únic vi que es permetia entrar al municipi era el propi, el de consum personal. El vi de la «borratxa» o boteta de cuiro amb un broc de banya sempre era legal⁹⁴⁴. Una altre excepció de la política proteccionista del vi era la carestia⁹⁴⁵. A vegades, es prohibia als hostalers vendre vi, baix penes entre vint i quaranta sous⁹⁴⁶.

Els taverners normalment, com s'ha comentat prèviament, sols venien vi. Quan venien carn, ous, peix i pa eren multats amb vint sous⁹⁴⁷. Tampoc cap veí o forà podia entrar a la taverna o a l'hostal amb una una arma vedada, és a dir: «cervellera, broquer, cuyraces, cota de malla ne altres armes vedades. Sots ban de X sous»⁹⁴⁸.

⁹³⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 280.

⁹⁴⁰ *Llibres de bans de Tàrrega. Segle XIV*, p. 91.

⁹⁴¹ *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 142, 432; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 53.

⁹⁴² *Ibidem*, *loc. cit.* A Tàrrega, a l'any 1356 el mostassà penava amb seixanta sous a Bonamat Cleriana per comprar vi forani, *vid. Llibres de bans de Tàrrega*, p. 81.

⁹⁴³ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 445.

⁹⁴⁴ *Ibidem*, p. 413.

⁹⁴⁵ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 330.

⁹⁴⁶ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 413; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 55; *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 197. A Granollers tampoc els hostalers de la vila no tenien permís per «comprar vi en gros», *vid. Llibre de ordenacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 44.

⁹⁴⁷ *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 56.

⁹⁴⁸ *Llibre de la Mostaçateria: ordenacions de la Vila d'Igualada*, p. 71.



Figura 44. Celler de Can Ripoll, a Inca, Mallorca. Fotografia d'inicis del segle XX. Al celler que també era taverna, sols hi ha homes. Imatge cedida per Fotografías Antiguas de Mallorca (FAM).

Per acabar, de nou la literatura mostra la mala fama d'alguns oficis de venda d'aliments, en aquest cas el vi. Al teatre de Lope de Vega, el taverner és un personatge que representa, o es cita en forma de refrany, com un estafador, prova de la seva mala fama. A l'obra *Dorotea*, dos dones parlen, una és Dorotea i l'altre una alcavota vella i llesta, Gerarda. L'alcavota aconsella a Dorotea precaució amb els consells dels mals jutges. I ho expressa d'aquesta manera:

“Gerarda: ¿No has oído aquel refrán que se hizo para los malos jueces? Pues encomiéndale a la memoria.

Dorotea: ¿Cómo dice?

Gerarda: *Beba de la picota de lo puro, que el tabernero medirá seguro*⁹⁴⁹.

⁹⁴⁹ LOPE DE VEGA, Félix, *la Dorotea*, (eds. Carmen Benavides - Giuseppe Grilli - Blanca Perpiñán), Roma, Nuova Cultura, 2011, p. 128.

Altres productes d'origen animal

Els ous

Els ous es solien vendre juntament amb l'aviram durant tot l'any⁹⁵⁰. Es comercialitzaven a un «paner» d'una sola nansa i palla a la base per evitar la trencadissa⁹⁵¹. Tenien normalment un preu de dos ous per un o tres diners, depenent de la seva grandària. De no complir la normativa de preus es multava amb cinc sous⁹⁵². Havien de ser de bona qualitat i en cas de no complir amb les condicions òptimes, el venedor era multat amb deu sous i els ous eren trencats a la plaça pública⁹⁵³. Els venedors podien ser homes i dones, a causa de que tothom qui tingués aviram a casa podia mercadejar.

Els ous eren de gallina i no era usual la seva revenda⁹⁵⁴. El consum d'aquest aliment, com la carn fresca i els embotits, estava prohibit i multat als dies d'abstinència⁹⁵⁵. En cas de venda durant el temps de privació, el mostassà trencava els ous i posava una multa al venedor. Dit això, els ous i el formatge eren un substitut en dies d'abstinència sinó havia peix, però eren casos puntuals⁹⁵⁶. Els ous es menjaven normalment fregits, bullits i com part de potatges, com encara avui, on poden ser un component de les sopes mallorquines. També s'usaven per elaborar certs dolços, com els flans⁹⁵⁷.

⁹⁵⁰ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 23.

⁹⁵¹ *Ibidem*, p. 22.

⁹⁵² *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 21. *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 69; CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 16v; També es venien a tres diners dos ous a Alacant, *vid.* CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 172..

⁹⁵³ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 21.

⁹⁵⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*; CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 16v. Els ous de gallina eren també els més habituals a la taula dels nobles, ja que a les fonts no es troba cap citació específica de que siguin ous particulars, com per exemple, de codorniu. És a dir, es pensa que sinó es mencionen a les fonts estudiades pel Dr. J. Vicente García Marsilla cap substantiu ni adjectiu que especifiqui els tipus d'ous és perquè simplement eren ous corrents, els de gallina, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, pp. 98-102.

⁹⁵⁵ RECASENS COMES, Josep María, *El Municipi i El Govern Municipal de La Ciutat de Tarragona*, p. 44.

⁹⁵⁶ RIERA MELIS, Antoni, *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII. Discurs d'Antoni Riera Melis com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 24 d'abril de l'any 1997*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997, p. 13.

⁹⁵⁷ BERTRAN ROIGÉ, Prim, «Les despeses del Gran Prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1419)», *Miscel·lània de textos medievals* 6 (1992) p. 171; Carme Batlle Gallart documenta durant la baixa edat mitjana esbromadores i giradores per a ous ferrats, *vid.* BATLLE GALLART, Carme, *L'expansió baixmedieval*, p. 393.

El formatge i la llet

L'elaboració del formatge era habitualment sense el quall, s'usava herbacol, planta abundant als camps⁹⁵⁸. La pena per no usar herbacol eren deu sous⁹⁵⁹. El formatge venut al mercat era habitualment curat de cabra o d'ovella. Hi havia també a la parada altres formatges tendres, elaborats de llet d'euga, de vaca i de búfala⁹⁶⁰. Als mercats es compraven habitualment dos tipus de formatges de torrar: el "cascavall", mot derivat de la forma d'un casc de cavall, estava fet de llet d'euga, i el de "brúfol", paraula derivada de búfal, estava elaborat amb llet de búfala o vaca⁹⁶¹. Aquests últims tipus de formatge eren aliments cars menjats pels membres de les classes urbanes benestants, i eren consumits durant les festes anyals⁹⁶². Tot veí o veïna podia vendre formatges.

El client també podia comprar el producte fresc, però era menys habitual, segurament per raons de conservació de l'aliment⁹⁶³. El formatge fresc es menjava especialment per Nadal i Pasqua, moment en que s'usava com a ingredient de dolços, com el flaó a Eivissa o els rubiols a Mallorca⁹⁶⁴. El formatge sec es venia tot l'any, mentre que el fresc exclusivament al període d'alletament de cabres, ovelles, vaques, búfales i eugues⁹⁶⁵. La majoria era local, però hi hauria també gènere de zones tradicionalment exportadores de formatges secs, com Mallorca i Sardenya⁹⁶⁶. D'altra banda, es comercialitzava a unitats o al tall, com avui⁹⁶⁷. La venda s'havia de fer damunt plafons, taules de fusta o en bótes⁹⁶⁸.

⁹⁵⁸ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 278.

⁹⁵⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹⁶⁰ ROCA, Josep Maria, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Institució Patxot, 1929, p. 251.

⁹⁶¹ VINYOLES VIDAL, Teresa, «Notes sobre el formatge de Mallorca», *BSAL*, 47 (1991), p. 77; PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, «La alimentación catalana en el paso de la Edad Media a la Edad Moderna», *Pedralbes* 17 (1997), pp. 111-112.

⁹⁶² VINYOLES VIDAL, Teresa, «Notes sobre el formatge de Mallorca», pp. 77-80. La major varietat de formatges frescos i curats, com «de cullera», filat, fregit, entre altres, es trobava, com és lògic, a les taules dels més rics, com els ducs reials de Gandia, *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, pp. 104-105.

⁹⁶³ *Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 203.

⁹⁶⁴ La recepta considerada com a tradicional porta formatge fresc de cabra. Per a més informació, *vid.*, VINYOLES VIDAL, Teresa, «Notes sobre el formatge de Mallorca», pp. 75-80.

⁹⁶⁵ ESTEBAN MUÑOZ, Cayo - TEJÓN TEJÓN, Demetrio, *Catálogo de razas autóctonas españolas: Especies ovina y caprina*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1980, p. 204.

⁹⁶⁶ PÉREZ SAMPER, María Angeles, *La alimentación en la España del Siglo de Oro*, Barcelona, La Val de Onsera, 1998, pp. 74-75; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 21; XAMENA FIOL, Pere - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx*, 1975, vol. 1, pp. 101, 162; RIERA MELIS, Antoni, «Ganadería, quesos y derivados de la leche en el Medioevo catalano- aragonés», dins *Un arquetipo alimentare: il latte e la sue metamorfosi*, Bolonia: "Atti del congresso internazionale IL CASERIO", Clueb, 1983, pp. 47-49; IGUAL LUIS, David, «Comercio y operadores económicos entre Valencia y Cerdeña durante el período de los Reyes Católicos», dins *Sardegna, Spagna e Mediterraneo. Dai Re Cattolici al Secolo d'Oro (Convegno Internazionale di Studi Storici. Mandas, Cerdeña, 2003)*, (coord. Bruno Anatra - Giovanni Murgia), Roma, Carocci, 2004, pp. 33-35. A Cagliari era tant important el comerç de formatge que inclús hi havia la plaça del formatge als segles XIV i XV, *vid.* *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, pp. 155-158.

Normalment, una part d'una plaça de mercat s'hi destinava a la seva venda, a un lloc proper d'on comerciaven ous, caprins, ovins i gallines⁹⁶⁹. Els revenedors sovint venien formatge fora de les muralles i l'oficial els multava amb una pena de 5 sous i la pèrdua de tot el que tenien⁹⁷⁰. De fet, la revenda dels formatges era una activitat poc permesa, estant força perseguida⁹⁷¹. El formatge es separava segons el tipus de llet. Era força comú legislar normatives com que tot «venedor e venedora de formatges, qui tendrà de dues natures de formatges, ço és, de ovella e de cabres, haia aquells, cascú per si a tenir separadament»⁹⁷².

El mateix venedor que elaborava formatges, venia també llet. Els venedors i productors de llet i formatge eren pastors o qualsevol que tingués cabres, ovelles, vaques, búfales i egues. A Alzira, per exemple, les ordenances d'aquests aliments van dirigides a «qualsevol amo de cabres e ovelles»⁹⁷³. Com el formatge, la llet, en general, tenia un preu fix que decretaven les autoritats, encara que era un aliment escassament present al mercat urbà⁹⁷⁴.

El preu de la llet variava segons l'època de l'any, i era més barata a l'època de més abundància, la de l'alletament de les cries dels animals⁹⁷⁵. El mostassà sobretot vigilava la bona qualitat de la llet, que es venia a petricons i cànters de ceràmica o cadafs de vidre. Un frau habitual era ficar aigua dins la llet, i de fer-ho, es multava amb cinc sous⁹⁷⁶.

Un últim detall de la llet: era un aliment poc consumit pels veïns i s'utilitzava per elaborar dolços amb carbassa o arròs amb llet. L'alimentació rica en un consum diari de llet de vaca, com l'actual, era rara i es consumia més en estat líquid, de cabra i d'ovella⁹⁷⁷. Per acabar, la

⁹⁶⁷ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 21; *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, pp. 155-158; *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers: 1418-1452*, p. 5.

⁹⁶⁸ Estava prohibit reutilitzar aquests materials, les bótes, per part dels bóters, *vid.* SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies*, vol. 1, p. 96.

⁹⁶⁹ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers: 1418-1452*, p. 32; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 247, 390.

⁹⁷⁰ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 330; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 247, 390.

⁹⁷¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹⁷² *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 21; *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, pp. 155-158.

⁹⁷³ *Libre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 202.

⁹⁷⁴ *Ibidem*, p. 203; Per a més informació dels tipus de cànthers medievals i moderns usats per portar llet, *vid.* SANTANACH SOLER, Joan, «Ceràmica comuna d'època moderna» dins *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*, (coords. José Ignacio Padilla Lapuente - Josep Maria Vila Carabasa), Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, pp. 232-245.

⁹⁷⁵ *Libre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 202.

⁹⁷⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 4r.

⁹⁷⁷ VINYOLÉS VIDAL, Teresa, «Notes sobre el formatge de Mallorca», p. 76.

mantega era un aliment molt poc consumit a les taules, tant de les classes populars com del patriciat urbà. Dins aquest context, té sentit que sigui un aliment que no es citi als llibres de la mostassaferia⁹⁷⁸.

Tant el formatge fresc com curat era un complement de la dieta, mai tenia un paper central com el pa⁹⁷⁹. El formatge fresc s'acompanyava amb peres i el formatge sec s'utilitzaria ratllat per posar als fideus, macarrons i albergínies⁹⁸⁰. Per acabar, era habitual regalar un o varis formatges sencers entre els membres de l'elit urbana com a mostra d'amistat⁹⁸¹.



Figura 45. Venedor de formatges, s'aprecien els plafons de fusta i les balances per la venda al pes. També es documenta la venda de formatges sencers, ja que el venedor no té ganivets a la taula. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

⁹⁷⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹⁷⁹ *Ibidem*, p. 49.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, p. 80.

⁹⁸¹ *Ibidem*, pp. 81-82.

Les verdures i les fruites fresques i seques

Al món medieval, els municipis estaven envoltats d'horts, vinyes i pastures pel bestiar⁹⁸². Com explica Gabriella Piccini⁹⁸³, durant els segles XIV-XV el món rural i urbà tenien una forta, continuada i estreta relació. A les viles i ciutats de la Corona d'Aragó, els veïns tenien sovint horts⁹⁸⁴. Els espais de conreu urbà suposaven un ajut per a les famílies, especialment en èpoques de crisi alimentària⁹⁸⁵. A les recopilacions de mostassaferia i altres recopilacions d'ordenances municipals, la normativa relativa als llegums i hortalisses inclou habitualment també les fruites fresques i les seques⁹⁸⁶.

Els llibres de mostassaferia utilitzen noms genèrics, com fruita, llegums i hortalisses per citar els productes de l'hort. La poca cura en la regulació de la venda es relaciona amb dos factors. Primer, l'abastament no provocava problemes greus dins el proveïment de la ciutat. No hi ha revoltes a l'edat mitjana per falta de cols. Segon, hi havia una oferta fluïda privada, i a més, la demanda no era grossa. Tot això provocava que especialment les verdures tinguessin uns preus considerablement baixos, quantitats de diners que no es citen a les fonts per ser mínimes per imposar-se una fiscalitat, però que per les poques dades que es tenen es sap que no arribaven habitualment al sou⁹⁸⁷. El seu consum era habitualment diari per a les classes populars. Com recorda una dita que significa que no es pot canviar una situació establerta: “Naps i cols, ventre, si en vols; cols i naps, ventre, ja ho saps”.

Tot el venut era de temporada, per tant, l'oferta del mercat variava segons el mes de l'any. Els refranys recorden el temps per sembrar les llavors i recollir els fruits plantats per l'hortolà, és a dir, la temporalitat: “De sant Marc a santa Creu, a sembrar síndries arreu”, “el meló, ni sembrat pel març, ni nascut de maig” i “el bon nap, per sant jaume treu el cap”.

⁹⁸² BATLLE GALLART, Carme - VINYOLES VIDAL, Teresa, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Capellades, Rafael Dalmau, 2002, pp. 14-15. Aquesta situació s'aprecia a Barcelona, Ciutat de Mallorca i Eivissa, *vid.* respectivament, *Ibidem*, p. 15; BARCELÓ CRESPI, Maria, «Aspectes agraris d'un nucli urbà», *BSAL*, 44 (1988), pp. 199-200; BARCELÓ CRESPI, Maria - ROSSELLÓ BORDOY, Guillem, *La ciutat de Mallorca. La vida quotidiana en una ciutat mediterrània medieval*, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, 2006, pp. 145-147; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 176.

⁹⁸³ PICCINI, Gabriella, «La campagna e la città (secoli XII-XV)», dins *Uomini e campagne nell'Italia medievale*, (coord. Alfio Cortonesi), Roma/Bari, Laterza, 2002, pp. 123-180.

⁹⁸⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria - ROSSELLÓ BORDOY, Guillem, *La ciutat de Mallorca*, p. 146.

⁹⁸⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

⁹⁸⁶ GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, p. 133; *El llibre de la cadena de Reus*, vol. 2, p. 42; *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 123.

⁹⁸⁷ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 287; *El "Llibre del "mustaçaf"*, p. 123; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 321.

La venda legal de productes de l'hort era a una plaça, normalment coneguda com la plaça de les cols o de la fruita⁹⁸⁸. La nomenclatura d'aquests llocs respondria als aliments més usuals en venda. També un lloc de venda de les fruites, llegums i verdures era al bell mig d'una plaça de blat, tal i com abans s'ha comentat, amb el cas de Barcelona.

Les penes pecuniàries per comerciar fora dels espais permesos eren entre dotze diners i cinc sous⁹⁸⁹. Per vendre fruita i verdura d'altres municipis s'obtenia normalment una llicència del mostassà⁹⁹⁰. Els revenedors des de l'hora tèrcia podien establir-se en els mateixos llocs que els venedors⁹⁹¹. Tothom podia accedir a aquest negoci, degut a què si es tenia un excedent a l'hort, es podia comercialitzar.

Abans de la venda, tot s'havia de rentar amb aigua⁹⁹². Un cop mullat tot allò per ser venut, s'assecava⁹⁹³. El rentat assegurava al client una mesura higiènica i que no es pesés terra. Quan tot estava net, es col·locava obligatòriament damunt una tela basta, l'estora⁹⁹⁴. A aquesta tela es podia vendre en munts, com encara practiquen alguns socs islàmics, i també en cistells i sàrries. Era decisió del venedor l'ordre dels aliments a la parada⁹⁹⁵. Per evitar embrutar el sòl, les autoritats obligaven a usar una sàrria per a les fulles seques i arrels⁹⁹⁶. Les arrels es llevaven per a la venda perquè sinó s'estafava al client al pesar⁹⁹⁷. Fruitos i verdures eren venudes amb les fulles encara verdes, perquè es pensava que mantenien el gust⁹⁹⁸. Si es venia, per exemple, una ceba sense complir aquesta normativa es multava al

⁹⁸⁸ Tarragona, Berga i Vilanova i la Gertrú encara tenen una plaça amb el nom de plaça de les cols. A València i a Alacant als dos últims segles de l'edat mitjana havia la plaça de la fruita, *vid. Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 65; *Llibre de privilegis de la ciutat d'Alacant (1366 -1450)*, ed. José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 2011, p. 18.

⁹⁸⁹ *València urbana medieval*, p. 245; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 65; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 178.

⁹⁹⁰ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 209.

⁹⁹¹ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 123.

⁹⁹² *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 105.

⁹⁹³ *Ibidem, loc. cit.* Els nobles, en general, no menjaven gaire fruita fresca ni seca, enfront a les grans quantitats de carn. En solien escollir de fresca la millor de la temporada, i de seca, la menjaven com a part de dolços, com torrons, *vid. GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, La taula del senyor duc*, pp. 95-96. Menjar poca fruita sembla ser una costum força arrelada entre els nobles, inclús fins a èpoques menys remotes que l'edat mitjana. Al teatre realista del segle XIX, els personatges literaris que són aristòcrates normalment menjen o la millor carn o el millor peix, plat acompanyat sovint d'alguna guarnició amb salsa. A tall d'exemple, a l'obra teatral *Fortunata y Jacinta* de Benito Pérez Galdós, el personatge del marquès menja exclusivament un bon bistec o un exquisit peix fregit, *vid. PÉREZ GALDÓS, Benito, Fortunata y Jacinta: Dos historias de casadas*, Madrid, Paradimage, 2015, pp. 107, 189.

⁹⁹⁴ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 3.

⁹⁹⁵ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 178; *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 3; *El "Llibre del mustaçaf"*, p. 123; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 105; *València urbana medieval*, p. 245.

⁹⁹⁶ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 105.

⁹⁹⁷ *Ibidem, loc. cit.*

⁹⁹⁸ *Ibidem, loc. cit.*

venedor amb cinc sous⁹⁹⁹. També si la verdura o les llegums no es pesaven correctament s'imposaven multes de cinc sous¹⁰⁰⁰. La manca de normativa de la mostassaferia relativa a les balances utilitzades és perquè s'hi podia utilitzar qualsevol tipus de balança. A vegades, els venedors mesclaven productes de l'hort en mal estat amb els frescos, i si l'inspector del mercat verificava el delicte, s'imposava una multa de cinc sous¹⁰⁰¹.

Verdures i llegums

Encara que el més habitual als llibres de mostassà és no esmentar les espècies, a vegades es mencionen els tipus de verdures i llegums, fet que permet conèixer quines varietats hi havia a la venda. Les verdures més citades als llibres del mostassà són cebes, naps, pastanagues, alls, porros, apis, espàrrecs, bledes, raves, xirivies i cols. Les llegums més comuns són pèsols, faves blanques i negres, cigrons, lleties i mongetes.



Figura 46. Homes recollint espàrrecs. Es comprova l'ús de cistells. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

⁹⁹⁹ *Ibidem, loc. cit.*

¹⁰⁰⁰ *Ibidem, loc. cit.*

¹⁰⁰¹ *El "Libre del "mustaçaf"*, p. 123.

La fruita fresca i seca

La fruites fresques més esmentades als manuscrits del mostassà són pomes, taronges, prunes, magranes, melons, carabasses, peres, albercocs, olives, raïms i figues. Les fruites seques més usuals són castanyes, ametlles, nous, dàtils, pinyons i figues seques. La comercialització, com s'ha explicat abans, era igual que la verdura i les penes eren també les mateixes. Hi havia sols una diferència: tota fruita seca s'havia de mesurar amb un almud de boca estreta¹⁰⁰².

El malbaratament alimentari també es penava. A tall d'exemple, per llançar taronges al terra a Ciutat de Mallorca, el mostassà multava amb cinquanta sous¹⁰⁰³. Per acabar, el magistrat no sols vigilava la venda al mercat, sinó també els productes a l'hort. A Juneda, Reus i Catí la mostassaferia verificava que llenya, seca o recent tallada, rabasses, fruita, verdures i els tests on es cultivaven plantes aromàtiques, no es robessin, amb l'aplicació de bans que arribaven als trenta sous¹⁰⁰⁴. Aquestes pràctiques il·legals serien força freqüents, degut a què novament, a la cultura popular es troben refranys que són advertències, com “un ull a l'hort i un altre a la vinya” i “si vols doble carretada, tingues la vinya tancada”.

Pebre, safrà i gíngebre

Les espècies surten rarament als llibres del mostassà perquè eren productes de luxe, i per consegüent, més presents a les taules dels nobles que dels menestrals¹⁰⁰⁵. Els especiers eren habitualment els venedors especialitzats¹⁰⁰⁶. Encara que la seva oferta s'havia estès per tota la Corona d'Aragó, les ordenances municipals sobre condiments es troben exclusivament a les recopilacions normatives de les grans ciutats. Als manuscrits de la mostassaferia de pobles com Pollença, Lluçena i Mirambel, per exemple, no es regula la seva venda¹⁰⁰⁷. Els inspectors del mercat verificaven el seu correcte pes i la manca d'adulteracions.

¹⁰⁰² *València urbana medieval*, p. 243.

¹⁰⁰³ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 262.

¹⁰⁰⁴ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, pp. 12-13, 15.

¹⁰⁰⁵ GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, p. 120.

¹⁰⁰⁶ VELA AULESA, Carles, « Ordinacions, privilegis i oficis. La regulació de l'art de l'especieria (s. XIV-XV) », *Annuario de Estudios Medievales*, 36/2 (2006), pp. 839-882; CASADO NOVAS, Iván, « Las exportaciones de azafrán en la Barcelona del Cuatrocientos: La intervención de los operadores alemanes según el dret dels alemanys i saboyans (1425-1445) », *Acta historica et archaeologica medievales*, 32 (2014-2015), pp. 579-618.

¹⁰⁰⁷ Vegeu respectivament, AMPO, mss. 1506, 1507, 1508, 1509; *Etabliments municipals del Maestrat*, p. 95 i ss; VICENTE NAVARRO, Francisco, « El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522) », pp. 47 - 73.

Les balances per pesar espècies eren més petites que les altres i fabricades de llautó o coure, metalls distints al ferro, que era el material més comú per a l'elaboració de peces per pesar¹⁰⁰⁸. La forma més reduïda d'aquests objectes de metrologia té lògica perquè s'adaptaven a un aliment venut habitualment en quantitats petites. Les modificacions de la balança perquè el pes inicial no fos 0, sinó superior, eren freqüents. Les penes per tenir els objectes i pesos de la metrologia modificats eren sovint cinc sous, si el valor del pesat era inferior a deu sous, o cinquanta sous, si el valor del pesat era superior al deu sous. A més, també es perdria, segons la gravetat del delictes, tot el producte que es venia aquell dia¹⁰⁰⁹.

El pebre era un condiment apreciat a la baixa edat mitjana. Des de mitjans del segle XIV, el seu paper d'espècia de luxe desapareix progressivament, el seu valor simbòlic es redueix i es converteix en un condiment de les classes mitges¹⁰¹⁰. A les especieries havia a la venda pebre negre, blanc, rodó i llarg¹⁰¹¹. Del pebre es vigilava sobretot que fos ben garbellat i que no es mesclés amb altres productes, baix multa de cinc sous¹⁰¹².

Mentre el pebre perdé paulatinament el seu valor com bé de prestigi, el safrà i el gingebre anaven guanyant popularitat entre les classes mitges i altes. A les fonts es regulen dos tipus de safrà, el que es ven amb el bulb de la planta, la «cabota», i el pistil de la planta, el «bri»¹⁰¹³. El bulb era per sembrar, mentre que el pistil era per consumir. El gingebre s'esmenta a les fonts sense especificar el tipus, i com el pebre, es legislava el bon garbellament¹⁰¹⁴.

Pel que fa a les adulteracions de safrà: es modificava fraudulentament amb altres aliments (oli d'oliva, grana, pols de most i xicoira) o amb materials no alimentaris (sabó i alum). Els mostassàs vetllaven perquè no s'adulterés el safrà torrefacte. A més del perill que suposava per a la salut el consum de sabó, els productes afegits provocaven que el pols de l'espècia

¹⁰⁰⁸ VELA AULESA, Carles, «Ordinacions, privilegis i oficis», p. 844.

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*, p. 845; Les penes que detalla Carles Vela Aulesa per Barcelona coincideixen, en general, amb la resta de municipis on es venien espècies, *vid. Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 28; *El "Llibre del "mostaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 154; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 248; *València urbana medieval*, p.192; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, ff. 92r-93v.

¹⁰¹⁰ SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer 1434)*, vol. 1, p. 174.

¹⁰¹¹ *El primer manual hispànic de mercaderia (siglo XIV)*, ed. Miguel Barcelona Gual Camarena, CSIC, 1981, pp. 90-91, 101, 124, 127, PIFARRÉ TORRES, Dolors, *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord, Bruges, a finals del segle XIV*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2002, p. 196; *València urbana medieval*, p. 192; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 248, 265; *El "Llibre del "mostaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 154.

¹⁰¹² *València urbana medieval*, p.192; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 248, 265; *El "Llibre del "mostaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 154; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 92r.

¹⁰¹³ *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 28.

¹⁰¹⁴ *València urbana medieval*, p.192.; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 265-266; *El "Llibre del "mostaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 154; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 92r.

pesés més a la balança¹⁰¹⁵. La multa més habitual per vendre safrà adulterat eren cent sous¹⁰¹⁶. Tampoc es podia garbellar el condiment on es garbellava grana, xicoira i alum, i si es feia, la multa eren normalment cinc sous¹⁰¹⁷. L'encamerament era habitual. La pena més elevada per cometre aquest delictes eren cent sous¹⁰¹⁸. A més, els condiments encamerats després de ser retirats eren cremats, segurament a un lloc públic¹⁰¹⁹. Dos últimes dades: Riera Melis¹⁰²⁰ explica que Pere el Cerimoniós dictà a una ordenació de cort de l'any 1353, com a mesures coercitives per modificar fraudulentament el safrà, el tallament d'una mà i la pèrdua de tot el producte. A més, el mateix autor afegeix que la Generalitat a Catalunya cobrava una exacció indirecte sobre el safrà, l'únic impost cobrat al mercat d'origen i no a les fronteres entre regnes o amb altres estats¹⁰²¹.

¹⁰¹⁵ VERDÉS PIJUAN, Pere, «Una espècia autòctona. El comerç del safrà a Catalunya durant el segle xv», *Anuario de Estudios Medievales*, 31/2 (2001), pp. 761-767.

¹⁰¹⁶ AMGI, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 93r;

¹⁰¹⁷ Respectivament, *vid. Valencia urbana medieval*, p. 192; *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 154; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 265-266. El safrà a més d'un producte de luxe era un material usat per a pràctiques màgiques. A l'any 1440, un mestre de cases, Pere Marc, fou empresonat per la Inquisició per fetilleria. A la documentació aportada per l'acusació hi ha un inventari d'objectes usats per la màgia, i entre aquests, el safrà. Els objectes del mestre Pere Marc foren cremats al pati del palau del bisbe de Barcelona, *vid. FORT COGUL*, Eufemià, *Catalunya i la inquisició*, p. 116. D'altra banda, els esclaus eren persones que sovint foren acusades de fer malefícis. Per exemple, a l'any 1399 sembla que a Lluçmajor, Marc, esclau de Jaume Valentí qui era membre de la nissaga balear dels Valentí, fou apressat per haver llançat malefícis, *vid. BARCELÓ CRESPI*, Maria - ENSENYAT PUJOL, Gabriel, *Ferrando Valentí i la seva família*, p. 33.

¹⁰¹⁸ AMGI, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 92v; VELA AULESA, Carles, «Les ordenacions de mercaderies encamerades o falsificades», p. 33.

¹⁰¹⁹ SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies a Barcelona*, vol. 1, p. 179, nota 36.

¹⁰²⁰ RIERA MELIS, Antoni, «La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444. El desenvolupament d'una administració autonòmica medieval en un context conflictiu», *Acta Historica et Archeologica Medievalia*, 30 (2010), pp. 217.

¹⁰²¹ *Ibidem*, p. 218.



Figura 47. Especier venent els seus productes. Destaca la presència de la balança amb els plats de llautó o de cobre. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

Mel, sucre i confitures

La mel era molt apreciada a l'edat mitjana. El fluid dolç de les abelles era l'edulcorant més barat i més estès entre els classes populars urbanes. S'utilitzava tant a l'alimentació, per a l'elaboració de dolços, com a les apotecaries, per a ús medicinal. Arnau de Vilanova¹⁰²² la recomana per als ancians, com aliment calent i reconfortant. A més, tenia un altre ús més tenebrós: era usada per untar el cos dels criminals que anaven al costell perquè s'apropessin a ell els insectes i li provoquessin picadures, pràctica regulada als llibres del mostassà¹⁰²³.

El venedor era tot habitant que coneixes l'art de l'apicultura¹⁰²⁴. Les tendes podien trobar-se a qualsevol lloc del municipi, encara que el més freqüent era la venda a un lloc específic a la

¹⁰²² DE VILANOVA, Arnau, *Opera Medica Omnia*, ed. Pedro Gil-Sostres, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1996, p. 383.

¹⁰²³ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 275.

¹⁰²⁴ *Ibidem*, p. 290; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 313.

plaça de mercat¹⁰²⁵. A damunt una taula o al terra es disposaven les gerres i gerretes de terrissa on s'emmagatzemava la mel, l'únic recipient legal per a la venda¹⁰²⁶. Es venia la mel al detall a gerretes, o a l'engròs, a gerres grans.

La normativa municipal no recull gaire fraus vinculats a la venda de la mel. El més estès era vendre mel passada. Al tercer dia d'estar a la parada, l'edulcorant es cristal·litzava posant-se dur, fet que feia impossible remenar-lo. La pena per comerciar mel endurida eren seixanta sous¹⁰²⁷. Per acabar, un altre frau habitual era ficar-hi aigua¹⁰²⁸. En cas de que no estigués «neta de tara» si es venia a l'engròs, el ban era de deu lliures¹⁰²⁹.

La revenda tenia poques restriccions i els revenedors podien mercadejar on volguessin. El revenedor podia vendre mel durant tres dies després de la compra¹⁰³⁰. El preu de la mel no estava regulat probablement perquè no era un aliment que tingués un gran pes a la dieta de la població, com el pa, el peix o la carn, ni tampoc era un producte de luxe com la carn de caça o el gingebre.

La majoria dels confits s'elaboraven amb mel, però al segle XV, també es fan amb sucre. El sucre és molt poc citat als llibres de mostassà perquè era un producte al que hi accedien, en general, les classes més riques, que elaboraven els seus confits preferentment amb sucre i no amb mel¹⁰³¹. El sucre, l'edulcorant de les elits, s'havia de vendre pur, sense afegir midó, ni arròs en pols ni farina¹⁰³². Per cometre aquestes estafes es pagaven 100 sous de multa¹⁰³³.

¹⁰²⁵ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 290.

¹⁰²⁶ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 281; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 99-100; *El mostassaf de Barcelona*, p. 143.

¹⁰²⁷ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 290;

¹⁰²⁸ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 58.

¹⁰²⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰³⁰ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 58.

¹⁰³¹ RIERA MELIS, Antoni, «Sucre per a després d'una Pesta», *El sucre en la història. Alimentació, quotidianitat, economia*, (coord. Flocel Sabaté), Lleida, Pagès editors, p. 126; GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *La taula del senyor duc*, pp. 122-123. Sobre la relació entre el sucre i el luxe, comenta Juan Vicente García Marsilla que, *vid.* «Omplir una taula de confits suposava, per tant, desprendre una autèntica fortuna en un plaer tan deliciós com efímer. Això encaixava perfectament en una societat que encara mantenia vives les pautes de consum pròpies de la tradició feudal, en les quals la liberalitat i la generositat estaven per damunt de totes les altres virtuts. Els privilegiats gaudien així d'una perfecta ocasió per a fer gala de la seua opulència, i alhora per a remarcar una distinció nítida entre ells, capaços d'oferir aquests impressionats banquets, i la majoria de la població, que no podia més que somiar-los», *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, «El luxe dels llépols. Sucre i costum sumptuari a la València tardomedieval», *Afers*, 32 (1999), p. 93. Per a l'elaboració de sucre era imprescindible a la baixa edat mitjana un trapig o molí per a moldre la canya de sucre. A la comarca de la Safor, l'arqueologia ha propocionat dades sobre l'afer industrial del sucre, trobant-se a alguns jaciments de la zona parts de trapigs, com moles de trapigs i vasos ceràmics, *vid.* GISBERT SANTOJA, Josep, «L'empremta d'un trapig del segle XV al Real de Gandia. Arqueologia del sucre al cor de la Safor», *Afers*, 32 (1999), pp. 33-60.

¹⁰³² *El Llibre del Mostassaf de Barcelona*, vol. 3, p. 365.

¹⁰³³ *Ibidem*, *loc. cit.*

Les confitures es citen únicament al llibre de mostassaferia barceloní i no eren tampoc un aliment consumit ordinàriament¹⁰³⁴. les confitures havien de ser elaborades amb sucre pur i podien ser de cítrics (el citronat), de carabassa (el carabassat), de síndria (el sindriat) i de prunes (el prunat)¹⁰³⁵. Cada confitura s'havia de vendre a les fruiteres, que no eren de vidre sinó de ceràmica, i que no permetien ni al venedor ni al client a simple vista distingir cada varietat¹⁰³⁶. És probable que les fruiteres tinguessin diverses formes, colors i mides per així localitzar cada producte amb facilitat a la tenda. Si es mesclaven les confitures als pots, la pena eren cinquanta sous¹⁰³⁷.

¹⁰³⁴ Recentment, s'ha llegit una tesi doctoral sobre les confitures a època moderna, que senyala els pocs estudis sobre l'elaboració de confitures a la baixa edat mitjana a Barcelona, *vid.* MANZANARES MILEO, Marta, *La confitura a la Catalunya moderna: pràctiques i significats entorn dels dolços (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Àrea d'Història Moderna, 2018, [tesi doctoral]. Agraïixo a la Dra. Marta Manzanares per ajudar-me a comprendre el món de les confitures a la baixa edat mitjana, món que presentà breument a la seva ponència titulada "El calendari pastisser a Catalunya: continuïtats i canvis", presentada el 1 de març dins les XVIII *Jornadas Doctorales y de Investigación del Observatorio de la Alimentación (UB)*.

¹⁰³⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 3, p. 365.

¹⁰³⁶ *Ibidem, loc. cit.*; SANTANACH SOLER, Joan, «Ceràmica comuna d'època moderna» dins *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*, (coords. José Ignacio Padilla Lapuente - Josep Maria Vila Carabasa), Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, p. 251.

¹⁰³⁷ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 3, p. 365.



Figura 48. Especier confiter o adroguer ven mel i confitures. S'aprecia la separació del tipus de confitures en pots de distint color i forma. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

Oli d'oliva

L'oli d'oliva era el greix vegetal utilitzat per les classes populars urbanes¹⁰³⁸. Normalment, als llocs, viles i ciutats havia un lloc on vendre oli. A Igualada, a tall d'exemple, els mostassàs vigilaven que els recipients d'oli «d'aquí avant descarregats, posats e venuts, per aquells qui, a la dita vila ne aportaran per a vendre, del alberch d'En Joan Rajadell fins a l'alberch de Joan Rexach»¹⁰³⁹. A Ciutat de Mallorca es troben encara el carrer de l'Oli i el carrer del Banc de l'Oli, que fan referència al lloc on treballaven els mesuradors d'aquest greix, que com els mesuradors dels grans, verificaven els recipients, canalitzaven el circuit

¹⁰³⁸ Situació de l'oli documentada des de l'alta edat mitjana, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «Alimentació i ascetisme als segles VI i VII. Anàlisi comparativa d'alguns models dietètics monacals italians i ibèrics», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), p. 508. M^a Elisa Varela-Rodríguez documenta oli entre les despeses de proveïment de la casa dels Tarascó, una nissaga de mercaders, *vid.* VARELA-RODRÍGUEZ, María Elisa, *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó*, p. 100.

¹⁰³⁹ *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 43.

de comerç intern i també fiscalitzaven la venda¹⁰⁴⁰. De tots els productes alimentaris del mercat, l'oli era dels més barats. Durant els segles XV i XVI, a Eivissa l'oli anava a mig diner l'odre, a Mallorca l'odre a dos diners i a Barcelona a deu diners el cortó¹⁰⁴¹. El frau més comú era posar un tap a baix de l'odre o el cortó de greix de porc o de cera, venent-se, com es lògic, menys oli al client¹⁰⁴².



Figura 49. Dona venent oli. L'oli està a una bota i la dona ho buida amb una gerra. Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Latin 9333, IBN BUTLÂN, Tacuinum sanitatis, fol. 84r. Imatge amb llicència *creative commons*.

¹⁰⁴⁰ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 109-110, 304. Per a un estudi de la continuïtat d'aquests mesuradors a l'època moderna, *vid.* DAVIU PONS, Guillem, «La producció d'oli a Mallorca. Segle XVIII. Aproximació en base a la documentació fiscal», dins *I Col·loqui d'història agrària Barcelona*, València, Diputació de València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, pp. 391-410.

¹⁰⁴¹ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 184; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 109.

¹⁰⁴² *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 184; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 109-110, 304; *El mostassaf de Barcelona*, p. 143.

Altres productes legislat dels mercats municipals

Les fonts baixmedievales consultades esmenten nombrosos productes dels mercats urbans que eren competència dels inspectors del mercat i què en aquest treball, al centrar-se sobre legislació alimentària, no analitza. Aquesta seria la llista dels principals productes que es podrien comprar als mercats urbans als segles XIV i XV: materials d'origen vegetal: llenya, suro, cendra, sosa càustica, carbó, palla, herba, cànem, lli, espart, cotó, grana i goma aràbiga; minerals i derivats: alum, guix, calç, ferro, estany, coure, llautó, or i plata; materials d'origen animal: llana, seda, pells, cera d'abelles i sèu; Finalment, productes manufacturats: agulles, fils, botons, tots tipus de teixits, joies, armes ofensives i defensives, arnesos pel cavaller i pel cavall, vidre, tot tipus de produccions artístiques que eren pintades al carrer, candeles de sèu i cera d'abelles, matalassos, claus, fustes, bótes, rajoles, olles, escudelles, gerres, xarxes de pesca, cordes, veles i sabates.

Segon grup de competències: la legislació sobre sanitat i salubritat pública

Introducció

La construcció i el manteniment de les infraestructures defensives i hidràuliques (murades, fossars, sèquies, fonts, pous, abeuradors i safareigs) eren competència dels jurats, consellers, paers i cònsols¹⁰⁴³. Existiren dos tipus de neteja dels citats espais urbans: un servei ordinari i altra d'extraordinari. El primer es realitzava regularment, mentre que el segon es portava a terme durant el temps de prevenció d'epidèmies.

¹⁰⁴³ Un cas exemplificador de la preocupació per construir espais de distribució d'aigua d'ús públic el proporciona una carta de l'any 1408 dels jurats de Vilafranca del Penedès. Aquests oficials tenien els diners per construir fonts i abeuradors pels animals a la vila. Les construccions públiques es feien, segons aquesta carta, pel bé comú, *vid.* RODRIGO LIZONDO, Mateu, *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó: Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València, Universitat de València, 2014, p. 780, doc. 893. Per a estudis diacrònics de la murada d'un municipi, *vid.* IGLÉSIAS FRANCH, David, *La Muralla de Girona: dels orígens a l'enderrocament*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 2003; PALMADA AUGUET, Guerau, *La Muralla de Banyoles, Banyoles/Girona, Ajuntament de Banyoles - Diputació de Girona*, 2009; Sobre la construcció i reparació de murades als municipis de la Corona durant la baixa edat mitjana, *vid.* BARCELÓ CRESPI, Maria, «Adobs en la murada de la ciutat de Mallorca (1450-1500) », *BSAL*, 45 (1989), pp. 155-163; VERDÉS PIJUAN, Pere, «Un llibre de "l'Obra dels Murs" de Cervera (1368)», *Miscel·lània Cerverina*, 10 (1996), pp. 13-36. Finalment, un llibre que estudia totes les construccions públiques i privades amb un ús públic d'un municipi, no solament els murs sinó la casa de la ciutat, els banys públics, la casa de la romana (repès), les escorxeries, els molins, la llotja, els hospitals, entre altres, és la tesi de Jacobo Vidal Franquet sobre Tortosa a la baixa edat mitjana, *vid.* VIDAL FRANQUET, Jacobo, *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Biblioteca Aabat Oliva- Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

Sovint es delegava als mostassàs les tasques del manteniment de les infraestructures urbanes i la seva vinculació amb la prevenció de malalties¹⁰⁴⁴. Un cas aclaridor del traspàs de tasques cap el mostassà el dóna un document valencià de l'any 1384. A la font, els jurats de València ordenaren al mostassà que supervisés que es rentessin i drenessin totes les sèquies de la ciutat perquè la pesta havia arribat a poblacions properes, i es temia que s'expandís per la capital del regne¹⁰⁴⁵.

Perquè els jurats valencians ordenaren a l'inspector del mercat netejar les sèquies de la ciutat? Per l'ús periòdic de l'aigua que circulava per aquests espais. Els metges vincularen la pesta als aires nocius, els miasmes, causats, pels efluvis que desprenien les aigües sutzes i els animals morts¹⁰⁴⁶. Els efluvis miasmàtics eren portadors de verins en suspensió, que eren causants de les epidèmies. Francesc Eiximenis¹⁰⁴⁷, veí de València quan ocorregué aquesta pesta a les poblacions veïnes a la ciutat, recomanava que bordells, canals d'aigua i hospitals, per les seves males olors, s'havien de construir en el lloc contrari a on bufava el vent. Per minimitzar la creació i expansió de miasmes, els jurats valencians, a l'enterar-se de l'esclat d'una epidèmia a territoris veïns, prengueren com a mesura d'urgència netejar les sèquies de la ciutat, que eren els espais urbans més pudents, on s'originaven els temuts aires nocius¹⁰⁴⁸.

Els miasmes també els provocaven els costums pocs higiènics, des de la perspectiva actual, de la societat. Les fonts de mostassaferia recullen les següents pràctiques insalubres¹⁰⁴⁹: llançar restes d'escudelles, olles, gerres i orinals des de les finestres; abandonar els cossos morts d'animals domèstics i bestiar al recinte de les murades; i deixar ple de sang i budells el carrer o la plaça després de l'activitat dels carnissers, són sols alguns casos que mostren

¹⁰⁴⁴ Aquest manual d'història explica les nocions higièniques de la baixa edat mitjana i la seva relació amb la infermeria de l'època, *vid.* VALLS MOLINS, Roser, *Història de la professió d'Infermeria*, Barcelona, Edicions Universitat Barcelona, 2007.

¹⁰⁴⁵ SANCHIS IBOR, Carles, *Regadiu i canvi ambiental a l'Albufera de València*, València, Universitat de València, 2011, p. 84.

¹⁰⁴⁶ BENEDICTOW, Ole Jørgen, *La Peste Negra (1346-1353). La historia completa*, Madrid, Akal, 2011, p. 18. A la Corona, els metges lleidatans vincularen, com la resta de metges europeus, l'expansió de la pesta als miasmes, *vid.* *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*, ed. Antoni Ferrando, València, Universitat de València, 1999, p. 118.

¹⁰⁴⁷ EIXIMENIS, Francesc, *Lo Crestià: selecció*, p. 190.

¹⁰⁴⁸ Agracixo l'explicació sobre els miasmes, la seva natura i expansió, a Jon Arrizabalaga Valbuena, investigador del IMF-CSIC.

¹⁰⁴⁹ Altres exemples d'aquestes pràctiques poc higièniques les proporciona la literatura, *vid.* Giovanni Boccaccio a un dels seus contes explica l'història d'un jove mercader de cavalls, Andreuccio, que en un moment donat va a la letrina perquè té mal de panxa. La letrina està situada a l'exterior de la casa, com era costum a Florència. En descriure aquesta escena l'autor esmenta els pestilents efluvis i olors els pous negres situats baix les letrines desprenien, pudors que arribaven al carrer. De fet, en castellà el vàter s'anomena també "inodoro", ja que ara no emet cap olor, degut a que té un sifó que ho evita, *vid.* BOCCACCIO, Giovanni, *El rubí del arxobispo y otros cuentos*, ed. Ernesto Alberola, Madrid, Santillana, 2007, p. 15.

usos i costums que, tenien com a conseqüència que es respirés un aire molt desagradable a l'olfacte que, segons es pensava, originava i estenia la pesta.

Els inspectors del mercat imposaven multes en moneda per la pràctica d'aquests costums. Multar als veïns i veïnes per pràctiques poc salubres era una mesura coercitiva per evitar la propagació dels miasmes. Sèquies, pous, fonts, abeuradors, carrers, places i murs eren els espais urbans que podien ser assignats als mostassàs per part de jurats, consellers, paers i cònsols. La llista que segueix és un recull de totes les maneres documentades per contaminar els espais urbans públics, que es mencionen als folis dels manuals del mostassà: rentar draps bruts, flassades, llençols, tovalloles, escudelles, olles, plats, gerres, orinals, verdures, fruites, restes de matances, restes de menjadores d'animals (palla i excrements), restes d'afilar ganivets, fulles i branques, rentar-se les mans, restes d'olieres, de desplomatge d'animals, de l'elaboració de la llana, del cuir, d'altres materials usats per vestir com el lli i l'èspart i les restes de batre qualsevol tipus de blat¹⁰⁵⁰.

Els governs municipals, almenys un cop durant la magistratura, realitzaven un manteniment de les infraestructures de circulació i distribució d'aigua. A Campos, per exemple, el consell ordenava al mostassà i a uns obrers que s'encarreguessin de netejar anualment el pou de la vila¹⁰⁵¹. A València, aquest oficial supervisava que es mantinguessin en bones condicions les sèquies del Rei, dirigint la seva neteja, que feien obrers contractats per l'ocasió, cada any¹⁰⁵². Finalment a Felanitx, aquest magistrat rebia diners cada any de part del clavari per mantenir netes totes les fonts i abeuradors de la vila¹⁰⁵³.

Les sèquies

L'aigua de les sèquies estava destinada al reg i per beure homes i animals¹⁰⁵⁴. L'etimologia de sèquia deriva del verb àrab que designa regar, i designava el seu ús principal al camp i a

¹⁰⁵⁰ *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 78-91; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 55; *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)*, eds. Joaquim Aparici Martí - Santiago Agustina Segarra, Atzeneta del Maestrat, Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, 2012, pp. 43-44.

¹⁰⁵¹ ROSSELLÓ VAQUER Ramon - VIDAL OLLERS, Joan, VAQUER, Onofre, *Història de Campos*, Campos, Imprenta Roig, 1977, p. 102.

¹⁰⁵² El verb que sovint s'utilitza per referir-se al manteniment és reconèixer, *vid.* MARQUÉS DE CRUILLES, *Guia urbana de València antiga y moderna*, València, José Rius, 1876, vol. 2, p. 198; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 184-193.

¹⁰⁵³ XAMENA FIOL, Pere; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx*, vol. 1, p. 16.

¹⁰⁵⁴ FURIÓ, Antoni - MARTÍNEZ, Luis Pablo, «De la hidràulica andalusí a la feudal: continuïtat i ruptura» dins *L'espai de l'aigua: Xarxes i sistemes d'irrigació a la Ribera del Xúquer en la perspectiva històrica*, (eds. Antoni Furió - Aureliano Lairón Pla), València, Univesitat de València, 2000, p. 51. Era molt important les sèquies en l'ús dels molins. Josep Torró Abad investiga la relació de molins i sèquies al Regne de València, en el procés de

les viles i ciutats¹⁰⁵⁵. Els mostassàs s'encarregaven de les sèquies sinó ho feia un sequier¹⁰⁵⁶. Tres casos d'actuació sobre les sèquies per un inspector del mercat. A Ciutat de Mallorca, els mostassàs verificaven, almenys des de l'any 1450, que cap veí rentés draps a la sèquia gran de la ciutat¹⁰⁵⁷. A València, el mostassà de l'any 1327 vigilava que no contaminessin les sèquies del Rei tirant, terra i fulles de verdures, llegums i fruites, sang, budells, excrements, cendra, el contingut d'orinals i els draps bruts, baix una pena de cinc sous¹⁰⁵⁸. Per acabar, a Eivissa, al segle XV, aquest oficial penava amb seixanta sous per netejar hortalisses a la sèquia. A més, sobre les sèquies d'horts situades fora del pla d'Eivissa, es posava altra multa de cinc sous per no tancar bé les fibres o taps de les sèquies¹⁰⁵⁹.

Fonts, pous i abeuradors

Aquests tres espais compartien un mateix ús: proporcionar aigua a persones i animals pel seu consum. Els espais es separen, per raons lògiques d'higiene, per usuaris. En general, les fonts i pous eren per beure persones, mentre que als abeuradors eren pels animals. Per exemple, al segon manuscrit de la mostassaferia de Catí es recull una llei que prohibeix que els animals beguin aigua de les fonts, i de fer-ho, el mostassà imposava al propietari del bestiar una pena de tres diners per cap de bestiar que es trobés bevent on no li

transformació del territori de domini musulmà a de domini cristià, *vid.* TORRÓ ABAD, Josep, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Universitat de València, 2006, pp. 124-151. Les sèquies tenien també altres usos menys coneguts, com criar tortuges. Aquest curiós ús de les sèquies la proporciona un estudi lingüístic, *vid.* PEREA, Maria Pilar, «Un aplec de dades lingüístiques sobre el parlar de Castelló», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 83 (2007), p. 9.

¹⁰⁵⁵ Per a l'etimologia, *vid.* COROMINES, Joan, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos, 2005, p. 24; Sobre el principal ús de les sèquies, *vid.* TORRÓ ABAD, Josep, *El naixement d'una colònia*, pp. 124-151; GLICK, Thomas, *Paisajes de conquista: Cambio cultural y geográfico en la España medieval*, València, Universitat de València, 2007, pp. 102-198. L'estudi d'un rec a una ciutat, que inclou varies sèquies, s'ha estudiat, entre altres, en el cas de Barcelona, Martorelles i Igualada, *vid.* PERA, Enric, *El Rec Comtal: 1000 anys d'història*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2016; [CENTRE D'ESTUDIS IGNASI IGLÉSIAS], *Rec Comtal: passat, present i futur*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona-Districte de Sant Andreu - Aigües de Barcelona - Agbar Fundació- Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. Aquest llibre fou editat amb motiu de l'exposició celebrada a la sala d'exposicions del Centre Cultural Can Fabra del 9 de febrer a l'1 d'abril de 2018, i inclou fotografies, desconegudes fins el moment, del Rec Comtal. Per a Martorelles, *vid.* SANJUAN ESQUIROL, Joan, «L'enginyeria hidràulica medieval a Martorelles: El rec Gran i els molins fariners de Lloberons i Carrencà», *Notes* 29 (2014), pp. 43-52; Per a Igualada, *vid.* PUIG GUBERN, Magí, «El Rec d'Igalada», *Miscellanea Aqualatensia* 12 (2006), pp. 353-388. Finalment, per a un estudi del recorregut d'una sèquia al segle XIV, *vid.* FONTANALS REIS, Jaume, *Un plànol de la sèquia de la Vila del segle XIV (Ciutat de Mallorca)*, Palma, Ajuntament de Palma, 1984.

¹⁰⁵⁶ ESQUILACHE MARTÍ, Ferran - GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, «La gestió tècnica de la irrigació en les hortes històriques valencianes: el sequier, dels orígens a la desaparició (segles XIII-XVII)», *Millars: espai i història*, 37 (2014), pp. 59-99.

¹⁰⁵⁷ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 54. Per altres casos al regne de Mallorca, *vid.* ROSSELLÓ VAQUER Ramon - VIDAL OLLERS, Joan, VAQUER, Onofre, *Història de Campos*, Campos, Imprenta Roig, 1977, pp. 102, 272.

¹⁰⁵⁸ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 184; Sobre el recorregut les sèquies del Rei, *vid.* SANCHIS IBOR, Carles, *Regadiu i canvi ambiental a l'Albufera de València*, pp. 55-57.

¹⁰⁵⁹ *Ibidem*, pp. 176-178.

pertocava¹⁰⁶⁰. A vegades, alguns pous, especialment als llocs i viles més petits, servien també per rentar draps, llençols i altres teixits de la llar¹⁰⁶¹. La roba als pous es rentava a piques de pedra, espai separat del de beure, per a no mesclar l'aigua per rentar amb la del consum humà¹⁰⁶².

Els safareigs

Rarament els safareigs s'esmenten als manuals del mostassà, per causes avui desconegudes. Aquestes infraestructures, que eren basses d'aigua, s'usaven com depòsits d'aigua per regar els horts i també com rentadors¹⁰⁶³. Els inspectors del mercat solament tenien competències en aquests espais com rentadors, no com a parts del reg.

Els safareigs eren espais femenins¹⁰⁶⁴. En aquests llocs, les veïnades s'ajuntaven per anar a rentar tots els teixits de la casa: draps, flassades, llençols, bolquers, tovalloles, entre altres. Es podia rentar lliurement roba però no fibra, i es penava amb cinc sous a la dona que ho fes¹⁰⁶⁵. A vegades, les mares, filles i serventes passaven per una font per fer un primer rentat abans d'anar al safareig, especialment si es tractava de bolquers i tovalloles, entre altres¹⁰⁶⁶. La pena per aquesta pràctica era la mateixa que abans: cinc sous¹⁰⁶⁷. Un cop tot estava net es deixava eixugar la roba allà mateix estesa a cordills¹⁰⁶⁸. Al rentador les dones aprofitaven per xerrar, riure i inclús per fer algun negoci, mentre treballaven¹⁰⁶⁹. D'aquí prové que xerrar molt es digui encara “fer safareig”.

¹⁰⁶⁰ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 300.

¹⁰⁶¹ A Artà hi havia un d'aquests pous amb rentadors. A un llibre de clavaria del segle XVII d'aquesta vila s'ha trobat un pagament de vint sous al mostassà per a una reparació al rentador del pou, acció que sembla ser una pràctica d'origen medieval, perquè era pràctica que seguia el costum, *vid.* Arxiu Municipal d'Artà, ms. 1031, f. 193. A partir d'ara aquest arxiu es citarà amb l'acrònim AMART.

¹⁰⁶² MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu*, pp. 266-267; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, p. 112; TORTELL FRONTERA, Miquel - BERNAT SASTRE, Pere, «Els pous a la toponímia de Muro. Pervivència i desaparició amb els canvis d'usos», dins *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia* (coords. Ramon Bassa Martín - Francesca Latorre Sánchez - Hermínia Planisi Gili), Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2009, p. 135.

¹⁰⁶³ FERRI RAMÍREZ, Marc, *Terratinents, camperols i soldats: Regadiu i conflictes socials al camp de Morvedre*, València, Universitat de València, 2002, p. 16.

¹⁰⁶⁴ *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 76.

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁰⁶⁸ Un document de l'any 1452 de Tàrrrega parla d'un rentador on les dones, sembla que tant jueves com cristianes, tenien la roba estesa, *vid.* MUNTANÉ SANTIVERI, Josep Xavier, *Fonts per a l'estudi de l'Aljama jueva de Tàrrrega: documents i regesta*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 2006, p. 173.

¹⁰⁶⁹ MARTÍNEZ, Manuel - VIVANCOS, Yolanda, *Els safareigs públics de la Conca de Barberà: un testimoni de la feina de les dones en el passat*, Tarragona, Cossetània Edicions, 2006, p. 60.

Les dones, normalment veïnes, un cop reunides, anaven al safareig i es passaven el matí¹⁰⁷⁰. Es duïen el dinar, que menjaven juntes un cop havien acabat de rentar. No hi havia nens al safareig, aquests es quedaven jugant a prop de casa, vigilats per una dona gran, que degut a la seva edat ja no podia anar a rentar¹⁰⁷¹. Les nenes sí que hi anaven a les piques per rentar amb les seves mares, probablement per aprendre les tasques que farien en un futur pròxim. En general, les dones per rentar portaven un davantal blanc de la cintura als peus, similar a l'altre que duïen per netejar la casa¹⁰⁷².



Figura 50. Dones netejant roba a un rentador municipal de Palma. Hi ha varies nenes que fan també net, continuant un costum que perdurava segles. També s'aprecia l'ús del davantal blanc. Fotografia de l'any 1931. Imatge cedida per Fotografías Antiguas de Mallorca (FAM).

¹⁰⁷⁰ *Ibidem, loc. cit.*

¹⁰⁷¹ *Ibidem, loc. cit.*

¹⁰⁷² *Ibidem, loc. cit.*

Carrers i places

Els mitjans de transport i el bestiar tenien unes vies públiques assignades, amb una major amplària que la resta. Dos exemples: a Barcelona es troba encara el Carrer Ample, que com a recorda el seu nom, és ample degut a què era una de les poques vies on podia passar una roda de molí, mesura usada per comprovar l'amplada del carrer perquè hi passessin carros¹⁰⁷³. Altrament, al jaciment de l'Esquerda, s'ha documentat un sol carrer que duu a la plaça on podien passar els carros¹⁰⁷⁴. La resta de carrers, com a altres indrets de l'Europa cristiana, no passaven dels dos metres d'amplada¹⁰⁷⁵. L'estretor de les vies impedia l'entrada de corrents d'aire fresc que renovessin les bafades de les latrines i altres efluis que podien originar miasmes.

Els mostassàs eren els encarregats de vetllar per la neteja de les vies i places, amb la direcció d'homes que feien la feina al carrer¹⁰⁷⁶. La por a la infecció, a l'epidèmia, seria un de les raons fonamentals que explicaria el perquè els oficials valencians, segons els *Furs*, impedièren que es tapessin amb lones els carrers, atès que sinó corria l'aire, les vies plenes de brutor eren focus de malalties¹⁰⁷⁷. Es pagaven cinc sous per llançaments dels següents materials a les vies públiques i places des de terrasses i finestres: restes d'escudelles, d'olles, de cendres, d'orinals, de bolquers, de líquids de gerrers, i de les brutors llençades per airejar draps, particularment els de cuina i llit¹⁰⁷⁸.

La muralla

Les guerres eren un dels principals motius de construcció de murs a la baixa edat mitjana¹⁰⁷⁹. Mentre l'obra de les murades durava, hi havia espais plens de terra i pedres, que romanien sense edificar. Als llocs d'obra inacabada, els veïns deixaven animals domèstics i/o estabulats morts. L'olor que emetien el bestiar, gats i gossos en descomposició era

¹⁰⁷³ CUBELES BONET, Albert, «Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), p. 37.

¹⁰⁷⁴ OLLICH, Imma - ROCAFIGUERA, Monserrat, «Les etapes del poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies a Roda de Ter, Osona (S. VIII a.C a S. XIV d. C)», *Tribuna d'Arqueologia*, 1989-1990, p. 105.

¹⁰⁷⁵ BUKO, Andrzej, *The Archaeology of Early Medieval Poland: Discoveries, Hypotheses, Interpretations*, Londres, Brill, 2008, p. 148; SCHOFIELD, John; VINCE, Alan Gerard, *Medieval Towns: The Archaeology of British Towns in Their European Setting*, Londres, Leicester University Press, 1994, p. 99.

¹⁰⁷⁶ SANXO VINCEÇ, Pere Antoni, «Elecció d'un home que encarregat de llensar a mar les sutzures que trobarà, excepte fems, per la Ciutat», *BSAL* 19 (1922), pp. 23-24.

¹⁰⁷⁷ *Furs de València*, vol. 1, p. 145.

¹⁰⁷⁸ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 327; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 51; *El "Llibre del "mustaçaf"*, pp. 162-164.

¹⁰⁷⁹ VERDÉS PIJUAN, Pere, «Un llibre de "l'Obra dels Murs" de Cervera (1368)», pp. 13-14.

considerat el pitjor efluvi pudent que hi podia haver¹⁰⁸⁰. De fet, existeix una paraula catalana, “aflaire”, avui en desús, que fins mitjans del segle XIX significava flaire pudent de cos animal¹⁰⁸¹.

Les ordenances dels mostassàs de Solsona, Vic i Herbers contenen algunes lleis que multen entre cinc i setanta sous, segons el tipus d'animal, a tot veí que llancés cossos morts als fossars dels murs¹⁰⁸². Les normatives d'aquests municipis inclouen gairebé tot animal domèstic: gats, gossos, vaques, bous, cabres, moltons, crestats, ovelles, porcs, truges, ases, muls i cavalls.

Tercer grup de competències. La legislació sobre actuacions urbanístiques puntuals

El grup més petit de competències de la mostassaferia era el d'actuacions urbanístiques. A les viles i ciutats, carrers, places i cases es modelaven, en general, orgànicament, sense un pla general urbanístic, com el Pla Cerdà per a l'Eixample de Barcelona. Els carrers estrets, de pas exclusiu per una persona en alguns trams, eren, com s'ha descrit abans, habituals. Els veïns construïen les seves pròpies cases, i compraven els materials de construcció al mercat o els portaven d'un lloc proper¹⁰⁸³.

Les murades posaven un perímetre al nucli urbà, i quan la població creixia, era el mateix espai que s'havia de compartir, però per a més veïns. La manca d'espai intramurs explica els carrers estrets de les poblacions, vist que s'aprofitava tot el terreny que es podia¹⁰⁸⁴. Els carrers estrets i les cases amuntegades eren sovint causa de disputes entre veïns: l'obertura d'una finestra, la construcció d'una paret que impedia el pas de vianants i l'edificació d'una cambra que no deixava passar la llum a l'hort d'un veí són alguns casos il·lustratius de la manca de terreny edificable.

¹⁰⁸⁰ Aquesta era, almenys, l'opinió dels veïns de Sevilla al segle XVI, *vid.* NÚÑEZ ROLDÁN, Francisco, *La vida cotidiana en la Sevilla del Siglo de Oro*, Madrid, Silex Ediciones, 2004, p. 24.

¹⁰⁸¹ LABERNIA, Pere, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina per Pere Labernia*, Barcelona, Espasa, 1864, p. 43.

¹⁰⁸² CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 327; AMVI, ms. 16.44, f. 24v; *Establiments municipals del Maestrat*, p. 170.

¹⁰⁸³ SAMARKIN, Vadim Viktor, *Geografía histórica de Europa occidental en la Edad Media*, Madrid, Akal, 1981, pp. 107-110.

¹⁰⁸⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

El mostassà exercia de jutge en aquestes situacions. Un dels privilegis de mostassaferia més comuns que es traslladaren als folis dels llibres de la magistratura inclou que l'inspector del mercat pot emetre sentències sense necessitat de fer un acta¹⁰⁸⁵. Les lleis urbanístiques incloses als llibres del mostassà són còpies dels *Furs* o de les *Ordinacions de'n Santacília*¹⁰⁸⁶.

És als municipis més petits on aquestes competències estan més desenvolupades i inclouen habitualment tot el terme municipal. Es conserven moltes actes del tribunal del mostassà de Sueca relatives a l'urbanisme. Tres exemples de sentències d'aquest tribunal local: el magistrat obligava a Dionís Blanes, a pagar la reconstrucció d'un corral que tenia Martí Vidal, veí que li havia llogat la casa¹⁰⁸⁷. Dionís havia ampliat un corral de Martí sense el seu permís. L'oficial, a l'observar que no s'havia respectat l'organització de la llar del propietari i que l'obra feia intransitable el carrer, obligà a Dionís a reconstruir com era originalment l'espai.

En un altra ocasió, la vídua de Pere Fos denunciava a Pere Baldoví perquè ell havia edificat una paret mitgera que impedia l'entrada de llum a una cambra seva. El judici, però, el va perdre la vídua, perquè el mostassà argumentà que el forat que il·luminava la casa no tenia bastiment¹⁰⁸⁸.

Finalment, Vicent Tàrrega fou condemnat a pagar la construcció d'un nou desguàs de les aigües brutes i sobrants de Guillem Crespo, perquè Vicent havia desviat sense permís aquest desguàs cap el pati de Guillem, provocant-li perdre tot el sembrat al seu hort¹⁰⁸⁹. Una última dada: els inspectors del mercat no tenien cap tipus d'ingressos per jutjar a aquests tribunals. Com esmenta Josepa Cortés¹⁰⁹⁰ al seu estudi de les actes dels mostassàs de Sueca, el magistrat «en comptes de penes pecuniàries, recolza o desestima les pretensions del demandant».

¹⁰⁸⁵ Al capítol IV. 2. s'explica aquesta tasca del mostassà degut a què es relaciona amb la història dels manuscrits de la mostassaferia valenciana, però ara es centra l'atenció en la tasca pròpiament, la de jutge en temes de planificació urbanística, *vid. El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 86; CORTÉS, Josepa, «Les actes del mustassaf de Sueca (1571-1578)» dins *Anàlisi local i Història comarcal. La Ribera del Xúquer (segles XIV-XX). Selecció de ponències i comunicacions presentades a la II i III Assamblea d'Història de la Ribera (Algemés, 1981 / Carcaixent, 1983) (Algemés, 1981 / Carcaixent, 1983)*, València, Diputació de València, 1990, pp. 35, 43; *València urbana medieval*, pp. 202-203, 265, 267, 269.

¹⁰⁸⁶ Al capítol IV. 2. s'explica aquesta situació pel que fa a la tipologia documental, i ara s'analitza aquests textos des del punt de vista de les competències de l'oficial.

¹⁰⁸⁷ CORTÉS, Josepa, «Les actes del mustassaf de Sueca», p. 43.

¹⁰⁸⁸ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰⁸⁹ *Ibidem*, p. 50.

¹⁰⁹⁰ *Ibidem*, p. 42.

Competències sobre la moral pública

Prostitutes i dones «amigades»

Les prostitutes eren socialment acceptades, encara que infamades, perquè servien per evitar que els homes cometessin pecats abominables, com la sodomia¹⁰⁹¹. La mala fama d'aquestes dones a l'antiguitat s'ha tramès, entre altres, per proverbis, actualment no usats, com “pluja d'estiu i plor de bagassa [prostituta], aviat passa” i “dona que pel carrer troba sovint diner, no et fiïs ni gota”. D'altra banda, les dones «amigades» eren també mal vistes i vivien amb un home sense haver celebrat el preceptiu matrimoni eclesiàstic¹⁰⁹². En alguns pobles i ciutats, els mostassàs tenien competències sobre aquests dos col·lectius de dones¹⁰⁹³.

Una de les tasques dels inspectors del mercat era controlar que exclusivament a uns llocs determinats del municipi es poguessin establir o romandre temporalment els dos citats grups de dones mal vistes. Als manuscrits de mostassaferia d'Igualada i Montblanc, ambdós amb fonts del segle XV, s'han documentat ordenances sobre la separació de barriades per a dones «honrades», dones que complien els preceptes matrimonials i morals cristians, i barriades per a prostitutes i «amigades».

Els «Mostassaps» igualadins vetllaven perquè «ninguna dona mundanària ne amigada, stigués sinó après la font», baix pena de cinc sous¹⁰⁹⁴. Perquè es menciona una font com a frontera entre la part de la vila on vivien dones casades i l'altre part on habitaven

¹⁰⁹¹ EIXIMENIS, Francesc, *Lo Crestià: selecció*, pp. 155-156.

¹⁰⁹² De fet, l'única unió acceptable era el matrimoni entre home i dona cristià, sent els dos verges. Francesc Eiximenis explica amb detall què passa quan una parella no es casa, complint els sants preceptes de l'Església, i tots els mals que porten. Les unions sense passar per l'altar o parelles mixtes de cristians amb jueus o musulmans estaven fortament vedades. Les primeres parelles no es perseguen tant com les segones, ja que el pecat dels primers, no casar-se, no es comparava al pecat dels segons, mesclar-se i tenir relacions sexuals amb heretges, *vid. Ibídem*, pp. 99-113, 214-217.

¹⁰⁹³ Es destaquen aquests estudis de prostitutes i dones «amigades», *vid. PAULÍ MENÉDEZ*, Vicente, Antonio, *El monasterio de Religiosas agustinas de Santa Maria Magdalena, vulgo "Arrepentidas" fundado y protegido por el municipio barcelonés*, Barcelona, Altés, 1942; VINYOLES VIDAL, Teresa, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana*, pp. 48-60; VINYOLES VIDAL, Teresa, «Unes notes sobre les marginades a Barcelona als segles XIV i XV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 2 (1981), pp. 107-132; VINYOLES VIDAL, Teresa, «Les marginades a la societat urbana medieval», *l'Avenç*, 59 (1983), pp. 299-304; PERIS ZARAGOZA, Maria Carmen, «La prostitución valenciana en la segunda mitad del siglo XIV», *Revista d'història medieval* 1 (1990), pp. 179-199; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Les cases de penedides a la ciutat de Mallorca*, Palma de Mallorca, Llibreria Jovellanos, 1992; VINYOLES VIDAL, Teresa, *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida/Vic, Pagès - Eumo, 2005; BENITO JULIÀ, Roger, «La prostitución y la alcahuetería en la Barcelona Bajomedieval», *Miscelánea Medieval Murciana* 32 (2008), pp. 9-21; Recentment, s'ha llegit una tesi doctoral sobre la prostitució a la ciutat de Barcelona als dos últims segles de l'edat mitjana, *vid. BENITO JULIÀ*, Roger, *La prostitució a la Barcelona Baixmedieval (Segles XIV-XV)*, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Secció d'Història Medieval, Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica. Àrea d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2018, [tesi doctoral].

¹⁰⁹⁴ *Llibre de la Mostassaferia*, p. 35.

prostitutes i dones «amigades»? Perquè era un lloc que tothom localitzava amb facilitat dins els murs de la vila. A Igualada, al ser aquesta font l'única construcció de la seva tipologia durant molt de temps era anomenada simplement la «font»¹⁰⁹⁵. La font igualadina es situava a l'altra banda de la plaça on es localitza l'atri de l'església de Santa Maria, temple que encara es conserva¹⁰⁹⁶.

A una altra ordenança igualadina s'ordenà que «ninguna dona maridada, de qualsevol stament o condició que sia, no gosi passar lo letri, sots ban de V sous»¹⁰⁹⁷. El «letri» era l'antic atri de l'església de Santa Maria, situat a la mateixa plaça que la font¹⁰⁹⁸. Per evitar el contacte cap “maridada” o casada podia creuar els límits de la seva parròquia, és a dir, l'altri. En suma, el que la normativa de la mostassaferia diu són dos punts: primer, que les veïnes de “mala vida” han de viure a una barriada específica; segon, les “honrades” no han d'anar al barri de les “de mala vida”¹⁰⁹⁹.

A Montblanc, segons recullen unes ordenacions del llibre del mostassà de la vila, unes fonts funcionaven també com frontera entre la part de la vila on vivien les dones “amigades” i la part on vivien preferentment les dones “honrades”¹¹⁰⁰. Els mostassàs vetllaven que les dones “amigades” no traspassessin, baix pena de cinc sous, de l'empedrat de les fonts de la vila¹¹⁰¹. Les fonts citades eren les antigues fonts públiques de Montblanc, que consistien en una infraestructura de quatre canelles de ferro, d'aquí que s'anomenin fonts, perquè tenien quatre sortidors¹¹⁰². Aquesta infraestructura estava enclotada, i per accedir-hi es baixaven deu esglaons de pedra, d'aquí que el text especifiqui un empedrat¹¹⁰³. Les “amigades”, per

¹⁰⁹⁵ Avui en dia, aquesta font que cita el document igualadí no es conserva, però sí la seva substituïda, anomenada popularment la Font Vella, construïda al segle XVIII a un dels murs de l'església de Santa Maria, *vid.* SEGURA, Joan, *Història d'Igualada*, Barcelona, Subirana, 1908, vol. 2, pp. 293-301.

¹⁰⁹⁶ *Ibidem*, *loc. cit.* Actualment és la Plaça del Pilar, localitzada al centre urbà del municipi.

¹⁰⁹⁷ *Llibre de la Mostassaferia*, p. 35.

¹⁰⁹⁸ SEGURA, Joan, *Història d'Igualada*, vol. 2, pp. 293-301. El letri era el mot medieval utilitzat per nomenar a l'altri, *vid.* DCVB, *s. v.* 'letri'.

¹⁰⁹⁹ Les autoritats confinaven les dones de mala reputació a més de barris específics, en els bordells i convents, *vid.* SEGURA, Isabel, «Espais de confinament: bordells i convents», *Lectora: revista de dones i textualitat*, 2 (1996), pp. 77-81.

¹¹⁰⁰ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1r.

¹¹⁰¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁰² PORTA BALANYÀ, Josep Maria, *Montblanc*, Montblanc, 2000, p. 107. Agraeixo a l'actual director de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, Josep Maria Porta Balanyà, per ajudar-me a entendre com era Montblanc a la baixa edat mitjana, i en especial, aquesta font.

¹¹⁰³ *Ibidem*, *loc. cit.*

tant, no podien passar més enllà de la font perquè el lloc novament feia de frontera amb els barris propers a l'església de Santa Maria, on vivien les famílies benestants¹¹⁰⁴.

En general, la presència de prostitutes als hostals estava prohibida, però els hostalers solien infringir aquesta normativa, perquè les dones eren un atractiu pel negoci. Un dels municipis que més legislà sobre aquesta temàtica fou Barcelona. L'inspector del mercat barceloní tenia cura que les prostitutes no realitzessin dues activitats dins els hostals: primer, entretenir als clients donant-los conversa, i segon, tenir relacions sexuals amb els hostes. Pels dos motius, es perseguia a tot hostaler que gosses «acullir dones que deshonestament vinguin dormir o practicar ab hòmens»¹¹⁰⁵. El mostassà «per obviar molts fraus, e desordres, e mals» multava a l'hostaler amb «C sous» i li prohibia l'exercici de l'ofici¹¹⁰⁶. Finalment, la literatura popular informa de la mala fama de les dones que estaven als hostals, com menciona vell refrany “a pica d'aigua beneita i a al·lota d'hostal, tothom hi fica mà”.

Totes les dones “de mala vida” no podien portar cap tipus de mantell, perquè aquesta peça de roba mostrava honestedat i castedat. Al llibre del mostassà de Solsona s'ha conservat un ban de l'any 1434 on es detalla que: «nenguna fembra pública, no gos portall mantell, ne capa, ni manteta ni manto, sots ban de cinc sous»¹¹⁰⁷. En el mateix manuscrit es troba que les prostitutes no podien tocar, baix pena de cinc sous, cap queviure del mercat amb la mà descoberta. Per demanar un aliment portaven una vara i senyalaven amb una punta el que volien, perquè eren un ofici brut que es pensava transmetia malalties tocant les viandes¹¹⁰⁸.

¹¹⁰⁴ Guillem Seguer de Montblanc, mestre escultor, pintor i arquitecte de mitjans segle XIV, tingué força clients de la seva vila, Montblanc, veïns seus que eren parroquians a l'església de santa Maria, que encarregaren al mestre Guillem diverses obres a capelles, *vid.* ESPAÑOL BERTRÁN, Francesca, *Guillem Seguer de Montblanc. Un mestre trescentista escultor, pintor i arquitecte*, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 1994, pp. 22-30, 79-80.

¹¹⁰⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 151.

¹¹⁰⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁰⁷ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

¹¹⁰⁸ *Ibidem*, *loc. cit.* Per a més informació sobre la sífilis i les prostitutes, *vid.* NOGALES ESPERT, Amparo, *La sanidad municipal en la Valencia foral moderna: 1479-1707*, València, Ayuntamiento de València, 1997, p. 196.

Els Jueus

La carnisseria jueva

A Barcelona, es conserva un ban del mostassà de finals del segle XIV que explica:

“Ara hojats totom generalment, que us fan a saber los honorables vaguer, e batlle, e mostaçaf de Barçelona, ço és cascú de ells tant com toca a sa jurisdicció. Ordenaren los consellers e pròmens de la ciutat de Barçelona, per tolre abús e ignomínia de la sancta fe xrispiana e altres inconvenients desonestats e mals, qui de açò se seguexen, que d'aquí avant algun xrispià, de natura o convers, sia hom sia fembre de qualsevol condició o stament sia, no gos comprar alguna carn de qualsevol spècia o natura, que sia stada rabinada o degollada per jueu. Sots ban de L sous”¹¹⁰⁹.

La principal tasca del mostassà relacionada amb els jueus era la carnisseria jueva: evitar que els veïns cristians anessin a comprar carn «rabinada». Com que un rabí participava al procés de mort i sacrifici de l'animal i certificava que tot el procés com dicten pas per pas les lleis de la *casbrut*¹¹¹⁰, la carn era coneguda com *rabinada*, o el que és el mateix, que havia passat pel control d'un rabí.

Al llibre del mostassà de Girona també es recull la prohibició de compra a tot veí cristià de carn degollada per jueu baix pena de cinquanta sous¹¹¹¹. A Ciutat de Mallorca es manava per part del mostassà que: «en les carniceries dels crestians nengunes carns, qui sien stades rabinades» es puguin vendre baix pena de cent sous¹¹¹². Per acabar, a algunes viles i ciutats els mostassàs inclús prohibien temporalment als jueus tenir carnisseres, com mesura extrema per evitar el consum cristià de carn jueva¹¹¹³.

Oficis prohibits per a jueus

Existien diversos oficis que els jueus no podien realitzar. El mostassà d'Eivissa perseguia, segons una ordenança continguda al seu llibre, a tota persona que fos jueva i treballés com taverner, flaquer o carnisser¹¹¹⁴. Aquesta llei local sembla mostrar que els jueus no podien vendre els productes més importants per a la dieta de la població, com vi, pa i carn, ja que

¹¹⁰⁹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 161.

¹¹¹⁰ les lleis sobre el menjar dels jueus.

¹¹¹¹ AMGI, Fons de l'Ajuntament de Girona, Llibre de mostassaferia, RG 17490, f. 19r.

¹¹¹² *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 4.

¹¹¹³ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 252.

¹¹¹⁴ *Ibidem*, pp. 247-252.

com s'ha comentat en el cas de la carnisseria, hi havia com avui un ritual per assegurar que el menjar fos *kosher*. la normativa eivissenca es relaciona temàticament amb una de Solsona del segle XV, on es manà que cap jueu ni jueva «gos tenir, pa, carn, peix, fruyta seca, ni tenrà, ni degun altra cosa, ortaliça entro que comprat ho age»¹¹¹⁵. En ambdós casos, la venda dels aliments que formaven part essencial de la dieta de la població urbana quedava prohibida als israelites, perquè segurament les autoritats, com passava amb la carnisseria, no volien que els veïns cristians es “judaitzessin” amb el consum d'aliments *kosher*¹¹¹⁶. A més, els jueus eren considerats persones impures que contaminaven tot allò que tocaven .

Els jueus tampoc podien formar part de certs oficis de la menestralia. A Barcelona, l'oficial ordenava a qualsevol blanquer que «no gos donar cuiram blanc a vendre a juheu»¹¹¹⁷. La font barcelonina continua detallant:

“Que algun blanquer, ne son macip, ne altra persona, no gos vendre ne comanar a algun juheu qui.l compre per revendre, algun cuyram blanch, lo qual sia bé e leyalment adobat. E açò per squivar frau, la qual s'és trobada en lo dit ofici del dit cuyram. E de açò los dits juheus hagen a fer sacrament, ya si.s compraran per llur ops o per revendre. Sots ban de XX sous”¹¹¹⁸.

Altrament, quan un ofici el podien exercir tant els jueus com els cristians, les ordenances ho senyalen. És el cas dels mercers. A tall d'exemple, a Ciutat de Mallorca, el mostassà decreta que tot «mercer o mercera, cristià o jueu, pusca vendre de les dites coses en la plaça davant la Carniceria major, e en tot altre lloch de la ciutat, on se volrà, a sa voluntat»¹¹¹⁹. Si a una ordenança no s'especifica que hi hagués jueus, com el mencionat cas dels mercers, els homes que formaven part del gremi eren habitualment cristians.

Finalment, com les prostitutes, els hebreus no podien anar al mercat i tocar lliurament els queviures, especialment grans, pa, peix, vi, verdures, llegums i fruites. Per evitar el contacte amb els aliments, els jueus, com els botxins, havien de portar per comprar una vara o un jonc de quatre palms i amb la punta d'aquest tocar i senyalar el que volien comprar¹¹²⁰. Si

¹¹¹⁵ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

¹¹¹⁶ Això s'ha de matissar, com explica García Marsilla: «L'obsessió dels hebreus per la puresa dels seus aliments comportava inevitablement els negocis amb els gentils, i a l'inversa, la lluita contra els contactes amb els jueus que emprengueren alguns sectors de la societat cristiana no es pot explicar simplement a partir d'arguments religiosos», *vid.* GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, «Puresa i negoci: el paper dels jueus en la producció i comercialització de queviures en la Corona d'Aragó», *Revista d'història medieval*, 4 (1993), p. 180.

¹¹¹⁷ *El Llibre del Mostassaf de Barcelona*, vol. 3, p. 368.

¹¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 368-369.

¹¹¹⁹ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 23.

¹¹²⁰ *Ibidem*, p. 114.

tocaven un producte, com passa a tall d'exemple a Solsona, els mostassàs del municipi ordenaven que el jueu comprar-ho¹¹²¹.

La vestimenta dels jueus

Per distinguir a simple vista els homes jueus dels homes conversos després de la «destrucció del Call», el mostassà de Barcelona decretava, per exemple, que:

“Per conèixer mils los jueus, e que la dita cohabitació e partició de conversos ab jueus sia pus esquivada, que tots los juheus mascles e cascun d'ells, porten e agen a portar contínuament capa, juya o gramalla larga ab caparó, vestit de drap escur. E agen a portar vestidura subirana alt en los pits, en loch apparent qui amagar no.s puixa, una roda mix groga e mix vermella ben ampla”¹¹²².

De la mateixa manera per diferenciar les dones jueves de les converses, les jueves havien de dur «en lo cap la capsana que és acostumada de portar per juyes ans la destrucció del Call, el mantell a tonar segons era acostumat en temps antich. Sots ban de CCCC sous per cascú e cascuna vegada»¹¹²³. En conclusió, entre les competències del mostassà, hi hauria les de vetllar que jueus i jueves portessin els seus senyals i les seves robes que els identificaven.

Imposar els costums cristians

Alguns inspectors del mercat obligaven als jueus a agenollar-se quan es resava o passava una imatge de Crist pels carrers i places. A Solsona, «tot juheu, con lo cors de Jesuchrist yrá per vila, e com lo seny de l'oració sonarà, se age de aginollar o apartar»¹¹²⁴. Als jueus barcelonins se'ls ordenava «que los forns no coguen» ni «tenir res per vendre» en «lo Call juhic» si aquell dia era diumenge o qualsevol altre festivitat catòlica¹¹²⁵. En cas de que algun jueu desobeís el que ordenava el magistrat barceloní, aquest el multava amb «C sous», i sinó pagava, rebia un força assots o estava «un dia al costell»¹¹²⁶. Finalment, a València, es prohibia a mitjans segle XIV, baix pena de deu sous, que durant les festes cristianes, sarraïns i jueus es banyessin¹¹²⁷.

¹¹²¹ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

¹¹²² *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 163.

¹¹²³ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹²⁴ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

¹¹²⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 164.

¹¹²⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹²⁷ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 165.

Els musulmans

Les ordenances de la mostassaferia que tracten sobre els musulmans són força escasses. Els musulmans no foren expulsats com els jueus de la Corona d'Aragó, fins segles més tard, però estaven igualment mal vistos¹¹²⁸. La normativa local estableix dos grups islàmics: esclaus- captius i veïns de moreries. Un cas paradigmàtic de legislació sobre esclaus i captius islàmics és Eivissa. Datades a finals del segle XIV, les següents ordenacions del llibre del mostassà de les Pitüses són normes titulades com «dels sarrahíns»:

“Primerament, que negun sarrahí catiu o tallat no gos gitar ni rifar ni fer rifar a carn ni a formatges en plaça ni en casa ni fora casa, sots pena de V sous per cada vegada, e si pagar no·ls porà prena L açots en plaça.

Ítem, que ningun sarrahí no gos fer faena ni obrar del seu offici en dia de diumenge ni de festa colent, per les carreres ni a porta de lurs cases ni en loch públich sots pena de X sous per cada vegada, e si pagar no·ls porà que prena cent açots en la plaça.

Ítem, que ningú sarrahí no sia traginer de peix sinó aquell qui vendrà al port del Castell de Eviçe, sots pena de cent açots cascuna vegada e ell pescador pach de ban per cascuna vegada axí mateix XXX sous.

Ítem, que·l pescador no gos fer treginar negun peix ab catiu o cativa seu ni logat d'altre, sots pena de LX sous.

Ítem, que negun catiu o missatge no gos cavalcar en ninguna bèstia ab albardà per Vila ni en lo Arrabat, sots pena de V sous e si és catiu o cativa e pagar no·ls porà que prenga cent açots per cada vegada.

Ítem, que ninguna persona no gos comprar ni acullir de catiu ni de cativa negunes coses sinó obra de spart e lenya e rajna e pinyons borts e cenra e algun tió de teya, sots pena de LX sous per cada vegada.

Ítem, que tot catiu o cativa tallat que no haia reconegut de pagar la setmana a son senyor o a la dona qui prestat li haurà en la sua talla tots mesos, pach de pena X sous e si pagar no·ls porà, estiga a la presó fin sia pagada la dita pena.

Ítem, que negun tallat sarrahí ni tallada no gos tenir en la sua casa més de una rova de pa o de bescuyt. Sots pena de perdre lo pa, e pagarà V sous de ban, emperò no s'i entén batejat ni grech qui haia muller ni infans.

Ítem, que ningun tallat ni tallada qui no pagarà la setmana e serà feta executió del capítol, deu pagar X sous de ban o serà mes en presó, e per aquesta executió feta, encara pagar no volrà o no porà, que per los prestadós pus que sien de tres ensús, clamant d'aquell o d'aquella perquè la senyoria los sia feta una assignatió cada mes que degen pagar lur setmana, e aquestes asignations sien III, cada una sia de XXX dies e que lo saig que la farà la dege fer escriure en lo libre de la cort, e passades les tres asignations e los tres mesos a quests o aquestes aytals, pagar no·ls poran que es degen vendre en enquant públich e tornar a la primera captivitat en què eran ans de la lur talla.

Ítem, que tot catiu o tallat o cativa tallada qui trobat o trobada serà per lo mostasaph en ningun ladronici de fruyta ni faves o forment o ordi o tot legum en barçes o en que·s vulla, si donchs no era de son senyor o de la dona, que lo y manàs aportar, que haia a ffer sagrament son senyor que n'hagués de manament seu que lo mostasaph ho puxa levar e aquel metre en presó e que sia caygut en lo capítol com de vinyes, d'orts e de camps”¹¹²⁹.

¹¹²⁸ Biblioteca Nacional, Mss/179, f. 77vb. A partir d'ara s'usará l'acrònim BNE per referir-se a aquesta biblioteca.

¹¹²⁹ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 268-270.

En general, els esclaus i captius compleixen les mateixes mesures repressives que els jueus. Llegint i analitzant les ordenances del magistrat eivissenc es comprova que estan obligats a respectar el diumenge baix severes penes, com cent assots. D'altra banda, tampoc se'ls hi permetia treballar al mercadeig del principal producte de l'alimentació eivissenca: el peix¹¹³⁰.

A la baronia de Flix es documenten algunes ordinacions del segle XIV que estipulen alguns aspectes de les activitats quotidianes i laborals dels sarraïns que viuen a la baronia. S'ha de tenir present que la baronia era domini de Barcelona, i com comenten els privilegis concedits a la mostassaferia barcelonina, el mostassà de la ciutat tenia jurisdicció sobre tots els territoris, on es fa menció explícita del control de les comunitats jueves i musulmanes des de l'any 1354¹¹³¹. Les lleis municipals de Flix sobre els sarraïns daten de l'any 1308 i estigueren vigents al llarg dels segles XIV i XV¹¹³². Per tant, aquestes lleis, almenys des de l'any 1354, eren una part de les tasques assignades a l'oficial barceloní¹¹³³. Són les següents normes:

“Item, la fanecha es de la vila de crestians e de sarrayns, e no de ésser vedada a crestia ni a sarrahi a regonexer son blat, o prestar blat per blat, guardan-se cascadu que no'n façe venda. E si negu ne farà venda amagadament, sia tengut al senyor de ço que ja es stablit en dret. Item, lo pes deu ésser prestat a tot crestia e sarray que haja sa mercaderia comprada o aquella vulla vendre; ço es tant solament per regonexer com la trobarà deu ésser prestat franchament, guardan aquel no'n façe venda; e si u fa sia tengut al senyor de ço que ja es stablit en dret.

Item, tota sal que sia de crestia o de sarray, pus sia en la vila reculida, pot la vendre franchament a tothom de la vila o strany, que no deu costar res.

Item, que tot cuyr de bou o d'ase o de tota bestia grossa se deu vendre ffranchament aque'l quel comprara e aquel quel vendra, que no'ls deu costar res.

Item, tota bestia grasa ni menuda que's vene en la vila de Fflix no deu pagar corradura si donch no ha mes d'un an morta ni viva; e si a mes d'un an deu pagar segons que es acostumat, ço es saber pugea si's ven viva, un diner si's ven en la plaça per ma de carnicer.

¹¹³⁰ *Ibidem*, pp. 158-172.

¹¹³¹ *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, p. 103. Aquest privilegi és mencionat a l'inici del llibre de mostassà de Barcelona, *vid. El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 24.

¹¹³² SERRANO DAURA, Josep, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, *Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Villalba i baronies de Flix i d'Entença*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, vol. 1, p. 228.

¹¹³³ *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, p. 103. El domini de Barcelona incloïa també altres poblacions. La llista de poblacions de domini barceloní varià al llarg dels segles. Als segles XIV i XV els municipis que normalment eren competència del mostassà de la capital catalana eren Sant Andreu del Palomar, Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià, Badalona, Ripollet, Sarrià, Sant Boi, Sant Just Desvern, Sant Feliu, Flix i Alella, *vid. Aspectes del comerç a Catalunya en el segle XVI segons els llibres dels mostassàs*, ed. Monserrat Bajet Royo, Lleida, Universitat de Lleida, 1998, p. 68. La jurisdicció del mostassà de la capital catalana perdurà fins el segle XVIII, almenys a l'Hospitalet. A aquesta població es conserva una època de l'any 1719 pel pagament del dret de passatge que l'oficial barcelonès rebé d'un regidor de l'Hospitalet, *vid. Arxiu Parroquial de l'Hospital del Llobregat de Santa Eulàlia de Mèrida*, II, Adm. Parroq., L. Economia, L.1-U.I. 3, full solt. A partir d'ara s'usarà per aquest arxiu l'acrònim APHLL. Agraïxo a la Dra. Elisabet Bonilla Sitjar, qui ha catalogat aquest arxiu de l'Hospitalet, per haver-me avisat de l'existència d'aquest document. A Badalona la presència de l'inspector del mercat barceloní sembla que també s'ha documentat fins el segle XVIII, *vid. ABRAS POU, Margarida, Història de Badalona*, Badalona, Museu de Badalona, 1999, pp. 99-102.

Item, tota bestia menuda que's vena de mige dotzene a aval no deu pagar corradura; e si es de mige dotzena amunt, deu dar al senyor per corredura III diners de la dotzene.

Item, tota farina o tota altra mercaderia que vingué que sia stranye que la deu cridar lo corredor, e si la mercaderia no's vendra deu pagar lo venedor maylla del cridar.

Item, tota roba que's vena per man de corredor, ço es que port per vila, deu ésser franch aquel qui la comprara, e'l venedor deu dar V sous I diner, e de V sous en amunt en aquel matex cas, e de V sous aball deu dar lo venedor malla de corradura.

Item, tota legum que's vene en Fflich, si no's crida deu ésser francha, o si's crida deu pagar malla al corredor aquel de qui sera la legum e no deu altre costar.

Item, la fanecha es de la vila de crestians e de sarrayns, e no de ésser vedada a crestia ni a sarrahi a regonexer son blat, o prestar blat per blat, guardan-se cascun que no'n façe venda.

E si negu ne farà venda amagadament, sia tengut al senyor de ço que ja es stablit en dret.

Item, lo pes deu ésser prestat a tot crestia e sarray que haja sa mercaderia comprada o aquella vulla vendre; ço es tant solament per regonexer com la trobarà deu ésser prestat franchament, guardan aquel no'n façe venda; e si u fa sia tengut al senyor de ço que ja es stablit en dret. [...]

Item, tot crestia e sarray deu aver carrera en la devesa de Fflich, ço es saber en tres lochs franchament sens tota temor; ço es saber: per la cova de les Vaques, e per lo sender de la Plana de Mer, e per les coves de na Castellana, ab que nom passen cans ni furons¹¹³⁴?

Les lleis de Flix atorguen una sèrie d'usos i costums per a la població. Els sarraïns tenien dret a la faneca (solament per a ús privat i no comercial) i el permís per vendre lliurament la sal i els cuiros. També es concedien altres drets de corredoria per vendre llegum, farina i roba. Finalment, s'estipulà la concessió del dret de pas per la Devesa de Flix. Els drets d'aquest grup era major que els dels captius i esclaus, però tots formaven part d'una comunitat mal vista per les autoritats i víctima d'atacs d'odi per part la població cristiana¹¹³⁵.

Fadrins i fadrines

Refransys, avui en desús, com «fadrina, viuda o casada, sigues sempre recatada», «ni dissabte sense sol, ni fadrina sense amor» i «fadrí que gallegi (que presumeixi com els galls), casat el vegi», fan referència a què antigament els fadrins i fadrines no podien engallir-se ni mostrar obertament els seus sentiments cap les dones i homes que els li agradaven. Les glosses tradicionals de Mallorca són una mostra de les limitacions de la llibertat sexual. Abans, un personatge dolent a les glosses mallorquines era la fadrina o dona finestrera, que mirava per la finestra els homes que passaven, desatenent les seves tasques. Com diu una glossa, avui ja poc cantada:

¹¹³⁴ SERRANO DAURA, Josep, *Senyoria i municipi a la Catalunya Nova*, vol. 2, pp. 1162-1163.

¹¹³⁵ Mostra d'aquesta situació de continua tensió és la història de la moreria de Xàtiva, la més gran del regne de València. Les disputes entre cristians i musulmans foren constants des de la conquesta de la ciutat al segle XIII fins a l'expulsió definitiva d'aquesta comunitat. Un dels moments més sinistres i sagnants de la relació de les dues comunitats va ser quan una nit de febrer de l'any 1386, els cristians atacaren la moreria, matant a molts homes, dones, nins i ancians i robant tot el que pogueren, *vid.* FERRER MALLOL, Maria Teresa, «La moreria de Xàtiva», dins *Xàtiva, els Borja: una projecció europea, 1. Catàleg de l'exposició*, 1995, Xàtiva, Museu de l'Almodí, p. 190.

“Dona finestrera,
camp vora ribera,
vinya vora camí,
mai han fet bona fi”.

Les penes pecuniàries aplicades a fadrins i fadrines cristians per comportaments inapropiats eren menors que de les prostitutes, musulmans i jueus. La diferenciació en el tracte es fa palès a través de la quantitat econòmica de les penes que se'ls hi imposen a uns i altres col·lectiu. L'únic lloc on els mostassàs tenien cura de les accions de homes i dones en edat de casar-se era a les esglésies. Per exemple, a Juneda, s'ordenà que «que ningun fadrí no gose exir de la sglesia entre les fadrines, en ban de un sou»¹¹³⁶. D'altra banda, les fadrines a Montblanc al segle XV tenien una doble prohibició: entrar i sortir de l'església per la mateixa porta per on sortien els homes i seure als seus bancs¹¹³⁷. És important comparar les dades que aporten les esmentades fonts de Juneda i Montblanc: en termes quantitius, les veïnes en edat de casar-se tenien més restriccions dins l'església que els homes en la mateixa situació.

En algunes ocasions es permetia a les dones estar amb els homes dins l'església: es podia entrar per la mateixa porta que els homes si la dona era «núvia», «novençana», «partera» i «noven»¹¹³⁸. És a dir, entraven per la porta dels homes les dones que celebrarien en breu temps el casament (la «núvia»); que portaven menys d'un any casades (la «novençana»); les que dins del matrimoni havien tingut un fill recentment (la «partera»); i les convalescents que feien normalment nou dies de repòs, d'aquí que es digui la «noven».

Els quatre grups de dones estaven totes incloses a la categoria de les dones “honrades”, i per extensió, es suposa que portaven una vida vista com “respectable”. Per això, tenien dret a seure legalment al costat dels homes, mentre que la resta de veïnes tenia designat un altra espai, de considerable menys dignitat dins l'església¹¹³⁹. Les dones de Montblanc segudes amb els homes als bancs del temple tindrien el moble que, probablement més identifica al

¹¹³⁶ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 29.

¹¹³⁷ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1r.

¹¹³⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹³⁹ EIXIMENIS, Francesc, *Lo llibre de les dones*, eds. Frank Naccarato - Joan Coromines - Curt Wittlin - Antoni Comas - August Bover Font, Barcelona, Curial, vol. 1, 1981, p. 150.

gènere femení a l'edat mitjana: la caixa de núvia, objecte de la llar que, a través de la dot que conté i representa, marcava l'estatus econòmic de les dones “respectables”¹¹⁴⁰.

En cas de no ser una de les excepcions, les dones que es seien en el lloc del homes pagaven «XII diners» de ban¹¹⁴¹. Si es compara el valor d'aquestes multes de fadrins i fadrines, que eren en diners, amb les de les prostitutes que podien arribar al cent sous i a assots a la plaça, s'aprecia una palpable diferència en el tracte que donen les autoritats municipals entre als diversos col·lectius que transgredeixen la moral pública.

El «morrodevaques» o botxí

A les fonts de la mostassaferia, el botxí s'anomena «morrodevaques». L'etimologia d'aquest mot és degut a un malnom. Com comenta Jaume Riera i Sans¹¹⁴² el primer botxí conegut de Perpinyà tindria aquest nom, probablement degut a que portava una màscara de ferro amb un morro ample, com el de les vaques, per terroritzar els condemnats. El botxí compartia colors amb els jueus. Segons les ordenances del mostassà, s'havia de vestir exclusivament amb roba a ratlles de vermell i groc, com el senyal de la roba dels jueus¹¹⁴³. A una font sobre banderes i abanderats del regne de Mallorca, s'hi troba un text del «morrodevaques» de Maó de l'any 1449:

“Item, a XXX de janer, any MCCCCXXXVIII paguí, o per mí lo dit Antoni Salt, mon lochtinent an Luis Prats, draper de Mallorches, per tres canes de drap vermell e groch, que li comprí per vestir en Julià Pruneres, morro de vaques a Mahó, de XXII sols la cana. III ll., VIII ss”¹¹⁴⁴.

El document deixa clar que el botxí vestia d'una manera determinada i regulada, amb draps vermells i grocs. L'home que feia complir les penes capitals era mal vist pels veïns i veïnes, i com les prostitutes, era vist com un ofici brut, portador de malalties. A Ciutat de Mallorca, el mostassà vigilava que el «Morrodevaques» no «gos tocar manualment cap alguna cosa de vianda, sinó ab un bastó, que haia quatre palms de larch»¹¹⁴⁵. Una llei similar es documenta a Càller, es supervisava que «morro de vaques no gos toquar res que dia de menjar ni de

¹¹⁴⁰ VARELA-RODRÍGUEZ, María Elisa, VINYOLES, Teresa, «La caixa de Núvia. Un procés del segle XIV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 22 (2001), p. 470.

¹¹⁴¹ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1r.

¹¹⁴² RIERA SANS, Jaume, «Saig, morrodevaques, botxí», *Recerques: Història, economia i cultura*, p. 17.

¹¹⁴³ PASARIUS MASCARÓ, Josep, *Història de Mallorca*, Palma de Mallorca, Colom Rosselló, 1978, p. 147.

¹¹⁴⁴ LLOMPART MORAGUES, Gabriel, «Drapeau. Banderas, abanderados y bandereros en el Reino de Mallorca», *BSAL*, 68 (2012), p. 299.

¹¹⁴⁵ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 114.

beure sinó ab bastonet»¹¹⁴⁶. Finalment, a València cap habitant volia tenir de veí al botxí, i s'obligava a aquest a viure fora de la ciutat i a portar guants per comprar al mercat¹¹⁴⁷.

Un altre espai on el botxí havia de complir una normativa específica era a les tavernes. El «morrodevaques» no podia beure amb als mateixos recipients que la resta de veïns. A Ciutat de Mallorca aquest treballador havia de «beure en taverna sinó ab vexell lo qual ell mateix aport», i si comprava vi no podia sostenir «l'ambut»¹¹⁴⁸. A Càller, el mostassà tenia cura de que a la taverna el «morro de vaques» anés sempre amb la seva «taça ab la qual begua»¹¹⁴⁹. En suma, tant al mercat com a la taverna, el botxí no podia tocar allò que tocaven els altres, perquè el seu ofici era brut. Finalment, al igual que els jueus, el botxí tenia vedat alguns oficis, i especialment, els vinculats amb els aliments. Per exemple, a Eivissa no podia treballar com a carnisser ni taverner per ordre del mostassà de la vila¹¹⁵⁰. A Sardenya, tampoc podia exercir cap més ofici¹¹⁵¹.



Figura 51 i 52. Màscara d'un botxí alemany, segle XVII. El morro ampla recorda al de les vaques, com les màscares del «morrodevaques». La màscara permet fer-se una idea aproximada a les utilitzades a la Corona d'Aragó. Peça conservada al Kriminalmuseum, Rothenburg, Alemanya. Imatges amb llicència *creative commons*.

¹¹⁴⁶ MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, p. 108.

¹¹⁴⁷ TROPÉ, Hélène, *Locura y sociedad en la València de los siglos XV al XVII*, València, Diputació de València, 1994, p. 327.

¹¹⁴⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁴⁹ MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, p. 108.

¹¹⁵⁰ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 252.

¹¹⁵¹ MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, p. 109.

Blasfemar

Pronunciar en públic paraules malsonants contra Déu, els sants o la Verge estava perseguit. Els mostassàs d'Igualada vetllaven perquè «tota persona de qualsevulla condició que sia, qui de aquí avant juraran letjament de Déu ni de la gloriosa verge Madona Sancta Maria, ço és per los budells o entràmenes jurarà, paguen de ban, cascun qui tals sagraments farà, X sous»¹¹⁵². Les lleis igualadines continuen precisant que: «e si algú serà de tanta ignorància de dir que malgrat n'aja Déu o la gloriosa Sancta Maria, o que Aquells no han poder, o altres cruels o males paraules contra Déu o la gloriosa verge Maria, paguen de ban, per cascuna vegada que tal paraules per ells seran dites, XX sous barcelonesos»¹¹⁵³. A més a més, també a la mateixa vila es multa al ciutadà que «gos rahonar o deffendre algú o alguns qui» cometi «lleig jurar o altres paraules males e cruels, dites de Déu e de madona Sancta Maria»¹¹⁵⁴. Per cometre aquest delicte, s'havia de pagar al mostassà «XV sous»¹¹⁵⁵. A Montblanc, segons una ordenança inclosa dins l'inèdit llibre del mostassà, es prohibia als veïns jurar sobre el fetge ni el ventre de la Verge¹¹⁵⁶. A Càller, el magistrat castigava amb «grans açóts e li serà mesa una pua de ferre per mi de la lengua» a qualsevol veí o veïna que «presumesque flastomar Deú ne Madona Sancta Maria ne ls Sants»¹¹⁵⁷.

Jurar sobre els sants, els màrtirs, els profetes, Crist, Déu pare i la Verge tenia greus càstigs, segons l'opinió de Ramon Llull¹¹⁵⁸. A la *Doctrina Pueril* el beat adverteix als cristians que juren lletjament: «si sola una gota de sanch del cors de nostre senyor Jhesuchrist val més que totes quantes cretatures són, asma't, fill, com gran faliment és jurar per lo cap de Déu e per la boca e per lo fetge e.l ventre de Déu».

Perquè tant Ramon Llull com les lleis municipals fan esment de jurar per parts del cos específiques? Perquè cada part del cos de l'home tenia un simbolisme concret. Primer, el fetge representava les passions, des de l'amor a l'odi¹¹⁵⁹. Existeixen encara expressions com “tenir bon fetge”, que significa tenir molta calma, o “tenir mals fetges”, que és sinònim de tenir mals sentiments, manca de compassió sobretot. Segon, els budells, el ventre, inclou

¹¹⁵² *Llibre de la Mostaçateria: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 3.

¹¹⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹¹⁵⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁵⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1r.

¹¹⁵⁷ MANCONI, Francesco, *Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna*, vol. 5, p. 9.

¹¹⁵⁸ LLULL, Ramon, *Doctrina Pueril*, (ed. Gret Schib), Barcelona, Barcino, 1972, p. 67.

¹¹⁵⁹ FARBRIDGE, Maurice, *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*, Londres, Routledge, 2013, p. 220-227; TOUSSAINT-SAMAT, Maguelonne, *A History of Food*, Londres, John Wiley & Sons, 2009, p. 393.

sobretot als intestins, símbols de la mort o del rancor degut a què sant Telm, patró dels mariners, fou martiritzat d'una manera esgarrifosa: li enrotllaren en un torn els intestins els seus propis veïns d'Antioquia, que tenien enveja d'ell i li guardaven molt odi. A l'Empordà, era habitual sentir l'expressió “roncar els budells” a algú, és a dir, durar-li la irritació o el rancor per algú¹¹⁶⁰. En poques paraules, el mostassà feia complir a tots els veïns el segon manament, no dir el nom de Deu en va.

Respectar el descans dominical i les festes religioses

El diumenge s'havia de respectar com a dia de descans i de pregària. El temps de celebració de la missa a la catedral o a la principal església del municipi era el moment més important i el que més s'havia d'evitar practicar qualsevol activitat mercantívol. Per això, per exemple, el mostassà de Tarragona vetllava perquè no es realitzés cap activitat comercial a la plaça en diumenge quan sigui aixecat el cor de Crist a la missa major de la Seu¹¹⁶¹. L'assistència a missa era una activitat obligada pels cristians. Com diu el refrany, “ni la missa ni la civada destorban llarga jornada”, és a dir, el compliment de l'obligació no és mai impediment per aconseguir el que s'intenta. Treballar en un moment tant important de la setmana, era penat amb penes de cinc sous¹¹⁶². Com la missa era un moment seriós i en el que s'havia de vetllar pel silenci, els plors dels infants no eren benvinguts. Especialment important era el moment del sermó, que era l'única part en llengua vernacle de la missa. Per aquest motiu, si una mare portava a Igualada els seus nadons i aquests destorbaven amb els seus plors o crits el sermó, el mostassà li posava a la mare una multa d'un sou¹¹⁶³.

Apart de les ordenances precises de respectar la celebració de la missa major, no es podia practicar cap tipus de comerç durant tota la jornada dominical ni a altres festes religioses. A Ciutat de Mallorca, cap barber podia practicar cap activitat quirúrgica «en digmenges ne en festa alguna»¹¹⁶⁴. D'altra banda, a Granollers el mostassà prohibia «cridar lli en neguna festa anyal ne en dicmenge ne en festa de Madona Sancta Maria»¹¹⁶⁵. Finalment, a l'inèdit llibre del mostassà de Montblanc, es troba que cap mercader podia obrir la botiga durant el diumenge i la Pasqua, baix pena de cinc sous¹¹⁶⁶.

¹¹⁶⁰ DCVB, *s.v.* “budell”.

¹¹⁶¹ AHCT, P008529, 14r.

¹¹⁶² *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁶³ *Llibre de la Mostaçateria: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 65.

¹¹⁶⁴ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 60.

¹¹⁶⁵ *Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers*, p. 4.

¹¹⁶⁶ CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI)*, f. 13v.

Solament es podia vendre productes als malalts de l'hospital o que romanien a casa. Aquest grup podia a través d'un familiar o servent, comprar tot el que necessités¹¹⁶⁷. D'altra banda, com passava amb la pràctica d'activitats mercantils durant la celebració de la missa, vendre o comprar productes la resta del diumenge o altres festes catòliques es multava normalment amb cinc sous¹¹⁶⁸. Normalment s'ordenava que en festes cap veí pogués carregar, ni ensellar, ni montar cap tenda, sempre hi quan no es tingués una llicència de l'inspector del mercat¹¹⁶⁹. Per carregar i ensellar les bèsties i parar la tenda per vendre es pagaven cinc sous, i per dur muntura un sou¹¹⁷⁰.

És destacable la diferència qualitativa i quantitativa entre les multes imposades pels mostassàs als cristians front a les dels jueus i musulmans per no respectar el descans durant les festes. A un membre de la comunitat cristiana se li imposa, com s'ha esmentat prèviament, penes d'un a cinc sous. De multes d'un a cinc sous es passa a penes de cent sous pels hebreus i cent assots pels musulmans. Hi ha multes més baixes pels musulmans per no respectar el descans dels dies festius cristians com deu sou, però és encara el doble que les multes més altes dels cristians. En conclusió, existeix una evident i palesa diferència entre el càstig monetari i/o físic per incomplir les normes de la moral pública entre cristians, la comunitat que reina i governa els municipis, i els col·lectius de cristians i musulmans, qui estan sotmesos a la voluntat d'unes autoritats. Per tant, com abans s'ha comentat, el mostassà vetllava perquè els veïns, inclosos els jueus i els musulmans, complissin el tercer manament, el del respecte del descans dominical i les festes. Com comenta amb detall el Deuteronomi:

“Observa el repòs del dissabte, consagra-me'l, com t'ha manat el Senyor, el teu Déu. Tens sis dies per a treballar i fer totes les feines que calgui, però el dia setè és el dia de repòs, dedicat al Senyor, el teu Déu. No facis cap treball, ni tu, ni el teu fill, ni la teva filla, ni el teu esclau, ni la teva esclava, ni el teu bou, ni el teu ase, ni cap dels teus animals”¹¹⁷¹.

¹¹⁶⁷ *Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 44.

¹¹⁶⁸ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 60; CAT-ACCB310-23-T-28475, *Llibre del mostassà de Montblanc* (segles XV-XVI), f. 13v; *Llibre dels mustaqafos de Juneda*, p. 30.

¹¹⁶⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁷⁰ *Ibidem*, *loc. cit.* La mateixa quantitat de cinc sous es pagava per mercadejar en dies festius a altres viles com Atzeneta del Maestrat, *vid. Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat*, p. 60.

¹¹⁷¹ Deu, 5, 12-14.

Jocs

En general, tot joc on hi hagués atzar i s'apostés estava mal vist per les autoritats locals. Les apostes de menjar eren particularment vedades pels inspectors del mercat. Dos exemples: Primer, a Eivissa, el magistrat vetllava perquè «nigun hom strany ni privat no gos gitar ni rifar a daus, a carn ni a peix ni a neguna cosa ni a formatges, sots pena de X sous per cascuna vegada»¹¹⁷². Segon i últim, a Castellfort, «null hom strany ni privat no sie tan osat que gos gitar a carn o a peix ni a nulla caça, ni rigar, et aquells que y gitaran o y rifaran, que per cascuna vegada paguen dos sous»¹¹⁷³.

Un requisit habitual era que es jugués de dia a les places i no als carrerons, perquè a les vies estretes era força més difícil per als oficials controlar les activitats lúdiques¹¹⁷⁴. No es podia jugar «après que completa hauran sonat», és a dir, cap a les 18:00 o les 19:00 de la tarda¹¹⁷⁵. Tampoc es permetia jugar al llarg de la celebració de qualsevol festa religiosa. Una llei força concisa sobre a quines festes no es podia jugar al carrers es pot llegir al llibre de mostassà de Solsona, no es podia jugar al carrer durant «festa anyal, ni a diumenge, ni a festes de santa Maria, ni de Apòstols, ne de San Miquel, fins que misa major sie dita, sots ban de cinc sous»¹¹⁷⁶.

¹¹⁷² *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 270.

¹¹⁷³ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 437.

¹¹⁷⁴ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 330.

¹¹⁷⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁷⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

III. 5. Els sistemes d'elecció dels mostassàs (segles XIV- XV)

*Nilhil est incertius vulgo,
nilhil obscurius voluntate hominum,
nilhil fallacius ratione tota comitiorum*

“No hi ha res més insegur com el poble,
res tan obscur com la voluntat dels homes,
res tan falaç com el resultat d'unes eleccions (comicis)”
Ciceró, *Pro Murena*, 17, 36

Els privilegis de concessió de la mostassaferia, documents fonamentals per estudiar com fou l'expansió del càrrec durant els segles XIII-XV, recullen normalment el mètode d'elecció de l'oficial. Són aquestes fonts, junt amb els manuals de jurats, paers, cònsols i consellers les principals fonts primàries utilitzades per elaborar el present capítol.

Els privilegis detallen quin mètode d'elecció volia implantar el senyor jurisdiccional a una població dels seus dominis, mentre que les sèries de llibres manuscrits fruit de l'activitat dels oficis municipals mostren els canvis progressius dels sistemes d'elecció dels mostassàs al llarg dels últims segles de l'edat mitjana.

A la Corona d'Aragó, cada municipi seguia els seus usos i costums i tenia un sistema propi d'elecció del conjunt de les magistratures locals. No obstant, al regnat de Ferran el Catòlic s'obligà, no sense força resistències per part d'alguns governs municipals, a adoptar una única forma d'elecció d'oficis locals per a totes les poblacions, especialment les de domini reial, el sistema de sac i sort o insaculació, que seguidament s'explica.

La mostassaferia que, com s'ha explicat al capítol III. 3, tenia un notable desplegament geogràfic pels municipis dels diversos regnes i territoris de l'estat no fou aliena a aquestes circumstàncies, i a cada població s'escollí el càrrec seguint les costums locals i els drets generals (Furs d'Aragó, de València i les Constitucions catalanes). Però, amb l'aplicació efectiva de les polítiques d'eleccions municipals de Ferran el Catòlic, la insaculació fou, en el transcurs de la segona meitat del segle XV, el sistema d'elecció més comú per a la majoria de mostassaferies dels llocs, viles i ciutats de la Corona d'Aragó¹¹⁷⁷.

¹¹⁷⁷ Aquest capítol, bibliogràficament parlant, ha partit de diversos estudis sobre els sistemes electorals municipals de la Corona d'Aragó, realitzats per dos investigadors: el Drs. Víctor Ferro Pomà i Josep Maria Font Rius. Agraeixo als Drs. Josep Serrano Daura i Eva Serra Puig (†) per guiar-me en la tria de la

Existiren quatre sistemes electorals principals a la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana: la cooptació, la votació a més veus, la “ceda” i la insaculació. En aquests quatre processos de tria d'oficials hi havia un denominador comú: l'origen dels candidats. En general, la majoria dels veïns que podien accedir a les magistratures municipals eren membres de l'elit urbana. És important conèixer perquè les oligarquies ciutadanes tenien una remarcable preferència en l'accés a aquests càrrecs locals, i quins arguments i raons hi havia per defensar que l'elit urbana, normalment els ciutadans més rics, eren els millors per governar. Consegüentment, primer s'analitzarà quins eren i perquè eren els habituals candidats a accedir al càrrec de la mostassaferia, i després, s'explicarà cada sistema electoral usat per escollir els inspectors del mercat als segles XIV i XV.

El tema clau en la configuració del càrrec era qui el nomenava, fos quin fos el procés electoral. El sistema d'elecció i les seves conseqüències, l'obtenció d'una part dels ingressos de l'ofici per part del senyor jurisdiccional, era el principal al·licient que assegurava un interès per a la continua disseminació de la mostassaferia al llarg de l'edat mitjana.

Els candidats històrics de la mostassaferia

No s'han documentat a les fonts mostassàs que fossin jueus o musulmans, que tinguessin oficis propis de la mà menor o que estiguessin en la pobresa, tant vergonyant com no. Un estranger tampoc podia ser mostassà, encara que fos ciutadà, però si els seus fills, si aquests obtenien també la ciutadania¹¹⁷⁸. Es complia, com a resultat, el *ius soli* o “dret de sol”, criteri

bibliografia. Són les següents publicacions, *vid.* FERRO POMÀ, Victor, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pp. 153-157, 164-166, 182-183, 249-251, 271-279; FERRO POMÀ, Victor, «Els costums i la recepció del procés romano-canònic», dins *Actes de les Jornades d'estudi sobre les costums de la batllia de Miravet* (coord. Josep Serrano Daura), Tarragona, Consell Comarcal de la Terra Alta - Diputació de Tarragona, 2002, pp. 181-190; FERRO POMÀ, Victor, «El procediment de la insaculació», *Revista de Dret Històric Català*, 9 (2009), pp. 85-86. D'altra banda, s'han emprat aquests treballs del Dr. Josep Maria Font Rius, qui segons la Dra. Eva Serra, fou dels primers estudiosos en senyalar la varietat de sistemes electorals de les magistratures municipals, *vid.* FONT RIUS, José María, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña*, Madrid, Ministerio de Justicia - Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Instituto Nacional de Estudios Jurídicos, 1946, pp. 388-426; FONT RIUS, Josep Maria, «Les villes dans l'Espagne du Moyen Âge: Histoire de leurs institutions administratives et judiciaires», *Recueils de la Société Jean Bodin*, 6 (1954), pp. 265-295. Un recent estudi sobre aquest tema, *vid.* *Privilegios de insaculación otorgados a municipios del Reino de Valencia en época foral*, ed. David Gil Bernabé, Alicante, Instituto de cultura alicantino Juan Gil-Albert, 2012. La insaculació fou sobre tot generalitzada a tots els llocs, les viles i les ciutats de la Corona des de mitjans segle XV, *vid.* *Privilegios de insaculación otorgados*, p. 15. Sobre la imposició per part de la Corona del sistema insaculatori, *vid.* *Ibidem*, p. 19. El sistema insaculatori es mantindrà fins l'arribada dels Borbons, *vid.* MERCADER RIBA, Juan, «El fin de la insaculación fernandina en los municipios y gremios catalanes», *Estudios del V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, p. 345.

¹¹⁷⁸ Agraïxo aquesta dada a la Dra. Carolina Obradors (European University Institute), qui a una taula de debat, organitzada pel Departament de Ciències Històriques - Estudis Medievals de la Institució Milà i

jurídic que atorga la nacionalitat a qui ha nascut a un territori determinat, sense que sigui un requisit important l'origen familiar¹¹⁷⁹. Finalment, no s'han localitzat cap documentació als arxius municipals que especifiqui que l'inspector del mercat no pugui ser convers, pel que es pensa que no existí, almenys sobre el paper, cap impediment al respecte.

Com es comprova, no tothom podia ser polític als segles XIV i XV a la Corona d'Aragó, l'art de la política estava en mans de pocs escollits¹¹⁸⁰. Eiximenis¹¹⁸¹ al *Dotzè* deixa clar que a un govern municipal no hi pot haver camperols ni jornalers que siguin governants, perquè tota població on domini la pagesia és regne d'ignorància, de malícia i de brutalitats. Quins eren llavors els candidats preferents a ostentar el càrrec de mostassà? Eren els pensats per Plató, Aristòtil, els juristes romans i confirmat per les pròpies fonts municipals baixmedievales: els més rics, el patriciat ciutadà.

Si abans els governants, com els tirans de Siracusa amb Plató, contaven amb el suport dels filòsofs, ara tindran la mà oberta dels predicadors. Els clergues defensaren que l'oligarquia urbana era vital als municipis, entre altres motius, perquè entre els seus membres, estaven els millors governants¹¹⁸². És més, de nou Eiximenis¹¹⁸³ comenta que aquest patriciat urbà, que ell identifica com els membres de la mà major, eren els únics que haurien de saber amb detall sobre furs, costums i ordenances. No obstant, a alguns municipis, els menestrals es rebel·laven i exigien que ells també tinguessin possibilitats d'elecció per accedir als oficis municipals. Cas paradigmàtic del poder menestral fou Barcelona a l'any 1462, on després de contínues queixes de veedors de la mà mitjana als consellers de la ciutat per accedir a la mostassaferia, aquests oficials municipals acordaren una solució que podria interpretar-se com salomònica: hi hauria fixat el mateix nombre de menestrals i generosos que es podien presentar com a candidat a aquest càrrec¹¹⁸⁴.

Fontanals (CSIC, Barcelona), celebrada el dia 5 de febrer de l'any 2016 impartí una conferència sobre la seva tesi doctoral, titulada "Ciudadans i ciutadania a la fi de l'Edat Mitjana: el model de la Barcelona del segle XV".

¹¹⁷⁹ DE LA MAZA GARCÍA, Marcial Martelo, *La sucesión nobiliaria*, Madrid, Editorial Dykinson, 2015, p. 209.

¹¹⁸⁰ Eiximenis deixa clar al inici del *Regiment*, que per a que la cosa pública funcioni, no tothom pot ser igual i tenir el mateix estament. Cadascú té la seva funció assignada i no és convenient que hi hagi canvis. El menoret inclús usa la poderosa figura del cos místic per deixar clar quina és la seva idea de govern i de societat ideal. Així per exemple seria absurd que l'estómac (els mercaders) fessin com els peus i les cames (els pagesos), *vid.* EIXIMENIS, Francesc, *Regiment de la cosa pública*. Francesc Eiximenis, eds. Josep Palomero - Lluís Brines, Alzira, Bromera, 2009, pp. 79-80.

¹¹⁸¹ EIXIMENIS, Francesc, *Dotzè llibre del Crestià*, ed. Xavier Renedo, coord. Sadurní Martí, Girona, Universitat de Girona - Diputació de Girona, vol. I/1, 2005, p. 373.

¹¹⁸² *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁸³ *Ibidem*, p. 373 i ss; *Lo Crestià*, p. 183.

¹¹⁸⁴ AHCB, ms. 02.01/1B.II, Registre de deliberacions del Consell, f. 79r.

A una llarga proposta de la cort valenciana presentada al rei Alfons el Benigne es menciona que: «richs hòmens, cavallers e generosos sinó deffenen furs e privilegis, sien privats dels officis», entre els quals hi ha el del «mustaçaf»¹¹⁸⁵. És important aquesta última citació ja que enumera tots aquells que preferentment podien accedir al càrrec d'inspector del mercat. A més de les classes benestants, com grans mercaders i banquers, hi ha, com comenta el text del rei Alfons, els nobles. Aquesta aristocràcia ostentà magistratures als segles XIII, com el cavaller Ramon de Lluch, el primer mostassà de la Corona d'Aragó, estengué el seu poder al segle XIV i el consolidà especialment al regnat de Ferran el Catòlic, quan definitivament formà part dels ciutadans honrats, no exclusivament a València, sinó a tota la Corona d'Aragó¹¹⁸⁶.

Aquestes circumstàncies expliquen la repetició de cognoms dels candidats a les extraccions d'oficials. A Albarrasí, la mostassaferia durant dos centúries va ocupar-se habitualment sols per set famílies¹¹⁸⁷. Entre aquestes nissagues, la que ostentà més aquesta magistratura foren els Monterde, que era la més rica de la vila. D'aquesta nissaga a dia d'avui encara es plasma el seu poder per la gran casa blasonada, palau d'aquesta família, que es conserva al centre històric d'Albarrasí. Un altre cas és Inca. Després de buidar tota la documentació local, s'ha comprovat que durant l'època foral les famílies Truyol i Galí havien ocupat sovint l'ofici de mostassà¹¹⁸⁸. De fet, aquest cognom es repeteix en l'adjudicació de la botiga del blat, fet que potser no és sols mera coincidència¹¹⁸⁹. Per acabar, posteriorment al buidatge del fons de l'administració local de l'Arxiu Municipal de Bunyola, es pot afirmar que durant l'època foral, com a mínim fins el segle XVII, el càrrec d'inspector del mercat s'ocupà força vegades per membres de les nissagues Palou i Vidal¹¹⁹⁰. En l'actualitat la finca dels Palou, Son Palou, és la possessió de la vila més gran¹¹⁹¹.

¹¹⁸⁵ *Furs de València*, vol. 1, p. 180.

¹¹⁸⁶ MERCADER RIBA, Juan, «El fin de la insaculación fernandina», p. 344.

¹¹⁸⁷ CUTANDA PÉREZ, Eloy Víctor, *La comunidad de Albarracín en los siglos XVI y XVII (hacienda, élites y poder)*, Teruel, Centro de Estudios de la Comunidad de Albarracín, 2010, p. 239. L'ostentació de càrrecs públics per diversos homes d'una mateixa família benestant és una situació força estudiada tant a la baixa edat mitjana com moderna. Pel que fa a estudis sobre nissagues baixmedievales i que continuen al segle XVI, es pot citar, per exemple, el treball dels Drs. Maria Barceló Crespí i Gabriel Ensenyat Pujol sobre els Valentí de Mallorca, *vid.* BARCELÓ CRESPI, Maria - ENSENYAT PUJOL, Gabriel, *Ferrando Valentí i la seva família*, pp. 48-78.

¹¹⁸⁸ AMIN, mss. 1/1/2 - 1/1/40.

¹¹⁸⁹ BARCELÓ ADROVER, Pep, «Un llibre d'Albarans d'Inca (1589-1644)» dins *XI Jornades d'Estudis Locals*, Inca, Ajuntament d'Inca, 2011, pp. 220-229.

¹¹⁹⁰ AMBN, ms. 1- ms. 3; mss. 580-590.

¹¹⁹¹ Les nissagues eren habituals a la baixa edat mitjana, sobretot pares i fills que treballaven en els mateixos oficis, o ostentaven els mateixos càrrecs. Miquel, Arnau i Pere Llitrà eren membres d'una mateixa família i tots foren notaris. Pere Llitrà (c. 1425 - c. 1504) fou el membre d'aquesta nissaga balear amb més pes polític al govern municipal de la Ciutat de Mallorca, on ostentà oficis com el de síndic o ambaixador davant del

Altrament, és bastant possible que el ser mostassà fos, almenys durant el segle XV, com el ser anomenat per un càrrec important dins un gremi: un honor¹¹⁹². També és important dir quina podia ser l'altra cara de la moneda: sinó es volia ser mostassà, era possible sancionar a la persona amb alguna pena, especialment de tipus pecuniària, com també succeïa amb els sobreposats dels gremi de picapedrers de Mallorca¹¹⁹³. Per tant, hi solia haver obligatorietat en general en exercir el càrrec de mostassà quan s'hi era elegit. Finalment, l'ofici portava en general més beneficis que inconvenients, ja que hi havia nombrosos privilegis. Per exemple, segons un document inèdit tarragoní, l'oficial local per la seva condició no havia d'ajudar en l'obra dels murs de la ciutat¹¹⁹⁴.

Més requisits per ser mostassà

Hi havia una edat per ser mostassà. No es podia, com succeïa també amb la resta de càrrecs municipals, accedir sent «menor de dies» ni sent ja ancià¹¹⁹⁵. Els menors de dies, almenys fins el segle XVI, foren en general els menors de devuit anys¹¹⁹⁶. Dit això, apareixen en temps de pesta, menors que foren mostassà¹¹⁹⁷. En la vila de Morvedre, a tall d'exemple, a l'any 1380 un infant fou inspector del mercat¹¹⁹⁸. Al mateix municipi, Morvedre, i al mateix any, 1380, s'expandí una epidèmia, que causà una considerable mortaldat a tot el regne de València¹¹⁹⁹. Dins el caos que causava la malaltia, el govern de l'actual Sagunt hagué d'escollir membres, que en teoria, no eren aptes pel govern.

monarca, escrivà de la casa de Juraria i conseller per l'estament dels mercaders, *vid.* BARCELÓ CRESPI, Maria, *Els Llitrà. Una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*, Palma, Lleonard Muntaner, 2001, pp. 7-34.

¹¹⁹² GARAU LLOMPART, Isabel, «Les ordenances del gremi de picapedrers del 1405», *Randa*, 29 (1991), p. 77. Per un estudi sobre la història de l'honor als oficials i les famílies de la Corona d'Aragó, es recomana consultar el pròleg de l'obra *Els Homes infames*, *vid.* SALES, Pere - DOMINGO, Antoni, *Els homes infames. Parcialitats i guerra privada a la Mallorca del sis-cents*, Palma, El Gall Editor, 2013, pp. 9-20. Un interessant cas relacionat amb l'honor és una batalla entre nobles a l'any 1379 a Barcelona, *vid.* COSTA, Maria-Mercè, «Una batalla entre nobles a Barcelona (1379)», *Anuario de Estudios Medievales* 7 (1970-1971), pp. 533-554.

¹¹⁹³ *Ibidem*, p. 77. Sobre l'obligatorietat de en cas de ser elegit mostassà, exercir-lo, *vid.* TURULL RUBINAT, Max, *El gobierno de la ciudad medieval*, p. 299.

¹¹⁹⁴ AHT330-20-T2-201, f. 1r.

¹¹⁹⁵ AMAX, ms. 10541/ 1, Determinacions del Consell, f. 129r.

¹¹⁹⁶ FURIÓ, Antoni - VICIANO NAVARRO, Pau - MIRA, Antonio José, «L'entrada en la vida dels joves en el món rural valencià a finals de l'Edat Mitjana», *Revista d'història medieval*, 5 (1994), p. 78, nota 7.

¹¹⁹⁷ *Els llibres de comptes de la batllia de Morvedre a la fi del segle XIV*, ed. Aureli Silvestre Romero, València, Universitat de València, 2004, p. 44.

¹¹⁹⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹¹⁹⁹ FURIÓ, Antoni, *Història Del País Valencià*, València, Tres i Quatre, 2001, p. 123.

D'altra banda, hi havia la vellesa. En termes generals, l'ancianitat era aconseguida amb els seixanta anys¹²⁰⁰. Els setanta anys, almenys al regne de Mallorca, era una edat molt avançada en la que, per respecte a l'ancià, se li perdonava la vida en cas de revolta¹²⁰¹. Els magistrats solien dur a terme la seva tasca pels carrers, pel que una edat adolescent o de la vellesa no ajudava a que l'oficial fes correctament la feina. Per això, a la documentació municipal que relata els processos d'elecció de càrrecs és habitual trobar-se amb situacions com la d'un manacorí, «Nunho Truyoll», que estava a la bossa per ser mostassà, però fou «tornat al sach perquè és maior»¹²⁰².

És possible que els homes que podien presentar-se a mostassàs tinguessin una edat mínima per accedir al càrrec de vint-i-cinc anys, com succeïa amb altres oficis, com els notaris¹²⁰³. De fet, al dret romà aquesta és l'edat recomanada per ser un magistrat. A la *Lex Salpensana* es comenta que els magistrats devien tenir vint-i-cinc anys per ser elegits¹²⁰⁴. Una circumstància que també ajuda a comprendre l'elecció del vint-i-cinc anys és que era l'edat mínima per arribar a ser un mestre artesà en un ofici durant els segles baixmedievals¹²⁰⁵. D'altra banda, a una època d'epidèmies com la baixa edat mitjana té sentit que hi hagués un requisit d'anys per accedir a la mostassaferia i que fos el quart de centúria, ja que era el moment en que el cos era més resistent i estava en bones condicions físiques. Finalment, es pensa que aquesta edat tindria una justificació bíblica, perquè els reis del Poble d'Israel començaren a regnar complits aquests precisos anys¹²⁰⁶.

Per ser inspector del mercat era requerit està casat i residir al municipi. El municipi que fou el model de la mostassaferia, València, fins el segle XVI, obligava a escollir mostassàs entre

¹²⁰⁰ A aquesta monografia l'autor inclou una introducció històrica on analitza en quins anys al llarg de la Història s'ha considerat que començava la vellesa, marcant els 60 anys com l'època d'ancianitat a la baixa edat mitjana, *vid.* SÁNCHEZ GRANJEL, Luis, *Los ancianos en la España de los Austria, Salamanca*, Universidad Pontificia, 1996, pp. 14-18.

¹²⁰¹ QUADRADO, José María, *Informacions judicials sobre els adictes a la Germania en la Ciutat e Illa de Mallorca, penes de cos é d'haver a ells imposades, après la reducció de 1523*, Palma, Estampa de Felip Guasp, 1896, p. 152.

¹²⁰² AMAX, ms. 10541/1, Determinacions del Consell, f. 129r.

¹²⁰³ BAIGES JARDÍ, IGNASI, «El notariat català: origen i evolució», dins *Actes del I Congrés del Notariat*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, p. 146.

¹²⁰⁴ RESINA SOLA, Pedro, *Fundamenta Iuris. Terminología, Principios e Interpretatio*, Almería, Universidad Almería, 2012, p. 152. Des de l'emperador August aquesta solia ser l'edat per accedir a edit curul, el càrrec precedent del mostassà, *vid.* MENTXAKA ELEXPE, Rosa María, «Los requisitos para», p. 27. A Porreres, s'ha documentat que durant els segles XIV i XV aquest moment de la vida de l'home era el més recomanat per les autoritats per exercir d'inspector del mercat, *vid.* MUNAR, Gaspar - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Porreres*, Porreres, Ajuntament de Porreres, vol.1, 1977, p. 54.

¹²⁰⁵ En cas dels escultors, *vid.* PLADEVALL, Antoni, *L'art gòtic a Catalunya: arts de l'objecte*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008, p. 37.

¹²⁰⁶ 2 Cro 25.1-4; 2Cron, 27, 1; 2Cron, 27, 8; 2Cron, 29, 1; 2Rey, 14, 2; 1Rey, 22, 42.

els ciutadans que tinguessin muller i casa a la ciutat¹²⁰⁷. Una explicació sobre el requisit de ser casat és l'antiga creença popular que un oficial abans de saber governar un poble, havia de saber governar la seva llar¹²⁰⁸. Un cas il·lustratiu de mostassà històric casat és Pere Espanyol, que fou durant el segle XV famós per la seva habilitat amb la ballesta a Mallorca, i fou elegit mostassà de la capital balear a l'any 1464¹²⁰⁹. A l'any 1455 s'havia casat, sent ja conegut per la seva obra sobre el joc de ballesta¹²¹⁰.

Perquè un fadrí no podria dur a terme l'ofici? Potser la resposta es troba en Eiximenis. El menoret, davant les pensades inclinacions dels joves a pecats tant penalitzats com la luxúria o la peresa, recomanava que un home madur, casat i responsable fos qui s'encarregués dels assumptes del govern¹²¹¹. L'opinió d'aquest franciscà es relaciona amb les competències de la moral pública dels mostassàs, ja explicades al capítol 7, que inclouen accions públiques dels fadrins i fadrines, però mai d'homes casats, veïns que es veurién com més respectables que els solters. Altrament, als inspectors del mercat els era requerit saber llegir i escriure, factor que apartava d'aquesta magistratura a una sector prou important de la població urbana¹²¹².

Per acabar, al regne de València fins, almenys el segle XVI, era necessari per ser mostassà tenir cavall amb tres anys d'edat, valorat en 25 o 30 florins i armes de bona qualitat¹²¹³. L'edat dels cavalls respon a que fins aquest moment l'animal no està en plenes condicions físiques. Home amb cavall i bones armes eren requisits que reduïen notablement a aquest territori la població que podia accedir al càrrec de mostassà. Els primers inspectors del mercat eren els cavallers de les hosts de Jaume I, com s'ha comentat capítol al III. 2., i probablement, simplement es continuà el costum d'escollir cavallers a terres valencians, tal com feia el primer monarca de València.

¹²⁰⁷ MARTÍ FERRANDO, Josep, *Instituciones y sociedad valencianas en el imperio de Carlos V*, València, Biblioteca Valenciana - Generalitat Valenciana, 2002, p. 206.

¹²⁰⁸ CASAS RABASA, Santiago, «Alguns apunts sobre el govern municipal a la ciutat de Tarragona», p. 413.

¹²⁰⁹ BARCELÓ CRESPI, Maria, - COLL TOMÀS, Baltasar - ROSSELLÓ BORDOY, Guillem, *Espanyols i Pacs: poder i cultura a la Mallorca del segle XV*, Palma, Edicions UIB, 1999, p. 26.

¹²¹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²¹¹ EIXIMENIS, Francesc, *Scala Dei*, ed. Curt Wittlin, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1985, p. 32.

¹²¹² TORRAS RIBÉ, Joan, «El Procediment electoral per insaculació en el municipi d'Igualada: 1483-1714», *Miscellanea Aqualatensia* 3 (1983), pp. 112-114. De fet, aquesta condició hi devia ser sempre ja que els mostassàs havien de poder consultar els registres municipals i el seu propi llibre.

¹²¹³ MARTÍ FERRANDO, Josep, *Instituciones y sociedad valencianas*, p. 203.

Fins aquí, les hipòtesis que explicarien el perquè les oligarquies ciutadanes eren, en general, preferentment els candidats a ostentar la mostassaferia. Aquesta població urbana accedia a la mostassaferia per mitjà de quatre sistemes d'elecció de càrrecs, que ara s'expliquen.

La duració d'una magistratura de mostassaferia variava segons el municipi. El més habitual era que durés un any, però també duraven a vegades dos o tres anys, i altres vitaliciament, com succeïa en els cas d'homes de confiança del senyor jurisdiccional com Ramon Deslluch a València, Sadurní de Montblanc a Sogorb i Bernat d'Olvan a Berga¹²¹⁴.

La cooptació, la votació a més veus i la “ceda”

La cooptació consistia en l'elecció de càrrecs directament pels candidats elegits per decisió del qui havia ostentat la magistratura en el govern anterior¹²¹⁵. Teòricament, aquesta persona elegia a una sèrie de candidats i després les autoritats superiors donaven el seu vistiplau¹²¹⁶. A la documentació de l'època sembla que aquest mètode electiu no es complia gaire sent el dit magistrat precedent qui tenia total llibertat en l'elecció del seu successor¹²¹⁷. A Igualada, a tall d'exemple, els fraus electorals amb aquest sistema, vigent fins a l'any 1483, eren comuns¹²¹⁸.

A la votació a més veus els prohoms d'una població, que solien ser els principals oficials municipals, elegien al seu mostassà alçant les mans (anomenades les veus). Primer, s'escollia a dit per part dels magistrats de set fins a deu candidats. Posteriorment, els prohoms de la vila, els consellers i jurats, es reunien a una plaça o seu del govern. No feia falta que fossin tots, però sí la gran majoria. Abans de fer la votació, feien un jurament on constataren que actuarien de forma imparcial. Més endavant, havien les votacions dels candidats, on sempre estava present l'escrivà de la cort del consell, i anotava per cada màlçada, una ratlla a prop del nom de candidat, a un document que deixava constància d'aquest acte públic. Votades totes les candidatures, l'escrivà, acompanyat d'alguns prohoms comprovava qui havia estat el candidat més votat, i aquest era anomenat candidat definitiu mostassà, malgrat que fins la final aprovació de l'autoritat senyorial no es confirmava totalment aquest oficial. A l'Arxiu

¹²¹⁴ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.

¹²¹⁵ TORRAS RIBÉ, Joan, «El Procediment electoral per insaculació en el municipi d'Igualada», p. 105. Les descripcions que es realitzen d'aquests processos electorals són ideals, quan es seguien passa per passa, però cada municipi podia tenir usos i costums propis que feien variar aquests procediments de tria de càrrecs.

¹²¹⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²¹⁷ *Ibidem*, pp. 105 i ss.

¹²¹⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

Municipal de Pollença, aquest sistema electoral, ha deixat molts testimonis, per ser exactes, 249 actes d'elecció d'inspectors del mercat. La primera mostassaferia documentada, elegida amb aquest sistema a Pollença, és la Bartomeu Carbó, qui obtingué deu vots, sent nomenat mostassà a l'any 1393¹²¹⁹.

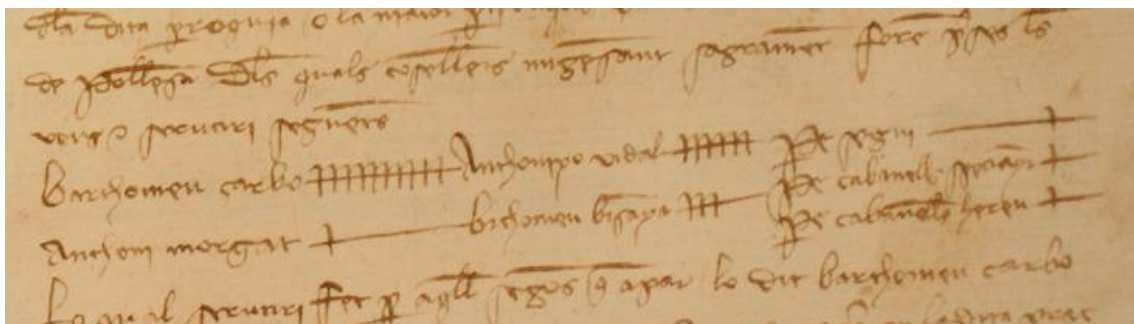


Figura 53. Detall del primer llibre judicial del mostassà de Pollença, on es recullen més de 50 eleccions per més veus dels mostassàs municipals. Es pot llegir el nom de Bartomeu Carbó com guanyador de l'elecció. AMPO, ms. 1506, f. 2r.

Finalment, en època baixmedieval i moderna a la ciutat de València i a altres municipis del regne de València, s'usava la “ceda”. En un full de paper (la “ceda”), el racional o el batlle, càrrecs de nomenament reial, escollien, segons els seus criteris, els candidats a exercir certs càrrecs¹²²⁰. El rei podia o no acceptar els candidats i en podia aconsellar per nomenar el que fos del seu gust. En suma, el rei controlava el nomenament d'oficials, entre ells, a vegades, hi havia el de mostassà¹²²¹.

La insaculació

Aquest procés electoral, al ser el més estès des de mitjans del segle XV, és el que es coneix a l'actualitat amb més detall¹²²². Aquesta és la descripció de la cerimònia d'elecció: Primer, per advertir als veïns de l'inici de la cerimònia, un o varis músics anaven tocant la trompeta pels llocs més concorreguts, que eren els carrers i places del mercat¹²²³. Un cop havien tocat per tot, anaven un lloc determinat, normalment a la plaça a prop dels edificis del consistori, i el

¹²¹⁹ AMPO, ms. 1506, *Primer llibre de mostassà*, f. 2r.

¹²²⁰ MARTÍ FERRANDO, Josep, *Instituciones y sociedad valencianas*, pp. 199-201.

¹²²¹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos, *Nobleza y poder político en el reino de Valencia (1416-1446)*, València, Universitat de València, 2005, p. 285, nota 776.

¹²²² La Dra. Eva Serra (†) m'ajudà a resoldre força dubtes sobre aquest procediment d'elecció de candidats. A més, repasà una primera versió d'aquest apartat. Per aquests dos motius, entre altres, li agraeixo el seu suport.

¹²²³ Solia ser en els municipis més rics, que podien contractar els serveis d'un trompeta o músic. Als altres municipis es pensa que simplement era realitzada una crida pública, *vid.* AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 76v. El registre és de l'any 1462.

o els músics tocaven de nou la trompeta per anunciar la lectura de l'agutzil, que feia la crida pública, iniciada possiblement amb la fórmula «ara oiats»¹²²⁴. El trompeta també advertia als oficials municipals a deixar la seva feina o llar i dirigir-se cap al lloc de reunió. Un cop tots els oficials, o els necessaris per validar l'acte estaven, ordenaven preparar un espai que era on es celebraria l'elecció. Hi havia varies possibilitats d'on podia ser aquest lloc cerimonial: podia ser enmig del carrer o plaça, dins l'entrada d'un casal, que era d'un ciutadà honrat o a la sala de deliberacions del consell¹²²⁵. Cada govern municipal triava, segons els seus criteris i costums propis, l'espai urbà considerat més adient per escollir els oficials locals.

Abans de començar l'acte, els magistrats repassaven el privilegi on es contenia, pas per pas, tot el procediment d'elecció¹²²⁶. Aquest privilegi es guardava sempre a un arca, una caixa de fusta pintada tancada amb pany i clau, col·locada a una cambra d'algun edifici municipal, on també es dipositaven els sacs que donaven nom a aquest sistema, la insaculació o elecció per mitjà de sacs petits¹²²⁷. Cada saquet per a l'elecció s'havia de treure de la caixa i dur amb cura al lloc on es celebrava l'acte. En aquesta acció d'extracció del material de l'arca, hi havia magistrats que vetllaven pel procés, especialment l'escrivà de la cort del consell¹²²⁸. A més, tot saquet estava normalment segellat amb l'escut municipal i sols es trencava aquest segell davant l'escrivà, o sinó hi era, pels jurats o consellers¹²²⁹.

Havent ja repassat el document sobre l'elecció i havent portat els sacs al seu lloc, el primer acte públic era la selecció de candidats. Els homes lliurement s'inscrivien a unes llistes, però amb dos condicions: que ells fossin els que presentaven la seva candidatura, situació que constataren els veïns presents, i que fossin ciutadans. Un jurat o un conseller es feia càrrec d'exercir de secretari i apuntava a un llibre els inscrits, en cas que no hi hagués l'escrivà de

¹²²⁴ *Ibidem*, *loc. cit.* Aquesta es pensa era la forma més comú de crida.

¹²²⁵ Aquest mètode va ajudar a que aquest mètode electiu fos popular entre el poble, *vid.* SOBREQÜÉS VIDAL, SANTIAGO, «Régimen municipal gerundense en la baja edad media: la "insaculación"», *Anales del Instituto de estudios gerundenses*, 10 (1955), p. 204; BADIA MORET, Josep, *La baronia de Montbui: notes històriques*, p. 142; XAMENA FIOL, Pere - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx: Del segle XVII al XX*, Felanitx, Ajuntament de Felanitx, 1975, vol. 2, p. 13. A Barcelona també al segle XV es celebrava la casa del racional: AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 80r.

¹²²⁶ AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 76v.

¹²²⁷ Es memora que el verb català insacular prové del verb del llatí medieval, *insaculare*, derivat de *sacculu*, "saquet", DCVB, *s.v.* "insacular". Com és lògic, les caixes per guardar, entre altres, tot allò necessari pel procés insaculatori, eren més o menys luxoses depenent del pressupost i la riquesa de cada govern municipal.

¹²²⁸ GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *La vida de los Concejos aragoneses a través de sus escrituras notariales (1442-1775)*, p. 95; D'ARIENZO, Luisa, - UCCHEDDU, Franca, *Il "Libro de regimiento"*, pp. 108-109; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 313-314.

¹²²⁹ BORDOY OLIVER, Miquel, *Història de la ciutat de Felanitx*, Felanitx, Estampa felanitxera d'en Bartomeu, vol. 1, p. 220; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 314.

la cort del consell¹²³⁰. Era molt habitual en aquest moment entre el públic assistent realitzar apostes per veure qui sortiria¹²³¹. S'apuntava aquesta primera llista a un tros de paper, i molt rarament es conserven aquestes fonts. Dins el llibre del mostassà de Sóller, amb informació d'aquesta magistratura entre l'any 1390 i 1399, es conté entre el folis 42v i 43r un d'aquests papers que conté una primera llista d'inspectors del mercat per ser insaculats¹²³².

¹²³⁰ La manca d'escrivà sol succeir en els municipis més petits. El document on s'apuntaven els candidats, posteriorment es traslladava al propi llibre de les determinacions del consell, a un volum apart en els municipis més rics, o al llibre de l'ànima, si era la Diputació General de Catalunya. Aquest volum amb els inscrits es guardava sovint a dins del sac dels jurats o a la caixa dels saquets, que mentre no s'usava estava tancada amb pany i clau, *vid.* SERRA PUIG, Eva, «Introducció», dins *Els Llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, (coord. Eva Serra Puig), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, vol. 1, pp. 54-55. Un exemple de cada cas. A Pollença es documenta la compra de llibres d'extraccions a l'any 1390, *vid.* AMPO, ms. 1131, f. 48r. D'altra banda, a Manacor a l'any 1432, es menciona que eren pagats a un fabricant de ceres quatre sous per ficar les cèdules amb redolins dins la caixa on eren els sacs, *vid.* AMAX, ms. 1236/2, f. 14r.

¹²³¹ Sobre tot documentades a partir del segle XVI, *vid.* SERRA PUIG, Eva, «Introducció», vol. 1, p. 27.

¹²³² AMS, ms. 4976, f. 42bis.

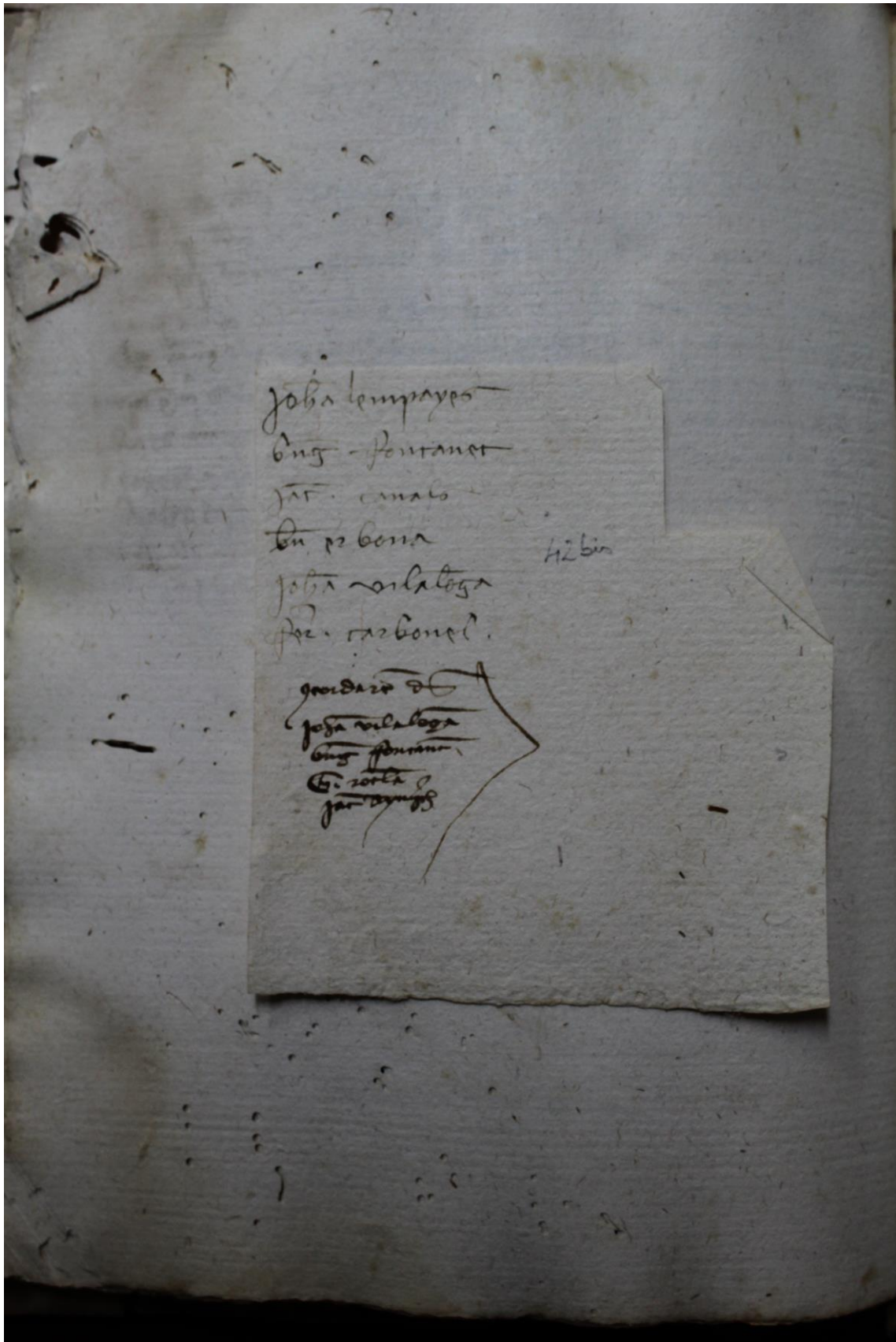


Figura 54. Primera llista per insacular mostassàs a Sóller, datada a l'any 1396, vid. AMS, ms. 4976, f. 42bis.

Posteriorment, s'hi elaborava una altra llista amb els admesos, és a dir, s'observava que els de la primera llista no fossin ni menors ni ancians. A més, per elaborar aquest segon text, es repassava que els ciutadans inscrits complissin tots els criteris socioeconòmics prèviament detallats¹²³³.

Els homes admesos a la segona llista eren registrats a unes butlletes (rodolins de cera o fusta), que eren objectes que també eren portats de l'arca a l'espai de celebració. L'escrivà de la cort del consell escrivia en uns diminuts trossos de paper o pergami, el nom i cognom de cada candidat, havent un trosset per cada participant. Es llegia en veu alta cada el text de cada paper, acció sempre realitzada per un jurat o conseller¹²³⁴.

Just després de cada lectura pública del nom i cognom del participant, l'escrivà de la cort d'aquests magistrats, ficava el paperet a dins un rodolí. Cada butlleta era solament per a un ciutadà, però aquest es podia presentar a totes les magistratures que volgués, malgrat que, en general, podia exclusivament ser escollit a un ofici¹²³⁵. Cada càrrec tenia les bolletes de diversos colors, sent normalment verdes o grogues la dels mostassàs¹²³⁶. Als municipis més pobres, i sobretot als llocs i viles de Terol, la cera era molt cara i s'optà com a opció més econòmica assignar als candidats per a cada càrrec, diversos tipus de faves de colors¹²³⁷. Tot rodolí, fos de cera, de fusta o una fava havia de tenir el mateix pes, color i mida.

Cada rodolí era ficat, segons el seu color, al seu sac, que normalment tenia el mateix color que la butlleta. Els saquets eren de tela de bona qualitat i tenint a una banda bordat o escrit el nom sencer del càrrec, d'aquí que es parli als manuscrits dels sac dels jurats, dels clavaris,

¹²³³ FERRO POMÀ, Victor, «El procediment de la insaculació», p. 85.

¹²³⁴ BUDRUNI, Antonio, *Breu història de l'Alguer. Del Neolític fins al 1720*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2010, p. 96.

¹²³⁵ FERRO POMÀ, Victor, «El procediment de la insaculació», p. 85; També es podia presentar sempre que volgués, no hi havia límits de mandats, *vid.* BUDRUNI, Antonio, *Breu història de l'Alguer*, p. 96.

¹²³⁶ BORDOY OLIVER, Miquel, *Història de la ciutat de Felanitx*, pp. 220-221. A la vila d'Inca succeix el mateix, *vid.* AMIN, ms. 1/1/2, f. 7r; CARBONELL BORJA, Maria José, «1596: las ordinaciones de la Jana (Castellón)», dins *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona/Lleida, 200, Actes Vol. 2, p. 133; AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 80r.

¹²³⁷ CUTANDA PÉREZ, Eloy Víctor, *La comunidad de Albarracín*, p. 220. Quan eren elaborades les butlletes en el taller del cerer hi havia de ser l'escrivà de la cort del consell que donés fe de la bona elaboració i del correcte procediment, *vid.* BUDRUNI, Antonio, *Breu història de l'Alguer*, p. 96.

dels sequiers o dels mostassàs¹²³⁸. Els sacs de consellers i de jurats solien ser habitualment de seda i els del clavari i mostassà de pell¹²³⁹.

A l'obrir cada sac s'invocava a Déu Pare i a la Verge Maria¹²⁴⁰. L'escrivà del consell vetllava perquè tots els rodolins es fiquessin on tocava. Al final d'aquest procés, guardades totes les bolletes dins dels seus sacs corresponents, s'invocava novament el nom de Déu i la Verge, i posteriorment, també el de Sant Joan Baptista i els sants patrons¹²⁴¹.

Aquest procés era vigilat curosament per les autoritats, i si el municipi era prou important, pel governador o altre representant senyorial. Si aquest representat no vivia o no estava en el temps d'elecció al municipi, es pagava, normalment dos sous, a un missatger per donar una carta al governador, batlle, veguer o Justícia, on es demanava l'aprovació de la llista de candidats, la segona elaborada. Posteriorment, aquests oficials dels senyors jurisdiccionals a vegades venien a cavall, i assistien a l'última part d'aquest procediment, la jura, o escrivien la carta de resposta a les autoritats locals per confirmar els candidats¹²⁴².

¹²³⁸ D'ARIENZO, Luisa, UCCHEDDU, Franca, *Il "Libre de regiment" e le pergamene dell'Archivio comunale di Oristano (sec. XV-XVII)*, Oristano, S'Alvure, 1998, pp. 108-109; BORDOY OLIVER, Miquel, *Història de Felanitx*, vol. 1, pp. 220-221; ROCA TRAVER, Francisco, *Ordenaciones Municipales de Castellón de la Plana durante la Baja Edad Media*, Valencia, Institución Alonso el Magnánimo, 1952, pp. 127-149.

¹²³⁹ BUDRUNI, Antonio, *Breu història de l'Alguer*, pp. 95-97.

¹²⁴⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²⁴¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²⁴² Cf. pp. 93 i ss.



Figura 55. Sac i bolletes (rodolins) de fusta utilitzades probablement des del segle XVI a Mataró. El sac no és original però les bolletes varen ser trobades dins una caps a una de les estances de l'Ajuntament de Mataró i han estat recentment restaurades. Es pot apreciar com es guardaven els trossos de paper o pergamí fins les bolletes tal i com ja es feia en temps medievals. El model de la còpia per l'elaboració del sac fou probablement un dels dos sacs que es conserven al Col·legi de Procuradors de la Ciutat de Barcelona. Actualment, formen part de l'exposició permanent del Museu de Mataró. La conservadora del Museu, Àngels Soler, va realitzar la imatge a petició nostra. La peça del Museu és la MMT 6110.

Un cop ja estaven dedins totes les butlletes amb candidats admesos, s'havien de mesclar bé les peces, acció que feia un nin petit menor de deu anys¹²⁴³. Després el mateix nin treia tant rodolins per sac com postulants fossin requerits¹²⁴⁴. Es memora, a tall d'exemple, que els mostassàs del regne de Mallorca, des de l'any 1334 eren escollits «quator probi homines, de quibus gubernator accipiat unum pro officio mustaçafii»¹²⁴⁵. Per consegüent, a Mallorca la mà innocent trauria quatre rodolins del sac. Altre mètode habitual era posar totes les butlletes a un poal amb aigua i el nin petit els pescava, amb la mà o amb un gambaner¹²⁴⁶. En general, un cop extrets els redolins pertinents del seu sac o poal, el governador o altre representant senyorial, triava, sense saber teòricament qui escollia, el candidat definitiu¹²⁴⁷. Posteriorment, aquests candidats finalistes serien apuntats amb nom i cognoms per

¹²⁴³ AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 80v.

¹²⁴⁴ SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago, «Régimen municipal gerundense en la baja edad media: la "insaculación"», p. 151.

¹²⁴⁵ Riera Melis, Antoni, «Mercat i regulació», p. 73.

¹²⁴⁶ SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago, «Régimen municipal», p. 151.

¹²⁴⁷ A Pollença s'ha descobert moltes cartes inèdites on el governador dóna la seva aprovació per «esser hon mostessaf», *vid.* AMPO, ms. 1130, doc. solt.

l'escrivà a un manual propietat del consell. Al llibre de mostassaferia de Sóller, gràcies a que s'ha conservat una primera llista per insacular, s'observa com la llista última continguda també al manuscrit, la que traslladava l'escrivà a un llibre del consell, i després a vegades, a més copiava al manual del mostassà, es troben els noms i cognoms dels quatre candidats finalistes, i com tots ells estaven a la primera llista.

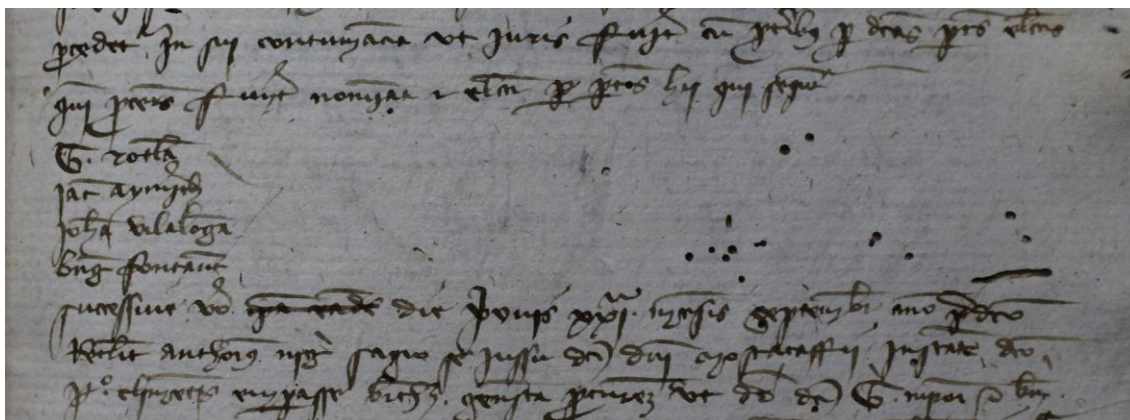


Figura 56. Llista definitiva dels quatre candidats a ostentar la mostassaferia Sóller a l'any 1396, *vid.* AMS, ms. 4976, f. 42r.

La cerimònia comuna de jura de la mostassaferia dels quatre sistemes d'elecció de càrrecs

Un cop tothom estava d'acord en nomenar al nou mostassà, l'inspector del mercat anterior, que formava part del govern precedent, li entregava a aquest mostassà entrant el manual de la seva magistratura i tots els pesos i les mesures del padró municipal. Sovint als llibres de determinacions del consell dels arxius municipals es troben llistes dels objectes entregats als mostassàs al començament de la magistratura que inclouen les peses i mesures locals i el llibre del càrrec¹²⁴⁸.

A viles que tenien problemes amb els pirates de Barbaria, al mostassà se li entregava també en aquest moment una espasa¹²⁴⁹. A més, als municipis més rics se li donava en aquest acte de traspàs d'objectes entre mostassàs, una llarga vara de sis pams verda i amb els dos poms de plata¹²⁵⁰. La vara era, com la dels batlles actuals, un símbol d'autoritat.

¹²⁴⁸ Dos exemples, *vid.* AMM, ms. 21/2, f. 45v. AMVALL, Armari n°12, Primer-b, Concells (1597-1606), f. 8r.

¹²⁴⁹ AMAX, Llibre de determinacions del consell, ms. 1055/1, f. 7r; AMPO, Llibre dels jurats, ms. 1408, f. 22r. Durant les Germanies el mostassà de Palma tenia una espasa de dos mans, *vid.* QUADRADO, José María, *Informacions judicials sobre els adictes a la Germania*, pp. 14-15.

¹²⁵⁰ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. XXXV i ss.



Figura 57. Plaqueta de l'església de Santa Maria del Mar (Barcelona) que representa un mostassà amb la seva vara, que sosté a mà dreta i un sac d'àrids a la mà esquerra. El pòrtic representa l'espai de mercat i la barba de l'oficial que ja era un home madur i amb experiència laboral. Fotografia del diari *La Vanguardia*, reproduïda amb permís d'aquest diari.

Un cop s'havien donat totes els objectes al nou magistrat, aquest jurava l'ofici. Aquest acte requeria un espai més solemne que una plaça o la casa d'un ciutadà honorat. Per aquesta raó, el jurament, com la jura dels notaris, era sempre a un espai sagrat elevat, com a l'altar d'una església¹²⁵¹. Aquesta era la part més important de la cerimònia d'elecció i de nou era pública, tothom hi podia assistir. En la jura, l'oficial devia tocar amb la mà uns sants evangelis, que no eren un llibre, sinó una miniatura *in folio* que estava habitualment al llibre de privilegis¹²⁵². A la part superior de la miniatura es posaven els quatre *incipit* dels quatre evangelis¹²⁵³. Altre opció era solament posar els quatre evangelis, perquè amb la paraula de Déu era suficient per garantir que la jura era davant la divinitat¹²⁵⁴.

S'havia de jurar sempre en veu alta davant tothom però mirant cap el retaule major, no cap el públic. Com lògicament no es podia jurar a l'altar, es posava una taula que era propietat del consell on hi havia en un foli del jurament. Aquí l'inspector del mercat jurava vetllar pel

¹²⁵¹ BUDRUNI, Antonio, *Breu història*, p. 98.

¹²⁵² A la ciutat de Balaguer s'ha conservat aquesta miniatura, que està gastada especialment en les parts centrals coincidint amb els dits de les mans que anaven separats estant la mà oberta mentre es jurava, *vid. El "Llibre de Costums, Privilegis i Ordinacions"*, p. 99.

¹²⁵³ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²⁵⁴ AHCB, *Llibre de Privilegis. Anomenat Tamé, impròpiament, Usatges de Ramon Ferrer*, f. 16r. Altres exemples de jures que es feien sobre una miniatura i els quatre evangelis, o sobre els quatre evangelis i que no es conserva el foli de jura, però sí la descripció del jurament sobre el foli, *vid. El Llibre Verd de Vilafranca*, vol. 1, pp. 71, 529; *El llibre verd de Manresa*, p. 434; *Llibre Verd de la ciutat de Girona*, pp. 524, 615.

bon regiment de la cosa pública i per fer respectar i aplicar els furs, privilegis, ordenances i costums¹²⁵⁵.

Aquest acte de jurament es realitzava dins una missa a l'Esperit Sant¹²⁵⁶. Sinó es resava prou devotament durant aquesta cerimònia hi havia la possibilitat de ser refusat com a mostassà. Per exemple, en una cerimònia de nomenament de nous càrrecs a l'any 1473 es va obligar a l'inspector del mercat manacorí Gabriel Ballester a tornar al sac la seva bolleta perquè no ell no havia pregat prou bé a la missa¹²⁵⁷.

En suma, el cerimonial era important i era convenient pels candidats a mostassà seguir-lo pas a pas, com també pels altres oficials que l'organitzaven tot el procediment, d'aquí que es revisés abans el privilegi d'elecció per insaculació .

Un cop finalitzada tota la cerimònia es recollien els llibres i objectes i es guardaven de nou a la caixa, havent-se segellat de nou els sacs. Altrament, l'escrivà de la cort del consell passava a net la segona llista, el mateix dia d'elecció o un altre, a un llibre d'extraccions d'oficials o als manuals de determinacions del consell¹²⁵⁸.

¹²⁵⁵ AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, f. 80r; A l'únic llibre de mostassà on es recull un jurament és al de Barcelona, *vid. El mostassà de Barcelona*, pp. 174-175.

¹²⁵⁶ ROTGER, Mateo, *Historia de Pollensa*, Palma de Mallorca, Amengual y Montaner, 1897-1906, vol. 1, p. 82; BUDRUNI, Antonio, *Breu història*, p. 98; TURRELL RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica del Municipi Baix-Medieval: règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, p. 145.

¹²⁵⁷ AMAX, Llibre de determinacions del consell, ms. 1054/1, f. 129r. Un altre oficial, un jurat de la mà mitjana del mateix municipi, fou obligat a dimitir per la mateixa raó, *vid. Ibidem, loc. cit.*

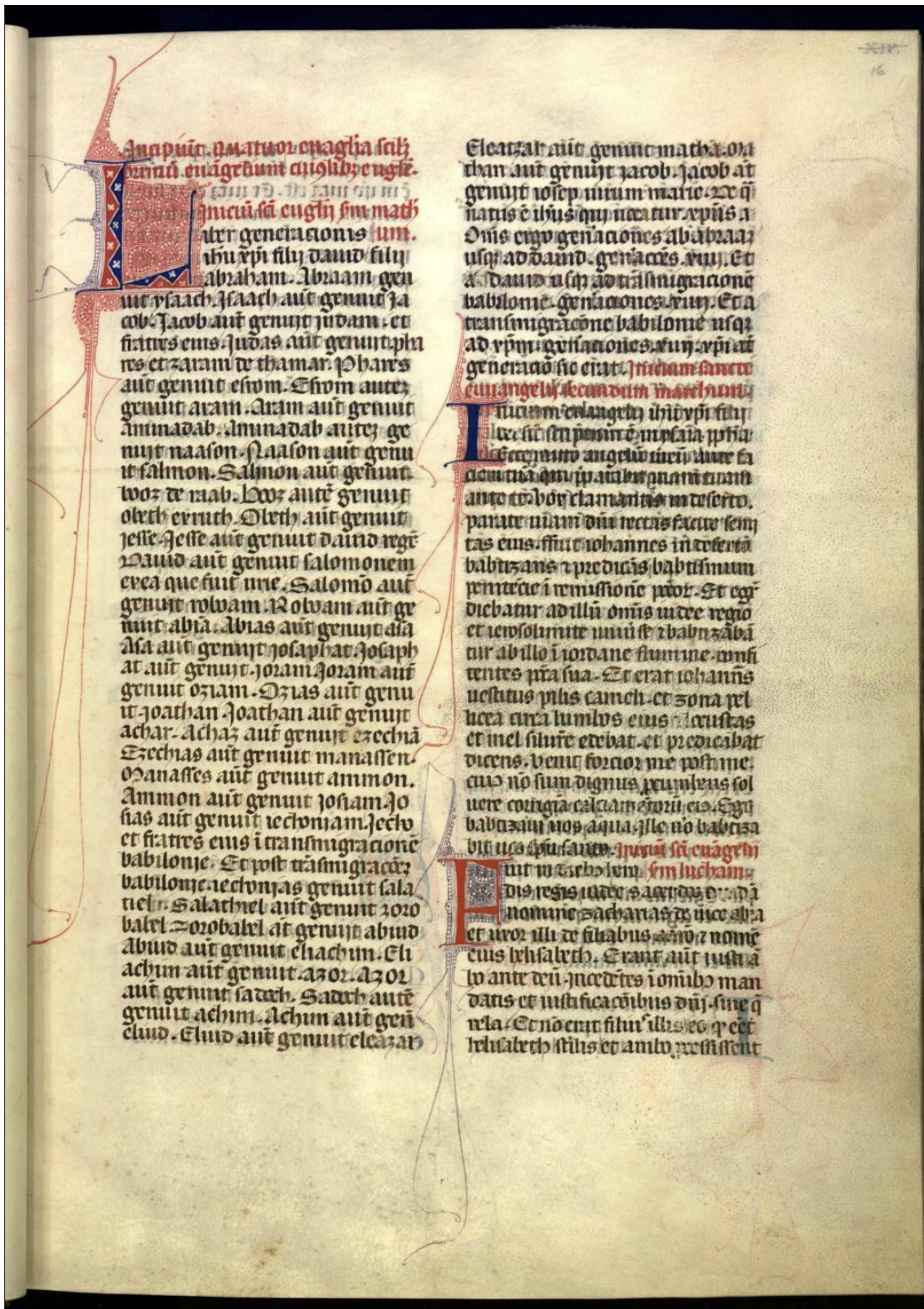
¹²⁵⁸ AHCB, ms. 02.01/1B.II Registre de deliberacions, ff. 81r- 82r.



Figura 59. Bosses d'insaculació de l'any 1742 del gremi de notaris i causídics de Barcelona. Actualment es conserva dins el museu del Col·legi de Procuradors dels Tribunals de Barcelona (Edifici de l'Audiència). En la bossa més grossa es pot llegir "bolsa de los oficiales". Hi ha tres tipus de bolletes. Bolletes que es posava el nom del candidat i anaven amb cera, bolletes que tenien inserit amb un paper el nom del candidat o més modernament (al segle XIX) nombres que identificaven als aspirants. Fotografia de Pablo José Alcover amb el permís del personal del Col·legi de Procuradors dels Tribunals de Barcelona.



Figura 60. Detall de la bossa dels veedors del gremi. Es pot veure amb detall els diversos tipus de bolletes utilitzades en temps dels Borbons (segles XVIII i XIX). Amb el permís del Col·legi de Procuradors dels Tribunals de Barcelona (Edifici de l'Audiència) vàrem tocar les bosses i vàrem poder comprovar com el material de la bossa per escollir els mestres de l'ofici els veedors era molt millor que el de la bossa dels aspirants a oficial, com succeïa entre mostassàs i jurats. Fotografia de Pablo José Alcover amb el permís del personal del Col·legi de Procuradors dels Tribunals de Barcelona.



Figures 61. Imatge del primer foli de jura dels consellers de Barcelona, on solament s'inclouen els *incipit* dels evangelis, *vid.* AHCB, Llibre de Privilegis. Anomenat També, impròpiament, Usatges de Ramon Ferrer, f. 16r.



Figura 62. Imatge del foli de jura dels càrrecs municipals del Llibre de Costums de Balaguer, on el mostassà, com els altres oficials jurava posant la mà damunt la miniatura in folio, com mostra que estigui gastada al peu de la Creu, on es posava la planta de la mà, i a la vora del pit de Crist, on es posaven els dits. A dalt de la miniatura, en la part superior del foli, hi ha els quatre incipit. Arxiu Comarcal de la Noguera, ACN200-100-T1-3070, f. 1v. Aquesta imatge s'ha fet amb permís de Maite Pedrol, directora de l'Arxiu Comarcal de la Noguera.

III. 6. Els ingressos de la mostassaferia (segles XIV- XV)

O cives, cives, quaerenda pecunia primum est;

Virtus post nummos

“Oh, ciutadans, ciutadans, el primer que hi ha
que cercar és el diner, i
després del diner, la virtut!”

Horaci, *Epístoles*, Lib. I,1, vv. 53-54

Formes de pagament

Els ingressos dels mostassàs eren en metàl·lic, però a vegades els veïns al no poder pagar en moneda una multa, deixaven una penyora, és a dir, un animal o objecte, com una gallina, un pollastre, un pa o un sac de cereals, que es posava en poder de l'inspector del mercat, o dels seus oficials subalterns, com garantia del pagament d'un deute¹²⁵⁹. De fet, als quatre primers llibres judicials del mostassà de Pollença, tots ells sense editar, el més comú a les sentències del tribunal d'aquest ofici, entre l'any 1393 i l'any 1500, era que l'infractor de la multa, en cas d'insolvència, donés una penyora i, si finalment el defraudador pagava la multa, se li tornava la penyora¹²⁶⁰. Aquests animals i objectes de garantia si una imposició no es pagava eren comuns als oficis de mostassaferia de tota la Corona d'Aragó¹²⁶¹.

¹²⁵⁹ Dit això, es tenen algunes notícies d'època moderna on sembla que també es podria cobrar alguna part de la paga en espècie. És el cas d'una ordenació d'Elx del segle XVI. En aquesta s'esmenta precisament que pel reconeixement de «cada càrrega de castañes, piñons, anous, almeles, cañamons, sigons, faves, abellotes, alegria y tota manera de llegum, aja lo Almustaçaf un almut o de allí en sus o en jus al respecte», *vid. El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 212. Aquests tipus de pagaments ja es feien durant l'Edat Mitjana. A Londres, els oficials de fusters cobraven al segle XIV en monedes i amb una pinta de cerveza a la semana, *vid. HILTON, Rodney, Les ciutats medievals*, Barcelona, L'Avenç - Societat Catalana d'Estudis Històrics, 1989, p. 58.

¹²⁶⁰ A Eivissa, el mostassà a l'any 1342, any de la seva creació ja tenia el permís l'oficial, per exemple, de cobrar «penyoras contra aquells qui en los bans cauran», *vid. El llibre del Mostassaf d'Eivissa*, p. 241; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 329, 369, 395, 476; AMPO, Llibre del mostassaf de Pollença, ms. 1506, ff. 45v, 57r, 59v; AMPO, Llibre del mostassaf de Pollença, ms. 1507, ff. 14v, 19r, 23v, 67v; AMPO, Llibre del mostassaf de Pollença, ms. 1508, ff. 43r, 47v, 68r; AMPO, Llibre del mostassaf de Pollença, ms. 1509, ff. 22r, 26v, 34v. Altrament, l'únic llibre de mostassà de Felanitx, d'època moderna, conté aquesta descripció del contingut del manuscrit: «Llibre del honor Mostesaph de la present vila per los mandatos, relaciones, peñores, provisions et alias ferà expectant a la sua jurisdicció conforme los capítulos de dit Mostessapf que es son publicats als 24 juny 1702», *vid. AMF, Secció 2º, Comptadoria*, ms. 135, f. 1r.

¹²⁶¹ *El llibre de la Cadena de Reus*, vol. 1, p. 249; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 145; GARGALLO MOYA, Antonio, *Los Orígenes de la comunidad de Teruel*, p. 7; CARIA, Rafael, «Les ordenacions municipals de l'Alguer», p. 62; *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 100.

Fonts d'ingressos

Una mostassaferia tenia dos vies de recaptació fiscal: el cobrament d'una part de les multes i el cobrament per l'afinament dels pesos i mesures dels venedors. Quan el càrrec feia poc temps que s'havia implantat a un municipi, els sous obtinguts eren pocs. La solució davant els beneficis escassos per ostentar la mostassaferia al començament de la implantació del càrrec a una població era sempre la mateixa: es cobrava la meitat i no la tercera part de les multes¹²⁶².

El cobrament per mitjà de les «terses» i la meitat de les multes

Un mostassà cobrava la tercera part de cada multa que imposava, mentre les dues altres parts eren repartides per les autoritats municipals i/o senyorials, o per altres agents locals, com els acusadors d'un frau, els cobradors de les sises, els batlles, entre altres¹²⁶³. Aquest ban fraccionat en tres parts normalment iguals es coneixia popularment com «terses»¹²⁶⁴.

¹²⁶² És el cas per exemple del municipi de Tarragona. Aquí la mostassaferia es recorda d'implantar a l'any 1336, en el mateix moment que també naixien el clavari, l'obrer, els cònsols i el consell. Tres anys després, el mostassà tarragoní en particular i les autoritats locals en general, obtenien un privilegi del rei Pere el Cerimoniós on es permetia cobrar la meitat de les multes i no una tercera part com es feia fins a aquell moment. En aquells temps, aquest municipi a més sofria un terrible període, que duia a l'any 1339, gairebé complerts tres dècades de duració, de constants i de cíclics males collites. Això provocà, entre altres factors, que hi hagués al llarg de la centúria una reducció progressiva de la població. Aquesta situació, com sembla obvi, s'interpreta d'aquesta forma: els ingressos també dependrien de la quantitat de veïns tant que vivien o que venien a vendre al mercat, perquè més persones era sinònim de més fraus i de més competències per l'oficial, i per tant, una major probabilitat d'obtenir ingressos, *vid.* ARNALL JUAN, Josepa, «Documents de Pere el Cerimoniós referents a Tarragona i conservats en el seu Arxiu Històric Provincial», *Quaderns d'història tarraconense*, 4 (1982), p. 52; CASAS RABASA, Santiago, «Alguns apunts sobre el govern municipal a la ciutat de Tarragona», p. 409; JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, *Història de la ciutat de Tarragona*, Valls, Cossetània Edicions - Diputació de Tarragona, 2006, pp. 57-58. A altres municipis, les primeres mostassaferies també es duïen la meitat i no la tercera part de les multes, *vid.* *Establiments municipals del Maestrat*, p. 386; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 139. També succeïa que cobrés la meitat de les multes quan es reformava la magistratura, com l'augment d'oficials que a l'hora exercien el càrrec, *vid.* FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV: con notas acerca de los orígenes del régimen municipal en Zaragoza*, Zaragoza, Facultad de Filosofía y Letras, 1978, pp. 110-119.

¹²⁶³ ALCOVER CATEURA, Pablo José, «Terses», entrada del *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*. El més normal era que els oficials municipals cobressin un salari fix per la seva tasca, *vid.* Arxiu Municipal de Sóller, Llibre de comptes del clavari, ms. 772, f. 10r; AMS, Llibre de sentències del oïdors de comptes, ms. 1036, f. 25r; AMGRA, Llibre del Consell de la vila, ms. 3104, f. 7r; Arxiu Municipal de Lluçmajor, Llibre de comptes del clavari, ms. 1, f. 10r. La signatura d'aquest última font és completament temporal i exclusiva a aquest treball. Degut a la manca d'un catàleg i un inventari a l'arxiu municipal de Lluçmajor s'han classificat els llibres del clavari per ordre d'antiguitat de les entrades. A partir d'ara, aquest arxiu es citarà com AMLLOC.

¹²⁶⁴ Definida com: «Multa que se dividía en tres partes, en referencia sobre todo a las penas que se imponían por cometer fraudes en el mercado, un tercio de las cuales se destinaba al salario de algún oficial local», *vid.* ALCOVER CATEURA, Pablo José, «Terses», entrada del *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*.

Portar-se un percentatge o fracció de les imposicions era la principal font de beneficis de la mostassaferia. Al llibre del mostassà d'Eivissa es detalla: «açò [fraudenta venda dels porcs]» suposa «pena de xexanta sous aplicadors la mitat al mostassaf e l'altra mitat a l'acusador»¹²⁶⁵. També, a la mateixa font illenca es comenta «açò [correcta venda del forment garbellat] en pena de sexanta sous, aplicadors la mitat al mostasaf e l'altra mitat a las necessitats de la present Universitat»¹²⁶⁶. Aquestes penes fraccionades en dos parts eren menys habituals que les «terses». És més, com especifica el privilegi de concessió d'aquesta magistratura balear, concedit a l'any 1350 «las pemnas apposadores en los statuts o capítols que farets envers lo dit offici [mostassaferia], la terça part» pel mostassà¹²⁶⁷.

Al manual de mostassaferia d'Alacant hi ha diverses ordenances sobre la revenda de carns de caça, redactades a l'any 1341. Per la revenda de perdius, porcs senglars, tords, cérvols i altres animals salvatges extramurs, per absència de la bandereta a la tenda que identificava al revededor i per no vendre al porxo intramurs indicat, es multava amb cinc sous, que eren repartits una part pel rei, altra pel mostassà i altra per l'acusador del frau¹²⁶⁸.

Per acabar, al manuscrit de mostassaferia de Girona hi ha nombroses normatives sobre les flequeres i revedadors de pa. Aquestes ordenances, totes redactades a l'any 1445, legislaren: que tot gra s'havia de comprar a la botiga del blat, que no es podien comprar més de dues mitgeres de blat (uns 270 litres) diaris i que es venien els àrids exclusivament a un porxo de la plaça del blat. Incomplir qualsevol d'aquestes lleis municipals suposava el pagament de bans que anaven de cinc (per la venda fora de la plaça) fins a cinquanta sous (per la compra de més blat del permès). En tots els casos les penes es dividien la tercera part per a l'acusador, altre part pel mostassà i la romanent part per l'obra del pont nou¹²⁶⁹.

¹²⁶⁵ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 296; *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 107; AMPO, *Llibre del mostassaf*, ms. 1508, f. 37v.

¹²⁶⁶ *Ibidem*, p. 297.

¹²⁶⁷ *Ibidem*, p. 242.

¹²⁶⁸ *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, p. 101.

¹²⁶⁹ AMGi. Fons Ajuntament de Girona, *Llibre del mostassaf*, RG 17490, ff. 22r-23v.

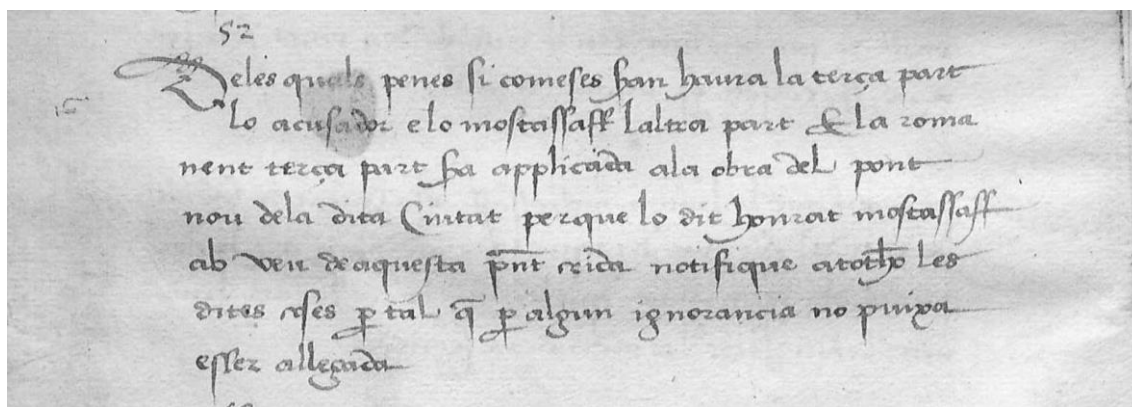


Figura 63. Imatge d'una multa que es divideix en tres parts («terses») al llibre de mostassaferia de Girona, AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f.23v.

El cobrament per mitjà de l'afinament dels pesos i mesures dels venedors locals

Com s'ha explicat al capítol III. 4, un inspector del mercat durant la cerimònia d'elecció rebia els pesos i mesures del padró usats pel mostassà de la magistratura anterior. Ara però s'analitza la temàtica des del punt de vista del salari. Aquest acte, a més de ser simbòlic, era per raons fiscals degut a què l'oficial cobrava per afinar els objectes metrològics usats per venedor al principi i al llarg del càrrec¹²⁷⁰. L'oficial no anava a veure els comerciants, sinó que ells anaven amb les seves peses i mesures a una de les cambres de propietat municipal o a la llotgeta, local que funcionava com una casa del repès.

La llotgeta del mostassà era l'espai al regne de València i Aragó on l'inspector del mercat i el seu personal subaltern cobrava tots els bans, diners que guardaven a un arqueta, que es tancava amb pany i clau. Aquest espai era un conjunt porticat, una part d'un edifici oberta d'un o més costats, amb arcs sostinguts per columnes o pilars. La seva ubicació exacta sols es coneix a la ciutat de València, i estava a la façana principal de l'església de Santa Caterina, a prop de totes les carnisseries, peixateries, l'almodí i les places on es venien grans, fruites i verdures. Cada vegada que un inspector del mercat de la capital valenciana comprovava els pesos i mesures a la llotgeta, s'hissava el penó, símbol municipal situat a la part més alta de la mateixa façana de Santa Caterina i fermat a un pal sostingut per tres anelles de pedra¹²⁷¹.

¹²⁷⁰ Tema explicat als capítols 7 i 10 des del punt de vista de les competències i l'elecció del mostassà, però que ara s'analitza des de la perspectiva del salari d'aquest oficial.

¹²⁷¹ MADARIAGA, Juan de, *Gobierno de principes*, p. 68. Altres fonts coincideixen amb aquesta dada, *vid.* CARBONERES, Manuel, *Nomenclator de las puertas, calles y plazas de Valencia: con los nombres que hoy tienen y los que han tenido desde el siglo XIV hasta el día, noticia de algunas lápidas antiguas que aun hoy existen y varios datos históricos referentes a dicha ciudad*, València, Imprenta del Avisador Valenciano, a cargo de José Peidro, 1873, p. 116, nota 1; ROSSELLÓ VERGER, Vicenç, *La Universitat i el seu entorn urbà*, València, Universitat de València, 2001, p. 386.

Altrament, al Principat, regne de Sardènyia i de Mallorca aquests oficials usaven un espai cedit per les autoritats municipals per reconèixer els pesos i mesures locals, normalment l'escripció del consell, sense usar cap bandera¹²⁷².



Figura 64. Detall de la façana principal de l'església de Santa Caterina (València). A mà esquerra hi ha encara els forats de les bigues de la llotgeta del mostassà de la ciutat, a més dels arcs tapiats. Fotografia de Pablo José Alcover.

El penó era segurament un dels cinc penons d'orifloma que a l'any 1414 els jurats valencians compraren a un pintor valencià, Jaume Mateu, per un valor total de 444 sous, *vid.* ALIAGA, Joan, *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna III: (1401-1425)*, València, Universitat de València, 2011, p. 326. La llotgeta de València, estigué en ús fins el segle XVIII, quan era conegut com el repès, *vid.* GIMÉNEZ CHORNET, Vicent, *Compte i raó*, p. 127. A Aragó es cita la llotgeta del mostassà, coneguda com «casa del almotazaf», des de l'any 1450, *vid.* AMZ, Serie Libros de Cridas o pregones, PRE. 2, Cuadernillo 1, ff. 1v-3v; Cuadernillo 2, ff. 2r-3v; Cuadernillo 4, ff. 1r-3v.

¹²⁷² *II "Llibre de regiment" e le pergamene*, pp. 39-42; MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisi de la vila de Sineu (segle XV)*, pp. 92-93; BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, vol. 1, p. 27.



Figura 65. Damunt l'antiga llotgeta del mostassà valencià hi havia la bandera, de la que afortunadament es conserven intactes els tres anells, que sostenien el pal. Fotografia de Pablo José Alcover.

Un oficial sense salari fix

El caràcter no fix dels ingressos d'aquest ofici respon segurament a dues circumstàncies: primer, no faria falta un sou invariable amb els beneficis econòmics obtinguts per mitjà del cobrament de multes. Segon, la incentivació del regiment de l'ofici de mostassà, degut a què es podria cobrar més o menys dependent del compliment de les obligacions del càrrec¹²⁷³. D'altra banda, un sou variable podia donar lloc a que un o varis mostassàs cometessin abusos, d'aquí que a l'elecció del càrrec, es remarqués molt, com s'ha explicat als capítols III. 1. i III. 2., la idoneïtat dels candidats, per evitar casos de corrupció. A més, també era habitual que al final de la magistratura hi hagués un judici de taula i que la comptabilitat del mostassà passés un peritatge per mà dels oïdors de comptes, a fi d'evitar, entre altres raons, abusos de poder i malversacions de diners¹²⁷⁴.

¹²⁷³ TURULL RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica del Municipi Baix-Medieval*, p. 299.

¹²⁷⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

III. 7. Els pesadors del mostassà i els veedors gremials (segles XIII-XV)

*Nec numquam satis fida potentia,
ubi nimia est*

“El poder mai és de fiar, quan és excessiu”

Tàcit, *Historias*, 2, 92, 2.

Un variat nombre d'oficials als diversos municipis estigueren vinculats amb la mostassaferia de dues formes: treballaven com assessors de l'oficial i/o com el seu personal subaltern. Pesador, veedor, lloctinent del mostassà, administrador de les places, mesurador, mesurer, mesurer d'oli, palloler, almodiner, entre altres, eren càrrecs locals que a alguns municipis de la Corona d'Aragó es vinculaven a la mostassaferia, però solament dos oficis subalterns de la mostassaferia eren constants als grans municipis: el pesador i el veedor¹²⁷⁵.

La resta d'oficials esmentats vinculats amb l'ofici de mostassà eren habituals als municipis més poblats, com l'administrador de les places, institució pròpia de Barcelona i el mesurer d'oli, un pesador especialitzat que es trobava únicament a Ciutat de Mallorca¹²⁷⁶. Enfront a les institucions singulars de les grans ciutats, com Barcelona i Ciutat de Mallorca, el pesador i el veedor eren dos càrrecs comuns a les grans ciutats i viles d'arreu de la Corona d'Aragó. Per això, el seu major desplegament geogràfic, s'analitzen aquests dos càrrecs en el present capítol.

Un inspector del mercat d'una ciutat o vila gran tenia diversos pesadors, acompanyats de dos veedors de cada ofici agremiat important. No obstant, les viles i llocs menys poblats escollien únicament un mostassà. Tres exemples d'absència d'oficials subalterns: als segles XIV i XV a Mirambel (regne d'Aragó), a Montuïri (regne de Mallorca) i a Blanes (Principat de Catalunya) un mostassà acaparava tot el control anual dels pesos i mesures i de l'activitat dels venedors locals¹²⁷⁷.

¹²⁷⁵ BATLLE GALLART, Carme - FERRER MALLOL, Teresa - MAÑÉ MAS, Maria del Carme - Mutgé Vives, Josefina - RIERA VIADER, Sebastià - ROVIRA SOLÀ, Maria, *El "llibre del consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, 2007, p. 67; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 109, 166.

¹²⁷⁶ BATLLE GALLART, Carme - FERRER MALLOL, Teresa - MAÑÉ MAS, Maria del Carme - Mutgé Vives, Josefina - RIERA VIADER, Sebastià - ROVIRA SOLÀ, Maria, *El "llibre del consell"*, p. 67; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 109, 166; *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 383.

¹²⁷⁷ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», pp. 47 -73; Consultant un llibre de determinacions del consell local de Montuïri, que conté acords de l'any 1452 a l'any 1464, es comprova que solament s'escollí un mostassà, *vid.* AMMONT, *Llibre de determinacions*

La presència d'oficials que treballaven regularment amb els mostassàs dels grans municipis es relaciona amb l'administració d'uns mercats urbans que sobrepassaren els intercanvis veïnals, i que per la seva complexitat, impedién al magistrat exercir totes les seves tasques sense ajuda d'altres càrrecs.

Les primeres notícies dels pesadors i veedors relacionats amb una mostassaferia són els privilegis de concessió d'aquests càrrecs concedits a València a finals del segle XIII, i que s'inclouen com ordenances als manuscrits de mostassaferia d'aquesta ciutat¹²⁷⁸. Aquestes dues fonts valencianes, privilegis i ordenances, esmenten que aquests oficials que ajudaven al mostassà eren elegits, el pesador pel consell i els veedors pel Justícia i jurats, juntament amb els mestres del gremi¹²⁷⁹. Consegüentment, la seva expansió per la Corona d'Aragó estigué lligada a l'expansió el càrrec de mostassà, i per extensió, la seva elecció normalment seguia l'esmentada organització¹²⁸⁰.

El pesador

Un oficial del mercat municipal anterior al mostassà: el pesador del pa

Riera Melis¹²⁸¹ explica que a l'acabament del segle XIII, els governs municipals de Barcelona, Puigcerdà i Perpinyà escollien regularment uns pesadors del pa. Comparant els tres casos es comprova que els oficials entraven lliurement als forns urbans on comprovaven el correcte pes del pa cru i cuit, a més de la seva qualitat¹²⁸². L'experiència i la configuració d'aquest càrrec municipal influí en la definició competencial del pesador del mostassà.

del Consell, ms. 21/2, ff. 3r- 45v; A Blanes es conserva el privilegi de mostassaferia a la vila, no hi hagué cap privilegi de concessió dels càrrecs de pesadors o veedors, *vid.* AML, privilegi mostassaf, pergami 0018. Tampoc es troba cap menció als llibres del consell d'aquest arxiu municipal, ni a l'edició del *Llibre de la Universitat* de Josep Maria Pons Guri, *vid.* *Llibre de la universitat de la vila de Blanes*, ed. Josep Maria Pons Guri, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1989.

¹²⁷⁸ Que s'emmarquen dintre de la concessió de privilegis que configuren jurídicament València, sent el del veedor de l'any 1270 i del pesador l'any 1271, *vid.* *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, pp. 72-90.

¹²⁷⁹ *Valencia urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280.

¹²⁸⁰ BATLLE GALLART, Carme - FERRER MALLOL, Teresa - MANÉ MAS, Maria del Carme - Mutgé Vives, Josefina - RIERA VIADER, Sebastià - ROVIRA SOLÀ, Maria, *El "llibre del consell"*, p. 742; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 141; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 97, 240-242.

¹²⁸¹ RIERA MELIS, Antoni, «Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Los sistemas alimenticios de los estamentos populares en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media, », dins *La vida cotidiana en la Edad Media. VIII Semana de Estudios Medievales*, Nájera, del 4 al 8 de agosto de 1997, (coord. por José Ignacio de la Iglesia Duarte), 1998, p. 31, nota 24; RIERA MELIS, Antoni, «Panes domésticos y panes de tahona en las ciudades catalanas durante la edad media», dins *La civiltà del pane. Storia, tecniche e simboli dal Mediterraneo all'Atlantico*, (coord. Gabrielle Archetti), Brescia, Centro di Studi Longobardi, 2015, p. 695; RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, p. 204.

¹²⁸² *Ibidem*, *loc. cit.*

El pesador del mostassà

Les competències d'aquest oficial, com el propi nom indica, eren exclusivament la gestió i el control dels pesos i les mesures dels venedors locals. Una definició precisa de les tasques d'aquest càrrec vinculat a la mostassaferia es documenta a un plet de mitjans del segle XV a Saragossa sobre si el mostassà devia o no anar a casa dels especiers locals per comprovar els pesos d'aquests¹²⁸³. Dins aquest plet a la part de «sentencia en la dita question» es defineix amb precisió que seria un pesador municipal¹²⁸⁴. Els «pesadores del mutaçañ», segons aquest text, han de «consirar e reconocer et señalar e afinar los pesos y medidas, pesales, libras, medias libras et otras cosas con que pesan e mesuran» de tot venedor assentat al municipi. El mostassà i els seus pesadors devien, segons la sentència, anar a «las casas e botigas de los ditos especieros» amb la intenció de comprovar els pesos. També hi podia haver casos on per pesar els habitants devien anar a la «casa del dito almutaçañ», que podia ser la llotgeta o l'escrivania del consell, segons el territori de la Corona d'Aragó¹²⁸⁵. Aquestes tasques les comparteixen tots els pesadors documentats a la Corona d'Aragó i serien les mateixes que feia el mostassà amb el control dels pesos i mesures, tant a l'inici de la magistratura com al llarg d'aquesta¹²⁸⁶. A la jura del càrrec, es prometia vetllar per lluitar contra el frau en la metrologia i ajudar al mostassà a la seva tasca¹²⁸⁷.

En general, els productes que preocupaven més als pesadors del mostassà eren els mateixos que als inspectors del mercat: gra, farina, pa, carn, peix i vi, especialment el gra, la farina i el pa. De fet, les ordenances sobre les tasques dels pesadors regulen que tinguin especial cura de les mesures i pesos del pa i la carn, però sobretot del procés d'elaboració de pa¹²⁸⁸. Sens dubte, aquest pes de les ordenances sobre les tasques dels pesadors en relació al pa eren per

¹²⁸³ FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Ordenanzas y otros documentos complementarios*, pp. 304-308.

¹²⁸⁴ *Ibidem*, p. 305.

¹²⁸⁵ *Ibidem*, pp. 305-307.

¹²⁸⁶ *El "Llibre del "mutaçañ" de la ciutat d'Alacant"*, p. 77; GALCERAN VIGUÉ, Salvador. *La Indústria i el comerç*, p. 37; *Valencia urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 240-242; *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, p. 111; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 141; *Ordinacions i crides de la Ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)*, p. 185; AMVI, ms. 16. 44, ff. 32r-34v; TURRULL RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica*, p. 297; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, *Llibre del mostassaf*, RG 17490, f. 2v; FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV*, p. 116; IRANZO ORTUÑO, María Teresa, *Élites políticas y gobierno urbano en Huesca en la Edad Media*, Huesca, Ayuntamiento de Huesca, 2005, p. 287; MORELLÓ BAGET, Jordi, *Fiscalitat i deute públic*, p. 501; AMVI, 16. 44, f. 33r; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, *Llibre del mostassaf*, RG 17490, f. 2v; BATLLE GALLART, Carme - FERRER MALLOL, Teresa - MAÑÉ MAS, Maria del Carme - Mutgé Vives, Josefina - RIERA VIADER, Sebastià - ROVIRA SOLÀ, Maria, *El "llibre del consell"*, pp. 742-743.

¹²⁸⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹²⁸⁸ *Valencia urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 240-242; *El "Llibre del "mutaçañ d'Alacant"*, p. 77.

influència dels antics pesadors del pa¹²⁸⁹. El que aquest oficial vigilava en tots els productes era que seguís el seu circuit oficial de distribució i venda, fiscalitzant aquest procés per mitjà de l'afinament dels pesos, mesures i recipients usats pels venedors pel transport i la venda, com els sacs d'àrids. Però, hi havia una diferència notable amb el mostassà: tenia un sou fix, normalment de sis lliures anuals¹²⁹⁰. El seu nombre anava d'un a vint-i-cinc, segons la ciutat o vila. Hi havia dos possibilitats: que fossin pesadors del mostassà, vetllant pel control de tots els productes o pesadors especialitzats en un sol producte, sent el més habituals, el gra, la farina, el pa, la palla, l'oli, el peix, la carn, el vi i el safrà¹²⁹¹.

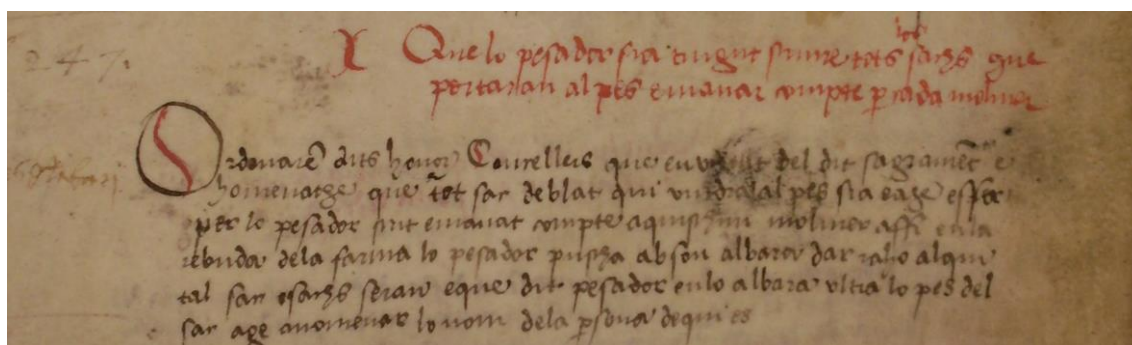


Figura 66. Exemple d'ordenança el pesador del mostassà, inclosa al llibre del mostassà de la part reial de Vic, i que tracta sobre les funcions del pesador del sacs de blat, AMVI, 16.44, f. 32r.

El pesador sabia llegir i escriure, perquè redactava albarans després d'afinat i segellar un pes o mesura, i tenia, com diuen els manuscrits del mostassà, un «llibre dels comptes»¹²⁹². Al final de cada magistratura el pesador passava l'auditoria de dos o tres oïdors de comptes, on un dels oïdors llegia en veu altra el redactat els folis de la comptabilitat d'aquest oficial i els altres dos comprovaven si la suma dels ingressos era la mateixa que el de la bossa o arqueta amb monedes que s'havia entregat per part d'aquest magistrat al consell¹²⁹³.

¹²⁸⁹ AMVI, 16.44, ff. 32r-34v; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 2v; *València urbana medieval*, pp. 79-82.

¹²⁹⁰ El "Llibre del "mostassaf" de la ciutat d'alacant", p. 77; GALCERAN VIGUÉ, Salvador. *La Indústria i el comerç*, p. 37; *València urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 240-242; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 111; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 141.

¹²⁹¹ x p. 77; GALCERAN VIGUÉ, Salvador. *La Indústria i el comerç*, p. 37; *València urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 240-242; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 111; *El llibre del mostassaf d'Elx*, p. 141; *Ordinacions i crides de la Ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)*, p. 185; AMVI, ms. 16. 44, ff. 32r-34v; TURRULL RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica*, p. 297; AMGi. Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 2v; FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV*, p. 116; IRANZO ORTUÑO, María Teresa, *Élites políticas y gobierno urbano en Huesca*, p. 287; MORELLÓ BAGET, Jordi, *Fiscalitat i deute públic*, p. 501.

¹²⁹² *Ibidem*, *loc. cit.* Al primer llibre conservat del mostassà de Mallorca, a una ordenança del segle XV es pot llegir: «do qual pesador sia tengut de fer albarans de ço que pessarà [...]qui li demanaran ab son paper, e que l'albarà sia bollat amb la senyal de la Universitat», *vid. Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 111; AMVI, 16. 44, f. 33r.

¹²⁹³ AMV, 16. 44, f. 33r; El "Llibre del "mostassaf" de la ciutat d'alacant", pp. 77-79; *València urbana medieval*, pp. 175-177, 278-280; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95, 240-242. Una sèrie documental força ben

Els veedors de les corporacions laborals

Els veedors de la Corona d'Aragó vinculats al mostassà municipal eren sempre mestres de les corporacions laborals. Eren normalment dos per ofici, majors de vint-i-cinc anys i solien ser els examinadors per ser mestre¹²⁹⁴. Aquests oficials s'encarregaven de procurar que no es cometessin de cap tipus de frau per part de la resta d'agremiats a l'hora d'elaborar, obtenir la matèria prima i durant la venda. És a dir, la seva tasca consistia en aplicar les ordenacions laborals pròpies de la seva agrupació laboral i defensar els interessos d'aquesta agrupació davant les autoritats municipals o altres corporacions¹²⁹⁵. És important que al contrari que el pesador que quedava regulat per ordenances municipals, les competències dels veedors són normalment dins recopilacions d'ordenances gremials¹²⁹⁶.

Teòricament, per ser veedor s'havia de ser un ciutadà modèlic, s'havia d'estar casat, no es podien tenir amants, ni dones "amigades", ni practicar la sodomia, ni tampoc freqüentar la companyia de prostitutes¹²⁹⁷. Aquests oficials gremials eren, abans de ser escollits pels oficials municipals, triats anualment pel conjunt dels agremiats, quan aquests es reunien en consell plenari, al cantó d'una plaça, d'un carrer o a la seu del gremi. Un cop reunits, els candidats a ostentar la *veedoria*, sobretot a partir del segle XIV, escollien per sac i sort, com la resta de càrrecs interns de la corporació¹²⁹⁸.

La relació d'aquest mestres gremials amb l'inspector del mercat consistia en revelar, avisar i assessorar als inspectors del mercat dels fraus que cometien els membres, tant oficials com mestres, de la seva corporació laboral¹²⁹⁹. Durant els judicis del tribunal d'aquest magistrat, el veedor havia de «veer les dites coses [els fraus dels venedors] e sobre aquelles donar

conservada dels oïdors de comptes és la de l'arxiu municipal de Sóller, on s'han conservat més de 20 llibres de sentències dels oïdors, dels segles XIV i XV, que permeten veure quin paper tenia cadascun dels tres oïdors, *vid.* AMS, Llibre de sentències del oïdors de comptes, mss. 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1054, 1055, 1056.

¹²⁹⁴ SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana*, pp. 176-178.

¹²⁹⁵ BC, Fons Reserva, *Ordinacions i capítols del gremi dels teixidors de lli de València*, ms. 318, f. 5v; BC, Fons Reserva, *Ordinacions fetes sobre lo ofici dels passamaners de la ciutat de Barcelona a xxiii del mes de octubre any de la nativitat del senyor mill cinc cens quaranta vuyt, essents consellers de la dita ciutat los magnífichs mossen Galceran Carbó maior, Francesch Miquel Çatorra, Honoffre de Marimon, Bernat Gomis y Joan Hierpnym Canyelles*, ms. 1993, f. 22v; RIU DE MARTÍN, María del Carmen, «Les ordenacions i l'evolució del gremi de terrissers a Barcelona», *Pedralbes* 10 (1990), pp. 72-74, 81; BERNAT ROCA, Margalida, «Els inicis dels oficis menestrals: els paraires i els teixidors de llana (Ciutat de Mallorca, segle XIII)» dins *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, (coord. Lluís Virós i Pujolà), Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana - Abadia de Montserrat, 2000, pp. 41-54; VICIANO NAVARRO, Pau, *Regir la cosa pública*, p. 131.

¹²⁹⁶ FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Ordenanzas y otros documentos*, p. 424.

¹²⁹⁷ BC, *Ordinacions i capítols del gremi dels teixidors de lli de València*, ms. 318, f. 9v.

¹²⁹⁸ PONS, Antoni, *Historia del Reino de Mallorca*, vol. 7, 1972, p. 206; MIRÓ BALDRICH, Ramon, «Les confraries també insacularen», *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 217-224.

¹²⁹⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

consell al dit mustasaf com quell ho deu jutjar e punir», i «veer les dites coses e contrast e donar consell al dit mustaçaf»¹³⁰⁰. Per tant, no eren oficials subalterns de la mostassaferia, sinó uns assessors d'aquesta, malgrat que sempre primer anaven els interessos de la seva corporació per damunt dels municipals, situació que era font de conflictes entre aquests magistrats¹³⁰¹.

Durant dos dies a la setmana, podien entrar lliurement a les cases i obradors dels agremiats, comprovant tot el que volguessin, especialment la qualitat, pes, mesura i presència del segell de cada mestre als objectes per a la venda¹³⁰². Aquesta inspecció tècnica sempre era d'acord a la normativa pròpia del gremi i es vetllava que no es contradigués amb la municipal¹³⁰³.

Són els drets locals i els drets generals relatius a la mostassaferia la temàtica principal de la següent part de la tesi, que comprèn els tres últims 3 capítols. Perquè es situa l'estudi de les bases documentals de la tesi, de les fonts, després de l'estudi del càrrec? Perquè tal i com s'ha comentat a la introducció, primer es documenta la mostassaferia i posteriorment, fruit de les experiències acumulatives dels mostassàs i altres oficials municipals es redacta, s'elabora un llibre de mostassà. Així doncs, com es vol ser fidel a la successió dels fets, primer s'ha fet un estudi de la institució, la mostassaferia, i seguidament es fa una anàlisi dels manuals del càrrec.

¹³⁰⁰ BERNAT ROCA, Margalida, «Els inicis dels oficis menestrals», p. 50.

¹³⁰¹ *Ibidem*, pp. 44-49.

¹³⁰² *Ibidem*, pp. 51-52.

¹³⁰³ *Ibidem*, *loc. cit.*

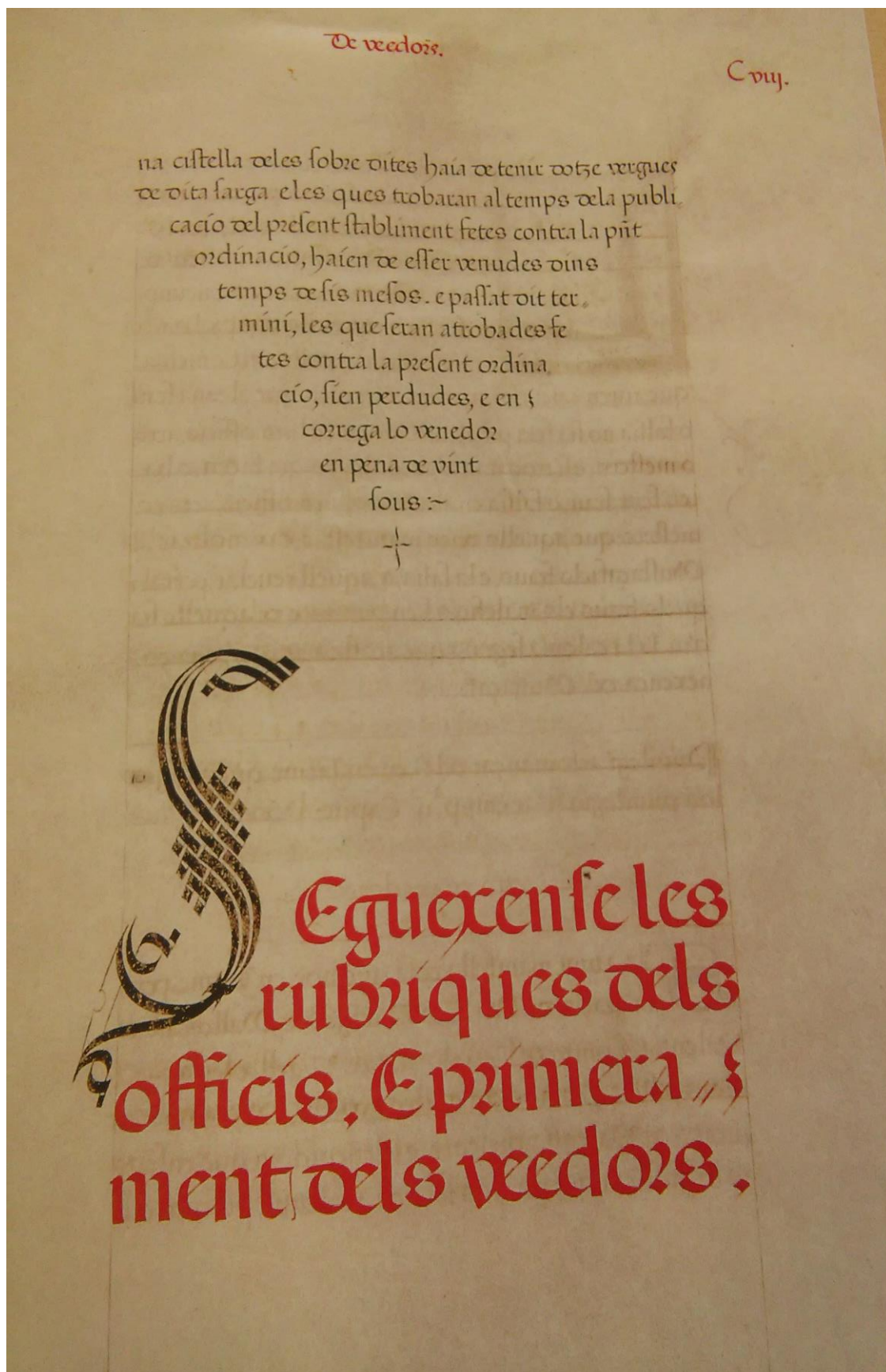


Figura 67. Rúbrica de l'ordenança de nomenament dels vedors, continguda al darrer llibre de mostassà de València, *El llibre del Mustaqaf*, vol. 1, f. CVIIIr.

IV. La legislació: els llibres del mostassà

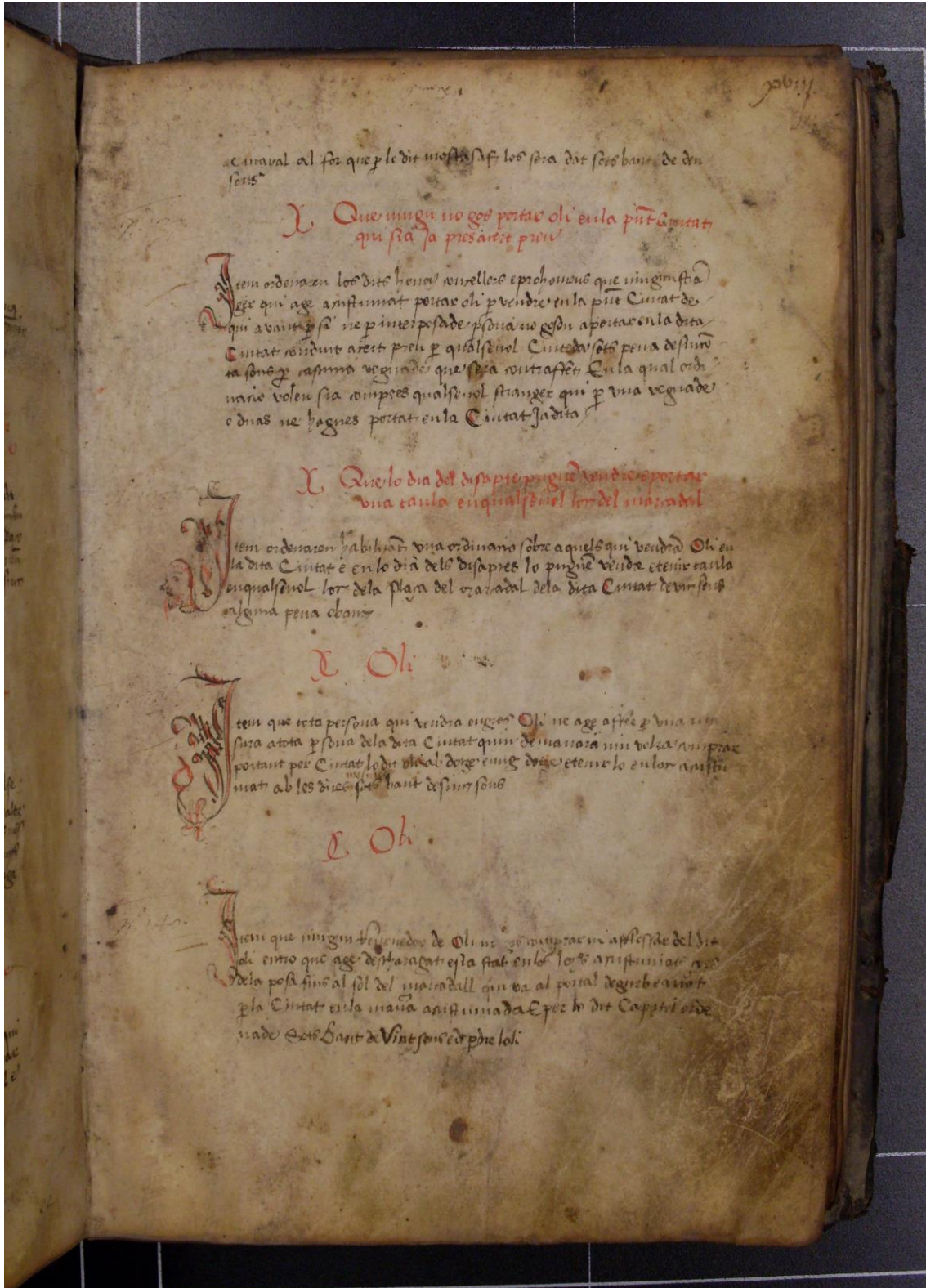


Figura 68. Ordenances de l'oli al llibre del mostassà de la part reial de Vic, AMVI, 16. 44, f. 18v. Imatge realitzada a petició de l'autor per Rafel Ginebra Molins, arxiver de l'Arxiu de la Cúria Fumada, amb el permís del personal de l'Ajuntament de Vic.

IV. 1. Els tractats de *hisba*: les fonts precedents dels llibres del mostassà

Dicta tibi est lex
 “Se t’ha dictat la llei”
 Horaci, *Epístoles*, 2, 2, 18

El present capítol és una primera contextualització de les bases documentals del treball en espai i temps, on s’analitza els tractats de *hisba*. Chalmeta¹³⁰⁴ considera aquests tractats fonamentals per comprendre el contingut dels llibres de la mostassaferia. Es comparteix la hipòtesi de Chalmeta. És més: els tres subapartats inicials del capítol conformen una síntesi amb noves aportacions de la recerca del citat autor. Els tres subapartats ajuden a entendre les dues seccions següents on s’elabora un estudi que aprofundeix en la vinculació entre el tractat de *hisba* d’*al Saqati* i el primer manual del mostassà valencià conservat.

La vinculació entre l’esmentat tractat de *hisba* i el primer volum del mostassà valencià fou apuntada per Chalmeta¹³⁰⁵ a l’any 2008. Partint del treball d’aquest investigador es realitzà una recerca que tingué dos fases: primer, una lectura de les fonts, és a dir, les edicions de llibres de *hisba* dels segles IX-XIV i dels manuscrits de la mostassaferia valenciana del segle XIV. Segon i últim, es realitzà una anàlisi comparativa del contingut de les dues tipologies de documents.

Definició de *hisba*

Hisba és un concepte vinculat estretament a la sura 3, aleia 104 de l’Alcorà que diu: «Així és possible que sigueu ara molt ben guiats, que així formeu una comunitat que cridi al bé, que

¹³⁰⁴ Chalmeta tracta la temàtica en varis capítols de la seva tesi doctoral, treball que té dues edicions. La primera és dels anys 1970, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El "Señor del zoco" en España: edades media y moderna. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Madrid, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1973, pp. 297-409; Posteriorment, es publicà una altra versió amb noves aportacions a la primera dècada del 2000, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Almería, Fundación Ibn Tufayl de Estudios Árabes - Fundación Cajamar, 2010, pp. 35-50, 58-60. Aquest capítol l’ha revisat la Dra. Dolors Bramon, catedràtica emèrita de filologia semítica de la Universitat de Barcelona, a qui agraeixo el seu suport.

¹³⁰⁵ CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través de los *Llibres de Mustaçaf*», *Aragón en la Edad Media*, 20 (2008), pp. 203-223. Posteriorment, la recerca s’amplià amb noves dades a la segona edició de la tesi de l’autor, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 671-692. A partir de l’any 2010, Chalmeta no publicà més sobre aquesta temàtica.

mani fer el bé que sigui reconegut, que prohibeixi fer el mal»¹³⁰⁶. És a dir, es separa, segons aquest precepte, el bé del mal¹³⁰⁷. La política que promou la preservació de les bones accions i vigila, controla i censura les dolentes és la *hisba*¹³⁰⁸.

Mahoma que era mercader, era especialment sensible als fraus en la venda¹³⁰⁹. La relació del control de les accions dolentes amb la venda és la que explica el perquè la societat islàmica acabà vinculant aquest concepte alcorànic al soc, al mercat urbà. La *hisba* és el que dóna tot el sentit als seus tractats atès que el seu públic preferent, el *sabib al suq* i el *mubtasib*, inspectors dels socs i precedents islàmics del mostassà, són càrrecs que es poden comprendre únicament si es té present la seva condició de vigilants dels costums.

Context històric dels tractats de *hisba*: les *aswaq al'Arab* (segle VI) i l'expansió islàmica (segles VII-X)

Els tractats de *hisba* no s'entenen sense conèixer la història i evolució dels socs. Els llibres del bon govern del soc o tractats de *hisba* es redacten a partir del segle IX. La documentació d'aquests llibres són fàtues, és a dir, respostes jurídiques emeses per alfaquins¹³¹⁰. L'origen de la jurisprudència sobre el mercat islàmic, com és lògic, va unit a la història i evolució dels socs. Així doncs, s'analitza des dels precedents del mercat islàmic, els *aswāq al `Arab* o fires dels àrabs, fins als socs del segle IX.

¹³⁰⁶ Com a mínim, un total de deu aleies són relatives a la *hisba*. L'aleia de la sura 3 és la que Chalmeta cita més i considera la més important. Així doncs, és la que es cita i s'usa al text, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El "Señor del zoco" en España*, pp. 404, 482, 487, 615, 635. Per a la cita alcorànica, *vid.* L'Alcorà, ed. Mikel de Epalza, Barcelona, Proa, 2016, sura 3, aleia 104, p. 124.

¹³⁰⁷ Formulations similars a la continguda a la sura 3 es troben a la Bíblia. Per exemple, els versicles 15 i 16 del salm 34 diuen: «Apartat del mal i practica el bé, cerca la pau i segueix rere ella. Els ulls del Senyor miren al just», *vid.* Salms, 34, 15-16. Les cites bíbliques de la tesi citen la versió online de la Sagrada Escripura usada pel Vaticà, *vid.* <http://www.vatican.va/archive/ESL0506/INDEX.HTM> [última consulta 28/07/2018].

¹³⁰⁸ ESCARTÍN GONZÁLEZ, Eduardo, *Estudio económico sobre el tratado de Ibn Abdún. El vino y los gremios en el al-Andalus antes del siglo XII*, Universidad de Sevilla, Departamento de Teoría Económica y Economía Política, 2005, pp. 25-30, [tesi doctoral]. El concepte de *hisba* s'explica en aquesta tesi. Per a més informació sobre aquest concepte, *vid.* CAHEN, Claude - TALBI, Mohamed - MANTRAN, Robert - LAMBTON, Ann Katharine Swynford - BAZMEE ANSARI, Amir, "Hisba", dins *Encyclopaedia of Islam*, (eds. Peri Bearman - Thierry Bianquis - Clifford Edmund Bosworth - Emeri van Donzel - Wolfhart Heinrichs), Leiden, Brill, 2012. S'ha consultat la versió online de l'*Encyclopaedia of Islam*, s.v. 'hisba', *vid.* http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0293 [última consulta 2/08/2017].

¹³⁰⁹ GORDON, Matthew, *Islam*, Uxbridge, Chelsea House Publishing, 2009, p. 23.

¹³¹⁰ S'utilitza la grafia fàtua perquè és la proposada per la Dra. Dolors Bramon al seu article que comenta les incorporacions d'arabismes a la segona edició del *Diccionari de l'Institut d'estudis Catalans*, *vid.* BRAMON, Dolors, «Arabismes del català i altres mots relacionats amb l'islam en la segona edició del Diccionari de la Llengua Catalana», *Estudis Romànics*, 30 (2008), p. 128. A partir d'ara s'utilitzarà l'acrònim DIEC pel *Diccionari de l'Institut d'estudis Catalans*. Actualment la veu "fàtua" es la que recull el DIEC. Al llarg del treball s'ha consultat la versió online del DIEC, *vid.* DIEC, s.v. 'fàtua', <http://mdlc.iec.cat/> [última consulta 2/08/2017].

Quan Mahoma era mercader a Aràbia no hi havien mercats urbans, inclús la Meca no tenia soc¹³¹¹. On es comerciava? A les *asnāq al `Arab*, fires anuals documentades des del segle VI i repartides per tota la península aràbiga¹³¹². Les fires eren sobretot espais comercials de tribus. Homes i dones s'agrupaven a un lloc acordat, normalment una explanada enmig del desert, i a prop de pous¹³¹³. Les dones muntaven les tendes i després els homes venien les mercaderies dins les mateixes tendes¹³¹⁴. Es venia mirra, àloe, encens, panses, dàtils, safrà, cuirs, oli, cereals, teixits, espases, cotes de malles, ovelles, cabres, camells, formatges, plata, or i esclaus¹³¹⁵.

En general, la llista dels productes desprèn el seu origen forà. Els queviures, articles i esclaus comercials a les fires eren obtinguts de dues maneres: per intercanvis mercantils a ciutats o a altres fires de terres properes a Aràbia, o per ràtzies a caravanes d'altres tribus o d'altres comerciants¹³¹⁶. El Profeta comerciava a les fires¹³¹⁷. Per evitar disputes entre les tribus àrabs s'establí una política de pau per mercadejar, l'anomenat *hums*. El *hums*, invent dels *Quraysh*, la tribu de Mahoma, era una política de fraternitat tribal que consistia en la identificació dels membres de les tribus d'Aràbia amb unes mateixes creences, reflectides a la *Ka'aba*¹³¹⁸.

Les *asnāq al `Arab* es repartien al llarg d'un any lunar, calendari propi de l'Aràbia¹³¹⁹. La fira més important era la d' *Ukaz*, situada al sud-est de la Meca, i a dos o tres dies de viatge en camell des d'aquesta ciutat¹³²⁰. A la fira es reunien moltes tribus àrabs a més de la dels

¹³¹¹ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 143.

¹³¹² Ibídem, pp. 118-119.

¹³¹³ Chalmeta inclou a *El zoco medieval* un mapa de les diverses fires aràbigues. L'ubicació al mapa de les fires coincideix amb planures on es localitzen nombrosos pous, respectivament *vid.* Ibídem, p. 125; GHAZANFAR, Shanina - FISHER, Max, *Vegetation of the Arabian Peninsula*, Oman, Springer Science & Business Media, 2013, p. 177.

¹³¹⁴ PETERS, Francis Edward, *Mecca: A Literary History of the Muslim Holy Land*, Princeton, Princeton University Press, 1994, pp. 43-47.

¹³¹⁵ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 130-132.

¹³¹⁶ TURNER, Colin, *Islam. The basics*, Londres, Routledge, 2006, p. 13. En general, els àrabs dels segles VI al IX eren força similars als descrits per Estrabó. El geògraf clàssic descriu als àrabs com homes tribals i nòmades que viuen a tendes, viatgen a llocs de camells i comercien amb aromes, *vid.* Estrabó, *Geografia*, I, 1, 32, *vid.* ESTRABÓN, *Geografia*, eds. José Luis García Ramón - Juan García Blanco - María Jesús Meana Cubero - Félix Piñero, Madrid, Gredos, 2016, vol. 1, p. 108.

¹³¹⁷ PETERS, Francis Edward, *Mecca: A Literary History*, pp. 43-47.

¹³¹⁸ PETERS, Francis Edward, *Muhammad and the Origins of Islam*, Nova York, State University of New York Press, 1994, pp. 94-98.

¹³¹⁹ S'ha d'advertir que les fonts per conèixer aquestes fèries són més literàries que històriques. Però, degut a l'escassetat de treballs arqueològics, són l'únic recurs per comprendre els mercats aràbigs abans de l'arribada de l'Islam, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 119-134.

¹³²⁰ CRONE, Patricia, *Meccan Trade and the Rise of Islam*, Georgia, Georgias Press, 2004, p. 178.

Quraysh i també cristians i jueus¹³²¹. *ʿUkaz* era més que un espai comercial: hi havia concursos de poesia, carreres de cavalls i hi assistien nobles d'arreu de la península aràbiga¹³²². La fira començava el dia de la lluna nova anomenada *Dhu al Qa'da* i durava uns vint dies¹³²³. Tots els líders tribals vigilaven el mercadeig, tant dels seus homes com dels altres¹³²⁴.

Un dels líders tribals era el jutge que s'escollia per resoldre els litigis¹³²⁵. A *ʿUkaz*, Mahoma defensà en públic a membres de la seva tribu. El Profeta proclamà públicament el seu suport als seus davant del següent cas: una tribu rival havia assaltat una caravana dels *Quraysh*, matant els mercaders i robant tots els béns¹³²⁶. Quan Mahoma assistia als litiguis, com el de l'assalt de la caravana, el jutge, en quines normatives s'emparava? En dos normatives: les lleis islàmiques primigènies del temps del Profeta i les costums tribals ancestrals. El jutge d'*ʿUkaz* seria el càrrec més antic que vigila la *hisba*.

Amb el pas del temps, es redactaren els *hadith al aswāq*, els hadisos¹³²⁷ de les fires, narracions relatives a la vida de Mahoma que contenen, entre altres, recomanacions per fer un correcte mercadeig¹³²⁸. Els hadisos de temàtica mercantil, a més de la resta de la Sunna, unida a l'Alcorà i a les lleis tribals formen la base documental dels tractats de *hisba*. Aquesta base documental, pre-islàmica i islàmica, és la font de jurisprudència de les fàtues.

¹³²¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹³²² Els concursos de poesia i carreres de cavalls els menciona Michael Bonner, *vid.* BONNER, Michael, «Poverty and Charity in the Rise of Islam», dins *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts* (eds. Amy Singer-Michael Bonner - Mine Ener), Albany, State University of New York, 2012, p. 23. L'assistència de nobles àrabs la cita Chalmeta, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 128.

¹³²³ Per a més informació sobre *Dhu al Qa'da*, *vid.* PETERS, Francis Edward, *Muhammad and the Origins of Islam*, p. 135; Per a més informació sobre la duració de la fira d'*ʿUkaz*, *vid.* PETERS, Francis Edward, *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, Princeton, Princeton University Press, 1996, pp. 34-35.

¹³²⁴ PETERS, Francis Edward, *Mecca: A Literary History*, p. 44.

¹³²⁵ Les competències del jutge les explica Chalmeta, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 136. Patricia Crone cita alguns jutges de la fira d'*ʿUkaz*, tots líders tribals que passaven el càrrec de pares a fills, *vid.* CRONE, Patricia, «Tribes without saints» dins *The Qur'anic Pagans and Related Matters: Collected Studies in Three Volumes*, (ed. Hanna Siuruu), Leiden, Brill, 2016, vol. 1, p. 455, nota 216.

¹³²⁶ PETERS, Francis Edward, *Mecca: A Literary History*, p. 47.

¹³²⁷ S'ha usat en aquest treball el terme hadisos envers de hadits. Actualment la versió online del DIEC inclou l'entrada hadit, però en aquest treball s'usa la veu hadisos, veu que esmenta la Dra. Dolors Bramon a un article recent sobre arabismes inclosos a la segona edició del DIEC, *vid.* BRAMON, Dolors, «Arabismes del català», p. 128. Per a l'entrada del diccionari, *vid.* DIEC, *s.v.* 'hadit', <http://mdlc.iec.cat/> [última consulta 8/08/2018].

¹³²⁸ BONNER, Michael, «Time has come full circle. Markets, fair and the calendar before Islam», dins *The Islamic Scholarly Tradition: Studies in History, Law, and Thought in Honor of Professor Michael Allan Cook*, eds. Michael Cook - Asad Ahmed - Behnam Sadeghi - Michael Bonner, pp. 23-33, 39-40.

Riera Melis¹³²⁹ explica que els tractats de *hisba* contenen fâtes o solucions específiques a problemes concrets que tenien els inspectors del soc. Per exemple, què hauria de fer un *muhtasib* al comprovar la feina d'un moliner? Primer, dur un sedàs per verificar la qualitat de la farina. Segon, portar a altres moliners experts (alamins) que li diguessin si les peces del molí estan en bones condicions¹³³⁰. Finalment, constatar que les parts de les balances usades en la venda de farina estiguin ben afinades¹³³¹. En conclusió, els tractats islàmics del bon govern del soc inclouen jurisprudència, no ordenances.

¹³²⁹ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 67.

¹³³⁰ Un alamí era un professional, normalment un mestre en el seu ofici, que realitzava peritatges pel inspector del soc.

¹³³¹ ALUKH, Abdelkrim, «Organización de la ciudad en el Islam Español», *Miscelánea de estudios árabes y hebraicos*, 10 (1961), p. 61. Aquesta obra conté una transcripció parcial al castellà del tractat de *hisba d'al-saqati*.

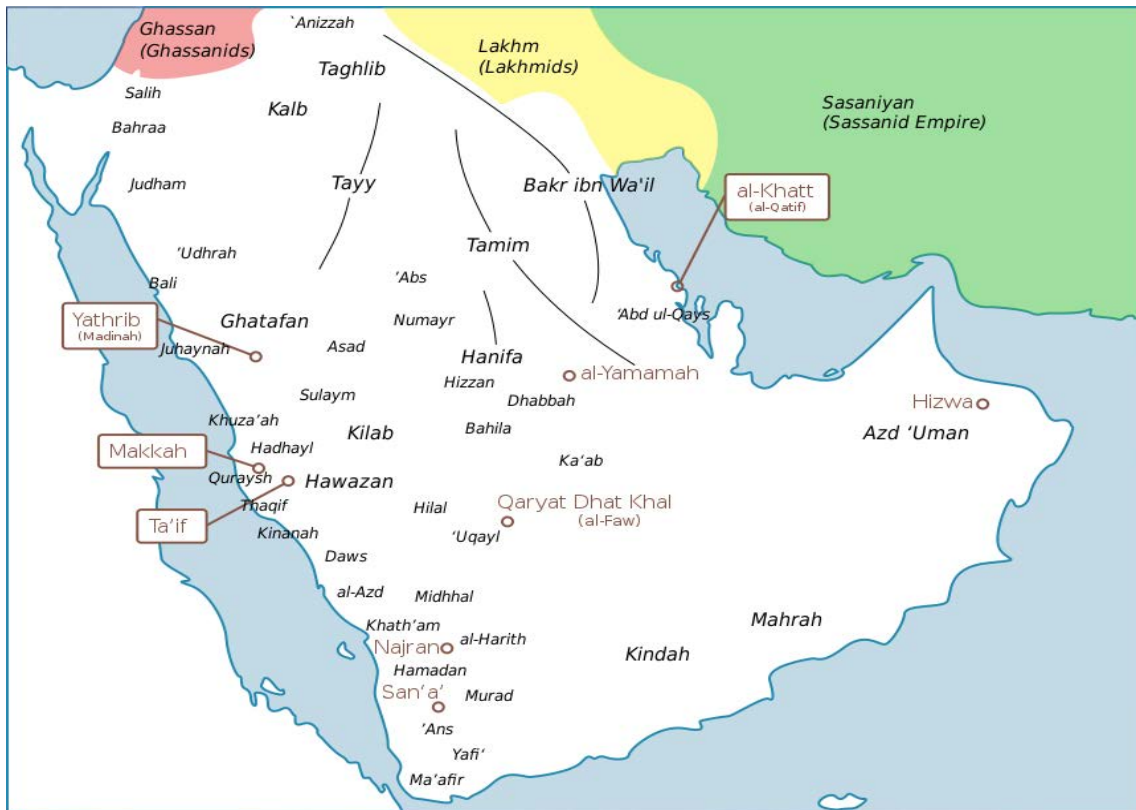


Figura 69. Mapa de la localització aproximada de les tribus àrabs, c. 600. Imatge amb llicència *creative commons*.

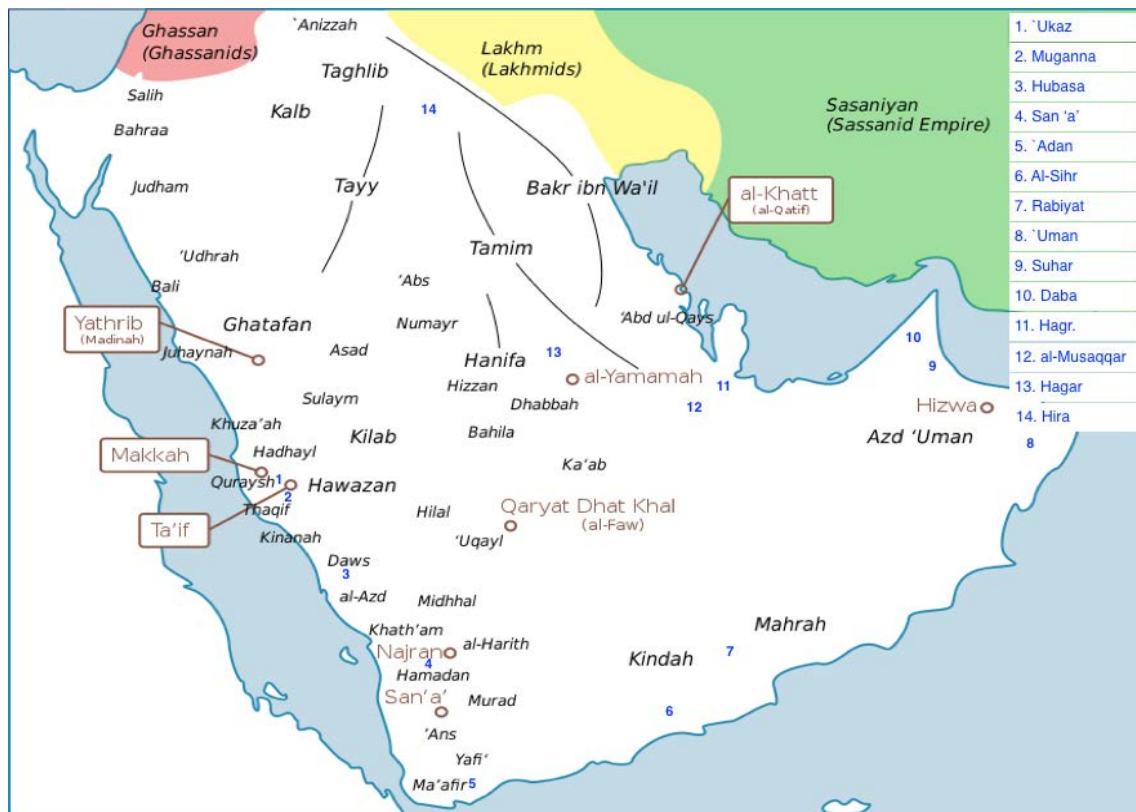


Figura 70. Mapa de la localització aproximada de les tribus àrabs (c. 600) en relació a la localització de les principals *aswāq al-'Arab*. Mapa realitzat per Pablo José Alcover a partir del mapa de la figura 69.

A la figura 70 es comprova que la majoria d'*asmāq al-`Arab* es realitzaven a una zona a prop de la costa, on hi havia, en època del Profeta i hi ha encara avui, molts pous¹³³². La presència d'aigua no sols era per beure els mercaders i les seves famílies, sinó també per abeurar els animals i els esclaus. En suma, la disponibilitat de recursos hídrics era requisit ineludible per establir una fira. A prop del territori dels quraixites es celebrava la fira d'*Ùkaz*. No sembla casualitat que devora el lloc on vivia la tribu que impulsà i creà el *bums*, hi hagi la fira aràbiga més important i la primera documentada amb un jutge que vetllava per la *bisba*. Finalment, la localització de la majoria de fires dels àrabs coincideix en el mateix espai on s'establien els territoris de tribus. La localització, com és lògic, era per facilitar l'arribada d'homes i dones de les diverses tribus a les fires.

Segons la tradició, al segle VII es creà el primer mercat urbà islàmic, el soc de Medina, que continuà sent un espai obert, una explanada com la de les fires, però dins del recinte urbà¹³³³. El Profeta, com a paradigma de mercader, encarregà al segon quart del segle VII el control de les transaccions comercials dels nous socs de les ciutats que havia conquerit, com Medina, a uns inspectors de mercat: els *amil ala l suq*¹³³⁴. Els inspectors encarregats de la *bisba* exercien càrrecs públics i no tribals. Els oficials dels nous socs islàmics són el precedent institucional més antic del *sabib al suq* i del *muhtasib*. Dada que no passa desapercebuda és que la primera persona documentada que ostentava el càrrec d'*amil ala l suq* fou una dona, tal i com comenta Riera Melis¹³³⁵.

Mor Mahoma a l'any 632 i el seu successor, el califa `Umar, seguí escollint un inspector del mercat a les ciutats islàmiques. A partir de llavors, el jutge del soc havia de ser un jurisconsult, expert en hadisos¹³³⁶. El càrrec d'*amil ala l suq* a l'època d'Umar tenia dos tasques principals: primer, vetllar per la *bisba*, i segon, el cobrament d'impostos al soc¹³³⁷. Per complir aquestes tasques, els oficials usaven tant textos alcorànics com documentació de jurisprudència pre-islàmica¹³³⁸. A més, les noves ciutats islàmiques, conquerides i/o creades a partir del segle VII, tenien per llei una mesquita, un soc i un alcàsser¹³³⁹. En

¹³³² GHAZANFAR, Shanina - FISHER, Max, *Vegetation of the Arabian Peninsula*, p. 177.

¹³³³ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 158-159.

¹³³⁴ *Ibidem*, pp. 161-162.

¹³³⁵ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 66.

¹³³⁶ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 165-167.

¹³³⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹³³⁸ JOKISCH, Benjamin, *Islamic Imperial Law: Harun-al-Rashid's Codification Project*, Londres, Walter de Gruyter, 2007, pp. 220-230.

¹³³⁹ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 172. *Souk al Arba* i *Souk al Khemis* (paraules àrabs equivalents respectivament a "mercat del dia quart", és a dir, dimecres i "mercat del cinquè" o dijous, correspon al nom de dos poblacions de la comarca de Bousalem, que abans es deia *Souk al Khemis* a Tunísia. Força poblacions

conseqüència, el soc al segle VII es convertí en un espai urbà ineludible de tota ciutat islàmica, situació que romangué inalterable fins, com a mínim, el segle XV¹³⁴⁰. El soc a més arribà a ser el centre neuràlgic de la medina, no entenent-se la ciutat islàmica sense el seu mercat¹³⁴¹.

A partir del segle VIII es construí el soc tancat amb carrers estrets i coberts possiblement amb lones¹³⁴². Un soc tancat és una prova de l'abandonament de les tradicions tribals perquè ja no es muntaven tendes per mercadejar, com a les fires dels àrabs. Les tendes foren substituïdes per botigues als carrers estrets del soc. Aquests espais són els que es coneixen avui com zones de mercadeig a la majoria de ciutats del món islàmic i són una creació pròpia de l'islam. Solen consistir en carrers llargs porticats, normalment els més llargs de la madina¹³⁴³.

Durant els segles IX i X, el soc estava situat normalment a prop de la mesquita¹³⁴⁴. La fira dels àrabs en aquestes centúries era un record del passat que es posava per escrit en cròniques¹³⁴⁵. Com s'ha comentat prèviament, fins el segle IX no es redactaren els tractats de *hisba*. Per a la seva redacció va prevaldre un fet molt important: la traducció del *Llibre de l'Eparca* (*Kitab 'an al-hisba fi Bizanta*) a la Casa de la Saviesa de Bagdad (*Bayt al Hikmah*)¹³⁴⁶. Aquesta obra conté edictes sobre la venda i producció de fusta, sedes, marbre, pintures,

del món islàmic tenen aquestes nomenclatures. Moltes poblacions del nord d'Àfrica amb noms de mercat tenen origen medieval, ja que la seva raó de creació fou l'establiment permanent d'un soc, que es celebrava el dia de la setmana que indica el propi nom del nucli urbà. Altre cas d'aquests pobles-mercat es localitza a Argèlia, on existeix altra *Souk al Khemis* a la província de Bouïra. Finalment, una altra població islàmica que relaciona l'etimologia del nom del nucli urbà amb un soc és *Souk Onfella* o mercat de dalt, degut a què la població als inicis s'establí a un petit mercat situat a dalt d'un turó, a una vall de la Cordillera de l'Atlas. Aquest poble està localitzat actualment a prop de la costa a la província de Bugia, a Argèlia. Agraieixo aquestes dades a la Dra. Dolores Bramon.

¹³⁴⁰ A l'any 1467 es data un tractat de *hisba*, obra d'*Abu Abd Allah Muhammad al Uqbani al Tilimsani*, un home de classe alta amb una família provinent de Tlemcen (Algèria), *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 47.

¹³⁴¹ BRAMON, Dolores, «Avituallament i salubritat a les ciutats islàmiques (i un excursus sobre l'arabisme rafaló)», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 2 (1998), p. 171.

¹³⁴² CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 219-221.

¹³⁴³ Chalmeta mostra un plànol del mercat omeia de Palmira, un dels primers socs que consisteixen en un carrer llarg. S'aprecien també al plànol les nombroses tendes situades una devora l'altre, a ambdós bandes de la via, *vid.* *Ibidem*, p. 221. Es destaquen dos ciutats que conserven dels millors exemples de socs medievals conservats: els nou socs de Trípoli, edificats des del segle VIII fins el XV, i els quatre socs de *Fes el Bali* (Fes la Vella), documentats des del segle IX, respectivament, *vid.* JIDEJIAN, Nina, *Tripoli Through the Ages*, Beirut, Dar el-Mashreq Publishers, 1980, pp. 60-88; ARNÀS, Genís - COSTA, Núria - HERRERO, Agustí - MARTÍN, Oscar - NAVARRO, Gerard - UBIDE, Oscar - RIBAS, Juan - BATIGNANI, Marco - PERES VERTHEIN, Ursula, *Mercats de la Mediterrànea. Models de gestió i bones pràctiques*, Barcelona, Institut Municipal de Mercats de Barcelona, 2012, pp. 40-42. Aquesta obra col·lectiva analitza els diversos mercats mediterranis actuals, incloent un estudi del mercat actual de Fes, que inclou una breu explicació del seu passat.

¹³⁴⁴ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 246-248.

¹³⁴⁵ *Ibidem*, pp. 232- 233.

¹³⁴⁶ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 109, nota 3.

orfebreria, cera, perfum, porc, peix i vi a Constantinoble¹³⁴⁷. La redacció del *Llibre de l'Eparca* es data entre l'any 886 i el 912¹³⁴⁸. De la mateixa època és el primer llibre de *hisba*, el *kitab ahkam al suq*¹³⁴⁹. Les fâtes del primer tractat de *hisba*, i també les dels posteriors tractats, s'ordenen a la manera en que s'organitzen els tipus d'edictes al llibre bizantí, és a dir, per associacions laborals¹³⁵⁰. En resum, el *Kitab 'an al hisba fi Bizanta* i les obres de jurisprudència islàmiques i pre-islàmiques són la base documental de tots els tractats de bon govern del soc, i a més a més, determinen l'ordre i temàtiques de les fâtes.



Figura 71. Imatge actual d'un dels nous socs medievals de Trípoli on s'aprecia el mercat com carrer llarg i porticat. Imatge amb llicència *creative commons*.

¹³⁴⁷ *Le livre du Préfet*, ed. Jules Nicole, Gènova, Thorin & Fils Éditeurs, 1894, pp. 4-12. Aquesta és l'edició que recomana Chalmeta, d'aquí el seu ús, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, p. 109, nota 3.

¹³⁴⁸ *Le livre du Préfet*, pp. 10-12.

¹³⁴⁹ CHALMETA, Pedro, «La hisba en Ifriqiya en al-Andalus: étude comparative», *Les Cahiers de Tunisie*, 18 (1970), pp. 87-105.

¹³⁵⁰ *Le livre du Préfet*, pp. 18-600.



Figura 72. Imatge actual d'un típic carrer de *Fes el Bali*, on s'aprecia el traçat típic d'una ciutat islàmica medieval. S'observa l'estretor del carrer i l'ús d'animals per anar per les vies públiques. L'ús d'animals no és un anacronisme, sinó pragmatisme, atès que els automòbils, com camions, no hi poden passar. Imatge amb llicència *creative commons*.

Contingut dels tractats de *hisba*

He analitzat i comparat el contingut dels textos dels llibres de *hisba* editats fins ara i que cita Chalmeta¹³⁵¹. Després d'aquest treball es comproven diversos trets comuns dels tractats de bon govern del soc, redactats entre els segles IX-XIV. Primer, tot el contingut té la intenció

¹³⁵¹ Són els 11 citats per Pedro Chalmeta documentats des del segle IX fins el XIV, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 36-50. Aquí les edicions consultades: GARCÍA GÓMEZ, Emilio, «Unas ordenanzas del zoco del siglo IX. Traducción del más antiguo antecedente de los tratados andaluces de "hisba" por un autor andaluz», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 22 (1957), pp. 253-316; ARIÉ, Rachel, «Traduction annoté et commenté des traités de hisba Ibn 'Abd al-Rauf et' Umar al-Garsif», *Hesperis-Tamuda*, 1 (1960), pp. 4-38, 199-214, 349-386; AL-NUAIMY, Rashid Hamid, *An edition of Divan al-Abkam al-kubra by 'Isa b. Sabl (d. 486 A.H / 1144)*, Saint Andrews, Saint Andrews University, 1978, 2 vols [tesi doctoral]; *Sevilla a comienzos del siglo XII el tratado de Ibn-'Abdun*, ed. Emilio García Gómez, Sevilla, Fundación Cultural del Colegio Oficial de Aparejadores, 1998; CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba" (libro del buen gobierno del zoco) de al Saqati», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 32 (1967), pp. 125-162, 359-397; CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba" (libro del buen gobierno del zoco) de al Saqati (continuación)», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 33 (1968), pp. 143-195, 367-434; ALUKH, Abdelkrim, «Organización de la ciudad», pp. 38-68; *The Book of the Islamic Market Inspector: Nihayat Al-Rutba Fi Talab Al-Hisba: (the Utmost Authority in the Pursuit of Hisba)*, ed. 'Abd al-Rahmān ibn Naṣr Al- Ṣayzarī, Oxford, Oxford University Press, 1999; WICKENS, George Michael, «Al-Jarsifi's on the hishā», *Islamic Quarterly* 3 (1957), pp. 176-187; *Abu al-Hsan al Mawardi, al Rutba fi Talab al hisba*, ed. Ahmad Jabir Babram, Dar-al Risala, el Cairo, 2002; *The ma'alim al-Qurba fi Abkam al-Hisba of Diya al-Din Muhammad b. Muhammad al Qurashi al Shafi i know as Ibn al-Ukhumma*, ed. Reuben Levy, Cambridge, Cambridge University Press, 1938; SERJEANT, Robert Bertram, «A Zaidi manual of hisba of the 3rd Century (H)», *Rivista degli Studi Orientali* 27 (1953), pp. 1-34. He consultat tota la bibliografia consultada per Chalmeta fins a l'any 2018 i no he trobat més publicacions al respecte, *vid.* <https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=147532> [última consulta 19/03/2019].

d'aplicar la llei islàmica, la xaria (*shari'ah*), i computar els càstigs¹³⁵². De fet, l'inici de les obres de bon mercadeig al mercat islàmic és indicatiu del seu objectiu. Cas paradigmàtic és el pròleg del tractat de *hisba* d'*al Saqati*:

“En el nombre de Dios, clemente y misericordioso.
Dios bendiga a nuestro señor Muhammad y a su familia.

Decía el alfaquí, sabio venerable, conoedor y único Abu Abd Allah Muhammad b. Abi Muhammad al-Saqati al-Malaqi, Dios en su infinita bondad lo haya perdonado:

Alabado sea Dios que nos enseñó lo que no sabíamos, nos hizo comprender lo que no conocíamos ni entendíamos. Dios bendiga y salve a Muhammad, su Profeta y Enviado, a su santa y pura familia, los honre y ensalce.

Debido a que me dediqué a viajar mucho, recorriendo países y regiones, durantos los días que duró mi peregrinación, estando en la flor de mi juventud y fuerza, a lo que me enseñaron viajeros dignos de crédito y verídicos mercaderes ambulantes, las lenguas de la época, los que van narrando novedades de un lugar a otro, junto con las tareas a que me dediqué, lo que descubrí durante mi administración, a que amigos míos y quienes me desmostraron respeto y cariño mientras desempeñé el cargo de zabazoque [*sahib al suq*], llamaron mi atención sobre la necesidad de poner de manifiesto y descubrir totalmente en qué consistía la *hisbat al-suq* [el bon govern del soc], quién había sido inspector e informador, quién no necesitaba informes gracias al examen, cuya intención era buena por su amor y temor a Dios, generosa su naturaleza y propósito; todos los hechos y personas dieron como resultado mi entendimiento y afianzaron mi mente en el firme propósito de redactar una obra que compendiasse la relación de aquellos corrompidos vendedores y artesanos de los zocos, sus fraudes y menguas al medir y pesar, los recursos que utilizan para depreciar los géneros, las tretas a las que recurren en sus transacciones con los clientes, sus engaños al presentar y concluir los tratos, el incumplimiento de las normas de la *hisba* que a ellos se refieren, el que se nombre para mirar por estos asuntos a quien no es idóneo para el cargo, ni sabe distinguir lo lícito de lo prohibido, con detalle ni en su conjunto, por lo cual no he tenido más remedio que advertir sus tretas, mencionar lo conveniente de su prohibición, conforme al dicho de Dios, bendito y ensalzado sea: “Que de vosotros surja una comunidad que convoque al bien, ordene lo conveniente y prohíba el mal, éstos seran los dichosos”¹³⁵³.

Al Saqati, com la resta d'autors d'aquests tractats vol complir, exercint de *sahib al suq*, amb les obligacions d'un bon musulmà, perseguint els estafadors del soc que van en contra del que ha dit Déu a l'Alcorà. Per deixar clar aquest objectiu, al final del pròleg es cita la sura 3, que, com he dit, conté la menció alcorànica de la *hisba*. Amb la menció alcorànica en particular i al llarg del pròleg en general es remarca que tot parteix de Déu i de l'Alcorà

¹³⁵² ALUKH, Abdelkrim, «Organización de la ciudad», p. 57. Segons la Dra. Dolors Bramon la xaria és el «nom donat a la llei canònica de l'Islam. Fonamentada en la Revelació continguda en l'Alcorà, en la sunna i en els *hadit* i complementada per normes jurídiques establertes per analogia (*qiyas*) o mitjançant l'opinió personal (*ra'y*) d'algun expert, amb un consens previ (*igma*) de la comunitat, regula el conjunt d'activitats públiques de tot fidel musulmà», *vid.* BRAMON, Dolors, *Obertura a l'Islam*, Barcelona, editorial Cruïla, 2001, p. 186. S'ha utilitzat el mot xaria vist que és la grafia que Bramon recomana, *vid.* BRAMON, Dolors, «Arabismes del català», p. 129.

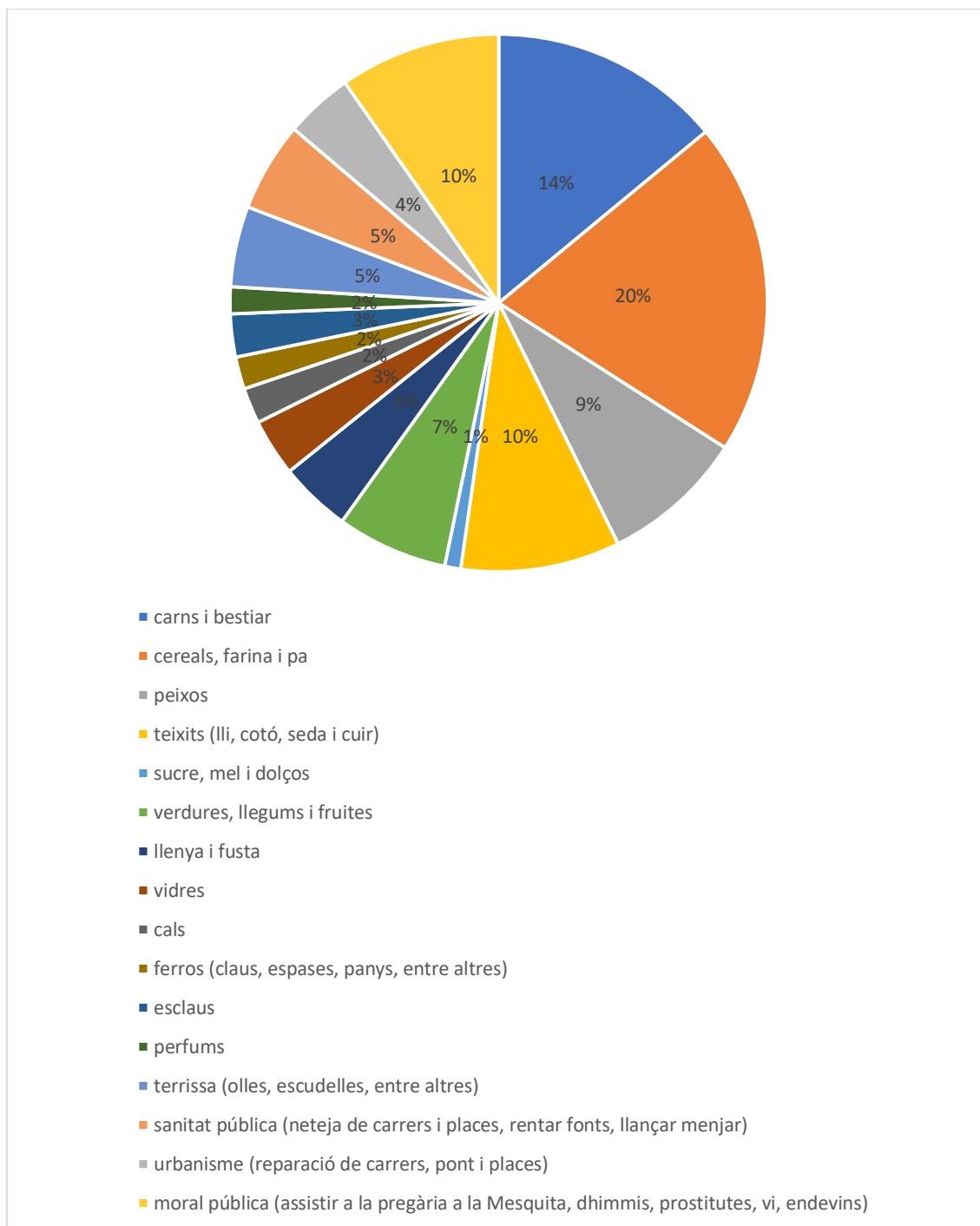
¹³⁵³ CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba"», pp. 359-360.

perquè per a l'autor, com també per a la resta d'autors de tractats de *hisba*, el llibre sagrat dels musulmans és sempre la primera font de dret. Si tots els tractats de bon govern del soc contenen fâtes, aquestes no tenen sentit sinó existís l'Alcorà, per això *al Saqati* el cita a un lloc d'honor, a l'inici de l'obra, com a última frase del pròleg¹³⁵⁴.

Segon, analitzades les fâtes de tots els llibres de *hisba*, es comprova el següent: gra, farina i pa eren els aliments més regulats (386 fâtes). La carn i el peix també preocupaven força des de com s'haurien de teixir les xarxes fins a consells de venda sobre peix fregit (respectivament 330 i 280 fâtes). El vi no apareix gaire documentat, esmentant-se en recomanacions relatives a moral pública.

¹³⁵⁴ BRAMON, Dolors, *Obertura a l'islam*, pp. 73-80.

Taula 10

Productes comuns als llibres del de *hisba*

Taula 10. Productes comuns als tractats de *hisba* citats per Pedro Chalmeta a *El zoco medieval*. En les fàtues de moral pública es citen els *dhimmis*, els beneficiaris de la *dhimma*, terme usat per designar l'acord d'hospitalitat entre la comunitat musulmana i la comunitat jueva i cristiana, baix la condició de que s'acorda el domini de l'islam.

Per ser precisos sobre la regulació del vi, Dolors Bramon¹³⁵⁵ matisa que les recomanacions sobre consum del vi en particular i de begudes espirituoses en general a l'Alcorà, van des de l'aprovació fins a la reprovació del seu consum. D'altra banda, Manuela Marín¹³⁵⁶ senyala que les classes altes islàmiques construïren espais de sociabilitat, "tertúlies de beguda", com les que descriu detalladament Abú Nuwas¹³⁵⁷, que no es veien afectades per les estrictes normes de conducta que s'exigia als llibres de *hisba* a la resta de la població.

Verdures, fruites i llegums eren també una preocupació important del *sahib al suq* o el *muhtasib* (262 fàtues). Els teixits, des de les matèries primes fins a peces elaborades eren una destacable activitat econòmica urbana que preocupà notablement als inspectors del mercat (290 fàtues). Front a aquestes tasques, l'urbanisme (238 fàtues) i la sanitat pública (250 fàtues) no sembla que preocupin tant als inspectors del soc. Finalment, les fàtues que fan referència a la moral pública (290) són nombroses, fet que no sorprèn al ser uns textos de jurisprudència islàmica. Fins i tot alguns autors dels tractats es defineixen com a policies de costums. Cas clar és d'Ibn Abdun, autor d'un llibre de bon govern del soc, qui es definí com guardià dels bons costums dels creients¹³⁵⁸.

Un punt interessant és l'ordre del contingut als llibres de *hisba*. Riera Melis¹³⁵⁹ explica el següent de les fàtues del tractat d'*al Rauf* (segle XI): es comença per la reglamentació del funcionament relatiu al mercat; més endavant, s'analitza el comportament dels musulmans, com l'oració, el respecte pel Ramadà i el compliment d'impostos alcorànics; per acabar, s'ocupa de les vendes al soc, la fixació de preus i l'urbanisme. L'ordre de l'obra estudiada per Riera Melis coincideix aproximadament amb les dades de l'estudi del major o menor nombre de fàtues. Segurament, l'ordre de les disposicions al llibre d'*al Rauf* respondria a que es situen, en termes generals, els textos més cabdals a l'inici del tractat, en altres

¹³⁵⁵ BRAMON, Dolors, «La diversidad del islam: del desconocimiento al entendimiento», *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, 33 (2003), p. 136.

¹³⁵⁶ MARÍN, Manuela, «En los márgenes de la ley: el consumo de alcohol en al Andalus», dins *Estudios onomástico-biográficos de al Andalus. (Identidades marginales) XIII*, (ed. Cristina de la Puente), Madrid, CSIC, 2003, pp. 321-323.

¹³⁵⁷ El consum de vi està documentat a la literatura islàmica clàssica. Entre el segle VIII i IX, visqué Abu Nuwas, poeta que escriu sobre el vi. Nuwas està considerat el millor representant d'un corrent literari medieval islàmic, llegit especialment pels cortesans dels califes, com el propi Abu Nuwas, que és la poesia bàquica. Aquesta poesia culta en general tracta del vi i dels seus efectes. Uns espais socials on es recitarien probablement en públic poemes bàquics serien les "tertúlies de beguda", que esmenta la Dra. Manuela Marín, respectivament *vid.* ABU NUWÁS, *Cantar al vino*, eds. Jaume Ferrer Carmona - Anna Gil Bardají, Madrid, Càtedra, 2010, pp. 19-22; MARÍN, Manuela, «En los márgenes de la ley: el consumo de alcohol en al Andalus», pp. 321-323.

¹³⁵⁸ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 68.

¹³⁵⁹ *Ibidem*, p. 67.

paraules, els relacionats amb les regulacions del soc i la moral pública. En darrer terme, els textos vinculats amb l'urbanisme i considerats menys importants es situen al final del llibre.

Influència dels tractats de *hisba* en els llibres del mostassà

Les obres de *hisba* eren manuals per als inspectors del soc¹³⁶⁰. Per això, els llibres del mostassà són tractats on s'inclou el més rellevant de l'ofici municipal. Ambdós casos són recopilacions útils a un càrrec públic. En síntesi, l'ús dels llibres del mostassà com a manuals no es comprèn sense els seus precedents islàmics, els tractats de *hisba*.

Els manuals del mostassà són els hereus directes dels tractats de *hisba*. Però, mentre que als volums de *hisba* es contenen, com ja s'ha explicat, fâtués, en els manuscrits de la mostassaferia es localitzen sobretot recopilacions d'ordenances, pregons, privilegis i normatives generals (*Furs*, *Fueros*, *Constitucions de Catalunya*, entre altres). Per tant, les fonts cristianes consten d'una doble base jurídica: els drets locals i el dret civil romà. En canvi, els llibres islàmics enclouen exclusivament jurisprudència.

D'altra banda, els llibres de bon govern del soc estan profundament influïts per la xaria¹³⁶¹. De fet, la paraula xaria prové d'una expressió àrab que significa camí, via per on conduir la vida del recte musulmà¹³⁶². Conseqüentment, el llibre de *hisba* és basa en la llei religiosa, la xaria, i els llibres dels oficials cristians en les lleis del dret civil. L'inspector del mercat de la Corona d'Aragó vetllava pel compliment de les lleis; el *muhtasib*, per contra, tenia una guia moral, el tractat de *hisba*. En resum, com explica Dolors Bramon al seu estudi sobre l'avituellament i la salubritat a les ciutats islàmiques:

“Al contrari del que succeeix en moltes d'altres qüestions que a l'Occident cristià són pròpies de l'administració i del dret civil, l'islam medieval incloï la legislació sobre els temes que avui ens ocupen en el *fiqh* o dret religiós. L'avituellament de les societats islàmiques i les normes de salubritat que el regeixen (o que l'haurien de regir) extreuen, per tant, la seva normativa de la xara o llei de l'islam”¹³⁶³.

Així doncs, la influència dels tractats islàmics sobre els cristians fou més en el contingut que en la forma. El tipus de disposicions als llibres del mostassà és el mateix que a les obres de bon govern del soc: regulacions dels productes del mercat, la moral pública, l'urbanisme

¹³⁶⁰ BRAMON, Dolors, «Avituallament i salubritat», p. 172.

¹³⁶¹ STANDKE, Corinna, *Sharia. The Islamic Law*, Nordestedt, Grin Verlag, 2008, p. 2.

¹³⁶² *Ibidem*, p. 3.

¹³⁶³ BRAMON, Dolors, «Avituallament i salubritat», p. 171.

i la sanitat¹³⁶⁴. Els dos tipus de fonts també comparteixen que el més regulat foren els productes alimentaris, especialment blat, farina, pa, carn i peix fresc i salat¹³⁶⁵. Finalment, el vi a la Corona d'Aragó esdevingué una beguda força regulada a les ordenances del mercat, situació que no fou igual als llibres de *hisba*, com s'ha comentat prèviament¹³⁶⁶.

El tractat de *hisba* d'*al Saqati* té un pes notable als volums del mostassà¹³⁶⁷. Aquesta obra és la més tècnica i constitueix una síntesi de llibres precedents¹³⁶⁸. La font detalla amb molta precisió els tipus de frauds al soc de Màlaga i estableix gran quantitat de preus fixes relatius als aliments. Posa baix la verificació directa del *sahib al suq* malagueny les tasques de garbelladors, fariners, forners, pastadors, flequers, escorxadors, carnisers, venedors de fruita seca i fresca, entre altres¹³⁶⁹. El seu autor era un alfaquí famós, qui escrigué al final de la seva vida amb la voluntat de realitzar un testament professional per a ús dels inspectors del mercat¹³⁷⁰.

L'obra de bon govern del soc malagueny es redactà a principis del segle XIII¹³⁷¹. Les ordenances baixmedievales de Sevilla, Granada i Màlaga s'inspiren en aquest tractat de jurisprudència¹³⁷². També les regulacions del món artesanal tèxtil de *madina al Mursiya* (la Múrcia islàmica) del segle XIII imiten les fàtues d'*al Saqati*¹³⁷³. A més, a l'aixovar d'una casa islàmica murciana, els arqueòlegs comprovaren que els claus seguien les recomanacions de fabricació d'*Ibn Abdun* i *al Saqati*¹³⁷⁴. A l'any 1237 s'escollí al primer mostassà de la Corona d'Aragó, un cavaller de les hosts del rei Jaume I, el ciutadà saragossà Ramon de Lluch, tal i com s'ha detallat al capítol III. 2.

¹³⁶⁴ Cf. pp.

¹³⁶⁵ Cf. pp.

¹³⁶⁶ El vi era una de les begudes que definia la dieta dels homes i dones cristians baixmedievales de la Corona d'Aragó en particular i a la Cristiandat medieval en general, *vid.* MONTANARI, Massimo, *El hambre y la abundancia. Historia y cultura de la alimentación en Europa*, Barcelona, Crítica, 1993, p. 76; RIERA MELIS, Antoni, «Jerarquía social y desigualdad alimentaria en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media. La cocina y la mesa de los estamentos privilegiados», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 16-17 (1996), pp. 189-200.

¹³⁶⁷ RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 68.

¹³⁶⁸ *Ibidem*, p. 69.

¹³⁶⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹³⁷⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹³⁷¹ *Ibidem*, p. 68; Yassine Essid també el data al segle XIII, *vid.* ESSID, Yassine, *A Critique of the Origins of Islamic Economic Thought*, Londres, Brill, 1995, p. 125.

¹³⁷² RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 70.

¹³⁷³ GONZÁLEZ ARCE, José Damián, «El artesanado del Reino de Murcia en tiempos de la conquista (siglo XIII)», *Revista Murgetana*, 96 (1997), p. 8, nota 6.

¹³⁷⁴ NAVARRO PALAZÓN, Julio - GUICHARD, Pierre - JIMÉNEZ, Pedro, *Una Casa islàmica en Murcia: estudio de su ajuar (siglo XIII)*, Murcia, Ayuntamiento de Murcia, 1991, p. 91, nota 20.

Les dades sobre l'expansió de les directrius d'*al Saqati* i sobre el cavaller Lluch fan que sigui plausible plantejar la hipòtesi de que el primer inspector del mercat de la Corona d'Aragó i el primer llibre del mostassà, el de València, estiguessin baix la influència del tractat del soc malagueny, atesa la proximitat cronològica i territorial. La relació de les dades relatives a l'expansió de les fàtues del llibre de *hisba* de Màlaga i del primer mostassà complementen les següents hipòtesis de Chalmeta, formulades amb certa ironia¹³⁷⁵:

“La institución [la mostassaferia] no fue traída desde el N. No existe indicio alguno de que los conquistadores lo trajesen en sus alforjas, muy al contrario, en términos cronológico-geográficos [...]

Surge [la mostassaferia] en una zona profundamente islamizada [el regne de València] [...]

No sólo la capital del Turia, sino todo el reino [de València] es mudéjar [...]. Atendiendo no sólo a la génesis de dicha institución de gobierno del zoco [la mostassaferia] sino también a los puntos mencionados, parece lógico deducir que dichas singularidades se deben a una especial cercanía espacio-temporal al modelo andalusí «señor del zoco»”.

El que no feu Chalmeta fou comparar el contingut de les fonts, com seguidament es fa. Si es comparen les regulacions alimentàries d'ambdós manuscrits, el tractat de *hisba* malagueny i el llibre del mostassà de València s'aprecien característiques comunes: primer, en les dues fonts es destaquen, en general, les mateixes mesures per prevenir els fraus. A tall d'exemple, en les estafes amb les balances de venda de gra, farina, carn, peix i fruita, *al Saqati* recomana al *sahib al suq* revisar cada balança dels venedors, perseguir l'ús dels pesos de pedra, obligar a tenir les balances ben afinades i escollir un oficial subaltern especialitat, el pesador¹³⁷⁶. En general, al manuscrit de la mostassaferia valenciana es recullen les mateixes pràctiques en forma de drets locals¹³⁷⁷. Si el contingut del tractat de *hisba* d'*al Saqati* i el manuscrit de l'inspector del mercat de València presenta tantes similituds és perquè la casuística del mercat urbà musulmà valencià, el de l'antiga *Balansiyya*, i el de la València cristiana era paraescut.

Segon, el volum de l'oficial valencià segueix l'ordre de continguts del llibre del *sahib al suq* de Màlaga. Cas paradigmàtic són els tres primers capítols del tractat de *hisba*. Al primer capítol s'indica com ser un bon *sahib al suq* i com escollir-lo. També s'explica el millor mètode per triar el personal subaltern¹³⁷⁸. Els dos altres apartats detallen els diversos pesos i mesures que s'usaven al mercat i com prevenir els fraus per cada tipus d'objecte

¹³⁷⁵ CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través de los *Libros de Mustaqaf*», pp. 204-205.

¹³⁷⁶ CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba"», pp. 378-397.

¹³⁷⁷ *València urbana medieval*, pp. 175-188.

¹³⁷⁸ Cf. *ut supra*, pp.

metrològic¹³⁷⁹. Al llibre de la mostassaferia, les cinc primeres ordenances contenen l'elecció del personal del càrrec, els veedors i pesadors. Més endavant, es recullen dotze normes relatives als pesos i mesures i com evitar els fraus al pesar¹³⁸⁰.

Tercer, l'obra era redactada per un expert. En el tractat de *hisba*, com es menciona en el propi pròleg, l'autor fou l'alfaquí *al Saqati*, mentre que a l'obra valenciana fou Guillem de Merles, mostassà de València a l'any 1322, qui dirigí la redacció del contingut de l'obra¹³⁸¹. En resum, sense *sabib al suq* i *muhtasib* no hi hauria mostassaferia, ni tampoc hi hauria llibre de mostassà sense tractats de *hisba*. El càrrec de mostassà i els seus llibres prenen sentit a partir de la perspectiva postulada per Chalmeta, i de la que ara s'han aportat noves dades i formulat noves hipòtesis.

¹³⁷⁹ CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba"», pp. 359-397.

¹³⁸⁰ *València urbana medieval*, pp. 175-188.

¹³⁸¹ *Ibidem*, p. 174.



Figura 73. Un foli d'un alcorà sevillà del segle XIII. És possible que un exemplar paraescut usés l'alfaquí *al Saqati* per les cites alcoràniques al seu tractat de *hisba*. La figura és d'una obra conservada actualment a la *Bayerische Landesbibliothek* de Múnic, *vid.* Bayerische Landesbibliothek, Qur'an - BSB Cod.arab. 1, [Sevilla], [1226], f. 4r. La imatge és propietat de la *Bayerische Landesbibliothek*. La seva reproducció compta amb l'aprovació del personal de la institució, http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00040328/image_13 [última consulta 2/08/2018].

IV. 2. Els llibres del mostassà de la ciutat de València: les obres model dels manuals de la mostassaferia de la Corona d'Aragó (segles XIII- XV)

Quid leges sine moribus vanae proficiunt?
 “De què serveixen les lleis, inútils
 sense els costums?”
 Horaci, *Odes* 3, 24, 35

Com s’ha descrit al capítol anterior, existí una forta vinculació entre el tractat de *hisba* del malagueny *al Saqati* i el primer manuscrit de la mostassaferia conservat. Vist el context que relaciona les dues fonts, el tractat de *hisba* i el primer llibre de mostassà, ara s’aprofundeix sobre què, com i perquè són així les bases documentals de la tesi i quins són els vincles que s’aprecien en la temàtica i l’ordre del contingut entre els manuals de l’inspector del mercat conservats.

Aquesta tasca d’anàlisi de les bases documentals del treball també l’encetà Chalmeta¹³⁸², qui centrà el seu estudi en destacar que l’ofici de mostassà de València fou el principal model de l’ofici a la Corona d’Aragó durant la baixa edat mitjana. L’autor per elaborar aquesta hipòtesi de l’origen valencià del càrrec, partí dels treballs de Francisco Sevillano Colom¹³⁸³ sobre els manuscrits de la mostassaferia valenciana, i d’Antoni Pons¹³⁸⁴, sobre els llibres de l’inspector del mercat mallorquí, i aportà noves dades que presentà a les dues edicions de la seva recerca de doctorat sobre el mercat islàmic. És important destacar que els tres autors solament estudiaren amb detall els llibres de mostassaferia de València i Ciutat de Mallorca, mentre que aquesta tesi elabora un estudi que parteix de l’anàlisi d’unes bases documentals

¹³⁸² CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través de los *Llibres de Mustaçaf*», pp. 203-223; CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 521-633. Aquest capítol fou revisat, especialment els apartats relatius a la història del dret pel Dr. Tomàs de Montagut i Estragués, catedràtic d’Història del Dret a la Universitat Pompeu Fabra, a qui agraeixo el seu suport.

¹³⁸³ *València urbana medieval a través del ofici de Mustaçaf*, ed. Francisco Sevillano Colom, València, CSIC - Sección de Valencia - Instituto Valenciano de Estudios Históricos - Institución Alfonso el Magnánimo - Diputación Provincial de Valencia, 1957.

¹³⁸⁴ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, ed. Antonio Pons, Palma de Mallorca, CSIC - Escuela de Estudios Medievales, 1949. Chalmeta també utilitza les altres edicions de llibres de mostassaferia conegudes fins a l’any 2008, però per realitzar el seu estudi, parteix, com ell mateix comenta, de les publicacions de Sevillano i Pons, *vid.* CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través de los *Llibres de Mustaçaf*», pp. 206-222.

que es recorda són 91 manuscrits conservats: 23 editats, que inclou els llibres del càrrec de València i de Mallorca, i 68 inèdits.

El present capítol parteix dels estudis dels tres investigadors (Chalmeta, Sevillano Colom i Pons) i presenta una proposta per aclarir un punt clau: quina és exactament la relació que tenen tots els manuscrits de la mostassaferia de l'inspector del mercat valencià. En aquest apartat es presenta una relació de totes aquestes fonts valencianes. A més, es formula una hipòtesi que relaciona per primera vegada els volums de mostassaferia, tant els valencians com tots els altres amb fonts baixmedievales, amb el context europeu, des del punt de vista de la història del dret.

Primerament, és important definir que són els llibres del mostassà. Després de l'anàlisi de totes les fonts d'aquesta tipologia documental amb documentació baixmedieval que s'han localitzat al llarg de la recerca s'han extret algunes característiques comunes d'aquest corpus de manuscrits¹³⁸⁵: els manuals de l'inspector del mercat són sempre recopilacions de textos relatius a aquest ofici. Una recopilació implica que els manuscrits no tenen normalment una sola datació: als folis d'aquests llibres s'assenten textos traslladats a èpoques distintes, que demostren un interès constant de les autoritats municipals per tenir actualitzat el contingut d'aquestes obres de consulta preferent per part dels oficials locals.

Els mostassàs inspeccionaven els mercats municipals, uns espais urbans als llocs, viles i ciutats que contínuament estaven en moviment. Si el control de la mostassaferia no estava al dia de les circumstàncies concretes que ocorrien als mercats dels municipis, era deficient. Per evitar que haguessin aquestes mancances a les competències assignades al citat ofici, els jurats, consellers, paers i còsols ordenaven regularment inserir nou contingut al llibre del càrrec. De manera que, com ho definí l'advocat i historiador del dret de la Corona d'Aragó, Arcadi García Sanz¹³⁸⁶: «este libro [el llibre del mostassà] era un manual notarial especial en el que cronològicamente iban anotándose todas las actuaciones del oficio [ordenades inserir per les autoritats locals] que se consideran de interés para la fijación de la doctrina jurídica a la que ha de ajustar su actuación el Mustaçaf».

¹³⁸⁵ Inclou tant les fonts editades com les inèdites, Cf, VI. Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats (segles XIII-XIX).

¹³⁸⁶ GARCÍA, Arcadi, «El llibre del Mustaçaf de Vich», p. 20.

Altrament, aquests manuals s'emmarquen i formen part d'un període històric del dret civil europeu que tingué com font principal de dret el costum¹³⁸⁷. Si l'antiguitat tenia valor per a l'elaboració de lleis a l'edat mitjana, les primeres obres de la mostassaferia, les valencianes, tingueren un pes transcendental per a la resta de volums d'aquesta magistratura d'arreu de la Corona d'Aragó, elaborats *a posteriori* dels valencians.

Llibres de la mostassaferia valenciana conservats i documentats

En general, la historiografia sobre l'ofici de mostassà està d'acord en dos punts: el primer oficial que ostentà el càrrec i els llibres més antics de l'ofici i models de la resta d'obres medievals d'aquesta tipologia a la Corona d'Aragó foren els de València¹³⁸⁸. Es comparteix aquestes dues hipòtesis, afegint al present capítol noves dades al respecte. S'inicia aquest apartat revisant totes les fonts primàries de la mostassaferia valenciana, tasca que ha permès complementar els dos punts recollits a la bibliografia de l'ofici d'inspector del mercat.

Actualment, el manuscrit més antic que conté sencer un llibre del mostassà de València es troba a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Ca l'Ardiaca)¹³⁸⁹. No hi ha cap anomalia en la seva ubicació: aquest volum que es conserva a terres catalanes és un trasllat del segon llibre de mostassaferia valencià, manat fer pels consellers barcelonins a l'any 1371¹³⁹⁰. La font catalana permet reconstruir el contingut del segon manual de l'ofici d'inspector del mercat valencià. Un text que aporta dades del segon manuscrit sobre el càrrec municipal de

¹³⁸⁷ Aquest treball segueix les hipòtesis sobre aquesta temàtica de l'historiador del dret italià Francesco Calasso, *vid.* CALASSO, Francesco, «Il problema storico del diritto comune e i suoi riflessi metodologici nella storiografia giuridica europea», dins *Storicità del diritto* (eds. Francesco Calasso - Francesco Mercadante), Milà, Giufre Editore, 1966, pp. 204-226; CALASSO, Francesco, *Introduzione al diritto comune*, Milà, Giufre Editore, 1970, pp. 148-180..

¹³⁸⁸ ALMELA VIVES, Francisco, «El *Libre del Mustaçaf* y la vida en la ciudad de Valencia a mediados del siglo XVI», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 25 (1949), pp. 1-24; *Libre del Mostassaf de Mallorca*, ed. Antonio Pons, Palma de Mallorca, CSIC - Escuela de Estudios Medievales, 1949, pp. XIX-XX. SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 23 (1953), pp. 525-538; GLICK, Thomas, «Muhtasib and Mustasaf: A Case of Institutional diffusion», *Viator*, 2 (1970), pp. 51-81; CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 671-724; *El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, pp. 21-30; RIERA MELIS, Antoni, «Del agoranomos al mostassaf. La inspección de los mercados y los controles de calidad en el Mediterráneo, desde la antigüedad hasta los tiempos modernos», dins *Los mercados del Mediterráneo*, (coord. Eulàlia Janer), Barcelona, Generalitat de Catalunya - Institut Europeu de la Mediterrànea - Lunweg Editores, Mercabarna - Mercats de Barcelona - Catalunya Turisme - Fòrum de Barcelona 2004, pp. 62-77; RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», p. 71.

¹³⁸⁹ Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 01/1g-71, Llibre del Mostassaf de València. A partir d'ara s'usarà l'acrònim AHCB per a citar aquest arxiu.

¹³⁹⁰ *València urbana medieval*, pp. 148-150.

la ciutat del Túria és precisament el pròleg de l'esmentat trasllat barceloní, on es pot llegir el següent¹³⁹¹:

*“En nom de Nostre Senyor Deu Jhesu Christ. Kalendas Ianuarii anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo secundo. Com en Guillem de Merles, mostaçaf de la ciutat de València en lo present any agues atrobat I libre de ordenacions de la almudaçafia, lo qual fo feyt III^o kalendas octobris anno Domini millesimo CC^oXC^oIII^o, en lo qual fo mudaçaf de la dita Ciutat en Jacme d'Avinyo; et com per lo trespasament del dit temps moltes correccions et ordenaments fossen necessaries en lo dit libre per ço que mils fos governat lo dit offici et sia scrit: «Verum cum natura cotidie novas de properet edere formas et novis morbis nova conveniant antidota preparari et non si repreensibile iudicandum si secundum varietates temporum, statuta variantur humana». Emper aço en Guillem de Merles, ab aconseyll dels honrrats en Ramon de Poblet, d'en Ramon Montaner, d'en Bernat Planell, d'en Pere de Ripoll, d'en Berenguer de Ripoll et d'en Berthomeu Caranyo, jurats de la dita Ciutat, et dels promens conseyllers d'aquella matexa Ciutat a instrucció et informacio del dit mustaçaf et dels altres mustaçafs qui per temps seran en la dita Ciutat ordenaren lo present llibre, en lo qual son inserits et registrats los furs, privilegis et statuts qui de present fan a regiment del dit offici, segons que deius se segueix”*¹³⁹².

El passatge explica que als folis d'un manuscrit que usaven oficials valencians per exercir la seva mostassaferia, foren «inserits et registrats los furs, privilegis et statuts qui de present fan a regiment del dit offici». És a dir, s'inserien i registraven documents a aquest manuscrit que eren útils per a l'exercici el càrrec. Just després dels citats mots, s'inclou una expressió: «qui de present fan a regiment del dit offici», ço és, que el volum era útil pels inspectors del mercat que en aquells temps ostentaven la magistratura, però no els que exercirien aquesta magistratura en el futur. En resum, és important aquest silenci del pròleg: es menciona als presents oficials, però no als esdevenidors, consegüentment, el manual tenia implícita una data de caducitat.

El fragment dóna un any per datar el segon llibre de la mostassaferia valenciana: l'any 1322. A més, el prefaci cita un primer volum de l'ofici, font anterior a la que es copià per ordre de les autoritats locals de Barcelona. Per a aquest antic manuscrit es dóna una altra any per a la datació: l'any 1293. Altrament, el text introductorí transmet continuïtat en l'ofici: s'explica que un inspector del mercat, que ostentà el càrrec a l'any 1322, tingué a les seves mans «I libre de ordenacions de la almudaçafia» de l'any 1293, any que exercí de mostassà valencià Jaume d'Avinyó.

¹³⁹¹ Aquest passatge introductorí d'aquesta còpia catalana s'analitza aplicant una metodologia d'estudi de fonts primàries que formulà el medievalista francès Marc Bloch, que consisteix en tractar a les fonts com si fossin testimonis: se les l'interroga, fixant-se en allò que esmenten i allò que no esmenten, *vid.* BLOCH, Marc, «Reflexiones de un historiador acerca de los bulos surgidos durante la Guerra», dins *Historia e historiadores* (ed. Étienne Bloch), Madrid, Akal, 2006, pp. 175- 176.

¹³⁹² *Valencia urbana medieval*, p. 174.

També el text introductorí no expressa cap intenció de reformar la mostassaferia com a magistratura pública. Tampoc es fa esment de què el manuscrit de l'any 1293 tingués una mala redacció ni estigués en mal estat, ni que el seu contingut sigues erroni, sols es comenta que estava desfasat. Per tant, les paraules d'aquest pròleg mostren una voluntat continuista amb l'ofici.

I si hi havia una visió de govern que partia del principi polític si funciona perquè s'hauria de canviar, es podria deduir que el primer manual de mostassaferia contenia ordenances que es citarien novament a la recopilació de l'any 1322, però actualitzades a la realitat del mercat valencià del segle XIV. A més, si bona part del contingut d'aquestes fonts, com s'ha explicat abans, es fonamentà en el costum com a font de dret, el més lògic, partint del respecte i pes de la tradició, és que el mateix tipus de drets locals que es llegeixen als folis del segon llibre de la mostassaferia, estiguessin també al primer manual.

El nom «llibre de ordenacions de la almudaxafía» és indicatiu perquè fa referència a que dins la primera font valenciana hi havia exclusivament ordenances relatives a la mostassaferia. A un establiment de l'any 1326 i a un altre de l'any 1330 del *Llibre d'establiments i ordinacions de la ciutat de València*, o sigui, molts pocs anys després de l'any per datar el segon manuscrit de la mostassaferia valencià, s'esmenta un «*Llibre del mudaçaff*» i un «*Llibre del dit mudaçaff*»¹³⁹³. El volum doblement citat al *Llibre d'establiments* és, sens dubte, el segon manual del càrrec, el de l'any 1322¹³⁹⁴.

No és un simple detall el canvi de nom respecte a la primera font de finals del segle XIII: el manual de la mostassaferia de Castelló, que conté documents datats entre els anys 1458 i 1538, és l'únic manuscrit d'aquest ofici al regne de València que apareix amb un títol: el «*Llibre de la mustaçaffia*» i no el posa per caprici¹³⁹⁵. Tant el segon volum del mostassà valencià, citat dos cops al *Llibre d'establiments*, com el títol del manual castellanenc tenen un

¹³⁹³ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I. (1296-1345)*, eds. Antoni Furió - Ferran Garcia-Oliver, València, Publicacions Universitat de València, 2007, p. 43.

¹³⁹⁴ *Ibidem*, nota 84. Es comparteix totalment la interpretació donada per Antoni Furió sobre aquests dos esments del manual de la mostassaferia, afirmant que el llibre citat dos cops és el segon manual del càrrec valencià.

¹³⁹⁵ ROCA TRAYER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libro de la Mustaçaffia», p. 471.

tret en comú: en els seus folis s'hi pot trobar, com diu el ja citat text del pròleg: «inserir et registrats los furs, privilegis et statuts qui de present fan a regiment del dit offici»¹³⁹⁶.

Com a resultat d'aquesta anàlisi, i estudiant a més el contingut de la resta d'obres d'aquesta tipologia que contenen fonts baixmedievales al regne valencià, es realitza una classificació dels llibres de mostassaferia valencians segons el seu contingut: els volums d'ordenances de la mostassaferia, que tindrien com a únic representant conegut, el manual de l'any 1293; i d'altra banda, la resta de manuscrits són els llibres del mostassà, talment com les fonts els anomenen, que sempre contenen una varietat de textos relatius al càrrec¹³⁹⁷. El segon grup té dos volums que foren model i inspiració de tota la resta: el segon i tercer manuscrit de la mostassaferia valenciana.

D'altra banda, al prefaci es recull una justificació de la despesa per a la nova recopilació de l'any 1322: «moltes correccions et ordenaments fossen necessaries en lo dit libre per ço que

¹³⁹⁶ Per a la consulta del contingut del manuscrit valencià, *vid. Valencia urbana medieval*, pp. 165-173; Per a la consulta del contingut del manuscrit castellonenc, *vid. ROCA TRAYER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia»*, pp. 480-482.

¹³⁹⁷ Per a Catí, *vid. Establiments municipals del Maestrat, els Ports de Morella i Lluçena (segles XIV-XVIII)*, ed. Enric Guinot Rodríguez, València, Universitat de València, 2011, pp. 24-25, 235-306. El manuscrit conservat conté fonts des de l'any 1576 fins a l'any 1759. Aquest volum és una recopilació d'un manuscrit anterior del segle XV, no preservat. Aquesta font local conservada conté nombrosos textos medievals; Per a Lluçena *vid. Ibidem*, pp. 22, 95-126. Aquesta manual conté fonts des de l'any 1442 fins a l'any 1592 i també és una recopilació d'un manuscrit anterior no conservat. Pel que fa a Xàtiva, el manuscrit està actualment perdut, però s'ha documentat. A un manual de consells de Xàtiva de l'any 1574, en la cerimònia d'elecció d'un mostassà se li entregà al nou oficial que exercia la mostassaferia un llibre escrit en pergamí que contenia furs, privilegis, establiments i ordenacions del càrrec, consegüentment, aquest volum perdut segueix el mateix contingut que el segon manual de València. És molt possible que, degut a l'ús centenari d'aquestes fonts, el text de Xàtiva fos un manuscrit amb origen medieval i/o amb documents dels segles XIII, XIV i XV, *vid. Arxiu Municipal de Xàtiva, LB-5, f. 47v*. Agraeixo l'ajuda de l'arxiver municipal de Xàtiva, Isaïes Blesa Duet, qui em va ajudar molt, com la resta de l'equip municipal de l'arxiu, a comprendre el complex fons municipal de Xàtiva. Per a Castelló, *vid. ROCA TRAYER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia»*, pp. 465-473. El manuscrit de Castelló conté, com s'ha esmentat, fonts des de l'any 1458 fins a l'any 1538. Aquesta font conservada és una recopilació d'un altra manual més antic, que tenia una primera redacció a l'any 1403, quan es té el pagament donat al notari i l'escrivà de la cort de la vila per aquesta tasca. Aquest manual d'inicis del segle XV era alhora una recopilació d'una altra font de mostassaferia, de la que es té notícia a l'any 1312. Per a Atzeneta del Maestrat, *vid. Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)*, eds. Joaquim Aparici Martí - Santiago Agustina Segarra, Atzeneta del Maestrat, Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, 2012, pp. 9-22. El manuscrit conté fonts que daten des de l'any 1433 fins el segle XVII; Per a Alacant, *vid. CABANES, María Luisa, El "Llibre del mustaçaf"*, p. 11. El contingut d'aquesta font s'explica posteriorment en aquest capítol, d'aquí que ara no s'expliqui; Per a Albalat de la Ribera, *vid. Llibre del mustassaf d'Alabat de la Ribera*, pp. 39, 54-60. En el cas d'Albalat els dos llibres del mostassà conservats a l'arxiu municipal d'aquesta vila són recopilacions dels segles XVI i XVII respectivament. Aquestes fonts parteixen d'un manuscrit més antic, redactat al llarg de les últimes tres dècades del segle XV, no preservat però del que es té notícia. Vincent Josep Escartí mostra la vinculació del manuscrit del segle XVI d'Albalat, que edita sencer, amb el manuscrit de mostassaferia de València; Per a Castellfort, *vid. MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort»*, pp. 237-272. El manuscrit actual conté fonts des de l'any 1458 a l'any 1472. A un llibre del consell es menciona que aquesta font estava amb «los furs e establiments desbaratats» i així es manté fins avui, ja que no es sap l'ordre exacte que tenien els folis. Perquè no es renovà el volum? La manca de fonts municipals que ajudin a aclarir aquest fet fa que romanguí, per ara, un misteri.

mils fos governat lo dit ofici». És a dir, com el primer volum estava desfasat i no ajudava a exercir la magistratura als inspectors del mercat valencians, els governants tenien justificada la despesa per encarregar un nou manuscrit de la mostassaferia.

Finalment, aquest pròleg explica com a l'any 1322 s'acabà la primera redacció del segon volum de la mostassaferia, fent que el primigeni llibre del càrrec, deixés de tenir vigència legal i es descartés¹³⁹⁸. El segon manuscrit de l'inspector del mercat valencià era una còpia renovada i modificada d'aquesta primera recopilació de finals del XIII¹³⁹⁹. En resum, es troba un segon volum que fou còpia actualitzada del llibre anterior. La pauta de recopilació en l'elaboració d'un nou manuscrit per actualitzar els drets locals i generals la segueixen tots els volums de mostassaferia posteriors¹⁴⁰⁰.

El primer manual de la mostassaferia documentat a la Corona d'Aragó: el primer volum de l'inspector del mercat valencià (1293-1322)

Partint d'aquestes hipòtesis sobre el contingut d'aquest prefaci del trasllat del segon manual del mostassà valencià, i de les dades d'altres fonts secundàries que seguidament s'expliquen, es mostra una aproximació al contingut d'aquesta primigènia font, el manual de l'any 1293 de l'ofici d'inspector del mercat a València, avui no conservat.

Per comprendre amb detall aquesta font, abans s'ha de conèixer tota la informació a l'abast de les primeres magistratures valencianes, perquè l'exercici dels oficis municipals fou l'origen del manual d'aquest càrrec. S'ha escrit oficis per un motiu: els jurats i el consell regulaven el mercat urbà, ells eren els que feien les «correccions et ordenaments» que cita l'esmentat pròleg. Altrament, es situaven els mostassàs, que controlaven simplement que es complís la normativa establerta pels jurats i consellers¹⁴⁰¹. El primer manuscrit del càrrec partí d'aquesta situació de jerarquia entre magistratures municipals.

¹³⁹⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹³⁹⁹ *València urbana medieval*, p. 174.

¹⁴⁰⁰ *Ibidem*, pp. 68-69, 174; Per exemple, el primer llibre del mostassà de Barcelona s'ha perdut però es conserva i està editat el segon, que té la signatura AHCB, 01/1g-72, Llibre del Mostassaf de Barcelona. Aquesta font conté documentació des de l'any 1339 fins a l'any 1691. Aquesta obra sembla que estigué vigent fins a l'any 1711, quan s'elaborà una nova recopilació, que curiosament també es conserva, *vid.* AHCB, 0101/1g-74, Recopilació de Privilegis, Crides, Ordinacions i Sentències Sobre la Jurisdicció del Mostassaf de Barcelona. Aquesta obra funcionà fins a la desaparició del càrrec.

¹⁴⁰¹ *Llibre d'establiments i ordenacions*, p. 43, nota 84.

De fet, la jerarquia institucional al citat prefaci es remarca al text en la diferència en el tracte cap els oficials locals: «en Guillem de Merles, ab aconseyll dels honrrats en Ramon de Poblet, d'en Ramon Montaner, d'en Bernat Planell, d'en Pere de Ripoll, d'en Berenguer de Ripoll et d'en Berthomeu Caranyo, jurats de la dita Ciutat, et dels promens conseyllers d'aquella matexa Ciutat a instruccio et informacio del dit mustaçaf». Primer, es mencionen els jurats, que són els sis únics membres del govern municipal que s'inclou el seu nom i cognom. Més endavant, apareixen els «promens conseyllers», oficials sense indicació del seu nom i cognom però sí amb consideració d'homes respectables, de prohoms. Finalment, destaca el mostassà, qui no era digne d'especial consideració civil. És important remarcar la diferència en el tracte: els jurats eren «honrrats», els consellers eren «promens» i el mostassà fou sols Guillem de Merles, qui no tenia cap adjectiu dignificant.

En definitiva, l'elaboració i l'aplicació de drets locals que acordaven els consellers i jurats, i que tenien la intenció de resoldre situacions quotidianes al mercat, amb el pas del temps, que era allò que donava pes i força al costum, obligava, degut a la quantitat de lleis redactades sobre el mercat urbà, a recopilar i actualitzar aquesta informació i elaborar un manuscrit per a un ofici, la mostassaferia, que obeïa als consellers i jurats.

Si s'accepten les esmentades hipòtesis sobre el primer llibre de la mostassaferia valenciana, es dedueix que la font fou resultat de la suma d'experiències del conjunt de governs locals de València, que escollien anualment els òrgans legislatius (jurats i consell) i l'inspector del mercat, entre altres oficials.

Com s'ha explicat al capítol III. 2., no es sap gairebé res de la gestió dels primers inspectors del mercat valencià, però sí es coneix quins eren els documents que utilitzaven per exercir la seva magistratura. De nou, tenint present la política continuista del govern valencià cap a la seva mostassaferia i el pes del costum en el dret municipal, el més lògic és que els inspectors del mercat del segle XIII consultessin els *Furs*, els privilegis i els perduts acords del consell, les fonts que especifica el pròleg que conté el segon manual: «furs, privilegis et statuts qui de present fan a regiment del dit offici»¹⁴⁰². Per tant, al segle XIII, abans de fer ús del llibre d'ordenances del mostassà, els oficials llegirien els documents propietat municipal relatius al seu càrrec (furs, privilegis i acords del consell).

¹⁴⁰² *Valencia urbana medieval*, pp. 152, 174.

Després de la consulta de les fonts conservades als arxius valencians del segle XIII, s'ha pogut contextualitzar dins la història de València el primer llibre de mostassaferia: es pot veure que a l'any 1293 hi havia un govern municipal força més estable que en temps del "proto-govern" de Lluch (1237).

Aquest govern local dels últims anys del segle XIII nomenava regularment jurats, consellers, justícies, mostassàs, sequiers i veedors¹⁴⁰³. També la presència més perenne dels notaris fou molt important a aquest any. Els escrivans podien exercir com a oficials públics que tenien autoritat per a donar fe pública¹⁴⁰⁴. Tots els càrrecs públics foren concedits a la ciutat per mitjà de privilegis¹⁴⁰⁵. Si es té present que hi havia notaris a l'any 1293, tindria sentit que el primer llibre de l'ofici el redactés un escrivà, probablement un notari de València i escrivà de la cort del consell, seguint les indicacions de Jaume d'Avinyó, mostassà de València a l'any 1293, junt amb de jurats i consellers, seguint el model detallat al pròleg del segon llibre de la mostassaferia.

La major fixesa de les institucions municipals a l'any 1293, en comparació a les del temps de la conquesta tenia com a context més immediat la reconstrucció i la remodelació de la València musulmana. La capital del regne cristià tenia encara una forta empremta islàmica a finals del segle XIII i també al segle XIV¹⁴⁰⁶. Prèviament al capítol anterior, s'ha esmentat que tant el tractat de *hisba d'al Saqati* com el primer llibre de mostassà comparteixen la temàtica perquè l'espai que regulen, el mercat islàmic i el mercat cristià respectivament, eren similars. El context del segle XIII i XIV ajudaria a confirmar aquesta hipòtesi, és a dir, que la islàmica *Balansiyya* de la primera meitat del segle XIII i la cristiana València durant el segle XIV tenien nombrosos elements comuns, entre els que es destaca el mercat.

A partir especialment dels 2 anys de la conquesta de València (1237-1238) s'atorgaren molts privilegis a la capital, que remarquen la voluntat del sobirà de reactivar el més ràpidament el

¹⁴⁰³ *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, pp. 63-90.

¹⁴⁰⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁰⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁰⁶ Aquesta era l'opinió de Francesc Eiximenis, qui en una carta als jurats valencians, inclosa a la seva obra, titulada i que versa sobre el *Regiment de la cosa pública* (c. 1384-1385) comentà que «la ciutat sia encara quasi morisca, per la novitat de sa presó, per tal vos cové vetlar que es repar en murs, e en valls, e en carreres, e en places, en cases e en armes, en guisa que per tot hi apareisca ésser lo cristià regiment e les crestianes maneres». És indicativa la frase «per la novitat de sa presó», és a dir, perquè era recent la pressa de la ciutat als musulmans. Per tant, el concepte de recent que tenia Eiximenis implicaria que 147 anys, el temps entre el domini complet de la població fins a la redacció d'aquesta carta, no foren tants anys per a un canvi profund en la fisonomia d'aquest nucli urbà, *vid.* EIXIMENIS, Francesc, *Lo Cristià: selecció*, ed. Albert Hauf, Barcelona, Edicions 62, 1983, p. 293.

mercat i la vida ciutadana. La reconstrucció i reconfiguració de la madina, de la població de *Balansiyya* fou, com s'ha just esmentat, un procés lent, que durà com a mínim uns 150 anys. El *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie* (1236-1276) ajuda a comprendre quins aspectes la monarquia es preocupà en reactivar de la vida urbana valenciana¹⁴⁰⁷.

Entre els anys 1239 i 1293 s'atorgaren els següents privilegis a València: es confirmaren les possessions dels veïns del regne: horts, castells, obradors, camps, vinyes, torres, alqueries i altres propietats i heretats; quedà garantit el transport lliure de fusta pels rius Guadalaviar i Xúquer, sense pagar cap peatge o lleuda; s'eximí als habitants de la ciutat dels drets de pes, mesuratge, lleuda, peatge, portatge o ribatge sobre qualsevol mercaderia o béns propis que transportessin a la ciutat i terme; tots els ciutadans tenien dret a posseir pastures, herbes, prats francs i lliures; el sobirà limità l'interès a quatre diners per lliure al mes (control de la usura); per pagar la construcció d'un pont, tots els que entressin o sortissin pels camins de Morvedre, de la Mar, de la Xerea, de Lliria, de Xàtiva i qualsevol altre lloc, pagaven un òbol per cada bèstia carregada; es creà una nova moneda, el real de València; es permeté a tot veí que volgués construir-se una casa, el poder agafar materials (terra, pedra i fustes) de les terres del terme de la ciutat; es fixà els pesos i les mesures del padró municipal i del regne; es pagà al rei la cinquena part de tot el pescat dins la l'Albufera i la desena part del producte de la mar; es decretà que les aus caçades a l'Albufera estaven lliures de pagar delme i primícia i, a més, es regulà la forma i els llocs de venda de sal a tot el regne; es confirmà el permís per construir un pont fet de pedra i un camí públic per anar a la Vila Nova de la mar; es legislà les taxes de la tintoreria, de propietat reial; s'establí la tarifa oficial de l'arrova gran i de la petita.

També es concedí la celebració del mercat cada dijous a l'any 1261, a un nou carrer gran i a una plaça, molt a prop a la porta de Boatella, regulant les dimensions de la nova via pública i atorgant guiatge i protecció a tots els que acudissin al dit mercat; el monarca concedí als veïns el poder tallar draps de qualsevol gènere, fer tot tipus de gènere, confeccionà tot tipus de peces de vestir i vendre-les on es desitgés; finalment, es confirmà a un mestre carnisser, Guillem Grasset, l'establiment a perpetuïtat de les taules de la carnisseria situades fora de la porta de Xerea.

¹⁴⁰⁷ *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, pp. 63-90.

En resum, els privilegis citats confirmen que existí una voluntat política reial d'implantar a la capital del regne un mercat urbà potent, ben organitzat i assentat a una plaça i un carrer. El rei volia que el mercat urbà valencià fos important, ja que, entre altres motius, quan més gran fos, més ingressos li aportaria a les seves arques. En conclusió, la mostassaferia fou un esglaió més d'aquesta política de consolidació de la ciutat i el mercat de València. Si a l'any 1250 la mostassaferia ja era una magistratura escollida anualment, i a l'any 1261 es confirmà el privilegi de celebració de mercat setmanal cada dijous, a l'any 1293 tant l'ofici com l'espai que vetllava l'oficial, estaven ben establerts. De l'any 1261 a l'any 1293 hi hagueren un total de 32 mostassàs, nombre suficient per reunir experiències de govern, que es recorda eren l'origen del manuscrit de mostassaferia de l'any 1293 i de la resta de fonts d'aquest tipus.

Probablement, un dels inspectors del mercat del segle XIII era un *muhtasib*, un musulmà de *Balansiyya* convertit al cristianisme, que voldria, entre altres motius, mantenir el seu estatus, posició socioeconòmica que, des de l'any 1243, per concessió d'un privilegi a la ciutat per Jaume I, es regulà que no perdrien els musulmans i jueus convertits¹⁴⁰⁸. No era un fet rar el manteniment dels antics oficials islàmics. Per exemple, després de la conquesta de Granada, *Mohammad el Pequeñí*, anomenat així per la seva baixa estatura, fou el primer *almotacén* (el càrrec de mostassà a Castella) de l'antiga capital del regne nassarita, qui també fou abans un *muhtasib* granadí¹⁴⁰⁹. Una hipòtesi que, novament per l'absència de fonts, no es pot, per ara, demostrar és que probablement els antics inspectors del soc valencians foren els que aportaren la inspiració dels primers llibres de la mostassaferia valenciana amb la suposada còpia de l'obra de *hisba d'al Saqati* de *Balansiyya*.

Dins el context polític local de l'any 1293, la consolidació del poder municipal i el procés de remodelació de l'antiga madina, pren sentit que els jurats i el consell valencià decidissin que la documentació de la mostassaferia, en aquell moment ja abundant (s'haurien escollit en total 32 inspectors del mercat fins a l'any 1293), i que es trobava dispersa en les diverses fonts (furs, privilegis i acords del consell), s'havia d'ordenar, seleccionar i inserir amb cura dins un sol lloc, un manual del càrrec com els tractats de *hisba*¹⁴¹⁰. En conseqüència, en general, la documentació inserida al primer llibre del mostassà, i posteriorment, per imitació d'aquesta font, a tot volum de la mostassaferia, és normalment còpia d'altres textos amb drets locals i generals precedents. A més, aquesta primera obra, i per seguir el model propi

¹⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 67.

¹⁴⁰⁹ Era un vell alfaquí, *vid.* LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Los mudéjares de Castilla en tiempos de Isabel I*, p. 59; *Treguas, guerra y capitulaciones de Granada*, pp. 43-44.

¹⁴¹⁰ *Ibidem*, pp. 15-26.

dels llibres que recullen drets consuetudinaris, fou una recopilació de normatives anteriors, que actualitzava i, que amb el pas del temps, s'inscrien nous quaderns al volum amb la intenció de mantenir-lo al dia jurídicament. En resum, el manuscrit de l'ofici municipal era una obra oberta constantment modificada. En conclusió, els manuals del mostassà no eren codis legals, conjunts ordenats, unitaris i sistematitzats de lleis. Aquest tret diferencial, ser una recopilació i no una codi és comú a la resta de llibres del càrrec¹⁴¹¹.

Aquest primer manuscrit demostra que la institució havia assolit a fins del segle XIII una complexitat que feia necessària l'elaboració d'un volum. I una obra feta a València a l'any 1293 no sembla pas fruit d'un caprici, era per atendre un objectiu o varis objectius del seu o seus propietaris. En aquest cas concret, els jurats i el consell de la universitat de València volien reunir la informació important d'un càrrec del govern local a un sol lloc per facilitar la tasca al dit càrrec¹⁴¹². De nou, la voluntat pragmàtica dels oficials és una característica que segueixen la resta de manuals de l'ofici. Es pren el cas de Barcelona, on els consellers del municipi català esmentaven al pròleg del llibre del seu inspector de mercat que la finalitat del volum era «fàcilment poran trobar e veure tot lo que los ocorrerà e volran saber de les dites ordinations»¹⁴¹³.

El primer llibre de la mostassaferia fou, sens dubte, una obra pionera: al seu temps, era l'únic manuscrit per a ús preferent de i per a la mostassaferia d'un municipi. Explicat això, quines altres dades es tenen per conèixer la primera obra de la mostassaferia de la Corona d'Aragó, un manuscrit, es recorda, no preservat?

Es pensa, com ja s'ha explicat, que el primer llibre de l'inspector del mercat valencià fou redactat per encàrrec del consell i jurats d'aquesta ciutat a finals del segle XIII¹⁴¹⁴. Aquesta seria probablement una primera redacció, perquè el manuscrit seria modificat regularment per reflectir els canvis ocorreguts en el mercat urbà. El consell i jurats valencians regulaven nombrosos aspectes del mercat municipal, reflectits en el llibre d'ordinacions de la ciutat, que era un recull de disposicions extretes dels manuals del consell¹⁴¹⁵. Quan les regulacions de la primera redacció del llibre de la mostassaferia diferien notablement de les ordenances

¹⁴¹¹ CHALMETA, Pedro, *El zoco medieval*, pp. 671-699.

¹⁴¹² Sobre l'elaboració de llibres a finals del segle XIII a la Corona, *vid. Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 9-24.

¹⁴¹³ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 2. També es pot trobar el text a l'edició de la Dra. Bajet Royo, *vid. El mostassaf de Barcelona*, pp. 233-234.

¹⁴¹⁴ *València urbana medieval*, p. 174.

¹⁴¹⁵ *Ibidem, loc. cit; Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I. (1296-1345)*, pp. 22-24, 41-48.

emeses pels jurats i consellers, i inserides als manuals de consell i al llibre de ordenacions de la ciutat, es considerava que la normativa del volum de l'inspector del mercat estava obsoleta. Es cita el prefaci: «I llibre de ordenacions de la almudaçafia, lo qual fo feyt III^o kalendas octobris anno Domini millesimo CC^oXC^oIII^o [...] com per lo trespasament del dit temps moltes correccions et ordenaments fossen necessaries en lo dit llibre». El fragment indica que la segona recopilació fou per causa de què la primera redacció del primer manual diferia molt de les ordenances emeses pel consell i jurats, per això no es menciona que el manuscrit conté més textos inserits posteriorment a l'any 1293, perquè aquesta informació sí que estava al dia. Si el primer manual no es deixà d'utilitzar i actualitzar fins a l'any de la primera redacció del segon llibre de la mostassaferia, l'any 1322, com detalla el pròleg, llavors s'afirma que el primer manual d'aquesta magistratura tenia documentació datada entre 1293 i 1322, anys en que estigué en ús a València.

Per aquest motiu, la manca de vigència, el primer volum del mostassà valencià no era útil als oficials locals dedicats al govern del mercat municipal a l'any 1322, any en que descartà i raó principal per la que no es conserva¹⁴¹⁶. Aquesta situació, no preservar un volum ple de textos caducats és també comuna, per imitació del model valencià, a la resta dels manuscrits conservats d'aquesta tipologia¹⁴¹⁷. És important remarcar aquesta situació: els llibres de la mostassaferia caducaven, patien l'obsolescència del seu contingut.

D'altra banda, a l'any 1322 aquesta primera redacció del contingut del primer manuscrit de mostassà no compliria l'antic precepte del dret civil romà citat al prefaci: «novis morbis nova convenient antidota preparari»¹⁴¹⁸. En altres paraules, enfront noves malalties convé preparar nous antidots¹⁴¹⁹. És a dir, els drets locals recollits a la primera intervenció del primer volum de la mostassaferia no foren útils als mostassàs de València, perquè havia noves pràctiques, nous usos al mercat urbà que necessitaven regular-se i que no es contemplaven al llibre de la mostassaferia. Aquest precepte del dret civil romà es relaciona

¹⁴¹⁶ *València urbana medieval*, p. 174.

¹⁴¹⁷ Per exemple, l'únic llibre conservat de la mostassaferia d'Igualada detalla: "Fonch transcrit lo predit llibre o capítols de les ordenacions e bans dels honrats Mostassaps de la present vila de Agualada, de un altre llibre antic, fet en lo any de la nativitat de nostre Senyor Déu Jesuchrist MCCCCLXXXI, lo qual han fet transcriure los honrats consellers de la dita vila, a supplicatió y pregàries dels honrats En Miquel Joan Lledó, fuster, y Pere Massaguer, perayre, y Mostassaps de lo present any MDLXV, a XXVI de juny", *vid. Llibre de la Mostassaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, p. 73; També succeí aquesta situació a Eivissa i Catí al segle XVI, *vid. El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, p. 294; PUIG, Juan, «El Llibre del Mustaçaf de la Vila de Catí», pp. 85-93.

¹⁴¹⁸ *València urbana medieval*, p. 174.

¹⁴¹⁹ *Ibidem*, *loc. cit.*

amb el principi de jerarquia normativa, que es completa i complementa amb el principi de temporalitat, en conseqüència, la llei posterior deroga a l'anterior.

Com a resultat d'això, si un llibre del mostassà no era útil a la mostassaferia era considerat un material ineficaç que no es conservava a dins la caixa o a un dels calaixos dels armaris on es guardava la documentació i els llibres del municipi¹⁴²⁰. L'absència o presència d'un d'aquests manuals del càrrec no va més enllà de la idea d'arxiu municipal: es preserva allò que interessa. Novament, aquesta situació es repetirà a la resta de manuscrits del càrrec arreu de la Corona d'Aragó.

La segona recopilació de la mostassaferia (1322-1372). La primera obra model dels manuals del càrrec

Analitzat el volum d'ordenances del mostassà valencià, s'explica tot seguit amb més detall el segon manual de la magistratura del càrrec i model de tota la resta. Es rememora l'esmentat prefaci, on es diu que per a l'elaboració d'aquesta segona recopilació, feta probablement per un escrivà de la cort del consell, s'obtingué l'aprovació de jurats, consell i altres oficials, prova de què aquestes fonts municipals eren fruit de la suma de les experiències de govern de varies magistratures¹⁴²¹. Conseqüentment, el segon volum de la mostassaferia fou una obra d'autoria col·lectiva amb dos tipus d'autors: uns autors materials (escrivà de la cort del consell) i uns autors intel·lectuals (jurats, consellers i mostassàs). Novament, als llibres de la mostassaferia posteriors no hi ha gaire tinta gastada en l'anotació de tots els protagonistes en l'elaboració del llibre. De fet, en molts casos, no es sap el nom de cap dels autors¹⁴²².

Aquest manual d'inicis del segle XIV s'adaptava a les noves necessitats del mercat valencià d'aquell moment. En comparació amb el mercat de finals del segle XIII, les places i carrers de la centúria següent tenien més productes, més venedors i compradors i, com és lògic, nous fraus que l'inspector del mercat havia de combatre¹⁴²³. Per això, s'eliminà la normativa en desús del manuscrit antic i s'afegiren nous furs, privilegis, ordenances, bans i pregons

¹⁴²⁰ *Ibidem*, *loc. cit*; *El llibre del Mustaçaf*, eds. Jaime Chiner Gimeno - Juan Galiana Chacón, València, Ajuntament de València - Acción Cultural. Delegación de Cultura, 2003, vol. 1, p. 13.

¹⁴²¹ *València urbana medieval*, p. 174.

¹⁴²² Hi ha alguns que sí es sap el nom d'algun autor o promotor del manuscrit, com el ja citat igualadí, *vid. Llibre de la Mostassaferia: ordenacions de la Vila d'Igualada*, p. 73. En molts casos, no es sap cap autor, com passa tant al llibre de la mostassaferia d'Eivissa conservat, com els altres dos d'aquest municipi que romanen avui perduts, *vid. El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 68-69.

¹⁴²³ Sobre el mercat valencià al segle XIV, *vid. Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 53-483.

que reflectien els canvis de la vida urbana de la ciutat¹⁴²⁴. És aquest el motiu que diferencia el llibre d'ordenances de la mostassaferia de l'any 1293 del segon manuscrit del càrrec: el primer volum era més senzill documentalment parlant, perquè encara no s'havia adquirit el grau d'experiència necessària per veure quins privilegis, furs i nous acords del consell s'havien d'incloure. A més, era el pas del temps, l'aplicació dret consuetudinari, el que demostrava el valor de la legislació relativa a la mostassaferia, i el que permetria saber quins textos que abans estaven dispersos a l'arxiu municipal de València ara s'haurien, com diu el citat pròleg, de «inserir et registrats» dins la segona recopilació.

A l'any 1322, Jaume II atorgà a la capital del regne valencià el pes del blat i de la farina, a fi d'evitar el frau que es donava a la mòlta, i també, la possibilitat d'aplicar tribut sobre la citada transacció comercial¹⁴²⁵. A més, els jurats i el consell legislaren i canviaren tota la forma de venda del vi en menut: s'havia de vendre aquesta beguda en quaters i mig quaters a les tabernes, sent aquests recipients les úniques mesures permeses per a la venda, sempre i quan tinguessin el segell del mostassà, marca que validava aquesta mesura¹⁴²⁶. Finalment, als anys 1308, 1311 i 1315 es legislà sobre altres aspectes del mercat urbà: la venda de carn de porc, de vaca, de volateria i de caça; la venda de rajoles i teules, la venda de comí i matafaluga (anís), que eren nous productes (espècies) a aquest mercat; es regulà també sobre la venda de flassades, de mel, de fusta i de carbó¹⁴²⁷. En definitiva, els molts canvis legislatius que havien succeït tant a l'any 1322, com als anys immediatament previs, feien necessari l'elaboració d'un nou volum, perquè la primera redacció del primer llibre de la mostassaferia no incloïa tota aquesta nova i important normativa.

És cabdal l'ordre de citació d'aquestes tipologies documentals al segon llibre de mostassà, mencionades a l'esmentat prefaci: primer, es traslladaven al manuscrit, als primers folis, els furs i privilegis, ja que eren fonts de dret. Els drets locals, com pregons i establiments, que no eren fonts de dret, s'inserien habitualment als folis següents¹⁴²⁸. En termes generals,

¹⁴²⁴ *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, p. 13.

¹⁴²⁵ GIMÉNEZ CHORNET, Vicent, *Compte i raó: La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*, València, Universitat de València, 2002, p. 26. Per analitzar l'hisenda municipal valenciana, Vicent Giménez Chornet elabora un primer capítol sobre l'herència foral del sistema hisendístic del segle XVIII, que inclou aquesta dada.

¹⁴²⁶ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, «El mercat local del vi a la València medieval» dins *Vinyes i vins, mil anys d'història: actes i comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*, (coord. por Emili Giralt i Raventós), 1993, vol. 1, pp. 431-442.

¹⁴²⁷ *Ibidem*, pp. 58-70.

¹⁴²⁸ *Ibidem*, pp. 174-274.

aquest ordre inspirà a la resta d'obres de la mostassaferia de la Corona d'Aragó, on el trasllat dels documents es feia seguint aquesta organització jeràrquica¹⁴²⁹.

El segon vademècum del càrrec fou utilitzat pels oficials municipals fins a l'any 1372¹⁴³⁰, a causa que el volum que s'usava, s'havia quedat, una vegada més, amb la normativa obsoleta en la seva primera redacció¹⁴³¹. Consegüentment, aquest manual estigué en ús des de l'any 1322 fins a l'any 1372. Com a resultat, el segon manual tingué una vida útil més llarga que el primer: el primer manuscrit s'usà 29 anys i el segon 50. L'ús més prolongat del segon manual era perquè contenia una variada quantitat de fonts sobre la magistratura, fent el segon volum més complet que el primer, degut a que es contemplaven més aspectes de l'ofici. Per aquest motiu fonamental, la major precisió i utilitat de la font, la resta de llibres del mostassà de la Corona d'Aragó s'inspiraren en aquest text i no en la primera recopilació valenciana.

La tercera recopilació de la mostassaferia (1372-1563). La segona obra model dels manuals del càrrec

Malauradament, el tercer llibre de mostassà no s'ha conservat, però es coneix per una font municipal tardana, el pròleg de l'únic manuscrit de la mostassaferia conservat actualment a l'Arxiu Municipal de València, que és el quart manual del càrrec:

“En nom de nostre Senyor Déu Jesuchrist e de la gloriosa e humil Verge Maria, mare sua, e del benaventurat archàngel Sant Miquel. Com los molt magnífichs senyors mossén Anthoni Joan, generós, senyor de la baronia de Thous; Philip Penarroja, ciutadà; mossén Lluç Joan, generós; Miquel Hieroni Garcia, Pere Joan Navarro, Melchior Miquel, ciutadans, jurats de la insigne ciutat de València en lo any mil sinch-cents xixanta-tres; Bernat Cimó, racional; Joan Nofre de Assió, síndic de dita ciutat, hajan vist e regonegut hun llibre escrit en pergami copilat en lo any de la nativitat de nostre Senyor Déu Jesuchrist mil tre-cents setanta-dos per Miguel Palomar, ciutadà mustaçaf de dita ciutat en dit any, ab consell dels *tunc* magnífichs jurats, en lo qual eren continuats los furs, privilegis, stabliments e crides pertanyents a l'ofici de mustaçaf, e, com per l'antiguitat de dit llibre, se troven en aquell alguns establiments revocats, e altres après decretats no sien continuats en dit llibre e hui sia necessari proveir nous inconvenients que la malícia humana ha inventat, per ço, dits magnífichs jurats, racional e síndic, ab consell de persones de molta pràctica y experiència en coses pertanyents a l'ofici de mustaçaf, en virtut del poder atribuït e donat en lo Consell general celebrat a vint-i-dos de juny mil sinc-sents quaranta-nou, havent redegit en millor ordre los furs, privilegis e statuts antichs, e de nou ordenat, millorat e corregit alguns stabliments segons se ha trobat era necessari fer e ordenar per al temps present en benefíci

¹⁴²⁹ Tres exemples: *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vols 2-3; CABANES, María Luisa, *El "Llibre del "mostaçaf"*, pp.77-215; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 246-301.

¹⁴³⁰ *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, p. 13.

¹⁴³¹ *Ibidem*, *loc. cit.*

de la cosa pública manaren fer lo present llibre e continuar en aquelles les coses pertanyents al regiment de l'ofici de mustaçaf¹⁴³².

El text descriu que hi hagué un tercer manual del mostassà valencià, que tingué una primera redacció a l'any 1372. El tercer manuscrit tingué la mateixa redacció que a l'any 1322: fou elaborat per un o uns escrivans del consell (autor o autors materials), sent el text ordenat i revisat per l'inspector del mercat d'aquell moment, Miguel Palomar, amb el beneplàcit previ dels jurats, i segurament d'altres oficials (autors intel·lectuals)¹⁴³³.

El contingut d'aquesta tercera font era exactament el mateix que en el cas anterior, i seguint el mateix ordre: «furs, privilegis, stabliments e crides pertanyents a l'ofici de mustaçaf». En resum, el segon manual marcà la tendència, perquè la tercera recopilació contenia exactament la mateixa varietat de tipologies documentals, i consegüentment, s'inspirà en el segon manuscrit i no el primer, que sols incloïa ordenances.

El tercer manuscrit era físicament «hun llibre escrit en pergamí», noble suport d'escriptura que probablement s'usà en els dos casos anteriors. A l'any 1563 s'havia iniciat la redacció del quart llibre de la mostassaferia de València, que substituiria, com s'ha explicat abans al pròleg, el de l'any 1372. Per tant, el tercer manual, que millorà el segon llibre, tingué una vida útil superior a la del seu predecessor: 191 anys. No obstant, al no tenir cap manual de mostassaferia conservat que es sàpiga, com passa en el cas del segon manual, que és un trasllat d'aquesta tercera recopilació, és impossible fer una comparativa entre les dues fonts, l'original (la tercera recopilació) i la còpia (el trasllat). Sí que es conserva, com es veurà seguidament, una carta de l'any 1380 dels jurats valencians a les autoritats de Berga, on es menciona que junt amb la carta hi ha el trasllat d'aquest tercer volum de la mostassaferia.

La quarta recopilació de la mostassaferia valenciana. El manuscrit original conservat

El quart manuscrit del càrrec havia, com explica el seu citat prefaci, «redegit en millor ordre los furs, privilegis e statuts antichs, e de nou ordenat, millorat e corregit alguns stabliments segons se ha trobat era necessari». En altres paraules, es té davant una còpia del tercer volum renovada i modificada amb nous furs, privilegis i drets locals, trasllat propulsat per

¹⁴³² *Ibidem*, pp. 13, 31-32.

¹⁴³³ *València urbana medieval*, p. 158.

situacions noves del mercat urbà, que es considerà necessari legislar¹⁴³⁴. Es recorda que l'elaboració del segon manuscrit responia a la màxima jurídica llatina «novis morbis nova convenient antidota preparari». Ara, en el quart manual, una raó esgrimida per a la seva redacció era perquè fou «necessari proveir nous inconvenients que la malícia humana ha inventat». Per consegüent, és important el detall de l'ús de la mateixa màxima llatina als dos pròlegs, el del segon i el del quart manual de la mostassaferia. Per tant, l'última recopilació del mostassà valencià s'inspirà no sols en el tercer manual, sinó també en el segon, com es comprova amb la còpia del principi jurídic que parla sobre l'obsolescència de les lleis.

El 22 de juny de l'any 1549, els jurats i consell valencià ordenaren a Antoni Joan, notari públic de València, que es fes càrrec d'aquesta nova recopilació de la mostassaferia¹⁴³⁵. Dit això, per quina raó aquest últim llibre del mostassà valencià s'acordà fer-ho a l'any 1549 i s'inicià una primera redacció a l'any 1563? Possiblement, per l'impagament de les taxes de l'elaboració del llibre per part del municipi al notari Joan¹⁴³⁶. Per aquesta raó, el manual de mostassaferia es redactà entre els anys 1563-1568, catorze anys després de l'acord del consell municipal, i de les mans de dos escrivans i notaris de la cort del consell, Cristóbal i Sebastián Ramírez¹⁴³⁷.

L'autoria del quart manual de l'inspector del mercat, l'únic manuscrit original que roman avui a l'arxiu municipal de València, era la mateixa que als altres dos volums precedents, amb uns autors materials (escrivans de la cort del consell) i uns autors intel·lectuals (jurats, consell, racional, síndic i mostassà). Aquest manuscrit modern està ricament il·luminat, com molt probablement ho estaven els altres tres anteriors. L'il·luminador d'aquest llibre del mostassà fou Miguel Juan Porta¹⁴³⁸. El manual estigué en ús fins el segle XVIII, per ser precisos, fins la instauració definitiva de les reformes municipals dels Borbons.

En el cas del mostassà, les reformes borbòniques foren efectives a l'any 1721, per tant, la vigència del quart llibre foren 158 anys. El darrer manual del mostassà es conservà fins a l'actualitat perquè fou útil per a l'administració municipal, al regular nombrosos aspectes

¹⁴³⁴ SALAVERT FABIANI, Vicent Lluís - GRAULLERA SANZ, Vicente, *Professió, ciència i societat a la València del s. XVI*, Barcelona, Curial, 1990, p. 150.

¹⁴³⁵ Aquest ciutadà generós era també, com esmenta el citat pròleg, jurat valencià i baró de Tous a l'any 1563, *vid. El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, pp. 31-32.

¹⁴³⁶ No consta cap pagament als llibres de clavaria, no hi ha cap època, ni entrada dins els llibres de tresoreria fins a l'any 1563, *vid. AMV, Clavaria Comuna, O-161, f. 32v.*

¹⁴³⁷ *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, p. 13.

¹⁴³⁸ *Ibidem, loc. cit.*

del mercat, i serví com a referència normativa. Per exemple, es legislà igual els estàndards de qualitat i de venda de la sardina al llibre del mostassà que a totes les actes del consell del segle XVIII¹⁴³⁹.

A les actes del consell valencià del segle XVIII no apareix un mostassà, però sí alguns nous càrrecs som els «comisarios de carnes», encarregats del comerç i la fiscalitat de totes les carns. Els comissaris de carns havien d'anar diàriament a l'escorxador i comprovar tant el pes com la qualitat de cada peça que es sacrificava¹⁴⁴⁰. Aquests oficials locals adoptaren competències del mostassà, com molts altres nous càrrecs o òrgans, com *la junta de sanidad*, que ostentava totes tasques relatives a la higiene i salubritat pública abans realitzades per la mostassaferia.

Al final, les reformes borbòniques del municipi convertiren l'antic inspector del mercat en un inspector de peses i mesures, transformant-se el càrrec de mostassà en el *fiel almotacén*¹⁴⁴¹. Altrament, i sent un detall de canvi prou rellevant, a partir d'aquesta centúria ja no s'escollí anualment a l'oficial municipal, hereu de la mostassaferia baixmedieval, sinó que es pagaven mil sous a la hisenda pública i s'ostentava el càrrec vitalíciament¹⁴⁴². Fins aquí, la història documental dels llibres de mostassaferia valenciana documentats i conservats.

Les fonts conservades de la mostassaferia valenciana als arxius de Barcelona

Els dos manuscrits barcelonesos relatius a la mostassaferia foren el resultat de les disputes entre el veguer i el batlle d'una banda, i el mostassà de la capital catalana, d'altra banda, a l'any 1371. S'explica ara aquesta disputa. La baralla tingué el seu origen en el contingut del privilegi d'implantació de la mostassaferia. L'ofici s'havia implantat feia relativament poc. Es conserven còpies del privilegi de concessió del mostassà a Barcelona, atorgat per Pere el Cerimoniós a l'any 1339¹⁴⁴³. Aquest privilegi reial manlevà competències a altres oficials, el veguer i el batlle.

¹⁴³⁹ Per exemple, *vid.* AMV, ms. D-29, f. 396v; *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, p. 144.

¹⁴⁴⁰ Reben 100 lliures anuals per aquesta tasca, *vid.* AMV, ms. D-29, f. 396v. Per a més informació, *vid.* IRLLES VICENTE, María del Carmen, *El régimen municipal valenciano en el siglo XVIII: estudio institucional*, València, Generalitat Valenciana - Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputació Provincial d'Alicante, 1996, pp. 193-194.

¹⁴⁴¹ *Ibidem*, pp. 24, 228-229.

¹⁴⁴² *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁴³ *El mostassaf de Barcelona*, p. 57; SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf», pp. 529-530, 536, 538; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 1, pp. 25, 29, vol. 2, pp. 8-12; CARRERAS CANDI, Francesc, *Geografía General de Catalunya. Barcelona*, Barcelona, Edicions Catalanes, 1980, vol. 3, p. 534.

Com analitzà Francesc Carreres Candi¹⁴⁴⁴, el privilegi de concessió del càrrec implicava que les competències, i també ingressos, que tenien fins en aquell any el batlle i el veguer sobre la imposició de penes pecuniàries per frau al mercat municipal passaven a l'inspector del mercat. També, l'oficial, com inclou el mateix privilegi, tenia competències per exercir de jutge de pau entre els veïns per problemes relatius a planificació urbanística¹⁴⁴⁵. Per aquesta circumstància, el text de dret particular validava a l'inspector del mercat com únic jutge per posar ordre a les baralles de veïns sobre portals, finestres, parets mitgeres, entre altres, i no el batlle o el veguer, que fins en aquell moment eren els que jutjaven aquests assumptes¹⁴⁴⁶. Per acabar, l'inspector del mercat barceloní perdonava i/o commutava penes pecuniàries menors a deu sous¹⁴⁴⁷. Però, si eren més de 10 sous, en principi, no hi havia ordenança de la mostassaferia que esmentés que l'inspector del mercat no pogués fer-ho.

Sembla que el mostassà de la capital catalana de l'any 1371 havia commutat penes de més de deu sous, i això, provocà enfrontaments amb el veguer i el batlle¹⁴⁴⁸. Els oficials reials es queixaren als consellers perquè per perdonar penes majors a deu sous l'inspector del mercat necessitava el seu permís. Aquesta queixa amagava més intencions: sols era la punta de llança d'un problema competencial més greu i fou l'excusa per mostrar el malestar que causava la pèrdua de competències del veguer i el batlle front al mostassà. El nou oficial es defensà davant els atacs i contraatacà als oficials del sobirà afirmant que ell exclusivament responia davant els consellers i jurats. En venjança al contraatac del mostassà, els magistrats del monarca molestaren contínuament a l'oficial en l'exercici de les seves tasques¹⁴⁴⁹.

Per resoldre les disputes entre els oficials barcelonins, els consellers de la ciutat, fent ús del sentit comú, consultaren el privilegi de mostassà de l'any 1339. Al no tenir resposta a la pregunta sobre la commutació o perdó de les penes majors a deu sous acordaren escriure als consellers valencians. Té lògica: per resoldre aquest assumpte, anaren al lloc on s'havia implantat per primer cop la magistratura, i hi havia acumulada més experiència de govern per resoldre problemes d'intrusisme entre mostassàs i altres oficials locals. A més, també es podrien resoldre els altres aspectes que causaven polèmica entre els magistrats locals. És

¹⁴⁴⁴ *Ibidem*, vol. 3, pp. 534-535.

¹⁴⁴⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 11.

¹⁴⁴⁶ CARRERAS CANDI, Francesc, *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, pp. 534-535.

¹⁴⁴⁷ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, pp. 11-39.

¹⁴⁴⁸ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁴⁹ CARRERAS CANDI, Francesc, *Geografia General de Catalunya*. Barcelona, vol. 3, pp. 534-535; *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, pp. 11-39.

probable que la idea d'escriure als consellers valencians vingués d'unes paraules de Pere el Cerimoniós, que es troben al final polèmic privilegi:

“Nos enim iam predicto mostaçaffo tenore presentis carte nostre damus et concedimus cognitionem et decisionem, executionem et exactionem omnium predictorum ac etiam universorum et singulorum bannorum ordinatorum seu ordinandorum per consiliarios et probos homines dicte civitate Barçinone, presentes et futuros super illis videlicet rebus super quibus in civitate Valentie, banna exiguntur ac etiam levantur per mostaçaffum eiusdem omnibus et singulis eisdem potestatem plenariam et liberam facultatem confecimus ut superius continentur”¹⁴⁵⁰.

El monarca, preveient probablement problemes amb la implantació de la mostassaferia recomanà als consellers i prohoms barcelonins que, en cas de dubte, escrivissin als jurats i consellers valencians¹⁴⁵¹. La recomanació del sobirà partia d'una experiència personal del rei. A València, els mostassàs tingueren el mateix problema per a l'exercici de jutge de temes urbanístics amb el Justícia, que seria un càrrec amb tasques similars al veguer, i també amb el batlle. En el cas valencià viscut pel monarca havia cinc privilegis que defensaven el paper judicial de l'inspector del mercat en temes de planificació urbanística, tots concedits per Jaume I, i confirmats, degut als continuats abusos del veguer i batlle cap l'inspector del mercat valencià, per Pere el Cerimoniós¹⁴⁵². En conseqüència, el rei simplement recomanà als consellers catalans, que aprofitessin l'experiència acumulada pels jurats i consell valencià sobre l'intrusisme que sofrí la seva mostassaferia.

Els consellers catalans es refiaren de la indicació del sobirà i el 5 d'abril de l'any 1371, festa de Sant Vicent Ferrer, sol·licitaren per carta als jurats valencians una còpia del seu segon manuscrit de la mostassaferia. Aquest trasllat era el segon manual de mostassaferia d'aquesta ciutat, que a l'any 1371 estava encara en ús i que, com s'ha esmentat abans, no fou descartat fins a l'any següent¹⁴⁵³.

La resposta no es feu esperar: el 30 de juliol del mateix any, festivitat de sant Abdó i sant Senén, els jurats valencians ordenaren la redacció de la carta de resposta. En aquest text, els valencians expliquen als barcelonins que s'adjunta amb el document de resposta un llibre en pergami, que és el manual del mostassà valencià conservat a Ca l'Ardiaca. Aquesta còpia

¹⁴⁵⁰ Al llibre del mostassà barceloní *civitate Valentie* està subrallat, *vid. El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 11, nota 18.

¹⁴⁵¹ *Ibidem*, vol. 1, p. 30.

¹⁴⁵² *València urbana medieval*, pp. 191-203.

¹⁴⁵³ *Ibidem*, pp. 31, 143-159, 277-280; SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf», pp. 529-530.

del segon volum valencià i també la font epistolar, l'havia realitzat l'escrivà de la cort del consell de la ciutat del Túria¹⁴⁵⁴.

La carta de resposta als consellers catalans també detalla que el trasllat del volum l'havia revisat el notari valencià Bertomeu de Villalba. Consultant altres fonts, s'ha comprovat que Bertomeu de Villalba era un respectat mestre en l'art de la notaria, que treballava per alguns cortesans de Pere el Cerimoniós i també per a la Generalitat Valenciana¹⁴⁵⁵. Existí, com es desprèn per la tria de l'escrivà, una preocupació per part de les autoritats locals valencianes perquè el treball fos de qualitat.

El manuscrit que contenia la còpia del segon llibre de la mostassaferia valenciana no fou suficient per solucionar el problema d'intrusisme a la capital catalana. Per intentar resoldre definitivament la disputa per competències d'oficials, els consellers catalans tingueren una idea per resoldre el conflicte, que extragueren possiblement de la mateixa carta de resposta dels jurats valencians. Diu el text:

“És ver emperò que ultra les ordenacions o establiments contengudes en lo dit libre, havem apart diverses ordenacions o establiments fetes per lo consell d'aquesta ciutat et pertanyents al dit ofici et ús d'aquell, de les quals no appar necessari ésser fet o tramés traslat a vosaltres”¹⁴⁵⁶.

Els jurats i consellers valencians sabien que el segon llibre de l'oficial romania en ús, però mancaven molts acords del consell per afegir a aquesta obra. No obstant, els jurats de la ciutat del Túria consideraren que no era necessari traslladar-los al volum pels barcelonins. Té sentit l'opinió dels oficials valencians: es localitzaven als primers folis del segon volum, els ja citats cinc privilegis de la mostassaferia per combatre l'intrusisme que sofria el càrrec, que serien els textos que més interessarien als catalans¹⁴⁵⁷.

¹⁴⁵⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁴⁵⁵ SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institució del Mustaçaf», pp. 529-530. A l'any 1374, aquest notari públic, Bertomeu de Villalba, redactava dues èpoques a un mestre valencià en l'art de la medicina, Berenguer de Codinacs, professional relacionat amb la cort de Pere el Cerimoniós, *vid.* FERRAGUD, Carmel, *Medicina i promoció social a la baixa edat mitjana: Corona d'Aragó, 1350-1410*, Madrid, CSIC, 2005, p. 293. Sobre la vinculació de Villalba amb la Generalitat, *vid.* MUÑOZ POMER, María Rosa, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Conselleria de Cultura, Educació y Ciència, 1987, pp. 117, 623. Al municipi valencià d'Altura també s'ha documentat la presència d'aquest prestigiós notari, que fou escrivà municipal d'Altura a l'any 1378, *vid.* NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Altura: 1251-1832*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987, pp. 22-23.

¹⁴⁵⁶ *València urbana medieval*, p. 148.

¹⁴⁵⁷ *Ibidem*, pp. 191-203.

Sembla que l'opinió dels jurats valencians no era compartida pels consellers de Barcelona, degut a què demanaren elaborar un nou llibre. Aquesta obra recolliria disposicions relatives a la mostassaferia, incloses dins els volums dels manuals de consell valencià del segle XIV. El volum que és la recopilació d'acords del consell valencià és el manuscrit conservat avui al Fons de Reserva de la Universitat de Barcelona¹⁴⁵⁸.

El llibre s'elaborà *ad hoc* a petició dels consellers barcelonins. Com es sap que es realitzà *ad hoc*? Es té constància de que els consellers valencians, un cop els seus homòlegs catalans havien finalitzat la segona recopilació, els hi semblà una bona idea, tant que encarregaren al seu escrivà, obra similar al *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*¹⁴⁵⁹. Aquesta còpia d'acords del consell és altra font municipal valenciana actualment no conservada.

Amb tota la documentació, els dos volums de la mostassaferia valencians, els consellers de la capital catalana obtingueren suficient material per resoldre les disputes entre els oficials del sobirà, el veguer i el batlle, i el mostassà¹⁴⁶⁰. Al final, qui guanyà el combat polític per les competències fou l'inspector del mercat, perquè no perdé les tasques assignades al privilegi de concessió del càrrec¹⁴⁶¹.

Com explica Sevillano Colom¹⁴⁶²: «Ambos libros se complementan: es como si dijéramos que el uno contiene la *Ley* y el otro el reglamento que la aplica». El primer llibre, que és el trasllat del segon manual de la mostassaferia valenciana, conté bàsicament privilegis, furs i altres documents essencials de l'ofici del mostassà de la capital del regne de València. En el segon manuscrit, aquests privilegis, furs i altres drets locals són puntualitzats per a major precisió de les competències amb multitud pregons, ordenances, bans i altra documentació continguda als manuals del consell valencià, ajudant a comprendre millor les competències assignades a la magistratura¹⁴⁶³.

¹⁴⁵⁸ Fons de Reserva de la Universitat de Barcelona, Biblioteca Universitària de Barcelona, Ms. 81. A partir d'ara s'usarà l'acrònim BUB per a la citació d'aquest arxiu.

¹⁴⁵⁹ *Ibidem*, pp. 143-158; SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf», pp. 529-530.

¹⁴⁶⁰ Els veguer i batlles tenien jurisdicció reial inferior, *vid.* LALINDE ABADÍA, Jesús, *La Jurisdicción real inferior en Cataluña: "corts, veguers, batlles"*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1966, pp. 162-181.

¹⁴⁶¹ Tal i com mostra al llibre del mostassà de Barcelona, el mostassà era el jutge, per exemple, sobre disputes sobre elements arquitectònics que ocasionaven judicis entre veïns. Per a més informació, *vid.* *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vols. 2-3.

¹⁴⁶² *València urbana medieval*, p. 152.

¹⁴⁶³ *Ibidem*, *loc. cit.*

Sevillano Colom¹⁴⁶⁴ anomena al llibre de la «*Ley*», «el *Llibre de Privilegis del mostassà de València*», mentre que a la segona recopilació, la del «*reglamentos*», la titula «*Llibre de les ordenacions del mostassà de València*». Tots els volums de l'ofici de mostassaferia posteriors s'inspiraren en el volum de la «*Ley*». L'altre manuscrit, el del «*reglamentos*», al no contenir textos com privilegis, fonamentals com s'ha vist per conèixer els drets i defensar-se front a casos d'intrusisme d'altres oficials, no s'usà com a model. A més, el «*Llibre de les ordenacions del mostassà de València*» no conté cap rúbrica que senyali el contingut dels drets locals, fent difícil trobar la informació que s'està cercant. En resum, «el *Llibre de Privilegis del mostassà de València*» o el segon manual de la magistratura de València, que sí té rúbriques, fou un manual de fàcil consulta, complet i que contenia tota la informació que els magistrats locals podien necessitar, motiu principal pel qual fou el model que inspirà la resta de manuscrits de la mostassaferia posteriors. L'altra recopilació és molt informativa, i certament, ajuda a comprendre el primer llibre de la «*Ley*», però pel dia a dia era força poc pràctica per a ús dels oficials¹⁴⁶⁵.

Anàlisi de l'organització interna del llibre de mostassaferia model: el «*Llibre de Privilegis del mostassà de València*»

Per entendre perquè són còpies els posteriors manuscrits de l'ofici d'inspector del mercat és necessari analitzar el model: el llibre de la «*Ley*». El segon volum de la mostassaferia té un total de 96 rúbriques numerades amb el sistema romà. Té també un índex i un pròleg al començament, i posteriorment a les dues parts introductòries, es localitzen privilegis, furs, ordenances, pregons, crides, establiments, capítols i documentació epistolar relacionada amb l'ofici de mostassà. Per acabar, hi ha una clàusula notarial, on el ja esmentat Bertomeu Villalba explica com realitzà la revisió del volum¹⁴⁶⁶.

L'ordre de la documentació relativa a l'exercici de la magistratura es disposa com segueix, seguint la descripció de les rúbriques¹⁴⁶⁷:

¹⁴⁶⁴ *Ibidem*, pp. 163, 275.

¹⁴⁶⁵ *Ibidem*, pp. 163-384.

¹⁴⁶⁶ *Ibidem*, pp. 165-274.

¹⁴⁶⁷ *Ibidem*, pp. 165-173.

Taula 11

Organització interna del *Llibre de Privilegis del mostassà de València*

Ordenances sobre l'afinament de pesos i mesures. Els veedors i pesadors.	1°-3° rúbriques (la segona rúbrica és un privilegi)
Ordenança sobre elecció del càrrec	4° rúbrica
Ordenances sobre el blat, farina i el pa	5°-8° rúbriques (la 6° rúbrica és un fur sobre venda de pa)
Ordenances sobre el vi	9°, 11°, 12° rúbrica (la 9° és un fur i la 12° rúbrica és un privilegi)
Fur sobre frauds de la moneda	10° rúbrica
Fur sobre el pes del pa	13° rúbrica
Privilegi sobre les mesures de la sal	14 °rúbrica
Fur sobre els reus vinculats a mesures oficials	15° rúbrica
Fur sobre el pebre	16° rúbrica
Ordenances sobre la venda de carn	17°- 25° rúbriques (la 25° rúbrica és un fur sobre les pastures)
Privilegis i furs sobre planificació urbanística	26°- 35 rúbriques (són els privilegis per combatre l'intrusisme i furs sobre planificació urbana)
Ordenances relatives a altres productes, a la higiene i a la moral pública	36°-89° rúbriques (són en general acords del consell relatius a aquests àmbits)
Diversos privilegis sobre la mostassaferia, cartes i un acord del consell sobre l'art de la pellisseria	89°- 96° rúbriques (privilegis de menor importància que els de l'inici del text i cartes de representants reials i el rei als jurats de València)

Primer, es situen al text les ordenances que els mostassàs havien de complir a l'inici del seu mandat: afinar els pesos i mesures del padró i dels venedors, nomenar els oficials subalterns (pesadors i veedors) i complir les pautes del sistema d'elecció del càrrec. Posteriorment, hi han els drets locals relatius als principals productes, que en aquest cas no inclouen el peix. Hi ha en primer lloc lleis sobre el blat, la farina i el pa, i més endavant sobre el vi i la carn. També al començament del volum es traslladen els principals furs i privilegis relatius al càrrec. Posteriorment, a aquestes fonts de dret i a les ordinacions sobre els aliments més importants pel nodriment de la societat (pa, carn i vi) es localitzen la resta d'ordenances,

relatives tant al mercat com a la higiene i moral pública, i alguns privilegis, que no tenen la importància dels primers textos que funcionen com a font de dret, i finalment, cartes.

Altres còpies conservades i documentades dels volums de l'oficial valencià

Les obres conservades analitzades, les dues fonts barceloneses i la valenciana del segle XVI, estan considerades per la historiografia, com les fonts “canòniques” de la mostassaferia de la Corona d'Aragó. L'edició dels manuals barcelonesos, realitzada per Sevillano Colom¹⁴⁶⁸ i el volum custodiat a l'arxiu municipal de València, també editat, han convertit a aquests tres manuscrits en la referència documental preferent de la mostassaferia valenciana¹⁴⁶⁹.

No obstant, hi hagueren moltes més còpies, com la catalana, del segon manual de València. La majoria dels llibres de l'ofici valencià, tant medievals com moderns, que s'han localitzat durant la recerca, són còpies, modificades i adaptades als drets locals de cada municipi, del segon manual del mostassà valencià. Es pensa que demanaren còpies del volum de la «*Ley*» perquè existeixen nombroses similituds a la majoria dels llibres de mostassaferia que es citen seguidament amb el segon manual del càrrec valencià, com seguidament s'explica.

Els volums de l'inspector del mercat del regne de València segueixen l'organització jeràrquica del segon manual de la capital del regne: primer s'insereixen als folis les fonts de dret i després els drets locals. Es segueix també l'ordre de disposició de les fonts: els drets locals es troben agrupats per temàtiques i les ordenances de carn, blat, farina, pa i vi habitualment es situen a l'inici dels manuscrits, així com les normes sobre l'afinament de pesos i mesures i elecció del personal subaltern, que solen ser els primers drets locals traslladats. Finalment, els tipus de fonts inserides són habitualment les mateixes que al segon manual de l'inspector del mercat valencià (furs, privilegis, drets locals i cartes).

A Catí, Lluçena, Oriola, Elx, Xàtiva, Castelló, Atzeneta del Maestrat, Alacant, Carcaixent, Alcoi, Petrer, Onil, Albalat de la Ribera i Castellfort, els governs municipals sol·licitaren còpies del llibre valencià, tal i com feren també els consellers de Barcelona, com ja s'ha explicat. En tots els casos, el consell i jurats valencians actuarien igual. Davant una petició formal d'altres consellers, els magistrats de la ciutat del Túria manarien a l'escrivà de la seva

¹⁴⁶⁸ *Ibidem*, pp. 174-396.

¹⁴⁶⁹ *El llibre del Mustaçaf*, eds. Jaime Chiner Gimeno - Juan Galiana Chacón, València, Ajuntament de València - Acció Cultural. Delegación de Cultura, 2003, 2 vols.

cort, que redactés, amb l'ajuda d'un altre escrivà, el de la cort del consell de l'altre municipi, un trasllat del segon manual de la mostassaferia. Aquest llibre s'adjuntaria amb una carta de resposta a la petició formal del consell forà al consell valencià per al trasllat del manual del mostassà.

Tres exemples de la còpia de capítols del segon llibre del mostassà valencià, on es fa patent que s'adaptava en cada cas, el contingut del manuscrit de la capital als drets locals de cada lloc. Primer, es citen els capítols inicials del llibre del mostassà de Lluçena, manuscrit que conté fonts que daten des de l'any 1442 fins a l'any 1592. Es llegeix al volum de Lluçena:

“Lo mustasaf, en lo començament de la sua administració, deu demanar e rebre del mustaçaf de l'any pasat los padrons del vi, del oli, les balances, los marchs, l'alna, el padró del alna e les balances de pesar la carn, la barcella, almut, les lliures o lo march de l'oli, el cafís de la calç et tot lo altre aparellament que pertan al ofici del mustaçaf, e les dites coses deu tenir en son poder ho en la fi del any de la sua administració e.ll adonchs deu o rebre o delliurar al altre mustaçaf que aprees serà elet.

Lo mustasaf afine primer ses mesures e pesos, a après les dels particulars. Lo mustaçaf, en lo començament de la sua administració, ans que afine ne mesure a ningú, deu afinar primer la sua barcella y pesos y aquels afinats, afinarà tot los altres pesos y mesures de dita vila¹⁴⁷⁰.”

Aquestes dues ordenances copiaren i modificaren les del segon llibre del mostassà valencià. Es detalla al text de la capital:

“Lo mostaçaf en lo començament de la sua administracio deu demanar et reebre del mostaçaf del lany passat los padros del vi, del oli, les balances, els marchs, la braça, l'alna, el padro de la alna et les balances de pesar la carn, el canesto et la barcella, et l'almut, et les liures, o'l march del oli, el cafiç de la calç e tot l'altre apareyllament que pertany a officí del mustaçaf, et les dites coses deu tenir en son poder tro en la fi del any de la sua administració et ladonchs deu-ho reetre et delliurar al altre mustaçaf qui en apres sera elet.

Lo mustaçaf en lo començament de la sua administracio ans que affin ne mesur a negu, deu afinar primerament la sua barcella ab que affin als altres ab lo padro qui es en la plaça de la Figuera, davant Santa Tecla, et puys quan aura afinada la sua barcella, affin ab aquella barcella l'almut, el mig almut, el quartero; puys affin ab lo march padro lo march ab que pesa lo pa et puys ab aquell march afinat affin la liura carnicera et les altres liures de tenda et les onces et les miges onces de la Ciutat¹⁴⁷¹”.

Com s'aprecia comparant els dos textos, l'escrivà de la cort del consell de Lluçena, Melcior Forner, copià i modificà la font valenciana, vetllant per adaptar el contingut a les necessitats

¹⁴⁷⁰ *Establiments municipals del Maestrat*, p. 97.

¹⁴⁷¹ *València urbana medieval*, p. 175.

específiques del mercat urbà del seu municipi, necessitats que li dictava l'oficial d'aquesta vila¹⁴⁷².

Segon exemple: a Catí a l'any 1576 s'inicià la còpia d'un llibre de mostassà. El trasllat era una recopilació que actualitzava l'antic manual de mostassaferia del segle XV de la vila, no conservat, i que seria el trasllat directe del segon volum de l'ofici valencià¹⁴⁷³. La recopilació del segle XVI de la mostassaferia de Catí conté una còpia quasi literal de les dues ordenances del segon manuscrit valencià, abans citades:

“Lo mustaçaff en lo començament de la sua adminsitració deu demanar et rebre del mostaçaf del lany passat los padros del vi, del oli, les balances, els marchs, la braça, l'alna, el patró de la alna et les balances de pesar la carn, el canestró et la barçella, et l'almut, et les liures, el march del oli, el cafiç de la calç e tot l'altre aparellament que pertany a officii del mustaçaf, et les dites coses deu tenir en son poder tro en la fi del any e de la sua administració et ladonchs deu-ho retre et delliurar al altre mustaçaff qui en après serà elet.

Lo mustaçaff en lo començament de la sua administració ans que affín ne mesur a negú, deu affinar primerament la sua barçella ab que affín als altres ab lo patró qui es en la plaça de la Figuera, davant Senta Tecla. E puix quan aurà affinada la sua barçella, affín ab aquella barçella l'almut, el mig almut, el quarteró; puy affín ab lo march patró, lo march ab que pesa lo pa et puy, ab aquell march affinat affín la liura carnicera et les altres liures de tenda et les onces et les miges onces de la Ciutat¹⁴⁷⁴”.

Perquè a Catí es copià literalment el què hi havia al llibre del mostassà valencià? Perquè el manuscrit funciona en dos parts complementàries: primer, s'inserí una còpia del segon volum de l'inspector del mercat valencià i, a partir del capítol 71, els escrivans del consell de Catí, Gabriel Verdú i Baltasar Segarra, obeint les directrius de l'oficial de mostassaferia, Baltasar Olzina, traslladaren les disposicions dels manuals de consell de la vila relatives a l'ofici de l'inspector del mercat¹⁴⁷⁵.

Finalment, a Castellfort, entre els anys 1458 i 1472, es traslladà també el segon llibre de la mostassaferia valenciana, i novament, al darrera d'aquesta còpia, s'afegiren disposicions dels manuals del consell de Castellfort¹⁴⁷⁶. Aquest és el segon capítol del llibre:

“Lo mustaçaf, per squivar frau, en lo principi de la sua administració deligentment deu cercar et regonexer les alnes de la draperia major, e de la draperia de lli, e de les revenedores de lenç e de stopa. Item deu regonexer semblantment los marchs dels cambiadors e dels argentens. Item les mesures del lli e lliures e aroves dels tenders. Item

¹⁴⁷² *Establiments municipals del Maestrat*, p. 126.

¹⁴⁷³ PUIG, Juan, «El Llibre del Mustaçaf de la Vila de Catí», pp. 85-93.

¹⁴⁷⁴ *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 239-240.

¹⁴⁷⁵ *Ibidem*, p. 339.

¹⁴⁷⁶ MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», p. 237.

peses, liures o orokes, marchs, canons de salsa. Item de mesures de vi e de quarters de taverners. Item liure, roves, e quintars darrocers e als molis de arroj, e en lo altres llochs qui sen han de comprar e de vendre. Item deu regonexer les barcelles, almuts e quartal de l'almodí, en les tendes. Item semblantment en los molins de l'orta"¹⁴⁷⁷.

Al llibre del mostassà valencià es documenta aquesta mateixa ordenança. De nou, la llei es copià quasi literalment. La còpia fou obra de l'escrivà de la vila i les indicacions de l'oficial de la mostassaferia de Castellfort a l'any 1458¹⁴⁷⁸:

“Lo mustaçaf per esquivar a frau en lo principi de la sua adminitracio dilingentment deu ençercar et regonexer alnes de la draperia major et de la draperia del li et de les revenedores del lenç o estopa. Item deu regonexer semblantment los marchs dels cambiadors e dels argenters. Item mesures d'oli et liures et arroves dels tenders. Item peses et liures et arroves et cannons de salsa. Item mesures del vi quarters dels taverners. Item liures, roves et quintars d'arrocers als molins d'arroj et en los altres lochs qui usen, compran et venen. Item deu regonexer les barcelles, almuts, mig almuts et quarterons et huytavons de l'almodi et en les tendes. Item semblantment en los molins de la orta de la Ciutat"¹⁴⁷⁹.

Com es pot apreciar amb aquests tres casos, es copià inclús el model de redacció dels llibres de mostassaferia valencians, havent un autor material (l'escrivà del consell) i autor o autors intel·lectuals (els mostassàs). Per tant, el model de la ciutat de València als llocs, viles i ciutats del regne de València no sols fou en la còpia del seu llibre, sinó també en l'autoria. Altrament, hi hagué dues tipologies de trasllat del segon manual valencià: el trasllat que modificava el text valencià adaptant-lo als drets locals del municipi pertinent, com el cas de Lluçena, i el que realitzava una còpia del segon manuscrit de la ciutat del Túria i afegia posteriorment disposicions pròpies del municipi, com a Catí i Castellfort. En ambdós casos s'aplicà l'aforisme jurídic *exempla docent, non iubent* (“els exemples ensenyen [el segon manual de València], no manen”).

Les pròpies fonts municipals esmenten que són còpies del segon manual valencià. Un cas que exemplifica aquesta situació és el llibre del mostassà d'Alacant. Diu el pròleg d'aquesta font:

“Libro de las ordenaciones y privilegios del tribunal del amotacen y de la ciudad de Valencia, que de orden del justicia, jurados, amotacen y proombres consejeros de la ciudad de Alicante, se publicaron en la misma para su observancia, con otras ordenaciones, que en diferentes tiempos adicionaron para el régimen y buen gobierno del propio oficio"¹⁴⁸⁰.

¹⁴⁷⁷ *Ibidem*, p. 241.

¹⁴⁷⁸ *Ibidem*, p. 271.

¹⁴⁷⁹ *Valencia urbana medieval*, p. 177.

¹⁴⁸⁰ *El “Llibre del “mustaçaf” de la ciutat d'Alacant*, p. 11.

En conclusió, les còpies del segon llibre de la mostassaferia de València mostren l'expansió del model municipal de la capital per tots els municipis del regne on hi havia un càrrec d'inspector del mercat ben desenvolupat. Aquesta expansió, sens dubte, s'emmarca dintre de la propagació dels furs de la ciutat i del regne de València, perquè el segon manuscrit del mostassà valencià i tota la resta, contenen nombrosos furs¹⁴⁸¹. Com explica Antoni Furió¹⁴⁸² València era «cap e mare de tot lo regne» i les seves “filles”, la resta de municipis, partien sempre jurídicament parlant, del model capitolí. La capital del regne valencià fou el model de mostassaferia al seu regne, i com es veurà seguidament, també a la resta dels territoris de la Corona d'Aragó.

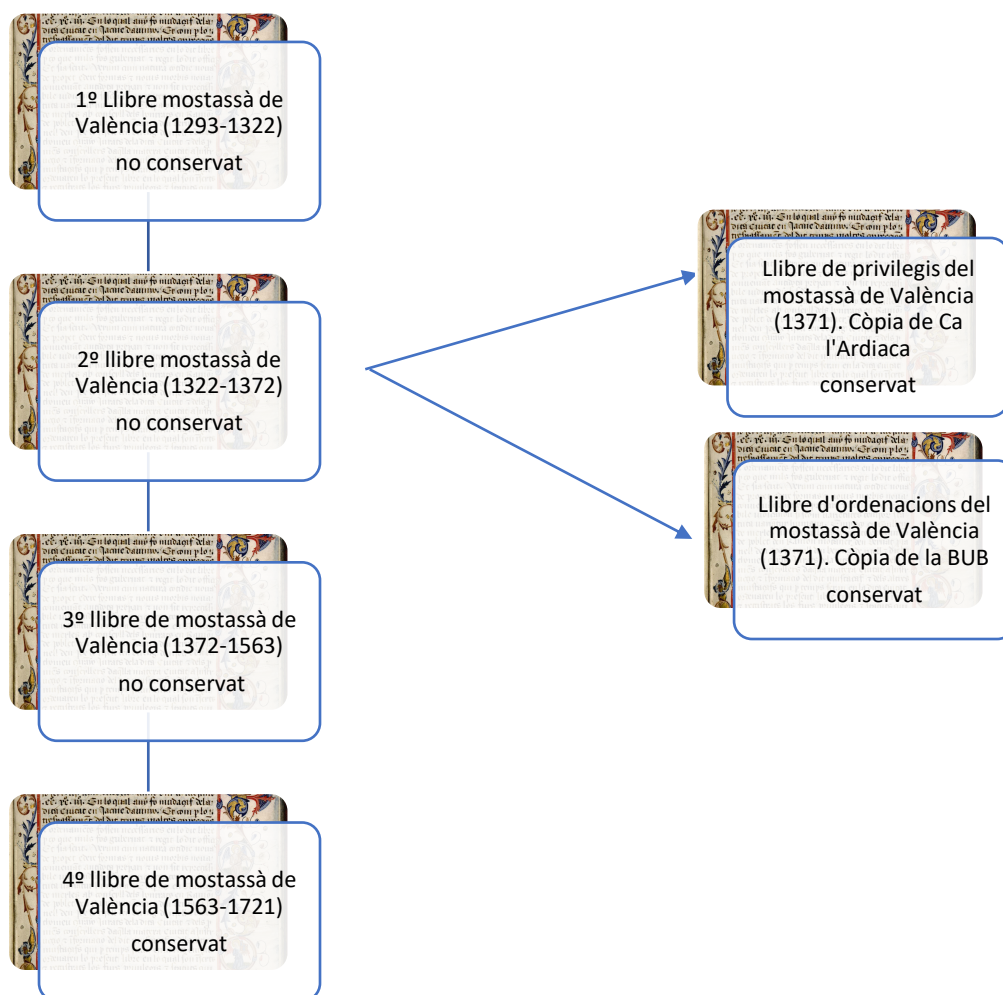


Figura 74. Llibres del mostassà de València documentats i conservats. Es posen els anys de vigència del llibre.

¹⁴⁸¹ *Llibre del mustassaf d'Alabat de la Ribera*, pp. 2, 55; SEGURA GOMIS, Juana - ROIG HURTADO, Immaculada, *La formación histórica de un pueblo: Almàssera*, Almàssera, Ayuntamiento de Almàssera, 1998, pp. 54-55.

¹⁴⁸² FURIÓ, Antoni, «València, "mare e cap de tot lo regne"», pp. 149-179. Aquesta tesi es compartida per altres investigadors com Vicent Josep Escartí, *vid. Llibre del mustassaf d'Alabat de la Ribera*, p. 55.



Figura 75. Llibres del mostassà del regne de València documentats i conservats amb documentació de l'edat mitjana. Es posen els anys de vigència del segon volum de la mostassaferia valenciana i l'any o anys de redacció dels altres llibres del mostassà, còpia del valencià.



Figura 76. Pròleg del primer llibre del mostassà de València conservat. AHCB, 01/1g-71 Llibre del Mostassaf de València, f. 7r. Crida l'atenció, apart dels escuts i la caplletra, la figura del pavó reial, animal que representava a la baixa edat mitjana el continu canvi de cicle, potser seria un esment a la periodicitat anual del càrrec de mostassà. Imatge de Pablo José Alcover amb permís del personal de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.



Figura 77. Miniatura *in folio* que representa l'arcàngel sant Miquel. En la seva festivitat al setembre era quan s'escollien als mostassàs valencians. Destaca l'escut d'armes de al centre i els de la ciutat de València als costats, situats els tres al marge inferior. La frase llatina és la següent: «Et factum est prelium magnum *in celo*, Michael et angeli eius preliabantur cum drachone, qui vocatur diabolus» (Apocalipsi,12, 7-8). La frase fa referència a la lluita contra el mal, que en el cas del mostassà eren els fraus al mercat urbà, AMV, ms. 4457, f.1r. Imatge realitzada amb el permís del personal de l'Arxiu Municipal de València.

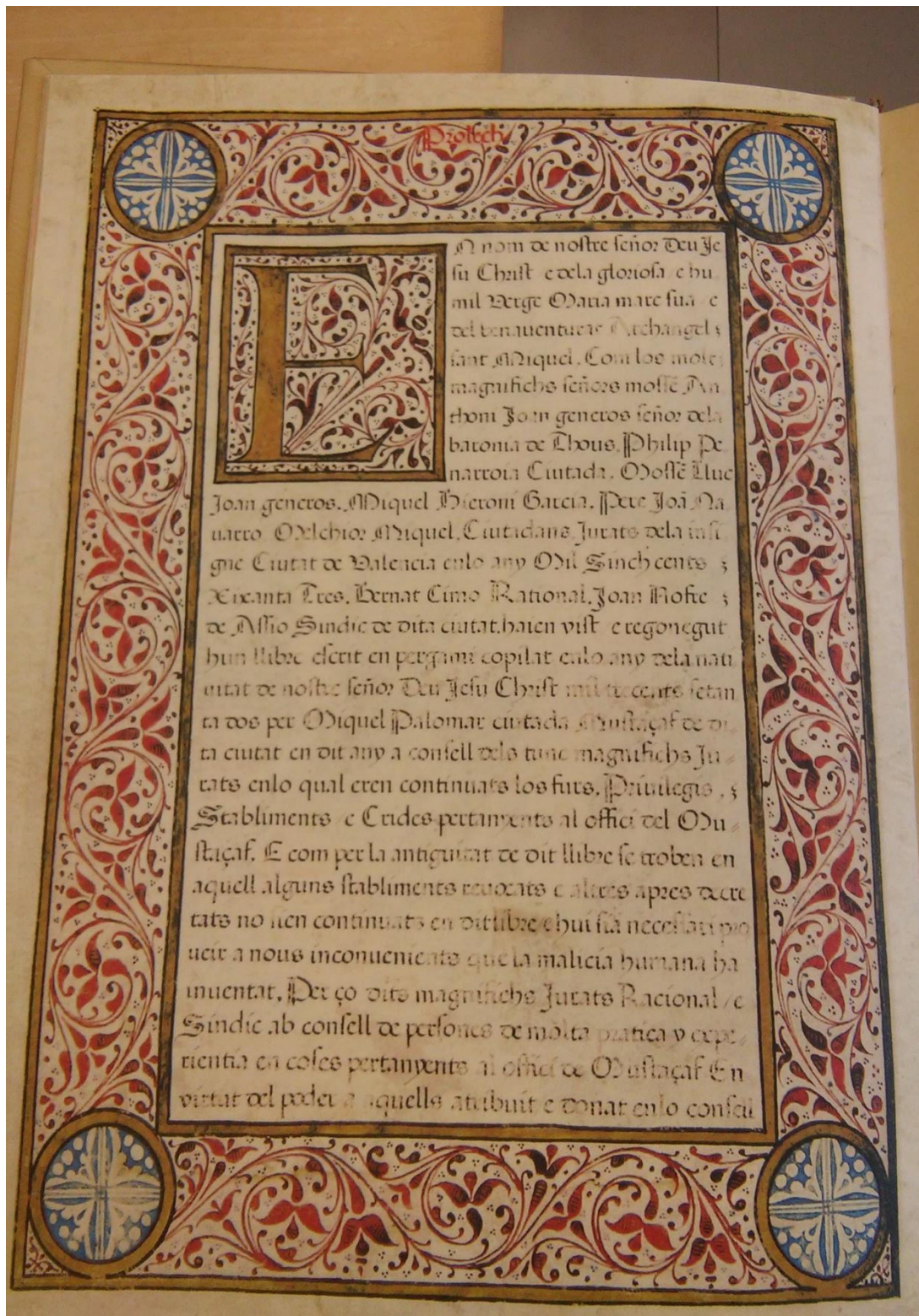




Figura 78 i 79. Pròleg del tercer llibre del mostassà de València, on s'explica que hi havia un llibre antic de mostassaferia amb lleis en desús, AMV, ms. 4457, ff. 2v-3r.

La disseminació del model del segon i tercer manuscrit valencià pels territoris de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)

L'expansió del model de la mostassaferia valenciana, tant en la temàtica com en l'ordre del contingut, traspasà les fronteres del seu regne. La propagació queda provada amb que els manuals baixmedievals de l'inspector del mercat, siguin del territori que siguin de la Corona d'Aragó, s'inspiren en la seva redacció i contingut sobretot del segon i també del tercer vademècum de la ciutat del Túria. La «cap e mare de tot lo regne», fou, sens dubte, relatiu a la mostassaferia, la cap i mare de tot l'estat. Per ser precisos, i com és lògic, triomfà en els territoris on s'implantà amb èxit l'ofici: el regne de Mallorca, el regne d'Aragó, el regne de Sardènia i el Principat de Catalunya, com s'ha explicat al capítol III. 3.

Tots els manuscrits medievals de la mostassaferia que s'han documentat durant la recerca, tant els editats com els inèdits, als municipis de Solsona, Montblanc, Juneda, Berga, Besalú, Cervera, Santa Coloma de Queralt, Cardona, Tarragona, Puigcerdà, Mirambel, Ciutat de Mallorca, Ciutadella, la Selva del Camp, Barcelona i Girona són còpies adaptades del segon i tercer manuscrit de la mostassaferia valenciana, malgrat que excepte Berga, la resta de primers llibres de mostassaferia a una població són còpies del segon manual¹⁴⁸³. En tots els

¹⁴⁸³ Cf. VI. Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats (segles XIII-XIX). pp. Per a Solsona, *vid.* CARRERAS CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes del bon govern», pp. 319-334. Aquesta manuscrit fou elaborat a l'any 1434. Al final de la font s'inclou aquest text: «Lo molt egregi e poderós senyor, lo senyor don Joan Ramon Folch per la gracia de Deu compte de Cardona, firme los sobredits capitols de la mostafaceria de la vila de Solsona contenguts en denou cartes e sots nombre de cent cinquanta capitols, sots diverses rubriques, als consols e promens e consell de la vila de Solsona, dilluns a XXII del mes de mars Any MCCCCXXXIII». Per a Montblanc, CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1. No es sap, per ara, res de la història documental d'aquest manuscrit, degut a què no es conserven fonts de l'època que podrien ajudar a situar la font en context; Per a Juneda, *vid.* Cf. pp.; Per a Berga *vid.* *Epistolari de la València medieval*, vol. 1, 2003, pp. 84-86. Aquesta font malauradament no es conserva però a l'any 1380 s'encarregà una còpia del segon manual de mostassaferia valencià, tal i com es recull a la carta citada a aquest capítol, *vid.* Cf. p.; Per a Besalú, *vid.* *Ordinacions del ofici del mostasaph de Besalú*, pp. 5-15. Aquest és un manuscrit del segle XV, editat per Maria Rosa Llos Comalat, i avui no consultable degut a la nova llei de protecció de dades de la Universitat de Barcelona. S'ha intentat contactar amb la família de l'autora, ja que aquesta morí recentment, però sense èxit per obtenir l'atorgament del document que em permeti consultar el text. Per aquest motiu, i al no tenir accés tampoc al manuscrit original, que es troba en mans privades, no es poden donar més dades del text, a excepció de les notes preses per mi a l'any 2014. Per les notes es pot dir que la temàtica de les ordenances segueix l'ordre del segon manual de València, i per tant, es situen les lleis sobre la carn, blat, farina, pa, peix i vi al començament del text; Per a Cervera *vid.* Arxiu Comarcal de la Segarra, Ajuntament de Cervera, i Fons de l'Ajuntament de Cervera, *Ordinacions de mostassaria*, 2607, f. 1r. A partir d'ara, s'usarà l'acrònim ACSG per a aquest arxiu. El primer llibre del mostassà conservat, anomenat llibre dels bans del mostassà, té en el seu pròleg aquesta explicació sobre l'obra: «moltes ordinacions de consell sobre dits bans fets». És a dir, aplicant el mateix mètode de creació del manuscrit de València. Però és sap que a més les autoritats de Cervera tenien una còpia, avui no conservada, del segon manual de mostassaferia de València, feta a petició dels paers de Cervera als jurats de València a l'any 1537, *vid.* Per a la nota sobre la còpia del segon llibre, ACSG, 220-30-T1-132, Llibre de Consell, 1537, ff. 60, 65 i per al llibre del mostassà, Fons de l'Ajuntament de Cervera, *Ordinacions de mostassaria*, 2607, f. 1r. Per a Santa Coloma de Queralt, *vid.* SEGURA VALLS, Joan, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de

casos, les disposicions valencianes, al igual que als municipis del regne valencià, foren modificades responnent a les necessitats de cada població.

Seguint el model del segon manuscrit de l'inspector del mercat valencià, a tots els volums de la mostassaferia posteriors, elaborats més enllà de terres valencianes, els drets locals estan organitzats per temàtiques i segueixen una jerarquia en l'ordre de trasllat als folis d'aquestes fonts. Els llibres de la mostassaferia de Cardona, Mirambel i Montblanc són tres exemples del seguiment de l'ordre del contingut del segon manuscrit valencià. El primer volum, el de Cardona, està editat, el segon, el de Mirambel, parcialment editat i el tercer, el de Montblanc, és inèdit. En els tres casos les ordenances sobre blat, farina, pa, carn i vi es situen a l'inici del manuscrit. Posteriorment, es posen en els tres manuals les normatives dels altres aliments del mercat urbà i sobre altres aspectes del bon govern del municipi, com la moral pública, el urbanisme i la higiene. En resum, els tres manuscrits imiten la jerarquia en l'ordre de trasllat de les ordinacions: primerament, les lleis dels aliments més cabdals per a l'abastament urbà, pa, carn i vi, i més endavant la resta de normativa¹⁴⁸⁴.

D'altra banda, i com succeeix a les viles i ciutats valencianes, les còpies del segon i tercer manual valencià s'adaptaren a les realitats i normatives de cada població. Per exemple, a Puigcerdà, Mirambel i Cardona, a l'incloure aquests poderosos municipis varies poblacions del voltant, s'inseriren ordenances sobre els veïns dels llocs i viles propers que traginaven

Queralt, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, 1984, pp. 230-250. Aquesta font, avui parcialment editada, conté fonts del segle XV fins a l'any 1767. No es tenen més dades per ara que permetin contextualitzar aquesta font. Per a Cardona *vid.* SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, vol. 2, pp. 124-155. No es sap quan manuscrits de la mostassaferia hi hagueren, però es conserven els dos més tardans. Com a mínim, hi havia més d'un manual més antic als avui conservats. Al pròleg de la segona font preservada s'explica que l'obra fou realitzada a partir d'altres «llibres antics». La manca de fonts anteriors conservades fa que actualment no es puguin aportar més dades al respecte. El primer manual conté documentació de l'any 1600 a l'any 1700 i és inèdit. L'altra manuscrit està editat per Serra Vilaró i té una primera redacció de l'any 1683. La signatura d'aquests manuscrits és respectivament Arxiu Històric de Cardona, AHC500-3-T2-687, Llibre del mostassà de Cardona i Arxiu Històric de Cardona, AHC500-3-T2-688, Llibre del mostassà de Cardona. A partir d'ara, s'usarà l'acrònim AHC per aquest arxiu. Per a Tarragona *vid.* Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona, P008529, ff. 1r-8v. Per a una descripció del contingut de la font, *vid.* CORTIELLA ODENA, Francesc, *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana: Tarragona*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1984, p. 106; Per a Puigcerdà *vid.* GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, pp. 23-36. Per a Mirambel *vid.* FOREY, Alan John, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973, pp. 390-391; BURNS, Robert Ignatius, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia*, p. 95; VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», pp. 47-73; Per a Barcelona, *vid.* *El Mostassaf de Barcelona*, p. 240; Per a Ciutat de Mallorca, *vid.* *Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 179-180; Per a Ciutadella, *vid.* SASTRE PORTELLA, Florencio, «El sector alimenticio en los estatutos del oficio del "mostaçaf" de Menorca de 1569», pp. 277-289. Per a la Selva del Camp, *vid.* Arxiu Municipal de la Selva del Camp, Man 2510, ff. 1r-87r. Per a Girona *vid.* *Llibre Verd de la ciutat de Girona* (1144-1533), p. 403.

¹⁴⁸⁴ SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, vol. 2, pp. 127-157; VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», pp. 47-73; CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), ff. 1- 12.

les seves mercaderies setmanalment fins a les places de mercat dels esmentats municipis, drets locals que no apareixen al segon manual del mostassà valencià¹⁴⁸⁵.

Hi ha poca documentació que permeti estudiar en profunditat com fou la implantació de la tradició manuscrita valenciana en cada cas. No obstant, si que es conserven cartes senceres que destaquen la política dels consells locals per aconseguir una còpia del segon manuscrit de la mostassaferia valenciana, de forma similar al fet pels oficials barcelonins¹⁴⁸⁶.

En conclusió, la política de la còpia del segon i tercer llibre de mostassaferia valencià era generalment igual, tant si la còpia era per una gran ciutat com Barcelona o per una vila més petita com Berga. Així, en les cartes de resposta dels jurats valencians a la petició dels seus homòlegs dels llocs, viles i ciutats d'arreu de la Corona d'Aragó s'inclouien els manuscrits, les còpies sol·licitades del segon o tercer manual de mostassaferia.

Municipis que també foren models de la mostassaferia

Barcelona i Ciutat de Mallorca funcionaren també com models per d'altres poblacions, que imitaren el seu manuscrit de la mostassaferia. Primerament, els municipis que tenien una mostassaferia fortament desenvolupada i aconseguiren el privilegi de carreratge barceloní, traslladaren el llibre de l'inspector del mercat de la capital catalana. Així, el consell i jurats de Igualada i Granollers, carrers de la capital catalana, demanaren al consell barceloní una còpia del seu manuscrit de la mostassaferia¹⁴⁸⁷. D'altra banda, Alguer i Vic, per recomanació

¹⁴⁸⁵ Es compara el contingut dels quatre llibres, *vid.* SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, vol. 2, pp. 154-156; Per a Puigcerdà *vid.* GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, pp. 87-232. Un text recollit per Salvador Galceran especifica «que el Mostassaf de Puigcerdà té i tinga jurisdicció omnímoda, no solament en dita vila, sinó també en tots els llocs i viles del comtat i vegueria de Cerdanya, per a conèixer dels fraus que es cometen en tot lo que es ven a pes i a mesura», *vid.* *Ibidem*, p. 35; VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», pp. 47-73; *Valencia urbana medieval*, pp. 174-274.

¹⁴⁸⁶ *Epistolari de la València medieval*, vol. 1, pp. 84-86.

¹⁴⁸⁷ Sobre els municipis que foren carrers de Barcelona, *vid.* FERRER MALLOL, Maria Teresa, «El carreratge de Barcelona. Una associació de municipis a l'edat mitjana», *Llibre de Tona*, 9 (2001), pp. 57-64. El llibre de la mostassaferia d'Igualada conservat és una recopilació de l'any 1565. Fou aquest volum modern una recopilació, que actualitzava un manuscrit anterior, redactat a l'any 1482. Aquest manuscrit del segle XV era també una recopilació, a partir d'un manual de l'any 1399, que fou el primer vademècum del càrrec a la vila. Els dos primers manuscrits no es conservaren per obsolets. De fet, la recopilació conservada, la del segle XVI, substituïa al manual baixmedieval perquè, com consta a una deliberació del consell de la vila, el llibre del segle XV estava ple de «ordinacions y statuts de ningun valor, que son mes causa de risa y mofa que de bon govern», *vid.* *Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada*, pp. X-XI. Aquest manuscrit igualadí conservat copia l'ordre de les ordenances del llibre del mostassà de Barcelona, havent les ordenances de flaquers i forners primer, després d'aquestes, les lleis sobre carns de moltons, porcs, bovins, ovins i caprins, és a dir, seguint l'ordre que inclou l'índex del manual de càrrec barceloní, *vid.* *El Mostassaf de Barcelona*, p. 170; *Llibre de la Mostaçaferia*, pp. 3-26. A més, el text de la vila catalana inclou ordenances, com una de la carn, que es rúbica de la següent forma «que les carns sien tallades al for que les tallen en Barcelona». *vid.* *Ibidem*, p. 16.

del rei Pere el Cerimoniós seguiren l'exemple barceloní. Els dos municipis tenien jurisdicció reial, és a dir, el sobirà simplement disposà, per mitjà de privilegis, com havia d'implantar-se una institució municipal als seus dominis¹⁴⁸⁸. En tots els casos, les transcripcions que es realitzaren del manual barceloní, foren modificades i adaptades a les necessitats de cada municipi, és a dir, s'imità el model valencià¹⁴⁸⁹.

Tot llibre del mostassà del regne de Mallorca imità les dues tipologies de llibres pròpies de la capital mallorquina: el volum de la mostassaferia i la recopilació dels processos judicials de l'ofici. Antoni Pons¹⁴⁹⁰ anomenà al primer volum «llibre de mostassaf» i al segon volum «llibre judicial del mostassaf». Els manual del mostassà i els volums judicials del càrrec eren per llei imitació del de la capital¹⁴⁹¹.

Novament, les necessitats de cada població propiciaren que les còpies del vademècum de la capital illenca s'adaptaren i es modificaren per a ser útils al govern de cada lloc¹⁴⁹². S'ha de senyalar abans una diferència important entre els manuals de mostassaferia valencians i els del regne de Mallorca. Als llibres del mostassà illencs no s'inclouen mai privilegis ni furs, solament drets locals, que segueixen l'ordre jeràrquic del segon manual de mostassaferia valencià, és a dir, primer hi ha lleis dels principals aliments (pa, carn i vi) i després es troben la resta dels productes¹⁴⁹³. Per això, hi hagué un canvi de nomenclatura en la titulació dels textos de l'ofici: si els manuals del càrrec valencià s'anomenen llibres del mostassà, els seus homòlegs illencs es titulen «Llibre dels capítols e ordinacions del Mustaçaf», en el cas del manual de Ciutat de Mallorca; «Llibre de capítolls», al no conservat però sí documentat volum del mostassà de Valldemossa; i finalment, «Llibre de capítols» als dos manuscrits de l'inspector del mercat conservats i inèdits de Montuïri¹⁴⁹⁴.

En conclusió, la vinculació amb Barcelona és clara. A un llibre dels jurats de Granollers del segle XV es recull que els jurats d'aquesta vila demanaren un privilegi de concessió del càrrec i una còpia del llibre del mostassà de mostassà al rei, *vid.* Arxiu Municipal de Granollers, ms. 3201, f. 99r. A partir d'ara s'usarà l'acrònim AMGRA per aquest arxiu. Agraïxo l'ajuda de l'arxivera municipal de Granollers, Roser Rodríguez Baches, per ajudar-me amb la meua recerca.

¹⁴⁸⁸ AMVI, ms. 16/44, ff. 2-3; CARIA, Rafael, «Les ordinacions municipals de l'Alguer», *Revista de Llengua i Dret*, n° 22, pp. 45-70.

¹⁴⁸⁹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vols. 2-3; AMVI, ms. 16/44; CARIA, Rafael, «Les ordinacions municipals de l'Alguer», pp. 45-70.

¹⁴⁹⁰ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 1, 141.

¹⁴⁹¹ *Ibidem*, p. 178.

¹⁴⁹² Un cas exemplar d'aquesta temàtica l'analitza Antoni Ferrer Abárzuza, *vid.* *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 70-74.

¹⁴⁹³ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 1-136; *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 241-331.

¹⁴⁹⁴ *Ibidem*, p. 1; Arxiu Municipal de Valldemossa, Armari n°12, Primer-b, Concells (1597-1606), 8r; Arxiu Municipal de Montuïri, Llibre del mostassà de Montuïri (compilat a l'any 1430), ms. 546, f. 1r; Llibre del

La raó per la què es separaren les fonts del dret de les ordenances i pregons als manuscrits de l'inspector del mercat al regne de Mallorca fou una decisió del govern de Ciutat a l'any 1349. En aquest any, segons explica el *Libre Primer de las ordinacions, statuts e Dret municipal al Regna de Mallorca*, s'ordenà aquesta provisió: «Té lo Mostesaph jurisdicció civil conforme los privilegis y capítols. Los privilegis són en *Libre d'en Rosselló* [el llibre de privilegis] de fol 231 fins 236 y los capítols y en lo *Libre de Mostasaph*, que està en poder del qui té dit officí»¹⁴⁹⁵. No és volgué imitar el model valencià, agrupant vàries tipologies de fonts relatives a l'ofici dins el manual del càrrec, per raons desconegudes. No obstant, aquesta política és prova de què la capital del regne de Mallorca actuà també com model de la mostassaferia.

El model de registre del llibre judicial del mostassà de Mallorca fou imitat per tots els llibres de jurisprudència de la mostassaferia de les illes¹⁴⁹⁶. Aquesta tipologia més tècnica, que també existeix a Vic i que es possible que sigui una influència mallorquina a aquesta ciutat catalana, es caracteritza per inserir tots els processos judicials del tribunal civil del mostassà, normalment sentències, on en el litigi es mou una quantitat considerable de lliures i sous. Aquestes fonts jurídiques estan sempre ordenades cronològicament i per magistratures¹⁴⁹⁷. Una particularitat d'aquest tipus de font és que sempre es conserven tots els manuscrits, inclús els antics, perquè eren tots fonts de jurisprudència, i per tant, no tenien el situació d'obsolescència dels drets locals.

mostassà de Montuïri (compilat a l'any 1683), ms. 547, f. 1r. A partir d'ara, s'usarà l'acrònim AMVALL per l'Arxiu Municipal de Valldemossa i l'acrònim AMMT per a l'Arxiu Municipal de Montuïri.

¹⁴⁹⁵ PLANAS ROSSELÓ, Antonio, *Recopilación del derecho de Mallorca 1622 por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza*, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1996, p. 105.

¹⁴⁹⁶ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 141.

¹⁴⁹⁷ *Ibidem*, pp. 141-145.

IV. 3. Les fonts als llibres del mostassà (segles XIV-XV).

Altres llibres de mostassà i fonts documentals complementàries.

Vetustas semper pro lege habetur

“L’antiguitat sempre és tinguda per llei”

Paulus, I, 2, pr. D. *De aqua*, 39, 3

Un cop explicats quins són els manuals de mostassaferia valencians, models de la resta de manuscrits de l’ofici a la Corona d’Aragó, es passa a explicar les tipologies de fonts més habituals als llibres de mostassà. L’últim capítol de la tesi s’ha fonamentat en l’obra de cinc autors: Antoni Pons¹⁴⁹⁸, Francisco Sevillano Colom¹⁴⁹⁹, Pedro Chalmeta¹⁵⁰⁰, Antoni Riera Melis¹⁵⁰¹ i Antoni Ferrer Abárzuza¹⁵⁰². Els cinc autors compararen el contingut de fonts als llibres de mostassaferia, però cap havia classificat les fonts des de la història del dret, tenint en ment que aquests manuals s’integren dins un context occidental i cristià, conegut com el fenomen del *ius commune*, que seguidament s’analitza.

També els cinc citats investigadors no tenien el coneixement aportat per l’estudi dels 68 manuscrits inèdits que s’han documentat al llarg de la recerca doctoral i que permeten un anàlisi més detallat de la temàtica. Malgrat que s’aporten als estudis de mostassaferia nova documentació i hipòtesis, no s’oblida la tasca dels autors citats, atès que, com aconsellà

¹⁴⁹⁸ Principalment, *vid.* PONS, Antoni, *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (s. XIII-XV)*, Palma de Mallorca, Estampa Guasp, 1930, vol.1; *Libre del Mostassaf de Mallorca*; PONS, Antoni, *Historia del Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, Tallers Mossén Alcover, vol. 7, 1972. El dia 12 de desembre de l’any 2018 vaig realitzar una taula rodona a la facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, on vaig exposar una primera versió d’aquest capítol. La taula rodona formà part del cicle de Col·loquis de recerca de l’ARDIT (Associació de Recerca i Difusió Interdisciplinàries en Cultures Medievals). Els investigadors convidats foren el Dr. Tomàs de Montagut i Estragués, el Dr. Stefano Cingolani i el Dr. Carles Vela Aulesa. Aquest capítol fou revisat, especialment els apartats relatius a la història del dret pel Dr. Tomàs de Montagut i Estragués, catedràtic d’Història del Dret a la Universitat Pompeu Fabra, a qui agraeixo el seu suport.

¹⁴⁹⁹ Bàsicament, *vid.* SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institució del Mustaçaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 23 (1953), pp. 525-538; SEVILLANO COLOM, Francisco, *Valencia urbana medieval*.

¹⁵⁰⁰ Fonamentalment, *vid.* CHALMETA, Pedro, *El "Señor del xoco"*; CHALMETA, Pedro, «El Almotacén a través de los *Libres de Mustaçaf*», pp. 203-223; CHALMETA, Pedro, *El xoco medieval*.

¹⁵⁰¹ Particularment, *vid.* RIERA MELIS, Antoni, «Del agoranomos al mostassaf», pp. 62-77; RIERA MELIS, Antoni, «Mercat i regulació», pp. 65- 79.

¹⁵⁰² Especialment, *vid.* FERRER ABÁRZUZA, Antoni, «El blat a l’Eivissa de la baixa edat mitjana», *Eivissa*, 25 (1994), pp. 28-32; *Libre del mostassaf d’Eivissa. La vila d’Eivissa a la baixa edat mitjana*, ed. Antoni Ferrer Abárzuza, Eivissa, Editorial Mediterrània-Eivissa, 2002.

Edward Young¹⁵⁰³, s'ha d'estar informat sobre la feina dels qui t'han precedit i preguntar-se què és pot fer per millorar aquest legat.

Com s'ha explicat al capítol anterior, les fonts incloses a un llibre del mostassà són trasllats de drets locals i generals, a excepció de les sentències del tribunal del càrrec. Com també s'ha comentat prèviament, el contingut del segon manual de mostassaferia valenciana, i per inspiració d'aquest, de la gran majoria de manuscrits medievals de l'ofici, no es comprèn en profunditat sense el seu context arxivístic: eren manuals de propietat municipal consistents normalment en un conjunt de trasllats de documents extrets dels folis d'altres volums de la mateixa institució de govern municipal¹⁵⁰⁴. Ara s'analiza la temàtica des de la perspectiva de les tipologies documentals als llibres de mostassà i no des de l'anàlisi dels quatre volums de l'ofici valencians.

Si es parteix de la hipòtesi de què els llibres de la mostassaferia estan organitzats seguint el model del segon i tercer tractat de l'inspector del mercat valencià, consegüentment, les tipologies principals dels manuscrits de l'ofici són: normativa foral, privilegis, establiments, ordenances, capítols, bans, pregons i cartes¹⁵⁰⁵. Aquestes tipologies documentals són textos fàcils de llegir i de localitzar dins els llibres, ja que la seva consulta havia de ser ràpida per part del mostassà i el seu personal subaltern. Habitualment, rúbriques, calderons, caplletres, juntament amb la lletra clara i la classificació temàtica de les fonts, resulten en un manual de fàcil consulta per als oficials, que eren els principals destinataris, el públic preferent d'aquests manuals.

D'altra banda, les fonts són un repte per al investigador actual, car el seu contingut és un "caos" que necessita ordre per ser comprès en detall per part del qui fa recerca. Aquest apartat del treball s'ha elaborat com l'anterior, estudiant primer les fonts primàries, directes, els manuscrits de mostassaferia baixmedievals conservats¹⁵⁰⁶. Un cop els llibres del càrrec de l'inspector del mercat, bases documentals de la tesi, s'havien digitalitzat i analitzat, és a dir, seleccionant i organitzant les fonts inserides als folis en vàries tipologies, es va redactar el capítol. En resum, en les línies que segueixen, seguint la metodologia de treball explicada

¹⁵⁰³ YOUNG, Edward, *Night Thoughts on Life, Death and Immortality*, ed. James Robert Boyd, Nova York, Charles Scribner, 1851, p. 124.

¹⁵⁰⁴ Es recorda els processos judicials (sentències) als llibres judicials del mostassà són una excepció, que sols es troben en aquestes fonts i no es copiaven d'altres llibres de la universitat.

¹⁵⁰⁵ Hi ha també unes fonts importants, els processos judicials, abans comentats en el capítol anterior.

¹⁵⁰⁶ Cf. VI. Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats (segles XIII-XIX).

a la introducció, s'expliquen les característiques generals dels tipus de fonts d'aquests manuscrits baixmedievals.

Les tipologies documentals als llibres de mostassaferia medievals

Es cita novament el pròleg del tercer manuscrit de mostassaferia valenciana conservat, en la part que descriu l'ordre del trasllat dels documents als folis del manuscrit: «furs, privilegis, stabliments e crides pertanyents a l'ofici de mustaçaf»¹⁵⁰⁷. L'organització del contingut que es detall al pròleg la seguiran la immensa majoria de llibres del mostassaferia baixmedievals. Seguint aquest ordre, primer s'explicaran en el present capítol les fonts del dret, els *Furs*, les *Constitucions de Catalunya*, les *Ordenacions d'en Santacília* i els privilegis, i més endavant, els drets locals i les cartes.

Els *Furs* de València, els *Fueros* d'Aragó, les *Constitucions de Catalunya* i les *Ordenacions d'en Santacília*

Els *Furs* i els privilegis es situen dins els primers folis dels manuscrits de la mostassaferia. Les *Constitucions* i les *Ordenacions d'en Santacília* poques vegades apareixen al començament dels manuals de la mostassaferia, per causes desconegudes per ara, encara que potser que com que no es citen a l'organització dels manuscrits valencians, els models del càrrec, no es va considerar necessari complir l'ordre. Aquest espai preeminent dels *Furs* i privilegis no era fruit de l'atzar atès que servien per validar la mostassaferia, i també per defensar i saber els seus drets front a altres càrrecs. Altrament, els textos amb drets especials conformen els textos més decorats als llibres de l'ofici, amb la presència de grans caplletres en front a les d'ordenances i pregons, situació que facilitava també la seva localització dins els volums i mostrava la seva importància. A més, aquest tipus de documentació era font de dret, en altres paraules, amb més pes que un pregó, que no era font de dret, i per això, s'insereixen a l'inici dels manuscrits. Per acabar, és important recordar que no tenia perquè un volum de l'ofici incloure tots els privilegis, *Furs*, i *Constitucions de Catalunya* concedits o vinculats amb el càrrec, es posen simplement els que eren més importants pel dia a dia, seguint el model documental valencià¹⁵⁰⁸.

Els *Furs* de València i els *Fueros* d'Aragó

¹⁵⁰⁷ *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, pp. 31-32.

¹⁵⁰⁸ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 25.

Els *Furs* foren unes lleis especials dictades pel règim del regne de València. Aquestes lleis tenien una vocació expansionista i projecció a tot el regne valencià, malgrat que el dret municipal i senyorial solia prevaldre sobre el foral¹⁵⁰⁹. De tota manera, els furs eren uns textos importants per als governs municipals ja que són una normativa constantment present als volums de la mostassaferia, als llibres del Justícia i del clavari, on fou comú traslladar-los i/o citar-los¹⁵¹⁰. Es mostra així una simbiosi jurídica entre els drets del municipi, com el de la magistratura del mostassà i del Justícia, i del regne, els *Furs*. Tres exemples de volums de l'ofici amb furs: el tercer manual conservat del mostassà valencià inclou 39 furs; el llibre de la mostassaferia de Catí conté un 19 furs; i el llibre de l'inspector del mercat de Lluçena esmenta 30 furs¹⁵¹¹.

Com es sap que són furs el que es cita? Les rúbriques habitualment ho senyalen. A l'inici de la tercera recopilació de la mostassaferia valenciana es troben aquests tres documents: el «Fur del rei en Jaume Primer, de l'electió de mustaçaf e jurament de aquell, capítol I», el «Fur del rey en Pere Segon, *anno* mil tre-cents quaranta-dos. Sots damunt dita rúbrica, capítol III» i el «Fur que.l pes o la almudaçaffia no puixa ésser venuda ne empenyorada. *Jacobus I, rex*. Sots rúbrica de pes y de mesures, capítol I»¹⁵¹². Fou habitual, com senyalen els exemples, indicar el nom del fur i la seva localització dins els volums recopilatoris de furs valencians de l'any 1261¹⁵¹³.

El primer fur inclòs al llibre del càrrec valencià, el ja esmentat «fur del rei en Jaume Primer, de l'electió de mustaçaf e jurament de aquell, capítol I» inclou aquest text:

“Cascun any en la festa de sent Miquel de setembre sia elet, per los prohòmens de la ciutat e per la cort, un prohòm habitador de la ciutat qui tinga, per aquell any en què serà elet, lo offici de almudaçaffia e, al començament de la sua administració, jurs sobre.ls Sancts Evangelis de Déu que feelment en aquell offici s'haurà, e farà guardar totes coses e sengles

¹⁵⁰⁹ MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de - MALQUER DE MOTES I BERNET, Carles Juan, *Història del dret espanyol*, Barcelona, UOC, 1997, p. 165.

¹⁵¹⁰ *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269-1290)*, ed. Josep Torró, València, Universitat de València, 2011, p. 10; Fins, com a mínim, el segle XVII es mantingueren les habituals cites dels *Furs* a volums de magistratures locals, *vid.* POVEDA BERNABÉ, Rafael, *Els Llibres de Claveria de Monòver: 1652-1695*, Monòver, Ajuntament de Monòver - Generalitat Valenciana, 1995, pp. 21, 91, 107, 121, 139, 157, 171, 185.

¹⁵¹¹ Respectivament, *vid.* *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, pp. 31-341; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 95-126, 232-239.

¹⁵¹² *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, pp. 32-34.

¹⁵¹³ *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269-1290)*, p. 10; Aquesta costum de citació dels *Furs* als volums recopilatoris de l'any 1261 sembla que desapareix al segle XVII, *vid.* POVEDA BERNABÉ, Rafael, *Els Llibres de Claveria de Monòver*, p. 91.

que pertanyen a aquell ofici; e squivarà e castigarà les falsies, e.ls engrans de tots los mesters de la ciutat”.

“*Item*, que la elecció de mustaçaf, la qual segons privilegi del senyor rey En Pere, d’alta memòria, se deu fer en la festa de Sanct Miquel, que, per tal que l’ofici puixa ésser oït, plàcia a vós, senyor, sia feta d’aquí avant en la vigília de la dita festa no contrastant lo dit privilegi.

Concordat curia.

Plau al senyor rey”¹⁵¹⁴.

En cas de dubte de si és o no un fur valencià un text traslladat a un manual del mostassà, és comú trobar al final de la font, els mots «*concordat curia*» i «plau al senyor rey», fòrmules que recorden que la normativa foral era fruit de l’acord entre el parlament i el rei¹⁵¹⁵. La primera fòrmula, que normalment apareix en llatí, indica que la proposta de llei s’havia acordat («*concordat*») per tots els braços («*curia*») ¹⁵¹⁶. En canvi, la segona senyala que el monarca havia sancionat la proposta de llei acordada i amb la seva sanció s’havia convertit en fur¹⁵¹⁷.

Per acabar, els furs valencians servien per indicar que hi havia hagut intrusisme. Un cas es troba dins el llibre del mostassà d’Alacant. Davant la transgressió i intromissió del Justícia en les tasques de planificació urbanística de la mostassaferia, l’inspector del mercat demanà als jurats i al consell incloure aquest text dins el llibre:

“Los següents XIII capitols son contenguts en lo libre primers del Furs, sots rubrica de servitut d’aygua e d’altres coses. Tot hom que faça cases prop d’altre e que y aje carrera en mig, puza alçar e fer, qualsevol obra o obres no contrastant, si altre li diu que li leva la lum, en si fara obra en la paret, on la finestra sera, per la qual la lum entre en son alberch o altra paret tant prop, perque la lum perdes lo senyor de les cases.

Que aquell qui aquela obra fara, sien tengut de fer ab sa mesio en l’alberch d’aquell, qui la lum perdra finestra hom aquell aquitara lum de son alberch, haja lum convenient, e si aquesta lum de son alberch no li pot donar, ço es, d’aquella obra enguisa que no tolga o altre la lum, e aço aje loch en tot alberch que sia de servitut vella o antigua o prescripta.

Si algu aura aytal sevitut en les cases de son vehi, ço es, que aquell vehi no puxquen obrar pus alt e puy hi obrar pus alt, ab lo jutge [el mostassà] lo deu destrenyer que desfaca ab ses propies despeses, aquella obra nova que aure fet pùs alta, mes si diu aquell a que aquella servitut ha en aquells casos, no hi pora provar y no es vedat a aquest vehi seu, no puesqua obrar e levar pus alt en ses cases.

Cascu pot hedificar e fer bany prop la part que li sera vehina de mentre, que la paret vehina no valla menys nem prengua dam.

¹⁵¹⁴ *El llibre del Mustaçaf*, vol. 1, pp. 32-33.

¹⁵¹⁵ CUBELLS PUERTES, María José, *La classificació de la documentació parlamentària de les Corts Valencianes: la funció de control al Consell*, Universitat de València, Departament d’Història de la Ciència i la Documentació, 2008, p. 8 [tesi doctoral].

¹⁵¹⁶ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁵¹⁷ *Ibidem*, *loc. cit.*

Si algun vehi usara per X anys, haura a conseguida o guanyada alguna servitut en les cases de son vehi, axi com es servitat d'estellicidi, ço es, sa saber que les aygües sues degoten e cayguem en les cases de son vehi, o servitut de metre cabirons o bigues en paret de son vehi, o de rebre lum per les finestres que seran en bes de cases de son vehi sera gitat aquell stilliçidi, ço es, que aja gitat e mudat en altre loch lo decorriment o degotament de aquelles aygues, que cogen en altre loch o ahura tretes o departides aquelles bigues o cabirons en la part, o de les cases de son vehi, per çocar aquelles cases de son vehi seram tretes e deliurades una vegada de la posesion de la passada servitut, mas si premerament l'aygues tengudes per temps de X anys compra aquella servitut sobredita de son vehi o li fos atorgat per raho de donat-lo o lezada en testament, la donchs per la passada servitut en l'estat primer en que era recobrar e restaurar; si seran dos senyors d'unes cases, la hu d'aquells no pot posar servitut sens voluntat del altre en aquelles coses que seran comunes.

La paret qui per natural es comuna entre alguns vehins, lo hun d'aquells vehins no a dret de desfer, ne de fer aquella paret, per ço, com no es tam solament senyor d'aquella paret; diu lo senyor rey que la hon diu quel vey no puxcha desfer la paret comuna, que sentia si donchs aquesta paret no era obsos que reparar e s'agues a millorat, segons lo fur que devall qui es entres lo primer fur posar”¹⁵¹⁸.

Aquests furs es troben a prop d'uns privilegis que recullen que el mostassà «antigament del temps de la conquesta a ençà, fo acostumat» a decidir com resoldre les disputes per motiu de «obres de portals, de finestres, d'espitlleres, d'estil·licidis, de parets mitgeres, de carreres e d'altres coses semblants», i per tant, no havia de ser molestat pel Justícia¹⁵¹⁹.

Els *Fueros* del regne d'Aragó, també eren, com s'ha explicat al capítol III. 2, un conjunt de normes especials per el règim de territoris al regne aragonès. A l'únic llibre del mostassà aragonès conservat, el manual de la mostassaferia de Mirambel, recopilació de drets locals de l'any 1522, no hi ha cap cita de furs. L'explicació és senzilla: hi ha escassos furs que expliquen competències de l'inspector del mercat al *Fuero de Zaragoza*, conjunt de normes que inspiraven els drets locals de Mirambel¹⁵²⁰. De fet, a una recopilació de furs aragonesos realitzada a l'any 1525 es recolliren dos lleis relatives a la mostassaferia¹⁵²¹, prova, per la proximitat temàtica i temporal amb el manuscrit de Mirambel, de què no hi devia haver gaires drets generals al *Fuero de Zaragoza* sobre la magistratura. Al no conservar cap llibre medieval de mostassaferia aragonesa, no es sap si incloïen furs o no, però és probable que ho fessin degut a que hi ha una rica documentació sobre l'ofici a diverses recopilacions de furs dels segles XIII, XIV i XV de l'Aragó, com s'ha explicat al capítol III. 2.

¹⁵¹⁸ CABANES, María Luisa, *El "Libre del "mustaçaf"*, pp. 102-103.

¹⁵¹⁹ *Ibidem*, pp. 83-87.

¹⁵²⁰ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», p. 49, nota 6, 51, 64-74.

¹⁵²¹ SOLER, Jaime, *Suma de los fueros y observancias del noble e ínclito Reyno de Aragón (1525)*, Zaragoza, Jorge Coci, 1525, f. 6.

Les *Constitucions de Catalunya* i les *Ordinacions d'en Santacília*

Les *Constitucions de Catalunya* i les *Ordinacions d'en Santacília* s'esmenten sovint als llibres del mostassà del Principat, malgrat que contenen escasses normatives relatives a l'exercici de la mostassaferia¹⁵²². Semblantment als *Furs*, aquestes recopilacions de drets generals catalans conformen els fonaments jurídics de la normativa dels municipis catalans. També era comú citar les *Constitucions de Catalunya* i les *Ordinacions d'en Santacília* a altres volums propietat de la universitat, com als volums del *Manual de novells ardots*, on és freqüent trobar referències a les recopilacions de normatives generals¹⁵²³.

Hi ha diferències amb els *Furs* en la citació de les fonts de dret als manuscrits. Si al regne de València era comú citar la localització exacte de les lleis dins la recopilació de l'any 1261, a Catalunya, no és cita mai la localització del capítol de les *Constitucions*. Un cas paradigmàtic de la manca de referència es troba dins el llibre del mostassà de Barcelona, on hi ha 19 cites d'aquest recull de lleis catalanes¹⁵²⁴. Una d'aquestes cites és sobre les activitats permeses als hostalers:

“Ordenaren los honorables consellers e pròmens, seguints la disposició de les constitucions de Cathalunya, les coses següents disposant. Ordenaren que alguna persona dessus dita qui tendrà hostel, no gos tenir ne permetre en aquell algun johc de daus, sinó taules, ne permetre apartaments per ells e per altres fets o faedors, ne jochs partits, ne acullir dones que desonestament vinguen dormir o practicar ab hòmens. E qui contrafarà, ultra les penes en dites constitucions statuïdes, encorreguen en la infruïó del dit jurament, e en lo dit ban de C sous, e de privatió del dit offici”¹⁵²⁵.

D'altra banda, la presència de les *Ordinacions d'en Santacília* fa referència a les competències de l'ofici relatives a les actuacions puntuals urbanístiques. Un exemple d'aquesta còpia dels drets sobre planificació urbanística es llegeix a una rúbrica del llibre de la mostassaferia de

¹⁵²² De fet, solament s'esmenta a l'ofici d'inspector del mercat a un acta moderna de les *Constitucions*, datada a l'any 1702, on el rei Felip IV sancionà que Barcelona pogués escollir tres mostassàs envers d'un, cadascun dels quals havien d'estar acompanyats per dos pesadors i per un porter de la cort del veguer, *vid. Constitucions y altres drets de Cathalunya: compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704*, estudi introductor de Josep Maria Pons Guri - Josep Maria Font Rius, Barcelona, Base, 2004, vol. 3, pp. 147 i 148. L'acta de les *Constitucions* es troba al *Llibre primer*, Tít. Lxiii, *De offici de Mostasaf*. Agraïxo aquesta dada al Dr. Tomàs de Montagut i Estragués.

¹⁵²³ *Manual de novells ardots vulgarmet apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, eds. Frederic Schwartz Luna - Francesc Carreras Candi - Pere Voltes Bou, Barcelona, Imprempta de'n Henrich y Companyia, vol. 1, 1892, pp. 316, 317, 489; *Ibidem*, vol. 2, 1894, pp. 62, 106, 164, 228, 245, 286, 312, 316, 465, *Ibidem*, vol. 3, 1898, pp. 10, 11, 232, 258, 304, 363, 376, 401, 553.

¹⁵²⁴ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vols. 2-3 vols.

¹⁵²⁵ Parts d'aquest text es citen al capítol de les competències del mostassà. En aquest capítol s'analiza aquest text des de la perspectiva de les tasques de la magistratura relacionades amb la moral pública. Ara, el mateix text és analitzat des del punt de vista d'elaboració de la font, *vid. El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 3, p. 292.

Girona, redactat entre el segle XIV i l'any 1667: «constitucions vulgarment dites de Santa Cília»¹⁵²⁶. Existeix una característica pròpia de la còpia d'aquesta normativa front a totes les altres: sempre es traslladava tot el contingut de les *Ordinacions*, és a dir, no es duia a terme una selecció, com si que passa a les altres recopilacions¹⁵²⁷.

Arcadi Garcia¹⁵²⁸ demostra que a Vic, comparant el cas del manuscrit de mostassaferia de Vic amb altres fonts catalanes similars, que el trasllat d'ordenances d'en Santacília a tots els llibres era íntegre. Perquè es copià la informació sencera? Perquè la recopilació era força breu (70 capítols) i d'una sola temàtica, circumstància que la diferenciava de les *Constitucions* i els *Usatges*. A més, aquestes ordenances eren molt útils, hipòtesi que es sustenta amb dos dades: la seva còpia completa i que avui en dia continuen utilitzant-se, tant a Catalunya com a Andorra¹⁵²⁹. Tots aquests factors fan que sigui comprensible la particularitat del trasllat d'aquest corpus de lleis consuetudinàries.

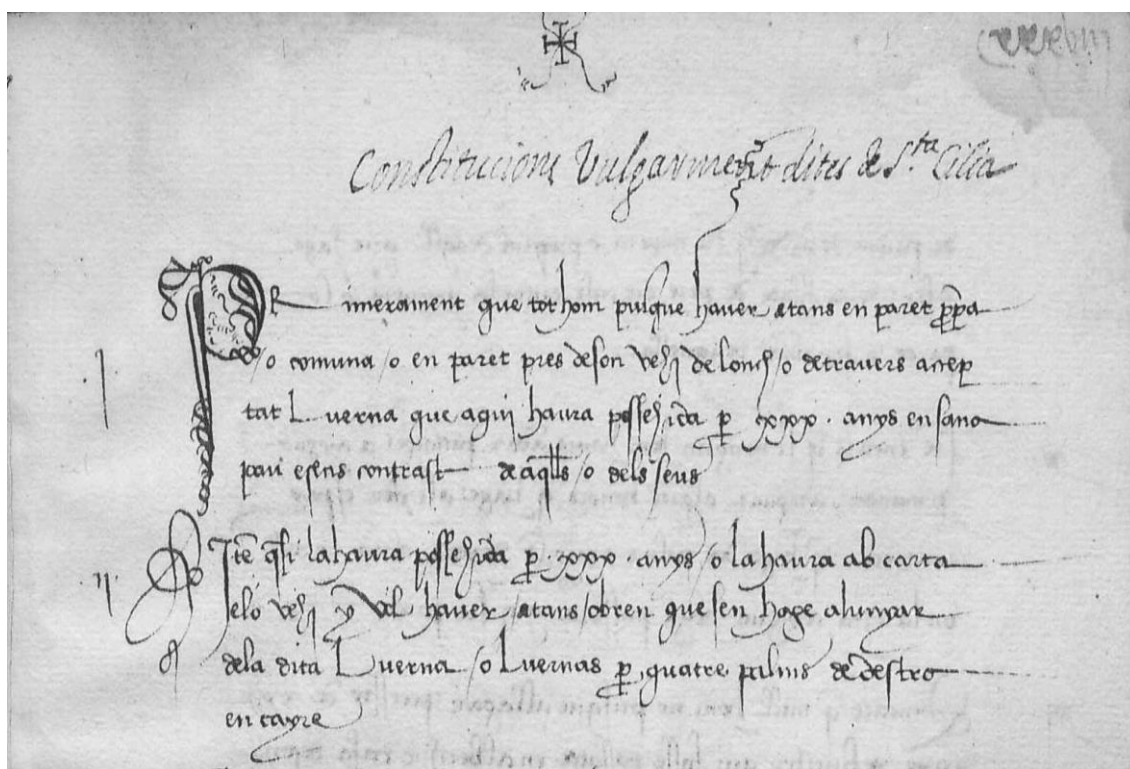


Figura 80. Detall de les dues primeres lleis de la còpia de les *Ordinacions d'en Santacília* al manual de la mostassaferia gironina, AMGi, *Llibre del mostassaf*, RG 17490, f. 239r. Imatge realitzada pel personal de l'Arxiu Municipal de Girona a petició de l'autor.

¹⁵²⁶ Arxiu Municipal de Girona, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 239r.

¹⁵²⁷ *Ibidem*, ff. 239 i ss.

¹⁵²⁸ GARCÍA, Arcadi, «La recepció de las Ordinaciones de Santa Cília en Vich», *Vich*, 1 (1947), pp. 15-18.

¹⁵²⁹ FERRER OBIOLS, Maria Teresa, «Les “Ordinacions d'en Sanctacília”: la seva influència en el dret civil català vigent i la seva vigència en el dret civil andorrà contemporani», *Papers de Recerca Històrica*, 4 (2004), pp. 10-32.

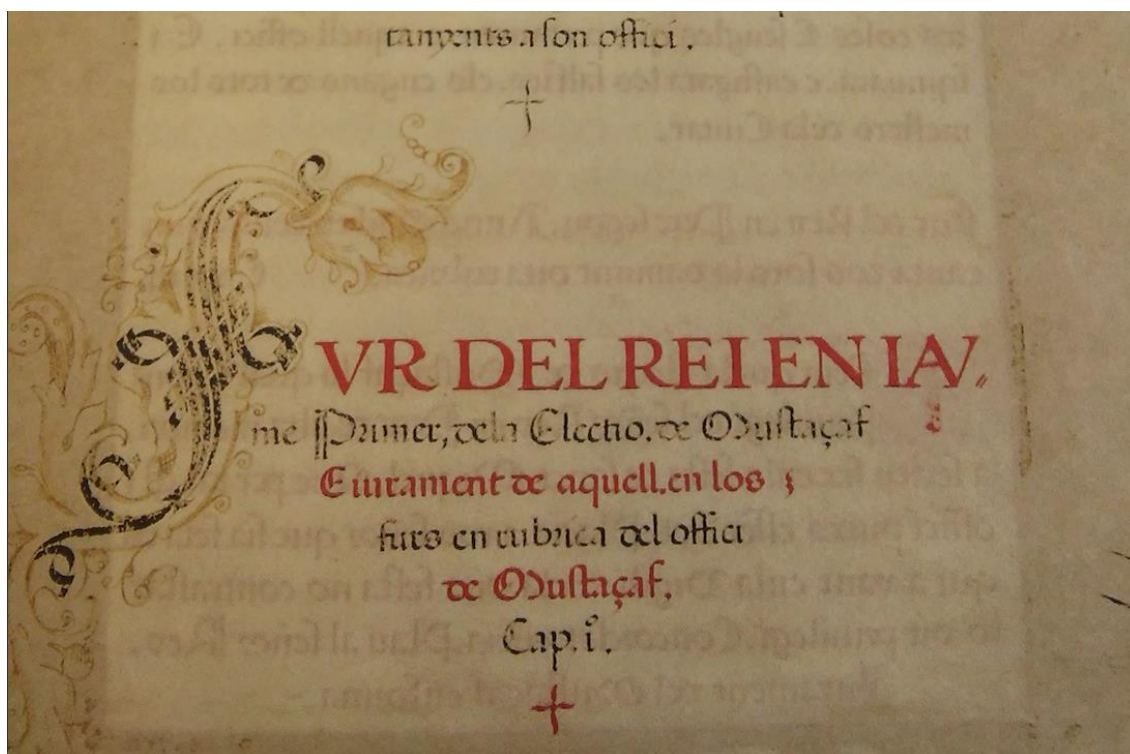


Figura 81. Fur de inclòs al tercer manuscrit conservat del mostassà de València. S'aprecia la caplletra gran i ricament decorada, mostra de la importància del fur i de la facilitat de localització dins el volum, AMV, ms. 4457, f. 2r. Imatge realitzada amb el permís del personal de l'Arxiu Municipal de València.

Privilegis

El mot privilegi, deriva del llatí *privilegium* i prové de la unió de les paraules llatines *privus*, *-a*, *-um*, ('particular, propi') i *lex*, *legis* ('lleí')¹⁵³⁰. El privilegi és doncs la llei relativa a un individu o a una comunitat, sent una excepció del dret comú. El dret o drets concedits per mitjà del privilegi sols podia revocar-los qui els l'havia concedit, el sobirà o altre autoritat competent, com el duc de Gandia i el bisbe d'Osca i Jaca. Consegüentment, fins que la institució que havia concedit aquest dret particular no el revoqués tenien vigència. Tal i com detalla el text del privilegi de concessió de la mostassaferia a Barcelona: «presentis carte nostre [enviada es recorda pel rei Pere el Cerimoniós] perpetuo valiture»¹⁵³¹. En conclusió, el privilegi no fou un caprici per a un govern local, foren una necessitat, ja que sense ell l'ofici d'inspector del mercat no existia¹⁵³².

¹⁵³⁰ BRUGERA TALLERA, Jordi, *Diccionari Etimològic*, Romanyà, Enciclopèdia Catalana, 2002, s.v. "privilegi", p. 752.

¹⁵³¹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 8.

¹⁵³² Cf., pp.

Els privilegis concedits a la mostassaferia són per prescripció perquè es gaudia del privilegi durant el temps marcat per la llei. És a dir, un cop un ciutadà deixava de ser inspector del mercat pel temps marcat pel dret particular d'elecció de càrrecs, normalment un any, per exemple, tenia prohibit continuar cobrant les exaccions de l'activitat pròpia de l'ofici, i si ho feia, esdevenia un frau penat per la llei. És probable que si algun veí descobria aquest frau, ho pogués denunciar, com esmenta un pregó pollencí de l'any 1382 titulat la crida contra els mostassàs, als membres de la taula contra l'inspector del mercat de la magistratura anterior, anomenats comissaris, acostumaven a ser un respectat ancià doctor en lleis i un batxiller en els dos drets (dret canònic i romà), més jove¹⁵³³.

Altrament, l'ús del llatí és un element comú d'aquestes fonts. Encara que estiguessin en llatí, a cada mostassà entrant li recomanaven llegir-se i saber-se tots els privilegis que tenia la seva magistratura, a fi d'evitar enganys¹⁵³⁴.

Els manuscrits originals dels privilegis de la mostassaferia i el seu trasllat al manual de l'inspector del mercat

Com els *Furs*, els privilegis en pergamins eren traslladats als folis del segon manual de la mostassaferia valenciana. Els documents en pergami eren les fonts originals, que en molts municipis es guardaven a un calaixet dins una de les arques de l'arxiu, o en una caixa apart, prova de la seva importància en la defensa dels drets particulars i les prerrogatives dels governs locals¹⁵³⁵. Si el llibre de mostassaferia de València, model de tota la resta, copiava privilegis directament dels originals, en la majoria de llibres del mostassà, aquest procés era idèntic.

No obstant, també hi havia vegades, on el trasllat es feia partint d'un altre trasllat, és a dir, es copiava un dret particular d'un volum de privilegis, mencionat sovint a les fonts com el «Llibre Verd»¹⁵³⁶. Aquests manuscrits tenien les cobertes decorades amb un luxós cuir verd,

¹⁵³³ AMPO, ms. 1408, Llibre dels Jurats (1382-1391), f. 24r.

¹⁵³⁴ *Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 25.

¹⁵³⁵ *El "Llibre de Costums, Privilegis i Ordinacions" de la ciutat de Balaguer*, ed. Robert Cuellas Campodarbe, Lleida, Universitat de Lleida, 2012, pp. 35-37.

¹⁵³⁶ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 13. Sobre llibres de privilegis que eren anomenats pel color de les cobertes, *vid.* PIGINELLI MAURI, Giuseppe, *Il libro verde della città di Cagliari*, Cagliari, Dessi, 1912; *Llibre Verd Major de Perpinyà*, ed. Vicent Garcia Edo, Barcelona, Fundació Noguera, 2010; *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, ed. Christian Guilleré, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 2000; *El llibre verd de Manresa*, ed. Marc Torras Serra, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 1996; *El Llibre Verd de Vilafranca*, 2

d'aquí el seu nom. Algunes d'aquestes cobertes sumptuoses s'han conservat fins avui, com la del llibre de privilegis de Manresa¹⁵³⁷. Segurament, la nomenclatura del llibre pel color de la coberta feia també referència a que no hi devia haver gaires volums més als arxius de les universitats amb cuir verd, circumstància que feia fàcil la seva identificació.

Fossin dels llibres verds o de folis sols en pergamí, els textos inserits al manual de l'oficial indiquen normalment, d'on copien el privilegi, incloent el foli. Per exemple, al llibre del càrrec de Barcelona s'annotà al final del trasllat d'un privilegi: «habetur in primo libro virido privilegiorum Barçinone in folio CCCLXXIII»¹⁵³⁸. Escriure l'origen de tots els privilegis és una circumstància relacionada amb facilitar a l'inspector del mercat la consulta ràpida dels seus drets.

Hi havia tres possibilitats durant el trasllat de prerrogatives: copiar el text sencer, regestar-lo o indicar a una nota on trobar-lo. A major precisió en el trasllat, major importància del text. És a dir, els textos sencers eren els més importants, com la concessió d'un canvi en la forma d'obtenció d'ingressos i l'atorgament del càrrec. Els regestats tenien menys pes, però continuaven sent útils, com la concessió del jonc o vara de quatre pams, insígnia del càrrec. Finalment, prerrogatives relatives a la confirmació per un nou rei dels privilegis anteriors i altres textos similars, s'annotava la localització dins el llibre verd¹⁵³⁹.

Els documents que recullen privilegis originals s'han conservat en alguns arxius municipals, sempre en molta menor mesura que els llibres verds. Un dels pocs exemples que romanen de font originals és el privilegi en pergamí del càrrec de mostassà a Blanes de l'any 1467¹⁵⁴⁰. Aquesta font de Blanes és inèdita. Perquè es conserven habitualment els llibres de privilegis i no els pergamins? Per un conjunt circumstàncies, una d'elles fou probablement l'ús fins a inicis del segle XX de les recopilacions de prerrogatives, com el *Llibre Verd de Manresa*, que conté documentació fins a l'any 1902¹⁵⁴¹.

vols; *Llibre verd de Barcelona*, (coord. Jaume Sobrequés Callicó - Marta Passola Vidal, Barcelona, Ajuntament de Barcelona - Editorial Base, 2004.

¹⁵³⁷ *El llibre verd de Manresa*, p. 10.

¹⁵³⁸ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 13.

¹⁵³⁹ *Ibidem*, p. 25.

¹⁵⁴⁰ Arxiu Municipal de Blanes, privilegi mostassaf, pergamí 0018. Agraïco a Joaquim Roure Roger, arxiver de l'Ajuntament de Blanes, per haver-me facilitat una còpia d'aquest document i altra útil informació relativa a la mostassaferia d'aquest municipi.

¹⁵⁴¹ *El llibre verd de Manresa*, p. 12.

Tipus de privilegis als llibres de la mostassaferia

Els privilegis de concessió de la mostassaferia. Les principals fonts sobre l'expansió de l'ofici

Els privilegis de concessió de la magistratura, junt amb les cartes de poblament, que també són privilegis, constitueixen les fonts on es menciona per primera vegada la mostassaferia als fons dels arxius municipals. Quan no es té aquests documents, es té una dada aproximada de l'origen de l'ofici d'inspector del mercat a una població, com s'ha descrit al capítol III. 3, malgrat que abans s'explicava la temàtica en relació a l'expansió i ara s'aprofundeix sobre la natura de la font. En general, durant els segles XIV i XV, quan s'establí l'ofici de mostassà a un municipi, el rei o autoritat competent atorgava el privilegi per a la implantació del nou oficial. Tots els privilegis d'establiment del càrrec són "odiosos" ja que la concessió del dret a escollir inspectors de mercat perjudicava un tercer, que normalment era un altre oficial que perdia competències¹⁵⁴².

Es pren el cas de Ciutat de Mallorca per explicar perquè aquests privilegis són classificats com "odiosos". La responsabilitat de controlar els pesos i mesures a la capital balear a la primera meitat del segle XIII era competència del veguer, del batlle o d'un saig. Es llegeix a la carta de Franquesa de Mallorca: «Veguer, batlle o saig no puscha conixer falsedat de pes ne de mesures sinó en loch públich e davant prohòmens de la ciutat»¹⁵⁴³. Quan s'implantà la mostassaferia a l'illa, el control dels pesos i mesures passà a ser competència exclusiva de la magistratura, i per tant, assimilà una tasca que originàriament exercien altres càrrecs¹⁵⁴⁴.

Altres exemples es troben també a la capital il·lenca, on les tasques de planificació urbanística que foren pròpies de la mostassaferia, eren a començament del segle XIV competència dels «partidors», oficials tenien funcions semblants als actuals jutges de pau¹⁵⁴⁵. Aquesta situació de traspass de tasques explicaria el perquè en alguns casos la implantació d'aquest magistrat va provocar greus problemes i disputes entre membres del govern municipal, com s'ha vist al capítol anterior¹⁵⁴⁶.

¹⁵⁴² Agraïxo aquesta dada a la Dr. Tomàs de Montagut i Estragués.

¹⁵⁴³ PONS, Antoni, *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (s. XIII-XV)*, vol.1. 11.

¹⁵⁴⁴ Com, per exemple, amb tots els objectes de pesar la carn usats pels carnissers, *vid. Libre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 2-10.

¹⁵⁴⁵ *Ibidem*, p. XXI.

¹⁵⁴⁶ Ja succeïa amb la primera mostassaferia documentada, la valenciana, *vid. Valencia urbana medieval*, pp. 200-203. Aquests problemes continuaren existint durant tota la història de la magistratura. A l'any 1679, per

El privilegi de concessió de l'ofici del mostassà dins la cronologia històrica de l'atorgament de privilegis als municipis

Quan s'observa l'ordre cronològic de les fonts traslladades als llibres de privilegis s'aprecia que els governs municipals s'aconseguien primer poder escollir els consellers i els jurats, i posteriorment, obtingueren la mostassaferia¹⁵⁴⁷. Té lògica: primer, els prohoms demanaven a l'autoritat l'òrgan fonamental per a la seva vida jurídica: el consell i els jurats, oficials que s'encarregaven, entra moltes altres competències, de la regulació, de l'elaboració de lleis per regular el mercat¹⁵⁴⁸.

Posteriorment, es sol·licitava al rei, al bisbe o autoritat competent, la concessió de l'ofici de clavari, sequier i mostassà. El mostassà, per la seva banda, com es veurà més endavant, controlava que s'apliqués la normativa del mercat municipal que havien acordat prèviament els consellers, jurats o l'òrgan col·legiat local similar a aquests, és a dir, paers i cònsols. Tots aquests oficials del govern municipal eren els que el mostassà obeïa, atès que vigilava que es complissin els drets locals emanats del consell o òrgan homòleg.

D'altra banda, és important esmentar que no s'ha documentat un municipi on prèviament de concedir el privilegi de la mostassaferia, no s'atorgués el de mercat i/o fira¹⁵⁴⁹. Sense la presència d'un mercat i/o fira important a la vila o ciutat, l'oficial no tenia sentit¹⁵⁵⁰.

exemple, hi ha una disputa entre el cònsol quart i l'inspector del mercat de Puigcerdà pel reconeixement de les fleques i el pa. La disputa finalitzà quan el consell de la vila determinà que es reparteixin a parts iguals les penyores, *vid.* GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya*, p. 32.

¹⁵⁴⁷ A l'Any 1323 Jaume II concedeix a la universitat de Manresa que pugui escollir anualment els membres del consell i dels jurats, *vid.* *El llibre verd de Manresa*, p. 611; A l'any 1318, Jaume II autoritza als paers de Tàrraga a escollir, segons el costum antic, als consellers, *vid.* *Els llibres de privilegis de Tàrraga, 1058-1473*, p. 544; A l'any 1384 l'infant Martí ratifica la constitució d'un consell per regir la universitat de Terrassa i el sistema d'elecció de consellers i jurats, *vid.* *Llibre de Privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1262-1652)*, eds. Teresa Cardellach - Pere Puig - Vicenç Soler - Joan Soler, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 2006, p. 283. Pel càrrec de mostassà a Manresa, *vid.* *El llibre verd de Manresa*, p. 612. Pel càrrec de mostassà a Tàrraga, *vid.* *Els llibres de privilegis de Tàrraga*, p. 551. Pel càrrec de mostassà a Terrassa, *vid.* *Llibre de Privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1262-1652)*, p. 287; CARDÚS, Salvador, *Terrassa medieval: visió històrica*, Terrassa, Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1960, p. 148.

¹⁵⁴⁸ GILABERT BRUNIQUER, Esteve, *Rúbriques de Bruniquer: ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, eds. Francesch Carreras Candi - Bartomeu Gonyalons Bou, Barcelona, Imprenta d'Henrich, 1914, vol. 3, p. 30.

¹⁵⁴⁹ Per exemple, a Albalat de la Ribera primer es crea el mercat a l'any 1472, i lligat a aquest, o millor com a conseqüència d'aquest, s'estableix posteriorment el mostassà molt probablement just un any després, *vid.* *Llibre del mustassaf d'Albat de la Ribera*, pp. 57, 151. La concessió de mercat al mateix temps que la concessió de la magistratura, solament s'ha trobat a les cartes de poblament, *vid.* *Cartes de poblament valencianes modernes*, pp. 87-88, 530. A la vila de Puigcerdà, el privilegi de mercat i fira per la festivitat de la Mare de Déu d'agost va ser atorgat a l'any 1182, *vid.* *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*, eds. Sebastià Bosom Isern - Susanna Vela Palomares, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, p. 431. Com a últim cas es podria citar a Cervera, el qual per

A Barcelona es conserva un bon exemple d'una prerrogativa d'atorgament de l'ofici públic. A l'any 1339, el rei Pere el Cerimoniós envià el privilegi de concessió de la mostassaferia als consellers barcelonins i altres prohoms del govern municipal. La font que segueix aquestes línies és del segle XVI. És una còpia d'una altra còpia: l'escrivà traslladà el document inclòs al primer volum de privilegis de la ciutat. Es localitza, com és habitual en aquestes fonts de drets, als primers folis del llibre del mostassà de Barcelona. Aquest és el text:

“Noverunt universi quod nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum, Valentie, Sardinie et Corcise, comesque Barçinone. Animadvertentes qualiter plurium competit dignitati circa ea que plurinam utilitatem respicere dignos cumtut auctoritatem suam regias prestate pariter et assensum huic est. Quod cum pro parte consiliatorum et pro bonum hominum universitatis civitatis Barçinone nobis fuerit iustantissime supplicatum ut quondam bono statu dicte civitatis ac habitatorum eiusdem concedere dignaremur quod officium mostaçaffie sit decetero in civitate iam dicta. Ea propter nos conspicientes quod huiusmodi officium utilitatem comunes respicit evidenter. Tenere presentis carte nostre perpetuo valiture, concedimus consiliariis et universitati ac in civitate ipsa sit motaçaffus qui dictum officium mostaçaffie teneat atque regat sub modo et forma inferius comprehensis. Quique eligat anno quolibet in festo beati Andree sub hac forma videlicet quod per dictum consilium dicte. Civitatis eligantur tres probi homines eiusdem civitatis ad officium ante dictum. Nomina quorum sic electorum in scriptis nobis si presentes fuerimus in civitate ipsa, alias baiulo nostro Cathalonie generali vel eius locumententi in civitate ipsa presententur per consiliarios civitatis iam dicte. Nosque seu dictum baiulus generalis nobis inde ab sentibus veleius locum tenenti unum ex ipsis tribus eligamus et eligere teneamur ad officium ipsum ac etiam nominemus. Statuentes ac etiam ordinantes quod dictus mostaçaffus cum electus et nominatus fuerit ut prefertur sit ipso anno mostaçaffus et teneat penes se originalia ponderum et mensurarum tam panis quam vini, olei, panorum et aliorum, que venduntur omium ac vendi consueverit sub penso pondere et mesura. Quodque quilibet mostaçaffus in principio administrationes eiusdem officii faciat preconizari per preconos publicum in locis dicte civitatis, in quibus preconizationes fieri sunt solite quod quicumque homo vel mulier sub certa pena arbitrio dictorum consiliariorum apponenda et eidem mostaçaffo ut cum suis comprobentur et infra certos dies portare vel mittere pensum, pondus vel rectitudinem reductatur ob hoc om[n]is fraudis et doli materia evitetur. Qui«q»dem mostaçaffus in fine sui officii, subsequenti sucesori in officio suo predicta originalia tradera teneatur. Dictus vero mostaçaffus sine vicario baiulo et alio officiali nostro auncte propria sui officii recognoscat et possit recognoscere et iudicare pro veris aud falsis pena, pondera et mensuras, et delinquentes punire vel eis facere grane usque ad X solidos, tantum et infra et etiam ultra X solidos cum et de consilio vicarii vel baiuli Barçinone prout officio unius cuiusque ipsorum hoc competat iuxta tamen formam statutorum bannorum ordinatorum vel ordinandorum per consiliarios et probos homines dicte civitatis, pene tanem delinquentium sub prescripta forma adquisite vel adquirende, deductus prius expensis pro inde fiendis dividantur hoc modo videliset, quod tertia pars curie nostre, tertia universitati civitatis predictae et tertia dicto mostaçaffo per suo

exemple obtenia a l'any 1301 un privilegi de quins eren els dies que havien de ser els de retorn de la fira, *vid. Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, eds. Max Turull - Montserrat Garrabou - Josep Hernando - Josep Maria Llobet, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera - Pagès, 1991, p. 387.

¹⁵⁵⁰ Les fires al llarg de Pedat mitjana, eren uns dies de celebració, de festa, que començaven segons el costum, amb un pregó i música. Un exemple seria Elx al segle XIV, que iniciava els seus quinze dies de fira amb l'ensordidora música de tambors. Posteriorment, es realitzava el pregó, que recordava al públic que es tenia el privilegi de fira per celebrar des de 16 de novembre el mercat, *vid. IBARRA RUIZ, Pedro, Historia de Elche*, Alicante, Vicente Botella, 1895, pp. 109-110.

salario et labore, factis tribus equis partibus adquirantur. Adiciens quae dicta universitas tertiam partem sibi ut permittitur adquisitam in operibus publicis et aliis rebus comunibus convertere teneatur. Dictus etiam mostaçaffus habeat seu teneat et habere seu tenere debeat unum vel duos sagiones qui sibi assistant continue vel illi, qui ponderabit pro eodem et illud quod sagionibus ipsis vel alteri eorum per ipsos mostaçaffum in executione ipsius officii madatum fuerit exequentur teneatur etiam dictus mostaçaffus in fine ani quo dictum officium dimitteret reddere rationes et comptum baiulo vel eius locum tenenti presentibus consiliariis dicte civitatis vel illis quos ipsi ad hec dixerint ordinandos vel deputandos de administratione et his que receperit et expenderit de emolumentis ac proventibus officii memorati. Dictus tamen mostaçaffus si occurrerit dubium de aliquibus rebus aut sin male com mixte, incamarate vel false, de et com consilio consiliariorum predictae civitatis cognoscat et determinet superdicta secundum ordinationes seu statuta quae per dictos consiliarios edita fuerit super eis et faciat prout cognitum fuerit executiones publice per plateas, et exigat sibi visum fuerit expedire quem tamen colonia in tres partes, sicut continentur superius, dividantur, distribuantur ac etiam convertantur. Preterea super distensionibus et questionibus operum, portaliu[m], fenestrarum, de spilleriis, stillicidiorum, parietum mediorum, viarum, et aliorum consimilium ides mostaçaffus cognoscat et procedat sumarie e de plano non recepta in scriptis petitione vel responsione sed solum rationibus partium verbo, auidit et ea om[n]ia determinent et decidant verbo tamen per se vel cum et consilio si dubia occurrerint consiliariorum civitatis predictae et aliorum qui pro tempore ipsum officium tenuerit. A que quidem cognitione vel decisione nemini liceat appellare et si fuerit appellatum ipsis apelationibus non admissis dicte cause seu questiones seu questiones per dictum mostaçaffus terminentur et etiam exequantur. Nos enim iam dicto mostaçaffo tenore presentis carte nostre damius et concedimus cognitidem et decisionem executionem et exactionem omnius predictorum ac etiam universorum et singulorum bannorum ordinatorum seu ordinatorum per consiliarios et probos homines dicte civitate Barçinone, presentes et futuros super illis videliset rebus super quibus in civitate Valentie, banna exequentur ac etiam levantur per mostaçaffus eiusdem omibus et singulis eide potestatem plenariam et liberam facultatem confecimus ut superius continentur. Per presentem autem concessionem nolumus precidicium aliquod generali officio operariorum dicte civitatis vel privilegis aut usibus eorundem. Qui mino officium privilegia et usus in suo volumus robore per manere presenti concessione in aliquo, non obstante volumus robore per manere. Tamen declaramos quod id quod reperiatur ad ipsoum operariorum officium non pertinere ad dictum mostaçafus et eius officium pertinere noscatur. Quatenus cum sub presenti concessione nostra comprehendi vale at seu includi. Statuentes nichilominis ac etiam ordinantes quod dictus mostaçaffus et sagiones qui in officio ipso sibi assistant antequem utantur eorum officio teneantur assecurare y donec in posse baiuli Barçinone de tenendo tabulam et alia faciendo que facere tenantur iuxta constitutiones celebrium Cathalonie curiarum. Mandantes per presentem cartam nostram procuratori nostro generali eiusque vices gerenti vicario Barcinone et valle ac baulio civitatis eiusdem ceterisque officialibus nostris, presentibus et futuris quod huiusmodi consessionem nostram et omnia et singula supra contenta fima habeant et observent et ab omnibus faciant inviolabiter observari et dictum mostaçaffum in predictis vel singulis per modum appellationis vell alias non impediunt, inquietent vel pertubent in executione sui officii circa premissa per nos superius declarata nec de predictis quae iam dicto mostaçaffo per nos comituntur se aliquant intromittant nisi si et cum eorum auxilium per dictum motaçaffum fuerit imploratum. Et ut predicta omnia et singula maiori guadant firmitate iuramus per Deum et eius sacnta quatuor Evangelia manibus nostris corporaliter tacta ea tenere et observare ac facere inviolabiter ibservari et non contravenire alicue ratione. In cuius rei testimonium presentem cartam inde fieri et sigillo nostro pendent iussimus insigniri. Datum Barçinone, quarto desimo kalendas novembris, anno Domini millesimo tricesimo nono. Habetur in primo libro virido privilegiorum Barçinone in folio CCCLXXIII¹⁵⁵¹.

¹⁵⁵¹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, pp. 8-13.

Després de l'estudi i anàlisi del contingut d'aquestes fonts, s'han pogut establir alguns trets comuns¹⁵⁵². Els privilegis especifiquen les competències de l'oficial que eren les principals fonts d'ingrés del càrrec, així com el mètode d'elecció dels candidats. Al citat privilegi de Barcelona, a tall d'exemple, es troba que el sobirà concedeix el «officium mostaçaffie teneat atque regat sub modo et forma inferius comprehensis. Quique eligat anno quolibet in festo beati Andree»; a més, l'inspector del mercat tenia a la seva custodia els pesos i mesures del padró amb els quals afinava els pesos dels venedors locals, tasca per la que cobrava, el «mostaçaffus et teneat penes se originalia ponderum et mensurarum tam panis quam vini, olei, panorum et aliorum, que venduntur omium ac vendi consueverit sub penso pondere et mesura»; També l'oficial podia manar «preconitzari per precones publicum in locis dicte civitatis iudicare pro veris aud falsis pena, pondera et mensuras, et delinquentes punire vel eis facere grane usque ad X solidos»; d'altra banda, podia tenir dos saigs «duos sagiones»; i finalment, tenir dret a ser jutge sobre actuacions en planificació urbanística «distensionibus et questionibus operum, portaliu, fenestrarum, de spilleriis, stillicidiorum, parietum mediorum, viarum, et aliorum consimilium ides mostaçaffus cognoscat et procedat summarie e de plano non recepta in scriptis petitione».

Els privilegis de concessió de la magistratura sempre inclouen qui és el que atorgà el dret, i a qui se li concedeix aquest dret. Al ser un dret particular és imprescindible deixar clar quin és el destinatari. També s'inclou a aquests documents una explicació del sistema d'elecció del mostassà. Entre altres circumstàncies, és important detallar quin és el mètode electoral perquè l'autoritat jurisdiccional que nomena regularment als mostassàs, no concedeix un dret a canvi de res. El senyor obtenia una part dels ingressos de les multes (*terse*) imposades per l'oficial, com s'ha explicat al capítol III. 6, però ara es fa no des de la perspectiva de l'obtenció d'ingressos sinó de l'anàlisi de les fonts. Aquesta part dels ingressos de les multes pel qui atorgava la prerrogativa es menciona, com s'ha pogut veure, a aquests privilegis. En resum, la concessió de l'oficial és concedeix a canvi de diners.

Per exercir el seu ofici, l'inspector del mercat necessita els pesos i mesures del padró, els qual ha de tenir a l'abast. El privilegi menciona aquests objectes, ja que és una obligació pels mostassàs tenir-los perquè sense ells no es poden demostrar molts fraus. Sinó hi ha cura

¹⁵⁵² Per al privilegi de concessió del càrrec a Vic, *vid.* AMVI, 16/44, ff. 2-3; Per al privilegi del càrrec a Eivissa, *vid.* *El Llibre del mostassaf* d'Eivissa, pp. 242-243; Per al privilegi del càrrec a Catí, *vid.* *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 239-240.

dels pesos i mesures, és a dir, no estan afinats degudament, tant l'oficial municipal com les altres parts beneficiàries d'una part de les multes no les poden cobrar.

Un problema habitual entre oficials municipals era l'intrusisme. A vegades, alguns textos de concessió del càrrec inclouen, com és el cas de Barcelona, advertències perquè cap ofici tingui tasques similars al mostassà ni el pertorbi en la seva feina. El problema solia perdurar en el temps i es va fer necessari redactar en els casos més greus, privilegis per protegir els interessos del inspector del mercat. El problema d'intrusisme, descrit al capítol anterior ara s'analitza des de l'anàlisi de les fonts.

Un altre aspecte que també inclouen els privilegis és com ha d'actuar el mostassà en cas de no saber com actuar davant un frau. El més habitual era sol·licitar suport als consellers i jurats, o altre òrgan local similar, com els paers o els còsols. Aquests oficials consultarien les ordenacions que legislaven sobre les estafes al mercat, i després de interpretar les lleis, li ordenarien a l'inspector del mercat què havia de fer. Finalment, en alguns casos, els privilegis esmenten, com a Barcelona, el càrrec del mostassà valencià, altra prova de que fou model de totes mostassaferies de la Corona d'Aragó.

Privilegis per combatre l'intrusisme

Sovint el mostassà sofria intrusisme per part d'altres oficials municipals. Quan passava una situació de intrusisme, l'oficial es queixava als consellers i als jurats, i aquests decidien si hi havia o no abusos per part d'alguns oficials cap a l'inspector del mercat. Un cop aclarit l'abús, les autoritats enviaven una carta al governador o al rei demanant la seva intervenció. El monarca, un cop escoltava la súplica dels consellers, decidia si actuava o no.

A Alacant, s'han conservat al començament del llibre de la magistratura sis privilegis que parlen sobre aquesta temàtica, dos atorgats per Jaume II i quatre per Pere el Cerimoniós. A l'any 1271, es redactà un primer privilegi, que s'afegí a aquest llibre, i que és el primer text on hi ha una regulació de les tasques urbanístiques del mostassà. S'ha de tenir present que a l'any 1271 Alacant era de domini castellà, sent l'esmentat primer privilegi, un dret general a tot el regne de València que s'incloué posteriorment al llibre de mostassà de la vila:

“Nos En Jaume, per la gracia de Deu rey [...] conferman universitat tot e sengles habitants Valencia, universes e sengles habitants d'Algezira, Ontinen, de Albayda, de Concentayna,

de Gandia, de Cullera, de Morvedre, de Burriana, de Paniscola, de Onda, de Sogorb, de Liria, de Morella e de totes les altres viles, alqueries e lochs del Regne de Valentia, christians, ço es a saber, presents com als esdevenidors em per tots temps. Tots embans e portats ya fets, en la Çiutat, e termens de Valencia, e en les viles damunt dites e en son termens, per qualsevol e en per tots temps, licència i potestat de fer d'aquí vant liurament e segura enbans e portals en les vostres cases situades, dins la dita Çiutat de Valencia e de fora en sos termens, dins en les dites viles e termens sens en axi, es a saber, que del sol de la terra o carrera, que dejus aquells embans, es o sera, tro a les aygues, d'aquells embans sien es contengut vint palms d'alna de Valencia en alt, e que d'aquells portals per puxats fer en carrera, havent amplea XVIII d'alt d'alna damunt dita.

Axi que vos no tonrar atras puxque aquella carrera sia de la dita amplea, no constrastant lo fur de Valencia, dient que qualsevol obra atras, ne encora constrastant Fur de Valencia, dien que qualsevol qui obrara que algun abans e porta, no puxa fer bastalins com nos en aquell fur, quan als dits embans e portals en les coses damunt dites, axi com dit es: empero si aquella carrera, en la qual aquells portal o portals, seran fets e ser pus estrecha de XVIII palms, la donchs aquells portals, los quals alli fer volrets vos e vostres hajats a tornar atras per dos palms, segons que es per fur, si la empero part, hon los portals seran fets altra vegada, no sera tras estada tornada per dos palms segons la dit fur”¹⁵⁵³.

Una de les grans preocupacions dels municipis era la fluïdesa del transport. Devuit palms és l'equivalent actual a 3'60 m, a causa què el palm són 20 cm¹⁵⁵⁴. Si els carros, com els que portaven a Barcelona la pedra de Montjuïc, mesuraven com era costum 1'80 m d'ample, l'amplada de les vies públiques estava pensada per poder passar dos carros¹⁵⁵⁵. El mostassà tenia l'obligació d'evitar problemes de transport pels carrers del municipi¹⁵⁵⁶. Relacionats amb el control de l'amplada dels carrers estaven les mesures de les parets de les llars. Aquí, al llarg del segle XIV, els mostassàs del regne de València es trobaren amb molts problemes per intrusisme d'altres oficials. És aquí, quan es sol·liciten els següents privilegis. Primer, es va anotar a l'any 1316:

“En Jacme, per la gracia de Deu rey de Arago, de Valencia, de Çerdanya, de Corcega e compte de Barcelona, de la Sancta Romana Esglesia senyaler, allmirall e capita general, al noble e amat portantveus de procurador en lo Regne de Valencia per l'alt infant en Jacme, molt car primer engendrament e general procurador nostre, e encara al justicia de Valencia, presents e qui per temps seran, o als tinents lochs de aquells, salutem e dilectionem. Havem entes, per part del promens de la ciutat de Valencia, que antigament del temps de la conquesta ença, que lo modafaç, sumariament e de plano, rebuda demanda en escrits, ne resposta, mas hoides tan solament, les rahons de les parts sobre les dissensions de o obres de portals, de finestres, d'espilleres, d'estillicidis, de parets migeres, carreres e de altres consemblants coses, aquells dissensions e contrast determene per si, e si dumptes li ocorreran ab consell dels jurats e de altres promens de la Ciutat e d'altres qui sien estats mostaçafs, per la qual cosa posen pleyt e messions e trebals dels parts son relevats; e que de poch temps ença, alguns maliciosos, contravenint a la costum damunt dita, e volents per afany e pleyt, e messions e trebals dels parts son relevats co advocats e, elles assistents

¹⁵⁵³ CABANES, María Luisa, *El “Llibre del “mostaçaf”*, pp. 137-138. Es recorda que els primers folis del llibre del càrrec d'Alacant conserven una còpia del segon llibre del mostassà valencià.

¹⁵⁵⁴ DCVB, s.v. “pam”.

¹⁵⁵⁵ ROCA, Estantislau, *Montjuïc, la muntanya de la ciutat*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 121.

¹⁵⁵⁶ Cf. pp.

menar pleys, dien e protesten al dit mostaçaf, que la conexença e determinatio dels damunt dits coses, segons fur a vos justícia dehins, lo dit mostaçaf poder conixer de les dites obres, e be aver enantat recorren de continent, a vos portantveus de procurador pertubant lo dit mostaçaf, sobre la conexença e determinatio de les dites coses, e trebalan per aytals malicies de la part contraria, e esforçan aquella per traure per via ordinarioa per les damunts dites coses. Per la qual raho, a supplicatio a nos feta per part dels promens damunt dits, volent segons veem esser profitos als ciutadans de la dita Ciutat les damunt dites coses a altres al dit mostaçaf esser determinades, per la via damunt dita antigament acostumada, manam e dehum a vos que lexets les causes per lo mostaçaf, en la fomra damunt dita esser determinades, segons, que antigament es acostumat, ne sobre aquelles vos entrametats, ne lo mustaçaf embarguets. Datum em Çaragoça, VI idos nohembris, anno Domini MCCCXVI”¹⁵⁵⁷.

El Justícia s’apoderava de competències sobre actuacions urbanístiques dels mostassàs. S’ha d’afegir que encara que el privilegi, com la resta, van referits a la ciutat de València, la seva validesa s’estenia per tot el regne valencià. Es per això que s’inclou en el llibre del mostassà d’Alacant, com recorda el primer privilegi de l’any 1271.

L’oficial vetlla perquè els venedors que viuen als mateixos obradors tinguin llum suficient per treballar amb tranquil·litat. Hi ha també la privacitat. A l’any 1280, En Martín Ximénez, cavaller de Cocentaina, demostrà que en Rodrigo, que era capellà, tenia un mirador que donava a la seva cambra. L’inspector del mercat ordenà al capellà, obeint al fur, que destruís el mirador o estructura que molestés la privacitat del cavaller¹⁵⁵⁸.

D’altra banda, hi ha un tema que preocupava a l’oficial: que cap obra impedís el lliure pas. Un matrimoni i una comunitat de monjos a València tingueren un contenciós per l’obertura d’un portal que impedia el pas d’un carrer. El mostassà dictà sentència, però novament el Justícia es ficà amb el magistrat, impedint exercir el seu càrrec:

“En Jacme, per la gratia de Deu rey d’Arago, de València, de Cerdenya, e de Corcega e compte de Barcelona e de la Sancta Ramona Esglesia senyalero, admirall e capita general, al noble e amat portanveus de procurador en lo Regne de València per l’alt infant En Jacme, molt car, primer engendrat e general procurador nostre e, encara, al feel seu justícia de Valencia o als seus loctinent de aquells presents e esdevenidors, salut e dilectio. De part dels jurats e dels promens de la universitat de la ciutat de Valencia es estat devant nos expossat, que, antiguament del temps de la conquesta a ença, fo acostumat en aquella Ciutat quell mostaçaf sumariament e de plano rebuda en escrits rebuda en escrits de manda, ne resposta, mas hoides tan solament les rahons de les dites parts sobre les dissenssions de les rahons de les dites parts sobre les dissenssions de les obres de portals, de finestres, d’espilleres, e d’estillicidis, de parrets mijeres, de carreres e d’altres consemblans obres aquells, aquelles, dissenssions per si determena o ab consell, si dumpts li occorreran dels jurats e dels promens de la Ciutat e dels altres qui sien estats mostaçaf, segons que les dites coses en un altra letra nostra veurets esser contenguts. E com ara, lo primer e los frares de

¹⁵⁵⁷ CABANES, María Luisa, *El “Llibre del “mostaçaf”*, pp. 81-82.

¹⁵⁵⁸ *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269-1290)*, p. 174.

la benaventurada Nostra Dona, Sancta Maria del Carme, de la mateixa Ciutat, se sien appellats d'una sententia, la qual lo mostaçaf havia donada en una questio o contrast, lo qual aquells aven en los marmessors d'En Berthomeu de Cruylles, ça enrrere, e ab la muler de aquell, per raho de hun portal e d'una carrera; e sobre aço, una lletra de la nostra cort an Pere de Regues, savi en dret de Valentia, impertraren per la qual cosa, de part de la dita universitat, e a nos fon vivament supplicat que sobra aço deguessen de covinent remey. Hi ha on nos aquella supplicatio, axi com a aconsonant a raho benignament admesa, volem e dits, obtenguda la qual lo mostaçaf sentenciat e jutgat sobre les obres ensequir e complir, segons que es costumad de esser feyt; e si, de aqui avant, alguns appellaran sobre tals coses, rebuda aquella appellatio, los pleyts e contrast, per lo dit mostaçaf leyets esser determinats, en la manera damunt dita, segons que antiguament es acostumat, ne sobre aquells vos entraments, ne lo dit mostaçaf embarguets per alguna raho. Manam, encara, per les presents En Pere de Reguets, que de cogninçio del pleyt de la dita appellatio, esser de conexer es departexcha, ne de aquella en alguna manera s'entramenta. Datum Dertuse, VIII ideus aprilis, anno Domini, MCCXVIII”¹⁵⁵⁹.

A l'any 1359 el problema continuava. Pere el Cerimoniós va ordenar a aquest any que¹⁵⁶⁰:

“Em Pere per la gratia de Deu rey d'Arago, de Valencia, de Mallorques, de Cerdanya, e de Corçega e comte de Barchelona, de Rossello e de Cerdanya, al mat conseller nostra en Garçia de Loria, cavaller e governador del Regne de Valentia e, encara, als justicies, balles e altres oficials nostres del dit Regne e als lochtinents de aquells, presents e esdevenidors als quals les presents pervendran, salut e dilectio. Per part dels universitats de les ciutats e viles reals del dit Regne, es estat a nos humilment intimat, que jatsia segons provisions reals e privilegi a les universitats atorgats tot los negocis tocants a conexença dels mostaçafs de les ciutats e viles damunt dites deven per los damunt dits mostaçafs esser dirimits e determinats, sens escrits e de una paraula ab consel de jurats e bons homens e de mostaçafs antichs e sens tota appellatio e axi sia estat tots temps pratigats e observats en les dites ciutats e viles; empero poch temps d'ença, vost o alguns de vos, de fet e a contra dels dits privilegis e provisions havent inhibint e inhibits o vedats als dits mostaçaf; que dels negocis a la conexençam e juradictio d'aquels esguardans en alguna no s'entrameten, ans encara dels negoçis per los dits mostaçafs departets e determenata vos curats de entrametre en gran perjudici e greuge dels dits universitats e d'ells singulars de aquelles, per la qual cosa supplicat a nos sobre aqueles coses esser donar per nos remey conivent a vos e a cascun, dehim e manam expressament, que les ordenations e privilegis damunt dits a la letra en totes maneres observets e contra aquells no vingats o façats per alguna manera o raho. Datum Valencia, XXV febroarrii, anno a Nativitate Domini MCCCLVIII”.

Si aquest privilegi s'envia al febrer de l'any 1359, al març s'envia un nou document sobre la mateixa problemàtica, que escriu el propi rei:

“En Pere, per la graçia de Deu, rey d'Arago, de Valençia, de Malorques, de Cerdanya, e de Corçega, e comte de Barchinona, de Rossello e de Cerdanya, al alt e magnifich infant En Johan, primogenit nostre molt car, e en los regnes nostres e terres nostres general governador, duch de Gerona, e comte de Cervera, plenitud de parternal dilectio e salut, fill nostre molt car. Per part del missatger a nos trames per los jurats e bons prohomens de la ciutat de Valencia, es estat a nos presentat, reverentment exposat, que no contrastant que del temps de la conquesta de la ciutat e Regne de Valencia, e ença, en aquella Ciutat sia usat quell mustaçaf de aquella, brevement e de plasens plet e sens scrits, solament oides de

¹⁵⁵⁹ CABANES, María Luisa, *El "Libre del "mostaçaf"*, pp. 83-84.

¹⁵⁶⁰ *Ibidem*, pp. 85-86.

paraula les rahons de les parts, e tota appellatio romaguda de tota questio, que son entre los ciutadans e habitants de dita ciutat per raho de obres e de portals, finestres e algunes altres coses al dit offici del dit mostaçaf pertanyents, e aquelles questions determene, e si algun dupte sobre les dites coses al dit mostaçaf ocorre, demane de consells als jurats e alguns bons homens de la dita Ciutat e aquells encara que son estat en temps passats mostaçafs, vos emper no ha simple querela d'un ciutada de la dita ciutat que del mostaçaf d'aquella sobre una questios se es appellat e de quem a voas havie be corregut assgnas a vos fos mostrat aco esser contra justícia e contra lo dit us; empero, vos allo no volgues revocar, en fer sobre aço alguna provisio, per la qual raho supplicant a nos lo dit sindich que d'aquen vos dexassen escriure, volem e a vos manam que a la dita Ciutat observts los privilegis e uses de aquella, e si segons d'aquells a usat e la dita comissio revoquets, guardam que semblats d'aci avant non façat. Datum Barchinone, XXIII die marci, anno a Nativitate Domini MCCLVIII. Rex”¹⁵⁶¹.

Finalment, a l'any 1370 el rei Pere concedia un nou privilegi on permet que es s'imposi una pena, a decisió dels oficials, a tot oficial que molesti al mostassà en l'exercici del càrrec. El privilegi s'inclou dins uns capítols fruit de la celebració d'unes corts generals:

“Com cascun mostaçaf de les ciutats e viles e lochs del Regne de Valencia, haja acosumat les questions que pertanyen aço vexem a determinacio del seu offici dir, collir, diffinir, determinar sens escrit, sens pleyt, segons les acostumes de la ciutat de Valencia e solament de una paraula ab acort, empero, de jurats, e mostaçafs de temps pasat, e de promens, e de mestres de obres de villa e de altres experts e amats en les dites semblants questions; e com lo dit mostaçaf en lo regiment d'aquell, e per ço senyor supliquem los dits braços que sia merce vestra proveyr perpetualment e manar al dit portantveus del governador, que d'açi avant propio motu, ne a instantia de part, ne en altra manera no perturbe lo offici o regiment del dit mostaçaf, sots certa pena, no sia tengut de obeir en lo dit cas al dit portantveus de governador, majorment com lo dit mostaçaf una e moltes vegades aja acostumat e acostume a pronuntiar en les dites questions e de regonexer, si greuge algu li sera allegat per qualsevol de les dites part. Plau al senyor rei que sia manat, sots certa pena, al governador que no perturbe al mostaçaf en son ofici, ne s'entrameta d'aquells e si ho feya que cayga en la dita pena; e, encara manaara lo dit senyor provisions fetes sobre no empachar o perturbar lo dit mostaçaf, sien servades”¹⁵⁶².

A l'inici del llibre del mostassà de Barcelona hi ha privilegis on la mostassaferia defensa, de la mateixa forma que a València, el seu càrrec front a altres institucions locals. El canceller, el vicecanceller, l'alcalde, els oficials de la ceca, així com també els eclesiàstics, tingueren enfrontaments amb el mostassà per intromissió o impediment en l'exercici de les tasques del seu ofici. El monarca, que es recorda obté ingressos de la magistratura, li dona sempre el seu suport a l'inspector del mercat per mitjà de privilegis al seu favor¹⁵⁶³.

¹⁵⁶¹ *Ibidem*, pp. 86-87.

¹⁵⁶² *Ibidem*, pp. 87-88.

¹⁵⁶³ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 2.

Privilegis sobre drets i deures concedits a la mostassaferia

Al llibre del mostassà de Barcelona es troben registades i anotades prerrogatives relatives a drets de l'ofici:

“En cartas XXXIX aparen altres coses per la juradició del mostaçaf e sobre persones que los consellers haurien fetes ordinations hi statuts segons los preferits privilegis. E per consegüent per lo privilegi atorgat, en especial sobre totes les confraries segons apar en la concessió atorgada als dits consellers per lo privilegi següent.

Privilegi atorgat als consellers de Barcelona, fet ha XII de les chalendes de juliol, any MCCCXXXVII. Compte en effecte que los consellers de la ciutat, ab consentiment y voluntat del veguer de la dita ciutat, puguen elegir cònsols en los officis machànichs de la dita ciutat en los quals no y hage cònsols, e fer statuts e ordinations en los dits officis.

Declaratió feta per lo compte de Prades que llevà molts dubtes de qui pot usar dit ofici en lo Call dels juheus hi ab totes altres persones chrestians. Fou feta ha VI de setembre, any MCCCLIII, en cartes LXXXXVIII.

Altres coses en favor de dit ofici aparen tanbé en dit llibre vert en cartes CCLXXXXVI.

Amb el primer privilegi el mostassà aconseguia que totes les confraries d'oficis mecànics elaborin lleis per mitjà dels cònsols. Si una confraria no escollia cònsols, els consellers amb el veguer els nomenarien. Altrament, el mostassà barceloní tenia competències sobre totes les comunitats de la ciutat i del terme de Barcelona, inclosos jueus i musulmans¹⁵⁶⁴.

Hi excepcions dins aquest grup, que és quan el mostassà estava obligat a complir un deure. Novament, a Barcelona hi ha un privilegi que obligà a l'oficial a pagar als jutges de taula un salari dels emoluments del seu ofici. A l'any 1372 es decretà que:

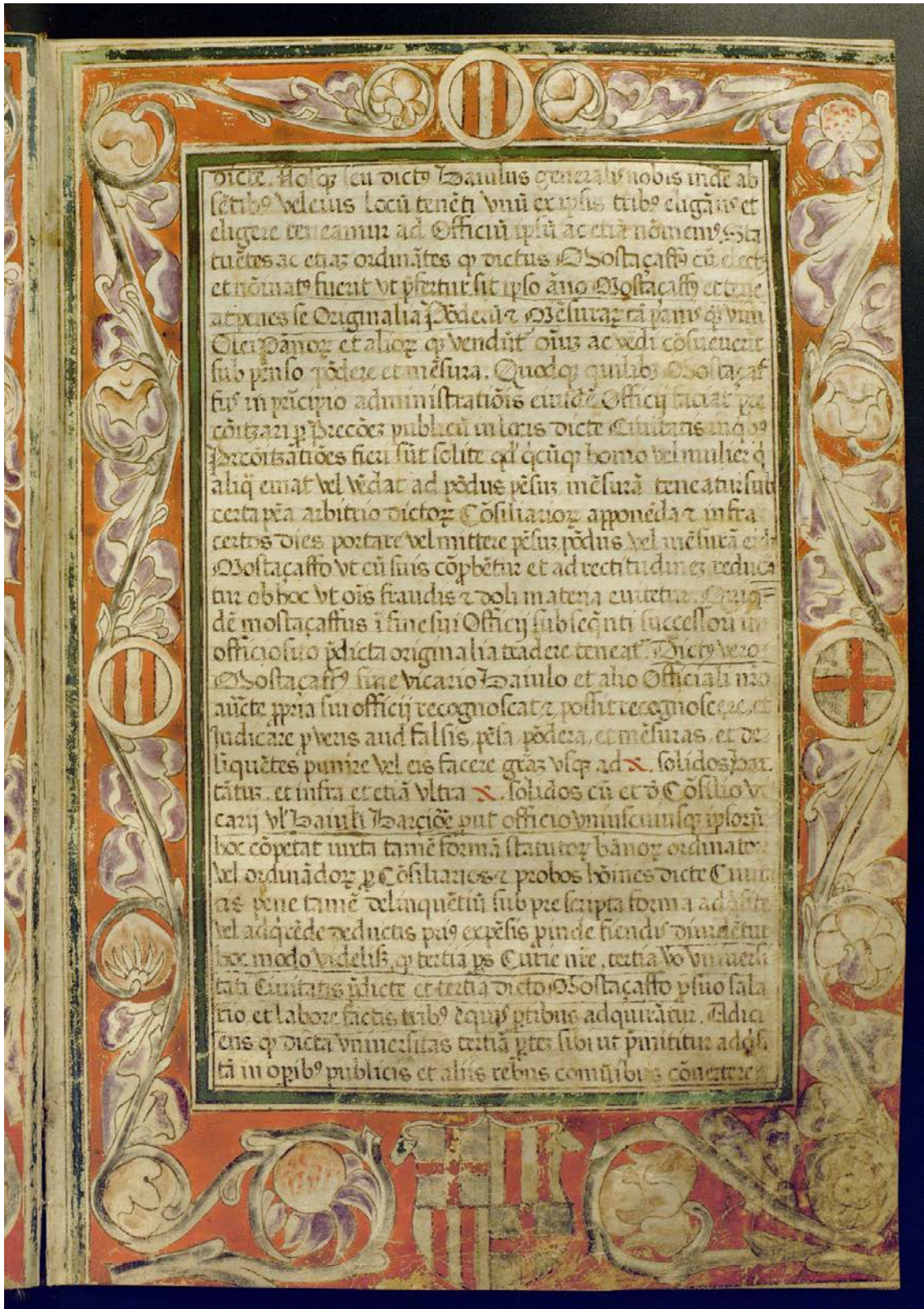
“Nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum, Valentia, Maioricarum, Sardinie et Corcire, comesque Barçinone, Rosilionis et Ceritanie. Providere volentes quod de cetero inquisitores tabule mostaçaforum civitatis Barçinone, qui nunc sun vel pro tempore fuerint, habeant in loco tuto securo et designato salarium eis velut inquisitionibus dictorum mostaçafforum iam taxatum et ordinatum, ne ob defectum salarii inquisitores contra dictos mostaçaffos anno quolibet fiende valeant de tardari. Tenore presentes ad suplicationem consiliaorum civitatis Barçinone sic ducimus providendum quod dicti inquisitores mostaçafforum dictorum habeant et recipiant anno quolibet salarium eia iam taxatum in et super emolumentis et iuribus proventibus seu proventuris ex officio mostaçaffie predictae ita quod de comuni acomulato dictorum emolumentorum quam in primis partibus ut dicitur dividuntur iam dictum salarium prefatis inquisitoribus annis singulis ex solvat. Mandantes per hand eandem mostaçaffo iam dicte civitatis qui nunc est pro tempore fuerit quod de emolumentis et iuribus dicte mostaçafie predictis inquisitoribus tabula ante dicte exolvat atque tradat salarium ante dictum nullamque super hoc eisdem inquisitoribus

¹⁵⁶⁴ *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, eds. Antonio Maria Aragó - Mercedes Costa, Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón, 1971, p. 103.

faciant questionem presentemque provisionem nostram firman habeant et observet et faciat ab aliis inviolabiter observari et non contraveniat seu aliquem contravenire per aliquem ratione. In cuius rei testimonium presentem fieri et sigilo nostro pendenti iussus muniri. Data Carinyene v die Augusti, anno a nativitate Domini MCCCLVII¹⁵⁶⁵.

¹⁵⁶⁵ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 23.





Figures 82 i 83. Imatges del privilegi de concessió de l'ofici al llibre del mostassaf de Barcelona. S'aprecien a la decoració els escuts de Barcelona i les flors de la canella, flors que simbolitzen el continu canvi sense perdre l'essència, ja que l'au fènix renaixia a una pira de canella, fent possible al·lusió a l'escolliment regular de mostassafs a la ciutat, *vid.* AHCB, 01/1g-72, Llibre del Mostassaf de Barcelona, ff. 15v-16r.

Drets locals

Partint dels treballs de Francesco Calasso¹⁵⁶⁶, es presenta la següent hipòtesi: els llibres de la mostassaferia, i especialment, els drets locals d'aquestes fonts, entronquen amb una tradició europea de dret. És a dir, com explica Calasso¹⁵⁶⁷, hi hagué un «diritto comune come spina dorsale della evoluzione storica del diritto europeo». Per tant, continua el mateix autor, les «storie giuridiche nazionali dei paesi dell'Europa» no s'haurien de separar del «fenomeno del diritto comune»¹⁵⁶⁸.

Què fou el fenomen del dret comú o *ius commune*? Durant un període històric, com a mínim al llarg dels segles XIV i XV, la immensa majoria d'estats europeus, i en particular els seus juristes, adoptaren una forma de comprendre i elaborar el dret civil. Aquesta concepció de l'elaboració de les lleis del dret civil partia de dos elements claus: Primer, la *scuola di Bologna*, l'afamada escola dels glossadors del dret romà-justinià dels segles XI i XII, i les escoles dels comentaristes o els post-glossadors dels segles XIII al XV, on destaca, la figura de *Bartolo da Sassoferrato*, jurista de tal renom a Europa que a les escoles de dret dels segles XIV al XVI era molt conegut l'adagi llatí *nullus bonus iurista, nisi sit Bartolista* o “no hi ha bon jurista sinó és Bartolista”¹⁵⁶⁹.

Què pensava i defensava aquesta tradició jurídica europea? Què el dret civil romà-justinià, era limitat, ampliat i corregit per les *iura propria*, que en el cas dels llibres de la mostassaferia medievals foren els drets locals dels municipis¹⁵⁷⁰.

¹⁵⁶⁶ CALASSO, Francesco, *Medioevo del diritto*, Milà, Giufre Editore, 1954, pp. 469-596; CALASSO, Francesco, *I glossatori e la teoria della sovranità. Studio di diritto comune pubblico*, Milà, Giufre Editore, 1957, pp. 129-174; CALASSO, Francesco, *Il negozio giuridico*, Milà, Giufre Editore, 1959, pp. 169-206. CALASSO, Francesco, *Gli ordinamenti giuridici del rinascimento medievale*, Milà, Giufre Editore, 1965, pp. 203-267; CALASSO, Francesco, «Il problema storico del diritto comune», pp. 204-226; CALASSO, Francesco, *Introduzione al diritto comune*, pp. 34-76; CALASSO, Francesco, *L'unità giuridica dell'Europa*, Soveria Mannelli, Rubbetino Editore, 1987, pp. 93-122; També es comparteixen les hipòtesis de Paul Koschaker sobre el tema, que complementen i puntualitzen les de Calasso, *vid.* KOSCHAKER, Paul, *L'europa e il diritto romano*, Florència, Sansoni, 1962, pp. 103-181.

¹⁵⁶⁷ CALASSO, Francesco, «Il problema storico del diritto», pp. 205-206.

¹⁵⁶⁸ *Ibidem*, p. 206.

¹⁵⁶⁹ BETANCOURT, Fernando, *Derecho romano clásico*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 2007, p. 130.

¹⁵⁷⁰ Els *Furs*, els *Fueros* i les *Constitucions* es recorda funcionaven com a fonts de dret i eren fruit del dret civil romà-justinià, a més del dret feudal i de les normatives jurídiques locals, *vid.* *Furs de València*, eds. Germà Colom - Arcadi Garcia, Barcelona, Barcino - Fundació Jaume I, 1970, vol. 1, pp. 11-67; PÉREZ MARTÍN, Antonio, *Las glosas de Pérez Patos a los fueros de Aragón. Estudio introductorio y edición del manuscrito 13408 de la Biblioteca Nacional de Madrid por Antonio Pérez Martín*, Zaragoza, Institución de Fernando el Católico - Instituto de Derecho Común Europeo de la Universidad de Murcia, 1993, pp. XI-CIV; *Constitucions de Catalunya: incunables de 1495*, estudi introductorio Josep Maria Font Rius, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, pp. XVII-XL. A les pp. XVII a XX s'explica la complexa composició de les *Constitucions* i a les pp. XX a XXXII, es comenten moltes dades sobre els compiladors, juristes de prestigi a la seva època a Catalunya. Per a una

Es pren el cas dels *Furs*. La normativa foral valenciana com no legislava, per exemple, si els hostalers havien de portar les seves mesures al mostassà de la ciutat de València, el consell i els jurats valencians acordaven l'elaboració d'un dret local propi. En conseqüència, al no haver als *Furs* cap llei relativa a aquesta situació, el consell i els jurats a l'any 1338 ordenaren al mostassà que fes complir el següent dret local: «hostaler o hostalera sia tengut dins X dies següents portar o fer portar a casa del dit mustaçaff [llotgeta], barcelles, almuts, mig almuts, quarterons, huytaus de almut, per saber si aquells son bon et leyals»¹⁵⁷¹.

En cas de que existís una situació del mercat municipal sobre la que es volia legislar, i que es regulava als *Furs*, o altres compilacions de drets especials de Corona d'Aragó, es podia traslladar el contingut necessitat d'aquesta compilació, com s'ha vist prèviament, al llibre de la mostassaferia.

Aquesta relació de simbiosi jurídica entre els drets especials per a un territori (*Furs*, *Fueros*, entre altres) i els *iura propria* (els drets locals) fou una circumstància comuna a tots els estats cristians baixmedievals d'Occident, com el Regne de Castella, de França, d'Anglaterra, de Polònia, les repúbliques italianes, entre altres¹⁵⁷². La Corona d'Aragó no fou una excepció de la tradició jurídica europea dels segles XIV i XV que postula Calasso. De fet, els llibres de mostassà serien una prova pel seu variat contingut, en particular, els drets locals i el dret general d'un territori (*Furs*, *Fueros*, *Constitucions de Catalunya*).

La presència als folis d'un mateix manuscrit, un llibre de mostassaferia, de textos amb els dos tipus de dret (local i general) és prova de la simbiosi jurídica entre aquests dos tipus de dret històric, tret propi del *ius commune*.

síntesi d'aquesta tradició jurídica europea, *vid.* ERMINI, Giuseppe, «Unità giuridica europea», dins *Scritti di Diritto Comune*, (ed. Danilo Segoloni), Pàdua, CEDAM - Università degli Studi di Perugia, 1976, p. 93.

¹⁵⁷¹ *Furs de València*, 11 vols; *València urbana medieval*, p. 294. Agraïxo aquesta bibliografia al Dr. Tomàs de Montagut i Estragués.

¹⁵⁷² Per a Castella, *vid.* ÁLVAREZ CORA, Enrique, *La producción normativa bajomedieval según las compilaciones de Sicilia, Aragón y Castilla*, Milà, Giuffrè Editore, 1998, pp. 11-93; Per a Anglaterra, *vid.* Bracton *on the laws and customs of England*, ed. Samuel Edward Thorne, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1968, vol. 1, pp. 91-98; Per al Regne de Polònia, *vid.* BASZKIEWIECZ, Jan, «Prawo rzymskie i kanonowe w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia», dins *Historia kultury sredniowiecznej w Polsce*, ed. Aleksander Gieysztoir, Varsòvia, Polskie Towarzystwo Historyczne, 1963, pp. 63-104; GODEK, Sławomir, «Prawo rzymskie w Polsce przedrozbiorowej w świetle aktualnych badań», *Zeszyty Prawnicze*, 13.3 (2013), pp. 39-64; Per a les repúbliques italianes, *vid.* CALASSO, Francesco, *Introduzione al diritto comune*, pp. 67-76; CALASSO, Francesco, *L'unità giuridica dell'Europa*, pp. 139-162. Per a una visió conjunta d'aquest temàtica a bona part dels estats cristians occidental del segle XIII, *vid.* WOLF, Armin, «Los iura propria en Europa en el siglo XIII», *Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo*, 5-6 (1993), pp. 35-44.

A l'edat mitjana, les lleis foren redactades a manuscrits, però cada recopilació jurídica, la seva organització interna, contenia concepcions pròpies sobre l'organització del volum i les necessitats en la comprensió i comunicació de les voluntats polítiques¹⁵⁷³. Així, no té la mateixa organització interna el *Liber Feudorum Maior* i el *Liber Feudorum Cerritanie*, que els *Furs* de València i els *Fueros* d'Aragó, perquè cadascun respon als paràmetres organitzatius dels governants que els promogueren¹⁵⁷⁴.

És a dir, s'havia passat de redactar les lleis a un *liber*, com el *Liber Feudorum Maior* o el *Liber Feudorum Cerritanie* a l'alta edat mitjana, a compilar la normativa als *Furs*, *Fueros* i *Constitucions de Catalunya, grosso modo*, als segles XI, XII i XIII. Posteriorment, al llarg dels segles XIV i XV, s'havien elaborat recopilacions de drets, que evolucionaren a la redacció de codis legals a l'edat moderna¹⁵⁷⁵. Tots els llibres del mostassà formen part de la fase de recopilacions de drets, en aquest cas, de sobretot de drets locals, *iura* propis dels municipis. En conclusió, els manuals de mostassaferia eren fruits del seu temps, foren una manifestació jurídica pròpia i típica del seu període històric, els dos últims segles de l'edat mitjana a l'Europa cristiana.

Els documents originals dels drets locals

Quan s'acordava un o varis drets locals pel consell, els jurats, els paers o els cònsols, el seu escrivà, l'escrivà de la seva cort, prenia nota. Aquest document és el conegut com la "pre-acta". Posteriorment, aquest text era revisat per un o varis membres de l'òrgan col·legial de govern local i es traslladava el document al llibre de la cort del consell o de la institució homòloga competent¹⁵⁷⁶. Com s'ha pogut veure al capítol precedent, els drets locals solien copiar-se als volums de la mostassaferia a través dels manuals del consell. Aquesta pràctica valenciana es manté a tots els altres manuscrits de la mostassaferia medieval¹⁵⁷⁷.

¹⁵⁷³ ÁLVAREZ CORA, Enrique, *La producción normativa bajomedieval según las compilaciones de Sicilia, Aragón y Castilla*, p. 5.

¹⁵⁷⁴ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁵⁷⁵ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁵⁷⁶ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, p. 46.

¹⁵⁷⁷ Tres exemples, per a Alacant, *vid. El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant"*, pp. 188-189; Per a Montblanc, *vid. CAT-ACCB310-23-T-28475*, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), ff. 1-8r; Per a la Selva del Camp, *vid. Arxiu Municipal de la Selva del Camp, MAN 2510*, ff. 1r-7r. Aquest manuscrit, avui sense editar, conté documentació entre l'any 1345 i l'any 1674.

Drets locals: establiments, ordenances, capítols, bans i pregons. Les principals fonts de les competències del mostassà

Als llibres del mostassà, la majoria dels textos són drets locals. Són, sens dubte, les fonts més importants per definir les tasques de l'ofici¹⁵⁷⁸. Aquestes lleis eren la manera que tenia un mostassà per a, davant un imprevist al mercat urbà que es veia necessari regular, saber com actuar. Es recorda que qui regulava el mercat eren els consellers, els jurats, els còsols o els paers, segons la regió de la Corona d'Aragó, però en tot cas, l'inspector del mercat normalment solament vetllava per a l'aplicació de les lleis.

De fet, al privilegi de concessió de l'ofici de mostassaferia al municipi de Barcelona, Pere el Cerimoniós especifica als consellers barcelonins que les competències del seu inspector del mercat prenen forma d'ordinacions i bans¹⁵⁷⁹. Seguint l'explicació d'aquest rei als consellers barcelonins, es pot afirmar que els drets locals foren pels mostassàs, i també pels actuals investigadors, les més importants fonts per conèixer les tasques del càrrec. Mai hi ha un manual de mostassaferia on la normativa municipal no suposi la immensa majoria de fonts traslladades, ni tant sols sumant totes les altres tipologies documentals, degut a què eren les que donaven a la magistratura competències, a més dels ingressos, mitjançant la recaptació de les penes en moneda, com s'ha descrit al capítol III. 6.

Establiments, ordenances i capítols

S'analitza ara l'etimologia. Un establiment fa referència a dotar d'una guarnició militar a una zona recent conquerida i atorgar terres a pagesos¹⁵⁸⁰. Per tant, l'origen de la paraula esmenta el començament de la vida jurídica d'una població. En canvi, ordenança o ordenació és definit primitivament com l'acte o efecte d'ordenar, fent referència en plural a un conjunt de lleis¹⁵⁸¹. Finalment, capítol, està relacionat amb cap, d'on deriva capítol, capità, capitell i capital, referint-se tots a la part més destacada dins d'un grup. Els primers *capitula* coneguts foren els bíblics i prenen el seu nom per la seva mida. Al ser petits se'ls anomenava *capitula*, diminutiu de *caput,-pitis* "cap"¹⁵⁸². D'aquestes tres tipologies de fonts no s'ha pogut aclarir,

¹⁵⁷⁸ *València urbana medieval*, pp. 174-396. Amb l'excepció dels llibres judicials del mostassà, que es recorda que tenen com a principal font sentències del tribunal de l'inspector del mercat.

¹⁵⁷⁹ *El Llibre del Mostaçaf de Barcelona*, vol. 2, p. 10.

¹⁵⁸⁰ COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, La Caixa, 1980-2001, vol. 3, p. 751, s. v. "estar".

¹⁵⁸¹ *Ibidem*, vol. 6, p. 100, s. v. "ordre".

¹⁵⁸² *Ibidem*, vol. 2, p. 507, s. v. "cap".

seguint un problema interpretatiu present entre els historiadors del dret, amb precisió quina era la seva diferència a nivell jurídic, però queda prou clar que en tot cas foren drets locals que l'inspector del mercat havia de vetllar pel seu compliment¹⁵⁸³.

Bans i pregons

L'elaboració d'una llei a un municipi de la baixa edat mitjana a la Corona d'Aragó solia comptar amb dues parts: la promulgació de la llei, quan oficialment era considerada vàlida, i la publicació, perquè no es pogués al·legar ignorància. La publicació de normatives sempre es feia als llocs més concorreguts del nucli urbà, que solien ser places de mercat i carrers on vivien les famílies més benestants¹⁵⁸⁴. Etimològicament, ban prové del germànic *bannan* que significava parlar, proclamar i dir en públic, mentre que pregó prové del llatí *praeconium*, que designava també a una proclamació¹⁵⁸⁵. En ambdós casos, l'etimologia informa sobre el seu origen públic, l'anunci d'una llei. En principi, sembla que no hi ha diferències entre el ban i el pregó.

En general, tots els establiments, ordenances i capítols del mostassà eren anunciats per les autoritats amb pregons. Un cas paradigmàtic d'aquesta situació és el llibre del mostassà de Cervera, que roman sense editar¹⁵⁸⁶. El propi volum s'anomena «Llibre dels bans», encara que el seu contingut són exclusivament lleis que havia de fer aplicar l'inspector del mercat urbà cerverí¹⁵⁸⁷.

Una proclamació pública tenia un protocol rígid. En aquest cerimonial hi havia dos homes, un que llegia en veu alta l'anunci, que habitualment era un escrivà, i altra que tocava un instrument, que solia ser un joglar. El músic era més habitual als municipis grans i rics, com

¹⁵⁸³ A la taula rodona es va presentar aquesta problemàtica, però malgrat que els investigadors varen donar-me molta informació sobre el tema, no he estat capaç, per ara, de trobar una solució. Un investigador que mostra amb força claredat aquesta problemàtica historiogràfica és Armin Wolf, actualment jubilat i que fou investigador del *Max Planck Institute for European Legal History* (MPIeR). L'autor considera aquesta terminologia jurídica baixmedieval «caòtica» i no és capaç de definir les seves diferències, considerant també les fonts com els llibres de mostassà, un autèntic «caos» per a l'investigador, *vid.* WOLF, Armin, «Los iura propria en Europa en el siglo XIII», p. 37.

¹⁵⁸⁴ Com any rere any eren als mateixos espais on es feien els anuncis públics, la documentació sol contenir l'expressió fer proclamacions als «llocs acostumats», *vid.* *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 75, 77, 78, 80, 213, 342, 351, 353.

¹⁵⁸⁵ COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic*, vol. 1, p. 302, s. v. "ban" i vol. 6, p. 130, s. v. "pregó".

¹⁵⁸⁶ ACSG, Fons de l'Ajuntament de Cervera, Ordinacions de mostassaferia, 2607.

¹⁵⁸⁷ *Ibidem*, f. 1r.

Barcelona, Saragossa i Ciutat de Mallorca¹⁵⁸⁸. L'ordre de la proclamació anava de la següent forma: El músic tocava normalment un nafil, una trompeta de canó recte que es sentia fins a 3 km a la redona, situació que feia poc viable que un veí del municipi no ho escoltés¹⁵⁸⁹. Just després, l'escrivà llegia en veu alta i amb to pausat i clar el document, que habitualment començava amb les paraules «ara hoiats», és a dir, ara escolteu. Posteriorment, el joglar i l'escrivà anaven al clavari i el tresorer els hi pagava, normalment mig sou a cadascun per la feina feta¹⁵⁹⁰.

Per exemple, al llibre del mostassà d'Eivissa, on els corredors de coll i d'orella, és a dir, els encarregats respectivament de cridar “de coll”, alçant la veu, subhastes, compres i vendes, i “d'orella”, perquè feien en privat d'intermediari entre parts contractants per compra-vendes i préstecs, pregonaven aquest anunci, datat entre l'any 1387 i l'any 1459:

“[Crida pública]

Ara hoiats que'ns fa a saber la senyoria a tot hom generalment de qualsevol stament, ley o condició sia, que los honrats jurats de Evica ab lur consell han ordenats los capítols davall scrits per bé e utilitat de la cosa pública:

[De comprar e vendre vitualles]

Primerament, que tot hom qui comprarà qualsevol mercaderies que sien de fet de vitualles e de nenguna que aquelles haie a tenir en loch públich per tres dies a tota persona qui'n vulla haver per lo cabal, sots pena de LX sous per cascuna vegada que contrafarà, exceptat peix de gerra que no ha nombre de compte.

[De vendre forment e ordi e masurar aquell]

Ítem, més han ordenat que tota e qualsevol persona qui vendrà forment ni ordi en Eviça, haia aquell a mesurar a braços com lo liurarà al comprador, sots pena de XX sous per cascuna vegada e quart-se a guardar-s'í a¹⁵⁹¹”.

¹⁵⁸⁸ A Barcelona hi havia normalment un 1 o 2 músics que tocaven la trompeta, almenys al segle XV, i que en ocasions especials, com al sortida de l'esquadra del rei, podien arribar a ser 10 trompetistes, *vid. Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat vol. I, 1564-1719*, ed. Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Institució Patxot, 1930, p. 6, nota 1; PI ARIMON, Andres Avelino, *Barcelona antigua y moderna, ó Descripcion é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias*, Barcelona, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1854, p. 13. A Saragossa hi havia 4-5 músics contractats pels jurats de la ciutat per anunciar els pregons, *vid. CALAHORRA MARTÍNEZ, Pedro, Historia de la Música en Aragón (Siglos I-XVII)*, Zaragoza, Librería General, 1977, pp. 52-53; A Ciutat de Mallorca, hi hagué durant el segle XV un trompeta, que es cita al llibre del mostassà d'aquesta ciutat costanera fent pregons de diverses ordenances relatives a la mostassaferia, *vid. Llibre del Mostassaf de Mallorca*, pp. 48, 86, 303; SASTRE COLL, Jaume, *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la Ciutat de Mallorca: època medieval*, Palma, Institut d'Estudis Balearics, 1997, p. 95.

¹⁵⁸⁹ *Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València*, pp. 158, 255, 297, 379; *Establiments municipals del Maestrat*, pp. 58, 78, 92, 342, 347; *Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII)*, pp. 168-172. També s'usa acompanyant la trompeta un timbal, en les ciutats més grans, com Alzira, *vid. Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 58. Agraeixo a Laura Castellet, música i medievalista, per haver-me donat dades de gran utilitat sobre el nafil. Instruments també servien en altres ocasions com per anunciar l'arribada del Corpus, *vid. MIRÓ BALDRICH, Ramón, La processó de Corpus i els entremesos: Cervera, segles XIV-XIX*, Barcelona, Curial - Abadía de Montserrat, 1998, pp. 21-29.

¹⁵⁹⁰ *Ibidem*, *loc. cit.*

¹⁵⁹¹ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 282-283.

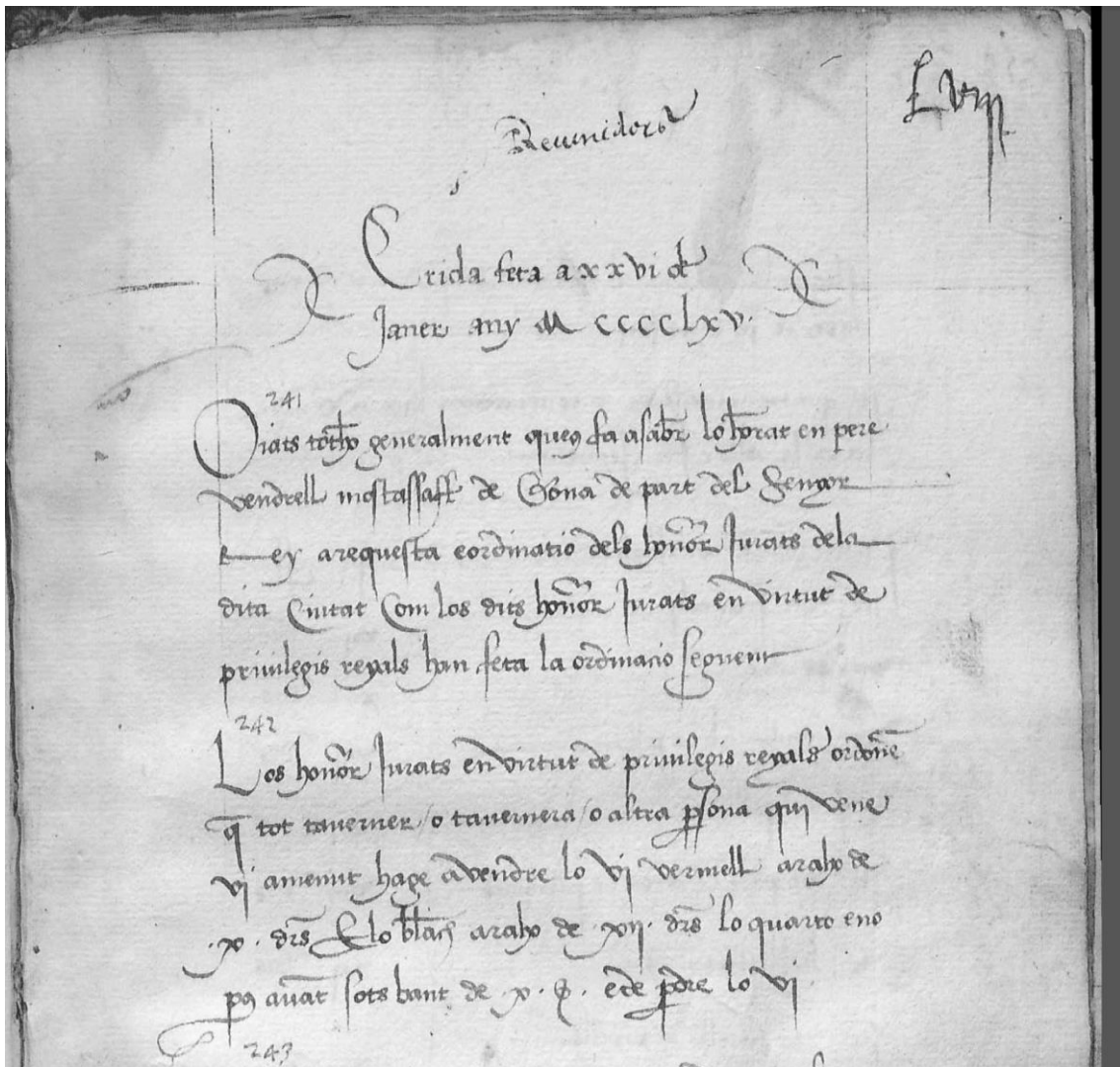


Figura 84. Crida i ordenances sobre els revenedors de l'any 1465 del llibre del mostassà de Girona (s. XIV-1667), AMGi, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490, f. 120r. La numeració llatina no correspon a l'actual. Aquesta numeració moderna no inclou tots els folis afegits posteriorment al segle XVII. Imatge facilitada pel personal de l'Arxiu Municipal de Girona.

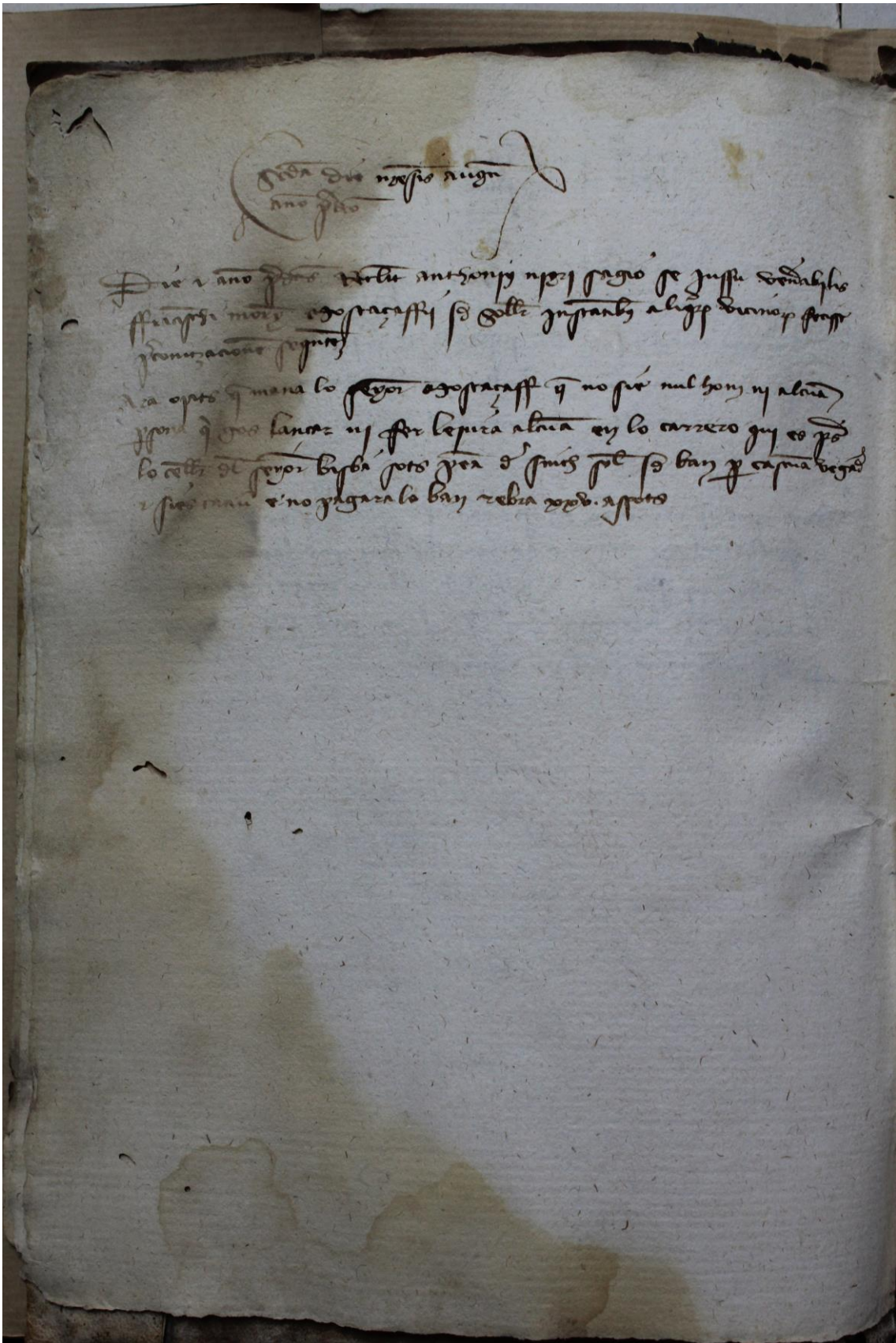


Figura 86. Crida de l'any 1390, extreta del llibre judicial del mostassà de Sóller (1390-1399), AMSO, ms. 4976, f. 4v. Imatge realitzada per Antoni Quetglas, arxiver municipal de Sóller, a petició de l'autor de digitalització d'aquest manuscrit.

Tipus de dret local de la mostassaferia segons el seu contingut

Tota normativa del mostassà té dues parts: la suposició del fet i la conseqüència jurídica. És a dir, com tota llei hi ha l'explicació de què es regula i com es castiga la seva transgressió. El text comença sempre per la suposició del fet i termina amb la conseqüència jurídica, afegint normalment el tipus de pena imposada. Per facilitar la lectura dels oficials, era habitual que al final del text legal l'escrivà afegís una notació on es repetís resumidament, en cas de pena pecuniària, les lliures, sous i diners de multa, sempre en aquest ordre descendent.

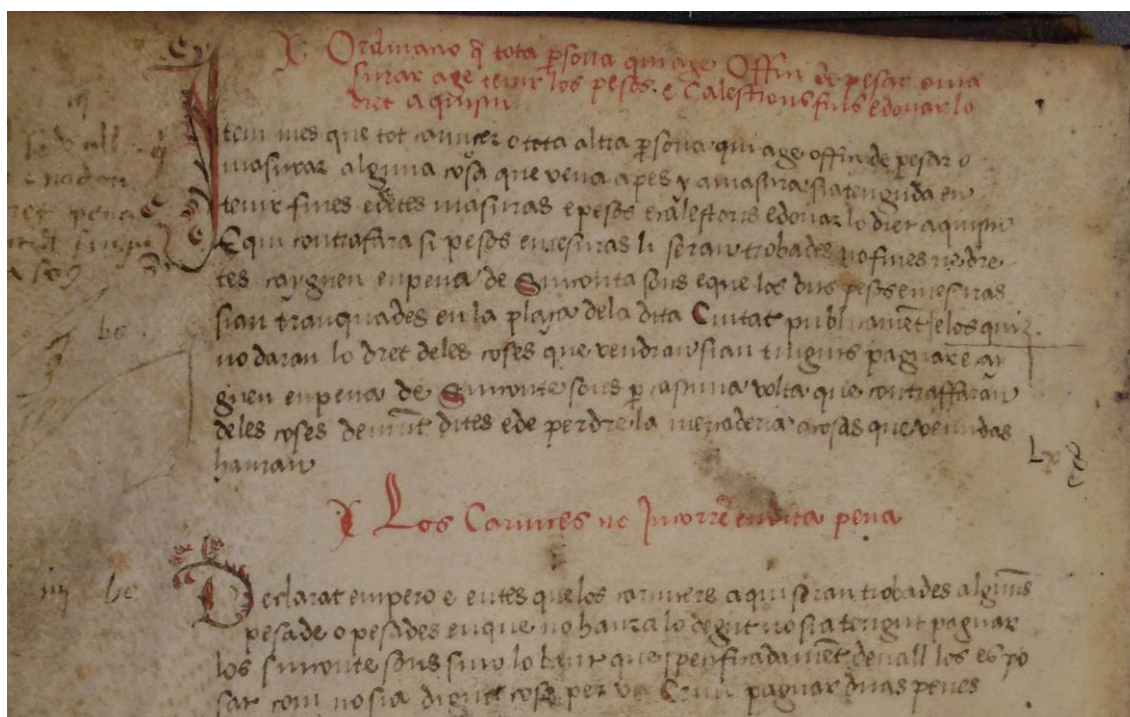


Figura 87. Exemple d'ordenança, extreta del llibre del mostassà de Vic (1366-1597), on s'aprecia la repetició resumida de la pena pecuniària al final del text, al marge, AMVI, 16.44, f. 4v.

Aquest ordre permetia localitzar ràpidament la informació que volia l'inspector del mercat i el seu personal dins el llibre. A més, el corpus jurídic s'organitza normalment temàticament. Hi ha habitualment dos tipus de classificacions dels drets locals al corpus dels 91 volums de mostassaferia, bases documentals del treball: per associació laboral o per producte regulat.

Quan hi havia una associació laboral amb un considerable pes polític al municipi, els seus veedors exercien pressió per canviar una ordenança relativa a la seva feina¹⁵⁹². A Alzira es

¹⁵⁹² MARTÍNEZ ARAQUE, Ivan, *En els orígens de la indústria rural: L'artesanat a Alzira i la Ribera en els segles XIII-XV*, València, Universitat de València, 2012, pp. 86-87; BAJET ROYO, Montserrat, «Polícia de mercat a l'època medieval», *Revista de Dret Històric Català*, 2 (2002), pp. 140-141.

troba a l'any 1438 una situació que ajuda a comprendre la relació entre el mostassà local i els veedors.

L'herba de sant Felip, la *Isatis tinctoria*, fou i encara és una planta que del seu suc es treu un tint d'un color blau. Aquest producte s'ha usat, com a mínim des de l'any 5500 a. C, per al tenyit de teles¹⁵⁹³. A l'any 1438, aquesta planta era cultivada al terme municipal d'Alzira per al seu ús a la indústria local¹⁵⁹⁴. El suc de l'herba es mesclava amb cendra o calç i servia per fer de tint base. Les correctes mesures de cada producte perquè el tint base fos d'una bona qualitat requeria els coneixements d'experts paraires i tintorers.

El gremi de paraires valencians comprovà com alguns venedors alzinencs comerciaven al mercat de la ciutat de València amb teles amb tints d'herba de sant Felip de mala qualitat. En conseqüència, ells decidiren, probablement després de consultar amb altres membres del gremi, denunciar el cas als consellers i jurats d'Alzira. A més, el mostassà del municipi havia segellat com a bones teles, segons els veedors dels paraires valencians, teles de mala qualitat degut al mal ús del tint. L'oficial alzinenc es defensà davant les acusacions d'aquests representants gremials, al·legant que ell no sabia que no es pogués elaborar aquest tipus de tints, ja que els tintorers alzinencs defensaven que ells imitaven el model de la capital¹⁵⁹⁵. Malauradament, no es desconeix el final d'aquesta disputa entre veïns d'Alzira i València, per manca de fonts conservades.

D'altra banda, es recorda el text ja citat del llibre judicial del mostassà d'Alcoi del segle XVI, usat ara per mostrar la relació del mostassà amb els veedors¹⁵⁹⁶. En el foli d'aquesta font moderna es relata el següent cas: els paraires d'Alcoi demanaren canviar una normativa a l'any 1565 del llibre de l'inspector del mercat de la vila, ja que no es regulava correctament com fabricar els draps. El mostassà revisà el volum de capítols d'aquest important gremi, i seguint les recomanacions dels seus veedors, manà a l'escrivà de la cort del consell de la vila canviar el fur sobre l'elaboració del drap al seu manual, amb prèvia aprovació del consell, i inspirant-se en l'ordenança de l'ofici.

¹⁵⁹³ Era ja usat pels assiris, *vid.* SNODGRASS, Mary Ellen, *World Clothing and Fashion: An Encyclopedia of History, Culture, and Social Influence*, Londres, Routledge, 2015, p. 78.

¹⁵⁹⁴ MARTÍNEZ ARAQUE, Ivan, *En els orígens de la indústria rural*, p. 86.

¹⁵⁹⁵ *Ibidem*, pp. 86-87.

¹⁵⁹⁶ AMAL, 000198, f. 3r.

Aquestes dues situacions informen de què quan hi havia un gremi amb un important pes polític, com els paraires valencians i d'Alcoi, tractaven amb l'inspector del mercat, tant del seu municipi, com d'altre població veïna, en igualtat de condicions jurídicament parlant. En resum, els veedors tenien el suficient estatus social i polític per poder denunciar situacions, i tenint la possibilitat d'obligar a canviar, modificar o eliminar drets locals, com ordenances relatives a l'elaboració de tints per a teles amb herba de sant Felip o a l'elaboració de draps.

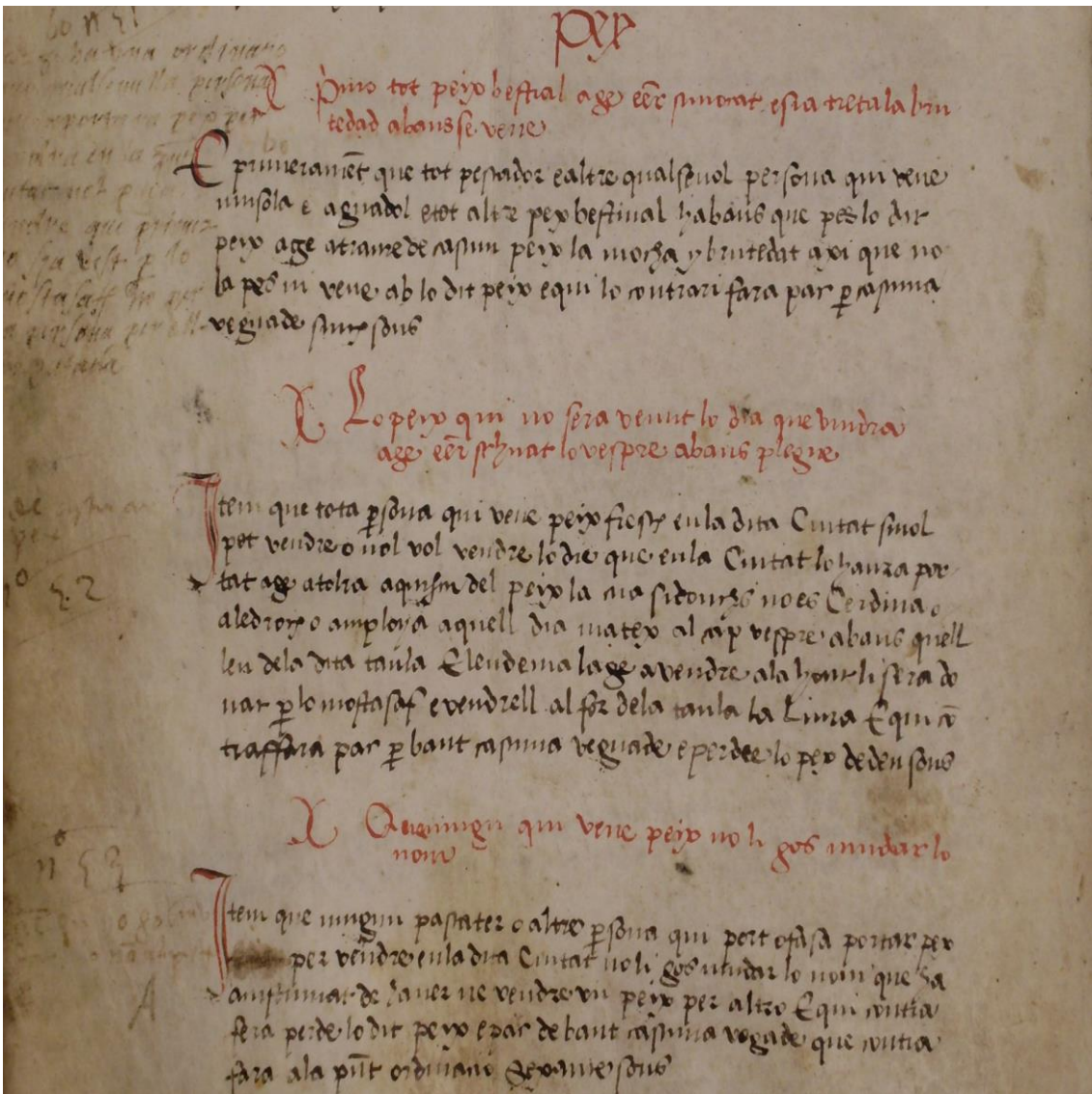


Figura 88. Exemple d'organització temàtica de lleis, en aquest cas del peix, a l'inèdit llibre del mostassà de la part reial de Vic (1336-1597), AMVI, 16.44, f. 9v.

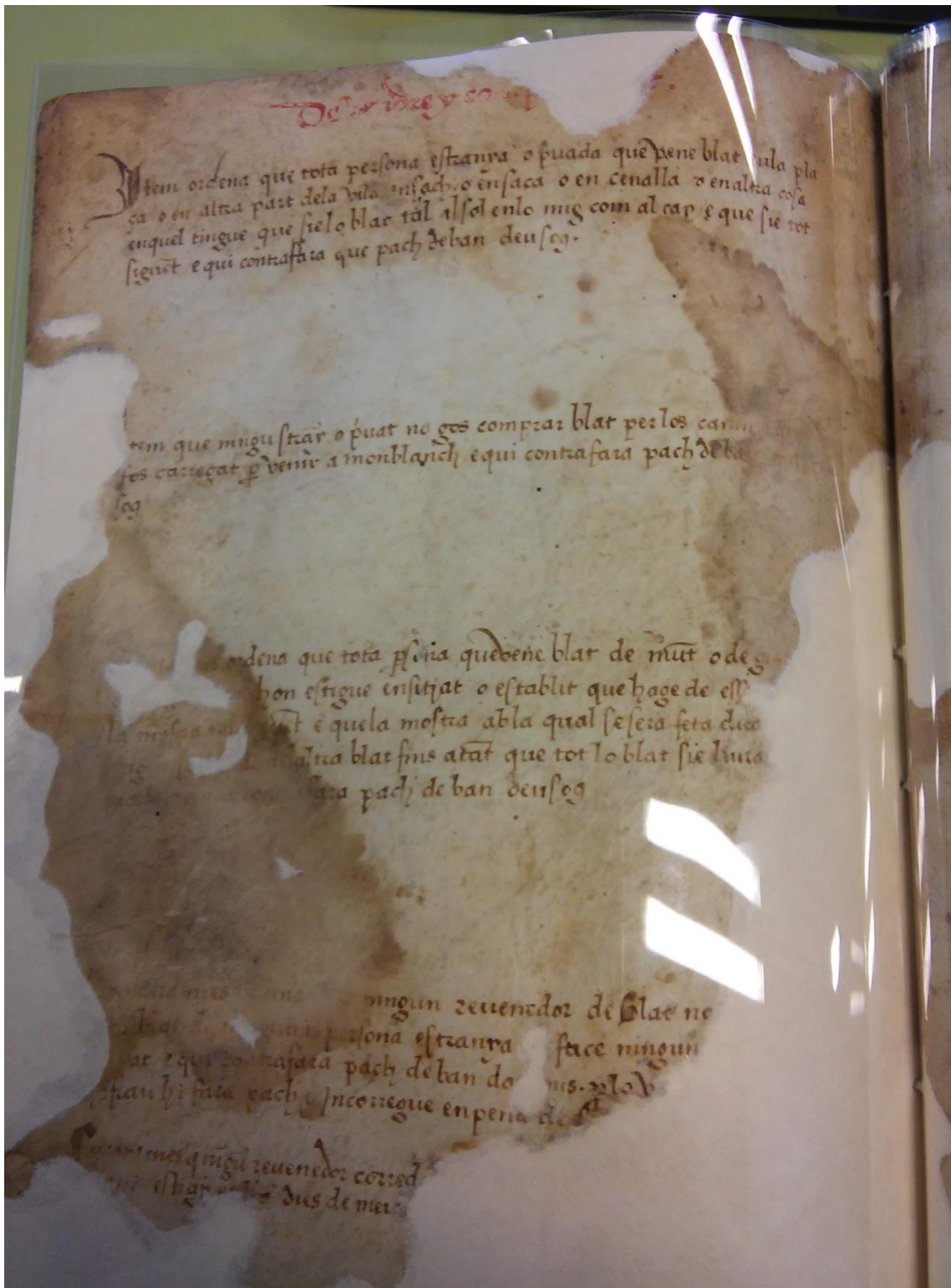


Figura 89. Foli de l'inèdit llibre del mostassà de Montblanc, on s'aprecia l'ordre expositiu comú de totes les ordenances: Primer, la suposició del fet i després la pena imposada. Aquest manuscrit fins el juny de l'any 2018 estava en mans privades i era impossible la seva consulta. Actualment està a l'Arxiu Comarcal de Conca de Barberà. El document està en un delicat estat de conservació, Arxiu Comarcal de Montblanc, CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), f. 1v. Agraïxo al personal d'aquest arxiu per haver-me deixat fer fotografies del llibre i consultar-lo abans de la seva digitalització i ser exclòs de consulta.

Després d'analitzar el contingut de les normes incloses als llibres del mostassà, s'han pogut establir dues tipologies principals de drets locals: els que contenen obligacions i drets de la mostassaferia i els que legislen sobre tasques relatives al càrrec. Tres exemples sobre lleis on es detallen obligacions i drets de l'ofici, tots extrets del llibre del càrrec d'Alacant:

“Lo mostaçaf, en lo començament de la sua administracio, deu demanar et reebre del mostaçaf del any passat los padros del vi, del oli, les balances, els marchs, la braça, l'alna, el padro de la alna et les balances, els marchs, la braça, l'alana, el padro de la alna et les balances de pesar la carn, el canesto et la barçella, et l'almut, et les lliures, ol march del oli, el cafiç de la calç et l'altre appareyllament que pertany al offici del mustaçaf, et les dites deu tenir en son poder tro en la fi del any de la sua administracio et la donchs deu-ho retre et delliurar al altre mostaçaf qui en apres sera elet.

Lo mostaçaf, en lo començament de la sua administracio, ans que affin ne mesur a nengu, deu afinar primerament la sua barçella ab que affin, als altres ab lo padro, qui es de pedra en la plaça de el Figuera, davant Santa Tecla, et puys quan aura afinada la sua barçella, affin ab barçella, l'almut, el mig almut, el quaretero, a apres, afine ab lo march padro, lo march ab que pesa lo pa, et puix ab aquell march afinat, afina la lliure carnicera, e las altres liures de la tenda, e les onces e les miages onces de la Ciutat.

Lo mostaçaf, en lo començament de la sua administracio, deu aver ab si hun pesador, que pes lo pa e la carn, e faça totes les coses e manaments e misstagers que pertanien al offici de la mutaçafia, segons que es acostumat; lo qual pessador, ha acostumat de pendre VI liures l'any”¹⁵⁹⁷.

Altrament, hi ha la normativa relativa a les competències dels mostassàs, lleis que poden ser relatives a regulacions alimentàries o d'altres productes del mercat urbà, sanitat i salubritat pública, actuacions puntuals sobre planificació urbana i moral pública.

S'ofereix seguidament exemples de cada cas. A la documentació del inspector del mercat de Mirambel hi ha normativa sobre regulacions alimentàries:

“Item, deve prender el almudaçaf de carnero, de pan et de vaqua, et de puerco et de otras carnes que façen a judgar de qualquiere d'aquelas I dinero. Et si algun veçino en su casa la quiere vender a un dinero la liura aya franqueça de vendrerla menos d'almudaçaf.

Item, de toda fruyta que se vendra menos de peso que tot veçino aya franqueça de vendrer la menos d'almudaçaf et d'aquelas fruytas que an menester pesas, es a saber omne de fuera que de I dinero al almudaçaf.

Item, tot veçino a franqueça que pueda tener mesuras suias de vino et vendrer con aquellas regonexendolas el almudaçaf si son buenas o falsas”¹⁵⁹⁸.

¹⁵⁹⁷ El “*Llibre del “mostaçaf” de la ciutat d'Alacant*”, p. 77.

¹⁵⁹⁸ VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», p. 64.

Al primer llibre conservat del mostassà de Ciutat de Mallorca, es troben nombroses normes sobre sanitat i salubritat pública. Tres exemples:

“E primerament, que algun hom ne alguna persona no gos lavar draps ne fer sutzures en la cèquia nova qui és feta en la plaça de sant Antoni, ne gos cavar terra en tota la plaça, la on se té la professó ni en tot lo camí, ni gitar alguna sutzura en la plaça ne en les barbacanes. E qui contra farà, pagarà de ban, per cascuna vegada, cinch sols. V ss.

Ne encara no gos levar ne arrancar llosa de la dita cèquia. E si ho fa que mantiment la hi haia tornar, axí com stava, sots la dita pena. E si és catiu, pendrà cent açots. V ss.

Item, que si alguna persona desfara banch o taules o per altra manera l'enllosament e empredrament de les carreres de la ciutat que dins huyt dies lo deia haver tornat empredrar a son cost e messió, sots pena de vint sols. I libr”¹⁵⁹⁹.

Al llibre del mostassà de València hi han diverses lleis relatives a actuacions puntuals sobre planificació urbana:

“Lo vehi qui reebra los degotaments de son vehi en la paret mijana, pusca remoure et departir los degotaments de les aygues de les pluges de la paret migana en la casa o el loch seu quan volrra adobar o reparar la paret o fer algun edifici, et sobre aquella paret hedificar et levar aytant quan volrra, solament que'l vehi qui obrara o hedificara ab les sues despeses faça l'aygua d'aquell degotament correr et caer en la carrera si aquella aygua pora exir ne caer en la carrera, et si no hi pora exit, do loch a l'aygua per lo qual pusca exir et decorrer sens dan del vehi qui sera senyor del decorriment de l'aygua de la puja.

Lo vehi pusca la paret qui sera mijana et comuna de tot en tot remoure et departir, et aquella reedificar et tornar contra volentat de son vehi, et levar aytant quant volrra, et leix les lumeneres et les finestres ubertes si aqui seran antigues et prescriptes, et l'altre vehi pusqua metre o posar cabirons o bigues o fer cuberta en aquell loch o en aquella altea on primera era quant la paret ne fo remoguda et departida per son vehi, et no sia tengut de posar ni de dar alcuna cosa en les despeses que seran feytes en aquella paret, sino tro a aquell loch on metro lo cabiro, o la bigua o la cuberta. Empero si en la sobirana nova paret volrra cobrir o en altra manera hedificar o bastir, pusqua o fer dementre, empero, que pach la meytat de la despesa que sera feyta del començament del fonament de la obra en tro a aquell loch tro al qual hedificara o cobrira.

Si alcu ha possessió o alcun bastiment en paret d'altre de bigua o de fust, pusque aquella paret o bastiment posar ço que mester li sera per aquella possessio. Aquest fur delcara et romança lo senyor rey”¹⁶⁰⁰.

¹⁵⁹⁹ *Libre del Mostassaf de Mallorca*, p. 54.

¹⁶⁰⁰ *Valencia urbana medieval*, p. 197.

Per acabar, al llibre del inspector del mercat de Solsona hi ha aquestes ordenacions sobre la moral pública:

“Primo, que nenguna fembra publica, ne juheu, no gos tenir pa, carn, ne peix, fruyta seca ni tenra, ni degunaltra cosa, ortaliça, entro que comprat ho age, sots ban de dos sous. E so que tocará, que ho age a comprar, sots lo mateix ban.

Item, que nenguna fembra publica, ne soldadera, no gos traure blat dels sachs ques poson en lo mercat per venre, sots ban de dos sous.

Item, que, tot juheu, con lo cors de Jesucrist yrá per vila, e com lo seny de la oració sonara, se age de aginollar o apartar, sots ban de sinc sous”¹⁶⁰¹.

Analitzats els tipus d’ordenances és necessari veure ara el seu nombre per saber quina tasca del mostassà era la més regulada. Es pren el cas de Solsona, Juneda i Castellfort. El llibre de la mostassaferia de Solsona tingué una primera redacció a l’any 1434¹⁶⁰². Altrament, el llibre de l’inspector del mercat de Juneda fou una recopilació realitzada a l’any 1598 i que conté nombrosos textos del segle XIV, perquè és una còpia d’un original perdut¹⁶⁰³. Finalment, el llibre del càrrec de Castellfort conté documentació des de l’any a l’any 1458 a l’any 1472¹⁶⁰⁴.

¹⁶⁰¹ CARRERES CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», p. 328.

¹⁶⁰² *Ibidem*, p. 319.

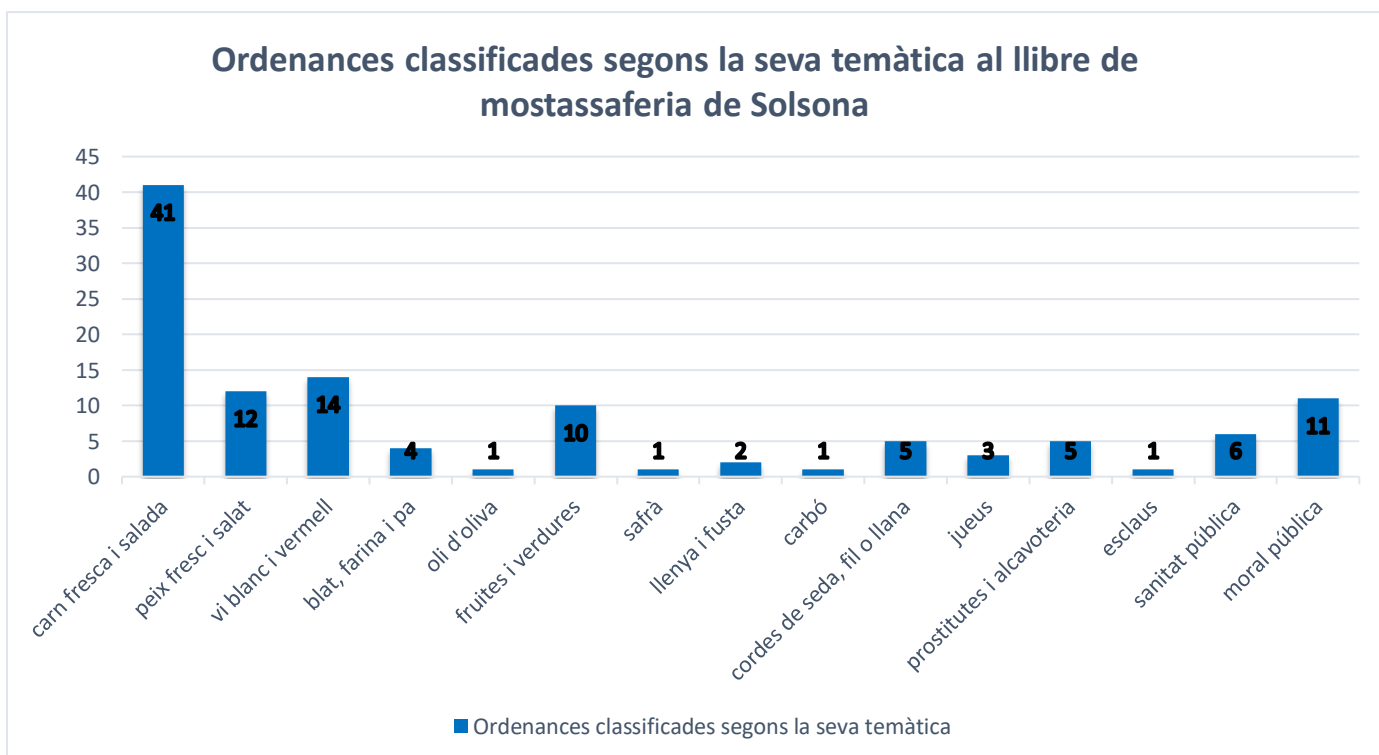
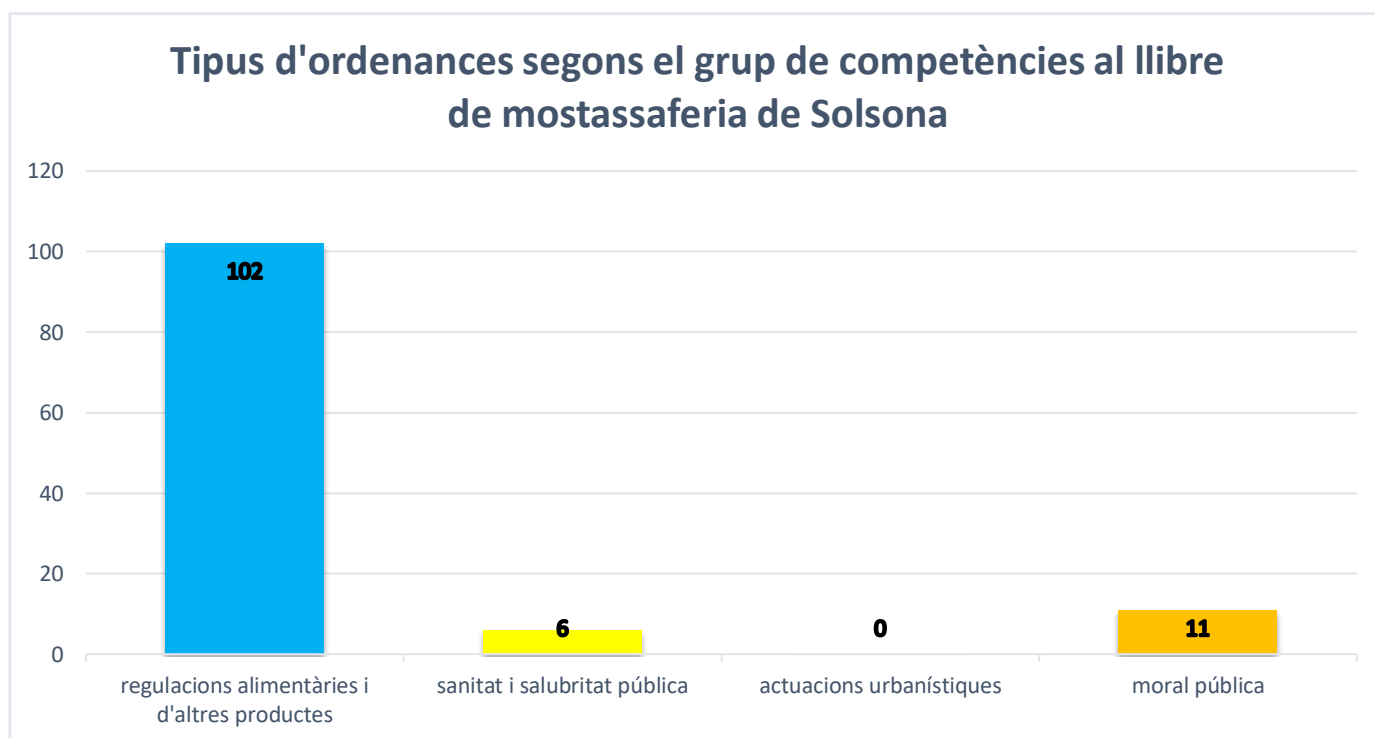
¹⁶⁰³ *Llibre dels mustaçafos de Juneda*, p. 5.

¹⁶⁰⁴ MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», p. 237.

El llibre de l'inspector del mercat de Solsona conté aquesta distribució d'ordenances:

Taules 12 i 13

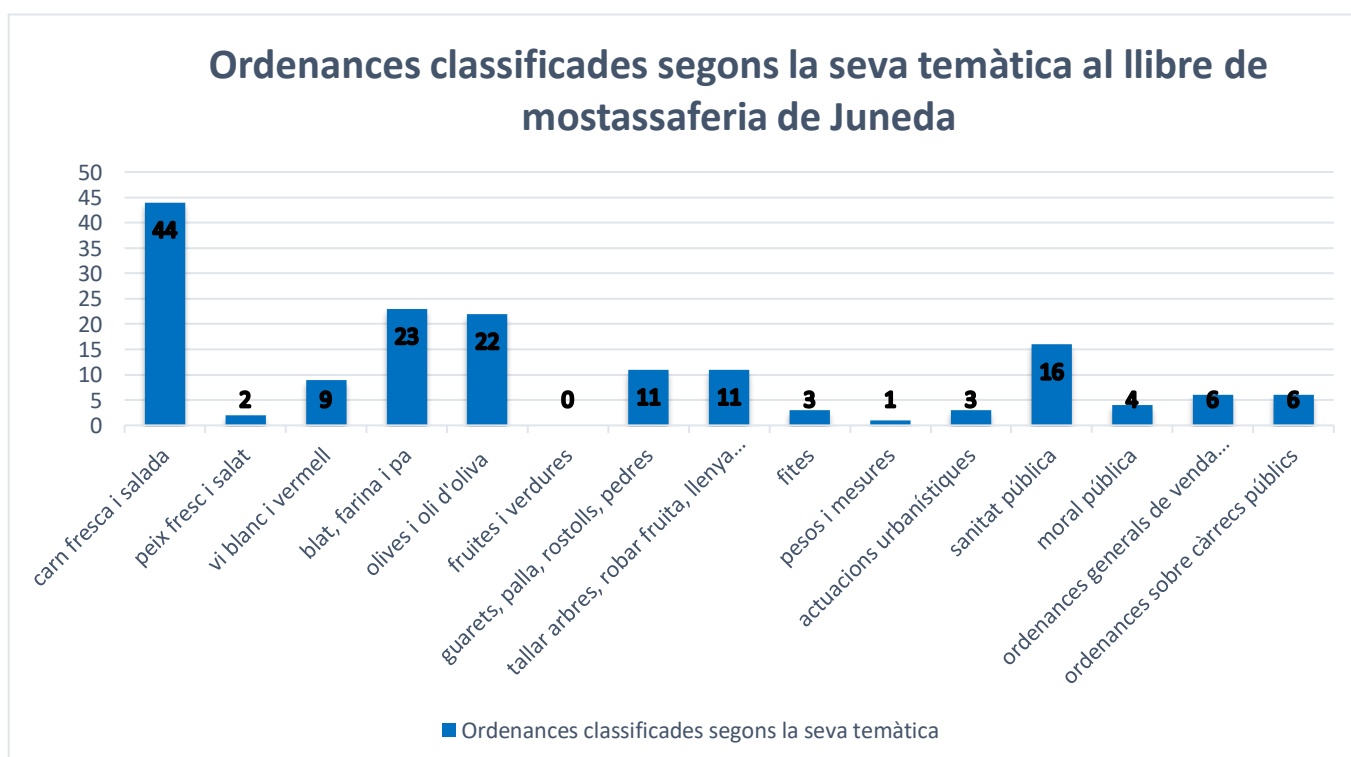
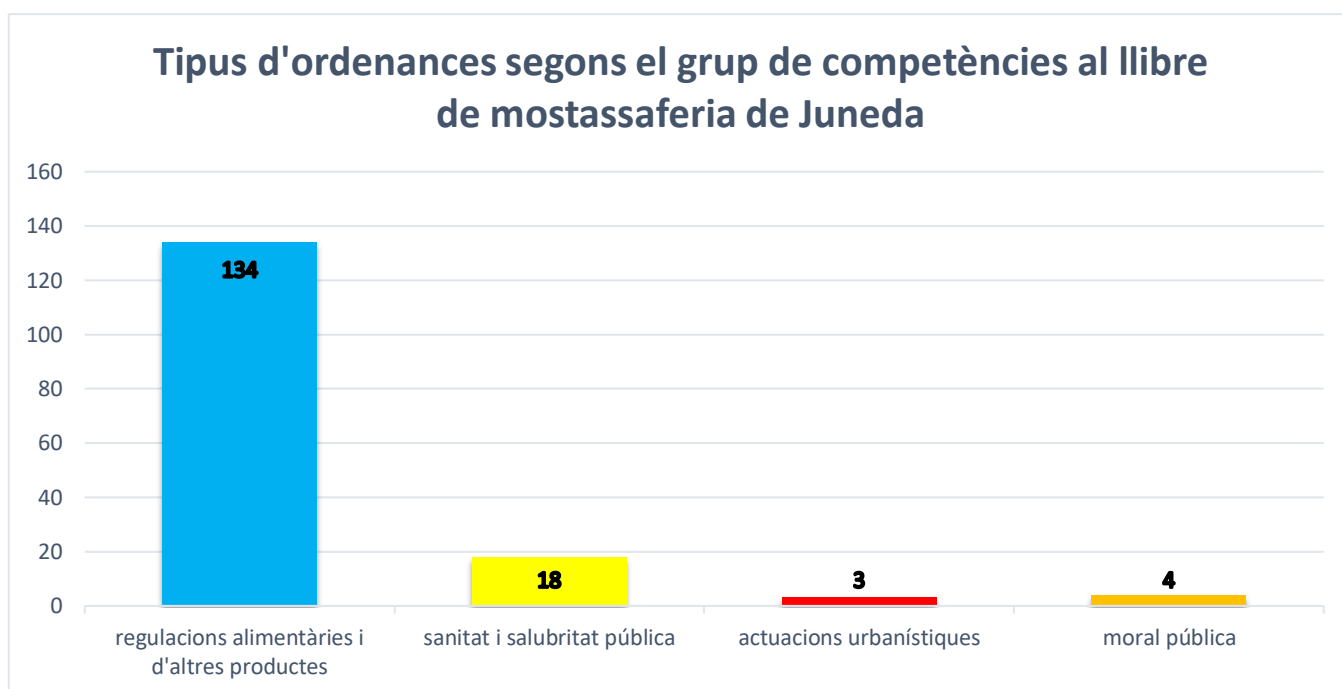
Classificacions de les ordenances al llibre del mostassà de Solsona



El llibre de la mostassaferia de Juneda conté aquestes ordenances:

Taules 14 i 15

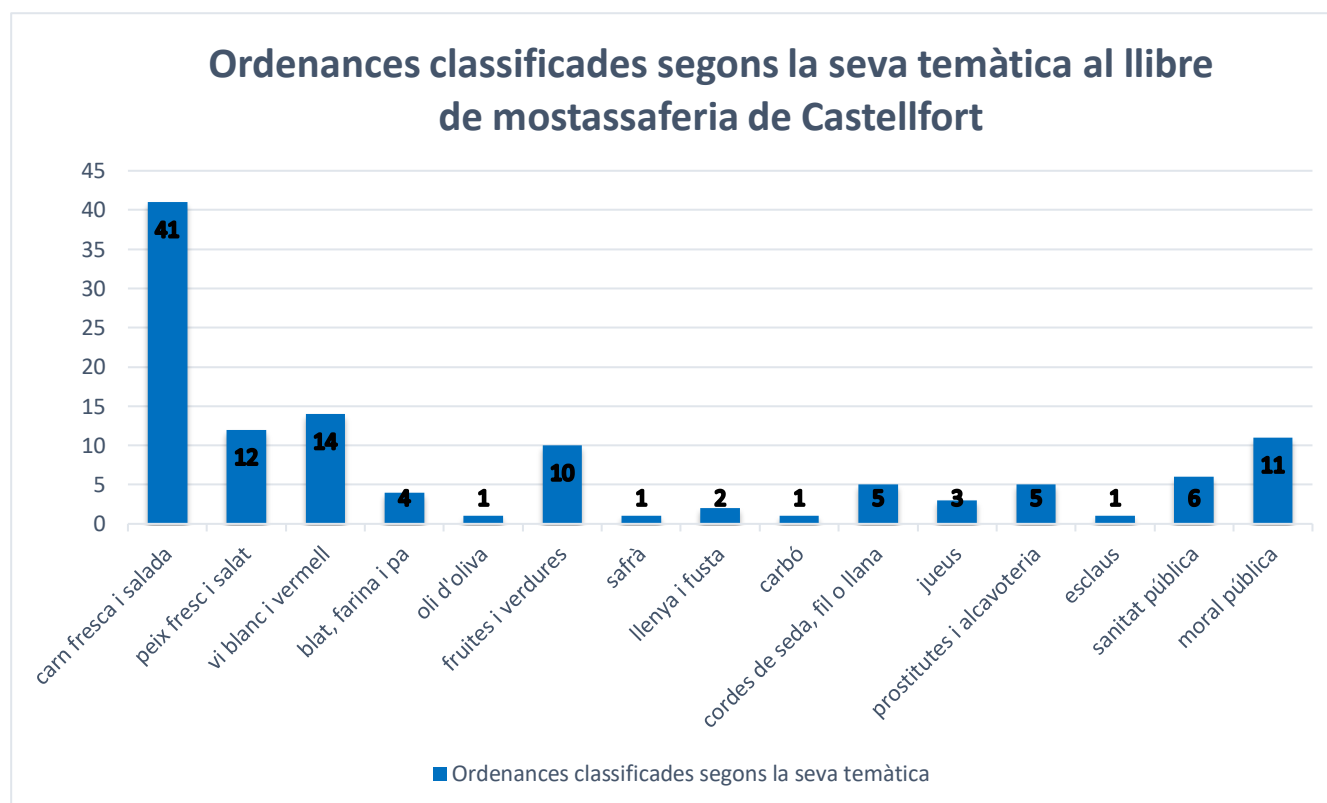
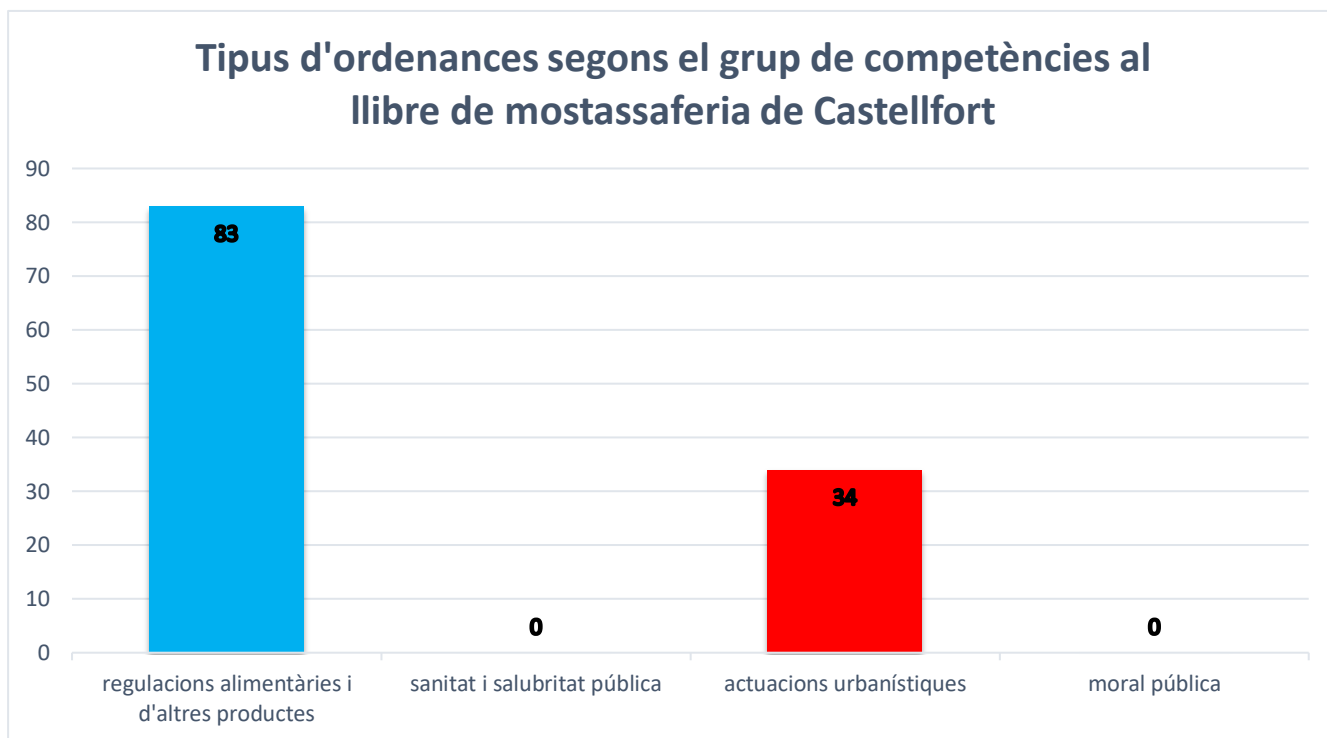
Classificacions de les ordenances al llibre del mostassà de Juneda



Finalment, al llibre del mostassà de Castellfort es localitza la següent classificació temàtica de les ordenances:

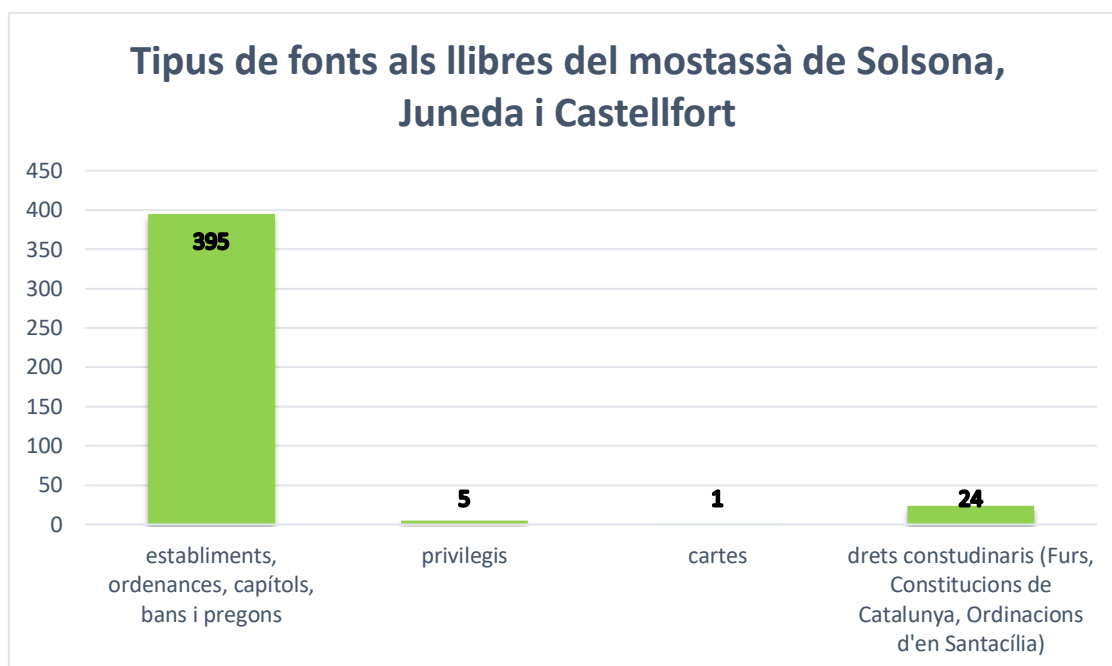
Taules 16 i 17

Classificacions de les ordenances al llibre del mostassà de Castellfort



Taula 18

Tipus de fonts als llibres del mostassà de Solsona, Juneda i Castellfort



La quantitat d'ordenances en cada cas segueix l'escala de les necessitats de Maslow¹⁶⁰⁵. Hi ha primer moltes ordenances sobre la regulació d'aliments, és a dir, per cobrir les principals necessitats fisiològiques. Posteriorment, en menor nombre es troben normes sobre sanitat i salubritat, que cobreixen les necessitats de protecció i seguretat, perquè ajuden a prevenir epidèmies. Finalment, es localitzen els capítols relatius a la necessitat humana de pertànyer a un grup. Aquesta tingué resposta a les ordenacions sobre els jueus i les prostitutes, perquè les autoritats volien separar cristians de jueus i dones casades de prostitutes.

En resum, quan major era la necessitat per a la població urbana, major era la quantitat de lleis incloses als llibres de la mostassaferia. S'han d'esmentar que queden fora de l'escala de Maslow les competències relatives a l'urbanisme, que a més eren les tasques menys presents als drets locals dels manuscrits del càrrec. Finalment, la majoria dels aliments regulats als llibres del mostassà baixmedievals eren béns fungibles. Un bé considerat fungible és aquell que es consumeix, com el pa i la carn¹⁶⁰⁶.

¹⁶⁰⁵ MASLOW, Abraham, *El hombre autorrealizado: Hacia una psicología del Ser*, Barcelona, Editorial Kairós, 2016, p. 66.

¹⁶⁰⁶ BETANCOURT, Fernando, *Derecho romano clásico*, p. 292.

Les cartes

Les cartes són documents de institucions a institucions. Com la resta de la documentació dels llibres del mostassà, les cartes són habitualment trasllats. Els originals serien fulls en pergamí o paper que s'enviarien, per exemple, des de la cancelleria reial al consell d'Alacant. La documentació epistolar sempre es copiava sencera, perquè es tractava un tema en el que era important citar a l'autoritat.

El llibre del mostassà de Castellfort recull força documentació foral i del monarca Jaume II. Entre aquestes fonts, hi ha una carta datada a l'any 1321, on Jaume II informà als seus súbdits del regne de València de la següent decisió sobre els carrers de les viles i ciutats:

“Nos en Jaume per la gracia de deu Rey de Aragó, de València e de Cerdanya e de Corcegua e Compte de Barcelona, volens que les ordenacions que en fur de València e en los privilegis de aquella fets, sobre les obres constituïdors, sien guardats e fermament observats, axí que les ordenacions aquelles, qui per los fraus o malícies de alguns, no puguen esser mudats o entemenats. Enper açò, a suplicació a nos feta per part de algunes universitats de la universitat de la ciutat de València, e de les viles del Regne de aquella, establim e ordenam en e per tostemps que, si algu de dia o de nit farà o fer farà en les ciutats o viles obra alguna contra fur farà, que aquella obra axí feta lo mustaçaf de la ciutat e de les viles en continent faça desfer e demolir a despesses del obrant o fahent obrar, e encara lo obrant o fahent obrar per pena pach, pes cascuna vegada qui contrafarà, sexanta sous, de la qual pesa sie la terça part nostra, e la terça part de la ciutat o de la villa, e la terça part del acusador. Encara volem, establim e ordenam que algú en les dites ciutats no gos cobrir ni fer cobrir carrera pública o açucach. E si alguna o algunes carreres o açucachs seran cuberta o cubertes de sis anys ençà en aquella ciutat o vila, en continent faça a descobrir a messió del obrant, manants al procurador del Regne de València, als batlles, justícies, mustaçafs e a tots altres oficials nostres en lo dit regne presents o esdevenidors, quels damunts dits estatuts e ordenacions nostres fermes haien e observar facen inviolablement e no contravinguen ne algú contravenir leixen. En testimoni de la cual cosa manam fer la present carta ab nostre sagell pendent manam esser guarnida. Dat. Valencie lo primer de maig en lo any de Mil trescents vint y hu”¹⁶⁰⁷.

A l'any 1387, els jurats de Ciutat de Mallorca respongueren a una carta dels seus homòlegs d'Eivissa:

“*Tricesima die julii anno a nativitate Domini millesimo CCCLXXXVII. Sequens lite ra clausa et sigillata sigillo officii venerabilium juratorum Civitatis Maioricarum, fuit presentata venerabilibus juratis Eviçe insule prima facie cuius littere continebantur hec verba:* Als honrats e savis senyors los jurats de la illa de Eviça. *Et qua littera aperta sequitur tenor eiusdem sub hiis verbis:* Honrats senyors, vostra letra havem rebuda, data en Eviça a XX dies del mes e any devall escrits, ensemps ab alguns capítols los quals ensemps ab la dita letra nos són estats presentats per lo honrat n'Arnau Aymar. A la qual vos responem que semblants capítols, los quals nos havets tramesos, no són contenguts ne expressats en lo Libre del mostasaph de la Ciutat de

¹⁶⁰⁷ MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», pp. 254-255.

Mallorques, mes certificam-vos que si los dits capítols són contenguts en libre de capítols del vostre mostasaph e a quels són stats auctorizats per lo governador d'aquí e après cridats, que aquells e tots los altres qui per lo dit governador sien stats auctorizats se deuen exequir e complir per lo mostasaph, e lo governador lavors present ni esdevenidor en neguna manera no'n pot revocar. E per tal que mill siats informats vos certificam de nosaltres cascún any a consell de prohòmens de la Ciutat e de fora corregim los capítols del mostasaph, afigint-hi e le vant-ne axí com Déu nos administra en bé de la Universitat e après fem aportar aquells al governador, los quals, regoneguts aquells, si apparran bons e justs, ell los segella e si no li aparen justs diu les rahons perquè no són justs. A la fi que, pus lo governador los tenga per bons, ell lo haia asseggellats e sien cridats, no és d'equí avant de fer algun embarch, ans lo mostasaph qui aquells jura en començament de son offici tenir servir e aquells exequir e complir axí com de nits com de jorn, sens que'l governador no se n'ha empatxar, ans havem privilegi del senyor rey que'l mostasaph, tota appellatió remoguda, haia exequir tots contrastes qui sien denant ell, e que'l governador en ninguna manera no'l dege embargar sots pena de mil morabatins d'or. E axí, honrats senyors, com los capítols del offici del nostre mostasaph sien en nombre iiii mans de paper, si de aquells vos plau traslat, ni d'altres, ço és, qui fassen per lo dit offici, escrits-nos-en, car nosaltres som apperellats de fer-vos-hi dar recapte e si altres coses vos hi plaen escrits-nos-en fian solament.

Scrita en Mallorques dissapte a XXV de maig de la nativitat de nostre Senyor mill CCCLXXXVII.

Jurats e prohòmens del Regne de Mallorca apperellats a vostre honor.

*Predictae scripture scripte et continuate in presenti folia et in precedenti eidem pagina, fuerunt assumpte et translate a quadam littera clausa et sigillata et cum eadem fideliter de verbo ad verbum comprobate et ut eisdem ubique et semper fides plena ria adhibeatur in testimonium premissorum ego, Berengarius Salvatoris, auctoritate regia notarii publici per totam terram.*¹⁶⁰⁸

Per acabar, al manual de l'inspector del mercat d'Igualada s'inclou una carta del portantveus del governador de Catalunya al consell de la vila, datada l'any 1393. En aquesta font es regula que el compliment de les ordenances els dies que hagi mercat, no sols el dimecres, el dia propi del mercat setmanal, sinó també altres dies de la setmana quan estan obertes les tendes. Al final d'una ordenança del consell igualadí que es localitza just abans de la carta es comenta que es trasllada «la qual letra, per millor saber les dites detractions e addicions, és ací inserta en aquesta manera»¹⁶⁰⁹:

Raymundus de Vilanova, miles, Gerens vices gubernatoris in Cathalonia, dilectis consiliariis ville Aqualate: Salutem et dilectionem.

Quia vios et recognito processu, per bajulos dicte ville nobis misso, super ordinationibus per nos de consilio quorundam proborum hominum dicte ville factis de tenendo in certis locis bladum victualia, merces et alia que aportantur causa vendi in dicta villa temporibus mercati et nundinarum. Auditis his que Jacobus de Solandoc et Joannes Alemany pro se et aliis eis adherentibus, ex parte una, et Bernardus Queralt et Petrus Oller pro se et aliis sibi adherentibus ex altera, verbo coram nobis super predictos dicere voluerunt, ordinatum est per nos, et per dictas partes gratuite concordatum quod, ordinationes predictae, sollicite recognoscantur per nos, adhibitis tribus hominibus dicte ville, uno de ingressu et alio de egressu, et alio de uno latera dicte ville-quorum interesse proprium pretendi non possit et aliter non suspectis et de eorum consilio, dictis ordinationibus addaturvel detrahatur: si

¹⁶⁰⁸ *El Llibre del mostassaf d'Eivissa*, pp. 280-281.

¹⁶⁰⁹ *Llibre de la Mostaçafèria: ordinations de la Vila d'Igualada*, p. 48.

quid et quicquid et prout vestro et dictorum proborum hominum arbitrio, fore videbitur addendum vel detrahendum. Ideo, vobis dicimus et expresse mandamus, sub pena centum florenorum auri, erario regio applicandorum, quatenus: recognitis diligenter ac solícite ordinacionibus supra dictis servetis fideliter modum superus expresatum ut inter singulares dicte ville, ommnis scandali et damni eminentis, materia extirpentur. Nos enim presentes, mandamus Baiulis dicte ville et eorum Assesori, sub pena quingentorum florenorum auri, erario regio applicandorum, quatenus, sub exequuione premissorum vobis mandatum acistant auxilio et favore quando quociens et prout a vobis requisiti. Et quicquid per nos cum tribus probis hominibus supradictis, super ordenacionibus memoratis, actum et ordinatum, provisum, additum, vel diminutum, aut detractum fuerit exequantur opere indilatim, quibusvis aliis exceptionibus retroiectis cum pro bono reipublice dicte ville et tranquillo statu eiusdem, qui de facili perverti posset, de voluntate partium predictorum sit de certa sciencia duxerimus providendum. Et caveatis attente, et caveant Bauli et Assesor predicti, quod vestri et eorum desidia vel favore quicquid sinistrum non adveniat in predictis nec differant aut frustentur vel interpretentur aliter nobis et eis: significamus quod a bonis illorum, qui moram vel negligentiam comiserint in predictis, penam predictam absque spe venie, exigemus. Datum Barcinone, septima die junii anno a nativitate Domini, millesimo tercentesimo nonagesimo tercio¹⁶¹⁰.

La documentació epistolar és normalment menys freqüent que els drets locals als manuals de la mostassaferia, però la seva presència s'ha d'entendre amb les altres fonts redactes a la seva vora, al mateix foli o als folis propers on ha estat traslladada, com s'ha explicat amb el cas igualadí. Aquesta documentació, en tots els casos servien per aclarir i/o reforçar alguns drets i deures de la mostassaferia d'un municipi.

¹⁶¹⁰ *Ibidem*, pp. 48-50.

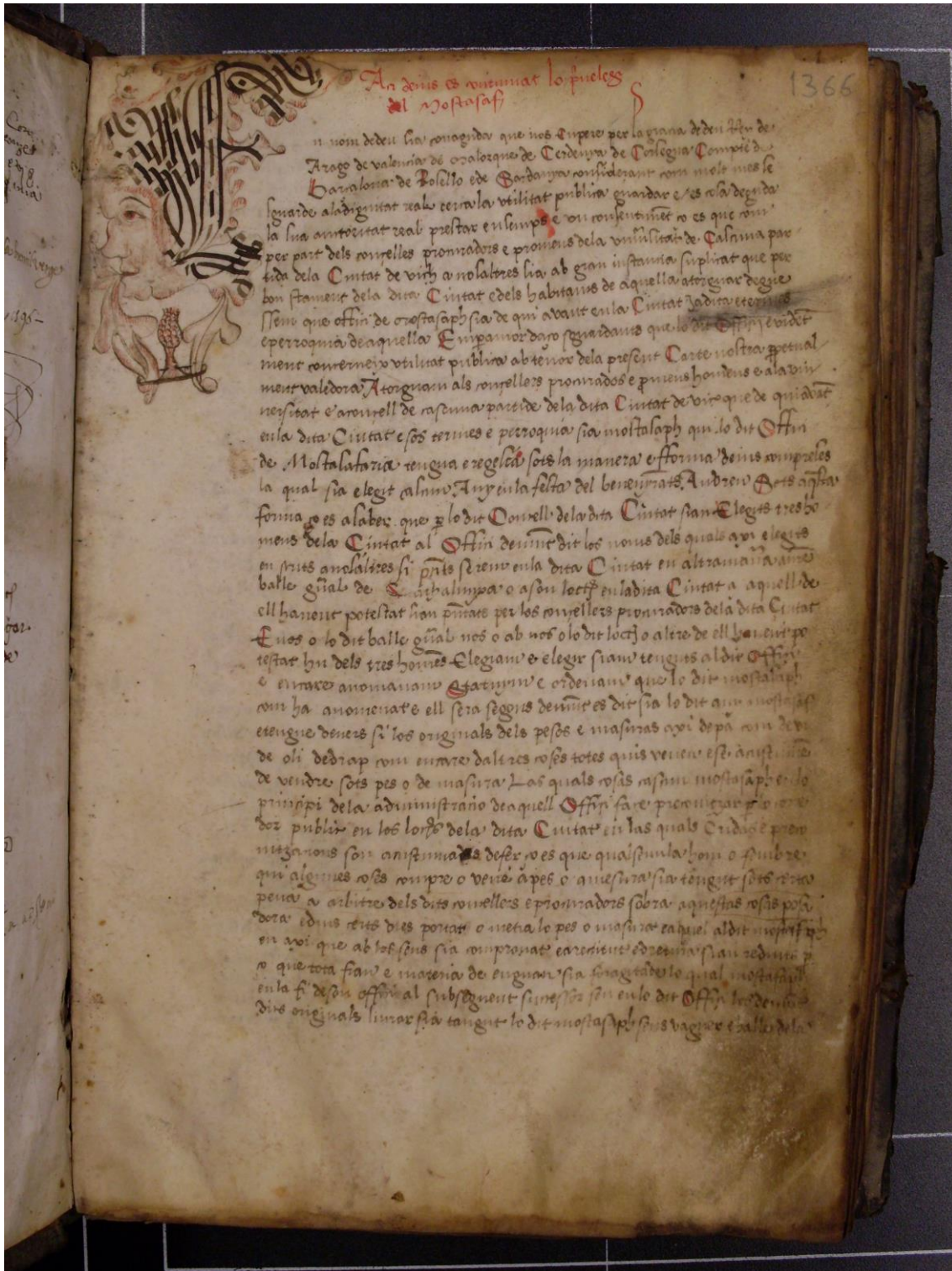


Figura 90. Imatge d'un foli del llibre del mostassà de Vic. S'aprecia la caplletra típica d'un privilegi, i per tant, al ser un document essencial per a la mostassafèria, la caplletra és sempre més vistosa que la resta, AMVI, ms. 16/44, f. 2r.

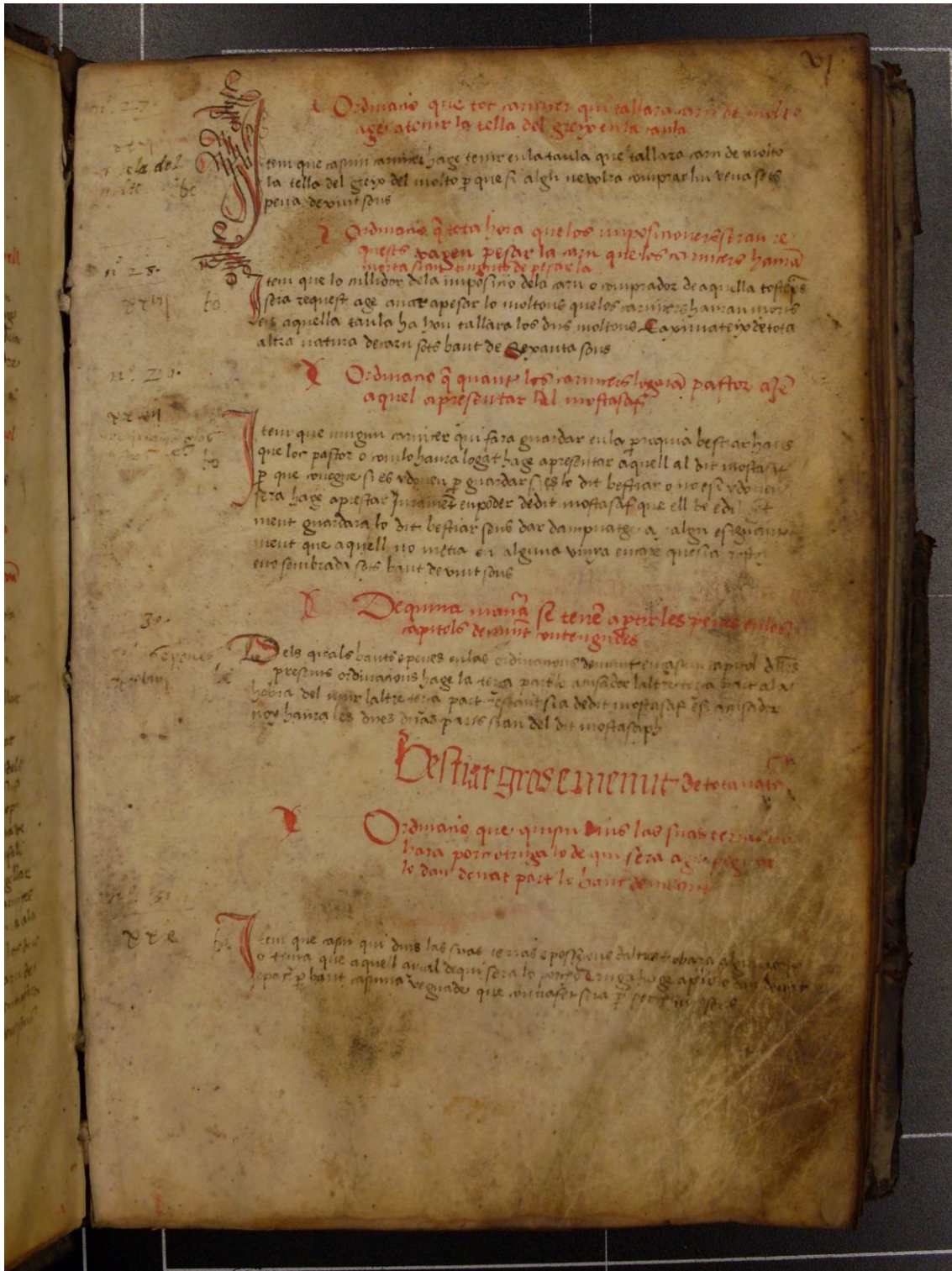


Figura 91. Imatge d'un foli del llibre del mostassà de Vic. S'aprecien les caplletres i les rubricacions de les ordenances. Les caplletres dels drets locals són menys vistoses que les d'un privilegi, atès que els últims eren més importants. A més, a la rubricació de la normativa local es pot veure un títol d'un conjunt de normatives sobre la carn. Hi ha també la numeració llatina amb tinta negra. En tots els casos, els elements ajuden a la lectura del document, AMVI, ms. 16/44, f. 8r.

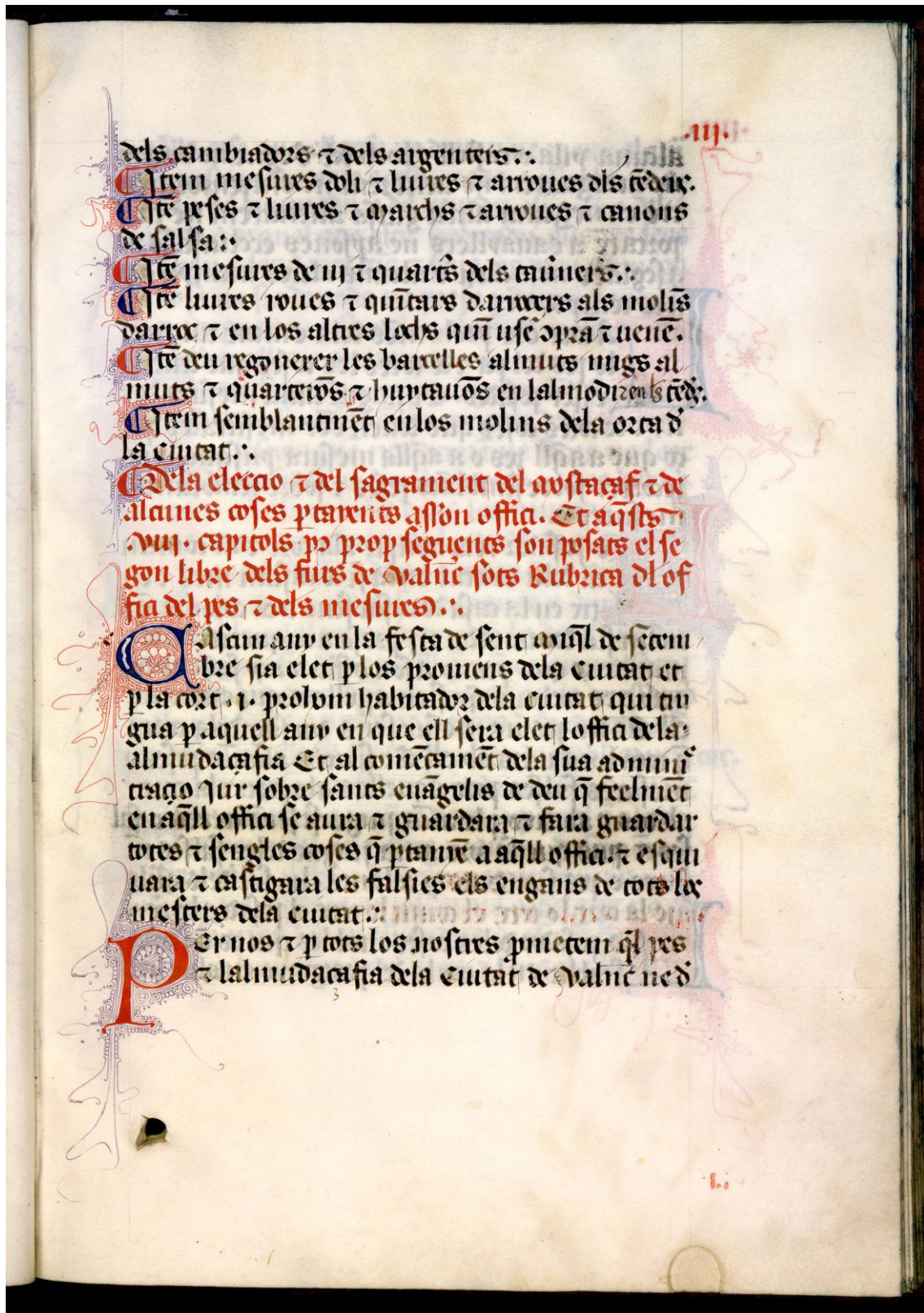


Figura 92. Imatge d'un foli del llibre del mostassà de València. S'aprecien les caplletres, els calderons, la
 rúbrica d'una l'ordenança sobre l'elecció del mostassà i el nombre del foli amb tinta vermella. Novament, tots
 els elements ajuden a la comprensió del text i a la fàcil consulta per als oficials municipals, AHCB, 01/1g-71,
 Llibre del Mostassaf de València, f. 3r.

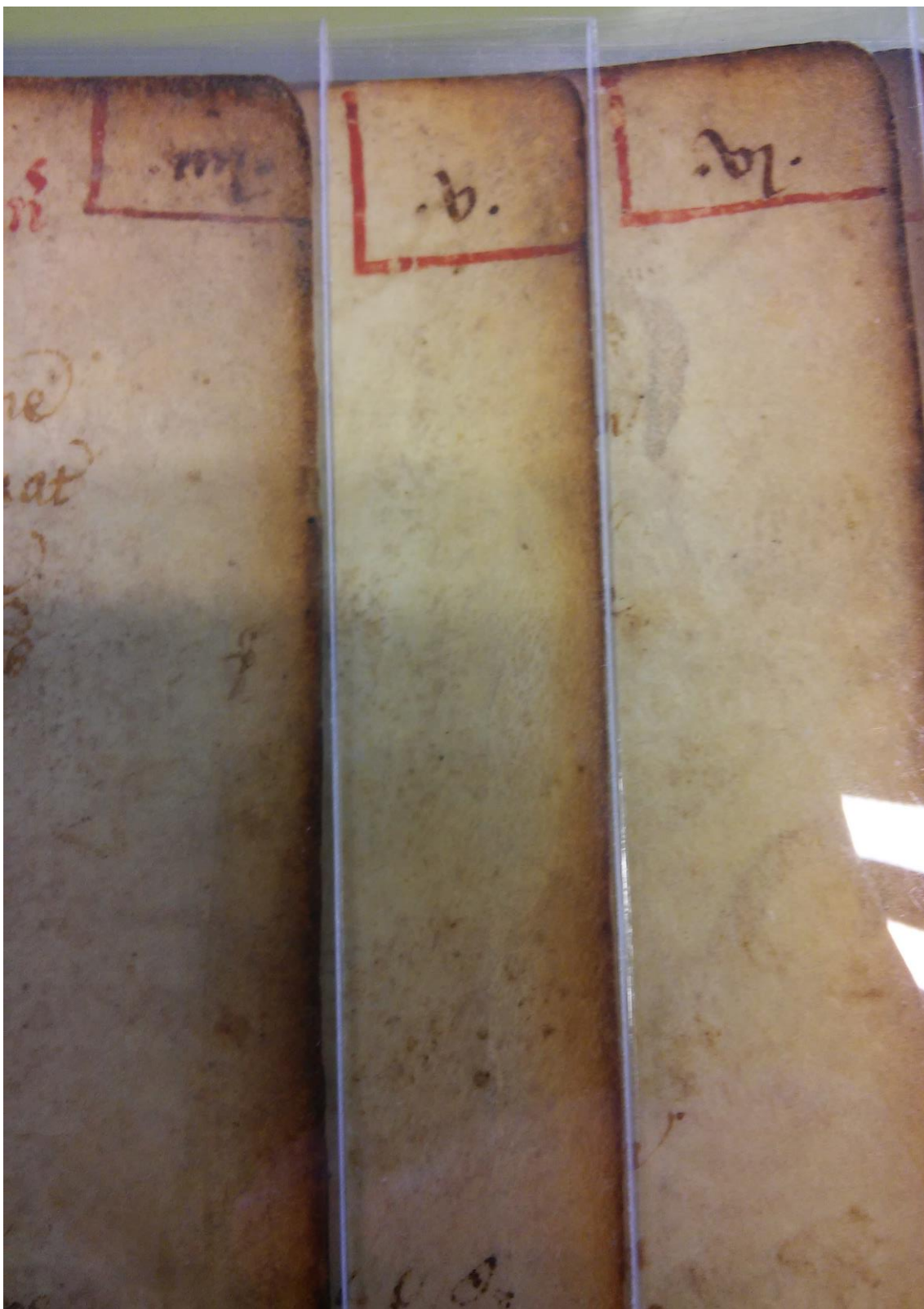


Figura 93. Numeració dels folis en tinta negra a l'inèdit llibre del mostassà de Montblanc, Arxiu Comarcal de Montblanc, CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI), ff. 4-6.

V. Conclusions

Quo diversus abis?
Cap a on et desvies [veritat]?
Virgili, *Eneida*, 5, 166

Montesquieu¹⁶¹¹, a les seves *Lettres persanes*, diu «vérité dans un temps, erreur dans un autre». Comparteix el pensament de l'il·lustrat francès, on la veritat d'un temps, és error en altre període. Les conclusions de la tesi no tanquen amb pany i clau l'estudi de la mostassaferia, sinó que aporten noves dades en aquest camp de recerca de la història de la Corona d'Aragó. Els futurs estudis que es realitzin sobre la matèria poden aportar noves dades que modifiquin, canviïn i influeixin per donar noves perspectives sobre les legislacions urbanes alimentàries a la baixa edat mitjana i sobre l'ofici de mostassà. Dit això, aquest treball pretén realitzar una monografia que inclogui les característiques generals de la normativa alimentària municipal i de la mostassaferia a les poblacions baixmedievals de la Corona d'Aragó.

Les conclusions finalitzen la tesi, però no tanquen la recerca. No són un punt i final, sinó el punt i seguit de la recerca doctoral que he realitzat aquests 5 anys. A la introducció s'ha definit i establert el marc teòric general, el punt de partida que intentava respondre dues preguntes: al camp d'estudi que he treballat, quines principals línies de recerca havien encetat i treballat els principals investigadors i què em proposava aconseguir, què hi aporta la meua tesi partint de les recerques ja establertes però obrint nous camins, noves vies d'investigació de les fonts primàries.

Per aconseguir redactar el treball m'he plantejat seguir el criteri d'un mestre d'aixa al construir una barca: primer, els directors em varen mostrar quin podia ser el meu tema d'estudi, els mercats urbans alimentaris, i després, les meves bases, les fonts primàries més utilitzades, els llibres de mostassà: aquesta part és la quilla. Més endavant, després del buidatge de les fonts seleccionades i la consulta de la bibliografia especialitzada, fase que també comptà amb el guiatge dels meus directors, la redacció començà. Cada capítol tingué nombrosos esborranys i van ser discutits amb els directors i revisats segons els resultats d'aquesta reflexió conjunta. Aquesta segona part es correspon amb la col·locació de

¹⁶¹¹ MONTESSQUIEU, *Lettres persanes*, par M. de Montesquieu. Nouvell édition, augmentée de douze lettres qui ne se trouvent point dans les précédentes, et d'une table des matieres. Tome sixieme, Aux Deux-Ponts, chez Sanson & Compagne, 1784, p. 173.

quadernes de l'embarcació. Finalment, quedava la cuirassa del vaixell, que es correspon amb les darreres revisions, afegits i matisacions realitzades a l'últim curs del doctorat. En conclusió, com he dit als agraïments, en la tesi jo he estat un mariner que construeix la seva pròpia barca però m'he aprofitat de l'experiència i guia de dos experimentats mestres d'aixa, el Dr. Antoni Riera Melis i la Dra. Gemma Avenoza Vera.

La tesi té dues parts: primer els capítols dedicats a la mostassaferia i després els que tracten dels llibres de l'ofici municipal. No és conseqüència de l'atzar aquest ordre temàtic sinó que respon a què primer s'implanta l'ofici, i posteriorment, la suma d'experiències acumulatives dels ciutadans que exerciren el càrrec que donaren com a resultat uns manuals de l'ofici, els manuscrits de la mostassaferia, bases documentals del treball.

Una de les tasques més difícils per al investigador és definir amb precisió l'objecte d'estudi. La següent definició de la mostassaferia baixmedieval de la Corona Aragó desitja situar-se enmig de dos pols: el ser suficientment genèrica per englobar tots els oficis de mostassàs dels llocs, viles i ciutats dels diversos regnes de la Corona d'Aragó i el suficientment concisa per ser útil.

La proposta de definició és la que segueix: el mostassà era un oficial que podia estar present a les poblacions que tenien un mercat municipal important perquè fos necessària la seva implantació. Era un càrrec amb competències que variaven segons el municipi, el moment històric, el govern municipal i la senyoria de la qual depenia (reial, eclesiàstic o nobiliari). En termes generals, cada any es celebrava l'elecció d'una o més persones per exercir l'ofici, sempre segons les necessitats sobretot demogràfiques de la vila o ciutat. El sistema d'elecció dels candidats a oficial més estès eren la insaculació, la votació a més veus, la cooptació i la "ceda". Els homes elegibles eren normalment residents i ciutadans del municipi, majors de vinc-i-cinc anys i menors de seixanta, casats i amb bona reputació. A més, els ciutadans que solien accedir a la mostassaferia eren membres d'alguna nissaga notable, homes de famílies benestants.

La gran majoria de les competències de la institució es vincula amb el regiment del mercat municipal. Les tasques del càrrec es poden classificar en quatre categories relacionades i que no es poden comprendre amb profunditat aïlladament, sinó com a part d'un tot, que és la mostassaferia: vigilar el compliment de la legislació sobre les vendes al mercat urbà, vetllar

per la higiene i salubritat pública, exercir de jutge civil sobre problemes entre veïns degut a situacions de planificació urbanística i agrícola i ser guardià de la moral pública.

La història de cada lloc, vila i ciutat és única i irrepetible però aquesta tesi intenta extreure i sintetitzar totes, o totes les característiques rellevants de les mostassaferies de les poblacions de la Corona d'Aragó, per mitjà del buidatge i estudi dels llibres de l'ofici, amb l'objectiu de definir no un càrrec de mostassà, com el de Saragossa, Vic i Elx, sinó la mostassaferia com a institució de la Corona d'Aragó.

D'altra banda, les fonts primàries consultades i buidades no proporcionen tota la informació, donen la informació que volen llegir i registrar. Per tant, com que cada govern municipal té una composició, una vida i un funcionament propi i els mostassàs s'integren en els governs locals, la informació tramesa estarà sempre vinculada amb el funcionament concret d'una mostassaferia, però mai disposarem de totes les dades referents a la seva activitat, perquè com descriu l'escriptor Valle-Inclán¹⁶¹², una institució com un ajuntament, dit universitat a la baixa edat mitjana, és com un corral on hi ha galls i gallines, però als animals no se'ls veu ja que el corral sempre està nuvolat.

El capítol III.1 sobre els càrrecs d'altres civilitzacions que inspiraren la mostassaferia té una importància notable el que implica la frase *nihil novum sub sole*, segons la interpretació que li dona Albert Hauf Valls¹⁶¹³. El sol a l'aforisme s'usa com a metàfora del pes de la tradició, al ser l'astre brillant que il·lumina i guia per saber distingir què és la llum, és a dir, la saviesa veritable, i en què consisteix l'obscuritat, el coneixement fatu. Aquesta màxima no defineix en cap moment què, com, on i perquè és la saviesa veritable una i no altre, i potser aquest silenci és intencionat, perquè la tradició no és immutable, sinó tot el contrari, cada època i cada autor reflexiona sobre què és tradició i estableix una línia de detalls i de matisos, amb distints enfocaments als ja existents sobre les mateixes matèries.

Per això, els homes que establiren com seria l'ofici de mostassà durant els segles XIII, XIV i XV al inspirar-se en els oficis d'inspectors del mercat grecollatins i islàmics, realitzaren una selecció intencionada plena de puntualitzacions d'allò que els hi era útil. Tot això té una clara justificació fruit del context històric. Durant el segles XIV i XV, les classes dirigents

¹⁶¹² VALLE-INCLÁN, Ramón, *Luces de Bohemia*, ed. Alonso Zamora Vicente, Madrid, Espasa-Calpe, 1993, p. 20.

¹⁶¹³ EIXIMENIS, Francesc, *Lo Crestià: selecció*, pp. 13-14. Agraïxo el suport del Dr. Albert Hauf Valls per haver-me ajudat a comprendre aquest *excursus* i també l'obra de Fra Francesc Eiximenis.

dels pobles i ciutats reberen dures crítiques per part dels moralistes. Fra Francesc Eiximenis¹⁶¹⁴ explica que els mals governats són destructors de la cosa pública, i per evitar que siguin avariciosos i luxuriosos, entre altres pecats capitals, la societat és regida per l'Església. També la literatura de caràcter tragicòmic, com la *Celestina*, critica als membres benestants i dirigents dels municipis en el tracte que fan Melibea i Calisto, qui provenen de nissages poderoses, amb l'alcajota. Al començament la dona de mala vida és descrita com una vella barbuda teixidora d'enganys i després els mateixos personatges principals que l'han criticada la consideren medidora de la seva salut, la seva fidel secretària, reina i senyora seva. Però, quan Calisto comenta la mort de Celestina diu que la vella era dolenta, falsa i per intercessió divina ha rebut el seu terrible i mortífer destí¹⁶¹⁵. Per tant, ésser membre de nissages més notables no era prou com per mantenir un criteri moral que no mudés pels canvis de fortuna dels veïns.

D'altra banda, els mostassàs històrics s'assemblaven més als seus referents institucionals més propers en temps i espai, el *sabib al suq* i el *muhtasib*, degut a que un soc andalusí tenia unes dinàmiques similars als mercats cristians de la Corona d'Aragó. És la similitud dels mercats del món islàmic i cristià de la península ibèrica el que explica, entre altres causes, el perquè el manuscrit de mostassaferia de València més antic conservat en el contingut i en l'ordre de les diverses temàtiques que comprèn copia al tractat de *hisba* del malagueny *Al saqati*.

Per tant, enfront la tesi de Pedro Chalmeta, de molt útil lectura durant tot el treball, proposo varies hipòtesis sobre els precedents institucionals de l'ofici de mostassà. Primer, l'*agoranomos*, l'*aediles*, el *sabib al suq* i el *muhtasib* són els càrrecs que més influenciaren la configuració de la mostassaferia. Segon, al contrari que Chalmeta, no crec que el càrrec de mostassà sigui una institució, un ofici municipal que exclusivament fos una adaptació del *muhtasib*, sinó que els pensadors grecollatins i, especialment el *ius civile*, el dret romà, tingueren un pes considerable en la configuració jurídica del càrrec de la Corona d'Aragó.

La conquesta de València, com la del sud de l'Aragó, fou feudal, perquè els conqueridors i el que acaba produint-se a les regions ocupades és la voluntat de voler implantar la configuració jurídica i el culte cristià del territori d'origen. Poden quedar comunitats autòctones islàmiques, però el conjunt del territori era una societat feudal, amb la

¹⁶¹⁴ EIXIMENIS, Francesc, *Regiment de la cosa pública. Francesc Eiximenis*, pp. 125-128.

¹⁶¹⁵ *La Celestina: arte y estructura*, eds. Stephen Gilman - Margit Frenk, Madrid, Taurus, 1974.

configuració jurídica pròpia que implica aquest concepte, i cristiana, perquè la terra conquerida s'omplí de parròquies, i s'hi establiren comunitats religioses. El primer mostassà, Ramon de Lluch, era un cavaller de la host de Jaume I a la conquesta de València i solament dins el context del feudalisme es comprèn perquè el sobirà atorgà a un dels seus fidels cavallers el càrrec i diverses propietats.

València fou la primera població en escollir regularment mostassàs a la Corona d'Aragó. Aquest fet és fonamental: la ciutat del Túria es convertí no solament en model de l'ofici de mostassà, seguint l'esperit propi del dret consuetudinari, al regne valencià, sinó també a la resta de territoris peninsulars i illencs. El principi jurídic *prior in tempore, potior in iure* s'aplica a la història de la implantació i expansió de la mostassaferia al llarg dels tres últims segles de l'edat mitjana. És a dir, tot inspector del mercat, des de Saragossa a Maó, i des de Figueres a Elx, com el llibre del seu ofici, tenen sempre com a model de dret el càrrec de mostassà i el manual de mostassaferia valenciana. En suma, és impossible escriure història del càrrec de mostassà sense esmentar el crucial paper de la història local de la capital del regne valencià.

Altrament, si es conserven tants trasllats de llibres de mostassà valencians és per una raó prou senzilla: les realitats entre els mercats municipals dels diversos regnes que conformaven la Corona d'Aragó al llarg de la baixa edat mitjana no devien ser tant distintes. Per aquest motiu, és important la història local i reivindicar-la, perquè l'estudi del particular està connectat i és rellevant per a l'universal. No hi ha una història de petites dimensions i d'importància nul·la, el que existeix, en general, és una producció historiogràfica que rescata masses anònimes, que són protagonistes a certs llocs i espais: escrivans de parròquies rurals, mostassàs de valls com el de Vall de Bianya i d'en Vas, a la Garrotxa, i comunitats pageses de poblacions disperses i menors com Banyalbufar a l'illa de Mallorca, per posar alguns exemples. A més, la història local mostra que totes les realitats històriques estan relacionades i crec fermament que és un error considerar que un anàlisi local no té cap tipus de vinculació amb fenòmens globals.

Qui nomenava al mostassà? Aquest és un tema clau en la seva expansió, perquè d'aquí els senyors jurisdiccionals treien una part dels seus ingressos, car qui designava cobrava una part de les multes. La mostassaferia tingué una organització regular als regnes de València i Mallorca, perquè quan s'implantà i expandí l'ofici a la terra conquerida recentment als musulmans, no hi havia usos i costums cristians anteriors, fet que facilitava la implantació

regular. Altrament, el regne d'Aragó, de Sardènyia i el Principat tenien un corpus jurídic sòlid i l'oficial s'adaptà, no sense considerables dificultats, a les particularitats de cada territori. Un cas excepcional és el regne de Sardènyia, on encara que a les viles i ciutats sardes s'implantà la mostassaferia de model barceloní, els *giudicati sardi* sobrevisqueren, situació que m'agradaria estudiar amb calma en un futur.

València, Saragossa, Ciutat de Mallorca i Càller implantaren primer la mostassaferia a les seves capitals, en canvi, a terres catalanes primer el càrrec arribà i s'implantà a Cervera, abans que a Barcelona. En general, les capitals de regnes eren també un model, a més de València, tant a través del trasllat del seu llibre com d'inspiració del funcionament del seu oficial, dels seus llocs, viles i ciutats. Les viles i ciutats on s'implantà l'ofici tenen a més d'un mercat que sempre sobrepassava el comerç veïnal, un privilegi de mercat i fira previ, anterior a la concessió del privilegi de la mostassaferia. Finalment, totes aquestes poblacions, on els seus jurats tenien al llibre de privilegis el trasllat dels dos privilegis esmentats, dirigien el seu entorn.

Sempre hi hagué una conjunció d'interessos de les elits durant la implantació de l'ofici de mostassà a una població de la Corona d'Aragó: les autoritats locals volien augmentar la seva autonomia política i el rei augmentar la presència de la Corona als municipis i també els seus ingressos.

Tradicionalment, la història de la producció, que segueix les corrents del marxisme històric, defensava que la producció genera la seva pròpia demanda. Posteriorment, l'escola d'*Annales* ha matisat aquesta hipòtesi marxista, i ha precisat que influeixen més aspectes en el consum que no exclusivament les dinàmiques entre producció i demanda. L'herència rica i fructífera i el diàleg de la història marxista i d'*Annales*, és a dir, dels historiadors socialistes i dels liberals respectivament, ha permès a l'historiador de l'any 2019 disposar de mètodes per obtenir un bon nombre de perspectives del mateix tema, en aquest cas el consum. Per tant, és cert que els productors durant els segles XIV i XV eren poderosos, però els compradors en el moment d'adquirir aliments i altres productes a les places dels municipis no es guien simplement per criteris merament econòmics, sinó que a més hi influeixen d'altres. En resum, el meu treball parteix de les postulacions clàssiques del marxisme històric, però inclou també metodologies pròpies de la història social d'*Annales*.

Els mercaders, que s'inclouen alguns dins la categoria dels venedors locals, col·lectiu social que els mostassàs vigilaven, detectaven els segments, les necessitats dels ciutadans, desitjos que van des de comprar aliments bàsics, com el gra i el pa, fins a béns de prestigi com a rics draps francesos, com les bifes, i el preuat vi grec, beguda que exclusivament estava present a les taules dels més benestants. Les competències de l'inspector del mercat sobre la venda d'aliments i altres productes tenen una especial preocupació per lluitar no solament contra els fraus en la distribució, control metrològic i venda dels queviures, sinó també en el fet que els veïns més hipersensibilizats amb els preus puguin accedir, com a mínim, als productes més bàsics (pans rossos, carns d'ovins i caprins, vins corrents i peixos roquers per elaborar sopes més que no pas grassos i semigrassos, com turbots, dorades i raps). A més, a causa que al llarg de la Quaresma i altres períodes d'abstinència preceptiva es menjava diàriament peix i no carn, era freqüent establir ordenances, incloses en llibres del mostassà, on hi ha llistes de preus de peixos preuats, és a dir, grassos i semigrassos. També, les fonts del càrrec d'inspector del mercat inclouen llistes de preus de carns de caça, que no era uns aliments de primera necessitat, però que la població urbana, especialment la mitjana i major, volia a les seves taules a un preu raonable. En tots aquests sentits, la mostassaferia va esdevenir el que en l'actualitat seria aproximadament un defensor del consumidor.

El professor Antoni Riera Melis i altres investigadors que han publicat treballs relatius a la història de l'alimentació a la Corona d'Aragó als últims segles de l'edat mitjana, han estudiat fonamentalment el consum d'aliments des de dues perspectives: el proveïment del municipi i la lògica del poder, vinculada a la història de la demanda. La present tesi parteix d'aquests dos aspectes per estudiar l'alimentació medieval en general i aporta noves dades degut a què els anteriors treballs tenien generalment com a fonts primàries més usades els volums, les sèries de llibres de determinacions o manuals del consell, no els manuscrits de mostassaferia.

Els llibres de la mostassaferia, bases documentals del treball, són fonts locals que s'haurien d'examinar polièdricament, des del major nombre de perspectives possibles, per obtenir un anàlisi el més ric en detalls possible, aquesta tesi elabora un estudi de les fonts primàries de l'ofici de mostassà que parteix de la pròpia natura de l'objecte d'estudi: el fet alimentari. Es recorda que alimentar-se és un fet biològic, és imprescindible menjar per viure; social, es menja a Europa, tant a l'edat mitjana com avui, normalment en companyia; i cultural,

perquè el fet de què no mengem avui a Catalunya, València o Mallorca, per exemple, carn de gos, àpat habitual a regions siberianes russes, és perquè històricament ha existit un imperatiu social, modelat per la moral cristiana, jueva, islàmica o de la religió que esdevingui civilització a Occident que sigui, que ha establert, per ús i costum, que homes i dones tenen prohibit, o com a mínim, no haurien de ingerir carn de cànids.

En una època on la universitat ha estat desprestigiada per puntuals casos de corrupció, crec que és necessari reivindicar la ciència, com a mètode front a altres formes de coneixement. En aquest sentit l'esperit de la Il·lustració encara és útil, és cert que ha estat superat en molts aspectes, però el triomf de la raó és el que salva la ciència. Per això, la tesi intenta senzillament posar en ordre i correlació els coneixements humans, fent ús de les perspectives i disciplines possibles. En resum, aplico el que m'ensenyaren durant els dos cursos de màster de Cultures Medievals a la Universitat de Barcelona. L'elecció personal de dos directors, el professor Antoni Riera, especialitzat en història de l'alimentació, i la professora Gemma Avenoz, especialitzada en codicologia i filologia romànica, és fruit de la interdisciplinarietat que intenta incloure, sempre que sigui possible, aquesta tesi.

Les varietats de competències del mostassà tenen una raó de ser: mostren les àrees que les autoritats municipals es preocupaven per mantenir, és a dir, garantir uns serveis mínims a la ciutadania. Sens dubte, la major preocupació de les autoritats municipals a l'edat mitjana era abastir els mercats de productes de primera necessitat al llarg de l'any, d'aquí que les més importants competències de la mostassaferia siguin les relatives al mercat urbà d'aliments, que és un dels principals camps d'estudi de la tesi. És la *cura annoae*, la preocupació perquè tot veí o veïna tingui cada dia pa a la seva taula comprat al mercat local a bon preu, la tasca més important dins de les tasques del mostassà relatives a l'aplicació de la legislació de venda d'aliments al mercat urbà. Com ha estudiat el professor Antoni Riera Melis grans, farines i pans eren com el petroli o el plàstic avui en dia, és a dir, productes vitals, sense els quals la societat medieval patia penúries. No hi ha revoltes a l'edat mitjana per manca d'albergínies, però sí de pa.

L'apartat del capítol relatiu a les competències sobre el mercat urbà d'aliments de l'ofici de mostassà a la Corona d'Aragó presenta, entre altres, dos aspectes: primer, s'obté un estudi més profús en detalls si s'analitza el mercat alimentari no sols des de la tradicional la història econòmica sinó també des de la història social. Segon, cada producte que arriba a la

taula té una lògica de consum: el pa s'ha de menjar en tants dies, el vi s'envinagra, el peix fresc ha de ser menjat en 24-48 hores, entre altres.

Les competències sobre la neteja dels espais públics mostren com negatius d'una fotografia: pràctiques, usos i costums dels homes i dones, veïns de municipis, especialment de veïnes, àvies, mares, filles, criades i esclaves que treballen diàriament, compren aliments, els cuinen per a la seves famílies, i més tard, algunes llencen les restes per les finestres. Les mateixes dones es reuneixen també als safareigs, espais femenins, on no només treballen sinó que parlen de negocis i transmeten la seva saviesa a les seves filles, perquè sàpiguen quan es casin tot el que s'ha de saber sobre com mantenir i gestionar una llar. Això, com és lògic, també es feia a casa, a l'espai més privat i domèstic, on la cuina, una cambra i l'obrador podia ser lloc d'aprenentatge femení. No són aquestes tasques simples però sí tasques força oblidades. La societat urbana femenina present a les ordenances de salubritat pública mostra retalls de vida de veïnes com el reflex d'un mirall: indirectament s'aprecia que les dones als municipis de la Corona d'Aragó eren mestres en els seus arts, però de feines poc apreciades per la resta de la societat, com els encara menystinguts treballs de la llar.

Als llibres del mostassà, bases documentals de la tesi, el que més abunden són ordenances sobre homes, sobre els oficis d'apotecaris, pintors i daguers, entre altres, on les veus de les dones està absent. El món laboral, els oficis i tasques que feien els veïns i veïnes suposen una llista molt més extensa que la continguda als folis dels volums de l'oficial. Dit això, flequeres, peixateres, revenedores de carn, entre altres, estan presents a les recopilacions de la legislació local, però exerceixen tasques escassament remunerades i amb pitjor estatus socioeconòmic que els homes.

D'altra banda, les competències de la mostassaferia relatives a la moral pública fan pensar que el que es permet a les societats urbanes baixmedievals de la Corona d'Aragó no altera els valors profunds d'aquestes societats. És a dir, existeixen dones «amigades» que viuen dins de les murades de les poblacions amb les seves parelles, però les unions socialment respectades que no tolerades, eren les que passaven per una escrivania amb la intenció de demanar a un notari la redacció d'uns capítols matrimonials. Dit això, sí que les «amigades» demostren que encara que una societat codifiqui el sexe, perquè el sacrament del matrimoni implícitament ho fa, aquest codi no funciona, falla.

També hi ha transgressions de la moral, d'aquí que es multin aquestes nocives pràctiques, com que els fadrins es mesclassin amb les fadrines a l'entrada de l'església, que els veïns i veïnes de fe cristiana els hi agradés comprar carn a la carnisseria jueva i que les dones que exercien la prostitució passegessin lliurament per la parròquia on habitaven les veïnes que s'anomenaven «honrades». Totes aquestes transgressions tampoc pareix que alteressin els valors fortament arrelats i constantment recordats des dels púlpits dels temples catòlics als habitants dels llocs, viles i ciutats dels segles XIV i XV.

Per consegüent, el sagrament del matrimoni, els llocs assignats exclusivament per als homes o per a les dones als espais públics i sagrats, o no alimentar-se de productes jueus, entre altres, semblen ser unes línies estables de la moral cristiana que els mostassàs s'encarreguen de que es complissin. És en aquest punt, on jo comprenc la moral pública de les poblacions de la Corona d'Aragó regulada als llibres de mostassaferia, des de la perspectiva de Chesterton¹⁶¹⁶ quan comenta irònicament que la «moral, com l'art, significa posar una línia a algun lloc», on, aquesta línia era indubtablement dibuixada en bona mesura pels membres de l'Església.

Els mercats eren mercats d'abast, però no ho abastaven tot, perquè els homes i dones de l'edat mitjana, sabien del perill de dependre exclusivament del mercat urbà com a únic mitjà de subsistència. Molts veïnes i veïnes patiren els devastadors efectes de les caresties i fams, i d'aquesta por nasqué la precaució, d'aquí que molts cultivessin la terra a les seves llars, per obtenir una reserva d'aliments. La mostassaferia seria una institució més que permetria a les autoritats locals reduir, minorar i prevenir els efectes de les crisis de subsistències, penúries i fams, situacions on la població urbana sofria, i demanava als seus governants sobretot pa, com detallen i expliquen els professors Antoni Riera Melis i Pere Benito Monclús als seus estudis sobre crisis de productes bàsics a la baixa edat mitjana. Per tant, aquest treball aporta noves dades que permeten estudiar el paper exercit per la mostassaferia a la política municipal de previsió de crisis alimentàries.

Les ciutats i viles grans de la Corona d'Aragó als segles XIV i XV, municipis on preferentment s'implantà la mostassaferia, necessitaven quantitats considerables de cereals, com demostra la tesi doctoral de Juan José Cáceres Nevot, i de carn, com prova la recerca de doctorat de Ramon Banegas López, i també d'altres aliments amb un pes notable a la

¹⁶¹⁶ CHESTERTON, Gilbert Keith, *The Collected Works of G.K. Chesterton: The Illustrated London News, 1911-1913*, San Francisco, Ignatius Press, 1988, p. 592.

dieta de les classes populars urbanes, com el peix i el vi. Sobretot, explica el professor Antoni Riera Melis, les polítiques públiques de proveïment alimentari es centraven en dos cereals, el forment i l'ordi. Es més: les autoritats municipals (jurats, consellers, paers i cònsols) tenien com a principal preocupació l'abastament de cereals panificables al llarg de l'any i el manteniment d'uns preus assequibles, especialment del forment i de l'ordi. Per això, els circuits urbans de venda dels grans tenien edificis com els almodins, les quarteres i les botigues de blat, institucions locals que els propis oficials municipals anomenaven de forma especial. L'almodí de València era l'únic edifici al que els jurats i el consell valencià anomenen *aedes sacra*, temple sagrat del bon regiment de la cosa pública.

Una actuació pròpia de la política d'abastament alimentari és la fixació dels preus dels cereals. Els preus dels àrids, com recentment ha defensat Joan Montoro Maltas en la seva lectura de tesi, no responen a una sola causa, sinó que són resultat de circumstàncies exògenes concretes relacionades amb causes climàtiques (per exemple, sequeres) i epidèmiques (per exemple, la pesta negra), i també situacions endògenes, com l'acaparament dels cereals i la puja indiscriminada de preus per part dels revenedors. Les tres tesis esmentades, de Cáceres, Banegas i Montoro, junt amb les hipòtesis del professor Antoni Riera, analitzen directa o indirectament les crisis, penúries i fams que sofrien els municipis de la Corona d'Aragó a la baixa edat mitjana.

El meu treball aporta noves dades i formula noves hipòtesis per comprendre les actuacions dels jurats i consellers i altres autoritats locals competents recollides als manuals i a llibres de determinacions dels jurats i consellers, fonts consultades i estudiades pels quatre autors citats anteriorment per comprendre la política de proveïment d'aliments a les poblacions dels segles XIV i XV.

Entre les principals aportacions del treball hi hauria la distinció dels municipis normalment sense mostassaferia, que s'abastirien de cereals panificables, carn, peix i vi preferentment del comerç interior, com Banyalbufar a Mallorca, Casp a Catalunya i Benigànim a València, dels municipis amb habitualment mostassaferia que depenen per proveir-se del comerç interior i de l'exterior, és a dir, de les exportacions i de les importacions. Alguns exemples de viles i ciutats amb mostassaferia i mercats que s'abasteixen local, regional i inclús internacionalment serien Barcelona, Saragossa, Ciutat de Mallorca, Càller, Xàtiva, Alacant, Girona i Puigcerdà. En suma, les dinàmiques pròpies dels mercats d'abast de les ciutats i

viles grans eren diferents a les poblacions més petites, i per això, fou necessari la implantació d'un oficial especialitzat en l'espai de mercat, un inspector del mercat, el mostassà.

El forment era el cereal panificable més volgut per la societat urbana baixmedieval, però això no significa que fos el més consumit. L'ordi i la civada eren cereals també força presents a les taules populars, especialment l'ordi. La legislació local sobre l'elaboració de pans *mestalls*, freqüent als llibres de mostassaferia, indica que eren aliments comuns. Dit això, ningú nega que si es podia elegir, tot ciutadà preferia sempre que pogués el forment, el cereal, com diuen les fonts, del bon pa.

D'altra banda, el gran nombre de regulacions municipals sobre ovins i caprins demostra que eren les carns generalment més consumides per les classes populars de ciutats i viles grans d'arreu la Corona d'Aragó, com recentment han demostrat les memòries arqueològiques de la Ciutat de Palma¹⁶¹⁷. Els peixos i mamífers marins més presents als drets locals eren els més preuats en època d'abstinència, però el peix sempre té, i el tractament jurídic als llibres de mostassaferia ho corrobora amb claredat, una pitjor acceptació que la carn.

Sembla que no hi ha població baixmedieval important, i així ho recullen les ordenances de taverners consultades, sense almenys una taverna on es venguí vi negre i blanc per abastir als veïns no d'una beguda, sinó de la beguda dels veïns i veïnes cristians per antonomàsia a la Corona d'Aragó, regulada per vendre's a un preu assequible i sense frau.

La mostassaferia era conseqüentment una policia local, representada per un inspector encarregat de vetllar particularment perquè es complissin les ordenacions que establien els jurats i consellers regularment sobre el proveïment dels aliments essencials per a les principals poblacions de la Corona d'Aragó als segles XIV i XV.

¹⁶¹⁷ Notícia de l'*Ara Balears* del 19/01/2019, https://www.arabalears.cat/societat/edat-mitjana-gairebe-menjava-Palma_0_2165183554.html [última consulta el 15 de juliol 2019]. Malauradament, encara no he pogut consultar cap publicació acadèmica del grup de recerca liderat per l'arqueòleg Àlex Valenzuela, guanyador del premi Ciutat de Palma d'Investigació pel seu projecte *La gestió dels recursos animals en la Palma medieval*.

Existien altres circuits paral·lels de comerç d'aliments al circuit supervisat pel mostassà, com demostren els professors Antoni Riera i Josep Serrano¹⁶¹⁸. Les institucions religioses i senyors feudals com l'abat del Santa Maria de Poblet i els comanadors del Temple i de l'Hospital al Principat i al regne de València, venien els seus grans i caps d'animals (ovelles, cabres, cavalls i porcs) a uns mercaders directament, sense intermediaris. Les vies d'intercanvis comercials dels senyors jurisdiccionals amb els mercaders no entrava, ni sembla que volgués formar part, del circuit oficial de venda legislat i controlat pels oficials dels municipis, entre altres motius, perquè evitava pagar exaccions a les autoritats locals. És a dir, pareix que en certa mesura es compleix el que comenta Charles Churchill¹⁶¹⁹, poeta anglès del segle XVIII i avantpassat del més famós Churchill, el primer ministre del Regne Unit durant la Segona Guerra Mundial, a un poema on critica les elits urbanes britàniques, els *lords*:

“What is't to us if taxes rise or fall?
Thanks to our fortune, we pay none at all”
[Què ens importa que pugim o baixin els impostos?
Gràcies a la nostra fortuna, nosaltres no paguem cap].

A filosofia política, existeixen dues corrents històriques: filòsofs de la unitat i filòsofs de la pluralitat¹⁶²⁰. Bona part del pensament polític baixmedieval de la Corona d'Aragó sembla correspondre a la filosofia de la unitat, on una única forma de govern que era bona, era un règim polític format exclusivament per cristians i basat en la moral catòlica¹⁶²¹. Primer, tot govern local, tant d'un marquesat, una baronia, una comanda hospitalera, un regne, com d'una ciutat es basava en que «la llei cristiana és el noble i principal fonament de la cosa pública»¹⁶²².

Segon, si s'accepta la premissa del bon govern, aplicable a qualsevol lloc i jurisdicció, per consegüent, els ciutadans, els homes «cristians, sobre totes les nacions del món, observant

¹⁶¹⁸ RIERA MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa*, pp. 268-279; SERRANO DAURA, Josep, *Senyoria i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, vol. 1, p. 596.

¹⁶¹⁹ *Poems by C. Churchill. In Two Volumes containing The Rosciad, The Apology, The Prophecy of Famine, an Epistle to William Hogarth and The Ghost, In four Books. The Fourth Edition. Vol. 1.* London, John Churchill (Executor to the late C. Churchill) and W. Flexney, opposite Gray's Inn Gate, Holborn, 1769, p. 89.

¹⁶²⁰ Agraeixo aquesta idea al Dr. José Manuel Bermudo, catedràtic emèrit de Filosofia Política i antic director del Col·legi Major Ramon Llull de la Universitat de Barcelona.

¹⁶²¹ Un dels exponents més coneguts d'aquest pensament fou Francesc Eiximenis, qui especialment al *Regiment de la cosa pública* fa una descripció d'aquest pensament polític, *vid.* EIXIMENIS, Francesc, *Regiment de la cosa pública. Francesc Eiximenis*, eds. Josep Palomero - Lluís Brines, Alzira, Bromera, 2009.

¹⁶²² *Ibidem*, p. 84.

la seva llei, són la gent més apta i la més disposada del món a mantenir la cosa pública»¹⁶²³. Si el millor govern era el basat en la llei de Déu i els millors governants eren els cristians, té sentit que els mostassàs dels segles XIII, XIV i XV foren sempre homes que professaven la fe catòlica i què defensaven la moral transmesa des dels púlpits de les esglésies als sermons, homilies i lectures de l'Evangelí.

Solament en aquest context on la llei de Déu tenia un paper important en la llei dels homes, tenen raó de ser les competències sobre moral pública de la mostassaferia. Per tant, eren les «males pràctiques» de jueus, musulmans, fadrins, prostitutes, botxins i dones «amigades» el que obligava a les autoritats municipals, jurats, consellers, paers i altres oficials a elaborar ordenances que protegissin la llei de Déu, fonament de la llei dels homes. I un guardià de la moral, un policia dels costums dels seus veïns, era el mostassà. Aquesta tesi demostra quins aspectes de la vida urbana preocupaven més als moralistes, com Francesc Eiximenis, Antoni Canals i Vicenç Ferrer, homes que escoltaven als púlpits i llegien, com el *Crestià* encadenat a una estança de propietat municipal a València, els «bons homes», els veïns que preferentment exercien la mostassaferia. Els habitants perillosos per als moralistes que vivien als municipis, espais urbans que per funcionar correctament s'havien de basar en la llei de Déu, com explica Eiximenis al *Regiment de la cosa pública*, coincideixen amb els col·lectius socials més presents a les ordenances sobre moral pública als llibres de mostassà: dones pecadores que vivien amb un home sense contraure el preceptiu matrimoni; prostitutes que eren front les castes dones casades, éssers luxuriosos i perillosos, que s'havien de controlar; jueus i musulmans, que calia vigilar perquè eren heretges que cometien viltats, com la insaciable cobdícia dels banquers de la jueria, homes més amants de les monedes d'or i plata que de la moral, com transmeten els nombrosos sermons conservats de Vicenç Ferrer, que inclouen marcat antisemitisme, com el dir que un té cor de jueu per dir que està inclinat a la cobdícia¹⁶²⁴.

Recapitulant, les competències de la mostassaferia, que aquest treball analitza per primer cop a la historiografia no únicament a un regne, un marquesat, un comtat, una baronia sinó a tota la Corona d'Aragó, mostren els elements comuns de la legislació sobre el mercat urbà, la higiene, salubritat, moral pública i els judicis sobre problemàtiques urbanístiques que tenen, en general, els llibres de mostassaferia dels municipis d'arreu de la Corona d'Aragó.

¹⁶²³ *Ibidem*, pp. 85, 112.

¹⁶²⁴ SCHIB, Gret, *Vocabulari de Sant Vicenç Ferrer*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1977, p. 51.

Els quatre sistemes d'elecció per ostentar la mostassaferia mostren una voluntat d'intentar evitar els fraus i de democratitzar, és a dir, de què la mà mitjana accedís a ostentar els oficis municipals. Encara que la insaculació fou, sobretot a partir de la segona meitat del segle xv, el procediment d'elecció de càrrecs més habitual, els altres tres mètodes, la cooptació, la "ceda" i la votació a més veus sobrevisqueren fins finals del segle xv. Això és mostra de la varietat de sistemes electorals que hi havia i de les resistències locals a implantar el sistema de sac i sort.

Fins ara, no hi havia estudis sobre els diversos sistemes d'elecció de càrrecs municipals de la Corona d'Aragó com a un tot, sinó que han estat estudiats generalment de forma aïllada, i sense centrar-se en l'estudi d'un sol càrrec que permeti veure que no existí com avui una llei electoral general per a tot l'estat, sinó que segons el dret general i municipal de cada lloc hi ha un sistema electoral propi.

El sou no fix d'aquest oficial feia que únicament l'exercici del càrrec suposés l'obtenció dels ingressos, per mitjà sobretot d'una part de les «terses» i per l'afinament i el segellament dels pesos i de les mesures. Aquest mètode d'obtenció de beneficis econòmics era normalment el mateix per als veedors, però no per als pesadors. Els veedors, a més d'assessorar a aquest oficial vetllarien pels interessos del seu gremi i vigilarien que la normativa municipal, especialment la de la mostassaferia, no legislés el contrari al que es recollia al manuscrit d'ordenacions de la seva corporació laboral. Altrament, els pesadors a les grans viles i ciutats eren sempre un personal especialitzat que facilitava la tasca del mostassà, i que habitualment es centrava en el control de productes de primera necessitat. Per consegüent, no es nomenà un d'aquests càrrecs subalterns que vetllés pel control del pesatge de les cols, les cebes i els naps, però sí del gra, de la farina, del pa, de la carn, del peix i del vi.

No hi havia tampoc estudis sobre el salari de la mostassaferia tenint com a espai d'estudi tota la Corona d'Aragó, i especialment no s'havia definit la principal font d'ingressos del càrrec, que són les «terses», multa que actualment s'inclou al *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval* del IMF-CSIC¹⁶²⁵.

¹⁶²⁵ ALCOVER CATEURA, Pablo José, «Terses», entrada del *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*, IMF-CSIC, <http://www.imf.csic.es/index.php/fuentes-documentales/fuentes-documentales-gcfm>.

Tot té un contingut ideològic. Un llibre de mostassaferia conté ideologia i també un manual de clavaria i un volum de deliberacions del consell. Durant els últims dos segles de l'edat mitjana, no existí el que avui podríem anomenar lectura de perruqueria, premsa groga i rosa d'aparença i contingut aparentment innocu. Tota font primària buidada o consultada al llarg de la tesi parteix d'una ideologia caracteritzada per tres aspectes: la defensa aferrissada dels privilegis concedits als governs municipals, el domini absolut d'un discurs de bon regiment de la població i dels seus veïns i veïnes fonamentat en la moral cristiana i l'amagament dels casos de corrupció que tant critiquen els moralistes de l'època com fra Francesc Eiximenis.

La ideologia tendeix a identificar-se solament amb la ideologia dominant, però una trampa ideològica és pensar que un aspecte de la vida dels homes i dones medievals no té cap tipus d'ideologia. Per exemple, amb la lectura de les fonts abans citades sembla que la dignitat és patrimoni exclusiu de les classes urbanes benestants. En altres paraules, els veïns respectats són únicament els ciutadans cristians casats, que s'autoanomenen als llibres fruit de l'activitat dels municipis de la Corona d'Aragó els bons homes, els rics homes i els ciutadans honrats, segons quin punt concret vulguin remarcar del seu estatus socioeconòmic en cada situació específica als textos. Llavors, quina dignitat resta als altres habitants cristians, jueus i jueves, musulmans i musulmanes, esclaus i esclaves? Segons les bases documentals i altres volums consultats durant els cinc anys de recerca doctoral cap.

El dret consuetudinari que impregna tot volum de mostassaferia no té sentit sense el costum, i el costum és la suma d'experiències de govern dels consecutius equips d'oficials escollits regularment als municipis de la Corona d'Aragó. Per aquesta raó, s'ha analitzat amb tot el detall possible els llibres de l'ofici a València perquè foren, sens dubte, el model de la resta de manuals d'aquesta tipologia a la resta de territoris. D'altra banda, és important comprendre quines principals tipologies documentals tenen les bases documentals per comprendre què aporten i no aporten, i perquè s'inclouen a un text que tenia com finalitat ser útil als mostassàs mentre exercien el càrrec.

L'anàlisi d'aquests manuscrits baixmedievals de l'inspector del mercat ha demostrat el gran nivell de detall de la informació continguda als seus folis. Les fonts que són bases documentals de la tesi informen de detalls molt precisos com els senyals que havien de tenir flequers i forners a les portes dels seus obradors, els pans penjats a les portes de la

fleca i el forn, que identificava aquests llocs com espais de venda de l'aliment base de la dieta ciutadana a una societat urbana on els negocis mai es retolen. També ajuden, per exemple, a comprendre la gran quantitat de peixos que hi havia a les costes catalanes, valencianes, illenques i italianes. Raps, ratllades, xanguets, anxoves de València, raors, dofins, taurons, ratlles, verats, sargs, serrans, pagells, déntols, entre moltes altres espècies, algunes d'elles, tristament, com alguns taurons i ratllades, amb les zones de pesca reduïdes o que simplement ja no es troben¹⁶²⁶.

A més, algunes ordenances d'aquestes fonts mostren els arrelats tabús dels veïns i veïnes de les viles i ciutats de l'edat mitjana, on es posaven multes perquè una dona vengués carn o si una descendent d'Eva tocava amb les seves mans la pala del forner. Tots aquests detalls, entronquen, sense ser la disciplina historiogràfica seguida del treball, amb la història de la vida quotidiana, que la Dra. Teresa Vinyoles Vidal¹⁶²⁷ de la qual va ésser alumne qui redacta aquestes línies, em va donar a conèixer i a apreciar com a camp d'estudi.

Tots els manuals de la mostassaferia baixmedievals tenen característiques paregudes, que parteixen de la inspiració del segon volum del càrrec valencià. Primer, el seu contingut, com anuncien les mateixes fonts, és sempre divers. Furs, privilegis, ordenances, pregons, i altres documents fan d'aquests textos un caos, sinó es comprenen com a recopilacions de drets locals per ajudar al mostassà a dur a terme el seu càrrec i per defensar-lo front a l'intrusisme d'altres oficial.

Els llibres del mostassà mostren un cor que batega, un mercat urbà viu que necessitava que l'inspector del mercat estigués actualitzat a les noves circumstàncies. Aquestes fonts locals són totes una prova del gran desenvolupament del mercat urbà d'un municipi. D'altra banda, no tenia sentit invertir diners per a l'elaboració d'un manuscrit, enviant a més cartes i pagant als saigs, sense que hi hagués una veritable necessitat d'obtenir un d'aquests manuals de l'ofici de la mostassaferia. Encara que era poc freqüent, a vegades es conservà un manual de la mostassaferia amb la normativa obsoleta. Aquesta conservació responia al criteri dels oficials de cada lloc, especialment l'inspector del mercat i el seu personal, que

¹⁶²⁶ LLEONART, Jordi - MAYNOU, Francesc - SALICRÚ LLUCH, Roser, «Marine Species and their Selling Prices in the Crown of Aragon», pp. 165-166.

¹⁶²⁷ Dos llibres d'aquesta autora s'ha utilitzat força al llarg d'aquest treball, *vid.* VINYOLES VIDAL, Teresa, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1976; BATTLE GALLART, Carme - VINYOLES VIDAL, Teresa, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Capellades, Rafael Dalmau, 2002.

pensaven que era útil mantenir l'antic volum del càrrec. Però, el més habitual a la baixa edat mitjana fou que un manuscrit de mostassaferia amb informació obsoleta no es conservés i que, seguint els criteris propis de l'arxivística, es descartés, perquè tot arxiu selecciona el que vol guardar per a les generacions futures.

També és probable que els dos primers manuscrits d'aquest ofici municipal a València, com tants altres que no han arribat fins avui, degut a què estaven físicament degradats, forcessin la redacció d'un manual nou. En tot cas, tant els manuals valencians no conservats, com els altres d'arreu de la Corona d'Aragó, mostren que si estaven en un mal estat, fent difícil la lectura, i per consegüent, perdent el seu principi d'utilitat cap als oficials municipals, perdien la seva raó d'existència: facilitar l'exercici del càrrec als mostassàs.

Els manuscrits de la mostassaferia recullen exclusivament, almenys a la baixa edat mitjana, els aliments i altres productes que legalment es podien vendre als mercats urbans. Hi havia altres béns que també formaven part del comerç, però eren intercanvis en secret, propis de rebotigues, era un comerç amagat pels venedors als mostassàs. Les banyes de bou serien un d'aquests articles que pel seu ús en pràctiques nigromàntiques no es legislava per part dels jurats i consellers. Que fos un mercat no regulat, no significa que no existís mercat. En resum, els llibres de mostassaferia inclouen tots els productes legals del comerç interior oficial.

A més, aquestes fonts dels inspectors del mercat no recullen tots els aliments emprats a les cuines. Els cards comuns, usats de substituïts del quall animal en l'elaboració del formatge; les fruites, verdures i llegums cultivades als horts de les cases, dels convents, de les abadies, de les canòniques i dels monestirs que quedaven fora del comerç oficial i que teòricament eren per a l'autoconsum com pomes, cols, naps, cebes, alls, xirivies, pastanagues, carabasses, entre altres; i totes les plantes, d'ús medicinal i culinari, que oferien els boscos, com la farigola, i la mar, com el fonoll marí, recol·lectats regularment, quedaven sempre fora de la circulació comercial, no eren béns propis del comerç interior, sinó productes obtinguts, en principi, per a l'auto-abastiment¹⁶²⁸. En conclusió, les bases documentals del treball inclouen la venda de productes als mercats urbans, que no tenien perquè ser tots els ingredients que s'usaven per a l'elaboració dels àpats a les llars.

¹⁶²⁸ Encara que els productes de l'hort sí que podien formar part del mercat si hi havia un excedent d'aquests. Per una identificació de les espècies que podia hom trobar al bosc, a la mar i al camp, *vid.* VALLÈS, Joan - BONET, Maria Àngels - VENY, Joan - JULIÀ, Maria Antònia - VIGO, Josep - VILLALONGA, Joan Carles, *Noms de les plantes. Corpus de fitonímia catalana*, Barcelona. Generalitat de Catalunya -Termcat, 2014.

Pel que fa a les competències de la mostassaferia i la seva relació amb els mercats municipals, als llibres de l'oficial apareixen especialment els aliments més fiscalitzats i controlats per les autoritats locals. Blats, farines, pans, carns, peixos i vins eren els productes més presents a les dietes de les classes populars urbanes, i també els que més exaccions indirectes tenien vinculats. D'altra banda, ous, fruites, llegums, verdures, olis, mels i altres aliments menys importants, per la poca demanda pública i perquè moltes famílies els produïen per proveir-se, no sofrien tanta pressió fiscal, fet que també provocava que fossin menys regulats que l'ordi, el pa ros i la carn de moltó, per exemple. S'ha de tenir present que els veïns i veïnes, en teoria, solament venien aquella part de la producció dels seus horts i terres que sobrava i que no es requeria per alimentar a la família.

En resum, quanta més fiscalitat, més regulació sobre la venda d'un producte, on la política fiscal responia a gravar aquells aliments més importants per a la dieta de la població. Seria interessant saber què en pensava la mà menor, mitjana i major del sistema tributari del seu municipi, potser es podria confirmar l'idea popular de què el cobrament d'impostos directes i indirectes més enllà dels estrictament necessaris és legalitzar el robatori.

Les multes més elevades a les fonts eren les relacionades amb blat, carn, peix i vi, i amb els aliments de luxe, sucre i espècies. Aquestes penes en moneda respondrien en el cas del blat i de l'ordi, en altres paraules, en els productes de primera necessitat, a evitar principalment que s'engravessin les caresties i les fams. Mentre que, amb la carn de caça, el sucre i el safrà, els productes de luxe, les autoritats locals imposarien penes altes en relació als preus i als venedors, és a dir, sabrien que, per exemple, un ric mercader alemany de safrà de Barcelona podria pagar penes altes, com 50 sous.

Les competències de la mostassaferia relatives als mercats municipals alimentaris mostren un alt grau de serietat comercial als llocs, viles i ciutats de la Corona d'Aragó baixmedieval. El mostassà, que sempre s'ha de comprendre com un oficial més del govern municipal, un engranatge més de l'organització institucional local, tenia cura de nombrosos d'aspectes a l'hora de comprar i vendre. L'afinament correcte de les balances, comprovar el correcte pes del pa, mirar per la bona qualitat del peix observant els ulls dels animals marins, verificar si el vi era aigualit o l'oli d'oliva adulterat són tasques que provenen una preocupació pel govern del mercat urbà, pel seu bon govern, seguint criteris de la moral cristiana imperant de l'època.

**VI. Annex. Llibres del mostassà documentats, inèdits i editats
(segles XIII-XIX)**

LLIBRES DEL MOSTASSÀ DEL REGNE DE VALÈNCIA

Nom genèric	Nom a la font	Datació	Localització	Observacions
Llibre del mostassà d'Atzeneta del Maestrat	Sense títol.	1433-segle XVII	Arxiu Municipal d'Atzeneta del Maestrat, sense signatura topogràfica. L'arxiu no està inventariat ni catalogat.	Editat, <i>vid. Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867)</i> , pp. 43-160.
Llibre del mostassà d'Alcoi	«Libro de mustaçafs»	1554-1609	AMALC, Mostassaf, 00019.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Xàtiva	Sense dades.	XV-XVI	Perdut, però documentat.	A un llibre del consell de Xàtiva de l'any 1574, en la cerimònia d'elecció d'un mostassà se li entregà a l'oficial un llibre escrit en pergamí que contenia furs, privilegis, establiments i ordenacions. Aquest manuscrit és, sens dubte, el manual del càrrec, <i>vid. Arxiu Municipal de Xàtiva</i> , LB-5, f. 47v.
Primer llibre del mostassà de Catí	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	<i>Establiments municipals del Maestrat</i> , pp. 24-25.
Segon llibre del mostassà de Catí	Sense títol.	1576-1759	ARV, Fons Pere Maria Orts, libro 18.	Editat, <i>vid. Ibídem</i> , pp. 235-306.
Primer llibre del mostassà de Llucena	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	Ibídem, p. 22.

Segon llibre del mostassà de Lluçena	Sense títol.	1442 (primera redacció)	ARV, Fons Pere Maria Orts, libro 1.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 95-126.
Primer llibre del mostassà de Castelló de la Plana	Sense dades.	Documentat a l'any 1378.	Perdut, però documentat.	ROCA TRAVER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia», pp. 455-465.
Segon llibre del mostassà de Castelló de la Plana	Sense dades.	Documentat a l'any 1403.	Perdut, però documentat.	Ibídem, <i>loc. cit.</i>
Tercer llibre del mostassà de Castelló de la Plana	«Libre de la mustaçafia»	1458- 1538	AMCAST, FV000179.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 465-473.
Primer llibre de mostassà de València	Sense dades.	1293-1322	Perdut, però documentat.	<i>Valencia urbana medieval</i> , p. 174.
Llibre de les ordenances del mostassà de València	Sense títol.	1371 (primera redacció)	BUB, ms. 81.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 163-384.
Segon llibre de mostassà de València	Sense títol.	1322-1372	AHCB, 01/1g-7, Llibre del Mostassaf de València.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 163-384.
Tercer llibre de mostassà de València	Sense dades.	1372-1563	Perdut, però documentat.	<i>El llibre del Mustaçaf</i> , vol. 1, pp. 31-32.
Quart llibre del mostassà de València	«El llibre del mustaçaf»	1563-1714	AMV, ms. 4457.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, vol. 2. Aquest volum conté la transcripció del llibre.

Llibre del mostassà d'Oriola	«Crida y capítols de l'offici de mustasaf de la present ciutat d'Oriola»	1687	AMO, D 315, f. 136r-173v.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà d'Elx	«Llibre y capítols del Magnífich Almustasaf de la Vila d'Elig»	1580 (primera redacció)	AME, lligall H/59 núm 1.	Inèdit. El manuscrit forma part del corpus documental de la tesi doctoral de la Dra. Maria Antònia Cano Ivorra, <i>vid. El llibre del mostassaf d'Elx</i> , pp. 21-24.
Segon llibre del mostassà d'Elx	«Llibre del Magnífich Almustasaf de la Vila d'Elig»	1690 (primera redacció)	AME, lligall H/59 núm 2.	Inèdit. El manuscrit forma part del corpus documental de la tesi doctoral de la Dra. Maria Antònia Cano Ivorra, <i>vid. Ibídem, loc. cit.</i>
Tercer llibre del mostassà d'Elx	Sense títol.	XVII	AME, lligall H/59 núm 3.	Inèdit. El manuscrit forma part del corpus documental de la tesi doctoral de la Dra. Maria Antònia Cano Ivorra, <i>vid. Ibídem, loc. cit.</i>
Quart llibre del mostassà d'Elx	«Llibre de l'Almustasaf de la Universitat de Sant Joan d'Elig»	1610 (primera redacció)	AME, lligall H/59 núm 4.	Editat. És el més complet de tots els manuscrits d'Elx, al ser la recopilació d'ordenances més extensa, completa i millor conservada. Per això, dels cinc llibres de mostassaferia conservats fou aquest el que edità la Dra. Maria Antònia Cano Ivorra, <i>vid. Ibídem</i> , pp.

				208-274.
Cinquè llibre del mostassà d'Elx	«Llibre y capítols de totes les coses que pertanyen a l'offici d'Almustasaf de la Universitat de Sant Joan d'Elig»	1701 (primera redacció)	AME, lligall H/59 núm 5.	Inèdit. El manuscrit forma part del corpus documental de la tesi doctoral de la Dra. Maria Antònia Cano Ivorra, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 21-24.
Llibre del mostassà d'Alacant	«Libro de las ordenaciones y privilegios del tribunal del Amo[tacen] de la ciudad de Valencia, que de orden del justicia, jurados, amotacen y proombres consejeros de la ciudad de Alicante, se publicaron en la misma para su observancia, con otras ordenaciones, que en diferentes tiempos adicionaron para el régimen y buen gobierno del propio oficio»	1302-inicis del segle XVII	AMA, Libro-5-55-0/0.	Editat, <i>vid.</i> El "Llibre del <i>mustaçaf</i> ", pp. 47-215. El manuscrit no es pot consultar a l'arxiu municipal degut al seu deplorable estat de conservació. No està digitalitzat ni s'ha realitzat un facsímil. Solament hi ha disponible per consultar a l'arxiu l'edició de la Dra. Cabanes.
Llibre del mostassà de Carcaixent	Sense dades.	XVI	AMCa, sense signatura topogràfica.	Inèdit. No és pot consultar a l'arxiu pel seu deplorable estat de conservació degut als efectes d'una riada de l'any 1949. Les lletres es cauen en moure els folis.
Llibre del mostassà de Albalat de la Ribera	Sense títol.	XVI	Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera, sense signatura topogràfica.	Editat, <i>vid.</i> <i>Llibre del mustassaf d'Alabat de la Ribera</i> , pp. 75-146.

Llibre del mostassà d'Alzira	Sense dades.	Documentat a l'any 1493.	Perdut, però documentat.	Després de la consulta del fons de l'administració local baixmedieval de l'arxiu municipal d'Alzira, vaig consultar tots els llibres del consell fins a l'any 1600. A un manual del consell de l'any 1493 a la cerimònia d'elecció d'un mostassà vaig documentar un llibre del càrrec. Entre els objectes que se li entregà al mostassà d'Alzira de l'any 1493 hi havia un llibre de privilegis i ordenacions del càrrec, <i>vid.</i> AMAL, <i>Llibre de les Actes dels Jurats e Concell</i> , 1493, 08/82, f. 64r.
Llibre del mostassà de Petrer	«Libro de nombramiento del almotasaf»	1660-1700	AMPET, libro de nombramiento del almotasaf 1660-1700, L. 37, ff. 1r-150v.	Inèdit. La font s'anomena llibre dels nomenaments perquè la font més usual al manuscrit són llistes de nomenaments d'inspectors del mercat, malgrat que també hi han nombroses ordenances i bans.
Llibre del mostassà de Castellfort	Sense títol.	1458-1472	BC, ms. 2292.	Editat, <i>vid.</i> MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», pp. 237-272.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Llibres del mostassà valencians editats: 11 2. Llibres del mostassà valencians inèdits: 8 3. Llibres del mostassà valencians perduts però documentats: 8 4. Llibres del mostassà valencians totals: 27 				

LLIBRES DEL MOSTASSÀ AL PRINCIPAT

Nom genèric	Nom a la font	Datació	Localització	Observacions
Primer llibre del mostassà de Barcelona	Sense dades.	XIV-XV	Perdut, però documentat.	<i>Aspectes del comerç a Catalunya</i> , pp. 162-163.
Segon llibre del mostassà de Barcelona	Sense títol.	1339-1691	AHCB, 01/1g-72 Llibre del Mostassaf de Barcelona.	Editat, <i>vid. Ibídem</i> , pp. 162-192; <i>El Llibre del Mostaçaf de Barcelona</i> , vols. 2-3.
Tercer llibre del mostassà de Barcelona	Sense dades.	XV-XVI	Està en mans privades.	Inèdit. Sense dades sobre l'actual propietari. Francisco Sevillano Colom sabia qui el tenia a l'any 1957, però no es sap actualment on està, <i>vid. Valencia urbana medieval</i> , p. 159.
Quart llibre del mostassà de Barcelona	Sense títol.	1711-1711	AHCB, 01/1g-74 Recopilació de Privilegis, Crides, Ordinacions i Sentències Sobre la Jurisdicció del Mostassaf de Barcelona.	Inèdit.
	«Bandos municipales que posteriormente se han espedido para			

Cinquè llibre del mostassà de Barcelona	el arreglo económico y político en la venta de varios artículos comestibles, y otros, régimen y arreglo de pesos y medidas, y de todo lo demás concerniente al cargo de los señores almotacenes»	1752 (primera redacció)	Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona, BPEB. Dipòsit 186979.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Solsona	«Ordinacions feytes de la Mastaferia de la vila de Solsona»	1434 (primera redacció)	ACS, ms. núm. 39.	Editat, <i>vid.</i> CARRERAS CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes», pp. 292-334.
Segon llibre del mostassà de Solsona	«Ordinacions noves de la mostafaceria»	1590 (primera redacció)	ACS, ms. núm. 13.	Editat, <i>vid.</i> PLANES ALBETS, Ramon, «Les ordinacions de la mostassaferia de Solsona de 1590», pp. 43-57.
Tercer llibre del mostassà de Solsona	«Ordinacions noves de la mostafaceria»	XVI	ACS, ms. núm 86, doc. 52.	Inèdit.
Quart llibre del mostassà de Solsona	«Ordinacions noves de la mostafaceria»	XVI	ACS, ms. núm 86, doc. 53.	Inèdit. El tercer i el quart llibre del mostassà de Solsona són còpies quasi idèntiques del segon manual de la vila. En

				conclusió, són tres exemplars d'un mateix llibre.
Llibre del mostassà de la part reial de Vic	Sense títol.	XIV	AMVI, ms. 16.44.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Vic (Cúria Fumada)	Sense títol.	XV	AEV, ACF ms. 1467.	Inèdit.
Segon llibre del mostassà de Vic (Cúria Fumada)	Sense títol.	XV	AEV, ACF, ms. 1468.	Inèdit.
Tercer llibre del mostassà de Vic (Cúria Fumada)	«Llibre dels mostasafs 1432»	XV	AEV, ACF ms. 1469.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Girona	«Llibre de mostessaf»	XV-1667	AMGi, Fons Ajuntament de Girona, Llibre del mostassaf, RG 17490.	Majoritàriament inèdit. S'han transcrits algunes ordenances per la Dra. Sandrine Victor, però per ara no hi ha una edició completa del text.
Primer llibre del mostassà d'Igualada	Sense dades.	Contenia una primera redacció de l'any 1399.	Perdut, però documentat.	<i>Llibre de la Mostaçaferia: ordinacions de la Vila d'Igualada</i> , p. XI.
Segon llibre del mostassà d'Igualada	Sense dades.	Contenia una primera redacció de l'any 1482.	Perdut, però documentat.	Ibidem, p.73.
Tercer llibre del mostassà d'Igualada	«Ordinacions i capítols del llibre de mostaçapharia	1565 (primera redacció)	ACAN10-1-T1-3510.	Editat, <i>vid.</i> Ibidem, pp. 3-73.

	de la vila d'Igualada»			
Primer llibre del mostassà de Juneda	Sense dades.	XV-XVI	Perdut, però documentat.	<i>Llibre dels mustaços de Juneda</i> , p. 11.
Segon llibre del mostassà de Juneda	«Llibre dels amustafassos»	1598 (primera redacció)	Biblioteca Municipal Joan Duch, sense signatura topogràfica.	Editat, <i>vid. Ibídem</i> , pp. 11-41. L'original ha estat restaurat recentment. Per a la consulta solament es permet un facsimil.
Primer llibre del mostassà de Puigcerdà	Sense títol.	1494-1648	ACCE130-125-T1-3397.	Parcialment editat. Es tracta d'un llibre confeccionat a principis del segle XX a partir de documents solts i diversos relatius a l'ofici de mostassà. Conté inventaris de les eines del mostassà, salaris de l'afinador, crides i ordinacions, entre altres, <i>vid. GALCERAN VIGUÉ, Salvador, La Indústria i el comerç a Cerdanya: estudi sociològic i polític segons les 'Ordinacions Mustassaph'</i> .
Segon llibre del mostassà de Puigcerdà	Sense títol.	1702-1783	ACCE130-125-T1-3399.	Parcialment editat. La seva

				composició és la mateixa que el primer llibre, <i>Ibídem, loc. cit.</i>
Llibre del mostassà de Castelló d'Empúries	«Llibre de mostassaf i sobrepossats»	1796-1808	AMCE. 01. Administració municipal. Llibre de sobreposats i mostassà. 1756-1826.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Tarragona	Sense títol.	XIV	AHCT, P008529.	Editat, <i>vid. Ordinacions i crides de la Ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)</i> , pp. 65-68.
Primer llibre del mostassà de Cervera	«Llibre dels bans»	1537 (primera redacció)	ACSG220-30-T1-4248.	Inèdit. És una recopilació de bans dels diversos mostassàs cerverins, d'aquí el seu nom.
Segon llibre del mostassà de Cervera	«Llibre en lo qual estan continuades les ordinacions asserca dels bans han poder y deuen exeguir los honorables mostasaffs»	1669 (primera redacció)	ACSG220-30-T1-4248.	Inèdit.
Tercer llibre del mostassà de Cervera	«Reales ordenanzas de almotacenería, para gobierno de la ciudad de Cervera»	1762-1765	ACSG220-30-T1-4248.	Inèdit.

Quart llibre del mostassà de Cervera	«Ordenaciones»	1784	ACSG220-30-T1-4248.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Terrassa	«Ordinacions ab que se deu regir lo honorable mostasaf de la vila de Terraça»	1562 (primera redacció)	ACVOC90-46-T2-20.	Inèdit.
Segon llibre del mostassà de Terrassa	Sense títol.	1644-1704	ACVOC-AHT: 1/1 Ajuntament de Terrassa, Universitat de la Vila de Terrassa, Gestió del Mercat, 17/1, Llibre del mostassaf.	Inèdit.
Tercer llibre del mostassà de Terrassa	Sense títol.	1749 (primera redacció)	ACVOC-AHT: 1/1 Ajuntament de Terrassa, Universitat de la Vila de Terrassa, Gestió del Mercat, 17/2, Llibre del mostassaf.	Inèdit.
Llibre del mostassà de la Universitat Forana de Sant Pere de Terrassa	«Llibre del mostassaf de la universitat forana»	1580-1663	ACVOC-AHT: 1/2 Ajuntament de Sant Pere de Terrassa, Universitat Forana de Sant Pere de Terrassa, Gestió del Mercat, A015.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Vilanova i la Geltrú	«Llibre que han de observar los mostasaphs de Vilanova y Geltrú»	1628 (primera redacció)	ACGAF60-1-T1-2688.	Inèdit.

Llibre del mostassà de Montblanc	Sense dades. No té els folis inicials.	XV	CAT-ACCB310-23-T-28475, Llibre del mostassà de Montblanc (segles XV-XVI).	Inèdit.
Llibre del mostassà de Santa Coloma de Queralt	Sense dades.	XV-1767	Document per ara no localitzat ni a l'Arxiu Històric de Tarragona, ni al fons dels comtes de Santa Coloma de Queralt (1206-1847), ni tampoc al fons del comtes de Santa Coloma a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. El text el cita i el transcriu Joan Segura Valls.	Parcialment editat, <i>vid.</i> SEGURA VALLS, Joan, <i>Història de Santa Coloma de Queralt</i> , Santa Coloma de Queralt, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, 1984, pp. 245- 248.
Llibre del mostassà de la Bisbal de l'Empordà	Sense títol.	1534-1740	ACBE120-1-T1-1505.	Inèdit.
Llibre del mostassà d'Olot	Sense títol.	XVI-XVII	ACGAX, Fons notariais, Olot, Registre 87.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Capellades	«Las ordinacions que los jurats y consell de la vila de Capalladas, han deliberat fer per la bona y lleal administració del càrrech de	1699-1704	ACAN-API, 66, Registre de la cort de la vila i terme de Capellades (amb les ordinacions del mostaçaff).	Inèdit.

	mostasaf de dita vila en lo any de 1699»			
Llibre de mostassà de Selva del Camp	Sense títol.	1345-1674	AMSC, MAN. 2510.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Tàrrega	«Ordinacions faents per los mostasaffs foraneos de la vila de Tàrrega»	1592-1684	ACUR240-23-T1-3585.	Inèdit.
Segon llibre del mostassà de Tàrrega	«Libreta de mostasaphs foraneos de la vila de Tàrrega»	1703-1704	ACUR240-23-T1-3586.	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Cardona	Sense títol.	1600-1700	AHC500-3-T2-687.	Inèdit.
Segon llibre del mostassà de Cardona	«Llibre del mostasaf de Cardona»	1603-1683	AHC500-3-T2-688.	Editat. SERRA VILARÓ, Joan, <i>Història de Cardona</i> , vol. 2, pp. 127-155.
Llibre del mostassà de Berga	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga (s. XIV-XVIII)», pp. 31-34.
Llibre del mostassà de Manresa	«Llibre de la Jurisdicció del magnífich mostasaf de la ciutat de Manresa»	1667 (primera redacció)	ACBG, Llibre del Mostasaf, 1667. Fons Ajuntament de Manresa. És una signatura temporal donada	Inèdit.

			per Marc Torras, director de l'ACBG. És una font no catalogada.	
Primer llibre del mostassà de Tremp	«Llibre primer del mostassaf»	XVII	ACPJ, 3715, caps 125.	Inèdit.
Segon llibre mostassà de Tremp	«Llibre segon del mostassaf»	XVII	ACPJ, 3716, caps 125.	Inèdit.
Tercer llibre del mostassà de Tremp	«Llibre tercer del mostassaf»	1665-1730	ACPJ, 3717, caps 125.	Inèdit.
Quart llibre del mostassà de Tremp	«Llibre quart del mostassaf»	1731-1788	ACPJ, 3718, caps 125.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Figueres	«Capítols i ordinations de la vila de Figueres de la mostasaffaria que foren corregides pels magnífics misser Paulí Romaguera i Francesch Pujol, botiguers de la mateixa vila, per comissió a ells donada pels magnífics cònsols i consell amb conclusió feta el 5 de gener de 1620»	1620 (primera redacció)	AMFIG, còpia mecanografiada. El manuscrit el robà un antic arxiver i ara es troba en mans dels seus descendents. Roman sols una transcripció, un text mecanograt barroer.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Besalú	«Ordinacions del ofici del mostasaph de Besalú»	XV	Es desconeix la localització actual de la font. Està en mans privades.	Editat. <i>Ordinacions del ofici del mostasaph de Besalú</i> , pp. 5-139.

Llibre del mostassà de Sant Llorenç de Morunys	Sense títol.	XVI	Arxiu de la Baronia D'Ancies, vol. VIII, s.f.	Editat, <i>vid.</i> RIU, Manuel, «Les ordenacions de la vila de Sant Llorenç de Morunys», pp. 349-374.
Llibre del mostassà de Vilafranca del Penedès	«Ordenanzas de almotazenes de Villafranca del Panadés»	1738 (primera redacció)	Biblioteca del Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, F R 0011.	Inèdit.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Llibres del mostassà valencians editats: 12 2. Llibres del mostassà valencians inèdits: 35 3. Llibres del mostassà valencians perduts però documentats: 5 4. Llibres del mostassà valencians totals: 52 				

LLIBRES DEL MOSTASSÀ DEL REGNE D'ARAGÓ

Nom genèric	Nom a la font	Datació	Localització	Observacions
Llibre del mostassà de Sos	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	SAMITIER ABELLA, Juan, <i>Selección de documentos de la villa de Sos (1202-1533)</i> , p. 139.
Llibre del mostassà de Mirambel	«Libro del regimiento del almutazaf de Mirambel».	1522 (primera redacció)	AMM, Sección I, Concejo, núm. 116.	Parcialment editat, <i>vid.</i> VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», pp. 47-73.

LLIBRES DEL MOSTASSÀ DEL REGNE DE SARDENYA

Nom genèric	Nom a la font	Datació	Localització	Observacions
Primer llibre del mostassà d'Alguer	«Llibre vell del honorable mostessaph».	XV	Perdut, però documentat.	CARIA, Rafael, «Les ordenacions municipals de l'Alguer», p. 56.
Segon llibre del mostassà d'Alguer	Sense títol.	XVI	Archivo del Comune di Alghero. La font es troba dins el primer volum (Llibre Vell) de privilegis que no s'ha pogut consultar.	Editat, <i>vid.</i> Ibídem, pp. 56-70.

LLIBRES DEL MOSTASSÀ DEL REGNE DE MALLORCA

Nom genèric	Nom a la font	Datació	Localització	Observacions
Primer llibre del mostassà d'Eivissa	Sense dades.	1378-1387	Perdut, però documentat.	<i>El Llibre del mostassaf d'Eivissa</i> , p. 44.
Segon llibre del mostassà d'Eivissa	Sense dades.	1387-1459	Perdut, però documentat.	Ibidem, <i>loc. cit.</i>
Tercer llibre del mostassà d'Eivissa	«Ordinacions de la Universitat d'Ibiça»	Conté ordenances des de l'any 1378 fins a l'any 1618, i la primera redacció fou feta entre l'any 1501 a l'any 1507.	BC, ms. 1398.	Editat, <i>vid.</i> Ibidem, pp. 276-301.
Llibre de privilegis del mostassà i executor de Ciutat i regne de Mallorca	«Llibre de privilegis del mostasaf y executor»	Conté privilegis baix medievals (XIV-XV) relatius a dos oficis municipals de Ciutat, el mostassà i l'executor.	ARM, CÒDEX 26	Inèdit.
Primer llibre del mostassà de Mallorca	Sense títol.	Conté ordenances d'inicis fins a la segona	AMP, Còdex, Co. 49,	Inèdit. No es sap si varen existir més llibres de mostassà abans que aquest. La manca de dades conservades impedeix donar més dades al respecte. D'altra banda, tampoc es sap si el segon llibre és realment el segon,

		meitat del segle XIV.		però sí que no hi ha dubte que el tercer, editat per Antoni Pons a l'any 1949, era una nova recopilació que partia de l'anomenat segon, <i>vid. Libre del Mostassaf de Mallorca</i> , p. LIII.
Segon llibre del mostassà de Mallorca	Sense dades.		Perdut però documentat.	Ibidem, <i>loc. cit.</i>
Capítols del mostassaf	«Capítols del mostassaf»	Té una primera redacció a l'any 1422. El títol sembla indicar que s'usaria temporalment. Per això, no es consideraba llibre de mostassà sinó capítols de mostassà, però. No obstant, com a mínim seria utilitzat de l'any 1422 fins als anys 1448-1449, quan entrà en vigència el tercer llibre de mostassà.	ARM, CÒDEX 71.	Inèdit.
Tercer llibre del mostassà de Mallorca	«Libre dels capítols e ordinacions del Mustaçaff de la	El copista Joan Palles fou l'autor material de la primera redacció entre	ARM, CÒDEX	Editat, <i>vid. Libre del Mostassaf de Mallorca</i> , pp.

	Ciutat e Regne de Mallorca»	l'any 1448 i 1449, però conté documents de l'any 1418 al segle XVI.	27.	1-137.
Tercer llibre del mostassà de Mallorca	«Libre de l'Ofici de Almudaçafia»	XVI.	Perdut, però documentat.	Ibidem, p. LVII.
Capítols del mostassà de Mallorca (XVII)	«Capítols per lo exercici de la jurisdicció del Magnífich Mostesaph, decretats per su illustríssima del Señor Virrey a XXXI Agost de MDCLXXVIII a petició de su señoria del Ilustres y Molt Magnífichs Señors D. Ferrando Gual, Andreu Rosiñol, de deste Ciutadans, Miquel Fiol, Francesch Serra Mercader y Damià Cassà Ferrer Jurats de la Universitat y Regne de Mallorca»	1678. De nou, semblen ser uns capítols de mostassà que s'usaren temporalment. Segurament, les ordenances del tercer llibre del mostassà estarien obsoletes, i per consegüent, s'usaria aquest volum mentre es preparava la nova recopilació, el nou llibre de mostassaferia. No és sap quan de temps estigué en ús i vigència.	Perdut, però documentat.	Ibidem, p. LVII.
Cinquè llibre del mostassà de Mallorca	«Libre de privilegis, stabliments e ordinations del molt magnífich mustaçaff de la ciutat y regne de Mallorca»	XVII. És una datació paleogràfica i per ara no tinc informació per datar-la amb més precisió.	ARM, CÒDEX 28.	Inèdit.

Primer llibre judicial del mostassà de Mallorca (Arxiu Diocesà de Mallorca)	Sense títol.	XV. És una datació paleogràfica i per ara no tinc informació per datar-la amb més precisió.	ADM, MSL/314.	Inèdit. Per raons que desconec, el manuscrit es conserva a l'arxiu diocesà de Mallorca i no al del regne o al municipal, que és on seria més lògic que hi fos, <i>vid.</i> ADM, MSL/313.
Segon llibre judicial del mostassà de Mallorca (Arxiu Diocesà de Mallorca)	«Libre del magnífich Miquel Duran, donsel mostasaph en lo any 1663 finint en 1664»	1663-1664.	Per raons que desconec, el manuscrit es conserva a l'arxiu diocesà de Mallorca i no al del regne o al municipal, que és on seria més lògic que hi fos, <i>vid.</i> ADM, MSL/314.	Inèdit. El títol del segon volum fa pensar en que es redactava un llibre judicial de mostassaferia a Ciutat cada any.
Llibre judicial del mostassà de Mallorca (Arxiu del Regne de Mallorca)	«Libre judicial del mostaçaf»	XV.	A l'any 1949 estava a l'arxiu del regne de Mallorca, però en les visites a aquest arxiu el manuscrit no s'ha trobat.	Editat. No es sap si fou el segon llibre judicial del mostassà de Ciutat, però per ara és el segon documentat, <i>vid.</i> <i>Libre del Mostassaf de Mallorca</i> , pp. 140-143.
Llibre del mostassà de Pollença	«Libre de capítols del Mustassaf»	XV	Perdut, però documentat.	ROTGER CAPLLONCH, Mateo, <i>Historia de Pollensa</i> , vol. 1, p. 106.
Primer llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1399-1409	AMPO, ms. 1506.	Inèdit.
Segon llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1410-1415	AMPO, ms. 1507.	Inèdit.

Tercer llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1452-1453	AMPO, ms. 1508.	Inèdit.
Quart llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1462-1513	AMPO, ms. 1509.	Inèdit.
Cinquè llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1506-1511	AMP, ms. 1510.	Inèdit.
Sisè llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1513-1536	AMP, ms. 1511.	Inèdit.
Setè llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1537-1561	AMP, ms. 1512.	Inèdit.
Octau llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1564-1586	AMP, ms. 1513.	Inèdit.
Novè llibre judicial del mostassà de Pollença	Sense títol.	1586-1612	AMP, ms. 1514.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Inca	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	<i>Llibre del Mostassaf de Mallorca</i> , p. 263.
Llibre del mostassà d'Artà	Sense dades.	XV	Perdut, però documentat.	He documentat la font com un dels objectes entregats a la cerimònia d'elecció d'un mostassà, <i>vid.</i> AMART, llibre d'actes del consell, ms. 3, f. 3r.
Llibre del mostassà d'Alcúdia	Sense dades.	XIV	Perdut, però documentat.	He documentat la font a un llibre de clavari, on consta la despesa per la compra del paper del

				manuscrit, <i>vid.</i> AMAL, Llibre del clavari, ms. 430/1, f. 62r.
Llibre judicial del mostassà d'Alcúdia	Sense títol.	XIV	Arxiu diocesà de Mallorca, MSL/313.	Inèdit. El manuscrit sembla ser l'únic testimoni que roman de llibres judicials del mostassà d'Alcúdia. Per raons que desconec, es conserva a l'arxiu diocesà i no al municipal, que fou, sens dubte, el seu lloc d'origen documental.
Llibre del mostassà de Manacor	Sense dades.	XVI	Perdut, però documentat.	He documentat la font com un dels objectes entregats a la cerimònia d'elecció d'un mostassà, <i>vid.</i> AMAX, Llibre de determinacions del consell, ms. 1506, f. 3r.
Llibre del mostassà d'Andratx	Sense dades.	XIV	Perdut, però documentat.	He documentat la font a un llibre de clavari, on consta la despesa per la compra del paper del manuscrit, <i>vid.</i> AMP, Sindicat de Fora, AH3292, Llibre del clavari d'Andratx, f. 6r.
Llibre del mostassà de Santa Margalida	Sense dades.	XVII	Perdut, però documentat.	He documentat la font com un dels objectes entregats a la cerimònia d'elecció d'un mostassà, <i>vid.</i> AMSM, llibre d'extraccions, 1670/1, f. 6r.
Llibre del mostassà	Sense dades.	XIV	Perdut, però	He documentat la font a un llibre de clavari, on consta la despesa per la

de Sóller			documentat.	compra del paper del manuscrit, <i>vid.</i> AH3288, Llibre del clavari de Sóller, ff. 24v, 29r.
Llibre judicial del mostassà de Sóller	«Llibre del mostaçaff»	1390-1399	AMS, ms. 4976.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Valldemossa	«Llibre de capítols»	1597	Perdut, però documentat.	He documentat la font com un dels objectes entregats a la cerimònia d'elecció d'un mostassà, <i>vid.</i> AMV, Armari n°12, Concells, f. 8r.
Llibre judicial del mostassà de Felanitx	«Llibre del honor mostesaph de la present vila per los mandatos, relacions, peñores, provisions et alias ferà expectant a la sua jurisdicció conforme los capítols de dit mostessapf que es són publicats al 24 juny 1702»	1702-1717	AMFEL, Secció 2°, Comptadoria, ms. 135.	Inèdit.
Llibre judicial del mostassà de Algaida	«Llibre dels Capítols del Mosthesaf de la Vila de Algaida»	1708	Perdut, però documentat. El manuscrit sembla que fou robat durant la Postguerra, ja que es té notícia de la font fins a mitjans segle XX.	GARAU LLOMPART, Isabel, <i>El Mostassaf de Pollença</i> , p. 8, nota 4. Isabel Llompart a l'estudi introductor de la seva obra sobre els llibres del mostassà de Pollença fa una llista d'altres manuscrits de l'ofici d'inspector del mercat que estan catalogats i/o inventariats a Mallorca, on indica sí es conserven o no. En el cas d'Algaida, Llompart diu que no es conserva

				el manuscrit. Certament, a l'arxiu municipal d'Algaida vaig comprovar que el manuscrit no es conserva.
Primer llibre del mostassà de Ciutadella		XV	Perdut, però documentat.	SASTRE PORTELLA, Florencio, «El sector alimenticio en los estatutos del oficio del “mostaçaf” de Menorca de 1569», pp. 277-289.
Segon llibre del mostassà de Ciutadella	«Llibre del mostaçaf»	1569	AHCIU, Llibre del mostassà de Ciutadella de 1569.	Editat parcialment, <i>vid.</i> SASTRE PORTELLA, <i>Ibidem</i> , <i>loc. cit.</i>
Llibre del mostassà de Maó	«Llibre de la mostassafia»	1721-1740	AHMAO, RG, 117.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Maó	«Llibre del magnífic señor mostassaf»	1746-1805	AHMAO, UNIV, U-876-6.	Inèdit.
Llibre del mostassà de Maó	«Llibres quadern del magnífic mostassaf»	1800-1812	AHMAO, UNIV, U-878-6.	Inèdit.

1. Llibres del mostassà valencians editats: **4**
2. Llibres del mostassà valencians inèdits: **25**
3. Llibres del mostassà valencians perduts però documentats: **17**
4. Llibres del mostassà valencians totals: **45**

VII. Bibliografia

- ABRAS POU, Margarida, *Història de Badalona*, Badalona, Museu de Badalona, 1999¹⁶²⁹.
- Abu al-Hsan al Mawardi, al Rutba fi Talab al hisba*, ed. Ahmad Jabir Babram, Dar-al Risala, el Cairo, 2002.
- ABU NUWÁS, *Cantar al vino*, eds. Jaume Ferrer Carmona - Anna Gil Bardají, Madrid, Cátedra, 2010.
- Actes i resolucions. Sant Joan de les abadesses en època moderna (1630-1859)*, ed. Joan Ferrer Godoy, Barcelona, Fundació Noguera, 2013, vol. 1.
- AGUILÓ FUSTER, Marià, "Diccionari Aguiló". *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster. Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Palau de la Diputació, 1914-1934, 8 vols.
- AL AQEEDI, Rasha, «Hisba in Mosul: Systematic Oppression in the Name of Virtue», *Program on Extremism at George Washington University*, (2016), pp. 1-12. Link: https://cchs.gwu.edu/sites/cchs.gwu.edu/files/downloads/AlAqeedi_Paper.pdf
- AL-NUAIMY, Rashid Hamid, *An edition of Dimvan al-Abkam al-kubra by 'Isa b. Sabl (d. 486 A.H / 1144)*, Saint Andrews, Saint Andrews University, 1978, 2 vols, [tesi doctoral].
- ALANYÀ ROIG, Josep, «Notícia de la Seu i Capítol de Tortosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pp. 567-618.
- ALBERTÍ, Jaume - ROSSELLÓ, Ramon, *Història de Valldemossa, 1230-1516*, Valldemossa, Obra Cultural Balear - Documenta Balear, 1999.
- ALCOVER CATEURA, Pablo José, «Terses», entrada del *Glosario Crítico de Fiscalidad Medieval*, IMF-CSIC, <http://www.imf.csic.es/index.php/fuentes-documentales/fuentes-documentales-gcfm>.
- ALIAGA, Joan - COMPANY, Ximó - TOLOSA, Lluïsa - FRAMIS, Maite, *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna I: (1238-1400)*, València, Universitat de València, 2005.
- , *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna II. Llibre de l'entrada del rei Martí I*, València, Universitat de València, 2007.
- , *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna III: (1401-1425)*, València, Universitat de València, 2011.
- ALMELA VIVES, Francisco, «El *Libre del Mustaçaf* y la vida en la ciudad de Valencia a mediados del siglo XVI», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 25 (1949), pp. 1-24.
- ALSÍUS TORRENT, Pedro, *Ensaig historich sobre la vila de Banyolas*, Barcelona, Estampa de Obrador y Sulé, 1872.

¹⁶²⁹ El sistema de citació bibliogràfica (tant a la bibliografia final com les notes a peu de pàgina) utilitzat és el usat per l'Asociación Hispánica de Literatura Medieval (AHLM): <http://www.ahlm.es> (última visita: 09/09/15).

- ALUKH, Abdelkrim, «Organización de la ciudad en el Islam Español», *Miscelánea de estudios árabes y hebraicos*, 10 (1961), pp. 38-68.
- ÁLVAREZ AÑAÑOS, María Ángeles - MELÚS GIL, Isabel, «La obra Del Senado y su Príncipe de fray Juan de Madariaga: la ciencia política», *Revista de Gestión Pública y privada*, 1 (1996), pp. 145-177.
- ÁLVAREZ CORA, Enrique, *La producción normativa bajomedieval según las compilaciones de Sicilia, Aragón y Castilla*, Milà, Giuffrè Editore, 1998.
- ÁLVAREZ MÁRQUEZ, María del Carmen, *La Baronía de la Conca d'Òdena*, Barcelona, Fundació Noguera - Virgili & Pagès, 1990.
- AMENDOLEA, Bruna - INDRIIO, Laura, *Palazzo Valentini: storia di un palazzo e di una istituzione*, Roma, Bardi, 2005.
- ANATRA, Bruno, «Economia sarda e commercio mediterraneo nel basso medioevo e nell'età moderna», dins *Storia dei sardi e della Sardegna* (eds. Bruno Anatra - Antonello Mattone - Raimondo Turtas), Milà, Jaca Book, 1989, vol. 3, pp. 109-216.
- ANDREU DAUFÍ, Jordi, - CANELA FARRÉ, Josep - SERRA TORRENT, Maria Àngela, «La dieta dels membres d'un casal noble de mitjan segle XV», dins *Ir Col.loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, vol. 2, pp. 357-370.
- ANGLÈS SORONELLAS, Fina - MIQUEL VENTÓS, Joan, *Guia de l'Aleixar (Baix Camp)*, Tarragona, Diputació Provincial de Tarragona - Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1983.
- ARCHIBALD, Zofia Halina, «Agoranomoi in Macedonia», dins *Agoranomes et ediles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey - Claire Hasenohr), Paris, Ausonius, 2012, pp. 109-119.
- ARENAL, Concepción, *Ensayo sobre el derecho de gentes*, Madrid, Revista de Legislación, 1879.
- ARISTÒTIL, *Ètica a Nicómaco: Llibres I y VI*, ed. Salvador Feliu Castelló, València, Universitat de València, 1993.
- , *Aristotle: The Politics and the Constitution of Athens*, ed. Stephen Everson, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- , *Política*, ed. Pedro López Barja de Quiroga - Estela García Hernández, Madrid, Istmo, 2005.
- Archives de la ville de Montpellier, Inventaires et documents*, ed. Joseph Berthelé, Montpellier, Serre et Romégous, 1825, vol. 3.
- ARÉVALO VIÑAS, Miriam, *Ripoll: menestrals i monjos en el marc feudal (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, 2015, [tesi doctoral].
- ARIÉ, Rachel, «Traduction annoté et commenté des traités de hisba Ibn 'Abd al-Rauf et' Umar al-Garsifí», *Hesperis-Tamuda* 1 (1960), pp. 4-38, 199-214, 349-386.
- ARMENTEROS, Iván, *La esclavitud en Barcelona a fines de la Edad Media (1479-1516). El impacto de la primera trata atlántica en un mercado tradicional de esclavos*, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2012, 2 vols, [tesi doctoral].

Arnaldi de Villanova Opera medica omnia. Regimen sanitatis ad regem Aragonum, eds. Luis García-Ballester - Juan Antonio Paniagua - Michael McVaugh, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, 1975-2014, vol. 10.1, 1996.

ARNALL JUAN, Josepa, «Documents de Pere el Cerimoniós referents a Tarragona i conservats en el seu Arxiu Històric Provincial», *Quaderns d'història tarraconense*, 4 (1984), pp. 51-130.

—, *El Llibre manuscrit*, Barcelona/Vic, Universitat de Barcelona - EUMO, 2002.

ARNÀS, Genís - COSTA, Núria - HERRERO, Agustí - MARTÍN, Oscar - NAVARRO, Gerard - UBIDE, Oscar - RIBAS, Juan - BATIGNANI, Marco - PERES VERTHEIN, Ursula, *Mercats de la Mediterrànea. Models de gestió i bones pràctiques*, Barcelona, Institut Municipal de Mercats de Barcelona, 2012.

ARRIZABALAGA VALBUENA, Jon, «La Peste Negra de 1348: los orígenes de la construcción como enfermedad de una calamidad social», *Dynamis* 11(1991), pp. 73-117.

—, «Discurso médico y prácticas sanitarias frente a la enfermedad epidémica en la Europa medieval», dins *Aragón en la Edad Media. Demografía y sociedad en la España bajomedieval. Sesiones de trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Zaragoza, Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos, 2002, pp. 19-32.

ARRIZABALAGA, Jon - MARTÍNEZ VIDAL, Àlvar - PARDO TOMÁS, José, *La Salut en la història d'Europa*, Barcelona, Residència d'investigadors CSIC - Generalitat de Catalunya, 1998.

Aspectes del comerç a Catalunya en el segle XVI segons els llibres dels mostassàs, ed. Monserrat Bajet Royo, Lleida, Universitat de Lleida, 1998.

AURELL CARDONA, Jaume, «L'emmagatzematge d'aliments a les llars mercantils de Barcelona a les darreries de l'edat mitjana», dins *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Locals*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics, 1995, pp. 649-654.

AVENOZA VERA, Gemma, «El paper d'Antoni de Canals en la traducció catalana de Valeri Màxim», *Bulletin of Hispanic Studies* 77 (2000), pp. 339-359.

AVENTÍN, Mercè, «Ordinacions medievals de viles-mercat catalanes sobre el comerç i consum del vi», *Estudis d'Història Agrària* 17 (2004), pp. 115-128.

AYATS VERGÉS, Miró, «El règim municipal de Sant Joan de les Abadesses al segle XVII», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* 2 (2002), pp. 323-328.

BACH RIU, Antoni, *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*, Tàrrrega, Camps Calmet, 1972.

Col·lecció diplomàtica del Monestir de Santa Maria de Solsona: el Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona: segles X-XV, ed. Antoni Bach, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1987.

—, Antoni, *Retalls d'una sotana*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1997.

BADIA MORET, Josep, *La baronia de Montbui: notes històriques*, L'Ametlla del Vallès, [l'autor], 1968.

BAIGES JARDÍ, Ignasi, «El notariat català: origen i evolució», *Actes del I Congrés del Notariat: Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993* (coord. Josep Maria Sans Travé), Barcelona, Fundació Noguera, 1994, pp. 131-166.

—, «Les taxes dels notaris andorrans (1356)» *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 22 (2001), pp. 485-507.

BAIGES, Ignasi - FAGES, Mariona, *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XIV*, Andorra, Govern d'Andorra, 1993, 5 vols.

BAJET ROYO, Montserrat, «Polícia de mercat a l'època medieval», *Revista de Dret Històric Català*, 2 (2002), pp. 121-143.

BANEGAS LÓPEZ, Ramon, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, Facultat de Geografia i Història, 2008, 2 vols, [tesis doctoral].

—, *Europa carnívora: comprar y comer carne en el mundo urbano bajomedieval*, Gijón, Trea, 2012.

—, «“Per no poder haver bestiar hon lo solien haver per causa dels inimichs”. L'abastament de carn a Barcelona durant la guerra civil catalana», dins *Guerra y carestía en la Europa medieval* (eds. Pere Benito i Monclús - Antoni Riera Melis), Lleida, Editorial Milenio, 2013, pp. 179-204.

—, *Sangre, dinero y poder: el negocio de la carne en la Barcelona bajomedieval*, Lleida, Editorial Milenio, 2016.

BARCELÓ ADROVER, Pep, «Un llibre d'Albarans d'Inca (1589-1644)» dins *XI Jornades d'Estudis Locals, Inca*, Ajuntament d'Inca, 2011, pp. 215- 240.

BARCELÓ CRESPI, Maria, «Aspectes agraris d'un nucli urbà», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 44 (1988), pp. 195-202.

—, «Adobs en la murada de la ciutat de Mallorca (1450-1500) », *BSAL*, 45 (1989), pp. 155-163.

—, *Els Llitrà. Una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*, Palma, Lleonard Muntaner, 2001.

BARCELÓ CRESPI, Maria - COLL TOMÀS, Baltasar - ROSSELLÓ BORDOY, Guillem, *Espanyols i Pacs: poder i cultura a la Mallorca del segle XV*, Palma, Edicions UIB, 1999.

BARCELÓ CRESPI, Maria - ROSSELLÓ BORDOY, Guillem, *La ciutat de Mallorca. La vida cotidiana en una ciutat mediterrànea medieval*, Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner, 2006.

BARCELÓ, Carmen, *Àrab i català: contactes i contrastos*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

BARRERO GARCÍA, Ana María, *El fuero de Teruel: Su historia, proceso de formación y reconstrucción crítica de sus fuentes*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1979.

BASZKIEWIECZ, Jan, «Prawo rzymskie i kanonowe w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia», dins *Historia kultury sredniowiecznej w Polsce*, ed. Aleksander Gieysztoir, Varsòvia, Polskie Towarzystwo Historyczne, 1963, pp. 63-104.

- BATLLE GALLART, Carme - VINYOLES VIDAL, Teresa, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Capellades, Rafael Dalmau, 2002.
- BATLLE GALLART, Carme - FERRER MALLOL, Teresa - MAÑÉ MAS, Maria del Carme - Mutgé Vives, Josefina - RIERA VIADER, Sebastià - ROVIRA SOLÀ, Maria, *El "llibre del consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, 2007.
- , *L'expansió baixmedieval: segles XIII-XV*, Barcelona, Edicions 62, 1999.
- BAULIES CORTAL, Jordi, *Granollers*, Barcelona, Selecta, 1965.
- BAYERRI BERTOMEU, Enric, *Historia de Tortosa y su comarca*, Tortosa, Algueró y Baiges, 1960, 8 vols.
- BEKKER-NIELSEN, Tønnes, «The One That Got Away: A Reassessment of the Agoranomos Inscription from Chersonesos (VDI 1947.2, 245; NEPKh II, 129)», dins *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges* (eds. Vincent Gabrielsen - John Lund), Aarhus, Aarhus University Press, 2007, pp. 123-132.
- BELAYCHE, Nicole, *Judaea-Palaestina: The Pagan Cults in Roman Palestine (Second to Fourth Century)*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001.
- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest, *Un Reino escondido: Mallorca, de Carlos V a Felipe II*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000.
- BENEDICTOW, Ole Jørgen, *La Peste Negra (1346-1353). La historia completa*, Madrid, Akal, 2011.
- BENITO JULIÀ, Roger, «La prostitución y la alcahuetería en la Barcelona Bajomedieval», *Miscelánea Medieval Murciana* 32 (2008), pp. 9-21.
- , *La prostitució a la Barcelona Baixmedieval (Segles XIV-XV)*, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Secció d'Història Medieval, Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica. Àrea d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2018, [tesi doctoral].
- BENITO MONCLÚS, Pere, «De Labrousse a Sen. Modelos de causalidad y paradigmas interpretativos de las crisis alimentarias preindustriales», dins *Crisis alimentarias en la Edad Media. Modelos, explicaciones y representacions* (ed. Pere Benito i Monclús), Lleida, Editorial Milenio, 2014, pp. 15-32.
- BERGER, Peter Ludwig, *El dosel sagrado: para una teoría sociológica de la religión*, Madrid, Kairós, 1999.
- BERGIN, Joseph, *El Siglo XVII: Europa, 1598-1715*, Barcelona, Crítica, 2002.
- BERNAT ROCA, Margalida, «Els inicis dels oficis menestrals: els paraires i els teixidors de llana (Ciutat de Mallorca, segle XIII)» dins *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, (coord. Lluís Virós i Pujolà), Barcelona, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana - Abadía de Montserrat, 2000, pp. 41-54.
- BERNAUS VIDAL, Madgalena, *Les llotges i les seves funcions a les ciutats medievals. El cas de Barcelona*, Barcelona, Departament d'Història de l'Art, 2015, [tesi doctoral].
- BERNSTEIN, Frank «Complex Rituals: Games and Processions in Republican Rome» dins *A Companion to Roman Religion*, (eds. Jörg Rüpke), Oxford, Blackwell Publishing, 2011.

- BERT LOTT, John, *The Neighborhoods of Augustan Rome*, Cambridge University Press, 2004.
- BERTRÁN ROIGÉ, Prim, *El libro del baile real de Daroca (1383-1385)*, Barcelona, Departamento de Historia Medieval y Paleografía - Estudio General de Lérida, 1981.
- , «Les despeses del Gran Prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1419)», *Miscel·lània de textos medievals* 6 (1992) pp. 165-196.
- BETANCOURT, Fernando, *Derecho romano clásico*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 2007.
- BLANES ANDRÉS, Roberto, «El comercio marítimo de Alicante hacia Valencia en el segundo cuarto del seiscientos (1626-1650)», *Revista de Historia Moderna*, 26 (2008), pp. 275-301.
- BLOCH, Marc, «Reflexiones de un historiador acerca de los bulos surgidos durante la Guerra», dins *Historia e historiadores* (ed. Étienne Bloch), Madrid, Akal, 2006, pp. 175- 197.
- BOCCACCIO, Giovanni, *El rubí del arzobispo y otros cuentos*, ed. Ernesto Alberola, Madrid, Santillana, 2007.
- BOFARULL, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, Imprenta José Eusebio Montfort, 1847-1910, 40 vols.
- BOLÓS, Jordi, «Changes and survival: the territory of Lleida (Catalonia) after the twelfth-century conquest», *Journal of Medieval History*, 27/4 (2001), pp. 313-320.
- BONET DONATO, Maria, *La Orden del Hospital en la corona de Aragón: poder y gobierno en la Castellania de Amposta (ss. XII-XV)*, Madrid, CSIC, 1994.
- BONNER, Michael, «Poverty and Charity in the Rise of Islam», dins *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts* (eds. Amy Singer-Michael Bonner - Mine Ener), Albany, State Universty of New York, 2012, pp. 13-30.
- , «Time has come full cicle. Markets, fair and the calendar before Islam», dins *The Islamic Scholarly Tradition: Studies in History, Law, and Thought in Honor of Professor Michael Allan Cook* (eds. Michael Cook - Asad Ahmed - Behnam Sadeghi - Michael Bonner), pp.15-48.
- BORDOY OLIVER, Miquel, *Història de la ciutat de Felanitx*, Felanitx, Estampa felanitxera d'en Bartomeu, vol. 1, 1919.
- Bracton on the laws and customs of England*, ed. Samuel Edward Thorne, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1968-1977, 4 vols.
- BRADLEY, James - MULLER, Richard, *Church History: An Introduction to Research, Reference Works, and Methods*, Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing, 1995.
- BRAMON, Dolors, «Avituallament i salubritat a les ciutats islàmiques (i un excursus sobre l'arabisme rafalí)», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 2 (1998), pp. 171-187.
- , *Obertura a l'islam*, Barcelona, editorial Cruïla, 2001.
- , «La diversidad del islam: del desconocimiento al entendimiento», *Convergencia. Revista de Ciencias*

Sociales, 33 (2003), 123-138.

—, «Arabismes del català i altres mots relacionats amb l'islam en la segona edició del Diccionari de la Llengua Catalana», *Estudis Romànics*, 30 (2008), pp. 127-139.

BREAUGH, Martin, *The Plebeian Experience: A Discontinuous History of Political Freedom*, Nova York, Columbia University Press, 2013.

BRESSON, Alain, *The Making of the Ancient Greek Economy: Institutions, Markets, and Growth in the City-States*, New Jersey, Princeton University Press, 2016.

BRIGAGLIA, Manlio - MASTINO, Attilio - ORTU, Gian Giacomo, *Storia della Sardegna 1. Dalle origini al Settecento*, Bari, Laterza, 2006.

BROCA, Salvador de, *Riudecanyes i la baronia d'Escornalbou*, Riudecanyes, Fundació Loiaza-Vidiella, 1986.

BRUGADA, Martirià, *Sant Antoni Abat, una vida alternativa*, Barcelona, Centro De Pastoral Liturgic, 2005.

BUDRUNI, Antonio, *Breu història de l'Alguer. Del Neolític fins al 1720*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2010.

BUKO, Andrzej, *The Archaeology of Early Medieval Poland: Discoveries, Hypotheses, Interpretations*, Londres, Brill, 2008.

BURNS, Robert Ignatius, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia: The Registered Charters of Its Conqueror, Jaume I, 1257-1276. II: Documents 1-500. Foundations of Crusader Valencia: Revolt and Recovery, 1257-1263*, Princeton, Princeton University Press, 2007.

—, *El Regne Croat de València. Un país de frontera al segle XIII*, València, ed. Tres i Quatre, 1993.

CÁCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del consell municipal en l'aprovisionament cereal de la ciutat de Barcelona (1301-1430)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Paleografia i Diplomàtica, 2006, [tesi doctoral].

CADORET, Ana, «El nen, signe de pluralitat», dins *Antropologia del parentiu* (eds. Xavier Roigé - Adela García - Mireia Mascarell), Barcelona, Icaria, 1998, pp. 79-96.

CAHEN, Claude - TALBI, Mohamed - MANTRAN, Robert - LAMBTON, Ann Katharine Swynford - BAZMEE ANSARI, Amir, “Ḥisba”, dins *Encyclopaedia of Islam*, (eds. Peri Bearman, Thierry Bianquis, Clifford Edmund Bosworth, Emeri van Donzel, Wolfhart Heinrichs).

CALAHORRA MARTÍNEZ, Pedro, *Historia de la Música en Aragón (Siglos I-XVII)*, Zaragoza, Librería General, 1977.

CALASSO, Francesco, *Medioevo del diritto*, Milà, Giufrè Editore, 1954.

—, *I glossatori e la teoria della sovranità. Studio di diritto comune pubblico*, Milà, Giufrè Editore, 1957.

—, *Il negozio giuridico*, Milà, Giufrè Editore, 1959.

- , *Gli ordinamenti giuridici del rinascimento medievale*, Milà, Giufrè Editore, 1965.
- , «Il problema storico del diritto comune e i suoi riflessi metodologici nella storiografia giuridica europea», dins *Storicità del diritto* (eds. Francesco Calasso - Francesco Mercadante), Milà, Giufrè Editore, 1966, pp. 204-226.
- , *Introduzione al diritto comune*, Milà, Giufrè Editore, 1970.
- , *L'unità giuridica dell'Europa*, Soveria Mannelli, Rubbetino Editore, 1987.
- CALZADO DE CASTRO, Melquiades, *Era Baronia de Les*, Vielha, Conselh Generau d'Aran, 2006.
- CAMÓS CABRUJA, Luís, - MARQUÉS PLANAGUMÀ, Josep Maria, «Documents en pergamí de l'Arxiu Municipal de Palamós», *Estudis del Baix Empordà* 6 (1987), pp. 109-135.
- CAMPILLO, Toribio del, *Documentos históricos de Daroca y su comunidad*, Zaragoza, Imprenta del Hospicio Provincial, 1915.
- CANELLAS LÓPEZ, Ángel, SAN VICENTE, Ángel, *Rutas románicas de Aragón*, Zaragoza, Encuentro, 1996.
- CANET APARISI, Teresa, «La justicia del emperador. La refundación Carolina de la Audiencia valenciana», dins *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*, (coord. Manuel Rivero Rodríguez - Antonio Álvarez-Ossorio Alvariño), vol. 2, 2001, pp. 173-198.
- CANTARELL, Elena, *La vida en un poble de la Catalunya interior, segles XIV-XVI. Localització, recuperació, organització i explotació dels fons documentals de Cubells*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2013, [tesi doctoral].
- CAÑADA YUSTE, Alberto, «La batalla de Cutanda (1120)», *Xiloca* 20 (1997), pp. 37-47.
- CANYELLAS VILAR, Núria, «L'any de la fam al camp de Tarragona (1374-1376)», dins *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII). XIV Jornades d'Estudis Locals*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1995, pp. 263-282.
- CAPDETREY, Laurent - HASENOHR, Claire, «Surveiller, organiser, financer, fonctionnement de l'agoranomie et statut des agoranomes dans le monde égéen», dins *Agoranomes et édiles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey - Claire Hasenohr), Paris, Ausonius, 2012, pp. 13-34.
- CAPMANY, Antoni de, *Memorias historicas sobre la marina comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, Imprenta Sancha, vol. 4, 1796.
- , *Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la Antigua Ciudad de Barcelona*, Madrid, Imprenta Sancha, 1779, vol 1.
- CARBONELL BORJA, Maria José, «1596: las ordinaciones de la Jana (Castellón)», dins *XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó* (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona/Lleida, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 2, pp. 133-153.
- CARBONELL BRAVO, Francisco, *Arte de hacer y conservar el vino: con una noticia acerca la fabricación del*

vinagre, Madrid, Antonio Brusi, 1820.

CARBONERES, Manuel, *Nomenclator de las puertas, calles y plazas de Valencia: con los nombres que hoy tienen y los que han tenido desde el siglo XIV hasta el día, noticia de algunas lápidas antiguas que aun hoy existen y varios datos históricos referentes à dicha ciudad*, València, Imprenta del Avisador Valenciano, a cargo de José Peidró, 1873.

CÁRCERES NEVOT, Juanjo, *La participació del Consell municipal en l'aprovisionament cereal de la Ciutat de Barcelona (1301-1430)*, Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2007, [tesi doctoral].

CARDÚS, Salvador, *Terrassa medieval: visió històrica*, Terrassa, Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1960.

CARIA, Rafael, «Les ordinacions municipals de l'Alguer», *Revista de Llengua i Dret*, 22 (1994), pp. 45-70.

CARRERAS CANDI, Francesc, «Ordenacions urbanes del bon govern de Catalunya (segles XII a XVII)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 11 (1924), pp. 292-334.

—, *Geografia General de Catalunya. Barcelona*, Barcelona, Edicions Catalanes, 1980, vol. 3.

Cartes de poblament valencianes modernes (segles XVI-XVIII), eds. Enric Guinot Rodríguez - Manuel Ardit Lucas, València, Universitat de València, 2015.

CARTLEDGE, Paul - SPAWFORTH, Antony, *Hellenistic and Roman Sparta*, Londres, Routledge, 2004.

CASADO NOVAS, Iván, «Las exportaciones de azafrán en la Barcelona del Cuatrocientos: La intervención de los operadores alemanes según el dret dels alemanys i saboyans (1425-1445)», *Acta historica et archaeologica medievalea*, 32 (2014-2015), pp. 579-618.

CASANOVA, Giacomo, *Memorias de España*, trad. Manuel Crespo, Barcelona, Calambur, 2017.

CASAS RABASA, Santiago, «Alguns apunts sobre el govern municipal a la ciutat de Tarragona (ss. XV-XVI). Els privilegis d'insaculació», *Pedralbes*, 13/1 (1993), pp. 409-418.

CASASNOVAS CAMPS, Miquel Àngel, *Història de Menorca*, Palma de Mallorca, Moll, 2005, vol. 1.

Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona: (1144-1862), eds. Joan Villar i Torrent - Núria Surià i Ventura - Joan Boadas i Raset - Lluís-Esteve Casellas i Serra, Girona, Ajuntament de Girona - Fundació Noguera - Caixa de Girona, 2 vols., 2005-2012.

Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia: contenida en los registros de la cancillería real. Archivo de la Corona de Aragón, ed. Jesús Ernesto Martínez Ferrando, Madrid, Imprenta Góngora, vol. 1, 1934.

CATEURA BENNÀSSER, Pau, *Els impostos indirectes en el regne de Mallorca. Les imposicions sobre l'alimentació (segle XIV)*, Palma de Mallorca, 2006.

CEBRIÁN GIMENO, Rafael, *Valencia musulmana: alquerías fortificadas y torres defensivas*, València, Samaruc Editorial, 2017.

- [CENTRE D'ESTUDIS IGNASI IGLÉSIAS], *Rec Comtal: passat, present i futur*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona-Districte de Sant Andreu - Aigües de Barcelona - Agbar Fundació- Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.
- CÈSARE CASULA, Francesco, *La Sardenya catalano-aragonesa. Perfil històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985.
- CHABÁS, ROQUE, *Génesis del Derecho Foral de Valencia*, Valencia, Imprenta de Francisco Vives Mora, 1902.
- CHALMETA, Pedro, «"Kitab fi adab al-hisba" (libro del buen gobierno del zoco) de al Saqati», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 32 (1967), pp. 125-162.
- , «"Kitab fi adab al-hisba" (libro del buen gobierno del zoco) de al Saqati (continuación)», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 33 (1968), pp. 143-195, 367-434.
- , «La hisba en Ifriqiya en al-Andalus: étude comparative», *Les Cahiers de Tunisie*, 18 (1970), pp. 87-105.
- , «La figura del almotacén en los Fueros y su semejanza con el zabazoque hispano-musulmán», *Revista de la Universidad de Madrid*, 73 (1971), pp. 145-167.
- , *El "Señor del zoco" en España: edades media y moderna: contribución al estudio de la historia del mercado*, Madrid, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1973.
- , «El Almotacén a través de los *Llibres de Mustaçaf*», *Aragón en la Edad Media*, 20 (2008), pp. 203-223.
- , *El zoco medieval. Contribución al estudio de la historia del mercado*, Almería, Fundación Ibn Tufayl de Estudios Árabes - Fundación Cajamar, 2010.
- CHANCEY, Mark, *Greco-Roman Culture and the Galilee of Jesus*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- CHESTERTON, Gilbert Keith, *The Collected Works of G.K. Chesterton: The Illustrated London News, 1911-1913*, San Francisco, Ignatius Press, 1988.
- CICERÓ, *Cicero. On Duties*, eds. Ella Atkins - Michael Thomas Griffin, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- CIURANS VINYETA, Xavier, *Els Masferrer: estudi d'una nissaga benestant del Vallès*, Rubí, Ajuntament de Montornès del Vallès - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.
- CLARKE, Michelle, *Machiavelli's Florentine Republic*, Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
- Colección escogida de obras no dramáticas de Frey Lope de Vega Carpio*, ed. Cayetano Rosell, Madrid, Imprenta de Manuel de Rivadeneyra, 1856.
- COLINAS ALCALÁ, Javier, *Els registres de la recaptació de la lleuda de Cotlliure al segle XV*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2000, [treball final de màster].

Coloquio que tuvieron en el reyno de las tinieblas, Mahoma, y monseñor Colbert, ministro que fue de Francia. Traducido de francés en italiano, y de italiano en castellano, s/e, 1683.

COLOMER LLOBERA, Antoni, *Eines i estris del camp: variant dialectal de Sineu*, Sineu, Ajuntament de Sineu - El Gall, 2006.

Constitucions de Catalunya: incunable de 1495, estudi introductor de Josep Maria Font Rius, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988.

Constitucions y altres drets de Cathalunya: compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704, estudi introductor de Josep Maria Pons Guri - Josep Maria Font Rius, Barcelona, Base, 2004.

CORNEJO, Andres, *Apéndice al Diccionario histórico, y forense del derecho real de España*, Juan Ibarra, Impresor de la Cámara de Su Majestad, 1784, vol. 2.

COROMINES, Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial - Caixa de Pensions "La Caixa", 1980-2001, 10 vols.

—, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos, 2005.

Corpus documental de carlos V, ed. Manuel Fernández Álvarez, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1975, 5 vols.

CORTÉS ALONSO, Vicenta, *La Esclavitud en Valencia durante el reinado de los Reyes Católicos, 1479-1516*, València, Ayuntamiento de Valencia, 1964.

CORTÉS, Josepa, «Les actes del mustassaf de Sueca (1571-1578)» dins *Anàlisi local i Història comarcal. La Ribera del Xúquer (segles XIV-XX). Selecció de ponències i comunicacions presentades a la II i III Assamblea d'Història de la Ribera (Algemesí, 1981 / Carcaixent, 1983)*, València, Diputació de València, 1990, pp. 33-52.

—, *Jaume I (1236 - 1276)*, València, Universitat de València, 2001.

—, *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie. I. (1236-1276)*, ed. Josepa Cortés, València, Universitat de València, 2001.

CORTIELLA ODENA, Francesc, *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana: Tarragona*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1984.

COSCOLLÀ SANZ, Vicente, *La Valencia musulmana*, València, Carena Editors, 2003.

COSTA PARETAS, Maria Mercè, «Oficials de pere el cerimoniós a Sàsser (1336-1387)» dins *1° Convegno internazionale di studi geografico-storici. La Sardegna nel mondo mediterraneo*, Sassari, 7-9 aprile 1978, Sassari, Gallizi, pp. 291-314.

Costums de Tortosa, ed. Jesús Massip i Fonollosa, Barcelona, Fundació Noguera, 1996.

CRONE, Patricia, *Meccan Trade and the Rise of Islam*, Georgia, Georgias Press, 2004.

—, «Tribes without saints» dins *The Qur'anic Pagans and Related Matters: Collected Studies in Three Volumes*, (ed. Hanna Siurua), Leiden, Brill, 2016, vol. 1, pp. 422-476.

- Crònica de Bernat Desclot*, ed. Miquell Coll Alentorn, Barcelona, Barcino, 1949, 5 vols.
- CRUSAFONT SABATER, Miquel, *Pesals monetaris de la Corona catalanoaragonesa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999.
- CRUSELLES GÓMEZ, José María, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998.
- CUARTERO LÓPEZ, Rosa Isabel, *Fent Fortuna. Acumulació i burgesia a Castelló (1770-1841)*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2013.
- CUBELES BONET, Albert, «Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pp. 35-64.
- CUBELLS PUERTES, María José, *La classificació de la documentació parlamentària de les Corts Valencianes: la funció de control al Consell*, Universitat de València, Departament d'Història de la Ciència i la Documentació, 2008, [tesi doctoral].
- CUTANDA PÉREZ, Eloy Víctor, *La comunidad de Albarracín en los siglos XVI y XVII (hacienda, élites y poder)*, Teruel, Centro de Estudios de la Comunidad de Albarracín, 2010.
- DACHRAOUI, Farhat, *Le califat fatimide au Maghreb au Maghreb, 296-362 / 909- 973. Histoire politique et institutions*, Tunes, Société Tunisienne de Distribution, 1981.
- DE CERVANTES, Miguel, *La entretenida*, Barcelona, Red Ediciones, 2018.
- DE COVARRUBIAS-HOROZCO, Sebastián, *Tesoro dela lengua castellana o española*, Madrid, Luis Sánchez, 1640.
- DE LA BARRA, Federico, *Narraciones: 1845-1846-1847*, Madrid, Litografía y Encuadernación de Jacobo Peuser, 1897.
- DE LA MAZA GARCÍA, Marcial Martelo, *La sucesión nobiliaria*, Madrid, Editorial Dykinson, 2015.
- DE LA MORA VALENCIA, Rogelio, *Breve historia del pensamiento político. De Platón a Rawls*, México, Universidad de Colima, 2005.
- DE MONTOLIU, Manuel, *Eiximenis, Turmeda i l'inici de l'humanisme a Catalunya*, Barcelona, Editorial Alpha, 1959.
- DE VILANOVA, Arnau, *Obres Catalanes, Vol. II: Escrits Mèdics*, ed. Miquel Batllori, Barcelona, Editorial Barcino, 1947.
- , *Opera Medica Omnia*, ed. Pedro Gil-Sostres, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1996.
- DEL VIGO, Francisco, *La "Historia de Xérica". Edición y estudio*, ed. Rosa Gómez Casañ, Segorbe, Caja de Ahorros de Segorbe, 1986.
- Diplomatari de Banyoles (De l'any 1500 al 1699)*, ed. Lluís Gonçaga Constans i Serrats, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals, 1992, vol. 5.

Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del valle del Ebro, ed. José Ma. Lacarra, Zaragoza, Berdejo Casañal - CSIC, 3 vols. 1946.

DOÑATE SEBASTIÀ, José Maria, *Datos para la historia de Villarreal*, Villarreal, Anubar, 1975.

DUNKLE, Roger, *Gladiators: Violence and Spectacle in Ancient Rome*, Londres, Routledge, 2013.

DURAN SANPERE, Agustí, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973, 3 vols.

ECHIVARRÍA ARSUAGA, Ana, «Introducción» dins *Biografías mudéjares, o, La experiencia de ser minoría: biografías islámicas en la España cristiana*, (ed. Ana Echevarría Arsuaga), Madrid, CSIC, 2008, pp. 7-17.

EIXIMENIS, Francesc, *El Regiment de la cosa pública*, ed. Daniel Molins de Rei. Barcelona, Editorial Barcino, 1927.

—, *Lo libre de les dones*, eds. Frank Naccarato - Joan Coromines - Curt Wittlin - Antoni Comas - August Bover Font, Barcelona, Curial, 2 vols, 1981.

—, *Lo Crestià: selecció*, ed. Albert Hauf, Barcelona, Edicions 62, 1983.

—, *Scala Dei*, ed. Curt Wittlin, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1985.

—, *Dotzè llibre del Crestià*, ed. Xavier Renedo, coord. Sadurní Martí, Girona, Universitat de Girona - Diputació de Girona, vol. I/1, 2005.

—, *Regiment de la cosa pública. Francesc Eiximenis*, eds. Josep Palomero - Lluís Brines, Alzira, Bromera, 2009.

ELBENDARY, Amina, *Crowds and Sultans: Urban Protest in Late Medieval Egypt and Syria*, Londres, British Academic Press, 2015.

El "Llibre de Costums, Privilegis i Ordinacions" de la ciutat de Balaguer, ed. Robert Cuellas Campodarbe, Lleida, Universitat de Lleida, 2012.

El "Llibre vermell de Falset": privilegis i ordinacions de la vila als segles XIII-XIV, ed. Ezequiel Gort i Juanpere, Reus, Carrutxa - Ajuntament de Falset, 2004.

El Llibre Vermell de Ciutadella. Catàleg dels seus documents, eds. Antoni Maria Aragó - Rafael Conde, Barcelona, Banca Catalana, 1977.

El "Llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant", ed. María Luisa Cabanes, Alacant, Ayuntamiento de Alicante, 1989.

El Fuero de Daroca, ed. María del Mar Agudo Romero, Centro de Estudios Darocenses de la Institución Fernando el Católico - Diputación de Zaragoza, 1992.

El Fuero de Jaca, ed. Mauricio Molho, Zaragoza, Escuela de Estudios medievales - Instituto de Estudios Pirenaicos, 1964.

El Fuero de Teruel, ed. Max Gorosch, Stockholm, Uppsala, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab, 1950.

- El Fuero de Teruel. Edición crítica con introducción y traducción*, ed. José Castañé Llinás, Teruel, Ayuntamiento, 1991.
- El Llibre de la Baronia d'Eramprunyà*, eds. Elena Cantarell - Mireia Comas - Carme Muntaner, Lleida, Pagès, 2011.
- El llibre de privilegis de Castelló de la Plana (1245-1470)*, ed. José Sánchez Adell, Castelló, Ayuntamiento de Castellón de la Plana, 1993.
- El Llibre de privilegis de la villa de Sant Mateu, 1157-1512*, ed. Elena Sánchez Almela, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1986.
- El Llibre del Mostaçaf de Barcelona: aproximació a la societat urbana catalana baimeieval*, ed. Jordi Comellas Solé, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 1992, 3 vols, [memòria de llicenciatura].
- El llibre del mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, ed. Maria Antònia Cano Ivorra, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil Albert - Diputació provincial d'Alacant-Ajuntament d'Elx, 1995.
- El llibre del Mustaçaf*, eds. Jaime Chiner Gimeno - Juan Galiana Chacón, València, Ajuntament de València - Acció Cultural. Delegación de Cultura, 2003, 2 vols.
- El llibre verd de Manresa*, ed. Marc Torras Serra, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 1996.
- El Llibre Verd de Vilafranca*, eds. Jordi Vallés - Jordi Vidal - Carme Maria Coll - Josep Maria Bosch, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 1992, 2 vols.
- El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "llibre de les ordinations"*, ed. Monserrat Bajet Royo, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera - Pagès, 1994.
- El Llibre del mostassaf d'Eivissa. La vila d'Eivissa a la baixa edat mitjana*, ed. Antoni Ferrer Abárzuza, Antoni, Eivissa, Editorial Mediterrània-Eivissa, 2002.
- Els Llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, ed. Eva Serra Puig, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, Vol. 1.
- Els llibres de comptes de la batllia de Morvedre a la fi del segle XIV*, ed. Aureli Silvestre Romero, València, Universitat de València, 2004.
- Els Llibres de Claveria de Monòver: 1652-1695*, ed. Rafael Poveda Bernabé, Monòver, Ajuntament de Monòver - Generalitat Valenciana, 1995.
- Els llibres de privilegis de Tàrraga, 1058-1473*, eds. Gener Gonzalvo - Josep Hernando - Flocel Sabaté - Max Turull - Pere Verdés, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 1997.
- Els Privilegis de la vila d'Igualada*, ed. Joan Cruz Rodríguez, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.
- EPALZA, Mikel de, «El islam aragonés, un islam de frontera», *Turiaso*, 7 (1987), pp. 9-21.
- Epistolari de la València medieval*, ed. Agustín Rubio Vela, València/Barcelona, Institut de Filologia

Valenciana - Publicacions Abadia de Montserrat, 2 vols, 1998-2003.

ERMINI, Giuseppe, «Unità giuridica europea», dins *Scritti di Diritto Comune*, (ed. Danilo Segoloni, Pàdua, CEDAM - Università degli Studi di Perugia, 1976, pp. 61-118.

ESCARTÍN GONZÁLEZ, Eduardo, *Estudio económico sobre el tratado de Ibn Abdún. El vino y los gremios en el al-Andalus antes del siglo XII*, Universidad de Sevilla, Departamento de Teoría Económica y Economía Política, 2005, [tesi doctoral].

ESCRIG FORTANETE, Joaquim, *Llucena: una historia de l'Alcalatén: sociedad, poblamiento y territorio*, Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I, 1998.

ESQUILACHE MARTÍ, Ferran - GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, «La gestió tècnica de la irrigació en les hortes històriques valencianes: el sequier, dels orígens a la desaparició (segles XIII-XVIII)», *Millars: espai i història*, 37 (2014), pp. 59-99.

ESPAÑOL BERTRÁN, Francesca, *Guillem Seguer de Montblanc. Un mestre trescentista escultor, pintor i arquitecte*, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, 1994.

ESPINOSA ISACH, José María - GÓMEZ ROYO, Enrique, *Lliçons de dret romà*, València, Universitat de València, 2011.

ESPUNY TOMÀS, María Jesús, «Les ordinacions del mostassaf de la universitat de la vila e terme de Sabadell (1521-1621)» *Quaderns d'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach*, 55 (1988), pp. 3-47.

ESSID, Yassine, *A Critique of the Origins of Islamic Economic Thought*, Londres, Brill, 1995.

ESTEBAN ABAD, Rafael, *Estudio histórico-político sobre la ciudad y comunidad de Daroca*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1959.

ESTEBAN MUÑOZ, Cayo - TEJÓN TEJÓN, Demetrio, *Catálogo de razas autóctonas españolas: Especies ovina y caprina*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1980.

ESTEVA FABREGAT, Claudio, *Antropología industrial*, Barcelona, Anthropos Editorial, 1984.

ESTRABÓN, *Geografía*, eds. José Luís García Ramón - Juan García Blanco - María Jesús Meana Cubero - Félix Piñero, Madrid, Gredos, 2016, 2 vols.

FALCÓN PÉREZ, María Isabel, *Organización municipal de Zaragoza en el siglo XV: con notas acerca de los orígenes del régimen municipal en Zaragoza*, Zaragoza, Facultad de Filosofía y Letras, 1978.

—, «Origen y evolución del régimen municipal en Zaragoza», dins *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. La ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón*, (coord. María Isabel Falcón Pérez), Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1984, pp. 261- 272.

—, *Ordenanzas y otros documentos complementarios relativos a las Corporaciones de oficio en el Reino de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1997.

—, «Gobierno y poder municipal en las ciudades de Aragón en la Baja Edad Media», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XXVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, vol. 1, pp. 59-100.

—, *Ordinaciones reales otorgadas a la ciudad de Zaragoza en el siglo XV: de Fernando I a Fernando II*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico - Diputación de Zaragoza, 2010.

FARBRIDGE, Maurice, *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*, Londres, Routledge, 2013.

FAUS FAUS, Jaime, *Páginas de la historia de Segorbe, 1850-1900*, Segorb, Ayuntamiento de Segorbe, 1983.

FEBRER ROMAGUERA, Manuel Vicente, *Organización municipal de las morerías valencianas*, Valencia, Universitat de València, 3 vols. 1985, [tesis doctoral].

FEBRER, Jaume, *Trovas de mossen Jaime Febrèr: que tracta de los conquistadores de Valencia*, ed. Joaquin María Bover, Palma, Pedro José Gelabert, 1848.

FELIPO ORTS, Amparo, *Autoritarismo monárquico y reacción municipal: La oligarquía urbana de Valencia desde Fernando el Católico a las germanías*, València, Universitat de València, 2004.

—, *Las arcas de la ciudad: Gestión municipal e intervencionismo real en Valencia (1517-1707)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2011.

FERGUSON, John, *The Religions of the Roman Empire*, New York, Cornell University Press, 1985.

FERNÁNDEZ IZQUIERDO, Francisco - YUSTE MARTÍNEZ, Ángeles - SANZ CAMAÑES, Porfirio, *La provincia Calatrava de Almonacid de Zorita en el siglo XVI según las visitas: recuperación de una historia viva de la administración local en la Edad Moderna*, Madrid, Editorial CSIC, 2001.

FERNÁNDEZ OTAL, Fernando Antonio, *La Casa de los Ganaderos de Zaragoza en la Edad Media. Aportación a la historia pecuaria del Aragón medieval (s. XIII-XV)*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1996.

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep, «De prohoms a ciudadanos honrados. Aproximación al estudio de las élites urbanas de la sociedad catalan bajomedieval», *Revista d'Història Medieval*, 10, pp. 331-372.

FERNÁNDEZ-ARROYO y CABEZA DE VACA, Manuela - VILLALMANZO CAMENO, Jesús, *Catálogo de la serie de Real Justicia*, Madrid, Ministerio de Educación, 1976.

FERRAGUD DOMINGO, Carmel, *El naixement d'una vila rural valenciana: Concentaina, 1245-1304*, València, Universitat de València, 2003.

—, *Medicina i promoció social a la baixa edat mitjana: Corona d'Aragó, 1350-1410*, Barcelona, Editorial CSIC, 2005.

FERRER ABÁRZUZA, Antoni, «El blat a l'Eivissa de la baixa edat mitjana», *Eivissa*, 25 (1994), pp. 28-32.

—, *Captius i senyors de captius a Eivissa*, València, Universitat de València, 2015.

FERRER DE VALDECEBRO, Andrés, *La vara vigilante, obligacion y oficio del Principe eclesiastico*, Madrid, Diego Diaz de la Carrera, 1659.

FERRER MALLOL, Teresa, «Les escrivanies públiques d'Alacant, Elx, Oriola i Guardamar» dins

Estudis sobre Història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera, Barcelona, Fundació Noguera, 1988, pp. 115-132.

—, *Organització i defensa d'un territori fronterer: la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, 1990.

—, «Les pastures i la ramaderia a la governació d'Oriola», *Miscel·lània de textos medieval*, 7 (1994), pp. 79-140.

—, «La moreria de Xàtiva», dins *Xàtiva, els Borja: una projecció europea, 1. Catàleg de l'exposició*, 1995, Xàtiva, Museu de l'Almodí, pp. 189-200.

—, «El consolat de mar i els consolats d'ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català», dins *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana, Actes del Seminaire. Seminari organitzat per la Casa de Velázquez (Madrid) i la Institució Milà i Fontanals (CSIC Barcelona)*, (eds. Maria Teresa Ferrer - Mallol Damien Coulon), Barcelona, CSIC Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 1999, pp. 53-79.

—, Maria Teresa, «El carreratge de Barcelona. Una associació de municipis a l'edat mitjana», *Llibre de Tona*, 9 (2001), pp. 57-64.

—, Teresa, «Establiments de masos després de la Pesta Negra», *El mas català dura l'Edat Mitjana i la Moderna*, (eds. Maria Teresa Ferrer Mallol, Josefina Mutgé Vives, Manuel Riu Riu), Barcelona, CSIC, 2001, pp. 189-242.

—, «Negociacions per a una conquesta i rituals per a un canvi de sobirania: la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II», dins *Negociar en la Edat Mitjana*, (eds. Maria Teresa Ferrer Mallol - Manuel Sánchez Martínez - Jean-Marie Moeglin - Stéphane Péguinot), Barcelona, CSIC, 2005, pp. 87-121.

—, *Entre la pau y la guerra: la Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC, 2005.

—, Teresa, «els efectes de la guerra dels dos Peres (1356-1369) a la governació d'Oriola», dins *Guerra y carestia en la Europa medieval*, (eds. Pere Benito Monclús - Antoni Riera Melis), Lleida, Editorial Milenio, 2014, pp. 129- 148.

FERRER OBIOLS, Maria Teresa, «Les “Ordinacions d'en Sanctacília”: la seva influència en el dret civil català vigent i la seva vigència en el dret civil andorrà contemporani», *Papers de Recerca Històrica*, 4 (2004), pp. 10-32.

FERRER, Joan, «L'organització del territori al Ripollès: estructures de poder al llarg de la història», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès (2007-2008)*, 29 (2009), pp. 143-170.

FERRERES NOS, Joan, *L'Esplendorosa Traiguera renaixentista (1510-1640)*, Vinarós, Antinea, 2009.

FERRI RAMÍREZ, Marc, *Terratiments, camperols i soldats: Regadiu i conflictes socials al camp de Morvedre*, València, Universitat de València, 2002.

FERRO POMÀ, Victor, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.

—, «Els costums i la recepció del procés romano-canònic», dins *Actes de les Jornades d'estudi sobre les costums de la batllia de Miravet* (coord. Josep Serrano Daura), Tarragona, Consell Comarcal de la Terra Alta - Diputació de Tarragona, 2002, pp. 181-190.

—, «El procediment de la insaculació», *Revista de Dret Històric Català*, 9 (2009), pp. 85-86.

FISCHER, Steven Robert, *A History of Reading*, Londres, Reaktion Books, 2004.

FITÉ, Francesc, «La plaça del mercadal de Balaguer en el context de les places medievals de Catalunya i Europa», dins *El mercat de Balaguer. Una cruïlla*, (ed. Flocel Sabaté, coord. Robert Cuellas), Balaguer, Ajuntament de Balaguer, 2015, pp. 178- 212.

FLAVI JOSEF, *La guerra jueva*, ed. Joan-Andreu Martí Gebellí, Barcelona, Bernat Metge, 2011, vol. 1.

FLORIANO, Antonio, «Teruel en el siglo XV. La vida económica y la cuestión monetaria», *Boletín de la Real Academia de Historia*, 88 (1926), pp. 785-824.

FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *Diccionari Heràldic. Índex de les càrregues heràldiques dels escuts de l'Adarga Catalana*, Lleida, Virgili Pagès, 1987.

—, «Cavalleros, donceles, gentilhombres, generosos y hombres de paraje en Cataluña», *Hidalguía*, 4 (1996), pp. 827-848.

—, *Manual d'Heràldica i tècnica del blasó*, Cabrera de Mar, Galerada, 2011.

FONTANA LÁZARO, Josep, *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Vic, Eumo Editorial, 2014.

FONT OBRADOR, Bartomeu, *Historia de Lluçmajor*, Mallorca, Gráficas Miramar, 1973, 2 vols.

FONT RIUS, José María, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña*, Madrid, Ministerio de Justicia - CSIC - Instituto Nacional de Estudios Jurídicos, 1946.

—, «Franquicias locales en la comarca del Alto Bergadá (Pirineo Catalán)», *Pirineo* 10 (1954), pp. 459-492.

—, «Les villes dans l'Espagne du Moyen Âge: Histoire de leurs institutions administratives et judiciaires», *Recueils de la Société Jean Bodin*, 6 (1954), pp. 265-295.

—, «Franquicias locales en el antiguo territorio catalán», *Bracara Augusta* 18 (1965), pp. 190-192.

—, *Cartas de población y franquicia de Cataluña I. Textos*, Barcelona, CSIC, 1969.

—, *Cartas de población y franquicia de Cataluña II. Estudio. Apéndice al vol. I*, Barcelona, CSIC, 1969.

—, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Barcelona/Madrid, CSIC, 3 vols. 1969-1983.

—, *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval: col·lectanea de treballs del professor Josep M^a Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, Ediciones de la Universitat de Barcelona, 1985.

- FONTANALS REIS, Jaume, *Un plànol de la sèquia de la Vila del segle XIV (Ciutat de Mallorca)*, Palma, Ajuntament de Palma, 1984.
- FOREY, Alan John, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973.
- Fori Turolí*, ex typographia Ioannis Mey, 1565.
- Fori Turolii: los fueros de Teruel. Edición de Gil de Luna*, ed. Jesús Morales Arrizabalaga, Teruel, Ayuntamiento de Teruel - Instituto de Estudios Turolenses, 1998.
- FORT COGUL, Eufemià, *Catalunya i la inquisició*, Barcelona, Aedos, 1973.
- FORT OLIVELLA, Joan, «La vall de Bianya en començar el segle XV», *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals* 11 (1996-1998), pp. 37-71.
- Forum Turolii: regnante in Aragonia Adefonso rege: anno MCLXXVI*, ed. Francisco Aznar Navarro, Zaragoza, Tipografía de Mariano Escar, 1905.
- FRAMIS MONTOLIU, Maite, *La Baronía de Palma i la casa Tolsà-Montcada: catàleg documental (s. XIV-XIX)*, Simat de la Vallidigna, La Xara, 2002.
- FRANCESC MARCH, Joan - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Santa Margalida.1. De la prehistòria al segle XVI*, El Arenal, Imprenta Bahía, 1981.
- FRAZEL, Thomas, *The Rhetoric of Ciceros "In Verrem"*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.
- FREIRE MOLINER, María José, *El Libro Registro de Los Privilegios de La Albufera de Valencia*, València, Anubar, 1995.
- Fuero de Sepúlveda*, ed. Feliciano Callejas, Madrid Boletín de Jurisprudencia, 1837.
- Fueros y actos de Corte del Reyno de Aragon: hechos por la S. C. y R. Magestad del Rey don Felipe en las Cortes convocadas en la ciudad de Barbastro y fenecidas en la de Calatayud en el año de MDCLXXVI*, Zaragoza, Iuan de Lanaja y Quartanet, 1627.
- FULLANA MIRA, Luis, *Historia de la villa y condado de Contentania*, València, La Industrial, 1920.
- FURIÓ, Antoni - VICIANO NAVARRO, Pau - MIRA, Antonio José, «L'entrada en la vida dels joves en el món rural valencià a finals de l'Edat Mitjana», *Revista d'història medieval*, 5 (1994), pp. 75-105.
- FURIÓ, Antoni, «El mercado de la tierra en el País Valenciano a finales de la Edad Media», *Hispania: Revista española de historia*, 55, n° 191, 1995, pp. 887-919.
- FURIÓ, Antoni - MARTÍNEZ, Luis Pablo, «De la hidráulica andalusí a la feudal: continuïtat i ruptura» dins *L'espai de l'aigua: Xarxes i sistemes d'irrigació a la Ribera del Xúquer en la perspectiva històrica*, (eds. Antoni Furió - Aureliano Lairón Pla), València, Univesitat de València, 2000, pp. 19-74.
- FURIÓ, Antoni, *Història Del País Valencià*, València, Tres i Quatre, 2001.
- , «La ciudad y el reino de Valencia en la Baja Edad Media prosperidad material, esplendor cultural y debilidad política», dins *Reino y ciudad: Valencia en su historia*, (coord. Luis Miguel Enciso Recio

Árbol - Ernest Balanguer), Madrid, Fundación Caja Madrid, 2008, pp. 89-108.

—, «Música i músics a la Ribera del Xúquer en la baixa edat mitjana» dins *Estudis Històrics sobre la Ribera del Xúquer. Assamblea d'Història de la Ribera*. (ed. Pau Armengol Machí, Benimodo, Ajuntament de Benimodo - Diputació de València, 2012, pp. 91-126.

—, «València, "mare e cap de tot lo regne"», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 80-81 (2015), pp. 149-179.

Furs de València, eds. Germà Colom - Arcadi Garcia, Barcelona, Barcino - Fundació Jaume I, 1970-2007, 11 vols.

GABRIELSEN, Vincent- Lund, John, *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges*, Aarhus, Aarhus University Press, 2007.

GALCERAN VIGUÉ, Salvador, *La Indústria i el comerç a Cerdanya: estudi sòcio econòmic i polític segons les 'Ordinacions Mustassabh'*, Barcelona, Rafael Dalmau - Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978.

GALERA PEDROSA, Andreu, «El Libre en lo qual stan contenguts la fomra y modo de ensacular de dos en dos anys y traure quiscun any los honorables consols de la Vila de Cardona (any 1588)», *Pedralbes* 13/1 (1993), pp. 485-494.

GARAU LLOMPART, Isabel, *El Mostassaf de Pollença*, Pollença, Ajuntament de Pollença, 1987.

—, «Les ordenances del gremi de picapedrers del 1405», *Randa*, 29 (1991), pp. 75-84.

GARCÍA BALLESTER, Luis, «Panorama de la medicina en una sociedad medieval mediterránea: la Valencia cristiana bajomedieval», *Dynamis* 7-8, (1987-1988), pp. 249-274.

—, *La medicina a la València medieval: medicina i societat en un país medieval mediterrani*, València, Alfons el Magnànim, 1989.

GARCÍA CARRAFFA, Alberto - FLUVIÀ ESCORSA, Armand de, *El Solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, Librería Internacional, 1968, 4 vols.

GARCÍA ESPARZA, Juan Antonio, *Barracas del litoral Mediterráneo: Catálogo de Valencia y su entorno*, Castelló, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2012.

GARCÍA GÓMEZ, Emilio, «Unas ordenanzas del zoco del siglo IX. Traducción del más antiguo antecedente de los tratados andaluces de "hisba" por un autor andaluz», *Al-Andalus: revista de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada*, 22 (1957), pp. 253-316.

GARCÍA GUAL, Carlos, *Diccionario de mitos*, Barcelona, Planeta, 1997.

GARCÍA MONERRIS, Encarnación, *La monarquía absoluta y el municipio borbónico: la reorganización de la oligarquía urbana en el Ayuntamiento de Valencia, 1707-1800*, Madrid, Editorial CSIC, 1991.

GARCÍA SANJUÁN, Alejandro, «La organización de los oficios en Al-Andalus a través de Los Manuales de "Hisba"», *Historia. Instituciones. Documentos*, 24 (1997), pp. 201-234.

- GARCÍA Y GARCÍA, Antonio, «Nebrija y el derecho», *Insula: revista de letras y ciencias humanas*, 551 (1992), pp. 19-20.
- GARCIA-OLIVER, Ferran, *La vall de les sis mesquites: El treball i la vida a la Vall digna medieval*, València, Universitat de València, 2003.
- GARCÍA, Angelina, *Els Vives: una família de jueus valencians*, València, Eliseu Climent Editor, 1987.
- GARCÍA, Arcadi, «La recepción de las Ordinaciones de Santa Cilia en Vich», en *Vich*, 1 (1947), pp. 15-18.
- , «El llibre del Mustaçaf de Vich», *Ausa*, 11 (1955-1956), pp. 18-24.
- GARGALLO MOYA, Antonio, *Los Orígenes de la comunidad de Teruel*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1984.
- , *Los Fueros de Aragón: según el ms. del Archivo Municipal de Miravete de la Sierra*, Zaragoza, Anubar, 1992.
- , *El concejo de Teruel en la Edad Media*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses - Departamento de Cultura y Educación de Aragón - Ayuntamiento de Teruel - Ayuntamiento de Escucha, 1996, 3 vols.
- GARÍ PELLICER, Miquel Gabriel, «Notas introductorias sobre el almacenamiento de cereal de la administración en la Ciutat de Mallorca (circa 1580-1692)», *BSAL* (2013), pp. 159-175.
- , *El abastecimiento de pan en la Ciutat de Mallorca en los siglos XVI y XVII*, Universitat de les Illes Balears, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, 2017, [tesi doctoral].
- GARIPZANOV, Ildar, *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c.751-877)*, Leiden, Brill, 2008.
- GAWLINSKI, Laura, *The Sacred Law of Andania: A New Text with Commentary*, Berlin/Boston, Walter de Gruyter GmbH & Co, 2011.
- GHABIN, Ahmad, *Hisba, Arts and Craft in Islam*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag, 2009.
- GHAZANFAR, Shanina - FISHER, Max, *Vegetation of the Arabian Peninsula, Oman*, Springer Science & Business Media, 2013.
- GIL VICENT, Vicent, *Nos, Jacobus: els orígens de Vila-real*, Vila-real, Ajuntament de Vila-real, 2008.
- GILABERT BRUNIQUER, Esteve, *Rúbriques de Bruniquer: ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, eds. Francesch Carreras Candi - Bartomeu Gunyalons Bou, Barcelona, Impremta d'Henrich, 1912-1916, 5 vols.
- GIMÉNEZ CHORNET, Vicent, *Compte i raó: La hisenda municipal de la ciutat de València en el segle XVIII*, València, Universitat de València, 2002.
- GIRONA LLAGOSTERA, Daniel, *Itinerari del Rey en Marti: (1396-1410)*, Barcelona, Impremta de

slenrich y Cie, 1916.

GLICK, Thomas, «Muhtasib and Mustasaf: A Case of Institutional diffusion», *Viator* 2 (1970), pp. 51-81.

—, *Paisajes de conquista: Cambio cultural y geográfico en la España medieval*, València, Publicacions Universitat de València, 2007.

GODEK, Sławomir, «Prawo rzymskie w Polsce przedrozbiorowej w świetle aktualnych badań», *Zeszyty Prawnicze*, 13.3 (2013), pp. 39-64.

GÓMEZ BAYARRI, José Vicente, *La civilización islámica en la Valencia musulmana*, Valencia, Diputación Provincial de Valencia, Área de Cultura, Sección de Estudios Arqueológicos Valencianos (SEAV), 2009.

GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel, *Estatutos y Actos Municipales de Jaca y sus montañas (1417-1698)*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico (CSIC) - Diputación de Zaragoza, 2000.

—, *La vida de los Concejos aragoneses a través de sus escrituras notariales (1442-1775)*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico (CSIC) - Diputación de Zaragoza, 2009.

GÓMEZ LABRADO, Víctor, *La Guerra contra Al-Azraq segons el llibre dels fets*, València, Generalitat Valenciana, 2005.

GÓMEZ ZORRAQUINO, José Ignacio, *Patronazgo y clientelismo: Instituciones y ministros reales en el Aragón de los siglos XVI y XVII*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 2016.

GONZÁLEZ ARCE, José Damián, «El artesanado del Reino de Murcia en tiempos de la conquista (siglo XIII)», *Revista Murgetana*, 96 (1997), pp. 5-27.

GONZÁLEZ SUGRAÑES, Miquel, *Contribució a la Història dels antics gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona. Agullers, apotecaris, argenters*, Barcelona, Llibreria antiga y moderna de Salvador Barra, 1915.

GORDON, Matthew, *Islam*, Uxbridge, Chelsea House Publishing, 2009.

GRAULLERA SANZ, Vicente, «Un delito de lesa majestad: la falsificación de moneda en la Valencia foral», dins *Estudios en homenaje a la profesora Teresa Puente* (dir. Lorenzo Prats), Vol. 1, pp. 221-244.

GRAZIA MELE, MARIA, «Oristano. Città regia del Regno di Sardegna», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XXVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, pp. 575-586.

GRIMAL, Pierre, *La civilización romana: vida, costumbres, leyes, artes*, Barcelona, Planeta, 2007.

GRIMAUDO, Sabrina, *Misurare e pesare nella Grecia antica: teorie, storia, ideologie*, Palermo, L'Epos, 1998.

El primer manual hispánico de mercadería (siglo XIV), ed. Miguel Barcelona Gual Camarena, CSIC, 1981.

GUÀRDIA PONS, Milagros, *San Baudelio de Berlanga, una encrucijada*, Barcelona, Edicions Universitat Barcelona, 2011.

Guia dels arxius històrics de Catalunya, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 9 vols, 1982-2011.

GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana: los musulmanes de Valencia, siglos XI-XIII*, trad. Josep Torró, València, Universitat de València, 2001.

GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, Servei de Publicacions de la Presidència, 1991.

—, «El mercat local del vi a la València medieval» dins *Vinyes i vins, mil anys d' història: actes i comunicacions del III Col·loqui d' Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcobòliques als Països Catalans*, (coord. por Emili Giralt i Raventós), 1993, vol. 1, pp. 431-442.

—, «Fronteras exteriores e interiores en la creación de un reino medieval: Valencia en el siglo XIII», *Studia Historica. Historia Medieval*, 24 (2006), pp. 127-153.

—, «El repartiment feudal de l'Horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural,)», dins *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, Universitat de València, 2007, pp. 115-200.

Establiments municipals del Maestrat, els Ports de Morella i Lluçena (segles XIV-XVIII), ed. Enric Guinot Rodríguez, València, Universitat de València, 2011.

—, *Pergamins, processos i cartes reials: Documentació dispersa valenciana del segle XIII*, València, Universitat de València, 2011.

El Llibre de la Cadena de Reus: règim jurídic de la vila en l'Edat Mitjana, ed. Josep Maria Guix Sugranyes, Reus, Asociación de Estudios Reusenses, 1963, 2 vols.

GÜNZBERG MOLL, Jordi, «Crisis agrarias, mortalidad y alimentación en la ciudad y territorio de Barcelona durante la Alta Edad Media», *Anuario de estudios medievales*, 30/2, (2000), pp. 979-1014.

GÜNZBERG MOLL, Jordi, *Vida quotidiana a la ciutat de Barcelona durant la pesta negra: (1348)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2002.

HAINES, John, *Music in Films on the Middle Ages: Authenticity Vs. Fantasy*, Londres, Routledge, 2013.

HALL, Harry Reginald, *Coptic and Greek texts of the Christian period from ostraka, stelae, etc. in the British museum*, British Museum, Department of Egyptian and Assyrian Antiquities, 1905.

HALPERIN DONGHI, Tulio, *Un conflicto nacional: Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Universitat de València - Universidad de Granada - Universidad de Zaragoza, 2011, 272pp. Col. Biblioteca de Estudios Moriscos.

HAMSCHER, Albert, *The Parlement of Paris after the Fronde 1653-1673*, Paris, University of Pittsburgh Press, 1976.

HANEY, Jack, *The Complete Russian Folktale: An introduction to the Russian folktale*, Londres, M. A. Sharpe, 1999.

HARVEY, Brian Keith, *Daily Life in Ancient Rome: A Sourcebook*, Indianapolis, Hackett Publishing,

2016.

HAUF VALLS, Albert, «El panorama literari en temps del rei Martí», dins *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410)*, (ed. Maria Teresa Ferrer Mallol), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Deputazione di Storia Patria per la Sardegna, 2015, pp. 589 - 618.

HEITLAND, William Emerton, *The Roman Republic*, Cambridge, Cambridge University Press, 1909, vol. 1.

HERNANDO DELGADO, Josep, «Escriuans, il·luminadors, lligadors, argenters. I El llibre a Barcelona segle XIV. Documents dels protocols notariais», *Miscel·lània de textos medievals*, 7 (1994), pp. 189- 258.

—, *Els Esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs: de l'esclavitud a la llibertat (s. XIV)*, Barcelona, CSIC, 2003.

—, «De l'Islam al Cristianisme. El procés d'integració dels esclaus per mitjà de la religió. Barcelona, segle XIV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 32 (2014-2015), pp. 263-284.

HERÒDOT, *Història*, ed. Manel Balasch, Barcelona, Bernat Metge, 2000, 9 vols.

HERRERO HERRERO, Valeriano, *La villa de Alpuente. (Aportación al conocimiento de un pueblo con historia)*, Segorbe, Tipografía Manuel Tenas, 1978.

HILLGARTH, Jocelyn Nigel, *The Spanish Kingdoms, 1250-1516*, Oxford, Clarendon, 1976-1978, 2 vols.

HILLS, Helen, *New Approaches to Naples C.1500–c.1800: The Power of Place*, Londres, Routledge, 2016.

HILTON, Rodney, *Les ciutats medievals*, Barcelona, L'Avenç - Societat Catalana d'Estudis Històrics, 1989.

HINDS, Stephen, *The Metamorphosis of Persephone: Ovid and the Self-conscious Muse*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

Historia de la provincia de Alicante. Edad Media, (coords. i dirs. José Hinojosa Montalvo - José Uroz Saez - Antonio Mestre Sanchís), Murcia, Ediciones Mediterráneo, 1985, vol. 3.

HINOJOSA MONTALVO, José, *Textos para la Historia de Alicante, Historia Medieval*, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputación de Alicante, 1990.

—, *La morería de Elche en la Edad Media*, Teruel, Centro de Estudios Mudéjares, 1994.

—, *Las Tierras Alicantinas en la Edad Media*, Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputación de Alicante, 1995.

Llibre de privilegis de la ciutat d'Alacant (1366 -1450), ed. José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 2011.

Història agrària dels Països Catalans, (coord. Josep Maria Salrach, dir. Emili Giralt i Raventós), Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2004, vol. 2.

Historia de Mallorca, (coord. J. Mascaró Pasarius), Palma de Mallorca, [J. Mascaró], 1970-1975, 5 vols.
Història de Vilafranca del Penedès, coord. Ramón Arnabat i Jordi Vidal, Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 2008.

HOFF, Michael, «The So-called Agoranomion and the Imperial Cult in Julio-Claudian Athens», *Archaeologischer Anzeiger*, 109 (1996), pp. 93- 117.
 Homenatge a Miquel Batllori/6.

HORROX, Rosemary, *The Black Death*, Manchester, Manchester University Press, 1994.

HOURANI, Albert, *A History of the Arab Peoples*, Massachussets, Harvard University Press, 2002.

HUERTAS TORREJÓN, Manuel, *Materiales, procedimientos y técnicas pictóricas I: Soportes, materiales y útiles empleados en la pintura de caballete*, Madrid, Akal, 2010.

HURTADO, Víctor, *Els Mitjavila: una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2007.

IBARRA RUIZ, Pedro, *Historia de Elche*, Alicante, Vicente Botella, 1895.

IBARS, Teresa, *La delinqüència a la Lleida del barroc*. Lleida: Pagès, 1994.

Ibn Zaydun. Casidas selectas, ed. Mahmud Sobh, Madrid, Cátedra, 2005.

IBORRA LERMA, José Manuel, *Historia básica de Torrent*, Torrent, Fundación Instituto Pro-Desarrollo de Torrent, 1982.

IDÁÑEZ DE AGUILAR, Alejandro Faustino, *Léxico de la Región Prebética: Límites del lenguaje andaluz y del murciano*, Murcia, Ediciones de la Universidad de Murcia (Editum), 2015.

IGLESIAS RODRÍGUEZ, Juan José, *Historia y cultura del vino en Andalucía*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1995.

IGLÉSIES, Josep, *Com es feia un fogatge*, Barcelona, Impremta Pulcra, 1967.

IGLÉSIES FRANCH, David, *La Muralla de Girona: dels orígens a l'enderrocament*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 2003.

IGUAL LUIS, David, «Comercio y operadores económicos entre Valencia y Cerdeña durante el período de los Reyes Católicos», dins *Sardegna, Spagna e Mediterraneo. Dai Re Cattolici al Secolo d'Oro (Convegno Internazionale di Studi Storici. Mandas, Cerdeña, 2003)*, (coords. Bruno Anatra – Giovanni Murgia), Roma, Carocci, 2004, pp. 33-56.

IMHAUSEN, Annette, *Mathematics in Ancient Egypt: A Contextual History*, Princenton, Princenton University Press, 2016.

Índex general de consells i actes de l'Arxiu Històric de la ciutat de Xàtiva (1500-1549), ed. Vicent Terol Reig, València, Universitat de València, 2006.

IRANZO ORTUÑO, María Teresa, *Élites políticas y gobierno urbano en Huesca en la Edad Media*, Huesca, Ayuntamiento de Huesca, 2005.

- IRLES VICENTE, María del Carmen, *El régimen municipal valenciano en el siglo XVIII: estudio institucional*, València, Generalitat Valenciana - Instituto de Cultura Juan Gil-Albert - Diputació Provincial d'Alicante, 1996.
- Il "Libre de regiment" e le pergamene dell'Archivio comunale di Oristano (secc. XV-XVII)*, ed. Franca Uccheddu, Oristano, Archivio comunale di Oristano, 1998.
- IZQUIERDO ARANDA, Teresa, *La fusteria a la València medieval (1238-1520)*, Castelló, Universitat Jaume I, 2014.
- JENOFONTE, *Ciropedia*, Madrid, ed. Ana Vegas Sansalvador, Madrid, Gredos, 2000.
- JIDEJIAN, Nina, *Tripoli Through the Ages*, Beirut, Dar el-Mashreq Publishers, 1980.
- JIMÉNEZ DE ARAGUÉS, Jerónimo, *Discurso del oficio de bayle general de Aragón en que se declaran muchos fueros, y actos de corte de dicho reyno, y se trata de diversas regalías de su magestad, en materias que pertenen a la baylia general. Por Don Gerónimo Ximénez de Aragués, doctor en ambos derechos y assessor ordinario de dicho bayle general. Dedicado al mismo bayle*, Saragossa, Juan de Lanaja y Quartanet, impresor del reyno de Aragón, y de la Universidad, 1630.
- Joan Binimelis: Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles*, ed. Juli Moll i Gómez de la Tía, València, Publicacions Universitat de València - Institut Cartogràfic de Catalunya, 2014.
- JOHNSTON, Harold Whetsone, *Selected Orations and Letters of Cicero; To Which Is Added the Catiline of Sallust*, Chicago, Wildside Press LLC, 2010.
- JOHNSTONE, Steven, *A History of Trust in Ancient Greece*, Chicago, University of Chicago Press, 2011.
- JOKISCH, Benjamin, *Islamic Imperial Law: Harun-al-Rashid's Codification Project*, Londres, Walter de Gruyter, 2007.
- JONES, Nicholas, *Rural Athens Under the Democracy*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2011.
- JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, *Història de la ciutat de Tarragona*, Tarragona, Cossetània, 2006.
- JOVER AVELLÀ, Gabriel - MAS FORNERS, Antoni - SOTO COMPANYY, Ricard, «Colonització feudal i esclavitud, Mallorca 1230-1350», *Recerques* 52-53(2006), pp. 19-48.
- JUNCOSA BONET, Eduard, *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona: creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona, CSIC, 2015.
- JUNYENT, Eduard, *La Ciutat de Vic i la seva Història*, Barcelona, Curial, 1976.
- Juris Civilis Ecloga, in qua, praeter Justiniani Institutiones, novellasque 118 et 127, Ulpiani Regularum Liber Singularis, Pauli Sententiarum libri V, Gaii Institutionum Comentarü IV, et breviora quaedam veteris prudentiae monumenta, continentur ad usum praesectionum*, Paris, Alex-Gobelet, 1827.
- KARAM, Zeina, *Life and Death in ISIS: How the Islamic State Builds its Caliphate*, New York, Associated Press, 2015.

- KENNEDY, Hugh, *Muslim Spain and Portugal: A Political History of Al-Andalus*, Londres, Routledge, 2014.
- KESLEY, Graham, «El mito de Buenaventura Durruti. El papel de Durruti en la Guerra de liberación y la revolución de Aragón (julio-agosto de 1936)», dins *El lenguaje de los hechos. Ocho ensayos en torno a Buenaventura Durruti* (eds. Antonio Morales Toro - Javier Ortega Pérez), Madrid, Catarata, 1996, pp. 69-98.
- Kitāb Taʿrīb Mayūrqa: crònica àrab de la Conquesta de Mallorca. Ibn 'Amīra al-Mahzūmī*, eds. Muhammad ben Ma'ma - Nicolau Roser Nebot - Guillem Rosselló Bordoy, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2008.
- KÖNIG, Jason - WHITMARSH, Tim, *Ordering Knowledge in the Roman Empire*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- KOSCHAKER, Paul, *L'europa e il diritto romano*, Florència, Sansoni, 1962.
- KUCZYŃSKI, Tadeusz, *Emissions from European Agriculture*, Wageningen, Academic Publishers, 2005.
- KUPIEC CAYTON, Mary, *Emerson's Emergence: Self and Society in the Transformation of New England, 1800-1845*, Nord Carolina, University of North Carolina Press, 1993.
- L'Alcorà*, ed. Mikel de Epalza, Barcelona, Proa, 2016.
- La Celestina: arte y estructura*, eds. Stephen Gilman - Margit Frenk, Madrid, Taurus, 1974.
- La ceràmica islàmica en la ciutat de València*, (eds. Andrés Bazzana - Josep Vicent Lerma), València, Ajuntament de València, 1990-1992, 2 vols.
- La Consueta, o, "Instrucción de sacristanes y mui en particular para el de la Parroquia de la Villa de Xàbea. Año 1769"*, Xavier Serra Estellés - Antoni Tordera Sáez (eds.), Valencia, Facultad de Teología "San Vicente Ferrer", 2005.
- La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, (ed. Manuel Sánchez), Barcelona, CSIC, 2009.
- La Germania de Valencia: Discursos leídos ante la Real academia de la recepción pública del Excmo. Señor Don Manuel Danvila y Collado el día 9 de noviembre de 1884*, Valencia, Tipografía de Mariano Gines Hernández, 1884.
- La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*, ed. Carles Díaz Martí, Lleida, Pagès Editors - Fundació Noguera, 2013.
- La Rúbrica dels Privilegis de Castelló d'Empúries i del comtat d'Empúries (1223)*, ed. Jordi Canet Avilés, Castelló d'Empúries, Ajuntament de Castelló d'Empúries - Departament de Cultura de l'Ajuntament de Castelló d'Empúries - Centre de Recerca i Difusió de la Història Local, 2009.
- LABARTA, Ana - BARCELÓ TORRES, Carmen - VEGLISON, Josefina, *València àrab en prosa i vers*, València, Universitat de València, 2011.
- LABERNIA, Pere, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina per Pere Labernia*,

Barcelona, Espasa, 1864.

LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Los mudéjares de Castilla en tiempos de Isabel I*, Madrid, Instituto "Isabel la Católica" de Historia Eclesiástica, 1969.

LAFARGUE, Paul, *El dret a la peresa*, ed. Josep Lluís Martín Ramos, Barcelona, Llibres de L'Índex, 2014.

LAINDE ABADÍA, Jesús, «Las instituciones de la Corona de Aragón en el Mediterráneo del "Vespro"», dins *XI congresso di storia della Corona d'Aragona. La società mediterranea all'epoca del Vespro* (coords. Francesco Giunta -Pietro Corrao), Palermo, Academia di Scienze Letterare e arti, pp. 143-166. [separata].

LAIRÓN PLA, Aureliano José - VERCHER LLETÍ Salvador, *Guia de l'arxiu municipal d'Alzira*, Alzira, Impremta Reyes-Arxiu Municipal Alzira, 1998.

LALIENA CORBERA, Carlos, *Sistema social, estructura agraria y organización del poder en el Bajo Aragón en la Edad Media (siglos XII-XV)*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1987.

LALIENA CORBERA, Carlos - IRANZO ORTUÑO, María Teresa, «Huesca en la baja edad media: crisis y recuperación (siglos XIV-XV)», dins *Huesca: historia de una ciudad*, (coord. Carlos Laliena Corbera), 1990, pp. 132-159.

—, «La conquista feudal en el valle medio del Ebro: escenarios locales», *Balaguer, 1105: Cruïlla de civilitzacions. Reunió científica, X curs d'estiu del comtat d'Urgell*, (ed. Flocel Sabaté), Lleida, Pagès editors, 2007, pp. 137-160.

—, «Repartos de tierras en el transcurso de la conquista feudal del Valle del Ebro (1080-1160)», dins *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, Universitat de València, 2007, pp. 17-50.

—, «El desarrollo de los mercados en una economía regional: el Bajo Aragón, 1250- 1330», dins *Crecimiento económico y formación de los mercados en Aragón en la Edad Media*, (coord. Jose Ángel Sesma Muñoz - Carlos Laliena Corbera), Zaragoza, Universidad de Zaragoza - Grupo de excelencia de Investigación C.E.M.A., 2009, pp. 187- 231.

—, *Siervos medievales de Aragón y Navarra en los siglos XI-XIII*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 2012.

LALINDE ABADÍA, Jesús, *La Jurisdicción real inferior en Cataluña : "corts, veguers, batlles"*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1966.

—, *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval, 1229-1479*, Zaragoza, CSIC, 1979.

LAPEÑA PAÚL, Ana Isabel, «Fraga, de medina musulmana a villa cristiana», *Revista Zurita*, 76-77 (2002), pp. 241-367.

LAPEYRE, Henri, *Geografía de la España morisca*, Valencia, Diputació Provincial de València, 1986.

LARA ORTEGA, Salvador, *Las seis grandes lonjas de la Corona de Aragón*, València, General Ediciones de Arquitectura, 2007.

LAWSON, John Cuthbert, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion. A Study in Survivals*, New York, Cambridge University Press, 2012.

- LEDESMA RUBIO, María Luisa, *Morabedí de Teruel y sus aldeas, 1384-1387*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 1982.
- Le livre du Préfect*, ed. Jules Nicole, Gènova, Thorin & Fils Éditeurs, 1894.
- LEMA PUEYO, José Angel, *Instituciones políticas del reinado de Alfonso I "el Batallador", rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Bilbao, Universidad del País Vasco, 1997.
- LESAGE, ALAIN RENÉ, *Histoire de Gil Blas de Santillane par le sage. Vignettes par jean gigoux*. Paris, Chez paulin, libraire-éditeur, 1836.
- LEV, Zohar 'Amar Efrayim. *Practical Materia Medica of the Medieval Eastern Mediterranean According to the Cairo Genizah*, Leiden, Brill, 2008.
- LÉVÊQUE, Charles, *Estética o ciencia de lo bello*, ed. Diego Santos Santamaría del Pozo, Valladolid, Imprenta y Librería Nacional y Extranjera de Hijos de Rodríguez, 1878.
- LEWIS, Michael Jonathan Taunton, *Surveying Instruments of Greece and Rome*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Libre de ordenacions de la Vila de Castelló de la Plana*, ed. Luis Revest Corzo, Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura, 1957.
- LINTOTT, Andrew, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- LIVERANI, Mario, *The Ancient Near East: History, Society and Economy*, Londres, Routledge, 2013.
- LLADONOSA, Josep, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1970.
- , *Història de Lleida: Lleida antiga*, Lleida, Camps Calment, 1972.
- , *Història de Lleida*, Lleida, Francesc Camps Calmet, vol. 2, 1975.
- , *Història de la ciutat de Lleida*, Barcelona, Curial, 1980.
- LLEDÓ, Emilio, *Filosofía y lenguaje*, Barcelona, Ariel, 1970.
- , *La filosofía, hoy*, Barcelona, Salvat, 1975.
- , *Lenguaje e historia*, Madrid, Dykinson, 2011.
- , *La Memoria del logos: estudios sobre el diálogo platónico*, Barcelona, Debolsillo, 2018.
- LLEONART, Jordi - MAYNOU, Francesc - SALICRÚ LLUCH, Roser, «Marine Species and their Selling Prices in the Crown of Aragon. An Initial Approach with Some Examples from 14th to the 17th Centuries», dins *Moissonner la mer. Économies, sociétés et pratiques halieutiques méditerranéennes (XVe-XXIe siècle)*, (dirs. Buti Gilbert - Daniel Faget - Olivier Raveux - Solène Rivoal), Paris, Karthala, 2018, pp. 159-173.

Llibres de bans de Tàrraga. Segle XIV, ed. Josep Xavier Muntané Santiveri, Tàrraga, Arxiu Comarcal de l'Urgell, 2014.

Llibre d'establiments i ordenacions de la ciutat de València. I. (1296-1345), eds. Antoni Furió - Ferran Garcia-Oliver, València, Publicacions Universitat de València, 2007.

Llibre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira, ed. Aureliano Lairón Pla, València, Universitat de València, 2001.

Llibre de la confraria y ofici de perayres de la vila de Igualada, en la qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit ofici, tretas del llibre de la confraria de perayres de Barcelona (1614-1887), eds. Montserrat Duran i Pujol - Marta Vives Sabaté, Lleida, Fundació Noguera, 2012, vol. 1.

Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1282), eds. Enric Guinot - Maria Àngels Díeguez - Carmel Ferragud, València, Universitat de València, 2008.

Llibre de la Cort del Justícia de València (1283-1287), eds. Rosa Maria Gregori - Juan Vicente García Marsilla - Ramon Josep Pujades, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.

Llibre de la Cort del Justícia de València (1287-1288, 1298), ed. Aureli Silvestre Romero, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.

Llibre de la Mostaçafèria: ordinacions de la Vila d'Igualada, segles XIV-XVI, ed. Gabriel Castellà i Raich, Igualada, Centro de Estudios Comarcales, 1954.

Llibre de ordinacions del Consell de la Vila de Granollers: 1418-1452, Granollers, Junta d'Estudis Històrics, 1932.

Llibre de privilegis de Borriana, ed. Vicent García Edo, Borriana, Ajuntament de Borriana, 1989.

Llibre de Privilegis de Caldes de Montbui, ed. Raimundo García Carrera, Caldes de Montbui, [l'autor], 2005.

Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456), eds. Max Turull - Montserrat Garrabou - Josep Hernando - Josep Maria Llobet, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera - Pagès, 1991.

Llibre de privilegis de la vila d'Onda, 1241-1618, ed. Vicente García Edo, Onda, Ajuntament d'Onda, 1998.

Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585), ed. Antoni Cobos Fajardo, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 2004.

Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà, eds. Sebastià Bosom Isern - Susanna Vela Palomares, Barcelona, Fundació Noguera, 2007.

Llibre de Privilegis de la vila de Tremp (1047-1487), eds. Pau Castell - Carme Alsina, Tremp, Garsineu (en premsa).

Llibre de privilegis de la vila de Ulldecona, ed. Enrique Bayerri, Tortosa, Imprenta Blanch, 1951.

Llibre de Privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1262-1652), eds. Teresa Cardellach - Pere Puig - Vicenç Soler - Joan Soler, Barcelona, Fundació Noguera - Pagès, 2006.

Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí, (1356-1490), eds. Antoni Cobos - Pere Gifre, Jonquera, Ajuntament de la Jonquera, 2004.

Llibre de provisions de la vila de Puigcerdà, eds. Sebastià Bosom Isern - Susanna Vela Palomares, Barcelona, Fundació Noguera, 2009.

Llibre del bovalar d'Albalat de la Ribera (1629), ed. Rafael Roca Ricart, Albalat de la Ribera : Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1994.

Llibre del mostassaf i altres documents en la història d'Atzeneta del Maestrat (1433-1867), eds. Joaquim Aparici Martí - Santiago Agustina Segarra, Atzeneta del Maestrat, Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat, 2012.

Llibre del mustassaf d'Alabat de la Ribera, ed. Vicent Josep Escartí, Albalat de la Ribera, Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1992.

Llibre del repartiment de València, ed. dirigida per Antoni Ferrando i Francés, Paterna, Vicent García, 1978, 4 vols.

Llibre dels fets del rei Jaume I, ed. Jordi Bruguera, Barcelona, Barcino, 2 vols., 1991.

Llibre dels mustaçafos de Juneda, ed. Josep Reñé, Fondarella, Edicions del Butlletí, 1984.

Llibre dels Privilegis d'Olot (1315-1702). eds. Antoni Mayans i Plujà - Xavier Puigvert i Gurt, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera - Pagès, 1995.

Llibre Groc de la Ciutat de Girona (1386, 1596-1702), ed. Anna Gironella Delgà, Lleida, Pagès Editors-Fundació Noguera- Caixa de Girona- Ajuntament de Girona, 2007.

Llibre verd de Barcelona, coords. Jaume Sobrequés Callicó - Marta Passola Vida, Barcelona, Ajuntament de Barcelona - Editorial Base, 2004.

Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533), ed. Christian Guilleré, Barcelona, Fundació Noguera-Pagès, 2000.

Llibre Verd Major de Perpinyà, ed. Vicent García Edo, Barcelona, Fundació Noguera, 2010.

Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624), ed. Griselda Juliol Albertí, Barcelona, Fundació Noguera - Ajuntament de Girona, 2001.

LLOMPART MORAGUES, Gabriel, «Drapeau. Banderas, abanderados y bandereros en el Reino de Mallorca», *BSAL*, 68 (2012), pp. 283-299.

El Almudín de Valencia: memoria de una restauración (1992-1996), (coord. Armando Llopis), València, Fomento de Construcciones y Contratas, 1998.

LLORENS SOLÉ, Antoni, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, Lleida, Virgili & Pagès, 1986-1987, 2 vols.

LLORENS ORTUÑO, Susana, *Libro de privilegios y reales mercedes concedidas a la muy noble y muy leal ciudad de Orihuela: estudio codicológico y diplomático*, Universidad de Alicante, Departamento de Historia Medieval y Moderna, 2 vols, 1999, [tesidoctoral].

LLUCH BRAMON, Rosa, *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Universitat de Girona, 2003, [tesi doctoral].

—, «Les viles medievals: franqueses i mals usos», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 19 (2008), pp. 9-28.

—, *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Documenta Universitaria, 2015.

LLUCH GONYALONS, Josep, *Metrologia comercial: mides, mesures, pesos i monedes*, Barcelona, Editorial Balmes, 1937.

LLULL, Ramon, *Doctrina Pueril*, ed. Gret Schib, Barcelona, Barcino, 1972.

—, *Llibre de l'Ordre de Cavalleria*, ed. Marina Gustà, Edicions 62, 1980.

Lo Cavall: tractat de manescalia del segle XV, ed. Joan Gili, Oxford, Dolphin Book, 1985.

LO FORTE SCIRPO, Maria Rita, *Documenti sulle relazioni tra la Sicilia e l'Aragona, 1379-1392*, Londres, BPR Publishers, 2006.

LOLTT, John Bert, «Regions and neighbourhoods», dins *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, (ed. Paul Erdkamp), Cambridge, Cambridge University Press, pp. 169-178.

LOMAS CORTÉS, Manuel, *El proceso de expulsión de los moriscos de España (1609-1614)*, València - Zaragoza - Granada, Universitat de València, Universidad de Zaragoza, Universidad de Granada, 2012.

LOPE DE VEGA, Félix, *El Valiente Céspedes. Comedia famosa de Lope de Vega Carpio*, Barcelona, Sebastián Cormellas, 1650.

—, *la Dorotea*, eds. Carmen Benavides - Giuseppe Grilli - Blanca Perpiñán, Roma, Nuova Cultura, 2011.

LÓPEZ BARJA DE QUIROGA, Pedro - LOMAS SALMONTE, Francisco Javier, *Historia de Roma*, Madrid, Akal, 2004.

LÓPEZ DÍAZ, María, «Tráfico de cargos y oligarquías urbanas De lo "público" a lo "privado", y lo contrario (siglos XVII-XVIII)», dins *El poder del dinero: ventas de cargos y honores en el Antiguo Régimen*, (coords. Francisco Andújar Castillo, María del Mar Felices de la Fuente), Madrid, Biblioteca Nueva, 2011, pp. 119-144.

LÓPEZ ELUM, Pedro, *La alquería islámica en Valencia: estudio arqueológico de Bofilla: siglos XI a XIV*, València, Pedro López Elum, 1994.

LÓPEZ PÉREZ, Carmen María, «La organización municipal de Jaca en el antiguo régimen», dins *XV*

congreso de Historia de la Corona de Aragón, 20-25 de setiembre de 1993, (coord. Isabel Falcón Pérez), Zaragoza, Departamento de Educación y Cultura, pp. 316-324.

LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos, *Nobleza y poder político en el reino de Valencia (1416-1446)*, València, Universitat de València, 2005.

LOPEZ SERRAN, Juan, *Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis grammatici, chronographi regii, imo recens accessio facta ad quadruplex eiusdem antiqui dictionarii supplementum*, Madrid, Leon Bibliopole, 1638.

Los Fueros de Aragón, ed. Antonio Gargallo Moya, Zaragoza, Anubar Ediciones, 1992.

Los Fueros de Sepúlveda, eds. Emilio Sáez - Rafel Gil Albert - Manuel Alvar - Atiliano Ruiz Zorrilla, Segovia, Diputación Provincial de Segovia, 1953.

Los pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la Ciudad de Alcira fotografiados en su tamaño natural con su transcripción y traducción y con anotaciones, constancias y apuntamientos, (ed. José María Parra Ballester), Alcira, Ayuntamiento, 1967.

Los Pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la Ciudad de Alzira, Alzira, Excmo. Ayuntamiento de Alzira, 1984.

MACABICH LLOBET, Isidor, Eivissa. *Les seves institucions històriques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1964.

MACAULAY, Thomas Babington, *Miscellaneous Works of Lord Macaulay in Five Volumes*, Londres, Harper & Brothers, 1880, 5 vols.

MACFARLANE BURNET, David White, *Natural History of Infectious Disease*, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

MACROBI, *Saturnals*, ed. Jordi Raventós, Barcelona, Bernat Metge, 2004, vol. 2.

MADARIAGA, Juan de, *Del senado, y de su príncipe por fray Juan de Madariaga, monge de la Cartuxa de Portacaeli*, València, Felipe Mey, 1617.

—, *Gobierno de príncipes y de sus consejos para el bien de la república. Con vn tratado de los pontífices, y prelados de España, y de los Grandes, y títulos y linages nobles della. Compuesto por vn devoto religioso que por su humildad no se nombra. Corregido y emendado en esta última impresión, por el P. Maestro Fray Vicente Gómez Prior del Real Convento de Predicadores de Valencia. A don Luys Ferrer y Cardona, portantvezes de general governador en la ciudad y reyno de Valencia*, Valencia, Juan Bautista Marçal, 1626.

MAGIN FERRER, Francisco, *Diccionario castellano-catalan: con una colección de 1670 refranes por el R.P.M. Fr. Magin Ferrer, de la Orden de la Merced*, Barcelona, Imprenta y Librería de Pablo Riera, 1847.

MANCONI, Francesco, «“De no poderse desmembrar la Corona de Aragón”: Sardenya i Països Catalans, un vincle de quatre segles», *Pedralbes* 18-II (1998), pp. 179-194.

MANGUE ALFÉREZ, Ignasi, *Marxalenes: de alquería islámica a barrio de la ciudad de Valencia*, València, Ajuntament de València, 2001.

Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní, eds. Frederic Schwartz Luna - Francesc Carreras Candi - Pere Voltes Bou, Barcelona, Imprempta de'n Henrich y Companyia, 28

volums, 1892-1975.

MANZANARES MILEO, Marta, *La confitura a la Catalunya moderna: pràctiques i significats entorn dels dolços (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Àrea d'Història Moderna, 2018, [tesi doctoral].

MARC, Enric, *El Rec Comtal: 1000 anys d'història*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2016.

MARÍ BRULL, Gerard; MACIÀ MONTETEJANO, Maria del Carme, «Les ordinations del hospital del Coll de Balaguer de l'any 1430», *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, 17 (1992), pp. 207-212.

MARQUÉS DE CRUILLES, *Guía urbana de Valencia antigua y moderna*, València, José Rius, 1876, 2 vols.

MARTÍ FERRANDO, Josep, *Instituciones y sociedad valencianas en el imperio de Carlos V*, València, Biblioteca Valenciana - Generalitat Valenciana, 2002.

MARTÍ SENTAÑES, Esther, *Lleida a les corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfonso el Magnànim*, Lleida, Universitat de Lleida, 2006.

MARTÍNEZ ARAQUE, Ivan, *En els orígens de la indústria rural: L'artesanat a Alzira i la Ribera en els segles XIII-XV*, València, Universitat de València, 2012.

MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernesto, *La tràgica història del Reis de Mallorca: Jaume I, Jaume II, Sanç, Jaume III, Jaume (IV), (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1979.

MARTÍNEZ MORELLÀ, Vicente, *Cartas del Rey don Fernando I de Aragón a Orihuela. Fuentes para la historia de la provincia de Alicante*, Alicante: Instituto Nacional de Enseñanza Media, 1960.

MARTÍNEZ PATERNA, Franciso, *Breve tratado de la fundacion y antiguedad de la muy noble y leal ciudad de Orihuela*, ed. Antonio Luis Galiano Pérez, Orihuela, Such Serra, 1984.

MARTÍNEZ RONDAN, Josep, *El Convent de la Trinitat de Morvedre*, Sagunt, Caixa d'Estalvis i Socors de Sagunt, 1979.

MARTÍNEZ RUIZ, Enrique, *Ilustración, ciencia y técnica en el siglo XVIII español*, València, Universitat de València, 2011.

MARTÍNEZ SÁNCHEZ, Rafael, «El almudín de Valencia: Una restauración oportuna para la ciudad», *Informes de Construcción*, 49/454 (1998), pp. 128-172.

MARTÍNEZ SANMARTÍN, Luis Pablo, «Guerra, estado y organización social de la producción. La Corona de Aragón en guerra con Castilla. 1429-1430», *Anuario de Estudios Medievales* 23 (1993), pp. 445-471.

MARTÍNEZ, Manuel - VIVANCOS, Yolanda, *Els safereigs públics de la Conca de Barberà: un testimoni de la feina de les dones en el passat*, Tarragona, Cossetània Edicions, 2006.

MARTOS RUBIO, Ana, *Breve historia de al-Ándalus*, Madrid, Nowtilus, 2013.

MARVIN, William Perry, *Hunting Law and Ritual in Medieval English Literature*, Cambridge, D. S. Brewer, 2006.

MARZANO, Annalisa, *Harvesting the Sea: The Exploitation of Marine Resources in the Roman Mediterranean*, Oxford, Oxford University Press, 2013.

MAS, Bernat, *Orde breu y regiment molt util y profitos per a preseruar y curar de peste fet y ordenat per Bernat Mas*, Barcelona, Esteue Liberòs, 1625.

MASLOW, Abraham, *El hombre autorrealizado: Hacia una psicología del Ser*, Barcelona, Editorial Kairós, 2016.

MASSOT MUNTANER, Josep, «Cartes d'Antoni M. Alcover a Marià Aguiló», *Els Marges: revista de llengua i literatura*, 38 (1987), pp. 6-90.

MATARÓ PLADELASALA, Montserrat - OLLICH, Imma - PUIG GRIESENBERGER, Anna Maria, «Unes mesures de ceràmica trobades a Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)», *Arqueologia Medieval* 6-7 (2010-2012), pp. 90-99.

ROTGER, Mateo, *Historia de Pollensa*, Palma de Mallorca, Amengual y Montaner, 1897-1906, 3 Vols.

MATEOS ROYOS, José Antonio, «Algunas consideraciones sobre el abasto municipal de trigo en la Corona de Aragón durante los siglos XV-XVII, a partir de un modelo comparativo: la cámara del almudín de Daroca», *Pedralbes* 13/1, (1993), pp. 653-664.

MATEU IBARS, Josefina - MATEU IBARS, María Dolores, *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón: Texto y transcripciones*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991.

—, «Virregnat catalano-aragonès i austríac en el Regne de Sicília», dins *Els catalans a Sicília* (coords. Francesco Giunta - Martí de Riquer - Josep Maria Sans i Travé), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992, pp. 59-72.

—, *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón: siglos IX-XVIII, [Volumen I], Texto y transcripciones*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991.

MATTONE, Antonello, «I privilegi e le istituzioni municipali di Alghero (XIV-XVI secolo)», dins *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, (coords. Antonello Mattone - Piero Sanna), Sassari, Gallizi, 1994, pp. 281-310.

MAURI MARTÍ, Alfred, «Memòria de les excavacions arqueològiques a la plaça de l'església (Martorell, Baix Llobregat)», *Quaderns d'estudis locals*, 2 (1989), pp. 1-56.

MEILLASSOUX, Claude, *Antropología de la esclavitud: el vientre de hierro y dinero*, Madrid, Siglo XXI, 1990.

MEIX BOIRA, Loreto, *Els cócs a la Terra Alta*, Barcelona, Cossetània Edicions, 2003.

Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, ed. Mateu Rodrigo Lizondo, València, Universitat de València, 2011.

MELGAR MUÑOZ, Andreu, «La qüestió arqueològica de santa Tecla La Vella o les catedrals perdudes de Tarragona: de l'antiguitat al segle XII», dins *El culte de Tecla, santa d'Orient i d'Occident*, (eds. Armand Puig i Tàrrach, Antoni Pérez de Mendiguiren Gros, Josep Maria Gavaldà i Ribot), Ateneu Universitari Sant Pacià - Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts cristianes - Facultat

de Teologia de Catalunya, 2015, pp. 198-344.

MENTXAKA ELEXPE, Rosa María, «Los requisitos para acceder a las magistraturas locales con base en los escritos de los juristas clásicos», *Veleia: Revista de prehistoria, historia antigua, arqueología y filología clásicas*, 28 (2011), pp. 9-68.

MERCADER RIBA, Juan, «El fin de la insaculación fernandina en los municipios y gremios catalanes», *Estudios del V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, pp. 343-353, [separata].

MERINO LARA, Isaac (coord.), *La hacienda local: cuestiones actuales*, Madrid, Ministerio de Hacienda - Instituto de Estudios Fiscales, 2013.

MESTRE SANCHÍS, Antonio, *Apología y crítica de España en el siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, 2003.

METO, Juan de, *Historia general del reyno de Mallorca dedicada a los muy ilustres, y magníficos señores iurados de Mallorca. Compuesto por el doctor Iuan de Meto, su coronista*, Palma de Mallorca, Gabriel Guasp, 1632.

MIKALSON, Jon, *Ancient Greek Religion*, Oxford, John Wiley & Sons, 2009.

—, *New Aspects of Religion in Ancient Athens: Honors, Authorities, Esthetics, and Society*, Leiden, Brill, 2016.

MINOR, Vernon Hyde, *Passive Tranquility: The Sculpture of Filippo Della Valle*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1997.

MIQUEL LÓPEZ, Julià - RUBIO MANUEL, Daniel, «Estratègies de domini territorial: Vilafranca del Penedès. Formació del municipi i la seva vegueria», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, pp. 601-612.

MIQUEL VIVES, Marina - DOMINGO, Anna, «La taula reial a finals del segle XIV», dins *Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, vol. 2, pp. 293-308.

MIRA, Antonio José - VICIANO, Pau, «La construcció d'un sistema fiscal: municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pp. 135-148.

MIRALLES MONTSERRAT, Joan, *Antologia de textos de les Illes Balears. Volum I. Segles XIII-XVI*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, vol. 1.

MIRALLES SALES, José, «El llibre del Mustaçaf de Castellfort», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 46/1 (1970), pp. 237-272.

MIRET SANS, Joaquim, *Les Cases de templers y hospitalers en Catalunya: aplech de noves y documents històrics*, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1910.

—, *Itinerari de Jaume I "el Conqueridor"*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.

MIRÓ BALDRICH, Ramon, «Les confraries també insacularen», *Miscel·lània Cerverina*, 8 (1992), pp. 217-224.

- , *La processó de Corpus i els entremesos: Cervera, segles XIV-XIX*, Barcelona, Curial - Abadía de Montserrat, 1998.
- MIRÓ, Ramon, *Teatre medieval i modern*, Lleida, Universitat de Lleida, 1996.
- MOLES, Pere, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Capellades, Eumo Editorial, 2004.
- , *Nobles i Guerra de Successió*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2015.
- MONOSON, Sara, *Plato's Democratic Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy*, Princeton, Princeton University Press, 2000.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de - MALUQUER DE MOTES I BERNET, Carles Juan, *Història del dret espanyol*, Barcelona, UOC, 1997.
- , «Estudi jurídic», dins *Llibre verd de Barcelona*, (coord. Jaume Sobrequés Callicó - Marta Passola Vida), Barcelona, Ajuntament de Barcelona - Editorial Base, 2004, pp. 59-98.
- , *El Mestre racional a la Corona d'Aragó, 1283-1419*. Barcelona, Fundació Noguera, 1987.
- MONTANARI, Massimo, *El hambre y la abundancia. Historia y cultura de la alimentación en Europa*, Barcelona, Crítica, 1993.
- MORALES ARRIZABALAGA, Jesús, *La Derogación de los Fueros de Aragón: 1707-1711*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses - Diputación Provincial, 1986.
- MORERA FONTANET, Maria Teresa, *Vocabulari de les eines tradicionals del camp de Gandesa*, Gandesa, Ajuntament de Gandesa - Generalitat de Catalunya, 2011.
- MORELLÓ BAGET, Jordi, *Fiscalitat i dente públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, CSIC, 2001.
- MORENO, José Ignacio, *Tratado elemental sobre el otorgamiento de instrumentos públicos, comprensivo de la parte teórico-práctica que el Real Decreto de 13 de abril de 1844 designa entre las materias relativas a la asignatura del segundo año que deben cursar los aspirantes al notariado en las cátedras de derecho creadas en todas las audiencias del reino*, Madrid, Imprenta D. Antonio Veyes, 1847.
- MORI, Alberto, *I porti della Sardegna*, Napoli, Largo San Marcellino, 1952.
- MOUSOURAKIS, George, *A Legal History of Rome*, Londres i Nova York, Routledge, 2007.
- MOYA GUERRERO, Maria del Rosario, *Estructura socio-econòmica al camp de Tarragona durant els primers anys del segle XIV. Alcover, la Selva del Camp i Valls (1300-1320)*, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, [tesi doctoral].
- MUHS, Brian, *The Ancient Egyptian Economy: 3000–30 BCE*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- MULET, Bartomeu - ROSSELLÓ Ramon - SALOM, Josep Maria, *La crisis de la vila de Sineu (segle XV)*, Sineu, Ajuntament de Sineu, 1995.

- MULISCH, Harry, *The Assault*, Pantheon Books, New York, 2011.
- MUNAR, Gaspar - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Porreres*, Porreres, Ajuntament de Porreres, vol.1, 1977.
- MUNTANÉ SANTIVERI, Josep Xavier, *Fonts per a l'estudi de l'Aljama jueva de Tàrraga: documents i regesta*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 2006.
- MUNTANER ALSINA, Carme, *Terra de masos, vila de mar. Vida, economia i territori al castell de Sitges al seu terme entre els segles XIV i XV (1342-1418)*, Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2013, [tesi doctoral].
- MÜNZER, Jerónimo, «Viaje por España y Portugal», ed. de Juan Puyol, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 84, 1924.
- MUÑOZ ANTONINO, Francisco, «La murbitar árabe y su transformación en la Morvedre cristiana», dins *De Murbitar a Morvedre*, València, Bancaixa, 2006, pp. 189- 202, [catàleg d'exposició].
- MUÑOZ POMER, María Rosa, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Consellería de Cultura, Educació y Ciència, 1987.
- MURGIA, Giovanni, *Villamar, una comunità, la sua storia*, Villamar, Grafica del Parteolla, 1993.
- MURILLO, Tomás - JURADO, Velarde, *Favores de Dios ministrados por Hypocrates y Galeno, su interprete, príncipes de la medicina. Grandezas, créditos y utilidades de la Medicina Griega, muy útiles para todos estados, y facultades*, Madrid, Imprenta Real, 1670.
- MUTGÉ VIVES, Josefa, *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*, Barcelona, CSIC, 2004.
- MUXELLA PRAT, Imma, *La Terra en guerra. L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història moderna, 2013, [tesi doctoral].
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Altura: 1251-1832*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987.
- , «Inicios de la organización político-institucional en los municipios valencianos del siglo XIII», dins *III Congrés d'Estudis de la Marina Alta. Actes*, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta - Institut de Cultura Juan Gil-Albert - Escola-Taller Castell de Dénia, 1992, pp. 199- 208.
- , Rafael, *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas: 1239-1418*, València, Ajuntament de València, 1995.
- , «La configuración del perfil municipal a la xarxa urbana del regne de Valencia, 1238-1329», dins *Jaume I. Commemoració del VIII Centenari del naixement de Jaume I* (ed. Maria Teresa Ferrer Mallol), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012, pp. 579-588.

- , «La justicia municipal en el reino de Valencia (ss. XIII-XV)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 18 (2012-2014), pp. 347-357.
- NAVARRO ESPINACH, Germán - MUÑOZ GARRIDO, Vidal - APARICI MARTÍ, Joaquín - ABAD ASENSIO, José Manuel, *Rubielos de Mora en la Edad Media*, Teruel, Ayuntamiento de Rubielos de Mora - Instituto de Estudios Turolenses, 2005.
- NAVARRO PALAZÓN - Julio, GUICHARD - Pierre, JIMÉNEZ, Pedro, *Una Casa islámica en Murcia: estudio de su ajuar (siglo XIII)*, Murcia, Ayuntamiento de Murcia, 1991.
- NEBRIJA, Antonio de, *Dictionarium Ael. Antonii Nebrissensis cum ex aliis eiusdem Autoris comentariis: tum ex Lexico latino nondum edito: varia & multipliciaccessione locupletum, ut dictionum fere omnium varios usus: significationes: origines: differentias: facile quibus unius voluminis ope scire valeat. Nunc denuo correctum impressumque Imperiali cum Privilegio*, Granada, Haeredes Antonii Nebrissensis, 1555.
- NICOLET, Claude, *The World of the Citizen in Republican Rome*, Berkeley/Los Angeles, University of California Press, 1988.
- NICOLLE, David, *A Companion to Medieval Arms and Armour*, Londres, Boydell Press, 2002.
- NIETO FERNÁNDEZ, Agustín, *Orihuela en sus documentos*, eds. Manuel Ramon Vera Abadía - Manuel Culiáñez Celdrán, Orihuela, Editorial Espigas, 1997.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, *Twilight of the Idols with the Antichrist and Ecce Homo*, ed. Antony Ludovici, Londres, Wordsworth Editions, 2007.
- NOGALES ESPERT, Amparo, *La Sanidad municipal en la Valencia foral moderna: 1479-1707*, Valencia, Ayuntamiento de Valencia, 1997.
- Novísima recopilación de las leyes en España: dividida en XII libros*, Madrid, Juan Viana Razola, vol. 6, 1829.
- NÚÑEZ ROLDÁN, Francisco, *La vida cotidiana en la Sevilla del Siglo de Oro*, Madrid, Silex Ediciones, 2004.
- Obra completa: Galatea. Novelas ejemplares. Persiles y Sigismunda*, eds. Florencio Sevilla Arroyo - Antonio Rey Hazas, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos, 1994.
- OLIVER, Graham, «The Agoranomoi at Athens», dins *Agoranomes et ediles. Institutions des marchés antiques* (eds. Laurent Capetrey – Claire Hasenohr), Paris, Ausonius, 2012, pp. 81-100.
- OLLICH, Imma - ROCAFIGUERA, Monserrat, «Les etapes del poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies a Roda de Ter, Osona (S. VIII a.C a S. XIV d. C)», *Tribuna d'Arqueologia*, 1989-1990, pp. 101-110.
- , «El poblament ibèric i medieval de l'Esquerda (Les Masies de Roda, Osona). De l'excavació a l'experimentació arqueològica» *Tribuna d'Arqueologia*, 1999-2000, pp. 117-133.

OLOD, Bernat, *Tratado del origen, y arte de escribir bien: ilustrado con veinte y cinco láminas. Obra utilísima para que así maestros, como discípulos, y quantos se hallaren estudiosos de escribir bien puedan con facilidad aprender todas las formas de las letras, que usamos en España, así modernas, como antiguas: Griegas, Hebreas, Syriacas, Caldeas, Samaritanas, Arabes, &c*, Girona, Narciso Oliva, 1766.
Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII), ed. Vicent Gil Vicent, València, Universitat de València, 2002.

Ordenanzas de Almotaxenes de Villafranca del Panadès, Barcelona, Herederos de Juan Pablo y Maria Martí, 1738.

Ordinaciones reales de la ciudad de Borja, Zaragoza, Diego Dormer, 1658.

Ordinaciones reales de la ciudad de Tarazona, Zaragoza, Juan de Ybar, 1675.

Ordinacions del ofici del mostasaph de Besalú, ed. Maria Rosa Llos Comalat, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1958, [memòria de llicenciatura].

Ordinacions i crides de la Ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII), ed. Joaquim Icart, Tarragona, Ajuntament de Tarragona, 1982.

Orígenes de la lengua española, compuestos por varios autores recogidos por don Gregorio Mayáns y Siscar, bibliothecario del rei nuestro señor. tomo II, Madrid, Juan de Zúñiga, 1737.

ORTÍ GOST, Pere, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2001.

OSBORNE, Kenan, *Sacramental Theology: A General Introduction*, Nova York, Paulist Press, 1988.

PADILLA, José Ignacio, «El context històric i institucional», dins *L'Esperit d'Àneu: llibre dels costums i ordinacions de les valls d'Àneu*, (coord. José Ignacio Padilla), Esterrri d'Aneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1999, pp. 21-30.

PAGÈS PONS, Joan, *La vila del Mallol, centre administratiu del vescomtat de Bas*, [Vall de Bas], Ajuntament de la Vall de Bas, 1982.

—, *Aproximació a la història de la Vall de Bianya. Volum I*, Girona, Ajuntament de la Vall de Bianya - Diputació de Girona - Banc de Sabadell, 2001.

PALERMO, Luciano, *Sviluppo economico e società preindustriali. Cicli, strutture e congiunture in Europa dal medioevo alla prima età moderna*, Roma, I libri di Viella, 1997.

—, «Di fronte allà crisi: l'economia e il linguagigio della carestia nelle fonti medievali», dins *Crisis alimentarias en la Edad Media. Modelos, explicaciones y representacions*, (ed. Pere Benito Monclús), Lleida, Editorial Milenio, 2014, pp. 47- 70.

PALMADA AUGUET, Guerau, *La Muralla de Banyoles*, Banyoles/Girona, Ajuntament de Banyoles - Diputació de Girona, 2009.

PALOMA, Joan Antoni, *Romancer Català*, Barcelona, Edicions 62, 1980.

PALOU MIQUEL, Hug, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses: orígens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI. Estudi dels documents*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Lletres, Departament d'Història de les Societats Pre-capitalistes i Antropologia Social, 1989, [tesi doctoral].

PASARIUS MASCARÓ, Josep, *Història de Mallorca*, Palma de Mallorca, Colom Rosselló, 1978, 5 vols.

PASCUAL, Vicent, *Vic: una ciutat en el decurs de la història*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1988.

PASSOLA TEJEDOR, Antoni, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Austriacs: una elit municipal catalana en la formació de l'estat modern*, Lleida, Pagès, 1997.

PAULÍ MENÉDEZ, Vicente, Antonio, *El monasterio de Religiosas agustinas de Santa Maria Magdalena, vulgo "Arrepentidas" fundado y protegido por el municipio barcelonés*, Barcelona, Altés, 1942.

PAVÓN MALDONADO, Basilio, *Tratado de arquitectura hispanomusulmana. Las mezquitas*. Madrid, Editorial CSIC, 2009, vol. 4.

PEDEMONTE FALGUERA, Bonaventura, *Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes*, Barcelona, Elzeviriana, 1929.

PELLA FORGAS, Josep, *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Olot, Aubert Impresor, 1980.

PEREA, Maria Pilar, «Un aplec de dades lingüístiques sobre el parlar de Castelló», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 83 (2007), pp. 1-20.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, «Actituds i reaccions davant les epidèmies a la baixa edat mitjana: les pestes dels anys 1467 i 1475», *Randa*, 29 (1991), pp. 141-162.

—, «La vida quotidiana de Sóller al començament del segle XV. Interrogatoris criminals 1404-1405», *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Binissalem, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2012, pp. 189-216.

PÉREZ MARTÍN, Antonio, *Las glosas de Pérez Patos a los fueros de Aragón. Estudio introductorio y edición del manuscrito 13408 de la Biblioteca Nacional de Madrid por Antonio Pérez Martín*, Zaragoza, Institución de Fernando el Católico - Instituto de Derecho Común Europeo de la Universidad de Murcia, 1993.

PÉREZ MILLOS, Samuel, *Comentario exegético del texto griego al Nuevo Testamento. Apocalipsis*, Barcelona, Editorial Clie, 2010.

PÉREZ SAMPER, María de los Ángeles, «La alimentación catalana en el paso de la Edad Media a la Edad Moderna: La mesa capitular de Santa Ana de Barcelona», *Pedralbes*, 17 (1997), pp. 79-120.

—, «La alimentación catalana en el paso de la Edad Media a la Edad Moderna», *Pedralbes* 17 (1997) pp. 79-120.

- , *La alimentación en la España del Siglo de Oro*, Barcelona, La Val de Onsera, 1998.
- , «El pan nuestro de cada día en la Barcelona moderna», *Pedralbes* 22 (2002), pp. 29-72.
- PÉREZ, Joseph, *Los judíos en España*, Madrid, Marcial Pons, 2005.
- Pergamins de privilegis de la ciutat de Balaguer*, ed. Dolors Domingo, Lleida, Universitat de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997.
- Pergamins, processos i cartes reials: documentació dispersa valenciana del segle XIII*, ed. Enric Guinot Rodríguez, València, Universitat de València - Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010.
- Pergamins: catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*, (coords. Elena González Coso - Joan Busqueta Riu), Lleida, Ajuntament de Lleida, 1998.
- PERIS ZARAGOZA, Maria Carmen, «La prostitución valenciana en la segunda mitad del siglo XIV», *Revista d'història medieval* 1 (1990), pp. 179-199.
- PESET, Mariano, «Fundació i estructura de poders», dins *Història de la Universitat de València, vol. 1: L'Estudi General*, València, Universitat de València, 2000, pp. 29-40.
- PETERS, Francis Edward, *Mecca: A Literary History of the Muslim Holy Land*, Princeton, Princeton University Press, 1994.
- PETERS, Francis Edward, *Muhammad and the Origins of Islam*, Nova York, State University of New York Press, 1994.
- PETERS, Francis Edward, *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, Princeton, Princeton University Press, 1996.
- PETRARCA, Francesco, *Lettere senili di Francesco Petrarca volgarizzate e dichiarate con note da Giuseppe Fracassetti*, Florencia, Successori Le Monnier, 1869, vol. 1.
- PI ARIMON, Andres Avelino, *Barcelona antigua y moderna, ó Descripción é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias*, Barcelona, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1854.
- PICCINI, Gabriella, «La campagna e la città (secoli XII-XV)», dins *Uomini e campagne nell'Italia medievale*, (coord. Alfio Cortonesi), Roma/Bari, Laterza, 2002, pp. 123-189.
- PIFARRÉ TORRES, Dolors, *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord, Bruges, a finals del segle XIV*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 2002.
- PIGINELLI MAURI, Giuseppe, *Il libro verde della città di Cagliari*, Cagliari, Dessi, 1912.
- PILES ROS, Leopoldo, *Estudio documental sobre el Bayle General de Valencia: su autoridad y jurisdicción*, Valencia, Instituto Valenciano de estudios históricos - Institución Alfonso el Magnánimo - Diputación provincial, 1970.

PILES ROS, Leopoldo, *La población de Valencia a través de los "Libres de avehinament," 1400-1449*, València, Ajuntament de València, 1978.

PIÑOL ALABART, Daniel - SANMARTÍ ROSET, Montserrat, «La mesa del vi i les imposicions», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, pp. 503-514.

—, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000.

PIQUER JOVER, Josep-Joan, *La Baronia de Vallbona: notes d'estudi*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1981.

PIRENNE, Henri, *Las ciudades en la Edad Media*, Madrid, Alianza editorial, 2001.

PLADEVALL, Antoni, *Santa Eugènia de Berga. Història i vida d'un vell poble osonenc* (amb textos de Pere Casas i Font i Agustí Dalmau i Font), Vic, Eumo Editorial - Grup 62 -Ajuntament de Santa Eugènia de Berga, 1997.

—, *L'art gòtic a Catalunya: arts de l'objecte*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008.

PLANAS BADENAS, Josefina, «Plegarias iluminadas: Libros de Horas conservados en bibliotecas catalanas, *De arte: revista de historia del arte*», 6 (2007), pp. 75-106.

—, «El evangelario Orleans-Angulema y la nueva sensibilidad religiosa en la Corte de Francisco I de Francia», *Reales Sitios: Revista del Patrimonio Nacional*, 188 (2011), pp. 24-49.

—, «El miniaturista durante el Gótico Internacional en Cataluña: formación, trayectoria profesional y prácticas de taller», dins *Ver y crear: obradores y mercados pictóricos en la España gòtica (1350-1500)*, (coords. Matilde Miquel Juan - Olga Pérez Monzón- Miriam Bueso Manzananas), 2016, pp. 63-94.

PLANAS ROSSELÓ, Antonio, *Recopilación del derecho de Mallorca 1622 por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza*, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1996.

PLANES ALBETS, Ramon, «Les ordinations de la mostassaferia de Solsona de 1590», *Oppidum, revista cultural del Solsonès*, 1 (2001), pp. 43-57.

PLATÓN, *Las Leyes*, ed. José Manuel Ramos Bolaños, Madrid, Akal, 1988.

—, *Platón. Menón*, ed. Enrique López Castellón, Madrid, Istmo, 1999.

—, *Comèdies: Psèudolus*, ed. Marçal Olivar, Barcelona, Bernat Metge, 1954.

PLAZA DE AGUSTÍN, Javier, «Agua y desarrollo urbano en la Castilla medieval: aportaciones a su estudio en la ciudad de Guadalajara, *En la España medieval*», 39 (2016), pp. 249-273. *Poemas de Kabir. Mística de la India Medieval*, ed. i trad. Enrique Gallud Jardiel, Madrid, Miraguano Ediciones, 2011.

PONS GURI, Josep Maria, *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric "Fidel Fita" d'Arenys de Mar*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1984.

- , *Dels privilegis al règim municipal de Calella*, Lleida, Ajuntament de Calella, 1988.
- , *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, 4 vols.
- Llibre de la universitat de la vila de Blanes*, ed. Josep Maria Pons Guri, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1989.
- PONS LLABRÉS, Carme, «Privilegi dels cavallers de Mallorca (1230-1349)», *Randa*, 29 (1991), pp 7-11.
- PONS, Antoni, *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (s. XIII-XV)*, Palma de Mallorca, Estampa Guasp, 1930, vol.1.
- Libre del Mostassaf de Mallorca*, ed. Antonio Pons, Palma de Mallorca, CSIC - Escuela de Estudios Medievales, 1949.
- , *Historia del Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, Tallers Mossén Alcover, vol. 7, 1972.
- PORCAR, Pere Joan, *Pere Joan Porcar: coses evengudes en la ciutat y regne de València: Dietari (1585-1629)*, ed. Josep Lozano, València, Universitat de València, 2012.
- PORTA BALANYÀ, Josep Maria, *Montblanc*, Montblanc, 2000.
- POSTAN, Messiah Mosley, *Mediaeval Trade and Finance*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- PRATS, Ernest, «La utilització agrícola del sòl a les illes Pitiüses. Aportació al coneixement de la seua geografia agrària», *Eivissa*, 9 (1979), pp. 373-377.
- Privilegios de insaculación otorgados a municipios del Reino de Valencia en época foral*, ed. David Gil Bernabé, Alicante, Instituto de cultura alicantino Juan Gil-Albert, 2012.
- Privilegios otorgados a la ciudad de Alicante. Alfonso X El Sabio. Ed. facsímil de la primera parte del manuscrito Arm. 5, lib. 48 del Archivo Municipal de Alicante*, eds. Juan Manuel del Estal - María Luisa Cabanes Catalán - Francesc Gimeno Menéndez, Madrid, Edilán, 1984.
- Privilegis i ordinacions de la Vall d'Aran*, ed. Ferran Valls Taberner, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias, 1987.
- Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, ed. Ferran Valls Taberner, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1915, 3 vols.
- Privilegis i ordinacions de les valls d'Andorra*, ed. Ferran Valls Taberner, Saragossa, Universidad de Málaga, 1990.
- Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques: vall d'Àneu, Vallferrera i vall de Querol*, ed. Ferran Valls Taberner, Barcelona, Publicaciones Universitarias, 1988.
- Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques: vall d'Àneu, Vallferrera i Vall de Querol*, ed. Ferran Valls Taberner, Barcelona, Promociones Publicaciones universitarias, 1988.

Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona, eds. Antonio Maria Aragó - Mercedes Costa, Barcelona, Archivo de la Corona de Aragón, 1971.

PUIG, Juan, «El Llibre del Mustaçaf de la Vila de Catú», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 28 (1952), pp. 85-93.

PUIGGRÓS JOVÉ, Josep Maria, *La cultura de la vinya i el vi a Catalunya, de l'edat mitjana als temps actuals*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història i Arqueologia, 2018, [tesi doctoral].

PUIG GUBERN, Magí, «El Rec d'Igualada», *Miscellanea Aqualatensia*, 12 (2006), pp. 353-388.

PUIGVERT GURT, Xavier, «El llibre del mostassaf d'Olot», *El Cartipàs*, 86 (2015), p. 2.

PULSIANO, Phillip - WOLF, Kirsten, *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*, Londres, Taylor & Francis, 1993.

QUADRADO, José María, *Informacions judicials sobre els adictes a la Germania en la Ciutat e Illa de Mallorca, penes de cos é d'haver a ells imposades, après la reducció de 1523*, Palma, Estampa de Felip Guasp, 1896.

—, *Informacions Judicials Sobre'ls Adictes a La Germania en la Ciutat e illa de Mallorca Palma*, Felip Guasp, 1896.

Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413, ed. Josep Sanchis Sivera, Barcelona, Institució Patxot, 1927.

RAAFLAUB, Kurt Arnold, «The Conflict of the Orders in Archaic Rome: A Comprehensive and Comparative Approach» dins *Social Struggles in Archaic Rome: New Perspectives on the Conflict of the Orders* (ed. Kurt Arnold Raaflaub), Oxford, Blackwell Publishing, 2005, pp. 1-46.

Raccolta di documenti editi e inediti per la storia della Sardegna, eds. Marina Romero Frías - Marta Galiñanes Gallén - Salvatore Loi, Sassari, Fondazione Banco di Sardegna, 2003-2207, 10 vols.

RAIHAN, Ismail, *Saudi Clerics and Shi'a Islam*, Oxford, Oxford University Press, 2016.

RAMON VIDALES, Jaume, *Vendrell històric*, El Vendrell, Patronat Cultural del Vendrell, 1982.

RECASENS COMES, Josep María, *El Municipi i El Govern Municipal de La Ciutat de Tarragona: Segles XVI i XVII*, Tarragona, Arola, 1998.

REDONDO GARCÍA, Esther, *El fogatgament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002.

Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència, ed. Antoni Ferrando, València, Universitat de València, 1999.

- Regla de Sant Benet*, ed. Cassià Maria Just, Moncada i Reixac, Abadia de Montserrat, 2007.
- REIGADAS LAVANDERO, Eduardo, *Censura y "res publica": aportación constitucional y protagonismo político*, Madrid, Universidad Pontificia Comillas, 2000.
- REIXAC, Baldiri, *Instruccions per la ensenyansa de minyons*, Barcelona, Estampa de Brusi, 1828.
- RESINA SOLA, Pedro, *Fundamenta Iuris. Terminología, Principios e Interpretatio*, Almería, Universidad Almería, 2012.
- Respuesta al Manifiesto de Francia*, Madrid, Francisco Martínez, 1635.
- REYERSON, Katheryn, *The art of deal. Intermediaries of Trade in Medieval Montpellier*, Köln, Brill, 2002.
- RICO, Albert - SOLÀ, Joan, *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València, 1995, 223pp. Col. Biblioteca Lingüística Catalana.
- RIERA VIADER, Sebastià, *Cartes de Ferran II a la ciutat de Barcelona (1479-1515)*, Barcelona, Arxiu Municipal de Barcelona, 1999.
- RIERA MELIS, Antoni, «Ganadería, quesos y derivados de la leche en el Medioevo catalano-aragonés», dins *Un archetipo alimentare: il latte e la sue metamorfosi*, Bolonia: "Atti del congresso internazionale IL CASERÍO", Clueb, 1983, pp. 47-57.
- , *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV: Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*, Barcelona, CSIC, 1986.
- , «Jerarquía social y desigualdad alimentaria en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media. La cocina y la mesa de los estamentos populares», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 16-17 (1995-1996), pp. 181-205.
- , *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII. Discurs d'Antoni Riera Melis com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 24 d'abril de l'any 1997*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997.
- , «Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Los sistemas alimenticios de los estamentos populares en el Mediterráneo Noroccidental en la Baja Edad Media», dins *La vida cotidiana en la Edad Media. VIII Semana de Estudios Medievales*, Nájera, del 4 al 8 de agosto de 1997, (coord. por José Ignacio de la Iglesia Duarte), 1998, pp. 25-46.
- , «Alimentació i ascetisme als segles VI i VII. Anàlisi comparativa d'alguns models dietètics monacals italians i ibèrics», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pp. 505-551.
- , «Documentació notarial i història de l'alimentació», *Estudis d'Història Agrària* 13 (2000), pp. 13-43.
- , «Barcelona en els segles XIV i XV, un mercat internacional a escala mediterrània», *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), pp. 65-83.

—, «Del agoranomos al mostassaf. La inspección de los mercados y los controles de calidad en el Mediterráneo, desde la antigüedad hasta los tiempos modernos», dins *Los mercados del Mediterráneo*, (coord. Eulàlia Janer), Barcelona, Generalitat de Catalunya - Institut Europeu de la Mediterrànea - Lunwerg Editores, Mercabarna - Mercats de Barcelona - Catalunya Turisme - Fòrum de Barcelona 2004, pp. 62-77.

—, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», dins *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media* (coord. Hipólito Rafael Oliva Herrer - Pere Benito i Monclús), Sevilla, Universidad de Sevilla, 2007, pp. 125-160.

—, «Tener siempre bien aprovisionada a la población», dins *Los cereals y el pan en las ciudades catalanes durante la Baja Edad Media. Alimentar la ciudad en la Edad Media*, (coords. Beatriz Arízaga Bolumburu - Jesús Ángel Solórzano Telechea), Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, 2009, pp. 23-58.

—, «Lo pus greu càrrech e perill que jurats d'aquesta ciutat han és tenir aquella sens fretura de blats. El aprovisionamiento urbano de cereales en las ciudades de la Corona de Aragón durante la baja Edad Media», dins *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1458: aspectos económicos y sociales*, (coord. José Ángel Sesma Muñoz, Zaragoza, Grupo de Investigación de Excelencia C.E.M.A - Edhasa, 2010, pp. 233-278.

—, «El mercat dels cereals a la Corona catalanoaragonesa. La gestió de les crisis alimentàries al segle XIII», dins *Crisis frumentàries, iniciatives privades i públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana*, (coord. Antoni Riera Melis), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2013, pp. 45-115.

—, «Sucre per a després d'una Pesta», *El sucre en la història. Alimentació, quotidianitat, economia*, (coord. Flocel Sabaté), Lleida, Pagès editors, 2014, pp. 115-127.

—, «Mercat i regulació: inspecció, controls de qualitat i defensa dels consumidors als mercats medievals ibèrics», dins *El mercat de Balaguer. Una cruïlla*, (ed. Flocel Sabaté, coord. Robert Cuellas), Balaguer, Ajuntament de Balaguer, 2015, pp. 65- 79.

—, «Panés domésticos y panes de tahona en las ciudades catalanas durante la edad media», dins *La civiltà del pane. Storia, tecnica e simboli dal Mediterraneo all'Atlantico*, (coord. Gabrielle Archetti), Brescia, Centro di Studi Longobardi, 2015, pp. 663-698.

—, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2017.

RIERA SANS, Jaume, «Saig, morrodevaques, botxí», *Recerques: Història, economia i cultura*, pp. 7-27.

RIMELL, Victoria, *Martial's Rome: Empire and the Ideology of Epigram*, Londres, Cambridge University Press, 2008.

RIPOL, Juan, *Diálogo de consuelo por la expulsión de los Moriscos de España*, Pamplona, Nicolás de Asiayn, 1613.

RIU DE MARTÍN, María del Carmen, «Les ordinations i l'evolució del gremi de terrissers a Barcelona», *Pedralbes* 10 (1990), pp. 67- 98.

RIU, Manuel, «Les ordinations de la vila de Sant Llorenç de Morunys», dins *Miscel·lània Pau Vila. Biografia, Bibliografia, Treballs d'homenatge*, Granollers, Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana de Geografia - Montblanc-Martin, 1975, pp. 349-374.

—, «Arquitectura militar i l'urbanisme a l'època de Pere el Cerimoniós 1336-1387», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època* (coord. Joan Ainaud Lasarte), Barcelona, CSIC, 1989, pp. 193- 202.

RIUS JOVÉ, Jordi, *La Col·lecció de pergamins de Montbrió del Camp. Història de Montbrió del Camp*, Reus, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies, 1992.

RIZZI, Mariagrazia, «Ex iniquitatibus mensurarum et ponderum". Appunti intorno alle frodi metrologiche nell'antichità Greca e Romana», *Ridrom, Revista Internacional de Derecho Romano*, 11 (2013), pp. 288-331.

ROCA CABAU, Guillem, *Salubritat i salut pública a la Lleida baixmedieval: la gestió dels espais públics, la pobresa i els hospitals*, Lleida, Universitat de Lleida, 2017, [tesi doctoral].

ROCA TRAVER, Francisco, «El mustaçaf de Castellón y el Libre de la Mustaçaffia», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 28 (1952), pp. 455-492.

—, *Ordenaciones Municipales de Castellón de la Plana durante la Baja Edad Media*, Valencia, Institución Alonso el Magnánimo, 1952.

ROCA, Estanislau, *Montjuïc, la muntanya de la ciutat*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000.

ROCA, Josep Maria, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Institució Patxot, 1929.

RODRIGO LIZONDO, Mateu, *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó: Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València, Universitat de València, 2014.

RODRÍGUEZ-NAVARRO, Pablo, *Las torres árabes de las alquerías valencianas*, Valencia, Tirant Humanidades, 2018.

ROJAS GABRIEL, Manuel, «A Decisive Century in the Struggle against Islam in Iberia, ca. 1031-1157: Grand Strategic Perspectives», dins *The Medieval Way of War: Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach*, (ed. Gregory Halfond), Surrey, Asghate Publishing, 2015, pp. 185-204.

ROMANO, David, *Judíos al servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*, Barcelona, CSIC - Instituto Milà i Fontanals - Instituto de Filología - Universidad de Barcelona, 1983.

ROMERO TALLAFIGO, Manuel - PALET PLAJA, Maria Teresa, *Les nostres arrels: documents de la Baronia d'Entença: Vandellòs, Coll de Balaguer i L'Hospitalet de l'Infant*, 2014.

ROMEU FIGUERAS, Josep, *Materials i estudis de folklore*, Barcelona, Alta Fulla, 1993.

- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç, *La Universitat i el seu entorn urbà*, València, Universitat de València, 2001.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Batles i mostassafs de Santanyí (XIV-XVI)*, Felanitx, Ramon Lluï, 1972.
- , *Història de Campos*, Campos, Imprenta Roig, 1977.
- , *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma de Mallorca, Gráficas Miramar, 1978.
- , *Les cases de penedides a la ciutat de Mallorca*, Palma de Mallorca, Llibreria Jovellanos, 1992.
- ROSSELLÓ, Carme, *Conèixer i gaudir els aliments de les Illes Balears* Universitat Illes Balears, 2003.
- ROTGER CAPLLONCH, Mateo, *Historia de Pollensa*, Palma de Mallorca, Tip.-Lit. de Amengual y Muntaner, 3 vols. 1897-1906.
- ROTTERDAM, Erasmo de, *Adagio*, ed. Emmanuelle Lelli, Milà, Bompiani, 2013.
- ROWE, Christopher, *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- ROXANI, Eleni Margariti, *Aden and the Indian Ocean Trade: 150 Years in the Life of a Medieval Arabian Port*, Carolina del Nord, University of North Carolina, 2012.
- RUBIÉS MIRABET, Joan Pau, «La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència», *Manuscripts* 17 (1999), pp. 207-233.
- RUBIO GARCÍA, Luis, *Los judíos de Murcia en la Baja Edad Media, 1350-1500: colección documental II*, Murcia, Editum, 1997, vol. 2.
- RUFÍ PAGÉS, Josep Maria, «El mostassaf de Torroella de Montgrí 1374-1716. Un càrrec municipal poc conegut», *Llibre de la Festa Major* 14 (2006), pp. 35-53.
- RUSKIN, John, *Sesame and Lilies: Two Lectures Delivered at Manchester in 1864*, Londres, Wiley, 1865.
- RUSSELL, Amy, *The Politics of Public Space in Republican Rome*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.
- SABATÉ CURRULL, Flocel, «Un sistema alimentari de viatge al segle XIV», dins *Ir Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1995, vol. 2, pp. 371-380.
- , *El Territori de la Catalunya medieval: percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997.
- SABATER, Tina, *La Pintura mallorquina del segle XV*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears - Consell de Mallorca, 2002.
- SAFRAI, Ze'ev, *The Economy of Roman Palestine*, Londres, Routledge, 2003.

- SAKELLARIOU, Eleni, *Southern Italy in the Late Middle Ages. Demographic, Institutional and Economic Change in the Kingdom of Naples, c.1440-c.1530*, Leiden, Brill, 2012.
- SALARICH, Joaquim, *Apuntes ó sea pequeño tratado de la cria del gusano de seda de roble Yama-Mai*, Barcelona, Diario de Barcelona, 1867.
- SALAVERT FABIANI, Vicent Lluís - GRAULLERA SANZ, Vicente, *Professió, ciència i societat a la València del s. XVI*, Barcelona, Curial, 1990.
- SALES, Pere - DOMINGO, Antoni, *Els homes infames. Parcialitats i guerra privada a la Mallorca del sis-cents*, Palma, El Gall Editor, 2013.
- SALGADO DE ARAUJO, Joan, *Sumario de la familia ilustrissima de Vasconcelos, historiada, y con elogios*, Madrid, Juan Sanchez, 1638.
- SALICRÚ LLUCH, Roser, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer 1434)*, Barcelona, CSIC, 1995, vol. 1.
- SALLERAS CLARIÓ, Joaquín, *La Baronía de Fraga: su progresiva vinculación a Aragón (1387-1458)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2006, [tesis doctoral].
- SALRACH, Josep Maria, «Balance crítico y perspectivas de la producción historiográfica sobre historia medieval Catalano-Balear en la década 1975-1986», *Studia historica. Historia medieval*, 6 (1988), pp. 95-140.
- , «Mercats i fires: el despertar de l'economia en terres de Besalú (segles IX-XIV)», *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals* 11 (1996-1998), pp. 9-36.
- SAMARKIN, Vadim Viktor, *Geografía histórica de Europa occidental en la Edad Media*, Madrid, Akal, 1981.
- SAMITIER ABELLA, Juan, *Selección de documentos de la villa de Sos (1202-1533)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC) - Diputación Provincial de Zaragoza, 2009.
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza. Documentos (1162 - 1196)*, Zaragoza, Insituto Fernando el Católico, 1995.
- SÁNCHEZ COLLADO, Elena, «La cura urbis edilicia según la legislación municipal hispana: lex Irnitana, capítulo XIX», *Ridrom. Revista Internacional de Derecho Romano*, 11 (2013), pp. 436-467.
- SÁNCHEZ VERDUCH, María del Mar, *Cheste y su historia*, Cheste, Ayuntamiento de Cheste - Diputación de Valencial, 2002.
- SANCHIS IBOR, Carles, *Regadiu i canvi ambiental a l'Albufera de València*, València, Universitat de València, 2011.
- SANCHÍS LLORENS, *Esquema histórico del Alcoy medieval (1245-1516)*, Alcoy, Instituto Alcoyano de Cultura "Andrés Sempere", 1971.

SANCHO PLANAS, Marta, «Ullage agrari en la Catalunya medieval: s. X-XV», dins *Jornadas Internacionales sobre Tecnología Agraria Tradicional* (coord. Pedro Manuel Berges Soriano), Salamanca, Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos - Museo Nacional de del Pueblo Español, 1993, pp. 109-118.

—, *Utilitatge agrari de la Catalunya medieval: segles X-XV*, Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Medieval, 1989, [tesi llicenciatura].

SANXO VINCEÇ, Pere Antoni, «Elecció d'un home que encarregat de llensar a mar les sutzures que trobarà, excepte fems, per la Ciutat», *BSAL*, 19 (1922), pp. 23-24.

SANJUAN ESQUIROL, Joan, «L'enginyeria hidràulica medieval a Martorelles: El rec Gran i els molins fariners de Lloberons i Carrencà», *Notes* 29 (2014), pp. 43-52.

Sant Vicenc Ferrer. Sermons, ed. Josep Sanchis Sivera, Barcelona, Barcino, 1932, vol. 1.

SANTACILIA JUAN, Jorge - ULLOA, Antonio de, *Observaciones astronomicas y phisicas hechas de orden de S. Mag. en los reynos del Perú por Jorge Santacilia Juan, Comendador de Aliaga en el Orden de S. Juan, Socio Correspondiente de la R. Academia de las Ciencias de Paris, y D. Antonio de Ulloa, de la R. Sociedad de Londres, ambos Capitanes de Fragata de la R. Armada, de las quales se deduce la figura y magnitud de la Tierra y se aplica a la navegacion*, Madrid, Juan de Zúñiga, 1748.

SANTANACH SOLER, Joan, «Ceràmica comuna d'època moderna» dins *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals*, (coords. José Ignacio Padilla Lapuente - Josep Maria Vila Carabasa), Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 1998, pp. 225-272.

DAVIU PONS, Guillem, «La producció d'oli a Mallorca. Segle XVIII. Aproximació en base a la documentació fiscal», dins *I Col.loqui d'història agrària Barcelona*, València, Diputació de València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, pp. 391-410.

SANGORRÍN DIEST-GARCÉS, Dámaso, *El Libro de la Cadena de Jaca*, Zaragoza, Heraldo de Aragón, 1982.

SANTOS, Juan Antonio, *Madrid en la Prosa de Viaje IV: Siglo XX*, Madrid, Comunidad de Madrid - Consejería de Educación y Cultura, 1996.

SANZ, Miguel, *Breve noticia de la vida del Excmo. Sr. D. Jorge Juan y Santacilia*, eds. Armando Alberola Romà i Rosario Die Maculet, Alicante, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2013.

SARASA SÁNCHEZ, Esteban - SERRANO MARTÍN, *Eliseo, Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (SS. XII-XIX)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1993.

—, «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unión y sus consecuencias», dins *Pere el Cerimoniós i la seva època*, (coord. Joan Ainaud Lasarte), pp. 35-45.

SASTRE COLL, Jaume, *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la Ciutat de Mallorca: època medieval*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1997.

SASTRE PORTELLA, Josep, *Franqueses, privilegis i costums judicials de Menorca a l'època del Regne de Mallorca (s. XIV). Homenatge a Gumersind Gomilla*, Maó, Consell Insular de Menorca, 1982.

SASTRE PORTELLA, Florencio, «Algunas notas sobre el sector artesano menorquín antes de 1558», *Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, BSAL*, 41 (1985), pp. 259-268.

—, «El sector alimenticio en los estatutos del oficio del “mostaçaf” de Menorca de 1569» dins *La vida quotidiana dins la perspectiva històrica, III Jornades d'Estudis Històrics Locals* (coord. Isabel Moll), Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1985, pp. 277-289.

SCHIB, Gret, *Vocabulari de Sant Vicent Ferrer*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1977.

SCHOFIELD, John; VINCE, Alan Gerard, *Medieval Towns: The Archaeology of British Towns in Their European Setting*, Londres, Leicester University Press, 1994.

SEGUÍ PONS, Joana María, «Els mitjans de transport viscuts pels literats i viatgers del s.XIX. Un element més de la societat preturística mallorquina», *Mayurqa*, 22 (1989), pp. 927-936.

SEGURA, Isabel, «Espais de confinament: bordells i convents», *Lectora: revista de dones i textualitat*, 2 (1996), pp. 77-81.

SEGURA GOMIS, Juana - ROIG HURTADO, Immaculada, *La formación histórica de un pueblo: Almàssera*, Almàssera, Ayuntamiento de Almàssera, 1998.

SEGURA VALLS, Joan, *Història d'Igualada*, Barcelona, Subirana, 1908, vol. 2.

—, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, Ajuntament de Santa Coloma de Queralt, 1984.

SEMUR, François, *Mac-Mahon, ou, La gloire confisquée: 1808-1893*, Paris, Gawsewitch, 2005.

SÈNECA, *De la brevetat de la vida. De la vida benaurada. De la providència*, ed. Carles Cardó, Barcelona, Barcino, 2007.

SERJEANT, Robert Bertram, «A Zaidi manual of hisba of the 3rd Century (H)», *Rivista degli Studi Orientali* 27 (1953), pp. 1-34.

SERRA VILARÓ, Joan, *Història de Cardona*, Tarragona, Sugrañés, 1962, vol. 2.

SERRANO DAURA, Josep, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX). Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Villalba i baronies de Flix i d'Entença*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, 2 vols.

—, «El "juici de prohoms" a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya nova», dins *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, (coord. Salvador Claramunt Rodríguez), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, vol. 3, pp. 901-920.

SERRANO MONTALVO, Antonio, *La población de Aragón según el fogaje de 1495. I. Sobrecullidas: Zaragoza, Alcañiz, Montalbán, Teruel, Albarracín y Calatayud*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico - Instituto Aragonés de Estadística, 1995.

SESER PÉREZ, Rosa, «La vila de Xàbia borbònica i austracista», *Aguaitis*, 24-25 (2007), pp. 163-197.

Sevilla a comienzos del siglo XII el tratado de Ibn-'Abdun, ed. Emilio García Gómez, Sevilla, Fundación Cultural del Colegio Oficial de Aparejadores, 1998.

SEVILLANO COLOM, Francisco, «De la institución del Mustaçaf de Barcelona, Mallorca y de Valencia», *Anuario de historia del derecho español*, 23 (1953), pp. 525-538.

—, «Pesas y medidas en Mallorca desde el siglo XIII al siglo XIX», *Mayurqa*, 12 (1974), pp. 67-86.

—, *El "Centenar de la Ploma" de la ciutat de València (1365-1711)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1996.

SHACHTER, Albert - MARCHAND, Fabienne, «Fresh light on Institution and Religious Life of Thespiai: Six New Inscriptions from the Thespiai Survey» dins *Epigraphical Approaches to the Post-Classical Polis: Fourth Century BC to Second Century AD*, (eds. Paraskevi Martzavou - Nikolaos Papazarkadas), Oxford, Oxford University Press, 2013, pp. 277-299.

SHAFFERN, Robert William, *Law and Justice from Antiquity to Enlightenment*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, 2009.

SILVA SUÁREZ, Manuel, *Técnica e ingeniería en España: El Ochocientos: de los lenguajes al patrimonio*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, 2011.

SILVESTRE MARTÍNEZ, Manuel, *Librería de jueces*, Madrid, Imprenta de Blas Román, vol. 6, 1774.

SIMÓ, Trinidad - JORDÁ, Carmen - JARQUE, Francesc, *Valencia centro histórico: guía urbana y de arquitectura*, València, Institución Alfonso el Magnánimo - Diputación Provincial de Valencia, 1983.

SLADEN, Douglas, *Oriental Cairo: the city of the Arabian Nights*, Londres, Joshua Ballinger, 1911.

SNODGRASS, Mary Ellen, *World Clothing and Fashion: An Encyclopedia of History, Culture, and Social Influence*, Londres, Routledge, 2015.

SOBREQUÉS VIDAL, SANTIAGO, «Régimen municipal gerundense en la baja edad media: la "insaculación"», *Anales del Instituto de estudios gerundenses*, 10 (1955), pp. 165-234.

—, *La Guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Edicions 62, 1973, 2 vols.

SODDU, Alessandro, *I Malaspina e la Sardegna*, Cagliari, Centro di Studi Filologici Sardi, 2005.

SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona, Editorial Alpha, 1962, vol. 3.

—, *Crònica o Llibre dels Feits*, ed. Ferran Soldevila, Barcelona, Edicions 62 - La Caixa, 1988.

—, *Les quatre grans cròniques/Ferran Soldevila. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*, eds. Jordi Bruguera - Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.

SOLER CARNICER, José, *Valencia pintoresca y tradicional: personajes, hechos, y dichos populares*, València, Carena editors, vol. 1, 1997.

SOLER, Jaime, *Suma de los fueros y observancias del noble e ínclito Reyno de Aragón (1525)*, Zaragoza, Jorge Coci, 1525.

SOLORZANO TELECHEA, Jesús Ángel - AÑÍBARO RODRÍGUEZ, Javier «Infraestructuras e instalaciones portuarias, fluviales, e hídras en las villas del norte peninsular a finales de la Edad Media: las obras públicas como elementos de poder», dins *Musulmanes y cristianos frente al agua en las ciudades medievales*, (coord. María Isabel Val Valdivieso - Olatz Villanueva Zubizarreta Santander), Ciudad Real, Universidad de Castilla La Mancha, 2008, pp. 248-274.

SORGIA, Giancarlo, *Sardenya i Còrsega des de la infeudació fins a Alfons "el Magnànim"*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1968.

SORIA MESA, Enrique - OTERO MONDÉJAR, Santiago, «Una nueva encrucijada. La reciente historiografía sobre los moriscos», *Tiempos modernos: Revista Electrónica de Historia Moderna*, vol. 7, 21 (2010), pp. 1-13.

SPAETH, Barbetta Stanley, *The Roman Goddess Ceres*, Austin, University of Texas Press, 2010.

SPENCER, Herbert, *First Principles*, Londres, Williams and Norgate, 1862.

STAMBAUGH, John Evan, *The Ancient Roman City*, Baltimore, John Hopkins University, 1988.

STANDKE, Corinna, *Sharia. The Islamic Law*, Nordestedt, Grin Verlag, 2008.

TASIS, Rafael, *Les Unions de nobles i el rei del punyalel*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960.

[TED'A (Taller Escola d'Arqueologia)], *L'Amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Tarragona, Ajuntament de Tarragona - Diputació de Tarragona, 1990, 2 vols.

TEIXIDOR, Josep, *Antigüedades de Valencia : observaciones críticas donde con instrumentos auténticos se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado*, Valencia, Librerías París-Valencia, 1985, 2 vols.

TERRENOS, Esteban. *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondientes en las tres lenguas francesa, latina é italiana: P-Z*. Madrid: Imprenta de la Viuda de Ibarra, Hijos y Compañía, 1788.

Thalamus parvus: le Petit Thalamus de Montpellier, publié d'après les manuscrits originaux par la Société Archéologique de Montpellier, Montpellier, Jean Martel, 1840.

The Book of the Islamic Market Inspector: Nihayat Al-Rutba Fi Talab Al-Hisba: (the Utmost Authority in the Pursuit of Hisba), ed. 'Abd al-Rahmān ibn Naṣr Al-Ṣayzarī, Oxford, Oxford University Press, 1999.

The Jews in the Crown of Aragon: regesta of the Cartas reales in the Archivo de la Corona de Aragón, ed. Maria Cinta Mañé - Gemma Escibà, Jerusalem, Ginzei Am Olam - The Central Archives for the history of the Jewish People - Hispania Judaica - Hebrew University of Jerusalem, 1993-1995, 2 vols.

The ma'alim al-Qurba fi Abkam al-Hisba of Diya al-Din Muhammad b. Muhammad al-Qurashi al-Shafi i know as Ibn al-Ukhumma, ed. Reuben Levy, Cambridge, Cambridge University Press, 1938.

THORLEY, John, *Athenian Democracy*, Nova York, Routledge, 2005.

TILBURG, Cornelis, *Traffic and Congestion in the Roman Empire*, Londres, Routledge, 2007.

TITUS LIVI, *Història de Roma*, ed. Antoni Cobos, Barcelona, Bernat Metge, 2002, vol. 1.

TITUS LIVI, *Història de Roma*, ed. Victòria Bescós Calleja, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 2011, vol. II.

TOMÁS VALIENTE, Francisco, *Manual de historia del derecho español*, Madrid, Editorial Tecnos, 1983.

TORRAS CORTINA, Miquel, *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2003, 2 vols.

TORRAS RIBÉ, Joan, «El Procediment electoral per insaculació en el municipi d'Igualada: 1483-1714» *Miscellanea Aqualatensia*, 3 (1983), pp. 102-131.

TORRENT ORRI, Rafael, «Verges y su antigua baronía. Notas Históricas», *l'Institut d'Estudis Empordanesos* 1 (1959), pp. 48-76.

TORRES FAUS, Francesc, *Evolució del mapa municipal valencià*, Simat de la Valldigna, La Xara, 1999.

TORRÓ, Josep, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Universitat de València, 2006.

TROPÉ, Hélène, *Locura y sociedad en la València de los siglos XV al XVII*, València, Diputació de València, 1994.

Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina (1269-1290), ed. Josep Torró, València, Universitat de València, 2011.

Llibre de la Cort del Justícia de Concenteraina (1269, 1275- 1278, 1288, 1290), ed. Josep Torró, València, Universitat de València, 2009.

Llibre de la Cort del Justícia de Concenteraina (1294-1295), ed. Josep Torró, València, Universitat de València, 2009.

TORTELL FRONTERA, Miquel - BERNAT SASTRE, Pere, «Els pous a la toponímia de Muro. Pervivència i desaparició amb els canvis d'usos», dins *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia* (coords. Ramon Bassa Martín - Francesca Latorre Sánchez - Hermínia Planisi Gili), Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2009, pp. 133-140.

TOUSSAINT-SAMAT, Maguelonne, *A History of Food*, Londres, John Wiley & Sons, 2009.

Treguas, guerra y capitulaciones de Granada (1457-1491): documentos del archivo de los Duques de Frías, ed. José Antonio García Luján, Granada, Diputación de Granada, 1998.

TURNER, Colin, *Islam. The basics*, Londres, Routledge, 2006.

TURRULL RUBINAT, Max, *La Configuració Jurídica del Municipi Baix-Medieval: règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990.

—, «"De voluntate Universitatis"La formació i l'expressió de la voluntat del municipi (Tàrrrega, 1214-1520)», *Anuario de estudios medievales*, 21 (1991), pp. 143-232.

—, *El gobierno de la ciudad medieval: administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Institución Milá y Fontanals - Departamento de Estudios Medievales, 2009.

UBIETO ARTETA, Antonio, Jaca: *Documentos municipales, 971-1269*. Valencia, Anubar, 1975.

UDINE, Nuccio. *La utilidad de lo inútil*. Barcelona, Acantilado, 2013.

VALDIVIESO, Enrique, *Murillo. Catálogo razonado de pinturas*, Madrid, El Viso, 2010.

Valencia y su region, Valencia, Agencia anunciadora de Genaro Vicente, 1909.

Valencia urbana medieval a través del oficio de Mustaçaf, ed. Francisco Sevillano Colom, València, CSIC - Sección de Valencia - Instituto Valenciano de Estudios Históricos - Institución Alfonso el Magnánimo - Diputación Provincial de Valencia, 1957.

VALLE-INCLÁN, Ramón, *Luces de Bohemia*, ed. Alonso Zamora Vicente, Madrid, Espasa-Calpe, 1993.

VALLÈS, Joan - BONET, Maria Àngels - VENY, Joan - JULIÀ, Maria Antònia - VIGO, Josep - VILLALONGA, Joan Carles, *Noms de les plantes. Corpus de fitonímia catalana*, Barcelona. Generalitat de Catalunya - Termcat, 2014.

VALLS MOLINS, Roser, *Història de la professió d'Infermeria*, Barcelona, Edicions Universitat Barcelona, 2007.

VAQUER BENNASSAR, Onofre, «La peste de 1652 a Mallorca», *BSAL*, 45 (1989), pp. 233-247.

VEGA, Lope de, *Las comedias del famoso poeta Lope de Vega Carpio, Recopiladas por Bernardo Grassa*, Madrid, Juan de Bostillo, 1609.

VELA AULESA, Carles, «Ordinacions, privilegis i oficis. La regulació de l'art de l'especieria (s. XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 36/2 (2006), pp. 839-882.

VENY, Joan, *Llengua històrica i llengua estàndard*, València, Universitat de València, 2001.

VERCHER LLETÍ, Salvador, *Casa, Família i comunitat veïnal a l'Horta de València: Catarroja durant el regnat de Ferran el Catòlic (1479-1516)*, Catarroja, Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Catarroja, 1992.

VERDÉS PIJUAN, Pere, «Un llibre de "l'Obra dels Murs" de Cervera (1368)», *Miscel·lània Cerverina*, 10 (1996), pp. 13-36.

—, «La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera», *Miscel·lània Cerverina* 12 (1998), pp. 5-23.

—, «Una espècie autòctona. El comerç del safrà a Catalunya durant el segle XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 31/2 (2001), pp. 757-785.

—, *"Per ço que la vila no vage a perdicció": la gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, CSIC, 2004.

VERMUDEZ DE PEDRAZA, Francisco, *Historia Ecclesiastica. Principios y progresos de la ciudad y religión Católica de Granada. Corona de su poderoso Reyno y excelencias de su corona por Don Francisco Vermudez de Pedraza canónigo, y tesorero de la iglesia apostólica metropolitana de granada escrita a don fernando valdes y llano, Arzobispo de Granada, presidente del real consejo de castilla*, Granada, Andrés de Santiago, 1638.

VICENTE NAVARRO, Francisco, «El Libro del regimiento del mustaçaf del lugar de Mirambel (1522)», *Stvdium. Revista de Humanidades*, 19 (2013), pp. 47 -73.

VICIANO NAVARRO, Pau, *Regir la cosa pública: Proboms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV - XV)*, València, Publicacions Universitat de València, 2011.

VIDAL PLA, Jordi, «Modificacions del regiment municipal a l'època moderna. El cas de Vilfranca del Penedès (ss. XV-XVII)», *Pedralbes* 13 (1993), pp. 429-436.

VIDAL, Josep Maria, «Aproximació a la sanitat marítima al port de Maó des de la morberia fins a la pesta de Marsella», *Randa*, 54 (2005), pp. 87-107.

VILADÉS LLORENS, Ramon, «La mostassaferia de Berga (s. XIV-XVIII)», *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, 31 (1991), pp. 31-34.

VINYES, Ramón, *Anglès: notes històriques*, Anglès, Editorial Montblane-Martin, 1973.

VINYOLES VIDAL, Teresa, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1976.

—, «Unes notes sobre les marginades a Barcelona als segles XIV i XV», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 2 (1981), pp. 107-132.

—, «Les marginades a la societat urbana medieval», *l'Avenç*, 59 (1983), pp. 299-304.

—, «Notes sobre el formatge de Mallorca», *BSAL*, 47 (1991), pp. 75-88.

- , «Dones protagonistes de relacions i convivències en el pas de l'edat mitjana al renaixament», *Pedralbes* 23 (2003), pp. 317-336.
- , *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida/Vic, Pagès - Eumo, 2005.
- VIRGILI, Antoni, *Ad detrimentum Yspanie: la conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- , «Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho», dins *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, (eds. Miquel Barceló - Gaspar Feliu - Antoni Furió - Matilde Miquel - Santiago Sobrequés), València, Universitat de València, 2003, pp. 253-292.
- Visita senyorial a l'Estat de Sogorb (1715) i al Marquesat de Dénia (1766)*, ed. Baltasar Venero de Valera, València, Universitat de València, 2011.
- VITRUVIUS, *On architecture*, trad. Richard Schofield, London, Penguin Books, 2009.
- VIVES TORT, Miguel, *L'Evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix*, Universitat de Barcelona. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, 2008, [tesi doctoral].
- VIVES, Juan Luis, *Dialogistica Linguae Latinae Exercitatio*, Cervera, Typis Academicis, 1795.
- VVAA, *Arqueologia en la plaça Major de Vila-real. Perspectiva històrica y anàlisi de la cultura material*, Vila-real, Ajuntament de Vila-real, 2007.
- WAELEKENS, Marc, *Sagalassos I: First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*, Leuven, Leuven University Press, 1993.
- WAKEFIELD, Steve, *Carpentier's Baroque Fiction: Returning Medusa's Gaze*, Woodbridge, Tamesis Books, 2004.
- WALLACE, Lacey, *The Origin of Roman London*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.
- WANSCHER, Ole, *Sella curulis: the folding stool: an ancient symbol of dignity*, Copenhagen, Rosenkilde and Bagger, 1980.
- WATT, William Montgomery, *Historia de la España islámica*, Madrid, Alianza, 2004.
- Westerveld, Govert, *Historia de Blanca (Valle de Ricote), lugar más islamizado de la región murciana. Años 711 – 1700*, Beniel, Govert Westerveld, 1997.
- WICKENS, George Michael, «Al-Jarsifi's on the hisha», *Islamic Quaterly* 3 (1957), pp. 176-187.
- WIESENGRUND ADORNO, Theodor, *Disonancias. Introducción a la sociología de la música*, Madrid, Akal, 2009.
- WILSON, Lindsay, *Job. The two horizons of Old Testament Commentary*, Michigan, Eerdmans Publishing, 2015.

WINSPEAR, Alban Dewes, *The Genesis of Plato's Thought: Second Edition*, New York, The State University of New Jersey, 2011.

WINTER, Bruce William, *Divine Honours for the Caesars: The First Christians' Responses*, Cambridge, William B. Eerdmans Publishing, 2015.

WOLF, Armin, «Los iura propria en Europa en el siglo XIII», *Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo*, 5-6 (1993), pp. 35-44.

WOOLF, Virginia, *A Room of One's Own and Three Guineas*, ed. Anna Snaith, Oxford, Oxford University Press, 2015.

XAMENA FIOL, Pere - ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *Història de Felanitx*, Felanitx, Ajuntament de Felanitx, vol.1., 1975.

Xàtiva, *els Borja: una projecció europea: catàleg de l'exposició (4 de febrer-30 d'abril)*, Museu de l'Almodí, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1995, vol. 2.

YAKOBSON, Alexander, *Elections and Electioneering in Rome: A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1999.

YOUNG, Edward, *Night Thoughts on Life, Death and Immortality*, ed. James Robert Boyd, Nova York, Charles Scribner, 1851.

ZAMBRANO, María, *Obras completas III. Libros (1955-1973)*, eds. Jesús Moreno Sanz - Sebastián Fenoy Gutiérrez - María Luisa Maillard García - Fernando Muñoz Vitoria - Virginia Trueba Mira, Barcelona, Galaxia Gutemberg, 2014.

ZIADEH, Nicola, *Urban life in Syria under the early Mamluks*, Connecticut, Greenwood Press, 1953.

ZURITA CASTRO, Jerónimo, *Anales De La Corona De Aragón*, Zaragoza, Diego Dormer, vol. 1, 1669.

ŻYROMSKI, Marek, *The elite in the Lower Danube provinces of the Roman Empire in the time of Principate*, Mosina, ALPIM Book Company, 1995.

Imatge de la contracoberta

Fotografia presa a la dècada de 1950 on dos forners porten pa casolà al forn. Cada pa té una mida diferent perquè és elaborat a diari a les cases. Els artesans passen per una de les portes de l'Ajuntament de Palma, edifici del segle XVII. Les peces són transportades a un plafó de fusta que es posa damunt el cap, pràctica documentada als llibres de la mostassaferia a la Corona d'Aragó

al segle XIV. Les teles que cobreixen el plafó són també reglamentades a les ordenances municipals des del segle XIV.

Imatge cedida per *Fotografias Antiguas de Mallorca* (FAM).



FAM